

Silo

OBRES COMPLETES

Volum I

Humanitzar la Terra
Experiències guiades
Contribucions al pensament
Mites arrels universals
El dia del lleó alat
Cartes als meus amics
Parla Silo

Introducció al volum I

Els escrits de Silo han arribat fragmentàriament a molts lectors que no han pogut fer un seguiment ordenat i complet d'aquests materials com hagués estat el seu desig. L'edició d'aquestes *Obres Completes* pretén solucionar els problemes anotats tot seguint la successió en què els diversos llibres van anar apareixent. D'altra banda, com l'autor continua en plena producció literària un ordenament temàtic, en lloc de cronològic, crearia a futur desordres seriosos en la compaginació total de l'obra.

L'edició de les *Obres Completes* enfronta problemes pràctics de gruix de volum que no poden ser solucionats amb els recursos simples de minimitzar la lletra o afinar la classe de paper. Cal obrir més d'un cos perquè les produccions siguin manejables. El segon volum farà la seva aparició prou amb vista a aquest requeriment

En aquest tom es trobaran les set primeres obres de Silo: *Humanitzar la terra*; *Experiències guiades*; *Contribucions al pensament*; *Mites arrels universals*; *El dia del Lleó Alat*; *Cartes als meus amics* i *Parla Silo*. Les conferències i pròlegs que van acompanyar molts d'aquests llibres en les seves primeres edicions han estat eliminats del present volum tot i que en *Parla Silo* es té accés a alguns d'aquests materials. Tractant d'omplir aquest buit passem a fer uns comentaris breus que serveixin al lector per situar amb facilitat la temàtica de les produccions esmentades.

1. *Humanitzar la Terra* és un conjunt de tres escrits que tenen en comú l'estil de la prosa poètica, el gir apel·latiu i la fragmentació paragràfica. El primer, *La mirada interna*, es va concloure el 1972 i es va ser corregir el 1988. El segon, *El paisatge intern*, es va acabar el 1981 i va patir modificacions posteriors el 1988. Finalment, *El paisatge humà* es va redactar el 1988. Entre la primera publicació de *La mirada interna* i la seva correcció van passar setze anys. En aquest lapse el llibre va circular en nombroses llengües d'Orient i Occident i va motivar el contacte personal i epistolar de l'autor amb lectors de latituds diferents. Aquest fet segurament va contribuir a decidir la modificació de diversos capítols de l'escrit, ja que es va advertir que els diferents substrats culturals a què arribava l'obra es produïen diferències innombrables en la interpretació dels textos. Fins i tot, hi va haver paraules que van presentar dificultats serioses a l'hora de la traducció i que més aviat van equivocar el sentit primigeni amb el qual es van utilitzar. El que s'ha dit també val per a *El paisatge intern* tot i que en aquest cas van passar set anys entre la producció original i l'elaboració del text modificat. Va formar part del pla de l'autor realitzar l'actualització dels dos primers llibres per tal d'acoblar-los amb el tercer. Cal observar que en el mateix any es van efectuar les correccions dels dos primers llibres i la redacció final del tercer. I és que *El paisatge humà*, tot i que manté els trets fonamentals de l'estil de les dues produccions anteriors, a diferència d'elles destaca particularitats del món cultural i social i força un gir en el tractament dels temes que, inevitablement, arrossega tots els components d'aquest cos literari.

Pel que fa al contingut, podem dir que *La mirada interna* tracta sobre el sentit de la vida. El tòpic principal sobre el qual discorre és l'estat psicològic de contradicció. Allà s'aclareix que el registre que es té de la contradicció és el sofriment i que la superació del sofriment mental és possible en la mesura que s'orienti la pròpia vida, cap a accions no contradictòries en general i, en particular, cap a accions no contradictòries en relació amb altres persones. *El paisatge intern* estudia el sense sentit de la vida amb referència a la lluita contra el nihilisme a l'interior de cada ésser humà i en la vida social i exhorta a que aquesta vida es converteixi en activitat i militància al servei de la humanització del món. *El paisatge humà* tracta de fonamentar l'acció en el món reorientant significats i interpretacions sobre valors i institucions que semblaven indiscutibles i que es donaven per definitivament acceptades. Els tres escrits que formen part d' *Humanitzar la Terra* són tres moments posats en seqüència que van des de la interioritat més profunda, des del món dels somnis i els símbols, cap als paisatges extern i humà. Es tracta d'un recorregut, d'un lliscament del punt de vista, que comença en allò més íntim i personal i conclou en obertura cap al món interpersonal, social i històric.

2. *Experiències guiades* va ser escrit el 1980 i corregit el 1988. Aquest llibre està dividit en dues parts. La primera, titulada *Narracions*, és un conjunt de tretze contes i constitueix el cos més dens i complex. La segona, sota el títol de *Jocs d'imatges*, consta de nou descripcions més senzilles que les de la

primera part. Es pot considerar aquest material des de punts de vista diferents. El més superficial ens mostra una sèrie de relats breus amb final feliç. Un altre enfocament revela aquesta obra com una sèrie de pràctiques psicològiques basades en formes literàries. Tot el llibre està escrit en primera persona però s'ha de destacar que aquesta "primera persona" no és la que habitualment apreciem en una altra mena d'escriure, perquè aquí no es tracta de la primera persona de l'autor sinó del lector. Sempre hi ha una ambientació especial que serveix en cada conte com a marc perquè el lector ompli l'escena amb la seva personalitat pròpia i les seves ocurrences pròpies. Col·laborant amb aquests exercicis apareixen en els textos uns asteriscs (*), que marquen pauses i ajuden a introduir mentalment les imatges que converteixen un lector passiu en actor i coautor de cada descripció. Aquesta originalitat permet, al seu torn, que una persona llegeixi en veu alta (marcant les interrupcions esmentades) i que d'altres, escoltant, imaginin el seu propi "nus" literari. Tal cosa que en aquests escrits és la tònica en altres més convencionals destruiria tota seqüència argumental. Cal anotar que en tota peça literària el lector o l'espectador (si es tracta de representacions teatrals, filmiques o televisives) pot identificar-se més o menys plenament amb els personatges però reconeixent en el moment, o posteriorment, diferències entre l'actor que apareix inclòs en l'obra i l'observador que està "fora" de la producció i no és un altre que ell mateix. En aquest llibre passa el contrari: el personatge és l'observador, agent i pacient d'accions i emocions.

3. *Contribucions al pensament* consta de dos assajos. El primer, *Psicologia de la imatge*, va ser escrit el 1988 i el segon, *Discussions Historiològiques*, es va concloure el 1989. Tot i referides a camps diferents, aquestes dues produccions guarden entre si una relació molt estreta i, en algun sentit, s'esclareixen mútuament. És per això que la seva publicació, sota el títol global de *Contribucions al pensament*, sembla del tot adequada. Els enfocaments de *Psicologia de la imatge* i de *Discussions Historiològiques* són característics de la reflexió filosòfica i no neixen de l'entranya mateixa de la Psicologia ni de la Historiografia. No obstant això, tots dos treballs es dirigeixen a les disciplines esmentades de manera fonamentant.

En *Psicologia de la imatge* s'exposa una nova teoria sobre allò que l'autor anomena "espai de representació", "espai" que sorgeix en evidenciar els objectes de representació (no simplement de percepció) i sense el qual no es pot entendre com és que la consciència pot dirigir-se a i distingir entre els anomenats "món extern" i "món intern". D'altra banda, si la percepció dona al perceptor compte dels fenòmens, en quin lloc se situa respecte a aquells?, perquè si es digués que se situa a si mateix en l'espacialitat externa, d'acord amb l'externitat del fenomen percebut, com és que pot moure el cos guiant "des de dins" en aquesta externitat? Mitjançant la percepció pot explicar l'adveniment de la dada a la consciència però no es pot, per la percepció, justificar el moviment que la consciència imprimeix al cos. Pot el cos actuar en el món extern si no hi ha una representació de tots dos termes? Òbviament no. Aquesta representació, per tant, ha de donar-se en algun "lloc" de la consciència. Però, ¿en quin sentit es pot parlar de "lloc", o "color", o "extensió" en la consciència? Aquestes són algunes de les dificultats que s'aborden amb èxit en el present assaig l'objectiu del qual ha estat sostenir les següents tesis: a) La imatge és una manera activa d'estar la consciència en el món i no simple passivitat com han sustentat les teories anteriors; b) Aquesta manera activa no pot ser independent d'una "espacialitat" interna; i c) Les nombroses funcions amb què compleix la imatge depenen de la posició que aquesta assumeix en aquella "espacialitat". Si allò sostingut per l'autor és correcte, l'acció de l'ésser humà ha de ser reinterpretada. Ja no serà la "idea", o una suposada "voluntat", o la mateixa "necessitat objectiva" les que moguin el cos cap a les coses, sinó la imatge i l'emplaçament d'aquesta imatge en l'espai de representació. La "idea", o la "necessitat objectiva" podran orientar l'activitat en la mesura que s'emplacin com a imatge i en una perspectiva de representació, en un paisatge intern adequat. Però no només les necessitats o idees tindran aquesta possibilitat sinó també les creences i fins i tot les emocions convertides en imatges. Les conseqüències que se'n deriven són enormes i l'autor sembla insinuar-les en tancar el seu treball amb aquestes paraules: "Si les imatges permeten reconèixer i actuar, segons s'estructuri el paisatge en individus i pobles, segons siguin les seves necessitats (o el que considerin que siguin les seves necessitats), així tendiran a transformar el món".

En *Discussions Historiològiques* es passa revista a les diferents concepcions que l'autor engloba sota la designació d'"Història sense temporalitat". Però per què s'ha donat compte, fins avui, de la història humana considerant l'home com a epifenomen o simple politja de transmissió en què compleix amb la funció de pacient de factors extrínsecs? Què ha motivat la manca d'explicació suficient sobre la temporalitat i de quina naturalesa és aquesta? L'autor explica que la Historiologia només esdevindrà en ciència en la mesura que pugui respondre a aquestes preguntes i aclareixi els requisits necessaris a tot discurs històric, a saber: de quina historicitat i de quina temporalitat estem parlant? Al Pròleg a aquesta obra es diu: "Hem fixat com a objectiu del nostre treball dilucidar els requisits previs necessaris per a la fonamentació de la Historiologia. Està clar que no n'hi ha prou amb un saber datat sobre els esdeveniments històrics per efectuar reclams sobre la seva científicitat..." La Historiologia no pot

prescindir de la comprensió de l'estructura de la vida humana, ja que l'historiòleg, tot i que voldria fer simple història natural, es veuria compel·lit a estructurar des d'una òptica i una interpretació humana. Precisament, la vida humana és historicitat, temporalitat, i en la comprensió d'aquesta temporalitat rau la clau de tota construcció històrica. Però com és que se succeeixen els esdeveniments humans, com és que esdevenen uns en altres? Són les generacions en la seva acumulació temporal els agents de tot procés històric i encara que coexisteixin en un mateix moment, el seu paisatge de formació, desenvolupament i lluita és diferent entre elles, ja que unes han nascut abans que unes altres. Aparentment viuen el mateix temps històric com ho fan el nen i l'ancià però, tot i coexistir, representen paisatges i acumulacions temporals diferents. D'altra banda, les generacions neixen unes de les altres en un *continuum* biològic però allò que les caracteritza és la seva constitució social i temporal.

4. *Mites arrels universals* va ser escrit el 1990. L'obra està plantejada amb l'interès de confrontar els sistemes de tensions bàsics que van viure els pobles formadors dels grans mites. A la part inicial del llibre l'autor presenta un breu *Aclariment* que pot ser consultat per comprendre el mètode utilitzat en el tractament dels principals mites de deu cultures.

5. *El dia del lleó alat*, està integrat per una sèrie de contes molt curts, per uns relats més extensos de trama complexa i per algunes fantasies pròximes a la ciència-ficció. Precisament el llibre pren el seu títol de l'última, *El dia del Lleó Alat*. L'autor, transitant un cop més pels camins de l'experiment literari, ens lliura ara uns pocs contes entre els quals destaca per la seva originalitat *En els ulls sal, en els peus gel*. Per als coneixedors de la seva obra, particularment de l'assaig *Psicologia de la imatge*, el breu escrit que comentem apareix com una clara aplicació de la seva teoria de la consciència a la descripció d'un fet insòlit. Les altres ficcions que componen aquest volum toquen des de la situació commovedora d'un líder africà sense sortida, fins a l'activitat riallera d'un superhome que, utilitzant la seva habilitat gimnàstica, acaba per vèncer la llei de gravetat.

6. *Les Cartes als meus amics* van ser publicades separadament a mesura que l'autor les va anar produint. Des de la primera, escrita el 21/02/91, fins a la desena i última, redactada el 15/12/93, van passar gairebé tres anys. En aquest temps van ocórrer transformacions globals importants en gairebé tots els camps del quefer humà. Si la velocitat de canvi es continua incrementant, com ha succeït en aquest lapse, un lector de les pròximes dècades difícilment entendrà el context mundial al qual contínuament fa referència l'autor i, per tant, no copsarà moltes de les idees que s'expressen en aquests escrits. Per això caldria recomanar als hipotètics lectors del futur tenir a mà una ressenya dels esdeveniments que van ocórrer entre 1991 i 1994; suggerir obtenir una comprensió àmplia del desenvolupament econòmic i tecnològic de l'època, de la fam i els conflictes, de la publicitat i la moda. Caldria demanar-los que escoltessin la música; veiessin les imatges arquitectòniques i urbanístiques; observessin els amuntegaments de les macrociutats, les migracions, la descomposició ecològica i la forma de vida d'aquell curiós moment històric. Sobretot caldria pregar-los que intentessin penetrar en les raons d'aquells formadors d'opinió: dels filòsofs, sociòlegs i psicòlegs d'aquella etapa cruel i estúpida. Si bé en aquestes *Cartes* es parla de cert present és indubtable que van ser redactades amb la mirada posada en el futur i creiem que únicament des d'allà podran ser confirmades o refutades.

En aquesta obra no hi ha un pla general sinó més aviat una sèrie d'exposicions ocasionals que admeten una lectura sense seqüència. No obstant això, podria intentar-se la següent classificació: a) les tres primeres cartes emfatitzen en les experiències que li toca viure a l'individu enmig d'una situació global cada dia més complicada; b) en la quarta es presenta l'estructura general de les idees en què es basen totes les cartes; c) en les següents s'esbossa el pensament politicosocial de l'autor; i d) la desena presenta directrius d'acció puntual tenint en compte el procés mundial.

Passem a destacar alguns temes tractats en l'obra. *Primera carta*. La situació que ens toca viure. La desintegració de les institucions i la crisi de solidaritat. Els nous tipus de sensibilitat i comportament que es perfilen en el món d'avui. Els criteris d'acció. *Segona*. Els factors de canvi del món actual i les postures que habitualment s'assumeixen davant aquest canvi. *Tercera*. Característiques del canvi i la crisi amb relació al medi immediat en què vivim. *Quarta*. Fonament de les opinions abocades en les *Cartes* sobre les qüestions més generals de la vida humana, les seves necessitats i projectes bàsics. El món natural i social. La concentració de poder, la violència i l'Estat. *Cinquena*. La llibertat humana, la intenció i l'acció. El sentit ètic de la pràctica social i la militància, els seus defectes més habituals. *Sisena*. Exposició de l'ideari de l'Humanisme. *Setena*. La revolució social. *Vuitena*. Les forces armades. *Novena*. Els drets humans. *Desena*. La desestructuració general. L'aplicació de la comprensió global a l'acció mínima concreta.

La carta *Quarta*, d'importància capital en la justificació ideològica de tota l'obra, pot ser aprofundida amb la lectura d'un altre treball de l'autor, *Contribucions al pensament* (particularment l'assaig titulat

Discussions Historiològiques) i, per descomptat, amb la conferència *La crisi de la civilització i l'humanisme* inclosa en el llibre *Parla Silo*.

En la carta *Sisena* s'exposen les idees de l'humanisme contemporani. La condensació conceptual d'aquest escrit fa recordar certes produccions polítiques i culturals de les quals tenim exemples en els "manifestos" de meitat del segle XIX i XX, com passa amb el *Manifest Comunista* i el *Manifest Surrealista*. L'ús de la paraula "Document" en lloc de "Manifest", es deu a una elecció acurada per tal de posar-se a distància del naturalisme expressat en l'*Humanist Manifesto* de 1933, inspirat per Dewey, i també del social-liberalisme de l'*Humanist Manifesto II* de 1974, subscrit per Sakharov i impregnat fortament pel pensament de Lamont. Si bé s'adverteixen coincidències amb aquest segon manifest en el que fa a la necessitat d'una planificació econòmica i ecològica que no destrueixi les llibertats personals, les diferències pel que fa a visió política i concepció de l'ésser humà són radicals. Aquesta carta, extremadament breu amb relació a la quantitat de matèries que tracta, exigeix algunes consideracions. L'autor reconeix les aportacions de les diferents cultures en la trajectòria de l'humanisme com clarament s'observa en el pensament jueu, àrab i oriental. En aquest sentit, al Document no se'l pot tancar en la tradició "ciceroniana" com sovint ha passat amb els humanistes occidentals. En el seu reconeixement a l'"humanisme històric" l'autor rescata temes ja expressats al segle XII. Ens referim als poetes goliards que, com Hugo d'Orleans i Pedro de Blois, van acabar component el cèlebre *In terra sumus*, del *Codex Buranus* (o còdex de Beuern, conegut en llatí com *Carmina Burana*). Silo no els cita directament però torna sobre les seves paraules. "Heus aquí la gran veritat universal: el diner és tot. El diner és govern, és llei, és poder. És, bàsicament, subsistència. Però a més és l'Art, és la Filosofia i és la Religió. Res no es fa sense diners; res no es pot sense diners. No hi ha relacions personals sense diners. No hi ha intimitat sense diners i fins i tot i la solitud reposada depèn dels diners". És difícil no reconèixer la reflexió de l'*In terra sumus*: "Manté l'abat els diners en la seva cel·la presoner", quan es diu: "... i fins i tot la solitud reposada depèn dels diners". O bé, "El diner honra rep i sense ell ningú és estimat", i aquí: "No hi ha relacions personals sense diners. No hi ha intimitat sense diners". La generalització del poeta goliard: "El diner, i això és cert, fa que el ximple sembli eloqüent", apareix en la carta com: "Però a més és l'Art, és la Filosofia i és la Religió". I sobre aquesta última en el poema es diu: "El diner és adorat perquè fa miracles... fa sentir el sord i saltar el coix", etc. En aquest poema del *Codex Buranus*, que Silo dona per conegut, queden implícits els antecedents que després inspiraran els humanistes del segle XVI, particularment Erasme i Rabelais.

La carta que estem comentant presenta l'ideari de l'humanisme contemporani. Per donar una idea més acabada del tema res millor que consultar *Visió actual de l'Humanisme*, inclosa en el llibre *Parla Silo*.

La *Desena* i última carta estableix els límits de la desestructuració i destaca tres camps, entre tants d'altres possibles, en els quals aquest fenomen té especial importància: el polític, el religiós i el generacional, i adverteix sobre el sorgiment de neorracionalismes feixistes, autoritaris i violentistes. Per il·lustrar el tema de la comprensió global i de l'aplicació de l'acció al punt mínim del "medi immediat" l'autor dona aquest salt d'escala fenomenal en què ens trobem amb el "veí", el company de treball, l'amic... Queda clara la proposta en què tot militant ha d'oblidar el miratge del poder polític superestructural perquè aquest poder està ferit de mort a mans de la desestructuració. A futur de res no valdrà el president, el primer ministre, el senador, el diputat. Els partits polítics, els gremis i sindicats s'aniran allunyant gradualment de les seves bases humanes. L'Estat patirà mil transformacions i únicament les grans corporacions i el capital financer internacional aniran concentrant la capacitat decisòria mundial fins que sobrevingui el col·lapse del Paraestat. De què podria valer una militància que tractés d'ocupar les closques buides de la democràcia formal? Decididament l'acció s'ha de plantejar en el medi mínim immediat i únicament des d'allí, sobre la base del conflicte concret, ha de construir-se la representativitat real.

Però els problemes existencials de la base social no s'expressen exclusivament com a dificultats econòmiques i polítiques, per tant un partit que porti endavant l'ideari humanista i que instrumentalment ocupi espais parlamentaris té significació institucional però no pot donar resposta a les necessitats de la gent. El nou poder es construirà des de la base social com un Moviment ampli, descentralitzat i federatiu. La pregunta que cal fer-se tot militant no és "qui serà primer ministre o diputat", sinó més aviat "com formarem els nostres centres de comunicació directa, les nostres xarxes de consells veïnals?; com donarem participació a totes les organitzacions mínimes de base en què s'expressa el treball, l'esport, l'art, la cultura i la religiositat popular?". Aquest Moviment no pot ser pensat en termes polítics formals sinó en termes de diversitat convergent. Tampoc no s'ha de concebre el creixement d'aquest Moviment dins dels motlles d'un gradualisme que va guanyant progressivament espai i estrats socials. Ha de plantejar-se en termes d'"efecte demostració", típic d'una societat planetària multiconnectada apta per reproduir i adaptar l'èxit d'un model en col·lectivitats allunyades i diferents entre si. Aquesta última carta, en suma, esbossa un tipus d'organització mínima i una estratègia d'acció d'acord amb la situació actual.

Ens hem detingut únicament en les cartes quatre, sis i deu. Creiem que, a diferència de les restants, aquestes han requerit alguna recomanació, alguna cita i algun comentari complementari.

7. *Parla Silo*. Aquest llibre dona compte d'allò que Silo ha exposat oralment al llarg de gairebé tres dècades. Es tracta d'un recull d'opinions, conferències i comentaris, donats per aquest pensador entre els anys 1969 i 1995, excloent allò dit davant dels mitjans de difusió. El material presentat té per base nombroses transcripcions d'apunts escrits i enregistraments d'àudio i vídeo.

ELS EDITORS

HUMANITZAR LA TERRA

LA MIRADA INTERNA

I. LA MEDITACIÓ

1. Aquí s'explica com al sense-sentit de la vida se'l converteix en sentit i plenitud.
2. Aquí hi ha alegria, amor al cos, a la natura, a la humanitat i a l'esperit.
3. Aquí es renega dels sacrificis, del sentiment de culpa i de les amenaces d'ultratomba.
4. Aquí no s'oposa allò que és terrenal a allò que és etern.
5. Aquí es parla de la revelació interior a què arriba tot aquell que medita curosament en una recerca humil.

II. DISPOSICIÓ PER COMPENDRE

1. Sé com et sents, perquè puc experimentar el teu estat. Tu, però, no saps com s'experimenta el que jo dic. Per tant, si et parlo amb desinterès d'allò que fa feliç i lliure l'ésser humà, val la pena que intentis comprendre.
2. No pensis que comprendràs discutint amb mi. Si creus que contrariant-ho el teu enteniment s'aclareix, pots fer-ho; però aquest no és el camí que correspon en aquest cas.
3. Si em preguntes quina és l'actitud que convé, et diré que és la de meditar en profunditat i sense presses el que t'explico aquí.
4. Si repliques que tens coses més urgents de què ocupar-te, contestaré que si el teu desig és dormir o morir, jo no faré res per oposar-m'hi.
5. No argumentis tampoc que et desagrada la meua manera de presentar les coses, perquè això no ho dius pas de la clofolla quan t'agrada el fruit.
6. Exposo de la manera que em sembla adient, no de la que fora desitjable per als qui aspiren a coses allunyades de la veritat interior.

III. EL SENSE-SENTIT

En molts dies vaig descobrir aquesta gran paradoxa: aquells que havien portat el fracàs dins el seu cor pogueren albirar l'últim triomf; aquells que s'havien sentit triomfadors, restaren en el camí com a vegetals de vida difusa i apagada. En molts dies jo vaig arribar a la llum des de les obscuritats més obscures guiat no per ensenyança sinó per la meditació.

Així, el primer dia em vaig dir:

1. No hi ha sentit a la vida si tot acaba amb la mort.
2. Tota justificació de les accions, siguin menyspreables o excel·lents, és sempre un nou somni que deixa el buit al davant.
3. Déu és quelcom no segur.
4. La fe és quelcom tan variable com la raó i el somni.
5. “Allò que s’ha de fer” pot ser discutit totalment i no hi ha res que vingui definitivament a donar suport a les explicacions.
6. “La responsabilitat” d’aquell que es compromet en alguna cosa no és més gran que la responsabilitat d’aquell que no s’hi compromet.
7. Em moc segons els meus interessos i això no em converteix en covard però tampoc en heroi.
8. “Els meus interessos” no justifiquen ni desacrediten res.
9. “Les meves raons” no són millors ni pitjors que les raons dels altres.
10. La crueltat m’horroritza, però no per això ni en si mateixa és pitjor o millor que la bondat.
11. Allò que és dit avui per mi o pels altres, no val demà.
12. Morir no és millor que viure o no haver nascut, però tampoc no és pitjor.
13. Vaig descobrir, no per ensenyança sinó per experiència i meditació, que no hi ha sentit a la vida si tot acaba amb la mort.

IV. LA DEPENDÈNCIA

El dia segon.

1. Tot allò que faig, sento i penso no depèn de mi.
2. Sóc variable i depenc de l’acció del medi. Quan desitjo canviar el medi o el meu “jo”, és el medi el que em canvia a mi. Llavors, cerco la ciutat o la natura, la redempció social o una nova lluita que justifiqui la meva existència... En cadascun d’aquests casos, el medi em porta a decidir per una actitud o altra. D’aquesta manera, els meus interessos i el medi aquí em deixen.
3. Dic, aleshores, que no importa qui o què decideix. Dic, en aquestes ocasions, que haig de viure, ja que soc en situació de viure. Dic tot això, però no hi ha res que ho justifiqui. Puc decidir-me, fluctuar o romandre. De totes maneres, una cosa és millor que altra provisòriament, però en definitiva, no hi ha “millor” ni “pitjor”.
4. Si algú em diu que qui no menja mor, li contestaré que, en efecte, així és i que està obligat a menjar esperonat per les seves necessitats, però no hi afegiré que la seva lluita per menjar justifica la seva existència. Tampoc no diré que això sigui dolent. Diré senzillament que es tracta d’un fet individual o col·lectivament necessari per a la subsistència, però sense sentit en el moment en què es perd l’última batalla.
5. Diré, a més, que em solidaritzo amb la lluita del pobre i de l’explotat i del perseguit. Diré que em sento “realitzat” amb aquesta identificació, però comprendré que no justifico res.

V. SOSPITA DEL SENTIT

El dia tercer.

1. De vegades m’he avançat a fets que després van succeir.
2. De vegades he copsat un pensament llunyà.

3. De vegades he descrit llocs que mai no vaig visitar.
4. De vegades he explicat amb exactitud allò que succeí en la meva absència.
5. De vegades una alegria immensa m'ha sobtat.
6. De vegades una comprensió total m'ha envaït.
7. De vegades una comunió perfecta amb tot m'ha extasiat.
8. De vegades he trencat els meus somiejos i he vist la realitat d'una manera nova.
9. De vegades he reconegut com vist de nou quelcom que veia per primera vegada.

...I tot això m'ha fet pensar. M'adono que sense aquestes experiències no podria haver sortit del sense-sentit.

VI. SOMNI I DESPERTAR

El dia quart.

1. No puc prendre per real allò que veig en els meus somnis, tampoc allò que veig en semisomni, tampoc allò que veig despert però somiejant.
2. Puc prendre per real allò que veig despert i sense somieig. Allò no parla del que registren els meus sentits, sinó de les activitats de la meva ment quan es refereixen a les "dades" pensades. Perquè les dades ingènues o dubtoses, les lliuren els sentits externs, i també els interns, i també la memòria. El que val és que la meva ment ho sap quan està desperta i ho creu quan està adormida. Rarament percebo el que és real d'una manera nova i aleshores comprenc que les coses vistes normalment s'assemblen al somni o s'assemblen al semisomni.

Hi ha una manera real d'estar despert: és la que m'ha dut a meditar profundament sobre les coses dites fins aquí, i és, a més, la que em va obrir la porta per descobrir el sentit de totes les coses existents.

VII. PRESENCIA DE LA FORÇA

El dia cinquè.

1. Quan estava realment despert anava escalant de comprensió en comprensió.
2. Quan estava realment despert i em mancava vigor per continuar l'ascensió, podia extreure la Força de mi mateix. Estava en tot el meu cos. Tota l'energia estava fins i tot en les cèl·lules més petites del meu cos. Aquesta energia circulava i era més ràpida i intensa que la sang.
3. Vaig descobrir que l'energia es concentrava en els punts del meu cos quan aquests actuaven i s'hi absentava quan no hi havia activitat.
4. Durant les malalties l'energia mancava o s'acumulava exactament en els punts afectats. Però si aconseguia restablir el seu passatge normal, moltes malalties començaven a retrocedir.

Alguns pobles van conèixer això i van actuar restablint l'energia mitjançant diversos procediments, que avui ens són estranys.

Alguns pobles van conèixer això i els seus escollits van actuar comunicant aquesta energia a d'altres i es van produir "il·luminacions" de comprensió i fins i tot "miracles" físics.

IX. CONTROL DE LA FORÇA

El dia sisè.

1. Hi ha una manera de dirigir i concentrar la Força que circula pel cos.
2. Hi ha punts de control en el cos. D'ells depèn el que coneixem com a moviment, emoció i idea. Quan l'energia actua en aquests punts es produeixen les manifestacions motrius, emotives i intel·lectuals.
3. Segons l'energia actuï en el cos més internament o més superficialment sorgeix el son profund, el semisomni o l'estat de despert... Ben segur, les aurèoles que envolten el cos o el cap dels sants (o dels grans deserts), a les pintures de les religions, al·ludeixen a aquest fenomen de l'energia que, de vegades, es manifesta més externament.
4. Hi ha un punt de control de l'estar-despert-veritable i hi ha una forma de portar la Força fins a ell.
5. Quan es porta l'energia a aquest lloc, tots els altres punts de control es mouen alteradament.

En comprendre això i llançar la Força cap a aquest punt superior, tot el meu cos va sentir l'impacte d'una energia enorme i ella va colpejar fortament la meva consciència i vaig ascendir de comprensió en comprensió. Però també vaig observar que podia baixar cap a les profunditats de la ment si perdia el control de l'energia. Vaig recordar llavors les llegendes sobre els "cels" i els "infern" i vaig veure la línia divisòria entre ambdós estats mentals.

X. MANIFESTACIONS DE L'ENERGIA

El dia setè.

1. Aquesta energia en moviment podia «independitzar-se» del cos i mantenir alhora la seva unitat.
2. Aquesta energia unida era una espècie de "doble cos" que corresponia a la representació cenestèsica del propi cos en l'interior de l'espai de representació. De l'existència d'aquest espai, així com de les representacions que corresponien a les sensacions internes del cos, les ciències que tractaven sobre els fenòmens mentals no en donaven prou notícies.
3. L'energia desdoblada (és a dir: imaginada com "a fora" del cos o "separada" de la seva base material), es dissolia com a imatge o es representava correctament depenent de la unitat interna que tingués qui operava així.
4. Vaig poder comprovar que l'"exteriorització" d'aquesta energia que representava el propi cos com "a fora" del cos, es produïa ja des dels nivells més baixos de la ment. En aquests casos succeïa que l'atemptat contra la unitat més primària de la vida provocava aquesta resposta com a salvaguarda d'allò amenaçat. Per això, en el trànsit d'alguns mitjans, el nivell de consciència dels quals era baix i la seva unitat interna estava en perill, aquestes respostes eren involuntàries i no reconegudes com produïdes per ells mateixos sinó atribuïdes a altres entitats.

Els "fantasmes" o "esperits" d'alguns pobles o d'alguns endevins no eren sinó els propis "dobles" (les pròpies representacions), d'aquelles persones que s'hi sentien preses. Com el seu estat mental estava enfosquit (en trànsit), per haver perdut el control de la Força, se sentien manejades per éssers estranys que de vegades produïen fenòmens notables. Sens dubte, molts "endimoniats" van sofrir aquests efectes. El que era decisiu, aleshores, era el control de la Força.

Això variava per complet tant la meua concepció de la vida corrent com de la vida posterior a la mort. Mitjançant aquests pensaments i experiències vaig anar perdent fe en la mort i des de llavors no hi crec, com no crec en el sense-sentit de la vida.

XII. EVIDÈNCIA DEL SENTIT

El dia vuitè.

1. La real importància de la vida desperta se'm va fer palesa.
2. La real importància de destruir les contradiccions internes em va convèncer.
3. La real importància de manejar la Força a fi d'aconseguir unitat i continuïtat em va omplir d'un alegre sentit.

XIII. EL CENTRE LLUMINÓS

El dia novè:

1. En la Força estava la "llum" que provenia d'un centre.
2. En la dissolució de l'energia hi havia un allunyament del centre i en la seva unificació i evolució el corresponent funcionament del centre lluminós.

No em va estranyar trobar en pobles antics la devoció al déu-Sol i vaig comprendre que si alguns van adorar l'astre perquè donava vida a la seva terra i a la natura, altres van advertir en aquest cos majestuós el símbol d'una realitat més gran.

Hi hagué els qui van anar més lluny encara i van rebre d'aquest centre dons in comptables que, de vegades, "van davallar" com a llengües de foc sobre els inspirats, de vegades com a esferes lluminoses, de vegades com a esbarzers ardents que es presentaven davant del creient temorós.

XII. ELS DESCOBRIMENTS

El dia desè.

Pocs però importants van ser els meus descobriments, que resumeixo d'aquesta manera:

1. La Força circula pel cos involuntàriament però pot ser orientada per un esforç conscient. L'assoliment d'un canvi dirigit, en el nivell de consciència, brinda a l'ésser humà un important índex d'alliberament de les condicions "naturals" que sembla que s'imposen a la consciència.
2. En el cos existeixen punts de control de les seves diverses activitats.
3. Hi ha diferències entre l'estat de despert-veritable i altres nivells de consciència.
4. Pot conduir-se la Força al punt del real despertar (entenent per "Força" l'energia mental que acompanya determinades imatges i per "punt" la ubicació d'una imatge en un "lloc" de l'espai de representació).

Aquestes conclusions em van fer reconèixer, en les oracions dels pobles antics, el germen d'una gran veritat que es va enfosquir en els ritus i pràctiques externes, sense aconseguir desenvolupar el treball intern que, realitzat amb perfecció, posa l'home en contacte amb la seva font lluminosa. Finalment, vaig advertir que els meus "descobriments" no eren tals sinó que eren deguts a la revelació interior a què accedeix tot aquell que, sense contradiccions, cerca la llum en el seu propi cor.

XIII. ELS PRINCIPIS

És diferent l'actitud davant la vida i les coses quan la revelació interna fereix com el llamp.

Seguint lentament els passos, meditant les coses dites i les coses encara sense dir, pots convertir el sense-sentit en sentit. No és indiferent el que facis amb la teva vida. La teva vida, sotmesa a lleis, està exposada davant de possibilitats a escollir. Jo no et parlo de llibertat. Et parlo d'alliberament, de moviment, de procés. No et parlo de llibertat com quelcom quiet, sinó d'alliberar-se pas a pas com es va alliberant del necessari camí recorregut aquell que s'apropa a la seva ciutat. Aleshores, "el que cal fer" no depèn d'una moral llunyana, incomprensible i convencional, sinó de lleis: lleis de vida, de llum, d'evolució.

Heus aquí els anomenats "Principis" que poden ajudar en la recerca de la unitat interior.

1. Anar contra l'evolució de les coses és anar en contra d'un mateix.
2. Quan forces alguna cosa cap a un fi, produeixes el contrari.
3. No t'oposis a una gran força. Retrocedeix fins que aquella es debiliti, llavors avança amb resolució.
4. Les coses estan bé quan marxen en conjunt, no aïlladament.
5. Si per a tu estan bé el dia i la nit, l'estiu i l'hivern, has superat les contradiccions.
6. Si persegueixes el plaer, t'encadenes al sofriment. Però, mentre no perjudiquis la teva salut, gaudeix sense inhibició quan l'oportunitat es presenti.
7. Si persegueixes un fi, t'encadenes. Si tot el que fas ho realitzes com si fos un fi en si mateix, t'alliberes.
8. Faràs desaparèixer els teus conflictes quan els entenguis en la seva arrel última, no quan vulguis resoldre'ls.
9. Quan perjudiques els altres restes encadenat. Però, si no perjudiques d'altres, pots fer el que vulguis amb llibertat.
10. Quan tractes els altres com vols que et tractin, t'alliberes.
11. No importa en quin bàndol t'hagin posat els esdeveniments, el que importa és que compreguis que tu no has escollit cap bàndol.
12. Els actes contradictoris o d'unitat s'acumulen dins teu. Si repeteixes els teus actes d'unitat interna, ja res no et podrà detenir.

Seràs com una força de la Natura quan no troba resistència al seu pas. Aprèn a distingir allò que és dificultat, problema, inconvenient, d'això que és contradicció. Si aquells et mouen o t'inciten, aquesta t'immobilitza en un cercle tancat.

Quan trobis una gran força, alegria i bondat en el teu cor, o quan et sentis lliure i sense contradiccions, agraeix immediatament en el teu interior. Quan et succeeixi el contrari, demana amb fe i aquell agraïment que vas acumular tornarà convertit i ampliat en benefici.

XIV. LA GUIA DEL CAMÍ INTERN

Si has comprès el que s'ha explicat fins aquí, pots experimentar, mitjançant un treball simple, la manifestació de la Força. Ara bé, no és igual que observis una posició mental més o menys correcta (com si es tractés d'una disposició al quefer tècnic), que assumeixis un to i una obertura emotiva propera a aquella que inspiren els poemes. És per això que el llenguatge emprat per transmetre aquestes veritats tendeix a facilitar aquesta posició, que posa amb major facilitat en presència de la percepció interna i no d'una idea sobre la "percepció interna".

Ara segueix amb atenció el que t'explicaré, ja que tracta sobre el paisatge intern que pots trobar en treballar amb la Força i de les direccions que pots imprimir als teus moviments mentals.

"Pel camí intern pots anar obscur o il·luminat. Atén a les dues vies que s'obren davant teu.

Si deixes que el teu ésser es llanci cap a regions obscures, el teu cos guanya el combat i ell domina. Aleshores, brollaran sensacions i aparences d'esperits, de forces, de records. Per aquella via es davalla més i més. Allí estan l'Odi, la Venjança, l'Estranyesa, la Possessió, la Gelosia, el Desig de

Romandre. Si davalles més encara, t'envairà la Frustració, el Ressentiment i tots aquells somiejos i desigs que han provocat ruïna i mort a la humanitat.

Si impulses el teu ésser cap a la direcció lluminosa, trobaràs resistència i fatiga a cada pas. Aquesta fatiga de l'ascens té els seus culpables. La teva vida pesa, els teus records pesen, les teves accions anteriors impedeixen l'ascens. Aquesta escalada és difícil per l'acció del teu cos que tendeix a dominar.

En els passos de l'ascens es troben regions estranyes de colors purs i sons no coneguts.

No fugis de la purificació que actua com el foc i que horroritza amb els seus fantasmes.

Rebutja el sobresalt i el descoratjament.

Rebutja el desig de fugir cap a regions baixes i obscures.

Rebutja l'afecció als records.

Resta en llibertat interior amb indiferència cap al somieig del paisatge, amb resolució en l'ascens.

La llum pura clareja en els cims de les altes carenes muntanyoses i les aigües dels-mil-colors baixen entre melodies irrecognoscibles cap a turons i prades cristal·lines.

No temis la pressió de la llum que t'allunya del seu centre cada vegada amb més força. Absorbeix-la com si fos un líquid o un vent, perquè veritablement, en ella hi ha la vida.

Quan trobis la ciutat amagada a la gran carena muntanyosa has de conèixer l'entrada. Això ho sabràs, però, en el moment en què la teva vida sigui transformada. Les seves enormes muralles estan escrites en figures, estan escrites en colors, estan 'sentides'. En aquesta ciutat es guarda el que està fet i el que està per fer... Per al teu ull intern, però, és opac allò que és transparent. Sí, els murs et són impenetrables!

Pren la Força de la ciutat amagada. Torna al món de la vida densa amb el teu front i les teves mans lluminoses."

XV. L'EXPERIÈNCIA DE PAU I EL PASSATGE DE LA FORÇA

1. Relaxa plenament el teu cos i aquieta la ment. Llavors, imagina una esfera transparent i lluminosa que baixa cap a tu i acaba albergant-se en el teu cor. Reconixeràs al moment, que l'esfera deixa d'aparèixer com a imatge per transformar-se en sensació dins del pit.
2. Observa com la sensació de l'esfera s'expandeix lentament des del teu cor cap a fora del cos, alhora que la teva respiració es fa més àmplia i profunda. En arribar la sensació als límits del cos, pots aturar allí tota operació i registrar l'experiència de pau interior. Hi pots romandre el temps que et sembli adient. Aleshores, fes retrocedir aquesta expansió anterior (i arriba, com al començament, al cor) per desprendre't de la teva «esfera» i cloure l'exercici calmat i reconfortat. Aquest treball s'anomena "Experiència de pau".
3. Però, en canvi, si volguessis experimentar el passatge de la Força, en lloc de retrocedir en l'expansió hauries d'augmentar-la i deixar que les teves emocions i tot el teu ésser la segueixin. No tractis de posar la teva atenció en la respiració. Deixa que actuï per si mateixa, mentre continues l'expansió fora del teu cos.
4. Haig de repetir-te això: en aquests moments la teva atenció ha d'estar en la sensació de l'esfera que s'expandeix. Si no pots aconseguir això, convé que t'aturis i ho intentis en una altra oportunitat. De totes maneres, si no produeixes el passatge, podràs experimentar una interessant sensació de pau.
5. Si, en canvi, has anat més lluny, començaràs a experimentar el passatge. Des de les teves mans i d'altres zones del cos t'arribarà un to de sensació diferent de l'habitual. Després percebràs ondulacions progressives i al cap de poc temps brollaran amb vigor imatges i emocions. Deixa llavors que es produeixi el passatge...
6. En rebre la Força percebràs la llum o sons estranys segons sigui la teva forma particular de representació habitual. En tot cas, serà important l'experimentació de l'ampliació de la consciència, un dels indicadors de la qual haurà de ser una major lucidesa i disposició per comprendre el que succeeix.

7. Quan ho desitgis pots acabar amb aquest estat singular (si és que abans no s'ha diluït pel simple transcórrer del temps), imaginant o sentint que l'esfera es contrau i després surt de tu de la manera com havia arribat en començar tot això.
8. Interessa comprendre que nombrosos estats alterats de consciència han estat i són assolits, quasi sempre, posant en marxa mecanismes similars als descrits. Per descomptat que revestits d'estranyes rituals i de vegades reforçats per pràctiques d'esgotament, desenfrenament motriu, repetició i postures que, en tots els casos, alteren la respiració i distorsionen la sensació general de l'intracòs. Has de reconèixer en aquest camp la hipnosi, la mediumnitat i també l'acció de la droga que actua per una altra via i produeix alteracions similars. I, per cert, tots els casos esmentats tenen per signe el no-control i el desconeixement d'allò que succeeix. Desconfia d'aquestes manifestacions i considera-les com a simples "trànsits" pels quals han passat els ignorants, els experimentadors i fins i tot els "sants", segons expliquen les llegendes.
9. Si has treballat observant el que s'ha recomanat pot passar, tanmateix, que no hagis aconseguit el passatge. Això no pot convertir-se en focus de preocupació sinó en indicador de manca de "soltesa" interior, cosa que podria reflectir molta tensió, problemes en la dinàmica de la imatge i, en suma, fragmentació en el comportament emotiu... Cosa que, d'altra banda, serà present en la teva vida quotidiana.

XVI. PROJECCIÓ DE LA FORÇA

1. Si has experimentat el passatge de la Força, podràs comprendre com, basant-se en fenòmens similars però sense cap comprensió, pobles diferents van posar en marxa ritus i cultes que després es van multiplicar sense fi. Mitjançant experiències del tipus ja esmentat, moltes persones van sentir els seus cossos "desdobllats". L'experiència de la Força els va donar la sensació que aquesta energia podien projectar-la fora de si.
2. La Força fou "projectada" a altres i també a objectes particularment "aptes" per rebre-la i conservar-la. Confio que no et serà difícil entendre la funció amb què van complir certs sacraments en diferents religions i, igualment, el significat de llocs sagrats i de sacerdots suposadament "carregats" amb la Força. Quan alguns objectes van ser adorats amb fe en els temples i se'ls va envoltar de cerimònia i ritus, segurament "van retornar" als creients l'energia acumulada per oració repetida. El fet que quasi sempre s'hagin vist aquestes coses per l'explicació externa, segons cultura, espai, història i tradició, és una limitació al coneixement del fet humà, quan l'experiència interna bàsica és una dada essencial per entendre tot això.
3. Aquest "projectar", "carregar" i "restituir" la Força tornarà a ocupar-nos més endavant. Però ja et dic ara que el mateix mecanisme encara segueix operant en societats dessacralitzades, on els líders i els homes de prestigi estan nimbats d'una especial representació per a aquell que els veu i, fins i tot, voldria "tocar-los", o bé apoderar-se d'un fragment de les seves robes, o dels seus estris.
4. Perquè tota representació d'allò que és "alt" va des de l'ull cap amunt de la línia normal de la mirada. I "altes" són les personalitats que "posseeixen" la bondat, la saviesa i la força. I en allò que és «alt» es troben les jerarquies i els poders, i les banderes, i l'Estat. I nosaltres, mortals comuns, hem d'"ascendir" en l'escala social i apropar-nos al poder com sigui. Que malament anem, manejats encara per aquests mecanismes que coincideixen amb la representació interna, amb el nostre cap en allò que és "alt" i els nostres peus aferrats a terra. Que malament anem, quan es creu en aquestes coses (i es creu perquè tenen la seva "realitat" en la representació interna). Que malament anem, quan la nostra mirada externa no és sinó una projecció ignorada de la interna.

XVII. PÈRDUA I REPRESSIÓ DE LA FORÇA

1. Les majors descàrregues d'energia es produeixen per actes descontrolats. Aquests són: la imaginació sense fre, la curiositat sense control, la xerrameca sense mesura, la sexualitat

excessiva i la percepció exagerada (mirar, sentir, tastar, etc. de manera desbordada i sense objectiu). Però cal que reconeguis també que molts actuen d'aquesta manera perquè descarreguen les seves tensions que d'altra manera serien doloroses. Si considerem això i veiem la funció que aconsegueixen aquestes descàrregues convindrà amb mi que no és raonable reprimir-les sinó més aviat ordenar-les.

2. Quant a la sexualitat, has d'interpretar correctament això: aquesta funció no ha de ser reprimida perquè en aquest cas crea efectes mortificants i contradicció interna. La sexualitat s'orienta i conclou en el seu acte, però no és convenient que segueixi afectant la imaginació o cercant un nou objecte de possessió de manera obsessiva.
3. El control del sexe per una determinada moral social o religiosa va servir a desigs que no tenien res a veure amb l'evolució, sinó més aviat amb el contrari.
4. La Força (l'energia de la representació de la sensació de l'intracós), es va desdoblar cap a allò que és crepuscular en les societats reprimides i allí es van multiplicar els casos d'"endimoniats", "bruixots", sacrílegs i criminals de tota mena, que van gaudir amb el sofriment i la destrucció de la vida i la bellesa. En algunes tribus i civilitzacions, els criminals es van repartir entre els qui van ajusticiar i els ajusticiats. En altres casos, es va perseguir tot el que era ciència i progrés perquè s'oposava a allò que era irracional, crepuscular i reprimat.
5. En certs pobles primitius existeix encara la repressió del sexe, així com en altres considerats de "civilització avançada". És evident que, en uns i en altres, el signe destructiu és gran, tot i que en els dos casos l'origen de tal situació sigui diferent.
6. Si em demanes més explicacions, et diré que el sexe en realitat és sant i és el centre des del qual s'impulsa la vida i tota creativitat. Així com des d'allà s'impulsa també tota destrucció quan el seu funcionament no està resolt.
7. No creguis mai les mentides dels emmetzinadors de la vida quan es refereixen al sexe com una cosa menyspreable. Al contrari, en ell hi ha bellesa i no és en va que està relacionat amb els millors sentiments de l'amor.
8. Per tant, tingues cura i considera'l com una gran meravella que ha de tractar-se amb delicadesa sense convertir-lo en font de contradicció o desintegració de l'energia vital.

XVIII. ACCIÓ I REACCIÓ DE LA FORÇA

Et vaig explicar anteriorment: "Quan trobis una gran força, alegria i bondat en el teu cor o quan et sentis lliure i sense contradiccions, immediatament agraeix en el teu interior".

1. "Agrair" significa concentrar els estats d'ànim positius, associats a una imatge, a una representació. Aquest estat positiu així associat permet que en situacions desfavorables, per evocació d'una cosa, sorgeixi aquella que la va acompanyar en moments anteriors. Com, a més, aquesta "càrrega" mental pot ser elevada per repeticions anteriors és capaç de desallotjar emocions negatives que determinades circumstàncies poguessin imposar.
2. Per tot això, des del teu interior allò que vas demanar tornarà ampliat en benefici, sempre que hakis acumulat en tu nombrosos estats positius. I ja no necessito repetir que aquest mecanisme va servir (confusament) per "carregar a fora" objectes o persones, o bé entitats internes que es van "projectar" i hom cregué que atendrien precís i demandes.

XIX. ELS ESTATS INTERNS

Has d'adquirir ara prou percepció dels estats interns en què et pots trobar al llarg de la teva vida i, particularment, al llarg del teu treball evolutiu. No tinc altra manera de fer la descripció que amb imatges (en aquest cas, al·legories). Aquestes, segons em sembla, tenen per virtut concentrar "visualment" estats d'ànim complexos. D'altra banda, la singularitat d'encadenar aquests estats, com si fossin

diferents moments d'un mateix procés, introdueix una variant en les descripcions, sempre fragmentades, a què ens han acostumat els qui s'ocupen d'aquestes coses.

1. El primer estat, en el qual preval el sense-sentit (aquell que vam esmentar al començament), serà anomenat "vitalitat difusa". Tot s'orienta per les necessitats físiques però sovint aquestes es confonen amb desitjos i imatges contradictòries. Allí hi ha obscuritat en els motius i en els afers. Es roman en aquest estat vegetant, perdut entre formes variables. Des d'aquest punt només es pot evolucionar per dues vies: la via de la mort o la de la mutació.
2. La via de la mort et posa en presència d'un paisatge caòtic i obscur. Els antics van conèixer aquest passatge i quasi sempre el van ubicar "sota terra", o en les profunditats abissals. També alguns van visitar aquest regne per a després "ressuscitar" en nivells lluminosos. Copsa bé que "a sota" de la mort existeix la vitalitat difusa. Potser la ment humana relacioni la desintegració mortal amb posteriors fenòmens de transformació i, també, tal vegada associï el moviment difús amb allò previ al naixement. Si la teva direcció és d'ascens, la "mort" significa un trencament amb la teva etapa anterior. Per la via de la mort s'ascendeix cap a un altre estat.
3. Arribant-hi es troba el refugi de la regressió. Des d'allà s'obren dos camins: el del penediment i aquell altre que va servir per a l'ascens, és a dir: el camí de la mort. Si prens el primer és perquè la teva decisió tendeix a trencar amb la teva vida passada. Si retornes pel camí de la mort, recaus en els abismes amb aquella sensació de cercle tancat.
4. Ara bé, et vaig dir que hi havia una altra senda per escapar de la vitalitat abismal i era la de la mutació. Si tries aquesta via és perquè vols emergir del teu estat penós, però sense estar disposat a abandonar alguns dels seus aparents beneficis. És, doncs, un fals camí conegut com el de la "mà torta". Molts monstres han sortit de les profunditats d'aquest tortuós passadís. Ells han volgut prendre els cels per assalt sense abandonar els inferns i, per tant, han projectat en el món mitjà una infinita contradicció.
5. Suposo que, ascendint des del regne de la mort i pel teu penediment conscient, has arribat ja a la morada de la tendència. Dues cornises estretes sostenen el teu estatge: la conservació i la frustració. La conservació és falsa i inestable. Caminant-hi t'il·lusionen amb la idea de permanència, però en realitat davalles veloçment. Si prens el camí de la frustració la teva pujada és penosa, encara que és l'única-no-falsa.
6. De fracàs en fracàs pots arribar al proper descans que s'anomena "estatge del desviament". Compte amb les dues vies que tens ara al davant: o prens el camí de la resolució, que et porta a la generació, o prens el del ressentiment que et fa descendir de nou cap a la regressió. Allà estàs plantat davant del dilema: o et decideixes pel laberint de la vida conscient (i ho fas amb resolució), o retornes ressentit a la teva vida anterior. Són nombrosos els qui no han aconseguit superar-se i tallen allà les seves possibilitats.
7. Però tu, que has ascendit amb resolució, et trobes ara el sojorn conegut com a "Generació". Allà tens tres portes: una es diu "Caiguda", una altra "Intent" i la tercera "Degradació". La Caiguda et porta directament a les profunditats i només un accident extern podria empènyer-t'hi. És difícil que trïis aquesta porta. Mentre que aquella de la Degradació et porta indirectament als abismes, desfent camins, en una mena d'espiral turbulenta en què reconsideres contínuament tot el que has perdut i tot el que has sacrificat. Aquest examen de consciència que porta a la Degradació és, per cert, un fals examen en què subestimes i desproporcionen algunes coses que compares. Tu compares l'esforç de l'ascens amb aquells "beneficis" que has abandonat. Però, si mires les coses de més a la vora, veuràs que no has abandonat res per aquest motiu sinó per altres. La Degradació comença, doncs, en falsejar els motius que, sembla ser, van ser aliens a l'ascens. Jo pregunto ara: Què traeix la ment? Potser els falsos motius d'un entusiasme inicial? Potser la dificultat de l'empresa? Potser el fals record de sacrificis que no van existir, o que van ser impulsats per altres motius? Jo et dic i et pregunto ara: casa teva es va incendiar fa temps. Per això vas decidir l'ascens, o ara penses que es va incendiar pel fet d'ascendir? Que potser has mirat una mica el que va succeir a altres cases dels voltants?... No hi ha dubte que has de triar la porta del mig.
8. Puja per l'escala de l'Intent i arribaràs a una cúpula inestable. Des d'allà, desplaça't per un passadís estret i sinuós que coneixeràs com la "volubilitat", fins arribar a un espai ample i buit (com una plataforma), que s'anomena: "espai-obert-de-l'energia".
9. En aquest espai pots espantar-te pel paisatge desert i immens i per l'aterridor silenci d'aquesta nit transfigurada per enormes estels immòbils. Allà, exactament sobre el teu cap, veuràs clavada en el firmament la insinuant forma de la Lluna Negra... una estranya lluna eclipsada

que s'oposa exactament al Sol. Allà has d'esperar l'albada, pacient i amb fe, perquè res dolent no pot succeir si et mantens calm.

10. En aquesta situació podria succeir que volguessis arranjar-hi una sortida immediata. Si això passés, podries encaminar-te a les palpentes a qualsevol lloc per tal de no esperar el dia prudentment. Has de recordar que allà (en la foscor) tot moviment és fals i genèricament és anomenat "improvisació". Si t'oblidessis del que ara et dic i comencessis a improvisar moviments, tingues per cert que series arrossegat per un remolí entre sendes i estatges fins al fons més obscur de la dissolució.
11. Que difícil resulta comprendre que els estats interns estan encadenats els uns als altres! Si veiessis quina lògica inflexible té la consciència, advertiries que en la situació descrita qui improvisa a cegues, fatalment comença a degradar i a degradar-se; sorgeixen després els sentiments de frustració i va caient després en el ressentiment i en la mort, i sobrevé l'oblit d'allò que algun dia va arribar a percebre.
12. Si en l'esplanada aconseguixes assolir el dia, sorgirà davant dels teus ulls el Sol radiant que ha d'enllumenar-te per primera vegada la realitat. Llavors veuràs que en tot el que existeix viu un Pla.
13. És difícil que caiguis des d'allà excepte que voluntàriament vulguis descendir cap a regions més obscures per portar la llum a les tenebres.

No és valuós desenvolupar més aquests temes, perquè sense experiència enganyen i traslladen allò que és realitzable al camp de la imaginació. Que serveixi el que s'ha dit fins aquí. Si el que s'ha explicat no et fos útil, què podries objectar, ja que res no té fonament ni raó per a l'escepticisme, proper a la imatge d'un mirall, al so d'un ressò, a l'ombra d'una ombra.

XX. LA REALITAT INTERIOR

1. Atén les meves consideracions. Només hi hauràs d'intuir fenòmens al·legòrics i paisatges del món extern. Però també hi ha descripcions reals del món mental.
2. Tampoc no has de creure que els "llocs" per on passes en el teu caminar tinguin algun tipus d'existència independent. Confusió similar va fer enfosquir sovint ensenyances profundes i així, fins avui, alguns creuen que cels, inferns, àngels, dimonis, castells encantats, ciutats remotes i d'altres, tenen realitat visible per als «il·luminats». El mateix prejudici, però amb interpretació inversa, s'ha apoderat d'escèptics sense saviesa que van prendre aquestes coses per simples il·lusions o al·lucinacions patides per ments enfebrades.
3. Haig de repetir, aleshores, que en tot això has de comprendre que es tracta de veritables estats mentals, encara que simbolitzats amb objectes propis del món extern.
4. Tingues en compte el que s'ha dit i aprèn a descobrir la veritat darrere les al·legories que de vegades desvien la ment, però que de vegades tradueixen realitats impossibles de copsar sense representació.

Quan es va parlar de les ciutats dels déus on van voler arribar nombrosos herois de diferents pobles; quan es va parlar de paradisos, en què deus i homes conviuen en original natura transfigurada; quan es va parlar de caigudes i diluvis es va dir una gran veritat interior.

Després, els redemptors van portar els seus missatges i arribaren a nosaltres en doble naturalesa, per tal de restablir aquella nostàlgica unitat perduda. També llavors es va dir una gran veritat interior.

Tanmateix, quan es va dir tot allò col·locant-ho fora de la ment, es va errar o es va mentir.

Inversament, el món extern confós amb la interna mirada obliga aquesta a recórrer nous camins.

Així, avui vola cap als estels l'heroi d'aquesta edat. Vola a través de regions abans ignorades. Vola cap a fora del seu món i, sense saber-ho, va impulsat fins a l'intern i lluminós centre.

EL PAISATGE INTERN

I. LA PREGUNTA

1. Heus ací la meua pregunta: a mesura que la vida passa, creix dins teu la felicitat o el sofriment? No demanis que defineixi aquestes paraules. Respon d'acord amb el que sents...
2. Encara que savi i poderós, si no creix en tu i en els que t'envolten, la felicitat i la llibertat, rebutjaré el teu exemple.
3. Accepta en canvi la meua proposta: segueix el model d'allò que neix, no d'allò que s'encamina cap a la mort. Salta per sobre del teu sofriment, i llavors no creixerà l'abisme, sinó la vida que hi ha dins teu.
4. No hi ha passió, ni idea, ni acte humà que es desentengui de l'abisme. Per tant, tractem l'únic que mereix ser tractat: l'abisme i allò que el sobrepassa.

II. LA REALITAT

1. Tu què vols? Si dius que el més important és l'amor o la seguretat, llavors parles d'estats d'ànim, de quelcom que no veus.
2. Si dius que el més important és el diner, el poder, el reconeixement social, la causa justa, Déu o l'eternitat, llavors, parles de quelcom que veus o que imagines.
3. Ens posarem d'acord quan diguis: "Vull la causa justa perquè rebutjo el sofriment!"; "... vull això perquè em tranquil·litza; no vull allò perquè em desconcerta o em violenta".
4. Serà doncs que tota aspiració, tota intenció, tota afirmació i tota negació tenen per centre el teu estat d'ànim? Podries replicar que tant trist com alegre, un nombre és sempre el mateix i que el sol és el sol, encara que no existeixi l'ésser humà.
5. Jo et diré que un nombre és diferent a si mateix segons hagis de donar o rebre, i que el sol ocupa més lloc en els éssers humans que en els cels.
6. El fulgor d'un bri encès, o d'un estel, dansa per al teu ull. Així, no hi ha llum sense ull i si un altre fora l'ull, efecte diferent tindria aquest fulgor.
7. Per tant, que el teu cor afirmi: "Estimo aquest fulgor que veig!", però que mai no digui, "ni el sol, ni el bri, ni l'estel no tenen a veure amb mi!".
8. De quina realitat parles al peix i al rèptil, al gran animal, a l'insecte petit, a l'au, a l'infant, a l'ancià, al que dorm i al que amb fred o amb febre vigila en el seu càlcul o en el seu espant?
9. Dic que l'eco d'allò que és real mormola o retruny segons l'oïda que el percep; que si una altra fora l'oïda, un altre cant tindria el que tu anomenes "realitat".
10. Per tant, que el teu cor afirmi: "Vull la realitat que construeixo!".

III. EL PAISATGE EXTERN

Mira com, lentament, camina aquella parella. Mentre ell li enllaça la cintura, ella reclina el cap sobre la seva espatlla amistosa. I avancen en la tardor de les fulles que volen crepitants... en l'expiració del

groc, el vermell i el violeta. Joves i bells avancen, tanmateix, cap a la tarda de la boira densa. Un plugim fred i els jocs dels infants, sense infants, en jardins deserts.

1. Per a uns, això revifa suaus i potser amables nostàlgies. Per a d'altres, allibera somnis. Per a alguns altres, promeses que s'acompliran en els dies radiants que vindran. Així, davant un mateix mar, aquest s'angoixa i aquell, reconfortat, s'expandeix. I mil més, esglaiats, contemplen els penyals gelats; mentre altres admiren aquells cristalls tallats a escala gegantina. Uns deprimits, altres exaltats, davant el mateix paisatge.
2. Si un mateix paisatge és diferent per a dues persones, on rau la diferència?
3. Ha de succeir amb allò que s'observa i amb allò que s'escolta. Pren com a exemple la paraula "futur". Aquest es crispa, aquell roman indiferent i un tercer sacrificaria el seu "avui", per ella.
4. Pren com a exemple la música. Pren com a exemple les paraules amb significat social o religiós.
5. De vegades succeeix que un paisatge és reprovat o acceptat per les multituds i els pobles. No obstant això, aquesta reprovació o acceptació, es troba en el paisatge? o en el si de les multituds i els pobles?
6. Entre la sospita i l'esperança, la teva vida s'orienta cap a paisatges que coincideixen amb quelcom que hi ha en tu.
7. Tot aquest món que no has triat, sinó que se t'ha donat perquè l'humanitzis, és el paisatge que més creix quan creix la vida. Per tant, que el teu cor mai no digui: "Ni la tardor, ni el mar, ni les muntanyes gelades no tenen res a veure amb mi", sinó que afirmi: "Estimo la realitat que construeixo!".

IV. EL PAISATGE HUMÀ

Si un estel llunyà està lligada a tu, què haig de pensar d'un paisatge vivent, en què els cérvols eludeixen els arbres anyencs i els animals més salvatges llepen llurs cries suaument? Què haig de pensar del paisatge humà, en què conviu l'opulència i la misèria, en què uns nens riuen i altres no troben forces per expressar el seu plor?

1. Perquè si dius: "Hem arribat a altres planetes", has de declarar també: "Hem massacrat i esclavitzat pobles sencers, hem omplert les presons amb gent que demanava llibertat, hem mentit des de l'albada fins a la nit... hem falsejat el nostre pensament, el nostre afecte, la nostra acció. Hem atemptat contra la vida a cada pas, perquè hem creat sofriment".
2. En aquest paisatge humà, conec el meu camí. Què passarà si ens creuem en direcció oposada? Jo renuncio a tot bàndol que proclami un ideal més alt que la vida i a tota causa que, per imposar-se, generi sofriment. Així és que, abans d'acusar-me per no formar part de faccions, examina les teves mans, no fos cas que hi descobreixis la sang dels còmplices. Si creus que és valent comprometre's amb elles, què diràs d'aquell a qui tots els bàndols assassins acusen de no voler comprometre's? Vull una causa digna del paisatge humà: la que es compromet a superar el dolor i el sofriment.
3. Nego tot dret a l'acusació que provingui d'un bàndol amb una història (propera o llunyana) en què figuri la supressió de la vida.
4. Nego tot dret a la sospita que provingui d'aquells que oculten llurs sospitosos rostres.
5. Nego tot dret a bloquejar els nous camins que necessita recórrer l'ésser humà, encara que es posi com a màxim argument la urgència actual.
6. Ni el pitjor del criminal m'és estrany. I si ho reconec en el paisatge, ho reconec en mi. Així és que vull superar allò que en mi i en tot home, lluita per suprimir la vida. Vull superar l'abisme!

Tot món a què aspirem, tota justícia que reclamem, tot l'amor que busquem, tot ésser humà que voldries seguir o destruir, també és dins teu. Tot el que canviï dins teu, canviarà la teva orientació en el paisatge en què vius. De manera que si necessites quelcom nou, hauràs de superar allò que és vell que domina el teu interior.

I com ho faràs això?

Començaràs per advertir que encara que canviïs de lloc, portes amb tu el teu paisatge intern.

V. EL PAISATGE INTERN

1. Tu cerques allò que creus que et farà feliç. Allò que creus, no obstant, no coincideix amb el que un altre cerca. Podria succeir que tu i aquell anheléssiu coses oposades, i que arribéssiu a creure que la felicitat de l'un s'oposa a la de l'altre; o bé, que anheléssiu la mateixa cosa i en ésser aquesta única o escassa, arribéssiu a creure de la mateixa manera, que la felicitat de l'un s'oposa a la de l'altre.
2. Sembla, doncs, que es podria disputar, tant per un mateix objecte, com per objectes oposats entre si. Lògica estranya la de les creences, capaç de moure un comportament similar respecte d'un objecte i del seu oposat!
3. Ha d'estar en el moll d'allò que creus, la clau del que fas. És tan poderosa la fascinació d'allò que creus, que afirmes la seva realitat encara que només existeixi en el teu cap.
4. Però tornem al punt: tu cerques allò que creus que et farà feliç. Allò que creus de les coses no rau en elles, sinó en el teu paisatge intern. Quan tu i jo mirem aquella flor podem coincidir en moltes coses. Però quan dius que ella et donarà la felicitat suprema, em dificultes tota comprensió, perquè ja no parles de la flor, sinó del que creus que ella farà en tu. Parles d'un paisatge intern que potser no coincideix amb el meu. N'hi haurà prou que facis un pas més, per tractar d'imposar-me el teu paisatge. Mesura les conseqüències que es poden derivar d'aquest fet.
5. És clar que el teu paisatge intern no és només allò que creus de les coses, sinó també allò que recordes, allò que sents i allò que imagines sobre tu i els altres; sobre els fets, els valors i el món en general. Potser haguem de comprendre això: paisatge extern és allò que percebem de les coses; paisatge intern és allò que en tamisem amb el sedàs del nostre món intern. Aquests paisatges són un i constitueixen la nostra visió indissoluble de la realitat.

VI. CENTRE I REFLEX

“Paisatge extern és allò que percebem de les coses; paisatge intern és allò que en tamisem amb el sedàs del nostre món intern. Aquests paisatges són un i constitueixen la nostra visió indissoluble de la realitat”. I és per aquesta visió que ens orientem en una direcció o en una altra.

1. Però és clar que, a mida que avances, es modifica la teva visió.
2. No hi ha aprenentatge, per petit que sigui, que s'acompleixi només en contemplar. Aprens perquè fas alguna cosa amb allò que contemples i com més fas, més aprens, ja que segons avances es modifica la teva visió.
3. Què has après sobre el món? Has après el que has fet. Què vols del món? Vols d'acord amb el que t'ha succeït. Què no vols del món? No vols d'acord amb el que t'ha passat.
4. Escolta'm, genet que cavalques a cavall del temps: pots arribar al teu paisatge més profund per tres sendes diferents. I què trobaràs en el seu interior? Emplaça't en el centre del teu paisatge intern i veuràs que tota direcció multiplica aquest centre.
5. Envoltat per una muralla triangular de miralls, el teu paisatge es reflecteix infinitament, en matisos infinits. I allà, tot moviment es converteix i es recompon una vegada i una altra, a mesura que orientis la teva visió pel camí d'imatges que escullis. Pots arribar a veure davant teu la teva pròpia esquena i en moure una mà a la dreta, aquesta respondrà a l'esquerra.
6. Si ambicionas alguna cosa en el mirall del futur, veuràs que corre en direcció oposada en el mirall de l'avui, o del passat.

7. Genet que cavalques a cavall del temps, què és el teu cos sinó el temps mateix?

VII. DOLOR, SOFRIMENT I SENTIT DE LA VIDA

1. La fam, la set, la malaltia i tota injúria corporal són el dolor. El temor, la frustració, la desesperança i tota injúria mental són sofriment. El dolor físic retrocedirà a mesura que avancin la societat i la ciència. El sofriment mental retrocedirà a mesura que avanci la fe en la vida, això vol dir: a mesura que la vida cobri un sentit.
2. Si tal vegada t'imagines com un bòlid fugaç que ha perdut la seva lluentor en tocar aquesta terra, acceptaràs el dolor i el sofriment com la naturalesa mateixa de les coses. Però si creus que has estat llançat al món per accomplir la missió d'humanitzar-lo, agrairàs als qui et van precedir i van construir amb penes i treballs el teu graó per continuar l'ascens.
3. Anomenador de mil noms, constructor de sentit, transformador del món... els teus pares i els pares dels teus pares es continuen en tu. No ets un bòlid que cau sinó una sageta brillant que vola cap al cel. Ets el sentit del món i quan aclareixes el teu sentit il·lumines la terra. Quan perds el teu sentit, la terra s'enfosqueix i s'obre l'abisme.
4. Et diré quin és el sentit de la teva vida aquí: humanitzar la terra! Què és humanitzar la terra? És superar el dolor i el sofriment, és aprendre sense límit, és estimar la realitat que construeixes.
5. No puc demanar-te que vagis més enllà, però tampoc no serà un ultratge que jo afirmi: "Estima la realitat que construeixes i ni tan sols la mort no aturarà el teu vol!".
6. No compliràs la teva missió si no poses les teves forces en vèncer el dolor i el sofriment en aquells que t'envolten. I si aconsegueixes que, alhora, ells emprenguin la tasca d'humanitzar el món, obriràs el seu destí cap a una vida nova.

VIII. EL GENET I LA SEVA OMBRA

Quan el sol va enrogir el camí, la silueta s'allargà entre pedres i severs matolls. I el genet alentí la marxa fins a aturar-se molt a prop d'un foc jove. I un home vell, que amb les seves mans acarona les flames, saludà el genet. Aquest desmuntà i ambdós parlaren. Després el genet continuà el seu camí.

Quan l'ombra caigué sota l'unglot del cavall, el genet es va detenir un instant i intercanvià paraules amb un home que el va aturar a la vora del camí.

Quan l'ombra s'allargà a l'esquena del genet, aquest ja no minorà el pas i un jove que va voler detenir-lo aconseguí cridar: "Vas en direcció oposada!".

Però la nit desmuntà el genet i aquest només va veure l'ombra en la seva ànima. Llavors, sospirant per a si mateix i per als estels, va dir:

"En un mateix dia un vell em parlà de la soledat, la malaltia i la mort, un home sobre com són les coses i les realitats de la vida. Finalment, un jove ni tan sols em va parlar sinó que, cridant, va voler desviar el meu camí en direcció desconeguda. El vell tenia por de perdre les seves coses i la seva vida, l'home, por de no aconseguir tenir el que creia que eren les seves coses i la seva vida i, el jove, por a no poder escapar de les seves coses i la seva vida.

Estranys encontres aquests en què l'ancià pateix pel curt futur i es refugia en el seu llarg passat. L'home pateix per la seva situació actual i busca aixopluc en allò que va passar o haurà de passar, segons s'ho faci venir bé pel davant o pel darrere. I el jove pateix perquè un curt passat li rosega els talons i impulsa la seva fuga cap al llarg futur. Malgrat això, reconec en el rostre dels tres el meu propi rostre i em sembla advertir que tot ésser humà, sigui quina sigui la seva edat, pot transitar per aquests temps i veure-hi fantasmes que no existeixen. O existeix avui aquella ofensa de la meva joventut? O existeix avui la meva vellesa? O nia avui, en aquesta obscuritat, la meva mort?

Tot sofriment llisca per record, per imaginació o pel que es percep. Però, gràcies a aquestes tres vies existeix el pensament i l'afecte i el quefer humà. Ha de ser, llavors, que si aquestes vies són necessàries, també són conductes de destrucció si les contamina el sofriment.

Però, el sofriment no serà l'avís que ens dona la vida quan el seu corrent és invertit? La vida pot ésser invertida per quelcom (desconegut per a mi) que la pren. Així doncs, aquell ancià, aquell home i aquell jove, alguna cosa han fet amb les seves vides per invertir-les”.

Llavors, el genet que meditava en l'obscuritat de la nit, s'adormí. I en adormir-se somnià, i en el seu somni s'il·luminà el paisatge. Allà estava en el centre d'un espai triangular, emmurallat per miralls. Els miralls reflectien la seva imatge i la multiplicaven. Segons triés una direcció, es veia com ancià, en prendre'n una altra el seu rostre era d'home o, finalment de xicot... Però ell se sentia com un infant, en el centre de si mateix.

Aleshores, succeí que tot començà a enfosquir-se i quan no va poder reconèixer res més que una obscuritat feixuga, despertà. Obrí els ulls i veié la llum del sol. Després muntà la seva cavalcadura i en veure que l'ombra s'allargava, va dir-se: “És la contradicció la que inverteix la vida i genera sofriment... El sol s'oposa perquè el dia sigui nit, però el dia serà segons el que jo faci amb ell”.

IX. CONTRADICCIÓ I UNITAT

1. La contradicció inverteix la vida. La inversió d'aquest corrent creixent de la vida és el que s'experimenta com a sofriment. Per això, el sofriment és el senyal que adverteix de la necessitat de canvi en la direcció de les forces que s'oposen.
2. Aquell que es troba aturat en la marxa per la seva repetida frustració, es troba aparentment aturat (perquè, realment, regressa). I una vegada i una altra els fracassos passats tanquen el seu futur. Qui se sent frustrat, veu el futur com la repetició del seu passat alhora que experimenta la necessitat de separar-se'n.
3. El que apressat pel ressentiment escomet el futur, què no farà per venjar en intricada revenja el seu passat?
4. I en la frustració i el ressentiment es violenta el futur perquè corbi el llom en retorn sofrent.
5. De vegades els savis recomanaren l'amor com a escut protector dels embats sofrents... Però la paraula “amor”, paraula enganyosa, significa per a tu la revenja del passat o una original, límpida i desconeguda aventura llançada a l'avenir?
6. Així com he vist la solemnitat cobrir grotescament el que és ridícul, així com he vist la vàcua serietat posar dol a la gracilitat del talent, he reconegut en molts amors l'autoafirmació vindicativa.
7. Quina imatge tens dels savis? No és cert que els conceptes com éssers solemnes, de maneres pausades... com els que han sofert enormement i en funció d'aquest mèrit, et conviden des de les altures amb frases suaus en què es repeteix la paraula “amor”?
8. Jo, en tot veritable savi, he vist un infant que corre enjogassat pel món de les idees i les coses, que crea generoses i brillants bombolles que ell mateix fa esclatar. En els ulls gusporejants de tot veritable savi he vist “dansar cap al futur els peus lleugers de l'alegria”. I molt poques vegades he escoltat dels seus llavis la paraula “amor”... perquè un savi veritable no jura mai en fals.
9. No creguis que amb la venjança purifiques el teu passat sofrent, ni tampoc per usar “amor” com a paraula poderosa o com a recurs d'un nou parany.
10. Estimaràs veritablement quan construeixis amb la mira posada en el futur. I si recordes el que va ser un gran amor, només hauràs d'acompanyar-lo amb suau i silenciosa nostàlgia i agrair l'ensenyança que ha arribat fins al teu avui.
11. Així és que no trencaràs el teu sofriment passat, falsejant o envilint el futur. Ho faràs canviant la direcció de les forces que et provoquen contradicció.
12. Crec que sabràs distingir entre el que és dificultat (benvinguda sigui, ja que pots saltar-hi per damunt) i el que és contradicció (laberint solitari sense punt de sortida)

13. Qualsevol acte contradictori que, per qualsevol circumstància, hagi efectuat en la teva vida, té un sabor inequívoc de violència interna i de traïció a tu mateix. I no importarà per quins motius et vas trobar en aquella situació, sinó com vas organitzar la teva realitat, el teu paisatge, en aquell precís instant. Alguna cosa es va fracturar i va canviar el teu rumb. Això et predisposà a una nova fractura. Així és que tot acte contradictori t'orienta a la seva repetició, de la manera que tot acte d'unitat, també busca reflotar més endavant.
14. En els actes quotidians es vencen dificultats, s'aconsegueixen objectius petits o s'obtenen fracassos minúsculs. Són actes que complauen o desagraden, però que acompanyen la vida diària com les bastides d'una gran construcció. No són la construcció però són necessàries perquè s'efectuï. Potser, aquestes bastides, siguin d'un material o un altre; això no importarà mentre siguin idonis per al seu objectiu.
15. Pel que fa a la construcció en si, on posis material defectuós, multiplicaràs el defecte i, on el posis sòlid, projectaràs la solidesa.
16. Els actes contradictoris o unitius fan a la construcció essencial de la teva vida. En el moment que t'hi trobis enfrontat, no has d'equivocar-te, perquè si ho fas, comprometràs el teu futur i invertiràs el corrent de la teva vida... Com sortiràs després del sofriment?
17. Succeeix, però, que en aquests moments són ja nombrosos els teus actes contradictoris. Si des dels fonaments tot està falsejat, què resta per fer? Potser desmuntar tota la teva vida per tornar-la a començar? Permet-me dir que no crec que tota la teva construcció sigui falsa. Per consegüent, abandona idees dràstiques que et puguin portar mals més grans que els que pateixes avui.
18. Una vida nova no es basa en la destrucció dels "pecats" anteriors, sinó en el seu reconeixement de tal manera que, d'ara endavant, resulti clara la inconveniència d'aquells errors.
19. Una vida comença quan comencen a multiplicar-se els actes unitius, de manera que la seva excel·lència vagi compensant (fins a finalment desequilibrar favorablement) la relació de forces anterior.
20. En això has de ser molt clar: tu no estàs en guerra amb tu mateix. Començaràs a tractar-te com un amic amb qui t'has de reconciliar, perquè la mateixa vida i la ignorància, t'hi han allunyat.
21. Necessitaràs una primera decisió per reconciliar-te, comprenent les teves contradiccions anteriors. Després, una nova decisió per voler vèncer les teves contradiccions. Per acabar, la decisió de construir la teva vida amb actes d'unitat i rebutjar els materials que tant perjudici han atret sobre tu.
22. En efecte, és convenient que aclareixis en el teu passat i en la teva situació actual, els actes contradictoris que veritablement et tenen presoner. Per reconèixer-los, et basaràs en els sofriments acompanyats de violència interna i sentiment de traïció a tu mateix. Són senyals nets.
23. No estic dient que hagi de mortificar-te en exhaustius recomptes sobre el passat i el moment actual. Recomano, simplement, que consideris tot allò que canvià el teu rumb en direcció desafortunada i que et manté atrapat amb un fort lligam. No t'enganyis un cop més en dir-te que aquells són "problemes superats". No està superat, ni comprès adequadament, allò que no s'ha confrontat a una nova força que compensi i sobrepassi la seva influència.
24. Tots aquests suggeriments tindran valor si estàs disposat a crear un nou paisatge en el teu món intern. Però, res no podràs fer per tu, pensant només en tu. Si vols avançar, algun dia hauràs d'admetre que la teva missió és humanitzar el món que t'envolta.
25. Si vols construir una nova vida lliure de contradiccions, que superi creixentment el sofriment, tindràs en compte dos falsos arguments: el primer s'ofereix com la necessitat de solucionar els problemes íntims abans d'escometre cap acció constructiva en el món. El segon, apareix com un oblit total de si, com un declamat "compromís amb el món".
26. Si vols créixer, ajudaràs a créixer els qui t'envolten. I això que afirmo, estiguis o no d'acord amb mi, no admet una altra sortida.

X. L'ACCIÓ VÀLIDA

1. Tota inversió en el corrent creixent de la vida s'experimenta com a sofriment. Per això no només la contradicció és font d'injúria mental. Però mentre nombroses formes de sofriment poden ser sobrepassades per imperi de les circumstàncies, la contradicció roman teixint la seva obscura xarxa d'ombres.
2. Qui no ha sofert la pèrdua d'afectes, d'imatges, d'objectes? Qui no ha temut, qui no ha desesperat, qui no ha compadit i qui no s'ha agitat en rebel·lió irritada contra els homes, la natura o els desenllaços fatals no desitjats? Malgrat això, allò que es va témer en l'obscuritat, s'esfumà amb la llum del dia i gran part del que es perdé, s'oblidà. Però aquella íntima traïció a si mateix, perdura en el passat i enverina el futur.
3. El més important de la vida humana es construeix amb materials d'unitat o contradicció. I aquesta és la profunda memòria que continua projectant l'existència més enllà de tot límit aparent, o que la desintegra en el precís lliniar. Càpiga a tot ésser humà en la seva revisió final la rememoració de la seva unitat interna!
4. I, quin és el sabor de l'acte d'unitat? Per reconèixer-lo, et basaràs en la pau profunda que, acompanyada d'una alegria suau, et posa d'acord amb tu mateix. Aquest acte té per senyal la veritat més íntegra, perquè s'hi unifiquen en amistat estreta el pensament, el sentiment i el fer en el món. Acció vàlida indubtable que s'afirmaria mil vegades més si es visqués el mateix nombre de vides!
5. Tot fenomen que fa retrocedir el sofriment en altres, es registra en qui el produeix com acte vàlid, com acte d'unitat.
6. Entre dues tendències es limita el fer: allà l'abisme que creix en la contradicció i per damunt el vol que permet sobrepassar-lo en acte vàlid.
7. I la corda de la vida pren la seva singular modulació, en afluïxar-se o tensar-se, fins a aconseguir la nota a què s'aspira. Hi ha d'haver una nota i un ajustament i un procediment especial, de manera que la vibració rodi i després es multipliqui de manera convenient.
8. La moral dels pobles balbucejà amb l'home a mesura que aquest es posà dempeus en el paisatge. I la moral assenyalà el "sí" i el "no" de l'acció, reivindicà el que era "bo" i perseguí el que era "dolent". Seguirà el que era bo sent bo en aquest paisatge tan divers? Si un Déu immutable així ho afirma, sia! Però si Déu ha desaparegut per a molts, qui queda ja per jutjar? Perquè la llei canvia amb l'opinió dels temps.
9. Aquest és el punt: aquells principis d'acció vàlida que permetin a tot ésser humà viure en unitat interna, seran imatges fixes que caldrà obeir o correspondran a allò que s'experimenti quan se'ls refusi o se'ls compleixi?
10. No discutirem aquí la naturalesa dels principis d'acció vàlida. En tot cas, tindrem en compte la necessitat de la seva existència.

XI. PROJECCIÓ DEL PAISATGE INTERN

Hem parlat del paisatge, del sofriment, de la contradicció i d'aquells actes que donen unitat al corrent de la vida. Es podria creure que tot això roman tancat a l'interior de cada ésser humà o, en tot cas, s'exterioritza com acció individual sense més conseqüència. Doncs bé, les coses són de manera oposada.

1. Tota contradicció inverteix la vida i compromet el futur de qui la pateix i d'aquells que estan en contacte amb aquell transmissor d'infortuni. Tota contradicció personal contamina el paisatge humà immediat com a invisible malaltia que es detecta només en els efectes.
2. Antigament, es culpava dimonis i bruixots per tota plaga que fustigava les regions. Però, amb el temps, l'avenç de la ciència va fer més pels acusadors i acusats que el mil·lenari clamor irresponsable. En quin bàndol hauries compromès la teva opinió? Tant de la banda dels purs com de la banda dels rèprobes, hauries embardissat només la teva estupidesa.

3. Encara ara, quan busques els culpables de les teves desgràcies et sumes a la llarga cadena de la superstició. Reflexiona, per tant, abans d'aixecar el teu dit, perquè potser l'accident o, en altres casos, la projecció de les teves contradiccions, provocaren els tristos desenllaços.
4. Que els teus fills s'orientin en direcció oposada als teus designis té més a veure amb tu que amb el teu veí i, per cert, amb un terratrèmol que hagi tingut lloc en una altra latitud del món.
5. Així és que si la teva influència arriba a un poble, tingues molta cura de sobrepassar la teva contradicció per tal de no enverinar amb ella l'aire que tota la resta respiren. Tu seràs responsable per tu i per aquells que apleguis al teu voltant.
6. Per tot això, si la teva missió consisteix en humanitzar la terra, enforteix les teves mans de noble llaurador.

XII. COMPENSACIÓ, REFLEX I FUTUR

1. És que per ventura la vida és només acció i reacció? La fam somieja amb la sacietat, allò que està empronat amb allò que està lliure; el dolor busca el plaer i el plaer es fastigueja de si mateix.
2. Si la vida és només persecució de seguretat per a qui tem al futur; afirmació d'ell mateix per al desorientat; anhel de venjança per a la frustració passada... Quina llibertat, responsabilitat i compromís podrà sostenir-se com a bandera invicta?
3. I si la vida és només el mirall que reflecteix un paisatge, com podrà canviar allò que reflecteix?
4. Entre la mecànica freda de pèndols, o l'òptica fantasmal de només miralls, què afirmes tu que afirmi sense negar? Què afirmes sense retorn, o sense aritmètica repetició?
5. Si afirmes allò que es busca a si mateix, allò que té per naturalesa transformar-se, que no té sacietat i que per essència és obert al futur, llavors estimes la realitat que construeixes. Aquesta és doncs la teva vida: la realitat que construeixes!
6. I hi haurà acció i reacció i també reflex i accident, però si has obert el futur no hi haurà quelcom que t'aturi.
7. Que per la teva boca parli la vida i ella digui: "No existeix quelcom que pugui aturar-me!"
8. Inútil i malvada profecia que anuncia l'hecatombe del món. Jo afirmo que l'ésser humà, no només haurà de continuar vivint sinó que creixerà sense límit. I dic també que els qui neguen la vida desitgen robar tota esperança: cor palpitant de l'acte humà.
9. Vulgui la teva futura alegria que en els moments més ombrívols recordis aquesta frase: "La vida cerca el creixement, no la compensació del no-res".

XIII. ELS SENTITS PROVISIONALS

1. Quan, mogut per la compensació pendular, cerco sentits que justifiquen la meua existència, em dirigeixo cap a allò que necessito o crec necessitar. En tot cas, si no ho aconseguixo, o bé si ho aconseguixo, què passarà amb el meu sentit (en tant moviment en una direcció)?
2. Aquests sentits provisionals, necessaris per al desenvolupament de l'activitat humana, no fonamenten la meua existència. D'altra banda, si m'afirmo en una situació particular, què succeirà quan l'accident la desarticuli?
3. A menys que es vulgui reduir l'existència a l'esgotament o la frustració, serà menester descobrir un sentit que ni tan sols la mort (si fora l'accident), pugui esgotar o frustrar.
4. No podràs justificar l'existència si li poses com a finalitat l'absurd de la mort. Fins ara vam ser companys de lluita. Ni tu ni jo vam voler doblegar-nos davant cap déu. Així voldria recordar-te sempre. Per què, llavors, m'abandones quan vaig a desobeir a la mort inexorable? Com és que

hem dit “Ni els déus estan per sobre de la vida!” i ara t’agenolles davant la negació de la vida? Tu, fes com vulguis, però jo no abaixaré el cap davant cap ídol, encara que es presenti “justificat” per la fe en la raó.

5. Si la raó ha d’estar en funció de la vida, que serveixi per fer-nos saltar per sobre la mort. Que la raó, aleshores, elabori un sentit exempt de tota frustració, de tot accident, de tot esgotament.
6. No acceptaré al meu costat a qui projecti una transcendència per temor, sinó a qui s’alci en rebel·lió contra la fatalitat de la mort.
7. Per això, vull els sants que no temen, sinó que veritablement estimen. Vull els qui amb la seva ciència i raó vencen diàriament el dolor i el sofriment. I realment, no veig diferència entre el sant i el que dona alè a la vida amb la seva ciència. Quins exemples millors, quins guies superiors a aquests guies?
8. Un sentit que vulgui anar més lluny que allò que és provisional no admetrà la mort com final de la vida, sinó que afirmarà la transcendència com desobediència màxima al Destí aparent. I aquell que afirmi que les seves accions desencadenen una sèrie d’esdeveniments que es continuen en altres, té entre mans part del fil de l’eternitat.

XIV. LA FE

1. Sempre que escolto la paraula “fe” una sospita salta en el meu interior.
2. Cada cop que algú parla de la “fe” em pregunto a què serveix això que s’enuncia.
3. He vist la diferència que hi ha entre fe ingènua (també coneguda com a “credulitat”) i aquella altra violenta i injustificada que dona lloc al fanatisme. Cap de les dues no és acceptable, ja que, mentre una obre la porta a l’accident, l’altra imposa el seu paisatge enfebrat.
4. Però quelcom important ha de tenir aquesta tremenda força capaç de mobilitzar la millor causa. Que la fe sigui una creença, el fonament de la qual estigui en la seva utilitat per a la vida!
5. Si s’afirma que la fe i la ciència s’oposen, replicaré que he d’acceptar la ciència, en cas que no s’oposi a la vida.
6. Res no impedeix que la fe i la ciència, si tenen la mateixa direcció, produeixin l’avenç auxiliant l’entusiasme l’esforç sostingut.
7. I qui vulgui humanitzar, que ajudi a aixecar els ànims tot assenyalant la possibilitat futura. Serveix potser a la vida la derrota anticipada de l’escèptic? Podria la ciència haver-se sostingut sense fe?
8. Heus aquí un tipus de fe que va contra la vida, aquesta fe que afirma: “La ciència destruirà el nostre món!”. Quant millor serà posar fe en humanitzar la ciència cada dia i actuar perquè triomfi la direcció amb què ja fou dotada des del seu naixement!
9. Si una fe obre el futur i dona sentit a la vida i l’orienta des del sofriment i la contradicció cap a tota acció vàlida, llavors la seva utilitat és manifesta.
10. Aquesta fe, així com aquella que es diposita en un mateix, en els altres i en el món que ens envolta, és útil a la vida.
11. En dir: “La fe és útil!”, hauràs de molestar alguna oïda particularment sensible, però això no ha de preocupar-te, ja que, aquest músic, si s’examina una mica, reconeixerà quan útil és també per a ell la fe, encara que provingui d’un instrument diferent del que tu toques.
12. Si aconsegueixes fe en tu mateix i en el millor d’aquells que t’envolten, fe en el nostre món i en la vida sempre oberta al futur, empètirà tot problema que fins ara et semblava invencible.

XV. DONAR I REBRE

1. Vegem quina relació estableixes amb el teu paisatge extern. Potser consideres els objectes, les persones, els valors, els afectes, com coses exposades davant teu perquè triïs i devoris d'acord amb les teves especials apetències. Aquesta visió centripeta del món probablement marqui la teva contradicció des del pensament fins als músculs.
2. Si aquest és el cas, amb seguretat que tot el que es refereix a tu serà molt apreciat: tant els teus plaers, com el teu sofriment. És difícil que vulguis sobrepassar els teus íntims problemes, ja que hi reconeixes un to que, per sobre totes les coses, és teu. Des del pensament fins als músculs, tot està educat per contraure, no per deixar anar. I, d'aquesta manera, tot i procedir amb generositat, el càlcul motiva el teu despreniment.
3. Tot entra. Res no surt. Llavors, tot s'intoxica, des dels teus pensaments als teus músculs.
4. I intoxicques els que t'envolten. Com podries, després, reprovar la seva "ingritud" envers tu?
5. Si parlem del "donar" i "d'ajuda", tu pensaràs sobre el que et poden donar o sobre com t'han d'ajudar. Però vet aquí que la millor ajuda que podrien donar-te, consisteix en ensenyar-te a relaxar la teva contracció.
6. Dic que el teu egoisme no és pecat, sinó el teu error fonamental de càlcul, perquè has cregut ingènuament, que rebre és més que donar.
7. Recorda els millors moments de la teva vida i comprendràs que sempre van estar relacionats amb un donar després. Aquesta reflexió hauria de ser suficient per canviar la direcció de la teva existència... Però no serà suficient.
8. És d'esperar que parli per a un altre, no per a tu, donat que hauràs entès frases com: "humanitzar la terra", "obrir el futur", "sobrepassar el sofriment en el món que t'envolta", i altres més que tenen com a base la capacitat de donar.
9. "Estimar la realitat que es construeix" no és posar la solució als propis problemes com a clau del món.
10. Acabem això: vols sobrepassar la teva contradicció profunda? Llavors, produeix accions vàlides. Si ho són, serà perquè estàs ajudant els que t'envolten.

XVI. ELS MODELS DE VIDA

1. En el teu paisatge intern hi ha una dona, o un home ideal (segons el cas), que busques en el paisatge extern a través de tantes relacions, sense poder tocar mai. Excepte el període curt en què l'amor complet enlluerna amb la seva guspira, aquests pedrenyals no coincideixen en un punt precís.
2. Cadascú i a la seva manera, llança la seva vida cap al paisatge extern i cerca completar els seus models ocults.
3. Però el paisatge extern imposa lleis pròpies i passat un temps, allò que fou el somieg més acariciat resulta una imatge per la qual ara s'experimenta vergonya o, si més no, un record esmorteït. No obstant això, existeixen models profunds que dormen en l'interior de l'espècie humana i esperen el seu moment oportú. Aquests models són la traducció dels impulsos que el propi cos lliura a l'espai de representació.
4. No discutirem ara l'origen ni la consistència d'aquests models; ni parlarem tampoc de la complexitat del món en què es troben. Simplement parlarem d'anotar la seva existència i destacar que la seva funció és compensar necessitats i aspiracions que, alhora, motiven l'activitat cap al paisatge extern.
5. Les cultures i els pobles donen la seva singular resposta al paisatge extern, sempre tenyida per models interns, que el propi cos i la història han anat definint.
6. És savi qui coneix els seus models profunds i és encara més savi qui pot posar-los al servei de les causes millors.

XVII. EL GUIA INTERN

1. Qui és tan admirat per tu, que voldries haver estat ell?
2. Preguntaré més suaument. Qui t'és exemplar, de tal manera que desitges incorporar en tu algunes de les seves particulars virtuts?
3. Potser algun cop, en el teu pesar o confusió, has apel·lat al record d'algú que, existent o no, acudí com a imatge reconfortant?
4. Parlo de models particulars als quals podem anomenar "guies" interns, que de vegades coincideixen amb persones externes.
5. Aquests models que vas voler seguir des de petit, anaren canviant només en la capa més externa del teu sentir diari.
6. He vist com els infants juguen i parlen amb els seus companys imaginaris i els seus guies. També he vist la gent (de diferents edats), connectar-hi en oracions fetes amb unció sincera.
7. Com amb més força es van fer les crides, des de més lluny acudiren aquests guies que portaren el millor senyal. Per això vaig saber que els guies més profunds són els més poderosos. Malgrat això, només una gran necessitat pot despertar-los de la seva letargia (oblit) mil·lenària.
8. Un model d'aquest tipus "posseeix" tres importants atributs: força, saviesa i bondat.
9. Si vols saber més de tu mateix, observa quines característiques tenen aquells homes o dones que admires. I fixa't que les qualitats que més n'aprecies actuen en la configuració dels teus guies interns. Considera que, encara que la teva referència inicial hagi desaparegut amb el temps, en el teu interior quedarà una "empremta" que et seguirà motivant cap al paisatge extern.
10. I si vols saber com s'interpenetren les cultures, a més del mode de producció d'objectes, estudia el mode de difusió dels models.
11. Importa, doncs, que dirigeixis la teva atenció a les millors qualitats de les altres persones, perquè impulsaràs cap al món allò que hagi acabat de configurar en tu.

XVIII. EL CANVI

Mirem enrere per un instant. Considerem l'ésser humà en total lligam i influència amb el món. Vàrem dir que la seva acció es manifesta en el paisatge extern, d'acord amb com es va formant el seu paisatge intern. Aquesta acció és variada, però el que defineix una vida és la seva activitat contradictòria o unitiva. D'altra banda, la contradicció inverteix la vida i produeix sofriment, alhora que contamina el món. Els actes d'unitat obren el futur i fan retrocedir el sofriment, en un mateix i en el món.

"Humanitzar la terra", és el mateix que "donar" en actes unitius. Tot objectiu que conclogui en rebre, només pot tenir un sentit provisional. El seu destí és conduir a la contradicció.

Existeix una gran energia que es pot mobilitzar al servei de la vida: és la fe. També, en el paisatge intern, es mouen altres forces que motiven l'activitat cap al paisatge extern: són els "models".

1. Definitivament la pregunta és aquesta: vols superar l'abisme?
2. Potser ho vols fer. Però, com prendràs una direcció nova, si l'allau ja s'ha després i arrossega tot el que troba?
3. Qualsevol que sigui la teva decisió, falta saber amb quins mitjans i amb quina energia comptaràs per poder executar el canvi.
4. Encara que la teva elecció sigui molt teva, voldria indicar-te que canviar la direcció de la teva vida no és quelcom que puguis realitzar només amb recursos de treball intern, sinó actuant decididament en el món. Modificant conductes.

5. Suma a la tasca el teu medi immediat (aquest que influeix decisivament sobre tu i sobre el qual tu influeixes). I, com ho faràs? No hi ha altre mitjà que aquest: despertar la fe que la conversió de la vida invertida és possible.
6. Aquest és el punt en què et deixo. Si et disposes a modificar la teva vida, transformaràs el món i no triomfarà l'abisme, sinó allò que el sobrepassi.

EL PAISATGE HUMÀ

I. ELS PAISATGES I LES MIRADES

1. Parlem de paisatges i mirades i reprenem allò que hem dit en algun altre lloc: "Paisatge extern és allò que percebem de les coses, paisatge intern és allò que en tamisem amb el sedàs del nostre món intern. Aquests paisatges són un i constitueixen la nostra visió indissoluble de la realitat".
2. Ja en els objectes externs percebuts, una mirada ingènua pot fer confondre "allò que es veu" amb la realitat mateixa. Hi haurà qui encara vagi més lluny i cregui que recorda la "realitat" tal com va ser. I no faltarà un tercer que confongui la seva il·lusió, la seva al·lucinació o les imatges dels seus somnis, amb objectes materials que en realitat han estat percebuts i transformats en diferents estats de consciència.
3. Que en els records i en els somnis apareguin deformats objectes anteriorment percebuts, no sembla que porti dificultats a la gent raonable. Però que els objectes percebuts estiguin sempre coberts pel mantell multicolor d'altres percepcions simultànies i pels records que en aquell moment actuen; que percebre sigui un mode global de ser entre les coses, un to emotiu i un estat general del propi cos... això, com a idea, desorganitza la fotesa de la pràctica diària del fer, amb les coses i entre les coses.
4. S'accedeix que la mirada ingènua pren el món "extern" amb el propi dolor o la pròpia alegria. Miro no només amb l'ull sinó també amb el cor, amb el record suau, amb la sospita ominosa, amb el càlcul fred, amb la comparació reservada. Miro a través de les al·legories, signes i símbols, que no veig en el mirar però que hi actuen, així com no veig l'ull ni l'actuar de l'ull quan miro.
5. Per això, per la complexitat del percebre, quan parlo de la realitat externa o interna prefereixo fer-ho emprant el vocable "paisatge" en lloc del vocable "objecte". I amb això dono per entès que esmento blocs, estructures i no la individualitat aïllada i abstracta d'un objecte. També m'importa destacar que a aquests paisatges corresponen actes del percebre als quals anomeno "mirades" (envaint, potser il·legítimament, nombrosos camps que no es refereixen a la visualització). Aquestes "mirades" són actes complexos i actius, organitzadors de "paisatges" i no simples i passius actes de recepció d'informació interna (sensacions del propi cos, records i apercepcions). No cal dir que en aquestes implicacions mútues de "mirades" i "paisatges", les distincions entre allò que és intern i allò que és extern s'estableixen segons direccions de la intencionalitat de la consciència i no com voldria l'esquematisme ingenu que es presenta davant els escolars.
6. Si això està entès, quan parli de "paisatge humà" es comprendrà que esmento un tipus de paisatge extern constituït per persones i també per fets i intencions humanes plasmades en objectes, tot i que l'ésser humà com a tal no hi sigui ocasionalment present.
7. Convé, a més, distingir entre món intern i "paisatge intern"; entre natura i "paisatge extern"; entre societat i "paisatge humà" i recalcar que en esmentar "paisatge", sempre s'implica a qui mira, a diferència dels altres casos en què món intern (o psicològic), natura i societat, apareixen ingènuament com existents en si, exclosos de tota interpretació.

II. ALLÒ QUE ÉS HUMÀ I LA MIRADA EXTERNA

1. Res substancial no ens diu aquella afirmació que diu “l’home es constitueix en un medi” i que mercès a aquest medi (natural per a uns, social per a altres i les dues coses per a alguns més), l’ésser humà es “constitueix” (?). Tal inconsistència s’agreuja si es destaca la relació “constitueix” i dona per admesa la comprensió dels termes “home” i “medi”, ja que se suposa que “medi” és allò que envolta, o bé submergeix, l’ésser humà i “home” és allò que hi ha a dins o submergit en tal “medi”. Seguim doncs com a l’inici en un cercle de vacuïtats. No obstant advertim que les dues expressions relacionades assenyalen entitats separades i que existeix la intenció d’unir aquesta separació amb una relació trucada, amb la paraula “constitueix”. La paraula “constitueix” té implicacions de gènesi, és a dir, d’explicació de quelcom des del seu origen.
2. Això no seria d’interès si no se’ns presentés com un paradigma d’assertions diferents que durant mil·lennis han presentat una imatge de l’ésser humà vist des de la banda de les coses i no vist des de la mirada que mira les coses. Perquè dir “l’home és l’animal social”, o dir “l’home és fet a semblança de Déu”, posa la societat o Déu com els qui miren l’home, atès que la societat i Déu només es conceben, es neguen o s’accepten des de la mirada humana.
3. I així, en un món en què des de l’antiguitat s’instal·là una mirada inhumana, s’instal·laren també comportaments i institucions que aclapararen allò que és humà. D’aquesta manera i entre altres coses, en l’observació de la natura es va preguntar per la naturalesa de l’home i es va respondre com es respon per un objecte natural.
4. Fins i tot els corrents de pensament que presentaren l’ésser humà com a subjecte sotmès a transformació contínua, van treballar pensant què és humà des de la mirada externa, des d’emplaçaments diferents del naturalisme històric.
5. És la idea subjacent de “naturalesa humana” la que ha correspost a la mirada externa sobre allò què és humà. Però, sabent que l’home és l’ésser històric, el mode d’acció social del qual transforma la seva pròpia naturalesa, el concepte de “naturalesa humana” apareix supeditat al quefer, a l’existir, i sotmès a les transformacions i desvetllaments que aquest existir orienti. D’aquesta manera, el cos com a pròtesi de la intenció s’estén en les seves potencialitats i humanitza el món. I aquest món ja no pot ser vist com a simple exterioritat sinó com a “paisatge” natural o humà, sotmès a transformacions humanes actuals o possibles. És en aquest fer on l’home es transforma a si mateix.

III. EL COS HUMÀ COM A OBJECTE DE LA INTENCIÓ

1. El cos com a objecte natural pot passar per modificacions naturals i, per descomptat, és susceptible de transformació, no només en les seves expressions més externes sinó en el seu funcionament íntim, mercès a la intenció humana. Vist així, el propi cos com a pròtesi de la intenció cobra la seva major rellevància. Però des del govern immediat (sense intermediació) del propi cos, a l’adequació d’aquest a altres necessitats i altres designis, transcorre un procés social que no depèn de l’individu aïllat sinó que n’implica d’altres.
2. La propietat sobre la meva estructura psicofísica es dona gràcies a la intencionalitat, mentre que els objectes externs se m’apareixen aliens a la meva propietat immediata i només són governables mediatament (per acció del meu cos). Però un tipus particular d’objecte és el cos de l’altre que intueixo com a propietat d’una intenció aliena. I aquesta estranyesa em col·loca “vist des de fora”, vist des de la intenció de l’altre. Per això, la visió que tinc de l’estrany és una interpretació, un “paisatge” que s’estendrà a tot objecte que porti la marca de la intenció humana, tot i que hagi estat produït o manipulat per algú actual o pretèrit. En aquest “paisatge humà” puc anorrear la intenció d’altres i considerar-los pròtesis del meu propi cos i en aquest cas haig de “buidar” la seva subjectivitat totalment o, almenys, en aquelles regions del pensar, el sentir o l’actuar que desitjo governar de manera immediata. Aquesta objectivació necessàriament em deshumanitza i així justifico la situació per l’acció d’una força major no

controlada per mi (la "Passió", "Déu", la "Causa", la "Desigualtat natural", el "Destí", la "Societat", etc.).

IV. MEMÒRIA I PAISATGE HUMÀ

1. Davant d'un paisatge desconegut apel·lo a la meva memòria i adverteixo allò que és nou per "reconeixement" de la seva absència en mi. Això m'ocorre també amb un paisatge humà on el llenguatge, el vestir i els usos socials contrasten fortament amb aquell paisatge en què tinc formats els meus records. Però en societats en què el canvi és lent, el meu paisatge anterior tendeix a imposar-se a aquestes novetats que percebo com "irrellevants".
2. I ocorre que, en viure en societats de modificacions ràpides tendeixo a desconèixer el valor del canvi o a considerar-lo com "desviament" sense entendre que la pèrdua interior que experimento, és la pèrdua del paisatge social en què es va configurar la meva memòria.
3. Pel que he esmentat, comprenc que quan una generació accedeix al poder tendeix a plasmar externament els mites i les teories, les apetències i els valors d'aquells paisatges avui inexistents, però que encara viuen i actuen des del record social en què es va formar aquest conjunt. I aquell paisatge fou assimilat com a paisatge humà pels fills i com "irrellevància" o "desviament" pels seus pares. I per més que lluitin entre si les generacions, la que advé al poder es converteix immediatament en retardatària en imposar el seu paisatge de formació a un paisatge humà ja modificat o que ella mateixa va contribuir a modificar. D'aquesta manera, en la transformació que instaura un nou conjunt hi ha el retard que arrossega des de la seva època de formació. I contra aquest retard xoca un nou conjunt que s'està formant.

Quan he parlat del "poder" a què accedeix una generació, imagino que s'ha entès bé, m'he referit a les seves diferents expressions: polítiques, socials, culturals, etc.

V. DISTÀNCIA QUE IMPOSA EL PAISATGE HUMÀ

1. Tota generació té la seva astúcia i no vacil·larà en apel·lar a la renovació més sofisticada si amb aquest recurs augmenta el seu poder. Malgrat tot, això la porta a dificultats innombrables, ja que la transformació que ha posat en marxa arrossega cap al futur aquella societat que en la dinàmica de l'avui és ja contradictòria amb el paisatge social intern que es volia mantenir. Per això dic que "cada generació té la seva astúcia", però també té el seu parany.
2. Amb quin paisatge humà s'enfronta l'apetència injustificada? Per començar, amb un paisatge humà percebut, diferent del paisatge recordat. Però a més, amb un paisatge humà que no coincideix amb el to afectiu, amb el clima emotiu general del record de persones, edificis, carrers, oficis, institucions. I aquest "allunyament" o "estranyesa", mostra clarament que tot paisatge percebut és una realitat diferent i global d'aquella recordada, encara que es tracti d'allò que és quotidià o familiar. Així és que les apetències que durant tant de temps acaronaren la possessió d'objectes (coses, persones, situacions) van resultar defraudades en el seu compliment. I aquesta és la distància que imposa la dinàmica del paisatge humà a tot record sostingut individualment o col·lectivament; sostingut per un o per molts, o per tota una generació que coexisteix en un mateix espai social i està nimbada per un rerefons emotiu similar! Com d'allunyat es torna l'acord, respecte d'un objecte, quan és considerat per generacions diferents o representants d'èpoques diferents que coexisteixen en el mateix espai! I si sembla que parlem d'enemics, haig de destacar que aquests abismes s'obren ja entre aquells que semblen coincidir en els seus interessos.
3. Mai no es toca de la mateixa manera el mateix objecte, i mai no se sent dues vegades una mateixa intenció. I això que crec percebre com a intenció en altres és només una distància que interpreto cada vegada de manera diferent. Així, el paisatge humà, la nota distintiva del qual és la intenció, posa de relleu l'estranyament que en el seu moment molts van advertir pensant que seria, potser, producte de condicions objectives d'una societat no solidària que llançava a l'exili la consciència desposseïda. I en equivocar aquells la seva apreciació respecte a l'essència de

la intenció humana, van trobar que la societat que ells van construir amb esforç es va abismar generacionalment i es va estranyar davant de si mateixa a mesura que va augmentar l'acceleració del seu paisatge humà. Altres societats desplegades segons esquemes diferents, van rebre idèntic impacte, amb la qual cosa avui queda demostrat que els problemes fonamentals de l'ésser humà han de resoldre's tenint com a objectiu la intenció que transcendeix l'objecte i de la qual l'objecte social és només la seva morada. I, tanmateix, tota la natura, incloent-hi el cos humà, ha de ser compresa com la llar de la intenció transformadora.

4. La percepció del paisatge humà és confrontació de mi mateix i compromís emotiu, quelcom que em nega o em llança endavant. I des del meu "avui", agregant records, sóc succionat per la intenció de futur. Aquest futur que condiona l'avui, aquesta imatge, aquest sentiment confús o volgut, aquest fer, escollit o imposat, també marca el meu passat perquè canvia allò que crec que ha estat el meu passat.

VI. L'EDUCACIÓ

1. La percepció del paisatge extern i la seva acció sobre ell comprometen el cos i una manera emotiva d'estar en el món. Per descomptat que també compromet la visió mateixa de la realitat, tal com he comentat en el seu moment. Per això crec que educar és, bàsicament, habilitar les noves generacions en l'exercici d'una visió no ingènua de la realitat de manera que la seva mirada tingui en compte el món no com una suposada realitat objectiva sinó com l'objecte de transformació al qual l'ésser humà aplica la seva acció. Però en aquest moment no parlo de la informació sobre el món, sinó de l'exercici intel·lectual d'una visió particular sense prejudicis sobre els paisatges i d'una pràctica atenta sobre la pròpia mirada. Una educació elemental ha de tenir en compte l'exercici del pensar coherent. En aquest cas, no parlem de coneixement estricte sinó de contacte amb els propis registres del pensar.
2. En segon lloc, l'educació hauria de comptar amb l'esperó de la captació i la desimboltura emotiva. Per això, l'exercici de la representació per una banda i el de l'expressió per una altra, així com el maneig de l'harmonia i el ritme, hauran de ser considerats a l'hora de planificar una formació integral. Però el que hem comentat no té per objecte la instrumentació de procediments amb la pretensió de "produir" talents artístics, sinó amb la intenció que els individus prenguin contacte emotiu amb si mateixos i amb altres, sense els trastorns a què indueix una educació de la segregació i la inhibició.
3. En tercer lloc, hauria de tenir-se en compte una pràctica que posés en joc tots els recursos corporals de manera harmònica i aquesta disciplina s'assemblaria més a una gimnàstica realitzada amb art que a l'esport, ja que aquest no forma integralment sinó de manera unilateral. Perquè aquí es tracta de prendre contacte amb el propi cos i de governar-lo amb desimboltura. Per això, l'esport no hauria de ser considerat com una activitat formativa, però seria important el seu cultiu tenint per base la disciplina comentada.
4. Fins aquí he parlat de l'educació, entenent-la des del punt de vista d'activitats formatives per a l'ésser humà en el seu paisatge humà, però no he parlat de la informació que es relaciona amb la incorporació de dades a través de l'estudi i de la pràctica com a forma d'estudi.

VII. LA HISTÒRIA

1. Mentre se segueixi pensant el procés històric des d'una mirada externa, serà inútil explicar-lo com el desplegament creixent de la intencionalitat humana en la seva lluita per superar el dolor (físic) i el sofriment (mental). Segons això alguns es preocuparan per desvetllar les lleis íntimes de l'esdevenir-se humà des de la matèria, des de l'esperit, des de certa raó, però en veritat el mecanisme intern que es busqui sempre serà vist des de "fora" de l'home.
2. Per descomptat que es continuarà entenent el procés històric com el desenvolupament d'una forma que, a la fi, no serà sinó la forma mental d'aquells que vegin així les coses. I no importa a

quin tipus de dogma s'apel·li perquè el rerefons que dicti aquesta adhesió sempre serà allò que es vulgui veure.

VIII. LES IDEOLOGIES

1. Les ideologies que en alguns moments històrics s'imposaven i mostraven la seva utilitat per orientar l'acció i interpretar el món en què es movien tant individus com conjunts humans, van ser desplaçades per altres, la major fita de les quals va consistir en aparèixer com la realitat mateixa, com allò més concret i immediat i exempt de tota "ideologia".
2. Així, els oportunistes d'altres temps, que es van caracteritzar per traïr tot compromís, van aparèixer en les èpoques de crisi de les ideologies i es van anomenar "pragmàtics" o "realistes", sense saber d'on provenien aquestes paraules. En tot cas, van exhibir, amb total falta de pudor, el seu fals esquematisme i el van presentar com el màxim nivell del "desenvolupament" de la intel·ligència i la virtut.
3. En accelerar-se el canvi social, les successives generacions s'allunyaren entre si més ràpidament, ja que el paisatge humà en què es van formar es va distanciar progressivament del paisatge humà en què havien d'actuar. Això les va deixar orfes de tota teoria i de tot model de conducta. Per tant, van necessitar donar respostes cada vegada més ràpides i més improvisades i es van fer "conjunturals" i puntuals en l'aplicació de l'acció, amb la qual cosa tota idea de procés i tota noció d'historicitat va anar declinant i va créixer, en canvi, una mirada analítica i fragmentària.
4. Els cíncics pragmàtics van resultar ser nêts vergonyants d'aquells esforços constructors de "consciències dissortades" i fills d'aquells que van denunciar les ideologies com a "encobriments" de la realitat. Per això, en tot pragmatisme, va quedar l'empremta de l'absolutisme de família. I així se'ls va sentir dir: "Hem d'atenir-nos a la realitat i no a les teories". Però això els va portar innombrables dificultats quan van emergir corrents irracionalistes que al seu torn afirmaven: "Hem d'atenir-nos a la nostra realitat i no a les vostres teories".

IX. LA VIOLÈNCIA

1. Quan es parla de metodologia d'acció referida a la lluita política i social, s'al·ludeix amb freqüència al tema de la violència. Però hi ha qüestions prèvies a les quals l'esmentat tema no és aliè.
2. Fins que l'ésser humà no realitzi plenament una societat humana, és a dir, una societat en què el poder estigui en el tot social i no en una part d'ell (sotmetent i objectivant el conjunt), la violència serà el signe sota el qual es realitzi tota activitat social. Per això, en parlar de violència, s'ha d'esmentar el món instituït, i si a aquest món s'oposa una lluita no-violenta s'ha de destacar en primer lloc que una actitud no-violenta ho és perquè no tolera la violència. De manera que no és el cas justificar un determinat tipus de lluita sinó definir les condicions de violència que imposa aquest sistema inhumà.
3. D'altra banda, confondre no-violència amb pacifisme porta a innombrables errors. La no-violència no necessita justificació com a metodologia d'acció, però el pacifisme necessita establir ponderacions sobre els fets que acosten o allunyen de la pau, entenent-la com un estat de no-bel·ligerància. Per això el pacifisme encara temes com el del desarmament fent d'això la prioritat essencial d'una societat, quan, en realitat, l'armamentisme és un cas d'amenaça de violència física que respon al poder instituït per una minoria que manipula l'Estat. El tema del desarmament és d'importància capital i si bé el pacifisme s'aboca a aquesta urgència, encara que tingui èxit en les seves demandes, no modificarà per això el context de la violència i, per descomptat, no podrà estendre's sinó artificialment al planteig de la modificació de l'estructura social. És clar que també existeixen diferents models de pacifisme i diferents basaments teòrics dintre d'aquest corrent, però d'ell no se'n deriva un planteig major. Si la seva visió del món fos

més àmplia, segurament seríem en presència d'una doctrina que inclouria el pacifisme. En aquest cas hauríem de discutir els fonaments d'aquesta doctrina abans d'adherir o rebutjar el tipus de pacifisme que se'n derivi.

X. LA LLEI

1. “El dret d'un acaba on comença el dret dels altres”, per tant “el dret dels altres acaba on comença el d'un”. Però com s'emfatitza en la primera i no en la segona frase, tot fa sospitar que els qui sostenen aquest planteig es mencionen a si mateixos com “els altres”, és a dir com a representants dels altres, com a representants d'un sistema establert que es dona per justificat.
2. No han faltat els qui deriven la llei d'una suposada “naturalesa” humana, però com això ja ha estat discutit anteriorment, no aporta res al punt.
3. Gent pràctica no s'ha perdut en teoritzacions i han declarat que és necessària una llei per tal que existeixi la convivència social. També s'ha afirmat que la llei es fa per defensar els interessos d'aquells que la imposen.
4. Pel que sembla és la situació prèvia de poder la que instal·la una determinada llei, que al seu torn legalitza el poder. Així és que el poder com a imposició d'una intenció, acceptada o no, és el tema central. Es diu que la força no genera drets, però aquest contrasentit pot acceptar-se si es pensa la força només com fet físic brutal, quan en realitat la força (econòmica, política, etcètera) no necessita ser exposada perceptualment per fer-se present i imposar respecte. D'altra banda, fins i tot la força física (la de les armes, per exemple) expressada en la seva amenaça descarnada, imposa situacions que són justificades legalment. I no hem de desconèixer que l'ús de les armes, en una direcció o altra, depèn de la intenció humana i no d'un dret.
5. Qui viola una llei desconeix una situació imposada en el present i exposa la seva temporalitat (el seu futur) a les decisions d'altres. Però és clar que aquell “present” en què la llei comença a tenir vigència té arrels en el passat. El costum, la moral, la religió o el consens social solen ser les fonts invocades per justificar l'existència de la llei. Cada una d'elles, al seu torn, depèn del poder que la va imposar. I aquestes fonts són revisades quan el poder que les va originar ha decaigut o s'ha transformat de tal manera que el manteniment de l'ordre jurídic anterior comença a xocar contra “el que és raonable”, contra “el sentit comú”, etc. Quan el legislador canvia una llei, o bé el conjunt de representants del poble canvien la Carta Fonamental d'un país, aparentment no es viola la llei perquè els qui actuen no queden exposats a les decisions d'altres, és a dir, perquè tenen a les seves mans el poder o actuen com a representants d'un poder i en aquestes situacions queda clar que el poder genera drets i obligacions, i no a la inversa.
6. Els Drets Humans no tenen la vigència universal que seria desitjable perquè no depenen del poder universal de l'ésser humà sinó del poder d'una part sobre el tot i si les reclamacions més elementals sobre el govern del propi cos són trepitjades a totes les latituds, només podem parlar d'aspiracions que hauran de convertir-se en drets. Els Drets Humans no pertanyen al passat, són allà, al futur, succionant la intencionalitat, alimentant una lluita que es revifa en cada nova violació al destí de l'home. Per això, tot reclam que es faci a favor seu té sentit, perquè mostra als poders actuals que no són omnipotents i que no tenen controlat el futur.

XI. L'ESTAT

1. S'ha dit que una nació és una entitat jurídica formada pel conjunt d'habitants d'un país regit pel mateix govern. Després s'ha estès la idea al territori d'aquell país. Però, veritablement, una nació pot existir al llarg de mil·lennis sense estar regida per un mateix govern, sense estar inclosa en un mateix territori i sense ser reconeguda jurídicament per cap Estat. El que defineix una nació és el reconeixement mutu que estableixen entre si les persones que s'identifiquen amb valors similars i que aspiren a un futur comú i això no té a veure ni amb la raça, ni amb la

llengua, ni amb la història entesa com una “llarga duració que arrenca en un passat místic”. Una nació pot formar-se avui, pot créixer cap al futur o fracassar demà i també pot incorporar altres conjunts al seu projecte. En aquest sentit, pot parlar-se de la formació d’una nació humana que no s’ha consolidat com a tal i que ha sofert innombrables persecucions i fracassos... sobretot ha patit el fracàs del paisatge futur.

2. A l’Estat que té a veure amb formes determinades de govern regulades jurídicament, se li atribueix l’estranya capacitat de formar nacionalitats i de ser ell mateix una nació. Aquesta ficció recent, la dels estats nacionals, pateix l’embat de la ràpida transformació del paisatge humà. Per això, els poders que van formar l’Estat actual i que el van dotar de simples atributs d’intermediació, es troben en situació de superar la forma d’aquell aparell aparentment concentrador del poder d’una nació.
3. Els “poders” de l’Estat no són els poders reals que generen drets i obligacions, que administren o executen pautes determinades. Però en créixer el monopoli de l’aparell i convertir-se en el successiu (o permanent) botí de guerra de faccions, s’ha acabat travant la llibertat d’acció dels poders reals i també entorpint l’activitat del poble, només en benefici d’una burocràcia cada vegada més inactual. Per això la forma d’Estat actual no convé a ningú, llevat dels elements més retardataris d’una societat. El punt és que a la descentralització progressiva i la disminució del poder estatal hauria de correspondre el creixement del poder del tot social. Allò que autogesti i supervisi solidàriament el poble, sense el paternalisme d’una facció, serà l’única garantia que el grotesc Estat actual no sigui reemplaçat pel poder sense fre dels mateixos interessos que li van donar origen i que avui lluiten per imposar que sigui prescindible.
4. I un poble que estigui en situació d’augmentar el seu poder real (no mitjançat per l’Estat o pel poder de les minories) estarà en les millors condicions per projectar-se cap al futur com a avantguarda de la nació humana universal.
5. No s’ha de creure que la unió artificial de països en entitats supranacionals fa créixer el poder de decisió dels seus pobles respectius, com tampoc no el van fer créixer els imperis que van annexar territoris i nacions sota el domini homogeni de l’interès d’allò que és particular.
6. Si bé en les expectatives dels pobles rau la unitat regional de riqueses (o pobreses), en dialèctica amb poders extraregionals, i si succeeix que resulten beneficis provisionals d’aquestes unions, no per això queda resolt el problema fonamental d’una societat plenament humana. I qualsevol mena de societat que no sigui plenament humana serà sotmesa als setges i les catàstrofes que ofereix l’estranyament de les seves decisions a la voluntat dels interessos d’allò que és particular.
7. Si, com a resultat d’unions regionals emergeix un Supraestat monstruós o el domini sense fre dels interessos d’antuvi (ara totalment homogeneïtzats) i imposa sofisticadament el seu poder al tot social, sorgiran innombrables conflictes que afectaran la base mateixa d’aquestes unions i les forces centrífugues prendran un impuls devastador. Si, en canvi, el poder de decisió del poble avança, la integració de les diverses comunitats serà també avantguarda d’integració de la nació humana en desenvolupament.

XII. LA RELIGIÓ

1. El que es diu de les coses i els fets, no són les coses ni els fets, sinó les seves “figures” i hi tenen en comú una certa estructura. Gràcies a aquesta estructura comuna és que es poden esmentar les coses i els fets. Al seu torn, aquesta estructura no pot mencionar-se de la mateixa manera com es mencionen les coses perquè és l’estructura d’allò que es diu (així com l’estructura de les coses i els fets). D’acord amb això, el llenguatge quan es refereix a allò que ho “inclou” tot (també el mateix llenguatge) pot mostrar però no dir. Aquest és el cas de “Déu”.
2. De Déu s’han dit coses diferents, però això apareix com un contrasentit quan s’adverteix el que es diu, el que es pretén dir.
3. De Déu res no es pot dir. Només es pot parlar d’allò que s’ha dit sobre Déu. Són moltes les coses que sobre ell s’han dit i molt el que pot dir-se sobre aquestes dites sense que per això avancem sobre el tema Déu quant a Déu mateix.

4. Independentment d'aquest treballengua, les religions només poden ser d'interès profund si pretenen mostrar Déu i no dir sobre ell.
5. Però les religions mostren el que existeix en els seus paisatges respectius. Per això, una religió no és ni veritable ni falsa, perquè el seu valor no és lògic. El seu valor radica en el tipus de registre interior que suscita, en l'acord de paisatges entre allò que es vol mostrar i el que efectivament és mostrat.
6. La literatura religiosa sol estar lligada a paisatges externs i humans i les característiques i els atributs dels seus déus no escapen a aquests paisatges. No obstant això, encara que els paisatges externs i humans es modifiquin, la literatura religiosa pot avançar cap a altres temps. Això no és estrany, ja que un altre tipus de literatura (no religiosa), també pot ser seguida amb interès i amb emoció viva en èpoques molt distants. Tampoc no diu molt sobre la "veritat" d'un culte la seva permanència en el temps, ja que formalitats legals i cerimònies socials passen de cultura en cultura i se segueixen observant tot i desconèixer els seus significats d'origen.
7. Les religions irrompen en un paisatge humà i en un temps històric i se sol dir que llavors Déu es "revela" a l'home. Però alguna cosa ha passat en el paisatge intern de l'ésser humà perquè en aquell moment històric s'accepti tal revelació. La interpretació d'aquest canvi s'ha fet generalment des de "fora" de l'home, s'ha col·locat el canvi en el món extern o en el món social i amb això s'ha guanyat en certs aspectes, però s'ha perdut en comprensió del fenomen religiós quant a registre intern.
8. Però també les religions s'han presentat com externes i amb això han preparat el camp a les interpretacions esmentades.
9. Quan parlo de "religió externa" no m'estic referint a les imatges psicològiques projectades en icones, pintures, estàtues, construccions, relíquies (pròpies de la percepció visual). Tampoc menciono la projecció de càntics, oracions (pròpies de la percepció auditiva) i la projecció de gests, postures i orientacions del cos en determinades direccions (pròpies de la percepció cinestèsica i cenestèsica). Per acabar, tampoc no dic que una religió sigui externa perquè compti amb els seus llibres sagrats o amb sacraments. Ni tan sols assenyalo una religió com externa perquè a la seva litúrgia agregui una església, una organització, unes dates de culte, un estat físic o una edat dels creients per efectuar determinades operacions. No, aquesta forma en què els partidaris d'una religió o altra lluiten mundanament entre si i atribueixen a l'altre bàndol un grau divers d'idolatria pel tipus d'imatge de preferència amb què uns i altres treballen, no fa a la substància de l'assumpte (a part de mostrar la total ignorància psicològica dels adversaris).
10. Anomeno "religió externa" tota religió que pretén dir sobre Déu i la voluntat de Déu en lloc de dir sobre allò que és religiós i sobre el registre íntim de l'ésser humà. I fins i tot el suport d'un culte tindria sentit si amb aquelles pràctiques els creients despertessin en si mateixos (mostressin) la presència de Déu.
11. Però el fet que les religions hagin estat fins avui externes correspon al paisatge humà en què van nàixer i es van desenvolupar. Malgrat això, és possible el naixement d'una religió interna o la conversió de les religions a la religiositat interna, si és que aquelles han de sobreviure. Però això tindrà lloc en la mesura que el paisatge intern estigui en condicions d'acceptar una nova revelació. Això, al seu torn, comença a albirar-se en aquelles societats en què el paisatge humà experimenta canvis tan severos que la necessitat de referències internes es fa cada vegada més imperiosa.
12. Res del que hem dit sobre les religions no pot mantenir-se avui, perquè els que han fet apologia o detracció fa temps que han deixat d'advertir el canvi intern en l'ésser humà. Si alguns pensaven les religions com a adormidores de l'activitat política o social, s'hi enfronten avui pel seu poderós impuls en aquests camps. Si altres les imaginaven imposant el seu missatge, troben que el seu missatge ha canviat. Els que creien que romandrien per sempre més, dubten avui de la seva eternitat i aquells que suposaven la seva desaparició a curt termini, assisteixen amb sorpresa a la irrupció de formes manifestament o larvadament místiques.
13. I en aquest camp són molt pocs els qui intueixen què ofereix el futur perquè són escassos els qui s'aboquen a la tasca de comprendre en quina direcció marxa la intencionalitat humana que, definitivament, transcendeix l'individu humà. Si l'home vol que alguna cosa nova es "mostri" és perquè allò que tendeix a mostrar-se ja opera en el seu paisatge intern. Però no és pretenent ser representant d'un déu com el registre intern de l'home es converteix en habitació o paisatge d'una mirada (d'una intenció) transcendent.

XIII. ELS CAMINS OBERTS

1. Què hi ha del treball, dels diners, de l'amor, de la mort i de tants aspectes del paisatge humà tot just esbiaixats en aquests comentaris? Hi ha, per cert, tot el que qualsevol pot respondre sempre que vulgui fer-ho, tenint en compte aquesta forma d'encarar els temes, referint mirades a paisatges i comprenent que els paisatges canvien les mirades.
2. Pel que hem dit anteriorment, és innecessari parlar de coses noves si és que hi ha qui s'hi interessi i en la forma que hem emprat per parlar fins aquí, perquè ells poden parlar de la mateixa manera que nosaltres ho faríem. I, en canvi, si parléssim sobre coses que no interessin ningú, o amb una forma d'expressió que no permetés desvelar-les, seria un contrasentit seguir parlant per a altres.

NOTES A HUMANITZAR LA TERRA

LA MIRADA INTERNA

La Mirada Interna està dividida en vint capítols i cada un d'ells en fragments. Els grans motius del llibre es poden agrupar d'aquesta manera:

- A. Els dos primers capítols són introductoris i presenten la intenció de qui explica, l'actitud de qui atén i la forma de portar endavant aquesta relació.
- B. Des del capítol III fins al XIII, es desenvolupen els tòpics més generals, explicats en deu «dies» de reflexió.
- C. El capítol XIII marca un canvi. De l'exposició general, es passa a considerar conductes i actituds davant la vida.
- D. Els capítols següents consideren el treball intern.

L'ordre dels temes és el següent:

- I. La meditació - Objecte del llibre: conversió del sense-sentit en sentit.
- II. Disposició per comprendre - Posició mental que es demana per entendre els temes.
- III. El sense-sentit - El sentit de la vida i la mort.
- IV. La dependència - L'acció del medi sobre l'ésser humà.
- V. Sospita del sentit - Alguns fenòmens mentals no habituals.
- VI. Somni i despertar - Diferències entre nivells de consciència i percepció de la realitat (somni, semisomni, vigília amb somieig i vigília plena). Sentits externs, interns i memòria.
- VII. Presència de la força - Ascens de la comprensió en vigília. Energia o força que rau i es trasllada en el cos.
- VIII. Control de la força - Profunditat i superficialitat de l'energia, relacionada amb els nivells de consciència.
- IX. Manifestacions de l'energia - Control i descontrol de l'energia.
- X. Evidència del sentit - Contradicció interna, unitat i continuïtat.
- XI. El centre lluminós - L'energia, lligada a l'al·legorització interna del «centre lluminós». Els fenòmens d'integració interna «ascendeixen cap a la llum». La dissolució interna es registra com a «allunyament de la llum».
- XII. Els descobriments - Circulació de l'energia. Nivells. Naturalesa de la força representada com a «llum». Els exemples dels pobles respecte a aquests temes.
- XIII. Els principis - Els principis com a referència d'unitat interna.
- XIV. La guia del camí intern - Representació dels fenòmens que acompanyen les direccions de «baixada» i «pujada».
- XV. L'experiència de pau i el passatge de la força - Procediments.
- XVI. Projectió de la força - Sentit de la «projectió».
- XVII. Pèrdua i repressió de la força - Descàrregues energètiques. El sexe com a centre productor d'energia.
- XVIII. Acció i reacció de la força - L'associació de les representacions a càrregues emotives. L'evocació de la imatge lligada a estats emotius, suscita (retorna) de nou els estats emotius associats. "L'agraïment", com a tècnica d'associació d'imatges a estats emotius, utilitzable en la vida quotidiana.
- XIX. Els estats interns - Situacions mentals en què pot trobar-se qui està interessat en el treball intern.

- XX. La realitat interior - Els processos mentals lligats a representacions al·legòriques del món extern.

EL PAISATGE INTERN

El Paisatge Intern està dividit en divuit capítols i cadascun d'ells en fragments. Els grans motius del llibre poden agrupar-se d'aquesta manera:

- A. Els dos primers capítols són introductoris i es dirigeixen al lector amb preguntes sobre la seva felicitat o sofriment i sobre els seus interessos en la vida.
- B. Des del capítol III al VI s'estudien els diferents tipus de paisatges (extern, humà i intern) i la seva interacció.
- C. El capítol VII desenvolupa els temes del dolor, el sofriment i el sentit de la vida. Aquests punts i els referits a la validesa de l'acció en el món, continuaran presents fins al capítol XIII.
- D. Des del capítol XIV al XVIII, es destaca com a tema central la direcció dels actes humans i els motius d'aquesta direcció, alhora que s'efectuen propostes de canvi en el sentit de la vida.

L'ordre dels temes és el següent:

- I. La pregunta - Indaga sobre la felicitat i el sofriment. Proposa una direcció de superació del sofriment.
- II. La realitat - Discuteix la naturalesa d'allò que és «real», que compromet allò que es percep en la conformació de l'ésser humà.
- III. El paisatge extern - Destaca que tot paisatge extern varia d'acord amb què succeeix en l'interior de qui percep.
- IV. El paisatge humà - Mostra el paisatge humà que compromet la interioritat del subjecte. Nega que els bàndols o faccions actuals tinguin dret a exigir respostes elaborades per ells mateixos als problemes que es presenten en individus i societats. Afirmar la necessitat de definir l'acció en el món humà.
- V. El paisatge intern - Explica que a la base del fer humà hi ha les creences. Però destaca que el paisatge intern no és només un camp de creences sinó també de records, percepcions i imatges. Fa notar que la relació paisatge intern-extern, és una estructura en què ambdós termes són correlats que poden ser presos com a actes o com a objectes alternadament.
- VI. Centre i reflex - Indica la possibilitat d'emplaçar-se en el centre del paisatge intern, des d'on qualsevol direcció que es triï és el seu reflex. D'altra banda, mostra que l'aprenentatge es realitza pel fer, no pel contemplar.
- VII. Dolor, sofriment i sentit de la vida - Estableix diferències entre dolor físic i sofriment mental. En la frase: «humanitzar la terra» posa la clau del sentit de la vida i destaca la primacia del futur sobre els altres temps.
- VIII. El genet i la seva ombra - Aquest capítol trenca la monotonia dels desenvolupaments anteriors amb un gir d'estil. No obstant això, torna sobre els problemes dels temps a la vida i hi busca l'arrel del record, la percepció i la imatge. Aquestes tres vies són considerades després com «les tres vies del sofriment» a mesura que la contradicció inverteix els temps de la consciència.
- IX. Contradicció i unitat - Continua l'exposició sobre el joc dels temps. Marca diferències entre problemes quotidians o dificultats amb la contradicció. Respecte a aquesta última, defineix les seves característiques. Efectua propostes de canvi en l'organització del paisatge intern.
- X. L'acció vàlida - Explica que no solament la contradicció genera sofriment, sinó tota inversió en el corrent creixent de la vida. Destaca la importància de l'«acció vàlida» com a acte d'unitat que supera la contradicció. Aquest capítol planteja una crítica velada als fonaments de la moral, ja que no estan elaborats d'acord amb la necessitat de donar unitat a l'ésser humà i donar referències per superar la contradicció i el sofriment.

- XI. **Projecció del paisatge intern** - Destaca que els actes contradictoris o d'unitat comprometen el futur d'aquell que els produeix i d'aquells que hi estan en contacte. En aquest sentit, la contradicció individual «contamina» d'altres i la unitat individual produeix també efectes en els altres.
- XII. **Compensació, reflex i futur** - En el rerefons d'aquest capítol hi ha l'antiga discussió entre determinisme i llibertat. Es dona una ullada molt ràpida a la mecànica dels actes com a joc d'accions compensatòries i també com a reflex del paisatge extern, sense deixar de banda l'accident com un altre fenomen que inhabilita tot projecte humà. Finalment, destaca la recerca del creixement de la vida sense límit, com a salt sobre les condicions determinants.
- XIII. **Els sentits provisionals** - Esbossa una dialèctica entre «sentits provisionals» i «sentit de la vida». Posa com a màxim valor l'afirmació de la vida i insinua que la rebel·lió contra la mort és el motor de tot progrés.
- XIV. **La fe** - Considera la impressió de sospita que s'experimenta en sentir la paraula «fe». Marca després diferències entre fe ingènua, fe fanàtica i fe al servei de la vida. Dona a la fe especial importància com a energia mobilitzadora de l'entusiasme vital.
- XV. **Donar i rebre** - Estableix que el fet de donar (a diferència del fet que rebre, què és centrípet i mor en el subjecte mateix), obre el futur i que tota acció vàlida va en aquesta direcció. És per donar que pot modificar-se la direcció d'una vida contradictòria.
- XVI. **Els models de vida** - Explica els «models» com imatges que motiven activitats cap al món extern. Fa notar la modificació que pateixen aquestes imatges amb el canvi del paisatge intern.
- XVII. **El guia intern** - Refereix que existeixen models en el paisatge intern que són exemples d'acció per al subjecte. A aquests models se'ls pot anomenar «guies interns».
- XVIII. **El canvi** - S'estudia la possibilitat del canvi voluntari en la conducta de l'ésser humà.

EL PAISATGE HUMÀ

El Paisatge Humà està dividit en tretze capítols i cadascun d'ells en fragments. Els grans motius del llibre poden agrupar-se d'aquesta manera:

- A. Els cinc primers capítols es dediquen a esclarir el significat de paisatge humà i de mirada que es refereix a aquest paisatge.
- B. Els set capítols següents s'aboquen a diferents qüestions que es presenten en el paisatge humà.
- C. El capítol tretze, alhora que dona per acabats els desenvolupaments, invita el lector a continuar l'estudi d'importants assumptes que han estat tocats de gairell en l'obra.

L'ordre dels temes és el següent:

- I. **Els paisatges i les mirades** - Estableix diferències entre paisatge intern, extern i humà. Comencen les distincions entre diferents tipus de «mirades».
- II. **Allò que és humà i la mirada externa** - Es considera el que s'ha dit sobre l'ésser humà des de la «mirada externa».
- III. **El cos humà com a objecte de la intenció** - La intencionalitat i el govern del propi cos sense intermediació. L'objectivació del cos de l'altre i el «buidament» de la seva subjectivitat.
- IV. **Memòria i paisatge humà** - La no coincidència del paisatge humà percebut actualment amb el paisatge humà corresponent al temps de formació de qui percep.
- V. **Distància que imposa el paisatge humà** - Les distàncies entre paisatge humà percebut i paisatge humà representat no es donen tan sols per una diferència de temps sinó de modes d'estar en el món mitjançant l'emoció i la presència del propi cos.
- VI. **L'educació** - S'opina que una educació integral ha de tenir en compte el pensar coherent com a contacte amb els propis registres del pensar; ha de considerar la captació i el

desenvolupament emotiu com a contacte amb si mateix i amb d'altres i no ha d'eludir pràctiques que posin en joc tots els recursos corporals. Es fan distincions entre educació com a formació i informació, com a incorporació de dades a través de l'estudi i de la pràctica com a forma d'estudi.

- VII. La història - Fins ara la història ha estat vista des de «fora», sense tenir en compte la intencionalitat humana.
- VIII. Les ideologies - En èpoques de crisi de les ideologies sorgeixen ideologemes que pretenen representar la realitat mateixa. És el cas de l'anomenat «pragmatisme».
- IX. La violència - La no-violència com a metodologia de lluita política i social no requereix justificacions. Un sistema en què domina la violència, és el que necessita justificació per imposar-se. D'altra banda, s'estableixen distincions entre pacifisme i no-violència.
- X. La llei - Es discorre entorn de l'origen de la llei i el tema del poder com a premissa de tot dret.
- XI. L'Estat - L'Estat com a aparell intermediari del poder real d'una part de la societat amb el tot social.
- XII. La religió - Les religions com a «externitat», ja que pretenen parlar de Déu i no del registre intern de Déu en l'ésser humà.
- XIII. Els camins oberts - Conclusió del llibre i invitació al lector a estudiar i desenvolupar temes importants del paisatge humà que no han estat tractats en l'obra.

EXPERIÈNCIES GUIADES

Primera part: narracions

I. L'INFANT

Camino pel camp. És de matí, molt d'hora. A mesura que avanço em sento segur i alegre.

Arribo a entreveure una construcció d'aspecte antic. Sembla feta de pedra. També el sostre, fet a dues aigües, és com de pedra. Grans columnes de marbre ressalten al frontal.

Arribo a l'edifici i veig una porta de metall, que sembla molt pesant. Per sorpresa, des d'un costat, surten dos animals ferotges que se'm llancen al damunt. Afortunadament, queden retinguts per sendes cadenes tenses a molt poca distància de mi. No hi ha manera d'arribar a la porta sense que els animals m'ataquin. Llavors els llanço un paquet que conté menjar. Les bèsties l'engoleixen i queden adormides.

M'apropo a la porta. L'examino. No veig pany ni cap altre element per obrir-la. Malgrat això, empenyo amb suavitat i la fulla s'obre amb un so metàl·lic de segles. Un ambient molt llarg i il·luminat suaument queda al descobert. No arribo a veure'n el fons. A esquerra i a dreta hi ha quadres que arriben fins a terra. Són tan grans com a persones. Cadascun representa escenes diferents. En el primer, a la meua esquerra, hi ha un home assegut rere una taula sobre la qual hi ha baralles, daus i altres elements de joc. Em quedo observant l'estrany barret amb què està cobert el cap del jugador. Llavors, tracto d'acaronar la pintura en la part del barret però no sento resistència al tacte, sinó que el braç entra en el quadre. Introdueixo una cama dins del quadre i després tot el meu cos. El jugador aixeca la mà i exclama: "Un moment, no pot passar si no paga l'entrada!" Busco entre la meua roba, trec una petita esfera de cristall i li dono. El jugador fa un gest d'afirmació i passo pel seu costat.

Sóc a un parc d'atraccions. És de nit. Per tot arreu veig jocs mecànics plens de llum i moviment... però no hi ha ningú. Malgrat això, descobreixo a prop meu un infant d'uns deu anys. Està d'esquena. M'acosto i quan es gira per mirar-me, m'adono que sóc jo mateix quan era petit. (*)

Li pregunto què hi fa allà i em diu alguna cosa referida a una injustícia que li han fet. Es posa a plorar i el consolo promentent-li que el portaré als jocs. Insisteix en la injustícia. Llavors, per entendre'l, començo a recordar quina fou la injustícia que vaig patir a aquella edat. (*)

Ara recordo i per algun motiu comprenc que s'assembla a la injustícia que pateixo a la vida actual. Em quedo pensant, però l'infant continua plorant. (*)

Llavors dic: "Bé, arranjaré la injustícia que sembla que em fan. Per a això, començaré per ser amistós amb les persones que em creen aquesta situació". (*)

Veig que l'infantriu. L'acaronen i li dic que ens tornarem a veure. Em saluda i se'n va molt content. Surto del parc i passo pel costat del jugador que em mira de reüll. En aquest moment toco el seu barret i el personatge, burlleta, fa l'ullet. EmERGEIXO del quadre i em trobo novament a l'ambient llarg. Llavors, camino lentament i surto per la porta. A fora, els animals dormen. Passo entre ells sense sobresalt.

El dia esplèndid m'acull. Torno pel camp obert amb la sensació d'haver comprès una situació estranya, amb unes arrels que s'enfonsen en un temps llunyà. (*)

II. L'ENEMIC

Sóc al centre de la ciutat, en el moment de més activitat comercial. Vehicles i gent es desplacen precipitadament. Jo també em moc amb urgència.

De sobte, tot queda paralitzat. Únicament jo tinc moviment. Aleshores, examino les persones. Em quedo observant una dona i després un home. Camino al seu voltant. Els estudio des de molt a prop. Després pujo al sostre d'un cotxe i des d'allà miro al voltant i comprovo que, a més, tot és en silenci. Reflexiono un instant i comprovo que persones, vehicles i tot tipus d'objectes són a la meua disposició. Immediatament em poso a fer tot el que vull, de tal manera i tan frenèticament que passat un temps estic esgotat. Descanso mentre se m'acuden noves activitats. Així que torno a fer el que em ve de gust sense cap perjudici.

Però, qui veig allà! Ni més ni menys que aquell element amb qui tinc diversos comptes pendants. En efecte, crec que és qui més m'ha perjudicat en tota la meua vida... Com les coses no poden quedar així, toco de sobte el meu enemic i veig que recobra algun dels seus moviments. Em mira amb horror i entén la situació, però està paralitzat i indefens. Per tant, començo a dir-li tot el que vull i li prometo la meua revenja immediata. Sé que ho sent tot, però no pot respondre, així és que començo per recordar-li aquelles situacions en què em va afectar tan negativament. (*)

Mentre estic atrafegat amb el meu enemic, apareixen caminant diverses persones. S'aturen davant nostre i comencen a constrènyer el subjecte. Aquest comença a respondre entre plors que està penedit del que ha fet. Demana perdó i s'agenolla mentre els nouvinguts continuen interrogant-lo. (*)

Passat un temps, proclamen que una persona tan infame no pot seguir vivint, així és que el condemnen a mort. Estan per linxar-lo, mentre la víctima demana clemència. Llavors el perdonen. Tots acaten la meua decisió. Després el grup se'n va molt conforme. Quedem sols de nou. Aprofito la situació per completar la meua revenja, davant la seva desesperació creixent. De manera que acabo de dir i fer tot el que em sembla adequat. (*)

El cel s'enfosqueix violentament i comença a ploure amb força. Mentre busco refugi rere una vidriera, observo que la ciutat recobra la seva vida normal. Els vianants corren i els vehicles marxen amb compte entre cortines d'aigua i ràfegues de vent huracanat. Fulgors elèctrics continuats i forts trons emmarquen l'escena mentre segueixo mirant a través dels vidres. Em sento totalment relaxat, com buit per dintre, mentre observo gairebé sense pensar.

En aquest moment apareix el meu enemic buscant protecció de la tempesta. S'apropa i em diu: "quina sort trobar-se en aquesta situació!" M'observa tímidament. El reconforto donant-li uns copets suaus a l'esquena, mentre s'encongeix d'espatlles. (*)

Començo a revisar en el meu interior els problemes de l'altre. Veig les seves dificultats, els fracassos de la seva vida, les seves enormes frustracions, la seva feblesa. (*)

Sento la solitud d'aquest ésser humà que s'aixopluga al meu costat, humit i tremolós. El veig brut, en un abandó patètic. (*)

Aleshores, en un rampell de solidaritat, li dic que l'ajudaré. Ell no diu res. Abaixa el cap i es mira les mans. Adverteixo que els seus ulls s'ennuvolen. (*)

Ha deixat de ploure. Surto al carrer i aspiro profundament l'aire net. Immediatament m'allunyo de l'indret.

III. EL GRAN ERROR

Estic dempeus enfront d'una mena de tribunal. La sala, a vessar de gent, roman en silenci. Per tot arreu veig rostres severes. Tallant la tremenda tensió acumulada en la concurrència, el Secretari (ajustant-se les ulleres), pren un paper i anuncia solemnement: "Aquest Tribunal condemna l'acusat a la pena de mort". Immediatament es produeix una cridòria. Hi ha qui aplaudeix, altres esbronquen. Arribo a veure una dona que cau desmaiada. Després, un funcionari aconsegueix imposar silenci.

El Secretari em clava la seva tèrbola mirada alhora que pregunta: "Té alguna cosa a dir?". Li responc que sí. Aleshores, tothom torna al seu seient. Immediatament, demano un got d'aigua i després d'alguna agitació a la sala, algú me l'apropa. L'acosto a la boca i faig un glop. Completo l'acció amb una sonora i perllongada gàrgara. Després dic: "ja està!". Algú del tribunal m'increpa asprament "com que ja està?". Li responc que sí, que ja està. En tot cas, per conformar-lo dic que l'aigua del lloc és molt bona, que qui ho havia de dir, i dues o tres gentileeses per l'estil...

El Secretari acaba de llegir el paper amb aquestes paraules: "...per consegüent, es complirà la sentència avui mateix i se'l deixarà en el desert, sense aliments i sense aigua. Sobretot, sense aigua. He dit!" Li pregunto amb força: "Com que... he dit?". El Secretari arqueja les celles i afirma: "El que he dit, he dit!"

Poc després em trobo enmig del desert viatjant en un vehicle i escortat per dos bombers. Ens aturem en un punt i un d'ells diu: "Baixi!". Aleshores, baixo. El vehicle gira i torna per on ha vingut. A mesura que s'allunya entre les dunes, veig que es fa cada vegada més petit.

El sol declina però és intens. Començo a sentir molta set. Em trec la camisa, i me la col·loco sobre el cap. Investigo al voltant. Descobreixo a prop una fondalada al costat d'unues dunes. Vaig cap allà i acabo seient en l'estret espai d'ombra que projecta el vessant. L'aire s'agita vivament i aixeca un núvol de sorra que enfosqueix el sol. Surto de la fondalada per por a quedar sepultat si el fenomen s'accentua. Les partícules sorrenques colpegen el meu tors descobert com a ràfegues de metralla vidriosa. Poc després la força del vent m'ha fet caure.

La tempesta ha passat, el sol s'ha post. En el crepuscle veig davant meu una semiesfera blanquinosa, gran com un edifici de diversos pisos. Penso que es tracta d'un miratge. No obstant això, m'incorporo i m'hi dirigeixo. A molt poca distància, adverteixo que l'estructura és d'un material fi com plàstic emmirallat, potser inflat amb aire comprimit.

Em rep un subjecte vestit a la manera beduïna. Entrem per un tub encatifat. Es corre una planxa i al mateix temps m'assalta l'aire refrescant. Som a l'interior de l'estructura. Observo que tot està invertit. Es diria que el sostre és un pis pla del qual pengen diversos objectes: taules rodones elevades amb les potes cap amunt; aigües que cauen a dojo, es corben i tornen a pujar, i formes humanes assegudes al capdamunt. En advertir la meva estranyesa, el beduí em passa unes ulleres, mentre diu: "posi-se-les!". Obeeixo i es restableix la normalitat. Al capdavant veig una gran font que expel·leix dolls d'aigua verticals. Hi ha taules i alguns objectes que combinen amb exquisidesa color i forma.

Se m'apropa gatejant el secretari. Diu que està terriblement marejat. Aleshores li explico que veu la realitat al revés i que s'ha de treure les ulleres. Se les treu i s'incorpora sospirant, mentre diu: "En efecte, ara tot està bé, però sóc curt de vista". Després afegeix que m'estava buscant per explicar que jo no sóc la persona a la qual s'havia de jutjar; que ha estat una confusió lamentable. Immediatament, surt per una porta lateral.

Camino unes passes i em trobo un grup de persones assegudes en cercle sobre coixins. Són ancians d'ambdós sexes, amb característiques racials i vestits diferents. Tots ells de bells rostres. Cada vegada que un d'ells obre la boca, brollen sons com d'engranatges llunyans, de màquines gegants, de rellotges immensos. Però també escolto la intermitència dels trons, el cruixit de les roques, el despeniment de plaques de glaç, el rítmic rugit de volcans, el breu impacte de la pluja gentil, l'agitació sorda dels cors; el motor, el múscul, la vida... però tot això harmonitzat i perfecte, com en una orquestra magistral.

El beduí em dona uns audiòfons i diu: "Col·loqui-se'ls. Són traductors". Me'ls poso i escolto clarament una veu humana. Comprenc que és la mateixa simfonia d'un dels ancians, traduïda per a la meua oïda maldestra. Ara, en obrir ell la boca, escolto: "...som les hores, som els minuts, som els segons... som les distintes formes del temps. Com hi ha hagut un error amb tu, et donarem l'oportunitat de recomençar la teua vida. On vols començar-la de nou? Potser des del naixement... potser un instant abans del primer fracàs. Reflexiona". (*)

He intentat trobar el moment en què vaig perdre el control de la meua vida. Li explico a l'ancià. (*)

Molt bé –diu ell– i com ho faràs, si tornes a aquest moment, per prendre un rumb diferent? Pensa que no recordaràs el que ve després. Queda una altra alternativa –afegeix– pots tornar al moment de l'error més gran de la teua vida i, sense canviar els esdeveniments, canviar no obstant el seu significat. D'aquesta manera, pots fer-te una vida nova.

En el moment que l'ancià fa silenci, veig que tot al meu voltant s'inverteix en llums i colors, com si es transformés en el negatiu d'una pel·lícula... fins que tot torna a la normalitat. Però em trobo en el moment del gran error de la meua vida. (*)

Allí estic impulsat a cometre l'error. I per què estic obligat a fer-ho? (*)

No hi ha altres factors que influeixen i no els vull veure? L'error fonamental, a què és degut? Què hauria de fer, en canvi? Si no cometo aquest error, canviarà l'esquema de la meua vida i aquesta serà millor o pitjor? (*)

Tracto de comprendre que les circumstàncies que actuen no poden ser modificades i ho accepto tot com si fos un accident de la naturalesa: com un terratrèmol, o un riu que desborda el seu jaç i arruïna el treball i l'habitatge dels pobladors. (*)

M'esforço a acceptar que en els accidents no hi ha culpables. Ni la meua feblesa; ni els meus excessos; ni les intencions d'altres, no poden ser modificades en aquest cas. (*)

Sé que si ara no em reconcilio, la meua vida a futur seguirà arrossegant la frustració. Aleshores, amb tot el meu ésser, perdono i em perdono. Admeto allò que va ocórrer com alguna cosa incontrolable per mi i per altres. (*)

L'escena comença a deformat-se i s'inverteixen els claroscurs com en un negatiu de fotografia. Al mateix temps, escolto la veu que em diu: "Si pots reconciliar-te amb el teu error més gran, la teua frustració morirà i hauràs pogut canviar el teu Destí..."

Estic dret enmig del desert. Veig aproximar-se un vehicle. Crido: "Taxi!". Un moment després estic assegut còmodament en el seient del darrere. Miro el conductor que va vestit de bomber i li dic: "Porti'm a casa... no corri, així tinc temps de canviar-me de roba." Penso: "Qui no ha sofert més d'un accident al llarg de la seva vida?"

IV. LA NOSTÀLGIA

Les llums acolorides llampurnegen al ritme de la música. Tinc al davant qui va ser el meu gran amor. Ballem lentament i cada flaix em mostra un detall del seu rostre o del seu cos. (*)

Què va fallar entre nosaltres? Potser els diners. (*)

Potser aquelles altres relacions. (*)

Potser aspiracions diferents. (*)

Potser el destí, o allò tan difícil de precisar aleshores. (*)

Ballo lentament, però ara amb qui va ser aquell altre gran amor. Cada flaix em mostra un detall del seu rostre o del seu cos. (*)

Què va fallar entre nosaltres? Potser els diners. (*)

Potser aquelles altres relacions. (*)

Potser aspiracions diferents. (*)

Potser el destí, o allò tan difícil de precisar aleshores. (*)

Jo et perdono i em perdono, perquè si el món balla al voltant i nosaltres ballem, què podem fer per les fèrries promeses que van ser papallones de colors canviants.

Rescato les coses bones i belles de l'ahir amb tu. (*)

I també amb tu. (*)

I amb tots aquells en qui vaig enlluernar els meus ulls. (*)

Ah, sí! La pena, la sospita, l'abandó, la tristor infinita i les ferides de l'orgull són el pretext. Que petits resulten al costat d'una fràgil mirada. Perquè els grans mals que recordo són errors de dansa i no la dansa mateixa.

De tu agraeixo el somriure lleu. I de tu el murmuri. I de tots aquells, agraeixo l'esperança d'un amor etern. Quedo en pau amb l'ahir present. El meu cor està obert als records dels bons moments. (*)

V. LA PARELLA IDEAL

Camino per un espai obert, destinat a exposicions industrials. Veig naus i maquinària. Hi ha molts nens a qui s'han destinat jocs mecànics d'alta tecnologia.

M'apropo fins a un gegant fet de material sòlid. Està dempeus. Té un gran cap pintat amb colors vius. Una escala arriba fins a la seva boca. Per ella els petits grimpen fins a la cavitat enorme i quan un entra, aquesta es tanca suaument. Al cap d'una estona, el nen surt expulsat per la part del darrere del gegant i llisca per un tobogan que acaba a la sorra. Un a un entren i surten, acompanyats per la música que brolla del gegant:

“Gargantua s'empassa els nens amb molta cura sense fer-los mal! Ahahà, ahahà, amb molta cura, sense fer-los mal!”

Em decideixo a pujar per l'escaleta, entro en la boca enorme i trobo un recepcionista que em diu: “Els nens segueixen pel tobogan, els grans per l'ascensor”.

L'home continua donant explicacions, mentre descendim per un tub transparent. En un moment li dic que ja devem ser a nivell del sòl. Ell comenta que tot just anem per l'esòfag, ja que la resta del cos és sota terra, a diferència del gegant infantil que està íntegre en la superfície. “Sí, hi ha dos Gargantues en un –m'informa– el dels nens i el dels grans. Som a molts metres sota terra... Ja hem passat el diafragma, de manera que aviat arribarem a un lloc molt simpàtic. Vegi, ara que s'obre la porta del nostre ascensor se'ns presenta l'estómac... Vol baixar aquí? Com pot veure, és un modern restaurant en què se serveixen dietes d'arreu del món”.

Li dic al recepcionista que tinc curiositat per la resta del cos. Aleshores, seguim descendint. “Ja som al baix ventre –anuncia el meu interlocutor, mentre obre la porta–. Té una decoració molt original. Les parets de colors canviants són cavernes folrades delicadament. El foc central enmig del saló és el generador que dona energia a tot el gegant. Els seients són per a repòs del visitant. Les columnes distribuïdes en diferents punts permeten jugar a fet i amagar... un hi pot aparèixer i desaparèixer al darrere. Té més gràcia si són uns quants els visitants que participen. Bé, si és el seu desig el deixo aquí. Només cal que s'apropi fins a l'entrada de l'ascensor perquè la porta s'obri i pugui tornar a la superfície. Tot és automàtic... una meravella, no troba?”.

Es tanca la porta i resto sol al recinte.

Crec estar dintre del mar. Un gran peix passa a través meu i comprenc que els corals, les algues i les diverses espècies vives, són projeccions tridimensionals que donen un efecte increïble de realitat. M'assec a observar sense presses el relaxant espectacle. De sobte, veig que des del foc central surt una figura humana amb el rostre cobert. Se m'apropa lentament. S'atura a curta distància i diu: “Bon dia, sóc una holografia. Homes i dones tracten de trobar en mi la seva parella ideal. Estic programada per prendre l'aspecte que vostè cerca, però quin és aquest aspecte? Jo no puc fer res sense un petit esforç seu. Però si ho intenta, les seves ones encefàliques seran descodificades, amplificades, transmeses i recodificades novament en l'ordinador central que, al seu torn, farà les recomposicions que em permetran perfilar la meua identitat”.

“I aleshores, què faig?” –li pregunto.

“Li recomano –explica– que procedeixi en l'ordre següent. Pensi en quins trets comuns han tingut totes les persones amb les quals s'ha lligat afectivament. No es refereixi solament al cos o al rostre, sinó també al caràcter. Per exemple: eren protectores, o pel contrari, inspiraven en vostè necessitat de donar-los protecció?” (*)

“Eren valentes, tímides, ambicioses, enganyadores, somniadores, o cruels?” (*)

“I ara, quina cosa igualment desagradable, o reprotxable, o negativa, han tingut en comú?”. (*)

“Quins han estat els seus trets positius?” (*)

“En què s'han semblat els inicis de totes aquestes relacions?” (*)

“En què s'han semblat els finals?” (*)

“Procuri recordar amb quines persones s'ha volgut relacionar, sense que les coses resultessin i per què no van resultar.” (*)

“Ara, atenció, començaré a prendre les formes que vostè ambiciona. Indiqui'm i ho faré a la perfecció. Estic llesta, així és que pensi: Com haig de caminar? Com estic vestida? Què faig exactament? Com parlo? On som i què fem?”

“Mira el meu rostre, tal com és!” (*)

“Mira en la profunditat dels meus ulls, perquè ja he deixat de ser una projecció per convertir-me en quelcom real... mira en la profunditat dels meus ulls i digues-me dolçament què hi veus.” (*)

M'aixeco per tocar la figura però ella m'eludeix i desapareix darrere d'una columna. Quan hi arribo, comprovo que s'ha esfumat. No obstant això, sento en la meva espatlla una mà que es recolza suaument, ahora que algú diu: “No miris enrere. N'has de tenir prou amb saber que som molt a prop l'un de l'altre i que, gràcies a això, poden aclarir-se les teves cerques”. En el moment que acaba la frase, em giro per veure qui hi ha al meu costat, però només percebo una ombra que fuig. Simultàniament, el foc central rugeix i m'enlluerna amb la seva brillantor.

M'adono que l'escenografia i la projecció han creat l'ambient propici perquè brolli la imatge ideal. Aquesta imatge que està en mi i que ha arribat a tocar-me lleument, però que per una impaciència incomprensible ha desaparegut entre els meus dits. Sé que ha estat prop meu i amb això en tinc prou. Tanmateix, comprovo que l'ordinador central no ha pogut projectar una imatge tàctil com la que he sentit en la meva espatlla...

Arribo a l'entrada de l'ascensor. La porta s'obre i aleshores escolto un cant infantil: “Gargantua s'empassa els grans amb molta cura sense fer-los mal! Ahahà, ahahà, amb molta cura, sense fer-los mal!”

VI. EL RESSENTIMENT

És de nit. Sóc a una antiga ciutat solcada per canals d'aigua que passen per sota els ponts dels carrers. Recolzat en una balustrada, miro cap avall el desplaçament lent d'una massa líquida tèrbola. Malgrat la bromera arribo a veure, sobre un altre pont, un grup de persones. Gairebé no sento els instruments musicals que acompanyen veus tristament desafinades. Campanades llunyanes roden fins a mi, com a onades enganxoses de plany.

El grup se n'ha anat, les campanes han callat.

En un passatge diagonal, llums malsanes de colors fluorescents il·luminen amb prou feines.

Emprenc el meu camí i m'interno en la boira. Després de deambular entre carrerons i ponts desemboco en un espai obert. És una plaça quadrada i pel que sembla buida. El terra enrajolat em porta fins a un extrem cobert per les aigües quietes.

La barca, semblant a un carruatge, m'espera allà al davant. Però, abans, haig d'avançar entre dues llargues fileres de dones. Vestides amb túniques negres i sostenint torxes, quan passo diuen a cor: “Oh, mort!, el teu il·limitat imperi atrapa onsevulga els qui viuen. De tu depèn el termini concedit a la nostra edat. El teu son perenne aniquila les multituds, ja que ningú eludeix el teu poderós impuls. Tu, únicament, tens el judici que absol, i no hi ha art que es pugui interposar a la teva rauxa, ni súplica que revoqui el teu designi.”.

Pujo a la carrossa i rebo l'ajut del barquer que després roman dret al meu darrere. M'acomodo en un seient espaiós. Adverteixo que ens elevem fins a quedar lleugerament separats de l'aigua. Llavors, comencem a desplaçar-nos suspesos sobre el mar obert i immòbil, com un mirall sense fi que reflecteix la lluna.

Hem arribat a l'illa. La llum nocturna permet veure un llarg camí vorejat de xiprers. La barca es posa a l'aigua i es balanceja una mica. Baixo, mentre el barquer roman impassible.

Avanço en línia recta entre els arbres que xiulen amb el vent. Sé que les meves passes són observades. Pressento que hi ha alguna cosa o algú amagat més endavant. M'aturo. Darrere un arbre, l'ombra em crida amb moviments lents. Vaig cap a ella i gairebé en arribar, un hàlit greu, un sospir de mort em colpeja el rostre: "Ajuda'm –mormola– sé que has vingut a alliberar-me d'aquesta presó confusa. Només tu pots fer-ho... Ajuda'm!"

L'ombra explica que és aquella persona amb la qual estic ressentit profundament. (*)

I, com si endevinés el meu pensament, afegeix: "No importa que aquell amb qui estàs lligat pel ressentiment més profund hagi mort o estigui viu, perquè el domini del record obscur no respecta fronteres".

Després continua: "Tampoc no hi ha diferències si l'odi i el desig de venjança s'han nuat en el teu cor des de la infantesa o des de l'ahir recent. El nostre temps és immòbil, per això sempre assetgem per sorgir deformats com diferents temors, quan l'oportunitat és propícia. I aquests temors són la nostra revenja pel verí que hem de provar cada vegada".

Mentre li pregunto què haig de fer, un raig de lluna il·lumina dèbilment el seu cap, cobert per un mantell. Després l'espectre es deixa veure amb claredat i hi reconec les faccions d'aquell que va obrir la meva ferida més gran. (*)

Li dic coses que mai no hagués comentat amb ningú; li parlo amb la franquesa més gran que sóc capaç.

Em demana que consideri de nou el problema i que li expliqui els detalls més importants sense limitació, encara que les meves expressions siguin injurioses. Fa èmfasi que no deixi d'esmentar cap rancúnia que senti, perquè si no seguirà captiu per sempre. Llavors, procedeix d'acord amb les seves instruccions. (*)

Immediatament, em mostra una forta cadena que l'uneix a un xiprer. Jo, sense dubtar, la trenco d'un cop sec. En conseqüència, el mantell es desploma buit i quedà estès a terra, alhora que una silueta s'esvaeix en l'aire i la veu s'allunya cap amunt, repetint paraules que he conegut abans: "Adéu d'una vegada! La lluernia ja anuncia la proximitat de l'alba i comença a empal·lidir el seu fulgor indecís. Adéu, adéu, adéu. Recorda'm!" En comprendre que aviat es farà de dia, em tomo per tornar a la barca però, abans, recullo el mantell que ha quedat a terra. Me'l creuo a l'espatlla i alleugereixo el pas a la tornada. Mentre m'apropo a la costa, ombres furtives em pregunten si algun dia tornaré a alliberar altres ressentiments.

Ja a prop del mar, veig un grup de dones vestides amb túniques blanques, que sostenen alçades sendes torxes. En arribar a la carrossa dono el mantell al barquer. Aquest, llavors, el lliura a les dones. Una d'elles li cala foc. El mantell es crema i ràpidament es consumeix, sense deixar cendres. En aquell instant em sento molt alleugerit, com si hagués perdonat amb sinceritat un greuge enorme. (*)

Pujo a la barca, que ara té l'aspecte d'una moderna llanxa esportiva. Mentre ens separem de la costa sense encendre encara el motor, escolto el cor de les dones que diu: "Tu tens el poder de despertar el letàrgic, unint el cor al cap, deslliurant la ment del buit, allunyant les tenebres de la interna mirada i l'oblit. Vés, benaurada potestat. Memòria veritable que redreces la vida cap al recte sentit."

El motor arranca en l'instant que comença a sortir el sol a l'horitzó marí. Miro el conductor jove de rostre fort i net, mentre accelera somrient cap al mar.

Ara que ens acostem a gran velocitat, rebotem en el suau onatge. Els raigs de sol dauren les superbes cúpules de la ciutat, mentre al seu voltant flamegen coloms en bandades alegres.

VII. LA PROTECTORA DE LA VIDA

Suro d'esquena en un llac. La temperatura és molt agradable. Sense esforç, puc mirar a ambdós costats del meu cos i descobreixo que l'aigua cristal·lina em permet veure el fons.

El cel és d'un blau lluminós. Molt a prop hi ha una platja d'arena suau, quasi blanca. És un còdol sense onatge al qual arriba l'aigua de mar.

Sento que el meu cos sura tou i que es relaxa cada vegada més, procurant-me una extraordinària sensació de benestar.

En un moment, decideixo invertir la posició i, llavors, començo a nedar amb molta harmonia fins a arribar a la platja i surto caminant lentament.

El paisatge és tropical. Veig palmeres i cocoters alhora que percebo a la pell el contacte del sol i la brisa.

De sobte, a la meva dreta, descobreixo una gruta. A prop serpenteja l'aigua transparent d'un rierol. M'hi acosto alhora que veig, dins la gruta, la figura d'una dona. Al cap hi duu una corona de flors. Arribo a veure els bells ulls, però no puc definir la seva edat. En tot cas, rere aquest rostre que irradia amabilitat i comprensió, intueixo una gran saviesa. La contemplo mentre la natura fa silenci.

"Sóc la protectora de la vida", em diu. Li responc tímidament que no entenc molt bé el significat de la frase.

En aquell moment veig un cervatí que li llepa la mà. Llavors em convida a entrar a la gruta, i després m'indica que m'assegui a la sorra davant d'una paret llisa de roca. Ara no puc veure-la, però sento que em diu: "respira suaument i digues què veus". Començo a respirar lentament i profundament. En un moment, apareix a la roca una imatge clara del mar. Aspiro i les ones arriben a la platja. Expiro i es retiren. Em diu: "Tot al teu cos és ritme i bellesa. Has renegat tantes vegades del teu cos sense comprendre l'instrument meravellós de què disposes per expressar-te en el món". En aquell moment, apareixen a la roca diverses escenes de la meva vida en què m'adono que he sentit vergonya, temor i horror per aspectes del meu cos. Les imatges se succeeixen. (*)

Sento incomodat en comprendre que ella veu les escenes, però em tranquil·litzo immediatament. Després afegeix: "Fins i tot en la malaltia i en la vellesa, el cos serà el gos fidel que t'acompanyarà fins a l'últim moment. No en reneguis quan no pugui respondre a la teva voluntat. Mentrestant, fes-lo fort i saludable. N'has de tenir cura per tal que estigui al teu servei i t'has d'orientar només per les opinions dels savis. Jo, que he passat per totes les èpoques, sé molt bé que la mateixa idea de bellesa canvia. Si no consideres el teu cos com l'amic més proper, ell s'entristeix i emmalalteix. Per tant, hauràs d'acceptar-lo plenament. Ell és l'instrument de què disposes per expressar-te en el món... Vull que ara vegis quina part d'ell és feble i menys saludable". Dit això, apareix la imatge d'aquella zona del meu cos. (*)

Llavors, ella recolza la mà en aquell punt i sento una calor vivificant. Registro onades d'energia que s'amplien en el punt i experimento una acceptació molt profunda del meu cos tal com és. (*)

"Tingues cura del teu cos, segueix només les opinions del savis i no el mortifiquis amb malestars que únicament estan en la teva imaginació. Ara, marxa ple de vitalitat i en pau".

En sortir de la gruta, reconfortat i saludable, bec l'aigua cristal·lina del rierol que em vivifica plenament.

El sol i la brisa acaronen el meu cos. Camino per la sorra blanca cap al llac i en arribar veig per un instant la silueta de la protectora de la vida que es reflecteix amablement en les profunditats.

Entro a l'aigua. El meu cos és una calma sense límit. (*)

VIII. L'ACCIÓ SALVADORA

Ens desplaçem veloçment per una gran carretera. Al meu costat condueix una persona que no he vist mai. Als seients del darrere, dues dones i un home, també desconeguts. El cotxe corre envoltat per altres vehicles que es mouen imprudentment, com si els conductors estiguessin beguts o embogits. No estic segur si clareja o si cau la nit.

Pregunto al meu company sobre què està passant. Em mira furtivament i respon en una llengua estranya: "Rex voluntas!"

Connecto la ràdio que em torna fortes descàrregues i soroll d'interferència elèctrica. Però arribo a sentir una veu feble i metàl·lica que repeteix monòtonament: "... rex voluntas... rex voluntas... rex voluntas..."

El desplaçament dels vehicles es va alentint, mentre veig a la vora del camí nombrosos cotxes bolcats i un incendi que s'estén entre ells. En detenir-nos, tots abandonem el cotxe i correm cap als camps entre un mar de gent que s'abalança aterrida.

Miro cap enrere i veig, entre el fum i les flames, molts desgraciats que han quedat atrapats mortalment, però l'estampida humana m'obliga a córrer i m'empeny. En aquest deliri, intento inútilment arribar a una dona que protegeix el seu nen, mentre la turba li passa per damunt i fa que molts caiguin a terra.

Mentre el desordre i la violència es generalitzen, decideixo desplaçar-me en una lleu línia diagonal que em permeti separar-me del conjunt. Apunto cap a un lloc més alt, que obligui a frenar la cursa dels embogits. Molts que defalleixen, se m'agafen a la roba i l'estripen. Però comprovo que la densitat de gent disminueix.

He aconseguit desfer-me'n i ara continuo pujant, quasi sense alè. Quan m'aturo un instant, adverteixo que la multitud segueix una direcció oposada a la meva. Segurament pensen que en prendre un nivell descendent, podran sortir més ràpidament de la situació. Comprovo amb horror que aquell terreny es talla en un precipici. Crido amb totes les forces per advertir, encara que sigui als més propers, sobre la catàstrofe imminent. Llavors, un home es desprèn del conjunt i s'acosta corrent cap a mi. Porta la roba destrossada i està cobert de ferides, però em produeix una gran alegria que pugui salvar-se.

Quan arriba, m'aferra un braç i crida com un boig tot assenyalant cap avall. No entenc la seva llengua, però crec que vol la meva ajuda per rescatar algú. Li dic que esperi una mica, perquè en aquest moment és impossible... Sé que no m'entén. La seva desesperació em destrossa. L'home, llavors, intenta tornar i en aquest moment el faig caure de cara. Queda a terra i gemega amargament. Jo comprenc que he salvat la seva vida i la seva consciència, perquè ell ha tractat de rescatar algú, però li ho han impedit.

Pujo una mica més i arribo a un camp de conreu. La terra és tova i solcada per les recents passades de tractor. Sento a distància trets d'armes i em sembla que comprenc què està succeint. M'allunyo de pressa del lloc. Al cap d'una estona, m'aturo. Tot està en silenci. Miro en direcció a la ciutat i veig una resplendor sinistra.

Començo a sentir que la terra oneja sota els meus peus i un bram que arriba de les profunditats m'adverteix sobre el terratrèmol imminent. Poc després, he perdut l'equilibri. Quedo a terra lateralment encongit però mirant al cel, pres d'un fort mareig.

La tremolor ha parat. Veig una lluna enorme, com coberta de sang.

Fa una calor insuportable i respiro l'aire càustic de l'atmosfera. Mentrestant, segueixo sense entendre si comença el dia o cau la nit...

Ja assegut, escolto un ressò creixent. Al cap de poc, cobrint el cel, passen centenars d'aeronaus com insectes mortals que es perden cap a un destí ignorat.

Descobreixo a prop meu un gran gos que mira cap a la lluna i comença a udolar, quasi com un llop. El crido. L'animal s'acosta tímidament. Arriba al meu costat. Li acarono suaument el pellam eriçat. Noto una tremolor intermitent en el seu cos.

El gos se separa de mi i comença a allunyar-se. M'aixeco i el segueixo. Així recorrem un espai ja pedregós fins que arribem a un rierol. L'animal assedegat s'abalança i comença a beure aigua amb gran avidesa, però tot seguit tira enrere i cau. M'acosto, el toco i comprovo que és mort.

Sento un nou sisme que amenaça de tirar-me per terra, però s'atura.

Giro sobre els meus talons i veig en el cel, lluny, quatre formacions de núvols que avancen amb un sord ressò de trons. La primera és blanca, la segona vermella, la tercera negra i la quarta groga. I aquests núvols s'assemblen a quatre genets armats sobre cavalcadures de tempesta que recorren els cels i assolien tota vida en la terra.

Corro tractant d'escapar dels núvols. Comprend que si em toca la pluja, quedaré contaminat. Segueixo corrent però, de sobte, s'alça al meu davant una figura colossal. És un gegant que em barra el pas. Mou amenaçant una espasa de foc. Li crido que haig d'avançar perquè s'acosten els núvols radioactius. Ell em contesta que és un robot posat allà per impedir el pas de gent destructiva. Afegeix que està armat amb rajos, així que m'adverteix que no m'acosti. Veig que el colós separa netament dos espais; aquell d'on provinc, pedregós i esmorteït, d'aquest altre ple de vegetació i vida.

Llavors crido: "Has de deixar-me passar perquè he realitzat una bona acció!".

- Què és una bona acció? - pregunta el robot.

- És una acció que construeix, que col·labora amb la vida.

- Doncs bé - afegeix - què has fet d'interès?

- He salvat un ésser humà d'una mort segura i, a més, he salvat la seva consciència.

Immediatament, el gegant s'aparta i salta al terreny protegit, en el moment en què cauen les primeres gotes de pluja.

Tinc al davant una granja. A prop, la casa dels camperols. Per les seves finestres grogueja una llum suau. Just ara, m'adono que comença el dia.

En arribar a la casa, un home rude d'aspecte bondadós em convida a passar. A dins hi ha una família nombrosa que es prepara per a les activitats del dia. M'assec amb ells a la taula on hi ha disposat un àpat senzill i reconfortant. Aviat em trobo bevent aigua pura, com d'aiguaneix. Uns nens corren al meu voltant.

"Aquesta vegada - diu el meu amfitrió - vostè ha escapat. Però quan hagi de passar novament el límit de la mort, quina coherència podrà exhibir?"

Li demano més aclariments, perquè les seves paraules em resulten estranyes. Ell m'explica: "Provi de recordar el que en podríem dir 'bones accions' (per donar-los algun nom), realitzades a la seva vida. Per descomptat no parlo d'aquelles 'bones accions' que fa la gent quan espera alguna mena de recompensa. Ha de recordar només aquelles que li han deixat la sensació que el que ha fet a d'altres, és el millor per als altres... així de fàcil. Li dono tres minuts perquè revisi la seva vida i comprovi quina pobresa interior hi ha dins seu, amic meu. I una darrera recomanació: si té fills o éssers molt estimats, no confongui el que vol per a ells, amb el que és millor per a ells". Després, ell surt de la casa amb tota la seva gent. Quedo sol i medito el suggeriment del camperol. (*)

Poc després, l'home entra i em diu: Ja veu que buit és vostè per dintre i si no és buit, és perquè està confús. És a dir, en tots els casos, vostè està buit. Permeti'm una recomanació i accepti-la perquè és l'única cosa que li servirà més endavant. Des d'avui, no deixi passar un sol dia, sense omplir la seva vida."

Ens acomiadem. A distància, sento que em crida: "digui a la gent això que vostè ja sap!".

M'allunyo de la granja en direcció a la meua ciutat.

Avui he après això: quan l'ésser humà només pensa en els seus interessos i problemes personals, porta la mort a l'ànima i tot el que toca mor amb ell.

IX. LES FALSES ESPERANCES

He arribat al lloc que m'han recomanat. Sóc davant de la casa del doctor. Una petita placa avisa: "Vostè que entra, deixi tota esperança".

Després de la meua trucada, la porta s'obre i una infermera em fa passar. Assenyala una cadira on m'assec. Ella se situa al darrere d'una taula, davant meu. Pren un paper i després de col·locar-lo en la seva màquina d'escriure, pregunta: "Nom? - i jo responc. - Edat?... , professió?... , estat civil?... , grup sanguini?..."

La dona continua omplint la seva fitxa amb els meus antecedents familiars de malaltia.

Responc sobre la meua història de malalties (*).

Immediatament, reconstrueixo tots els accidents soferts des de la meua infantesa. (*)

Em mira fixament i pregunta amb lentitud: "Antecedents criminals?". Per part meua, responc amb certa inquietud.

En dir-me "quines són les seves esperances?" interrompo el meu sistema obedient de respostes i li demano aclariments. Sense immutar-se, em mira com a un insecte i replica: "Esperances són esperances! Així és que comenci a explicar i faci-ho ràpid, perquè haig de trobar-me amb el meu xicot."

M'aixeco de la cadira i d'una manotada trec el paper de la màquina. Després el trec i llenço els fragments a una paperera. Em tombo i em dirigeixo cap a la porta per on he entrat. Comprovo que no puc obrir-la. Amb molèstia evident, crido a la infermera que l'obri. No em contesta. Em giro i veig que la sala... és buida!

A grans passes arribo a l'altra porta, perquè comprenc que al darrere es troba el consultori. Em dic que el doctor hi serà i que li presentaré les meves queixes. Em dic que per allà s'ha escapat aquella meravella d'infermera. Obro i arribo a frenar-me a escassos centímetres d'una paret. "Rere la porta, una paret, una idea ben maca!"... Corro cap a la primera porta, ara s'obre i xoco novament amb la paret que em barra el pas.

Escolto una veu d'home que em diu per un altaveu: "Quines són les seves esperances?" Em recomponc i replico al doctor que som gent adulta i que, lògicament, la meva esperança més gran és sortir d'aquesta situació ridícula. Ell diu: "La placa a la paret d'entrada, adverteix a qui arriba que deixi tota esperança."

La situació em sembla una broma grotesca, de manera que m'assec a la cadira a esperar alguna mena de desenllaç.

"Comencem una altra vegada. - diu la veu - Vostè recorda que en la seva infantesa, tenia moltes esperances. Amb el temps, es va adonar que mai s'acomplirien. Va abandonar, per tant, aquells bonics projectes... faci memòria!" (*)

"Més endavant - continua la veu- succeí una cosa semblant i va haver de resignar-se al fet que no es complissin els seus desitjos... Recordi (*)

"Finalment, vostè té en aquest moment algunes esperances. No em refereixo a l'esperança de sortir d'aquesta tancada, perquè aquest truc d'ambientació ha desaparegut. Parlo d'una altra cosa. Parlo de quines són les seves esperances per al futur."

"I quines sap, secretament, que no es compliran mai?. A veure, pensi-ho sincerament" (*)

"Sense esperances, no podem viure. Però quan sabem que són falses, no les podem mantenir indefinidament, ja que tard o d'hora tot acabarà en una crisi de fracàs. Si pogués aprofundir dins seu, i arribar a les esperances que reconeix que no es compliran i si, a més, fes el treball de deixar-les aquí per sempre, guanyaria en sentit de la realitat. Així és que treballem una altra vegada el problema... Busqui les més profundes esperances. Aquelles que vostè sent que mai es realitzaran."

"Compte amb equivocar-se! Hi ha coses que li semblen possibles, aquestes no les toqui. Prengui només aquelles que no es compliran. Som-hi, busqui-les amb tota sinceritat, encara que li resulti una mica dolorós." (*)

"Quan surti de l'habitació, proposi's deixar-les aquí per sempre." (*)

"I ara, acabem la feina. Estudiï, en canvi, aquelles altres esperances importants que considera possibles. L'ajudaré. Dirigeixi la seva vida només cap a allò que creu possible o que autènticament sent que s'acomplirà. No importa que després les coses no resultin perquè, després de tot, han donat direcció a les seves accions."(*)

"En fi, hem acabat. Ara surti per on ha entrat i faci-ho ràpid, perquè haig de veure'm amb la meva secretària."

M'aixeco. Faig unes passes, obro la porta i surto. Miro la placa de l'entrada i lleigeixo: "Vostè que surt, deixi aquí tota falsa esperança."

X. LA REPETICIÓ

És de nit. Camino per un lloc dèbilment il·luminat. És un carreró estret. No veig ningú. En tot cas, la boira difon una llum distant. Les meves passes ressonen com un eco ominós. Alleugereixo el pas amb la intenció d'arribar al proper fanal.

Arribo al punt i observo una silueta humana. La figura és a dos o tres metres de distància. És una anciana amb el rostre quasi cobert. De sobte, amb veu trencada, em pregunta l'hora. Miro el rellotge i responc: "són les tres de la matinada".

M'allunyo ràpidament, per internar-me de nou en la boira i l'obscuritat, desitjant arribar al proper fanal que albiro a distància.

Allà, de nou, hi ha la dona. Miro el rellotge que marca dos quarts de tres. Començo a córrer cap al fanal següent i, mentre ho faig, miro enrere. Efectivament, m'allunyo de la silueta que roman quieta en la

llunyania. Arribo corrent al següent fanal i percebo un volum que m'espera. Miro el rellotge, són les dues.

Corro, ja sense control, passant fanals i ancianes fins que, esgotat, m'aturo a mig camí. Miro el rellotge i veig en el vidre el rostre de la dona. Comprenc que ha arribat el final...

Malgrat tot, tracto d'entendre la situació i em pregunto repetidament: "de què estic fugint...?, de què estic fugint...? La veu trencada em respon: "Estic davant i darrere teu. El que ha sigut, serà. Però, ets molt afortunat perquè has pogut aturar-te a pensar un moment. Si resols això, podràs sortir de la teva pròpia trampa". (*)

Em sento atordit i fatigat. No obstant això, penso que hi ha una sortida. Alguna cosa em fa recordar algunes situacions de fracàs en la meua vida. Efectivament, evoco ara els primers fracassos a la infantesa. (*)

Després, els fracassos de joventut. (*)

També, els fracassos més propers. (*)

M'adono que en el futur seguiran repetint-se, fracassos rere fracassos. (*)

Totes les meves derrotes han tingut quelcom de semblant i és que les coses que he volgut fer no estaven ordenades. Eren desitjos confusos que acabaven oposant-se entre ells. (*)

Ara mateix descobreixo que moltes coses que desitjo aconseguir en el futur són contradictòries. (*)

No sé què fer amb la meua vida i, malgrat això, confusament vull moltes coses. Sí, tinc por del futur i no voldria que es repetissin anteriors fracassos. La meua vida està paralitzada en aquest carreró de boira, entre fulgors esmoreïts.

Inesperadament, una llum s'encén en una finestra i des d'allà algú em crida: "Necessita res?".

–Sí –responc– necessito sortir d'aquí!

–Ah, no...! Sol no es pot sortir.

–Llavors, indiqui'm què he de fer.

–No puc. A més, si seguim cridant, despertarem tot el veïnat. No es juga amb el son dels veïns! Bona nit.

S'apaga la llum. Llavors, sorgeix en mi el més fort desig: sortir d'aquesta situació. M'adono que la meua vida canviarà només si trobo una sortida. Aparentment el carreró té un sentit, però no és res més que una repetició, des del naixement fins a la mort. Un fals sentit. De fanal en fanal, fins que en algun moment se m'acabin les forces per sempre.

A mà esquerra veig un rètol indicador amb fletxes i lletres. La fletxa del carreró indica el seu nom: "Repetició de la vida". Una altra assenyala: "Anul·lació de la vida" i una tercera: "Construcció de la vida". Reflexiono un moment. (*)

Prenc la direcció que mostra la tercera fletxa. Mentre surto del carreró a una avinguda ampla i lluminosa, experimento la sensació que estic a punt de descobrir alguna cosa decisiva. (*)

XI. EL VIATGE

Continuo pujant a peu pel camí de muntanya. M'aturo un instant i miro enrere. A distància, veig la línia d'un riu i el que podria ser una arbreda. Més lluny, un desert rogenc es perd en la broma de la vesprada. Camino unes passes més, mentre la senda es fa estreta fins a esborrar-se. Sé que falta un últim tram, el més difícil, per arribar a l'altiplà. La neu gairebé no molesta el meu desplaçament, així és que continuo l'ascens.

He arribat a la paret de roca. L'estudio acuradament i descobreixo en la seva estructura una esquerra per la qual podria grimpar. Començo a pujar enganxant les botes de muntanya als sortints. Enganxo l'esquena a una vora de l'esquerra, mentre faig palanca amb un colze i amb l'altre braç. Pujo. L'esquerra s'ha fet estreta. Miro cap amunt i cap avall. Sóc a mig camí. És impossible desplaçar-me en cap dels dos sentits. Canvio la posició i quedo enganxat de cara a la superfície relliscosa. Refermo els peus i molt a poc a poc, estiro un braç cap amunt. La roca em torna l'esbufec humit de la respiració.

Palpo sense saber si trobaré una petita fissura. Estiro suaument l'altre braç. Sento que em balancejo. El meu cap comença a separar-se lentament de la pedra. Després, tot el meu cos. Estic a punt de caure d'esquena... però trobo un forat petit en el qual aferro els dits. Ja refermat, continuo l'ascens grim pant sense dificultat en l'assalt final.

Finalment arribo a dalt. M'incorporo i apareix davant meu una prada inacabable. Avanço unes passes. Després, canvio de front. Cap a l'abisme és de nit; cap a la plana, els últims raigs de sol fugen en tonalitats múltiples. Comparo ambdós espais quan escolto un so agut. En mirar amunt veig un disc lluminós que descriu cercles al meu voltant i comença a davallar.

S'ha posat molt a prop. Mogut per una crida interior m'acosto sense prevencions. Penetro en el seu interior amb la sensació de traspasar una cortina d'aire tebi. Al moment experimento que el meu cos és més lleuger. Sóc en una bombolla transparent, amb la base aplanada.

Partim en línia recta com impulsats per un gran elàstic. Crec que anem en direcció a Beta Hydris o, potser, cap a NGC3621 (?).

Fugaçment, arribo a veure l'ocàs a la prada. Pugem a major velocitat, mentre el cel s'enfosqueix i la terra s'allunya. Sento que augmenta la velocitat. Les límpides estrelles canvien de color fins a desaparèixer en l'obscuritat total.

Al davant, veig un únic punt de llum daurat que s'engrandeix. Hi anem. Ara, es destaca un gran cercol que continua en un llarguíssim corredor transparent. En un moment, ens aturem sobtadament. Hem baixat a un lloc obert. Travesso la cortina d'aire tebi i surto de l'objecte.

Sóc entre parets transparents que, en travessar-les, produeixen canvis musicals de color.

Avanço fins a arribar a un pla en el centre del qual veig un gran objecte mòbil, impossible de capturar amb la mirada, perquè en seguir una direcció qualsevol en la seva superfície, aquesta acaba embolcallada en l'interior del cos. Em marejo i aparto la vista.

Trobo una figura que sembla humana. No puc veure el seu rostre. M'allarga la mà, en la qual veig una esfera radiant. M'hi acosto i en un acte de plena acceptació, prenc l'esfera i me la recolzo al front. (*)

Lavors, en silenci total, percebo que alguna cosa nova comença a viure en el meu interior. Successives ondulacions i una força creixent banyen el meu cos, mentre, en el meu ésser, brolla una profunda alegria. (*)

Sé que la figura em diu sense paraules: "Torna al món amb el front i les mans lluminoses". (*)

Així doncs, accepto el meu destí. Després, la bombolla, el cercol i les estrelles i la prada i la paret de roca. (*)

Per acabar, el camí i jo, humil pelegrí que torna a la seva gent. (*)

Jo que torno lluminós a les hores, a la rutina diària, al dolor de l'home, a la seva simple alegria. Jo, que dono de les meves mans el que puc, que rebo l'ofensa i la salutació fraterna, canto al cor que de l'abisme obscur reneix a la llum del Sentit anhelat.

XII. EL FESTIVAL

Ajagut en un llit, crec que sóc a l'habitació d'un hospital. Tot just sento el degoteig d'una aixeta d'aigua mal tancada. Intento moure els membres i el cap, però no em responen. Amb esforç, mantinc les parpelles obertes.

Em sembla que algú al meu costat ha dit que afortunadament he sortit de tot perill... que ara tot és qüestió de descans. Inexplicablement, aquestes paraules confuses em porten un gran alleujament. Sento el cos adormit i pesant, cada vegada més fluix.

El sostre és blanc i llis però cada gota d'aigua que escolto caure llampurneja en la seva superfície com un traç de llum. Una gota, una ratlla. Després una altra. Després moltes línies. Més endavant, ondulacions. El sostre es modifica, seguint el ritme del meu cor. Pot ser un efecte de les artèries dels meus ulls en passar els cops de sang. El ritme va dibuixant el rostre d'una persona jove.

—Ei, tu! —em diu— per què no vénis?

–És clar –penso– per què no?

... Allà al davant es desenvolupa el festival de música i el so dels instruments inunda de llum un espai enorme entapissat d'herba verda i de flors.

Estic reclinat al prat mirant cap a l'escenari. Al meu voltant hi ha una enorme quantitat de gent, però m'agrada veure que no està apinyada perquè hi ha molt d'espai. A la distància, arribo a veure antics amics de la infantesa. Sento que estan realment a gust.

Fixo l'atenció en una flor connectada a la seva branca per una tija prima de pell transparent i un verd lluent que es va aprofundint en el seu interior. Estiro la mà i passo suaument un dit per la tija llisa i fresca, només interrompuda per petitíssims engrossiments. Així, pujo entre fulles de maragda i arribo als pètals que s'obren en una explosió multicolor. Pètals com cristalls de catedral solemne, pètals com robins i com foc de troncs de foguera en clarejar... I en aquesta dansa de matisos sento que la flor viu com si fos part de mi. (*)

I la flor, agitada pel meu contacte, deixa anar una gota de rosada endormiscada tot just agafada en una fulla final. La gota vibra en oval, després s'allarga i ja en el buit s'aplana per arrodonir-se de nou, caient en un temps sense final. Caient, caient en l'espai sense límit... Per acabar, toca el barret d'un fong i roda sobre ell com mercuri pesant, lliscant fins a les seves vores. Allà, en un espasme de llibertat, s'abalança sobre una petita bassa en què aixeca l'onatge de tempesta que banya una illa de pedra - marbre. (*)

Alço la mirada i veig una abella daurada que s'acosta a llibar en la flor. I en aquella violenta espiral de vida contrec la meva mà irrespectuosa i l'allunyo d'aquella perfecció enlluernadora. La meva mà... La miro atònit, com si la veiés per primera vegada. Donant-li la volta, flexionant i estirant els dits veig els encreuaments de la palma i en les seves línies comprenc que tots els camins del món hi convergeixen. Sento que la meva mà i les seves profundes línies no em pertanyen i agraeixo en el meu interior la desposseïció del meu cos.

Al davant es desenvolupa el festival i jo sé que la música em comunica amb aquella noia que mira el seu vestit i amb l'home jove que, tot acarant un gat blau, es recolza en l'arbre. Sé que abans he viscut això mateix i que he captat la rugosa silueta de l'arbre i les diferències de volum dels cossos. Altres vegades ja he advertit aquells núvols ocre de forma tova, però com de cartró retallat en el celeste límpid del cel. I també he viscut aquesta sensació sense temps en què els meus ulls sembla que no existeixin, perquè ho veuen tot amb transparència com si no fossin els ulls del mirar diari, aquells que enterboleixen la realitat. Sento que tot viu i que tot està bé. Que la música i les coses no tenen nom i que, veritablement, res no pot designar-les. (*)

En les papallones de vellut que volen al meu voltant, reconec la calidesa dels llavis i la fragilitat dels somnis feliços. El gat blau es desplaça vora meu. M'adono d'una cosa òbvia: es mou per si sol, sense cables, sense control remot. Ho fa per si mateix i això em deixa atònit. En els perfectes moviments i rere els bonics ulls grocs, sé que hi ha una vida i que la resta és una disfressa, com l'escorça d'un arbre, com les papallones, com la flor, com la gota de mercuri, com els núvols retallats, com la mà dels camins convergents. Per un moment em sembla comunicar amb quelcom universal. (*)

... Però una veu suau m'interromp just abans de passar a un altre estat de consciència.

"Vostè creu que les coses són així? –em xiuxiueja la desconeguda–. Li diré que no són d'aquesta manera ni de l'altra. Vostè, aviat tornarà al seu món gris, sense profunditat, sense alegria, sense volum. I creurà que ha perdut la llibertat. Per ara no m'entén perquè no té capacitat de pensar com desitja. El seu estat de llibertat aparent és només producte de la química. Això li succeeix a milers de persones a qui aconsello cada vegada. Bon dia!"

L'amable senyora ha desaparegut. Tot el paisatge comença a girar en una espiral gris clar fins que apareix el sostre ondulant. Sento la gota d'aigua de l'aixeta. Sé que estic ajagut en una habitació. Experimento que l'adormiment dels sentits es dilueix. Provo de moure el cap; respon. Després, els membres. M'estiro i comprovo que estic en perfectes condicions. Salto del llit reconfortat, com si hagués descansat durant anys.

Camino fins a la porta de l'habitació. L'obro. Trobo un passadís. Camino veloçment en direcció a la sortida de l'edifici. Hi arribo. Veig una gran porta oberta per la qual passa molta gent en ambdues direccions. Baixo uns graons i arribo al carrer.

És d'hora. Miro l'hora al rellotge de paret i comprenc que m'haig d'afanyar. Un gat espantat creua entre vianants i vehicles. El miro córrer i sense saber per què em dic a mi mateix "Hi ha una altra realitat que els meus ulls no veuen cada dia".

XIII. LA MORT

Crec que sóc en un teatre. Tot és fosc. A poc a poc comença a il·luminar-se l'escena però, heus aquí que jo hi sóc.

L'ambient és cinematogràfic. Allà hi ha llums de torxes, al fons una balança gegantina de dos braços. Crec que el sostre, possiblement de volta, és a molta alçada perquè no veig els seus límits. Arribo a reconèixer algunes parets de roca, arbres i pantans al voltant del centre d'escena. Tal vegada tot continuï en una selva molt espessa. Per tot arreu hi ha figures humanes que es mouen furtivament.

De sobte dos subjectes encaputxats m'aferran els braços. Llavors una veu greu em pregunta:

–D'on véns?

No sé què respondre, així doncs explico que vinc de “dins”.

–Què és “dins”? –diu la veu.

Assajo una resposta: “Com visc a la ciutat, el camp és “fora”. Per a la gent del camp, la ciutat també és “fora”. Jo visc a ciutat, és a dir, “a dins” i per això dic que vinc de “dins” i ara sóc “fora”.

–Això és una estupidesa, tu entres als nostres dominis, de manera que vens de “fora”. Això no és el camp sinó el teu “dins”. Per ventura no vas pensar que això era un teatre? Vas entrar al teatre, que, alhora, és a la teva ciutat. La ciutat en què vius és fora del teatre

–No –responc–, el teatre és part de la ciutat en què visc

–Escolta insolent –diu la veu–, acabem amb aquesta discussió ridícula. Per començar et diré que ja no vius a la ciutat. Vives a la ciutat, per tant el teu espai de “dins” o de “fora” ha quedat en el passat. Així és que estàs en un altre espai-temps. En aquesta dimensió les coses funcionen d'una altra manera.

Immediatament apareix al davant un vellet que porta un recipient a la mà dreta. En arribar fins a mi introdueix l'altra mà en el meu cos com si fos de mantega. Primer extreu el meu fetge i el col·loca a la gibrella, després procedeix amb els ronyons, l'estómac, el cor i finalment treu sense professionalitat tot el que va trobant fins que acaba desbordant el receptacle. Per la meva banda, no sento res especial. El subjecte es gira i porta les meves vísceres cap a la balança; conclou dipositant-les en un dels plats que baixa fins a tocar a terra. Llavors penso que sóc a una carnisseria on es pesen trossos d'animals a la vista dels clients. En efecte, una senyora que porta un cistell, tracta d'apoderar-se de les meves entranyes, però el vellet la rebutja tot cridant: “Però, què és això? Qui l'ha autoritzat a endur-se les peces?” Llavors el personatge puja per una escaleta fins al plat alt i buit i diposita allà una ploma de mussol.

La veu torna a dirigir-se a mi amb aquestes paraules: “ara que ets mort i has descendit fins al llinard del món de les ombres, et diràs: ‘pesen les meves vísceres’, i serà cert. Pesar les teves vísceres és pesar les teves accions”.

Els encaputxats que em flanquejaven deixen lliures els meus braços i començo a caminar lentament però sense direcció precisa. La veu continua: “Les vísceres baixes estan en el foc infernal. Els qui tenen cura del foc es mostren sempre actius i impedeixen que s'acostin aquells a qui desitges”.

M'adono que la veu va guiant les meves passes i que a cada insinuació canvia l'escena.

La veu diu: “Primer pagaràs als qui en tenen cura. Després entraràs al foc i recordaràs els sofriments que vas causar a altres en la cadena de l'amor”. (*)

“Demandaràs perdó als qui has maltractat i en sortiràs purificat només quan et reconciliïs”. (*)

“Llavors crida pel seu nom els perjudicats i prega'ls que et permetin veure els seus rostres. Si accedeixen, escolta amb cura els seus consells perquè aquests són tan suaus com a brises llunyanes”. (*)

“Agraeix amb sinceritat i marxa seguint la torxa del teu guia. El guia travessarà obscurs passadissos i arribarà amb tu a una cambra on esperen les ombres d'aquells que has violentat en la teva existència. Ells, tots ells, estan en la mateixa situació de sofriment en què un dia tu els vas deixar”. (*)

“Demana'ls perdó, reconcilia't i besa'ls un per un abans de marxar”. (*)

“Segueix el guia que bé sap portar-te als teus llocs de naufragi, als llocs de les coses irremeiablement ertes. Oh, món de les grans pèrdues en què somriures i encants i esperances són el teu pes i el teu fracàs! Contempla la teva llarga cadena de fracassos i per fer-ho, demana al guia que il·lumini lentament totes aquelles il·lusions”. (*)

“Reconcilia’t amb tu mateix, perdona’t a tu mateix i riu. Llavors veuràs com del corn dels somnis sorgeix un vent que porta cap al no-res la pols dels teus fracassos il·lusoris.” (*)

De sobte, tota l’escena canvia i em trobo en un altre ambient en què escolto: “Fins i tot en el bosc fred i obscur segueixes el teu guia. Les aus de mal presagi freguen el teu cap. Als pantans, llaços serpentins t’envolten. Fes que el teu guia et porti cap a la gruta. Allà no pots avançar a menys que paguis el teu preu a les formes hostils que defensen l’entrada. Si, finalment, aconseguixes penetrar-hi, demana al guia que il·lumini a dreta i a esquerra. Prega-li que acosti la torxa als grans cossos de marbre d’aquells que no has pogut perdonar. (*)

“Perdona’ls un a un i quan el teu sentiment sigui veritable, les estàtues es convertiran en éssers humans que et somriuran i estendran els seus braços cap a tu en un himne d’agraïment. (*)

“Segueix el guia fora de la gruta i no miris enrere per cap circumstància. Deixa el teu guia i torna aquí, on es pesen les accions dels morts. Ara mira el plat de balança en què estan dipositades les teves accions i comprova com pugen i són més lleugeres que una ploma.”

Sento un plany metàl·lic alhora que veig elevar-se el plat en què està dipositada la gibrella.

La veu conclou: “Has perdonat el teu passat. En tens prou i de sobres per pretendre més per ara. Si la teva ambició et portés més lluny podria succeir que no tornessis a la regió dels vius. En tens prou i de sobres amb la purificació del teu passat. Ara jo et dic: ‘desperta i surt fora d’aquest lloc”.

Els llums de l’escena s’apaguen lentament, mentre sento que sóc fora d’aquell món i novament dintre d’aquest. Però, adverteixo també, que en aquest món tinc contingudes les experiències d’aquell altre.

Segona part: jocs d’imatges

I. L’ANIMAL

Em trobo en un lloc totalment fosc. Temptejo amb el peu i sento que el terreny és irregular, entre vegetal i pedregós. Sé que en algun lloc hi ha un abisme. Percebo molt a prop aquell animal que sempre m’ha provocat la inconfusible sensació de fàstic i terror. Potser un animal, potser molts... però és segur que alguna cosa s’aproxima irremissiblement. Un brunzit en les meves oïdes, de vegades confós amb un vent llunyà, contrasta el silenci definitiu. Els meus ulls molt oberts no hi veuen, el meu cor s’agita i, si la respiració és fina com un fil, la gola oprimeix el pas d’un sabor amarg.

Alguna cosa s’apropa, però, què hi ha rere meu que m’erïça i em refreda l’esquena com si fos gel?

Les cames em flauegen i, si alguna cosa m’atrapa o em salta a sobre des de darrere, no tindrè cap defensa. Estic immòbil... només espero. Penso atropelladament en l’animal i en aquelles ocasions en què va ser a prop meu. Especialment en aquell moment. Revisc aquell moment. (*)

Què passava llavors? Que succeïa en la meva vida llavors? Intento recordar les frustracions i els temors que m’acompanyaven quan allò va passar. (*)

Sí, jo era en una cruïlla de camins en la meva vida i va coincidir amb l’accident de l’animal. Tinc la necessitat imperiosa de trobar la relació. (*)

M’adono que puc reflexionar amb més calma. Admeto que hi ha animals que suscitaven una reacció de desgrat en quasi totes les persones, però també comprenc que no tothom es descontrola davant la

seva presència. Penso en aquest fet. Confronto l'aspecte de l'ésser perillós amb la situació que vivia quan va passar allò. (*)

Ara, ja en calma, intento sentir quina part del meu cos és la que protegiria del perillós animal. Després relaciono aquesta part amb la situació difícil que vivia quan va passar l'accident, temps enrere. (*)

L'animal ha provocat en mi l'aparició d'aquell moment de la meua vida que no està resolt. Aquell moment obscur i dolorós, que de vegades no recordo, és el punt que haig d'aclarir. (*)

Amunt veig un cel nocturn límpid i endavant el color rogenc d'una nova albada. Molt ràpidament, el dia porta amb ell la vida definida. Aquí, en aquesta prada suau camino en llibertat sobre una catifa d'herba coberta de rosada.

Un vehicle s'aproxima veloçment. S'atura al meu costat i en baixen dues persones vestides d'infermers. Em saluden cordialment i expliquen que han capturat l'animal que em provoca ensurt. Comenten que quan reben un missatge de por, surten de cacera i un cop capturat l'animal, el mostren a la persona afectada perquè l'estudiï bé. Seguidament, posen davant meu l'animal curiosament resguardat. Es tracta d'un exemplar indefens. Aprofito per examinar-lo, molt lentament, des de tots els angles i distàncies. Els homes l'acaronen suaument i l'animaló respon amigablement. Després, em conviden que faci el mateix. Sento una forta aprensió però, a la primera sotragada que experimento en la pell, la segueix un nou intent i després un altre fins que, finalment, puc acaronar-lo. (*)

Ell respon pacíficament i amb moviments summament mandrosos. Després es redueix fins a desaparèixer.

Mentre el vehicle marxa, intento recordar de nou la situació que vivia quan (fa molt de temps) la presència de l'animal em va provocar terror. (*)

Experimento un fort impuls i començo a córrer esportivament, aprofitant el matí i el seu aire saludable. Em moc rítmicament i sense cansar-me mentre respiro profundament. Accelero la velocitat i sento els músculs i el cor treballar com una màquina perfecta. Corro lliurement i recordo el meu temor però sento que sóc més fort i que aviat l'hauré vençut per sempre.

Mentre el sol il·lumina des de dalt, m'acosto veloçment a la meua ciutat, amb els pulmons inflats i els músculs movent-se en harmònica sincronia. Sento aquelles parts del meu cos en què dominava el temor, fortes i inatacables. (*)

II. EI TRINEU

Sóc a una gran esplanada coberta de neu. Al meu voltant hi ha moltes persones que practiquen esports d'hivern. Malgrat el sol esplèndid, m'adono que fa fred pel vapor que em surt de la boca. De vegades, sento ràfegues gelades que em colpegen la cara... però m'agrada molt.

S'acosten alguns amics transportant un trineu. M'indiquen que hi pugui i el condueixi.

Expliquen que el seu disseny és perfecte i que és impossible perdre'n el control. Així doncs m'hi assec i ajusto les corretges i la ferramenta. Em col·loco les ulleres i poso en marxa les turbines que xiulen com petits jets. Premo suaument l'accelerador amb el peu dret i el trineu comença a moure's. Afluixo el peu i premo l'esquerre. L'aparell s'atura dòcilment. Després, maniobro amb el volant a dreta i a esquerra sense esforç. Llavors, dos o tres amics surten davant meu, lliscant amb els seus esquís. "Som-hi", criden. I es llancen des de l'esplanada, fent ziga-zagues en el descens, pel magnífic pendent muntanyós.

Premo l'accelerador i començo a moure'm amb una suavitat perfecta. Començo el descens rere els esquiadors. Veig el paisatge esplèndid cobert de neu i coníferes. Més avall, algunes cases de fusta i allà, a la llunyania, una vall lluminosa.

Accelero sense por i avanço un esquiador, després un altre i finalment el tercer. Els meus amics saluden amb una gran cridòria. Enfilo cap als pins que apareixen en el meu trajecte i els esquivo amb moviments impecables. Llavors em dispenso a donar més velocitat a la màquina. Pitjo l'accelerador a fons i sento la tremenda potència de les turbines. Veig passar els pins a banda i banda, com a ombres imprecises, mentre la neu resta flotant enrere en un finíssim núvol blanc. El vent gelat m'estira la pell del rostre i m'haig d'esforçar per mantenir els llavis premuts.

Veig un refugi de fusta, que es va fent gran ràpidament i a banda i banda dos trampolins de neu per a la pràctica de salt gegant d'esquí. No ho dubto, apunto cap al de l'esquerra. En un instant sóc a sobre i en aquell moment trec el contacte dels motors, per evitar un possible incendi en la caiguda...

He sortit catapultat cap amunt, en un vol fenomenal. Només escolto el bram del vent, mentre començo a caure centenars de metres...

M'aproximo a la neu i comprovo que el meu angle de caiguda va coincidint perfectament amb la inclinació del vessant i així, toco el pla amb delicadesa. Encenc les turbines i continuo accelerant mentre m'acosto a la vall.

He començat a frenar de mica en mica, m'aixeco les ulleres i enfilo lentament cap al complex hotelier des d'on surten nombrosos funiculars, que porten esportistes a la muntanya.

Finalment, entro a una esplanada. Davant i a la dreta, observo la boca negra d'un túnel que sembla de ferrocarril. Hi apunto a poc a poc, sobrepassant bassals de neu fosa. En arribar a la boca, me n'asseguro: no hi ha vies de tren, ni marques de vehicles. Malgrat això, penso que per allà podrien desplaçar-se grans camions. Potser és el dipòsit de les màquines llevaneus.

En qualsevol cas, entro lentament al túnel. Està il·luminat dèbilment. Encenc el far del davant i el seu potent raig de llum em permet veure un camí recte d'alguns centenars de metres. Accelero. El so dels jets ressona i els seus ecos es barregen. Al davant, veig que el túnel fa corba i en lloc de frenar, accelero, de manera que en arribar a lloc, llischo per la paret sense inconvenient. Ara el camí és descendent i més endavant es corba cap amunt descrivint una espiral com si es tractés d'un serpentí o un ressort fantàstic.

Accelero, vaig baixant. Començo la pujada i comprenc que, en un moment, corro pel sostre, baixo novament i torno a una línia recta. Freno suaument i em dispo a descendir en una caiguda semblant a la d'una muntanya russa. El pendent és molt pronunciat. Començo la baixada però simultàniament vaig frenant. La velocitat s'amorteix. Veig que em desplaço sobre un pont angost, que talla el buit. A ambdós costats, hi ha una obscuritat profunda. Freno encara més i prenc la recta horitzontal del pont que té l'ample exacte del trineu. Però em sento segur. El material és ferm. En mirar tan lluny com permet la llum del far, el meu camí apareix com un fil tens separat de qualsevol sostre, de qualsevol fons, de qualsevol paret..., separat per distàncies abismals. (*)

Aturo el vehicle, interessat per l'efecte de la situació. Començo a imaginar diversos perills però, sense sobresaltar-me: el pont tallant-se i jo caient al buit. Després, una aranya immensa descendant pel seu gruixut fil de seda... baixant cap a mi, com si jo fos una petita mosca. Per acabar, imagino una ensorrada colossal i llargs tentacles que puguen des de les profunditats obscures. (*)

Encara que el decorat és propici, comprovo que tinc prou força interior per vèncer els temors. De manera que, una vegada més, intento imaginar quelcom perillós o abominable i m'abandono a aquests pensaments. (*)

He superat el tràngol i em sento reconfortat per la prova que m'he imposat, de manera que connecto les turbines i accelero. Passo el pont i arribo de nou a un túnel semblant al del principi. En marxa ràpida, prenc una pujada molt llarga. Penso que ja estic arribant al nivell de sortida.

Veig la llum del dia que va augmentant de diàmetre. Ara, en línia recta, surto veloç a l'esplanada oberta del complex hotelier.

Vaig molt a poc a poc, esquivant la gent que camina al meu voltant.

Així, continuo molt lentament, fins a arribar a un extrem del lloc que connecta amb les pistes d'esquí.

M'abaixo les ulleres i començo a accelerar per arribar amb prou velocitat al vessant, que acabarà en el cim des d'on he començat el recorregut. Accelero, accelero, accelero...

Vaig pujant pel pla inclinat a la velocitat increïble que he tingut a la baixada. Veig acostar-se el refugi de fusta i els dos trampolins a banda i banda, però ara hi ha una paret vertical que me'n separa. Giro a l'esquerra i continuo l'ascens, fins a passar per un costat a l'altura de les rampes.

Els pins van passant a banda i banda, com a ombres imprecises, mentre la neu resta flotant enrere en un finíssim núvol blanc...

Al davant, veig aturats els meus tres amics, que em saluden amb els pals aixecats. Giro en un cercle tancat al seu voltant, llançant-los cortines de neu. Continuo l'ascens i arribo al cim de la muntanya. M'aturo. Interrompo el contacte de les turbines. M'aixeco les ulleres. Deslligo les sivelles de les corretges i surto del trineu. Estiro les cames i després tot el cos, gairebé gens entumit. Als meus peus i

descendint pel magnífic vessant veig les coníferes i molt lluny, com un conjunt irregular, el complex hotel·ler.

Sento l'aire puríssim i l'efecte del sol de muntanya embrunint-me la pell del rostre. (*)

III. L'ESCURA-XEMENEIES

Sóc en una cambra assegut al costat d'una persona que no conec, però que m'és d'una confiança absoluta. Té totes les característiques d'un bon conseller: bondat, saviesa i força. Malgrat això, molts li donen el sobrenom pintoresc d'"escura-xemeneies".

L'he vingut a consultar sobre alguns problemes personals i ell ha respost que les meves tensions internes són tan fortes que el més aconsellable és fer un exercici de "neteja".

La seva discreció és tan gran que en estar assegut al meu costat i no fixar en mi la mirada, puc expressar-me lliurement. D'aquesta manera establim una relació molt bona.

Em demana que em relaxi per complet i afluixi els músculs. M'ajuda, recolzant les seves mans al meu front i als diferents músculs de la cara. (*)

Després, m'agafa el cap i el mou d'esquerra a dreta; endavant i enrere, per tal que relaxi el coll i les espatlles. Destaca la importància que ulls i mandíbula quedin fluixos. (*)

Posteriorment indica que deixi anar els músculs del tronc. Primer, els de davant. Després els de darrere. (*)

No s'ha preocupat de les tensions de braços i cames perquè, assegura, es distenen sols a conseqüència de l'anterior exercici. Ara, em recomana que senti el cos tou, com si fos de goma; "tebi" i pesant, fins a trobar una sensació de suavitat i plaer.

Em diu: "Anem al gra. Revisi fins a l'últim detall aquest problema que el fa anar de corcoll. Consideri que no sóc aquí per jutjar-lo. Per a vostè jo sóc un instrument i no a la inversa. (*)

Pensi –continua– en allò que mai no li explicaria a ningú per cap motiu. (*)

Expliqui-m'ho amb deteniment– diu. (*)

"Si ho desitja, segueixi dient-me tot allò que li seria bo transmetre. Digui-ho sense preocupar-se per les expressions i deixi anar lliurement les emocions". (*)

Passat un temps, l'escura-xemeneies s'aixeca i agafa un objecte allargat, lleugerament corb. Es col·loca davant meu i diu: "Obri la boca!". L'obeeixo. Després, sento que m'introdueix una mena de pinça llarga que m'arriba fins a l'estómac. Això no obstant, veig que puc tolerar-la... De sobte crida: "L'he enxampat!" i, a poc a poc, comença a retirar l'objecte. Primer em sembla que m'esqueixa alguna cosa, però després sento que en mi es produeix una agitació plaent, com si des de les entranyes i els pulmons es despregués alguna cosa que, malignament, hi ha estat adherida durant molt de temps. (*)

Va retirant la pinça. Em sorprenc en sentir que, agafada per la pinça, va sortint de la meua boca una forma dolçassa, pudent i viscosa, que es recaragola... Per acabar, l'escura-xemeneies col·loca el desagradable ésser en un flascó transparent, mentre experimento un immens alleujament, com una purificació interna del meu cos.

Dret, observo bocabadat la "cosa" repugnant, que es va diluint fins a quedar transformada en una gelatina informe. En poc temps, ja és un líquid obscur; després s'aclareix i s'acaba consumint en escapar a l'atmosfera en forma de gas. En menys d'un minut, el flascó ha quedat perfectament net.

"Ja ho veu – diu l'escura-xemeneies–, per això d'aquest procediment se'n diu 'neteja'. Bé, avui no ha estat malament. Un xic de problema quotidià amb una punta d'humiliació; una dosi de traïció i un adob de consciència de culpa. Resultat: un petit monstre que no el deixava tenir bons somnis, bona digestió i altres coses bones. Si ho veiés... de vegades he tret monstres enormes. Bé, no es preocupi si conserva una sensació desagradable durant una estona... M'acomiado de vostè".

IV. EL DESCENS

Som en un petit vaixell, mar endins. En començar a llevar l'àncora, notem que s'ha travat. Anuncio als meus companys que aniré a veure què passa. Baixo per una escaleta per entrar a l'aigua en calma. En submergir-m'hi veig un cardumen de peixos petits, el casc del vaixell i la cadena de l'àncora. Nedo cap a ella i l'aprofito per baixar. Noto que puc respirar sense dificultat de manera que continuo baixant per la cadena fins a arribar al fons, ja poc il·luminat.

L'àncora està enganxada en unes restes de metall. M'hi acosto i estiro amb força cap amunt. El sòl cedeix. He aixecat una tapa que deixa veure un espai quadrat pel qual m'introdueixo. (*)

Nedo a més profunditat i en sentir un corrent submarí fred, segueixo la seva direcció. Acabo tocant una superfície llisa, coberta a trams per vegetals marins. Ascendeixo sense allunyar-me'n. A mesura que torno a flotar, percebo més claredat. (*)

Emergeixo en un ull d'aigua dintre d'una caverna, il·luminada difusament. Pujo a una mena de plataforma. Camino unes passes i descobreixo escales. Començo a baixar-les amb precaució.

El petit passadís es fa cada vegada més estret, mentre continuo descendint per l'escala que ara és molt relliscosa. Veig teies enceses amb regularitat. Ara, la baixada és quasi vertical. L'ambient és humit i sufocant. (*)

Una reixa rovellada, a manera de porta, m'impedeix el pas. L'empenyo i s'obre grinyolant. L'escala s'ha acabat i ara només hi ha una rampa enfangada per la qual em desplaço amb cura. L'olor és enganxosa, gairebé sepulcral. (*)

Una ràfega d'aire amenaça d'apagar les torxes. Al fons, escolto el rugit d'un mar brau que colpeja contra la roca. Començo a experimentar dubtes sobre el meu retorn. El vent xiula amb força, i apaga la teia més baixa. Llavors, començo a pujar tot frenant qualsevol impuls de sobresaltar-me. Lentament, pujo per la rampa enfangada. Arribo a la porta rovellada. És tancada... L'obro de nou i continuo pujant amb fatiga per l'escala quasi vertical, mentre les torxes es van apagant al meu pas. L'escala de pedra és cada vegada més relliscosa de manera que faig les passes amb molta cura. He arribat a la cova. Arribo a la plataforma i em submergeixo en l'ull d'aigua en l'instant en què s'apaga l'última llum.

Baixo cap a les profunditats, tocant la superfície llisa i vegetal. Tot és fosc. (*)

En sentir un corrent fred, nedo en direcció oposada amb gran dificultat. (*)

Aconsegueixo sortir del corrent. Ara, pujo verticalment, fins a topar amb un sostre de pedra. Busco en totes direccions per trobar l'obertura quadrada. (*)

He arribat a lloc. Passo per l'orifici. Ara, desenganxo l'àncora del seu parany i hi recolzo els peus, mentre moc la cadena per avisar els meus camarades. Des de dalt, hissen l'àncora amb mi com a passatger. Lentament es va il·luminant l'espai aquàtic, mentre observo un fascinant arc de Sant Martí d'éssers submarins. Emergeixo. Deixo anar la cadena, m'aferro a l'escaleta del vaixell i pujo entre les aclamacions i les bromes dels meus amics. (*)

V. L'ASCENS

És de dia. Entro a una casa. Lentament, començo a pujar uns graons. Arribo a un primer pis. Continuo pujant. Sóc al terrat. Observo una escala de metall en espiral. No té baranes de protecció. Haig d'ascendir per arribar al tanc de l'aigua. Ho faig amb tranquil·litat. Sóc a sobre el tanc. La seva base és petita. Tota l'estructura es mou per les ràfegues del vent. Estic dret. (*)

M'acosto a la vora. A baix veig el terrat de la casa. Em sento atret pel buit, però em refaig i continuo mirant. Després, passejo la vista pel paisatge. (*)

Damunt meu hi ha un helicòpter. Des d'ell baixen una escaleta de corda. Els travessers són de fusta. Agafo l'escala i recolzo els peus a l'últim barrot. L'aparell puja lentament. Allà baix queda el tanc d'aigua, cada vegada més diminut. (*)

Pujo l'escala fins a arribar a la comporta. Provo d'obrir-la però està barrada. Miro cap avall. (*)

Han fet córrer la porta de metall. Un jove pilot m'allarga la mà. Entro. Pugem a gran velocitat. Algú anuncia que hi ha una falla al motor. Al cap d'una estona escolto un so d'engranatges trencats. L'hèlix de sustentació s'ha encallat. Comencem a perdre altura cada cop més ràpidament. Es distribueixen paracaigudes. Els dos tripulants salten al buit. Estic a frec de la comporta, mentre la caiguda és vertiginosa. Em decideixo i salto. Vaig caient de cara. L'acceleració m'impedeix respirar. Estiro una anella i el paracaigudes es projecta cap amunt com un gran llençol. Sento una forta estrebada i un rebot. He frenat la caiguda. Haig d'encertar el tanc d'aigua perquè altrament caurè sobre els cables d'alta tensió o sobre els pins, les puntes dels quals m'esperen com agulles esmolades. Maniobro estirant el cordatge. Afortunadament, el vent m'ajuda. (*)

Caic sobre el tanc, rodolo fins a la vora. El paracaigudes m'embolcalla. Me'n desfaig i veig com cau desordenadament. Novament estic dret. Molt lentament, començo a baixar l'escala de caragol. Arribo al terrat i baixo fins al primer pis. Continuo el descens fins a arribar a l'habitació... ho faig sense pressa. Sóc a la planta baixa de la casa. Vaig fins a la porta, l'obro i surto.

VI. LES DISFRESSES

Estic sense roba en un camp nudista. Em sento observat acuradament per persones de diferent sexe i edat. Algú em diu que la gent m'estudia perquè ha notat que tinc problemes. Recomana que cobreixi el meu cos. Llavors em poso un barret i unes sabates. Immediatament els nudistes es desenten de mi. Acabo de vestir-me i surto del camp... haig d'arribar aviat a la festa. Entro a una casa i al rebedor, un petimetre em diu que per entrar al saló haig de vestir-me adequadament, ja que es tracta d'una festa de disfresses. Assenyala a una banda i hi veig un vestuari ple de vestits i màscares insòlites. Començo a escollir amb deteniment. Davant d'un conjunt de miralls, que fan angle entre si, vaig provant-me disfresses i caretes. Puc veure'm des de diferents punts. Em provo el model i la màscara que em queden pitjor. (*)

Ara he trobat el millor conjunt i la millor màscara. Observo des de tots els angles. Qualsevol detall imperfecte és modificat immediatament fins que tot encaixa meravellosament bé. (*)

Entro radiant al gran saló en què es desenvolupa la festa. Hi ha molta gent. Tothom va disfressat.

Es produeix un silenci i tots aplaudeixen la perfecció del model que porto. Em fan pujar a una tarima i em demanen que canti i balli. Ho faig (*)

Ara, el públic sol·licita que em tregui la màscara i repeteixi l'operació. En disposar-me a fer-ho, noto que estic vestit amb aquell conjunt desagradable que m'havia provat en primer lloc. Per acabar-ho d'adobar, tinc la cara descoberta. Em sento ridícul i monstruós. Malgrat això canto i ballo davant el públic assimilant les mofes i els xiulets de reprovació. (*)

Un mosqueter imprudent, salta sobre la tarima i m'empenta tot injuriant-me. Llavors, davant del seu desconcert, començo a convertir-me en animal. Continuo canviant, però conservant sempre el meu propi rostre: primer sóc un gos, després un ocell i per acabar un gran gripau. (*)

Se m'acosta una torre d'escacs i em diu: "Hauria de fer-li vergonya. Espantar els nens d'aquesta manera". Llavors torno al meu estat normal vestit amb la roba de diari. Em vaig reduint lentament. Ja tinc l'alçària d'un nen petit. Baixo de la tarima i veig els que estan disfressats, enormes, que em contempen des de dalt. Continuo empetitint-me. (*)

Una dona brama dient que sóc un insecte. Es disposa a aixafar-me amb el peu, però em redueixo a mida microscòpica. (*)

Ràpidament, recupero l'alçada de nen. Després la meva aparença normal. Després continuo creixent davant la concurrència, que corre en totes direccions. El meu cap toca el sostre. Observo tot des de dalt. (*)

Reconec la dona que em volia aixafar. L'agafo amb una mà i la diposito a la tarima, mentre ella crida histèrica. Torno a la meva alçària normal i em dispo a sortir de la festa. En arribar al rebedor, veig un mirall que deforma completament el meu aspecte. Llavors, fricciono la superfície fins que em va tornant la bella imatge que sempre havia volgut tenir. (*)

Saludo el gomós de l'entrada i surto de la casa tranquil·lament.

VII. ELS NÚVOLS

En plena obscuritat, escolto una veu que diu: “Llavors no hi havia ni allò que existeix ni allò que no existeix, no hi havia ni aire ni cel, i les tenebres eren sobre la faç de l’abisme. No hi havia ni éssers humans ni un sol animal; ocell, peix, cranc, fusta, pedra, caverna, barranc, herba, selva. No hi havia ni galàxies ni àtoms... tampoc no hi havia supermercats. Llavors vas néixer tu, i va començar el so i la llum, i la calor i el fred, i el que és aspre i el que és suau”. La veu calla i m’adono que estic pujant per una escala mecànica, dintre d’un supermercat enorme. He travessat uns quants pisos i ara veig que el sostre de l’edifici s’obre i l’escala continua transportant-me, lentament i confortablement, cap a un cel serè. Veig l’edifici allà baix, molt petit. L’atmosfera és profundament blava. Sento, amb gust, com la brisa em fa onejar la roba, llavors aspiro l’aire plàcidament. En tallar un suau estrat de vapor, em trobo un mar de núvols molt blancs. L’escala es corba i es fa plana, de manera que em permet caminar-hi com per un camí. Em desplaço endavant i comprovo que avanço per un terra fet de núvols. Les meves passes són molt harmòniques. Puc saltar llargues distàncies, ja que la gravetat és molt feble. Aprofito per fer cabrioles, caient sobre la meva esquena i rebotant amunt novament, com si un gran llit elàstic m’impulsés cada vegada. Els moviments són lents i la meva llibertat d’acció, total. (*)

Escolto la veu d’una antiga amiga que em saluda. Després, la veig acostar-se en una meravellosa cursa. En topar amb mi per abraçar-nos, rodem i rebotem una vegada i una altra fent tot tipus de figures, rient i cantant. (*)

Finalment seiem i llavors ella es treu d’entre la roba una canya de pescar retràctil, que va allargant. Prepara els aparells però, en lloc d’hams, col·loca un imant en forma de ferradura. Després comença a maniobrar amb el rodet i l’imant travessa el terra de núvols... Passada una estona, la canya comença a vibrar i ella crida: “Tenim bona pesca!”. Immediatament recull els aparells fins que una gran safata emergeix adherida a l’imant. A la safata hi ha tot tipus d’aliment i beguda. El conjunt està decorat amb cura. La meva amiga col·loca la safata i ens disposem per al gran tiberi. Tot el que provo és d’un sabor exquisit. El més sorprenent és que les viandes no disminueixen, en tot cas altres venen a reemplaçar-les només desitjant-ho, així doncs trio aquelles que sempre he volgut menjar i les consumeixo amb gran delit. (*)

Una vegada satisfets, ens estirem d’esquena sobre el tou matalàs de núvols i aconseguim una magnífica sensació de benestar. (*)

Sento el cos tebi i com de cotó, totalment afluixat, mentre suaus pensaments em creuen la ment. (*)

Comprovo que no experimento pressa, ni inquietud, ni cap desig, com si comptés amb tot el temps del món per a mi. (*)

En aquest estat de plenitud i benestar, intento pensar en els problemes que tenia a la vida diària i experimento que puc tractar-los sense tensió innecessària, de manera que les solucions m’apareixen desapassionades i clares. (*)

Al cap d’una estona escolto la meva amiga que diu: “Hem de tornar”. M’incorporo, i fent quatre passes sento que estic sobre l’escala mecànica. Suaument, l’escala s’inclina cap avall i penetra el terra de núvols. Percebo un vapor tènue, mentre començo el descens cap a la terra. M’estic acostant a l’edifici on, per la seva part superior, entra l’escala mecànica. Baixo pels diferents pisos del supermercat. Per tot arreu veig la gent que tria amb preocupació els seus objectes de compra. Acluco els ulls i escolto una veu que diu: “Llavors no hi havia ni temor, ni inquietud, ni desig, perquè el temps no existia”. (*)

VIII. AVANÇOS I RETROCESSOS

En una habitació ben il·luminada, camino unes passes i obro una porta. Avanço a poc a poc per un passadís. Entro per una altra porta a la dreta i trobo un nou passadís. Avanço. Una porta a l’esquerra. Entro i avanço. Nova porta a l’esquerra. Entro i avanço. Nova porta a l’esquerra. Entro i avanço. Retrocedeixo lentament pel mateix camí fins a arribar a l’habitació inicial. (*)

A la dreta de la cambra hi ha un gran finestral que deixa veure un jardí. Desplaço el vidre. Surto fora. A terra hi ha preparat un aparell que tensa un cable d'acer i el deixa suspès a poca distància de terra. Segueix línies capricioses. Pujo al cable fent equilibri. Primer, faig una passa. Després, una altra. Em desplaço seguint corbes i línies rectes. Ho faig sense dificultat. Ara, d'esquena, faig el camí a la inversa fins a arribar al punt inicial. (*)

Baixo del cable, torno a l'habitació. Veig un mirall fet a la meva mida. Pausadament camino cap a ell, mentre observo que la meva imatge ve, lògicament, en la meva direcció. Així, fins a tocar el vidre. Després, retrocedeixo d'esquena mirant com la meva imatge s'allunya. M'acosto de nou fins a tocar el vidre, però descobreixo que la meva imatge retrocedeix i acaba desapareixent. Ara veig que la meva imatge ve caminant d'esquena. S'atura abans d'arribar al vidre, fa mitja volta i avança cap a mi.

Surto a un pati de rajoles grans. En un lloc central, hi ha un sofà emplaçat exactament sobre una rajola negra. Totes les altres són blanques. M'expliquen que el seient té la virtut de desplaçar-se sempre en línia recta i en totes direccions però sense canviar de front. M'hi acomodo i dic: "tres rajoles endavant". Llavors el seient s'ubica on he indicat. Quatre a la dreta. Dos enrere. Dos a l'esquerra. Un enrere. Dos a l'esquerra. Acabant a la rajola negra. Ara, tres enrere. Un a la dreta. Un enrere. Quatre a la dreta. Quatre endavant. Cinc a l'esquerra i arribo a destí. Per acabar: tres a l'esquerra. Dos enrere. Una endavant. Dues a la dreta. Tres enrere. Una a la dreta. Quatre endavant i acabo a la rajola indicada.

M'aixeco i surto de la casa. Estic dret al mig d'una gran carretera. No es desplaça cap vehicle. Veig acostar-se, de dret cap a mi, una persona a la qual estimo molt. Ha arribat tan a prop que gairebé em toca. (*)

Ara retrocedeix allunyant-se cada vegada més, fins a desaparèixer. (*)

Veig que s'apropa una persona que em suscita un desgrat profund. Ha arribat molt a prop meu. (*)

Ara retrocedeix i s'allunya cada vegada més, fins a desaparèixer. (*)

Sóc aquí assegut. Recordo una escena summament difícil en què sóc davant d'altres persones. Em vaig allunyant d'aquelles persones. (*)

Recordo una escena en què em veig participant agradablement. Em vaig allunyant de la situació. (*)

IX. EL MINER

Hi ha gent al meu voltant. Tots anem vestits de miners. Esperem que pugi el muntacàrregues. És molt d'hora. Un plugim suau cau del cel gris. Llunyana, albiro la silueta negra de la fàbrica que resplendeix en els seus alts forns. Les xemeneies vomiten foc. El fum s'eleva en columnes denses. Distingeixo, entre el ritme lent i distant de les màquines, una sirena aguda que marca el canvi de torn del personal. Veig pujar lentament el muntacàrregues que, amb una forta vibració, acaba aturant-se als meus peus. Avancem fins a emplaçar-nos sobre la planxa metàl·lica. Una reixa corredora es tanca i descendim lentament, entre la remor dels comentaris. El llum del muntacàrregues em permet veure la paret de roca que em passa molt a prop. A mesura que descendim augmenta la temperatura i l'aire es torna viciat.

Ens aturem davant una galeria. Surten la major part d'ocupants del muntacàrregues. Novament es tanca la reixa. Hem quedat quatre o cinc miners. Continuem la marxa fins a aturar-nos en una altra galeria. La resta d'ocupants baixen. Em quedo sol i continuo baixant. Finalment, la planxa s'atura amb estrèpit. Empenyo la reixa i avanço per introduir-me en un sot gairebé sense il·luminar. Escolto el brogit del muntacàrregues que regressa.

Al davant, sobre rails, hi ha el vehicle de transport. Hi pujo i arrenco el motor, després em desplaço lentament pel túnel. Aturo el carro quan s'acaben les vies. Baixo i començo a descarregar eines. Encenc el llum del casc. Escolto ecos llunyans de trepants i martells hidràulics... però també percebo una dèbil veu humana que crida ofegada. Jo sé què vol dir això! Deixo les eines i em creuo unes cordes a l'espatlla. Arrabasso un pic i avanço amb resolució pel túnel que es va fent estret. El llum elèctric ha quedat enrere. Em guio només pel reflector del casc. Periòdicament m'aturo per escoltar la direcció del lament. Arribo encongit al fons del túnel. Al davant, a l'excavació practicada recentment, s'acaba la galeria. El material dispers m'indica que el sostre s'ha esfondrat. Entre roques i bigues de fusta trencada, l'aigua flueix. El terra s'ha convertit en un fangar, en què se m'enfonsen les botes. Remoc algunes pedres amb l'ajut del pic. En un moment queda al descobert un forat horitzontal.

Mentre calculo com lliscar-hi, percebo netament els gemecs; segurament el miner atrapat és a pocs metres de distància. Introdueixo el pic entre les roques, lligo al mànec un extrem de la corda i ajusto l'altre extrem al voltant de la meva cintura. M'ajusto el lligat amb una sivella metàl·lica. Em submergeixo amb dificultat a la cavitat. Arrossegant-me sobre els colzes, avanço en un descens pronunciat. Veig, pel llum del casc, que el conducte es va fent estret fins a tancar-se. La calor humida és sufocant, la respiració es fa difícil. (*)

Des dels meus peus corre llot espès. Lentament em cobreix les cames i llisca enganxós sota el pit. M'adono que el meu estret recinte quedarà cobert de llot en poc temps. Faig pressió cap amunt, però l'esquena colpeja contra la roca viva. Intento retrocedir... ja no és possible. La veu plorinyosa és molt a prop. (*)

Crido amb totes les meves forces, el sòl cedeix i m'arrossega mentre s'esfondra... Una forta tibada a la cintura coincideix amb l'aturada sobtada de la caiguda. Quedo suspès de la corda com un pèndol de fang absurd. La meva cursa s'ha aturat molt a prop d'un terra encatifat. Ara veig, en un ambient fortament il·luminat, una sala elegant en què distingeixo una mena de laboratori i biblioteques enormes. Però la urgència de la situació fa que m'ocupi de veure com sortir-ne. Amb la mà esquerra ajusto la corda tensa i amb l'altra deixo anar la sivella que me la subjecta a la cintura. Després caic suaument sobre la catifa.

"Quina educació, amic! Quina educació!" - diu una veu aflautada. Giro sobre els meus peus i quedo paralytitzat. Al davant tinc un homenet de, potser, seixanta centímetres d'alçada. Descartant les seves orelles, lleugerament punxegudes, es podria dir que és molt proporcionat. Va vestit de colors alegres, però amb un estil de miner inconfusible. Em sento entre ridícul i desolat quan m'ofereix un còctel. De tota manera em reconforto bevent-me'l sense parpellejar.

L'homenet ajunta les mans i les acosta al davant de la boca a manera de botzina. Després emet el gemec que simula una demanda de socors, aquell plor que recordo tan bé. Aleshores creix en mi una indignació enorme. Li pregunto què significa aquesta burla i em respon que gràcies a ella la meva digestió millorarà en el futur. El personatge segueix explicant que la corda que m'apressava la cintura i l'abdomen en la caiguda ha fet molt bona feina. Igualment el recorregut pel túnel sobre els meus colzes. Per acabar els seus estranys comentaris, em pregunta si per a mi té cap significat la frase: "Vostè es troba en les entranyes de la terra". Responc que aquesta és una manera figurada de dir les coses, però ell replica que, en aquest cas, es tracta d'una gran veritat. Llavors, afegeix: "Vostè està en les seves pròpies entranyes. Quan alguna cosa va malament a les vísceres les persones pensen coses extraviades. Ahora, els pensaments negatius perjudiquen les vísceres. Així és que en endavant, vostè tindrà cura d'aquest assumpte. Si no ho fa, em posaré a caminar i vostè sentirà un fort pessigolleig i tot tipus de molèsties internes...Tinc alguns col·legues que s'ocupen d'altres parts, com els pulmons, el cor, etc." Dit això, l'homenet comença a caminar per les parets i el sostre, ahora que registro tensions en la zona abdominal, el fetge i els ronyons. (*)

Després, em llança un raig d'aigua amb una mànega d'or i em neteja el fang amb cura. Quedo eixut a l'instant. M'estiro a un ampli sofà i començo a relaxar-me. L'homenet passa una escombreta, rítmicament, pel meu abdomen i la meva cintura, i aconsegueix una relaxació notable en aquelles zones. Compréc que en alleugerir-se els malestars de l'estómac, el fetge o els ronyons canvien les meves idees i sentiments. (*)

Percebo una vibració ahora que m'elevo amb suavitat. Sóc al muntacàrregues pujant cap a la superfície de la terra.

NOTES A EXPERIÈNCIES GUIADES

L'esquema constructiu de les experiències guiades és el següent: 1.- Entrada i ambientació; 2.- Augment de la tensió; 3.- Representació de nuclis psicològics problemàtics; 4.- Desenllaç (o opcions de solució als nuclis-problema); 5.- Disminució de la tensió i 6.- Sortida no abrupta, generalment desfent el camí d'etapes anteriors. Aquest últim punt permet obtenir una mena de síntesi de tota l'Experiència.

Els asteriscs (*) marquen intervals oportuns per elaborar les imatges pròpies.

NARRACIONS

I. L'infant

El quadre pel qual es penetra al parc d'atraccions està inspirat en la primera carta del *Taroquis*. Es tracta de la imatge d'un jugador, imatge que sempre s'ha associat amb la inversió de la realitat, l'escamoteig i el truc. És parent del prestidigitador i obre una via d'irracionalitat que permet entrar en la dimensió de la meravella, propícia per al record infantil.

II. L'enemic

La "paràlisi" que domina bona part del relat permet recrear situacions en què moltes emocions perden càrrega, pel fet d'alentir la dinàmica de la imatge. És així com es pot generar un clima de reconciliació, afegint que qui "perdona" es troba en situació de superioritat respecte d'aquell que, en un altre moment, portava la iniciativa, és a dir, d'aquell que "ofenia".

III. El gran error

L'escena dels bombers com a agents i executors de la justícia està inspirada en el *Fahrenheit 451* de Bradbury. En aquest cas la imatge està tractada com a contrast amb la pena de mort per set en el desert. La mateixa idea permet desenvolupar l'absurd del judici en què l'acusat, en lloc de descarregar la seva suposada culpa, "carrega" la seva boca amb un glop d'aigua.

Quan el Secretari conclou dient: "El que he dit, he dit", no fa res més que seguir les paraules de Pilat i rememorar aquell altre judici surrealista.

Els ancians que personifiquen les hores estan inspirats en l'"*Apocalipsi*" de Lawrence.

El tema de les ulleres que inverteixen és molt conegut en psicologia experimental i ha estat citat, entre d'altres, per Merleau-Ponty a *L'estructura del comportament*.

V. La parella ideal

La imatge del gegant està inspirada en el *Gargantua i Pantagruel* de Rabelais. El cant rememora les festes del País Basc i les cançons amb què es passejaven "gegants i capgrossos".

La imatge hologràfica recorda les projeccions de *La fi de la infantesa* de Clarke.

Tota la qüestió de la recerca i l'al·lusió al "no miris enrere", es recolza en la història d'Orfeu i Eurídice en l'Hades.

VI. El ressentiment

L'argument està tractat dins d'un context clàssic, encara que les escenes de la ciutat recorden Venècia, o tal vegada Amsterdam.

La recitació del primer cor és una modificació de l'*Himne a Tanatos*, que diu: "Escolta'm, oh Tanatos! El teu imperi il·limitat arriba onsevolga a tots els éssers mortals! De tu depèn el termini a la nostra edat concedit, que la teva absència perllonga i la teva presència última. El teu son perenne aniquila les

multituds vives i d'elles, l'ànima gravita per atracció, cap al cos que tots posseeixen qualsevulla que sigui la seva edat i el seu sexe, donat que cap no escapa al teu poderós impuls destructor”.

La recitació del segon cor es basa en l'*Himne a Mnemosina* que diu: “Tu tens el poder de despertar el letàrgic unint el cor al cap, deslliurant la ment del buit, vigoritzant-la i estimulament-la, allunyant les tenebres de la mirada interna i l'oblit”.

Pel que fa al diàleg amb l'espectre, aquest últim diu al final: “Adéu d'una vegada! La cuca de llum ja anuncia la proximitat de l'alba i comença a empal·lidir el seu fulgor indecís. Adéu, adéu, adéu. Recorda'm!”. Textual de l'acte I, escena V de *Hamlet* de Shakespeare que es refereix a l'ombra del pare que revela al Príncep els qui van ser els seus assassins mitjançant el verí.

La barca, que també és una carrossa fúnebre, recorda l'arrel de “carnaval” (*carrus navalis*). Aquelles carrosses negres, de vegades decorades amb grans ostres o petxines, que portaven el fèretre al seu interior i sovint anaven cobertes amb flors, rememoren el viatge aquàtic. Els jocs amb flors i aigua de les *Lupercals* romanes tenen el mateix antecedent. Aquí es tracta de disfresses i conversions on al final del relat l'ombrívol Caront, que torna de l'illa dels morts, es converteix en el jove conductor d'una llanxa esportiva.

Aquest conte és un complex joc d'imatges on cada element admet un estudi particular: ja sigui el mar immòbil; la barca suspesa sobre l'aigua; el mantell que crema; els cors; els xiprers (que donen ambient a illes gregues i cementiris), etc.

VII. La protectora de la vida

Està inspirada en la carta 21 del *Tarot*. En les cartes *Taroquis* apareix la imatge que més s'aproxima a la d'aquesta experiència, no passa el mateix amb la primera recopilació de Court de Gibelin o en el *Tarot dels bohemis* o en el pseudotarot egipci. Sobre l'*Anima Mundi* (anomenada “el món” en el *Tarot*) hi ha un gravat molt il·lustratiu en el llibre de *Fludd Utriusque Cosmi Maioris*, publicat el 1617. Jung també es refereix a aquest personatge en les seves *Transformacions i símbols de la libido*. Al seu torn, les religions no deixen de tenir en compte aquestes verges de les grutes. En aquest sentit, la Protectora de la Vida és una verge de les grutes amb elements del paganisme grec, com ara la corona de flors o el petit cérvol que li llepa la mà, que recorda Artemisa o la seva contrafigura romana, Diana. No seria difícil canviar la seva corona per una d'estels o posar els seus peus sobre una mitja lluna per ser en presència d'una verge de les grutes, però ja patrimoni de les noves religions que van desplaçar el paganisme.

L'ambientació de l'argument és tropical i això contribueix a ressaltar l'estranyesa de la situació. La qualitat de l'aigua que beu el protagonista recorda l'elixir de la joventut. Tots aquests elements combinats serveixen al mateix objectiu d'enaltir la reconciliació amb el propi cos.

VIII. L'acció salvadora

L'enrariment general de l'argument s'ha aconseguit destacant la no definició del temps (“no sé si clareja o si cau la nit”); confrontant espais (“Veig que el colós separa netament dos espais; aquell de què provinc, pedregós i esmorteït, d'aquest altre ple de vegetació i vida”); tallant la possibilitat de connexió amb altres persones o induint a una babèlica confusió de llengües (“Pregunto al meu company sobre què està passant. Em mira furtivament i respon en una llengua estrangera: ‘Rex voluntas!’”). Per acabar, deixant el protagonista a mercè de forces incontrolables (calor, terratrèmols, fenòmens astronòmics estranys, aigües contaminades, clima de guerra, gegant armat, etcètera). Gràcies als recursos esmentats, en sortir el subjecte d'aquest temps - espai caòtic, pot reflexionar sobre aspectes menys catastròfics de la seva vida i fer propostes a futur de certa solidesa.

Els quatre núvols amenaçadors tenen per referència l'*Apocalipsi* de Joan de Patmos (6,2 a 6,9): “I vaig mirar, i heus ací un cavall blanc; i el que el muntava tenia un arc; i li fou donada una corona, i va sortir venent i per vèncer. Quan obrí el segon segell, vaig sentir el segon ésser vivent que deia: Vine i mira. I sortí un altre cavall, roig, i a aquell que el muntava li fou donat el poder de treure de la terra la pau, i que es matessin els uns als altres; i se li donà una gran espasa. Quan obrí el tercer segell, vaig sentir el tercer ésser vivent que deia: Vine i mira; I vaig mirar i heus ací un cavall negre; i el que el muntava tenia una balança a la mà...Quan obrí el quart segell, vaig sentir la veu del quart ésser vivent que deia: Vine i mira; I vaig mirar i heus ací un cavall groc; i el que el muntava tenia per nom Mort i l'Hades el seguia”.

IX. Les falses esperances

L'experiència s'inicia amb elements de la *Divina Comèdia* de Dante. Així, en el lliandar de la famosa porta, Dante i Virgili, llegeixen:

*“Per me si va ne la città dolente,
per me si va ne l'eterno dolore,
per me si va tra la perduta gente.*

*Giustizia mosse il mio alto fattore:
fecemi la divina potestate,
la somma sapienza e'l primo amore.*

*Dinanzi a me non fur cose create
se non eterne, e io eterna duro.
Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate”.*

(N. dels t.: Josep Maria de Sagarra va traduir així aquest fragment: "Per mi aniràs a la ciutat sofrent, per mi aniràs cap a l'etern dolor, per mi aniràs amb la perduda gent. La justícia mogué el meu alt factor: va fer-me la divina protestat, la summa saviesa, el primer amor. Abans de mi res no va ser creat que etern no fos, i jo duro eternament. Deixeu tota esperança els que heu entrat!")

IX. El viatge

El desplaçament veloç de la bombolla recorda aquell viatge esplèndidament narrat per Stapledon a *El creador d'estrelles*. La descripció de l'efecte Doppler, en el canvi de color de les estrelles per efecte de la velocitat, queda dissimulada en l'experiència guiada amb aquestes frases: "Sento que augmenta la velocitat. Les límpides estrelles canvien de color fins a desaparèixer en l'obscuritat total".

Heus ací una consideració curiosa: "Com si fóssim impulsats per un gran elàstic, partim en línia recta. Crec que anem en direcció a Beta Hydri o, tal vegada, cap a NGC3621 (?)". Per què s'anoten aquestes adreces còsmiques? Si en el moment de la descripció el sol s'està ponent ("Cap a l'abisme és de nit; cap a la plana, els últims raigs de sol fugen en múltiples tonalitats"), n'hi ha prou amb saber a quina hora local té lloc l'esdeveniment. En tenir l'antecedent que aquesta obra fou escrita a mitjans de 1988 (és a dir, com a dia central el 30 de juny) i que el lloc en què es va redactar aquesta experiència està ubicat a 69 graus longitud oest i 33 graus latitud sud, l'hora local corresponia a les 19 (retardada quatre hores respecte a la GMT). En aquell moment, el punt d'elevació de 90 graus (és a dir, aquell que estava sobre la bombolla i cap al qual es dirigia aquesta en línia recta) ens mostrava un cel que, entre la constel·lació austral de Crux i la de Corvus, propera a Antliae, podia molt bé definir diversos objectes celestes. Entre ells els més destacats són justament Beta Hydri i NGC 3621. Amb totes les rareses que presenten les *Experiències guiades*, aquesta llicència astronòmica no sembla fora de lloc.

Respecte al cos en moviment, es diu: "Avanço fins a arribar a un pla en el centre del qual veig un gran objecte mòbil, impossible de capturar amb la mirada, perquè en seguir una direcció qualsevol en la seva superfície, aquesta acaba embolcallada en l'interior del cos. Em marejo i aparto la vista". Sens dubte, la descripció recorda algunes construccions topogràfiques de la geometria moderna i que s'han plasmat en objectes "envolupants". En la posada en moviment d'aquest tipus de cos es produeix un efecte desconcertant. Recordem el gravat en fusta (imprès en quatre planxes) de la cinta de Moebius d'Escher, per acostar-nos a la idea central: aquest treball, per bé que estàtic, ens deixa la sensació de superfície paradoxal i de percepció paradoxal. Hofstadter en el seu *Gödel, Escher, Bach* explica: "En el concepte de bucles estranys, hi va implícit el d'infinít, doncs, quina altra cosa és un bucle sinó una manera de representar de manera finita un procés inacabable? I l'infinít representa un vast paper en els dibuixos d'Escher. En ells acostumen a veure's còpies d'un tema determinat, que s'acoblen les unes a les altres i constitueixen així els anàlegs visuals dels cànons de Bach". D'acord amb això, l'objecte de l'experiència guiada seria un "bucle en moviment".

JOCS D'IMATGES

VI. Les disfresses

Són nombrosos els elements que recorden *Àlícia al país de les meravelles* i *A través del mirall* de Carroll. Recordem les expansions i contraccions d'aquest passatge: "D'acord, m'ho menjaré –diu Àlícia– si em fa més gran, podré abastar la clau; si em fa més petita, podré passar per sota la porta. D'una manera o d'una altra entraré al jardí, passi el que passi!... En va menjar un bocí i es va preguntar amb ansietat: en quin sentit?, posant-se la mà sobre el cap per percebre si s'allargava o s'escurçava". I en aquest altre fragment, les transformacions de l'espai: "Suposem que el vidre s'ha tornat tan tènue com la gasa, de manera que podem passar-hi a través. Caram! Ara s'està convertint en una mena de boira, serà força fàcil travessar-lo...". També a *El senyor dels anells*, de Tolkien, trobem les modificacions de les imatges al mirall màgic, com succeeix en quasi tota la mitologia universal. Pel que fa a la transformació de l'ésser humà en animal, una línia sense interrupció connecta les més antigues tradicions amb la *Metamorfosi* de Kafka. De manera que aquests temes són àmpliament coneguts i aprofitats en la construcció de l'experiència.

VII. Els núvols

Aquest treball pren el mateix nom que la comèdia que Aristòfanes va fer representar en el 424 a.C. En tota l'experiència hi ha un rerefons alegre i burleta, en homenatge a la intenció de l'obra grega. La veu que s'escolta en començar contrau en una mateixa explicació les "Gènesis" de tres obres importants. Així, el *Cantar de la creació* de Rigveda ens diu: "Aleshores no hi havia allò que existeix ni allò que no existeix; no hi havia regne de l'aire, ni del cel, més enllà d'ell". Pel que fa a "...les tenebres estaven sobre la faç de l'abisme" és textual del llibre primer de Moisès (Gènesis 1,2). I referent a "no hi havia éssers humans, ni un sol animal, ocell, peix, cranc, fusta, pedra, caverna, barranc, herba, selva", correspon al *Popol –Vuh* (Llibre del Consell dels Indis Quitxés segons manuscrit de Chichicastenango). La frase: "no hi havia galàxies ni àtoms" ens ubica a l'altura del periodisme actual, comentant la teoria del Big-Bang. I, per acabar: "...tampoc no hi havia allà supermercats", es tracta de l'explicació que va donar una nena de quatre anys. L'anècdota és aquesta: –Digues Nancy, com era tot abans que comencés el món? "No hi havia papa, ni mama –va dir la petita– tampoc no hi havia allà supermercats".

IX. El miner

L'homenet de la mina és un gnom, personatge de les profunditats molt difós en llegendes i contes europeus. Segons és tractat en aquesta experiència, el gnom és una al·legoria dels impulsos cenestèsics visceralment traduïts a imatge visual.

CONTRIBUCIONS AL PENSAMENT

PSICOLOGIA DE LA IMATGE

Introducció

Quan diem "espai de representació" pot ser que algú pensi en una mena de "continent" en l'interior del qual es donen determinats "continguts" de consciència. Si, a més, creu que aquests "continguts" són les imatges i que aquestes operen com a simples còpies de la percepció, haurem d'esquivar algunes dificultats abans de posar-nos d'acord. En efecte, qui pensa així se situa en la perspectiva d'una psicologia ingènua, tributària de les ciències naturals, que parteix sense discussió d'una visió orientada a l'estudi dels fenòmens psíquics en termes de materialitat.

Des de l'inici és oportú advertir que la nostra ubicació respecte al tema de la consciència i les seves funcions no admet el pressupost esmentat. Per a nosaltres, la consciència és *intencionalitat*. Una cosa, per cert, inexistent en el fenomen natural i totalment aliena a l'estudi de les ciències ocupades en la materialitat dels fenòmens.

En aquest treball pretenem retre compte de la imatge com una manera activa d'estar la consciència en el món, com una manera d'estar que *no pot ser independent de l'espacialitat* i com una manera en què les nombroses funcions amb què compleix depenen de la *posició* que assumeix en aquesta espacialitat.

Capítol I. El problema de l'espai en l'estudi dels fenòmens de consciència

1. Antecedents

Resulta força curiós que molts psicòlegs en al·ludir als fenòmens que produeix la sensació els hagin emplaçat en un espai extern i que, després, hagin parlat dels fets de representació (com si es tractés de còpies d'allò percebut) sense preocupar-se per descobrir “on” es donaven aquests fenòmens. Segurament, van considerar que en descriure els fets de consciència lligant-los al transcórrer (sense explicar en què consistia aquest transcórrer) i en interpretar les fonts d'aquests fets com a causes determinants (ubicades en l'espai extern), el tema de les primeres preguntes i respostes que devien efectuar per tal de fonamentar la seva ciència restava esgotat. Van creure que el temps en què succeïen els fenòmens (tant externs com interns) era un temps absolut i que l'espai era vàlid només per a la “realitat” externa, no per a la consciència, atès que aquesta sovint el deformava en les seves imatges, en els seus somnis, en les seves al·lucinacions.

Per descomptat, alguns es van preocupar de tractar d'entendre si el fet de representar era propi de l'ànima o del cervell o d'una altra entitat. Aquí no podem deixar de recordar la cèlebre epístola de Descartes a Cristina de Suècia, en què fa esment del “punt d'unió” entre l'ànima i el cos per explicar el fet del pensament i l'activitat volitiva que posa en marxa la màquina humana. I a més és estrany que justament el filòsof que ens va apropar a la comprensió de les dades immediates i indubtables del pensar no reparés en el tema de l'espacialitat de la representació, com a dada independent de l'espacialitat que els sentits obtenen de les seves fonts externes. D'altra banda, Descartes, com a fonamentador de l'òptica geomètrica i creador de la geometria analítica, estava familiaritzat amb el tema de la ubicació precisa dels fenòmens en l'espai. Aleshores, i ja que comptava amb tots els elements necessaris (d'una banda, el seu *dubte metòdic* i, d'altra, els seus coneixements al voltant de l'emplaçament dels fenòmens en l'espai) va faltar que fes un pas mínim per acabar plasmanent la idea de la ubicació de la representació en diferents “punts” de l'espai de consciència.

Van ser necessaris gairebé tres-cents anys perquè el concepte de representació s'independitzés de la percepció espacial ingènua i adquirís sentit propi sobre la base de la revaloració (de fet, recreació) de la idea d'*intencionalitat* que ja havia anotat l'escolàstica a partir dels estudis sobre Aristòtil. El mèrit correspon a F. Brentano. En la seva obra hi ha esments nombrosos sobre el problema que ens ocupa i, si bé no ho formula en tota la seva extensió, deixa fixades les bases per avançar en la direcció correcta.

L'obra d'un deixeble de Brentano permet posar a punt el problema i des d'allà avançar cap a solucions que, a parer nostre, acabaran revolucionant no solament el camp de la psicologia (que aparentment és el terreny on es desenvolupen aquests temes) sinó el de moltes altres disciplines.

Així doncs, a *Idees relatives a una fenomenologia pura i una filosofia fenomenològica*, Husserl estudia la “*Idea*” regional de cosa en general, com allò idèntic que es manté en mig de les infinituds del curs determinat de tal i tal forma i que es dona a conèixer en les corresponents sèries infinites de noemes també de formes determinades. La cosa es dona en la seva essència ideal de *res temporalis* en la “forma” necessària del temps; es dona en la seva essència ideal de *res materialis* en la seva unitat substancial i es dona en la seva essència ideal de *res extensa* en la “forma” d'espai malgrat els canvis de formes infinitament variades, o segons el cas (donada una forma fixa), malgrat els canvis de lloc que també poden ser infinitament variats, o de “mobilitat” *in infinitum*. “Així -diu Husserl- abastem la ‘idea’ de l'espai i les idees que hi són incloses.” El problema de l'origen de la representació de l'espai resta reduït a l'anàlisi fenomenològica de les diferents expressions en què s'exhibeix com a unitat intuïtiva.¹

Husserl ens ha col·locat així en el camp de la reducció eidètica i del seu treball traiem ensenyaments innombrables, però el nostre interès està orientat a temes propis d'una psicologia fenomenològica més que d'una filosofia fenomenològica i encara que repetidament abandonem l'*epokhé* pròpia del mètode husserlià, no per això ignorarem aquesta irregularitat i farem aquestes transgressions en atenció a una explicació més accessible dels nostres punts de vista. D'altra banda, podria ocórrer que si la psicologia posthusserliana no ha considerat el problema que nosaltres anomenem de “l'espai de representació”, algunes de les seves tesis haguessin de ser revisades.

En tot cas, seria injust atribuir-nos una recaiguda ingènua en el món d'allò anomenat “psíquic natural”.²

Finalment, la nostra preocupació no es dirigeix al “problema de l'origen de la representació de l'espai”, sinó oposadament, al problema de “l'espai” que acompanya tota representació i en què es dona tota representació. Però com que “l'espai” de representació no és independent de les representacions, com podríem prendre aquest “espai” sinó com a consciència de l'espacialitat en qualsevol representació? I

si aquesta és la direcció del nostre estudi, en observar introspectivament (i per tant, ingènuament) tota representació i observar també introspectivament l'espacialitat del representar, res no impedeix que atenguem els actes de consciència que es refereixen a l'espacialitat i que posteriorment en fem una reducció fenomenològica o la posterguem sense per això desconèixer la seva importància. Si aquest últim fos el nostre cas, es podria dir a tot estirar que la descripció ha estat incompleta.

Finalment, respecte als antecedents, hem d'anotar que pel que fa a la descripció de l'espacialitat dels fenòmens de representació, Binswanger³ ha realitzat la seva aportació sense per això haver arribat a comprendre el significat profund d'"on" es donen les representacions.

2. Distincions entre sensació, percepció i imatge

Definir la sensació en termes de processos nerviosos aferents que comencen en un receptor i es transmeten al sistema nerviós central, o coses semblants, és propi de la Fisiologia i no de la Psicologia. Així doncs pel que fa a nosaltres això no és útil.

També s'ha tractat d'entendre la sensació com una experiència qualsevol del nombre total d'experiències perceptibles que poden existir dins d'una modalitat determinada per la fórmula (LLS-LLI)/LLD, en què LLS indica el llindar superior, LLI el llindar inferior i LLD el llindar diferencial. Amb aquesta forma de mostrar les coses (i en general amb totes les presentacions de rerefons atomístic), ocorre que no s'arriba a comprendre la funció de l'element que s'estudia i, a l'inrevés, s'apel·la a una estructura (p. ex. la percepció) per tal d'aïllar d'aquest àmbit els seus elements "constitutius" i des d'allà, novament, tractar d'explicar l'estructura.

Provisionalment, entendrem la sensació com el registre que s'obté en detectar un estímul provinent del medi extern o intern i que fa variar el to de treball del sentit afectat. Però l'estudi de la sensació ha d'anar més lluny quan comprovem que hi ha sensacions que acompanyen els actes del pensar, del recordar, de l'apercebre, etc. En tots els casos, es produeix una variació del to de treball d'algun sentit, o d'un conjunt de sentits (com ocorre en la cenestèsia), però és clar que no se "sent" del pensar de la mateixa forma i manera que se "sent" d'un objecte extern. I, llavors, la sensació apareix com una estructuració que efectua la consciència en el seu quefer sintètic, però que és analitzada arbitràriament per descriure la seva font originària, per descriure el sentit del qual parteix el seu impuls.

Quant a la percepció, se n'han donat diverses definicions com la que segueix: "Acte d'adonar-se dels objectes externs, les seves qualitats o relacions, que segueix directament els processos sensorials, a diferència de la memòria o d'altres processos mentals".

Per la nostra part, entendrem la percepció com una estructuració de sensacions efectuada per la consciència referint-se a un sentit, o a diversos sentits. I pel que fa a la imatge, s'ha assajat aquest tipus de caracterització: "Element de l'experiència suscitat centralment i que posseeix tots els atributs de la sensació".

Preferim entendre la imatge com una representació estructurada i formalitzada de les sensacions o percepcions que provenen o han vingut del medi extern o intern. La imatge, doncs, no és còpia sinó síntesi, intenció i, per tant, tampoc no és mera passivitat de la consciència.⁴

3. La idea d'"estar la consciència en el món" com a descripció prudent davant les interpretacions de la psicologia ingènua

Hem de recuperar la idea que totes les sensacions, percepcions i imatges són formes de consciència i, per tant, seria més correcte parlar de "consciència de la sensació, consciència de la percepció i consciència de la imatge". I aquí no ens estem ubicant en la posició aperceptiva (en la qual es té consciència d'un fenomen psíquic). Estem dient que és la mateixa consciència la que modifica la seva manera d'estar o, millor, que la consciència és en realitat una manera d'estar, p. ex., "emocionada", "expectant", etc. Quan estic imaginant un objecte, la consciència no està ubicada de manera aliena, no compromesa i neutra davant de tal operació; la consciència en aquest cas és un compromís que es refereix a aquest quelcom que s'imagina. Fins i tot en el cas de l'apercepció abans esmentada, s'ha de parlar d'una consciència en actitud aperceptiva.

Per això, és clar que només hi ha consciència de quelcom i que aquest quelcom es refereix a un tipus de món (ingenu, natural o fenomenològic; "extern" o "intern"). Així és que no serveix de gaire per a la comprensió estudiar, per exemple, un estat de por al perill, donant per suposat que s'està investigant un tipus d'emoció que no interessa a d'altres funcions de la consciència, en una mena d'esquizofrènia descriptiva. Les coses són de manera molt diferent, perquè en la por al perill tota la consciència està en

situació de perill i encara que pugui reconèixer altres funcions com ara la percepció, el raciocini i el record, totes elles apareixen en aquesta situació com traspassades en el seu accionar per la situació de perill, en funció del perill. Així doncs, aquesta consciència és una manera global d'estar en el món i un comportament global davant del món. I si es parla dels fenòmens psíquics en termes de síntesi, hem de saber a quina síntesi ens referim i quin és el nostre punt de partida per comprendre allò que ens allunya d'altres concepcions que també parlen de "síntesi", "globalitat", "estructura", etc.⁵

D'altra banda, una vegada establert el caràcter de la nostra síntesi, res no impedirà endinsar-nos en qualsevol tipus d'anàlisi que ens permeti aclarir o il·lustrar la nostra exposició. Però aquestes anàlisis sempre estaran compreses en un context més gran i l'objecte o l'acte considerat no podran independitzar-se d'aquest context ni podran ser aïllats de la seva *referència a quelcom*.

El mateix esdevindrà respecte de les "funcions" psíquiques que estaran treballant en acció conjunta, d'acord amb la manera de ser de la consciència en el moment que la considerem.

Aleshores, ¿pretenem dir que en plena vigília i davant un problema matemàtic que ocupa tot el nostre interès estan treballant les sensacions, les percepcions i les imatges, tot i que l'abstracció matemàtica per realitzar-se ha d'eludir tot tipus de "distraccions"? Afirmem que no és possible tal abstracció si el matematitzant no compta amb registres sensorials respecte de la seva activitat mental, si no percep la successió temporal del seu discórrer, si no imagina a través de signes o símbols matemàtics (convencionalment acceptats i després memoritzats). I si, finalment, el subjecte matematitzant vol treballar amb significats, haurà de reconèixer que aquests no són independents de les expressions formalment exposades davant seu o davant del seu representar.

Però encara anem més lluny quan afirmem que altres funcions estan actuant simultàniament, quan diem que aquell nivell vigílic en què es realitzen les operacions no està aïllat d'altres nivells d'activitat de la consciència; *no està aïllat* d'altres operacions que es fan plenes en el semisomni o el somni.

I és aquesta simultaneïtat de treball de diferents nivells la que de vegades ens permet parlar d'"intuïció", "inspiració" o "solució inesperada", i que apareix com una irrupció en el discurs lògic aportant els seus propis esquemes dins del context del matematitzar, que estem considerant en aquest cas.

La literatura científica està farcida de problemes; les solucions apareixen en activitats posteriors a les del discurs lògic i mostren precisament el compromís de tota la consciència en la cerca de solucions a aquests problemes.

Per afirmar això no ens recolzem en els esquemes neurofisiològics que confirmen aquestes assercions mitjançant el recurs de l'activitat enregistrada per l'electroencefalògraf. Tampoc no apel·lem a l'acció d'un suposat "subconscient" o "inconscient" o d'algun altre mite de l'època amb unes premisses científiques formulades incorrectament. Ens recolzem en una psicologia de la consciència, que admet diferents nivells de treball i operacions de preeminència diferent en cada fenomen psíquic, sempre integrat en l'acció d'una consciència global.

4. El registre intern de la imatge en algun "lloc"

Aquest teclat que tinc davant els meus ulls en l'accionar de cada tecla va imprimint un caràcter gràfic que visualitzo en el monitor connectat. Associo el moviment dels meus dits a cada lletra i automàticament les frases i les oracions recorren, seguint el meu pensament. Tanco les parpelles i així deixo de pensar en el discurs anterior per concentrar-me en el teclat. D'alguna manera el tinc "aquí davant", representat en imatges visuals, quasi calcat de la percepció que tenia abans de cloure els ulls. M'aixeco de la cadira, camino algunes passes per l'habitació, tanco novament les parpelles i en recordar el teclat l'imagino globalment a la meva esquena, ja que si vull observar-lo com s'ha presentat abans de la meva percepció, he de posar-lo en posició "davant dels meus ulls". Per això, o giro mentalment el meu cos o "trasllado" de l'"espai extern" la màquina fins emplaçar-la davant meu. La màquina és ara "davant dels meus ulls", però he produït una dislocació de l'espai, ja que davant meu, si obro les parpelles, veuré una finestra...

Se m'ha fet evident que la ubicació de l'objecte en la representació s'emplaça en un "espai" que pot no coincidir amb l'espai en què es va donar la percepció original.

A més, puc imaginar el teclat col·locat a la finestra que tinc davant meu i distanciar o apropar el conjunt.

Si fos el cas, puc augmentar o disminuir la grandària de tota l'escena o d'algun dels seus components; també puc deformar aquests cossos i, finalment, res no impedeix que canviï la seva coloració.

Descobreixo, però, algunes impossibilitats. Per exemple, no puc imaginar aquests objectes sense coloració per més que els “transparentis”, ja que aquesta “transparència” marcarà contorns o diferències precisament de color o potser “ombrejats” diferents. És clar que estic comprovant que l’extensió i el color són continguts no independents i per això, tampoc no puc imaginar un color sense extensió. I això és, precisament, el que em fa reflexionar que *si no puc representar el color sense extensió, l’extensió de la representació indica també “l’espacialitat” en què s’emplaça l’objecte representat*. És aquesta espacialitat la que ens interessa.

Capítol II. Ubicació d'allò representat en l'espacialitat del representar

1. Diferents tipus de percepció i representació

Psicòlegs de totes les èpoques han articulat llargs llistats al voltant de les sensacions i les percepcions i, actualment, en descobrir-se nous receptors nerviosos, s'ha començat a parlar de termoreceptors, baroreceptors, detectors interns d'acidesa i alcalinitat, etc.

A les sensacions corresponents als sentits externs, afegirem aquelles que corresponen a sentits difusos com les cinestèsiques (de moviment i posicionament corporal) i les cenestèsiques (registre general de l'intracòs i de temperatura, dolor, etc., que fins i tot explicades en termes de sentit tàctil intern, no s'hi poden reduir). Per a les nostres explicacions n'hi ha prou amb allò esmentat més amunt, sense per això pretendre esgotar els possibles registres que corresponen als sentits externs i interns i les múltiples combinacions perceptives entre uns i altres.

Llavors, importa establir un paral·lelisme entre representacions i percepcions, classificades genèricament com "internes" o "externes".

És desafortunat que massa sovint la representació s'hagi limitat a les imatges visuals⁶ i, a més, que quasi sempre l'espacialitat estigui referida a allò visual, quan les percepcions i representacions auditives també denoten les fonts d'estímul localitzades en algun "lloc", així com succeeix amb les tàctils, gustatives, olfàctòries i, per descomptat, amb les referides a la posició del cos i els fenòmens de l'intracòs.⁷

2. Interacció d'imatges referides a diferents fonts perceptives

En l'automatisme que hem mencionat en el nostre exemple, s'ha parlat d'una connexió entre el discórrer en paraules i el moviment dels dits que, teclejant en la màquina, anaven imprimint caràcters gràfics en el monitor.

És clar que s'han pogut associar posicions espacials precises a registres cinestèsics i que si no hagués existit espacialitat en aquests darrers, aquesta associació hauria estat impossible. Però, a més, és interessant comprovar com el pensament en paraules es tradueix en moviment dels dits associats a posicions de les tecles. A més, aquesta "traducció" és freqüent i ocorre amb les representacions que tenen com a base percepcions de diferents sentits. Per posar un exemple: n'hi ha prou amb tancar les parpelles i escoltar diferents fonts sonores i, en fer-ho, comprovar com els globus oculars tendeixen a desplaçar-se cap a la direcció de la percepció acústica. O bé, en imaginar un aire musical, comprovar com els mecanismes de fonació tendeixen a acomodar-se (sobretot en els aguts i en els greus). Aquest fenomen de "verbigeració" és independent del fet que l'aire musical hagi estat imaginat com cantat o "taral·larejat" pel subjecte, o que la representació s'hagi efectuat tenint com a base una orquestra simfònica. I és la menció dels sons aguts com "alts" i els greus com "baixos" allò que delata espacialitat i posicionament de l'aparell de fonació associat als sons.

Però també existeix interacció entre d'altres imatges corresponents a diversos sentits i, en aquests temes, les dites popular n'informen millor que nombrosos tractats. Des del "dolç" amor i el sabor "amarg" de la "derrota", fins a les paraules "dures", les idees "ombrívoles", els "grans" homes, els "focs" del desig, els pensaments "aguts", etc.

No resulta doncs estrany que nombroses al·legoritzacions que succeeixen en els somnis, en el folklore, en els mites, en les religions i fins i tot en el somiejar quotidià, tinguin com a base aquestes traduccions d'un sentit a l'altre i consegüentment d'un sistema d'imatges a un altre. Així, quan en un somni apareix un gran foc i el subjecte desperta amb una forta acidesa estomacal, o quan un embolic de cames amb els llençols dicta imatges d'enfonsament en sorres movedisses, el més adient sembla ser una investigació exhaustiva dels fenòmens que ens ocupen, en lloc d'afegir a aquestes dramatitzacions nous mites per tal d'interpretar allò que és immediat.

3. L'aptitud de transformisme de la representació

En el nostre exemple, hem vist com el teclat podia ser alterat en el seu color, forma, grandària, posició, perspectiva, etc. És clar que, a més, podem "recrear" completament el nostre objecte fins a fer l'original irrecognoscible.

Però si, finalment, el nostre teclat queda convertit en una pedra (així com el príncep en gripau), fins i tot quan totes les característiques de la nostra nova imatge siguin les d'una pedra, per a nosaltres aquesta pedra serà el teclat convertit... Aquest reconeixement serà possible gràcies al record, a la història que mantenim viva en la nostra representació. De manera que la nova imatge visual ha de ser una estructuració no ja visual sinó d'un altre tipus. Precisament, l'estructuració en què es dona la imatge és la que ens permet establir reconeixements, climes i tons afectius, que tenen a veure amb l'objecte en qüestió encara que aquest hagi desaparegut o es trobi modificat severament.

Inversament, podem observar que la modificació de l'estructura general produeix variacions en la imatge (en tant que recordada o superposada a la percepció).⁸

Ens trobem en un món en què la percepció sembla informar-nos sobre les seves variacions alhora que la imatge, actualitzant memòria, ens empeny a reinterpretar i modificar les dades que provenen d'aquest món. D'acord amb això, a tota percepció correspon una representació que, indefectiblement, modifica les dades de la "realitat". Dit d'una altra manera: *l'estructura percepció-imatge és un comportament de la consciència en el món i el seu sentit és la transformació d'aquest món.*⁹

4. Reconeixement i desconeixement d'allò percebut

Quan veig el teclat el puc reconèixer gràcies a les representacions que acompanyen les percepcions d'aquest objecte. Si, per alguna circumstància ignorada, el teclat hagués sofert alguna modificació important, en veure'l novament experimentaria una no-correspondència amb les representacions que en posseeixo. Davant d'aquest fet podria amuntegar-se una extensa gamma de fenòmens psíquics. Des de la sorpresa desagradable, fins al desconeixement de l'objecte que se'm presentaria com "un altre" diferent d'aquell que pensava trobar. Però aquest "altre" no-coincident revelaria el desajust entre les percepcions noves i les imatges antigues. En aquest moment estaria confrontant diferències entre el teclat que recordo i l'actual.

El desconeixement d'un nou objecte que se'm presenta és, en realitat, un re-coneixement de l'absència del nou objecte respecte d'una imatge corresponent. Així és com, molt sovint, tracto d'acomodar la nova percepció a interpretacions "com si".¹⁰

Hem vist que la imatge té aptitud per independitzar l'objecte del context en què fou percebut. Té prou plasticitat per modificar-se i desencaixar les seves referències. Això és correcte de manera que la reacomodació de la imatge a la nova percepció no ofereix grans dificultats (dificultats que es fan paleses en els fets annexos a la imatge en si, com ocorre amb els fenòmens emotius i els tons corporals que acompanyen la representació). Per tant *la imatge pot transitar (transformant-se) per temps i espais de consciència diferents*. Així, en aquest moment actual de consciència, puc retenir la imatge passada d'aquest objecte que s'ha modificat i també puc orientar-la cap a suposades modificacions d'allò que "arribaria a ser" o de les possibles maneres de ser de l'objecte considerat.

5. Imatge de la percepció i percepció de la imatge

A tota percepció correspon una imatge, i aquest fet es dona en estructura. Pel que fa a l'afectivitat i al to corporal, advertim que no poden ser aliens a aquesta globalitat de la consciència.

Abans hem mencionat el cas del seguiment de percepcions i imatges traduïdes en l'acomodació de l'aparell de fonació i el desplaçament dels globus oculars cercant, per exemple, una font sonora. Però resulta més fàcil ubicar-nos en una mateixa franja perceptiva-representativa-motriu, per tal de seguir la descripció.

Així doncs, si tanco les parpelles davant del teclat, podré estendre els meus dits i encertar, amb exactitud aproximada, seguint la imatge que, en aquest cas, actuarà com "traçadora" dels meus moviments. Si, en canvi, emplaço la imatge cap al costat esquerre de l'espai de representació, els meus dits seguiran el traçat cap a l'esquerra i és clar que no coincidiran amb el teclat extern. Si, després, "internalitzo" la imatge cap al centre de l'espai de representació (col·locant la imatge del teclat "dins del meu cap"), el moviment dels meus dits tendirà a inhibir-se. Inversament, si "externalitzo" la imatge uns quants metres endavant, experimentaré no només la tendència dels dits sinó de zones més àmplies del cos en aquesta direcció.

Si les percepcions del món "extern" es corresponen amb imatges "externalitzades" ("fora" del registre cenestesicotàctil del cap, "dins" el límit del qual roman la "mirada" de l'observador), les percepcions del món "intern" es corresponen amb representacions "internalitzades" ("dins" dels límits del registre cenestesicotàctil, que alhora és "mirat" també des de "dintre" d'aquest límit, però desplaçat de la seva

posició central que ara ocupa allò “mirat”). Això mostra una certa “externalitat de la mirada” que observa o experimenta qualsevol escena. Si porto el cas a l'extrem, puc observar la “mirada” i, en aquest cas, “l'observar” com acte es fa extern respecte de la “mirada” com objecte, que ara ocupa el lloc central. Aquesta “perspectiva” evidencia que a més de “l'espacialitat” d'allò representat com contingut no independent (segons va explicar Husserl), existeix “espacialitat” en l'estructura objecte-mirada. Es podria dir que, en realitat, no es tracta d'una “perspectiva” en sentit espacial intern, sinó d'actes de consciència que en ser retinguts apareixen com continus i produeixen la il·lusió de “perspectiva”. Però fins i tot tractant-se de retencions temporals, aquestes no poden escapar, com a representació, de ser continguts no independents i, per tant, subjectes a espacialitat, es tracti d'un objecte puntual representat o es tracti de l'estructura objecte-mirada.

Alguns psicòlegs han advertit aquesta “mirada” referida a la representació i l'han confós ara amb el “jo”, ara amb el “focus d'atenció”, segurament portats pel seu desconeixement de la distinció entre actes i objectes de consciència i, per descomptat, pels seus prejudicis respecte d l'activitat de la representació.¹¹ Ara bé, davant un perill imminent, per exemple el tigre que s'abraona cap als barrots de la gàbia davant meu, les meves representacions es corresponen amb l'objecte que, a més, reconec com perillós. Les imatges que corresponen al reconeixement “d'allò perillós” extern, s'estructuren amb les percepcions posteriors (i per tant, amb les representacions) de l'intracòs que prenen intensitat especial en el cas de la “consciència en perill” i modifiquen la perspectiva des de la qual s'observa l'objecte, amb la qual cosa s'obté el registre “d'escurçament de l'espai” entre jo i “allò perillós”. Així doncs, l'acció de les imatges en emplaçaments diferents de l'espai de representació modifica molt clarament (com ja vam veure amb les imatges “traçadores”) la conducta en el món.

Dit d'una altra manera: el perill exalta la percepció i les imatges corresponents del propi cos, però aquesta estructura està directament referida a la percepció-imatge d'allò perillós (exterior al cos), amb la qual cosa la contaminació, la “invasió” del cos per allò perillós està assegurada. En aquest cas, tota la meua consciència és consciència-en-perill dominada per allò perillós. Sense frontera, sense distància, sense “espai” extern atès que sento el perill en mi, per-a-mi (dins meu), a “l'interior” de l'espai de representació, dins del registre cenestesicotàctil del meu cap i de la meua pell. I la meua resposta més immediata, més “natural”, és fugir del perill, fugir de mi mateix en perill (moure imatges traçadores des del meu espai de representació en direcció oposada a allò perillós i cap a “fora” del meu cos). Si, en aquest cas, per un procés d'autoreflexió, decidís romandre i fer front a allò perillós, hauria de fer-ho “en lluita amb mi mateix”, rebutjar allò perillós del meu interior, i posar distància mental entre allò compulsiu de la fugida i el perill mitjançant una nova perspectiva. En suma, hauria de modificar l'emplaçament de les imatges en la profunditat de l'espai de representació i, per tant, la percepció que en tinc.

Capítol III. Configuració de l'espai de representació

1. Variacions de l'espai de representació en els nivells de consciència

Habitualment s'accepta que durant el somni la consciència abandona els seus interessos quotidians i desatén els estímuls dels sentits externs als quals respon, excepcionalment, quan els impulsos sobrepassen un llindar determinat o quan freguen un "punt d'alerta".

Malgrat això, durant el somni amb *somiejos*, la profusió d'imatges revela que en tal situació esdevenen una enormitat de percepcions correlatives. D'altra banda els estímuls externs no només són esmorteïts sinó transformats en funció de la conservació d'aquest nivell.¹²

Per cert aquesta manera d'estar la consciència en el somni no és una manera de no estar en el món, sinó una manera particular d'estar-hi i d'actuar, encara que aquesta acció vagi dirigida cap al món intern. Per això, si durant el somni amb *somiejos* les imatges tendeixen a transformar les percepcions externes, contribuint així a conservar el nivell, col·laboren a més en les tensions i distensions profundes i en l'economia energètica de l'intracòs. Això també ocorre amb les imatges del "somiar despert" i, precisament en aquest nivell intermedi, es té accés a dramatitzacions pròpies dels impulsos traduïts d'un sentit a un altre.

Alhora, en vigília, la imatge no només contribueix al reconeixement de la percepció, sinó que tendeix a llançar l'activitat del cos cap al món extern. Necessàriament, també es té registre intern d'aquestes imatges, per la qual cosa acaben, a més, influïnt en el comportament de l'intracòs.¹³ Tal cosa, però, és perceptible secundàriament quan l'interès està posat en la direcció de la tonicitat muscular i l'acció motriu. De totes maneres, la situació experimenta un canvi ràpid quan la consciència es configura "emocionalment" i el registre de l'intracòs s'amplifica, alhora que les imatges segueixen actuant sobre el món extern o, de vegades, inhibeixen tota acció com una "acomodació tàctica del cos" a la situació, quelcom que després es podrà interpretar com una actitud correcta o equivocada, però que, sens dubte, és una adequació de conducta davant del món. Segons hem vist, les imatges, en la seva referència a l'exterioritat o interioritat, per tal d'operar s'han d'emplaçar en diferent profunditat de l'espai de representació.

Durant el somni puc veure les imatges com si les observés des d'un punt situat en l'escena mateixa (com si jo em trobés en l'escena i veiés des de "mi" sense veure'm des de "fora"). Des d'aquesta perspectiva, hauria de creure que no veig "imatges" sinó la realitat perceptiva mateixa (atès que no tinc el registre del límit en què es dona la imatge, com ocorre en vigília quan tanco els ulls). I és el que succeeix. Crec que veig amb les parpelles obertes allò que passa "fora" de mi. Malgrat això, les imatges traçadores no mobilitzen tonicitat corporal puix que l'escena està emplaçada realment en l'espai de representació encara que cregui que percebo "l'exterioritat". Els globus oculars segueixen el desplaçament de les imatges però el moviment corporal està esmorteït, tal com estan esmorteïdes i traduïdes les percepcions que provenen dels sentits externs. Aquest cas és, doncs, similar a l'al·lucinatori amb la diferència que en aquest (com veurem més endavant) el registre del límit cenestesicotàctil ha desaparegut per algun motiu, mentre que en la descripció del somni descrit tal límit no ha desaparegut sinó que, senzillament, no pot existir.

Les imatges, així emplaçades, segurament tracen la seva acció cap a l'intracòs i utilitzen transformismes i dramatitzacions diferents que permeten, a més, reestructurar situacions viscudes, actualitzar memòria i, per cert, descompondre i recompondre emocions estructurades primitivament en les seves imatges. El somni paradoxal (i en alguna mesura el "somiar despert") compleix funcions importants; entre elles no es pot obviar¹⁴ la transferència de climes afectius a imatges transformades.

Almenys, però, existeix un altre cas diferent d'emplaçament en l'escena onírica. És aquell en el qual em veig "des de fora", és a dir, veig l'escena en què estic inclòs realitzant accions des d'un punt d'observació "extern" a l'escena. Aquest cas s'assembla a veure'm "des de fora" en vigília (com succeeix quan represento, faig teatre o fingeixo una actitud determinada). La diferència rau, però, que en vigília tinc a percepció de mi mateix (regulo, controlo, modifico el meu procedir) i en el somni "crec" que l'escena es desenvolupa segons la seva presentació, situació en la qual l'autocrítica està disminuïda. Per tant, la direcció del somni en la seva seqüència sembla escapar al meu control.

3. Variacions de l'espai de representació en els estats alterats de consciència

Deixarem de banda les diferències que clàssicament s'estableixen entre il·lució i al·lucinació, per endinsar-nos en els fenòmens dels estats alterats de consciència, tenint per referència certes imatges que, per les seves característiques, solen confondre's amb percepcions del món extern. Per descomptat un "estat alterat" no és sols això però, en aquest cas, és el que a nosaltres ens interessa d'aquest estat. En vigília, algú podria "projectar" imatges i confondre-les amb percepcions lliures del món extern. D'aquesta manera creuria en les imatges tal com hi creia el dorment del primer tipus, considerat en el paràgraf anterior. En aquell cas, el somniador no distingia entre l'espai extern i l'intern perquè la frontera cenestesicotàctil del cap i dels ulls no podia estar emplaçada en aquest sistema de representació. És més, tant l'escena com la mirada del subjecte s'ubicaven en l'interior de l'espai de representació sense noció "d'interioritat".

D'acord amb tot això, si, en vigília, algú perd la noció "d'interioritat" és perquè el registre divisor entre allò que és "extern" i allò que és "intern" ha desaparegut per algun motiu. Però les imatges projectades cap "enfora" conservarien el seu poder traçador i impulsarien la motricitat cap al món. El subjecte es trobaria en un peculiar estat de "somiar despert", de semisomni actiu, i la conducta que expressaria en el món extern perdria tota eficàcia objectal. Podria dialogar amb persones inexistentes, podria escometre accions que no concordarien amb els objectes i amb altres persones...

Aquesta situació sol ocórrer en la hipnosi, el somnambulisme, els estats febrils i, de vegades, en entrar o sortir del somni.

Segurament, en els casos d'intoxicació, d'acció de drogues i, per què no, en determinades perturbacions mentals, el fenomen que permet la projecció d'imatges és correlatiu a certes "anestèsies" cenestesicotàctils, puix que en mancar aquestes sensacions, com a referències divisòries entre l'espai "extern" i "l'intern", les imatges perden "frontera". Algunes experiències en cambra de supressió sensorial mostren que els "límits" del cos (quan sura en una solució salina saturada i a temperatura de pell, a més d'en silenci i fosc) desapareixen i el subjecte té el registre que les seves dimensions varien. Freqüentment esdevenen al·lucinacions, p. ex. papallones gegants que aletegen davant els ulls oberts i que, posteriorment, el subjecte reconeix com "originades" en el seu treball pulmonar o en dificultats pulmonars. Respecte a l'exemple podríem preguntar: per què el subjecte va traduir i va projectar com "papallones" els seus registres pulmonars; per què altres subjectes, en la mateixa situació, no pateixen al·lucinacions i per què uns tercers projecten "globus de gas" en ascens? El tema de les al·legories corresponents a impulsos de l'intracòs no pot estar deslligat de la memòria personal, que és també sistema de representació. En el cas de les antigues "cambres de supressió" (és a dir coves solitàries on acudien els místics d'altres èpoques), també s'obtenien resultats satisfactoris pel que fa a traduccions i projeccions hipnagògiques, sobretot si s'observava un règim de dejuni, oració, sobrevigília i altres pràctiques que amplificaven el registre de l'intracòs. Sobre aquest particular, són nombrosos els escrits que poblen la literatura religiosa mundial on s'expliquen procediments i es descriuen els fenòmens obtinguts. És clar que, a part de les visions particulars de cada experimentador, hi havia aquelles que corresponien a representacions de la cultura religiosa on l'experimentador estava inscrit.

De vegades el mateix ocorre en les fronteres de la mort. En aquestes ocasions les projeccions es corresponen amb les particularitats de cada subjecte però, a més, estan relacionades amb elements de les seves pròpies cultures i de les seves pròpies èpoques. Fins i tot en laboratori les experiències realitzades amb la barreja de Meduna, o amb procediments d'hiperventilació, pressió de la caròtida i ocular, acció d'estroboscopi, etc., determinen en moltes persones l'aparició d'imatges hipnagògiques amb substrat personal i cultural. Per a nosaltres, però, el punt important rau en la conformació d'aquestes imatges, en la ubicació de la "mirada" i "l'escena" en diferents profunditats i nivells de l'espai de representació. En aquest sentit, el relat de subjectes sotmesos a l'acció de la cambra de supressió sensorial és quasi sempre concordant (encara que no es donin al·lucinacions) respecte a la dificultat de saber exactament si estaven amb les parpelles obertes o tancades i, d'altra banda, a la impossibilitat de percebre els límits del propi cos i de l'ambient en què es trobava el seu cos, a més de sentir-se "desubicats" respecte a la posició dels seus membres i del cap.¹⁵

Però n'hem d'extreure conseqüències. Entre altres: un recolliment de la representació motriu, és a dir, l'emplaçament de la imatge més "endins" de l'exigit per "traçar" (com en l'exemple del teclat situat "dins" del cap en lloc de "davant dels meus ulls") impedeix l'acció cap al món extern.¹⁶ Respecte de les "anestèsies", la pèrdua de sensació de "límit" entre espai intern i extern impedeix l'emplaçament correcte de la imatge la qual, de vegades, "s'externalitza" i produeix efectes al·lucinatoris. En semisomni ("somni despert" i somni paradoxal) la internalització d'imatges actua en l'intracòs. També en situació de "consciència emocionada" nombroses imatges tendeixen a actuar cap a l'intracòs.

3. Naturalesa de l'espai de representació

No hem parlat d'un espai de representació en si, ni d'un quasi-espai mental. Hem dit que la representació com a tal no es pot independitzar de l'espacialitat, sense per això afirmar que la representació ocupa un espai. És la forma de representació espacial la que tenim en compte.

Ara bé, quan no mencionem una representació i parlem de "l'espai de representació" és perquè estem considerant el conjunt de percepcions i imatges (no visuals) que donen el registre i el to corporal i de consciència en què em reconec com "jo", en què em reconec com un "continu", malgrat el fluir i el canvi que experimento. De manera que aquest "espai de representació" és així no perquè sigui un contenidor buit que ha de ser omplert amb fenòmens de consciència, sinó perquè la seva naturalesa és representació i quan sobrevenen determinades imatges la consciència només pot representar-les sota la forma d'extensió. Així doncs, també podríem haver emfatitzat en l'aspecte *material* de la cosa representada, referint-nos a la substancialitat sense per això parlar de la imatge en el sentit en què ho fan la Física o la Química. Ens referiríem en aquest cas a les dades hilètiques, a les dades *materials* que no són la materialitat mateixa. I, per descomptat, a ningú se li ocurreria pensar que la consciència té color o que és un continent acolorit pel fet que les representacions visuals siguin presentades acoloridament.

Malgrat això roman una dificultat. Quan diem que l'espai de representació mostra diferents nivells i profunditats, és que estem parlant d'un espai volumètric, tridimensional, o és que l'estructura perceptivorepresentativa de la meva cenestèsia se'm presenta volumètricament? Sens dubte es tracta del segon i és gràcies a això que les representacions poden aparèixer a dalt o a baix, a esquerra o a dreta i cap endavant o cap enrere, i que la "mirada" també s'ubica respecte de la imatge en una perspectiva delimitada.

4. Copresència, horitzó i paisatge en el sistema de representació

Podem considerar l'espai de representació com l'"escena" en què es dona la representació, i excloure-hi la "mirada". I és clar que en una "escena" es desenvolupa una estructura d'imatge que té o ha tingut nombroses fonts perceptives i percepcions d'imatges anteriors.

Per a cada estructura de representació hi ha infinitat d'alternatives que no es despleguen totalment, però que actuen copresentment mentre la representació es manifesta en "escena". Per descomptat que aquí no estem parlant de continguts "manifestos" i "latents", ni de "vies associatives" que porten la imatge en una o altra direcció.

Posem un exemple amb el tema de les expressions i els significats en el llenguatge. Mentre desenvolupo el meu discurs, observo que hi ha nombroses alternatives d'elecció que vaig prenent, no en sentit associatiu lineal sinó d'acord amb significats que, al seu torn, tenen relació amb el significat global del meu discurs. Així podria comprendre tot discurs com una significació expressada en una regió determinada d'objectes. És clar que podria arribar fins a una altra regió d'objectes no homogenis amb la significació global que vull transmetre, però m'abstinc de fer-ho, precisament per no destruir la transmissió de la significació total.

Se'm fa palès que aquestes altres regions d'objectes són copresents en el meu discórrer i que podria deixar-me portar per "associacions lliures" sense finalitat dins la regió escollida. Tot i en aquest cas, veig que aquestes associacions corresponen a d'altres regions, a d'altres totalitats significants. En aquest exemple del llenguatge, el meu discurs es desenvolupa en una regió de significats i expressions, s'estructura dins dels límits que posa un "horitzó" i se separa d'altres regions que, segurament, estaran estructurades per altres objectes o per altres relacions entre objectes.

Així doncs, la noció "d'escena" on es donen les imatges correspon, aproximadament, a la idea de regió limitada per un horitzó, propi del sistema de representació que actua. Vegem-ho així: quan represento el teclat actuen copresentment l'àmbit i els objectes que l'envolten dins la regió que, en aquest cas, podria anomenar "habitació". Comprovo, però, que no només actuen alternatives de tipus material (objectes contigus dins d'un àmbit), sinó que aquestes alternatives es multipliquen cap a diferents regions temporals i substancials i que el seu agrupament en regions no és de l'ordre: "tots els objectes que pertanyen a la classe de..."

Quan percebo el món extern, quan quotidianament m'hi desenvolupo, no només el constitueixo per les representacions que em permeten reconèixer i actuar, sinó que el constitueixo, a més, pels sistemes copresents de representació. A aquesta estructuració que faig del món l'anomeno "paisatge" i

comprovo que *la percepció del món és sempre reconeixement i interpretació d'una realitat, d'acord amb el meu paisatge. Aquest món que prenc per la realitat mateixa és la meva pròpia biografia en acció i aquesta acció de transformació que efectuo en el món és la meva pròpia transformació.* I quan parlo del meu món intern, també parlo de la interpretació que en faig i de la transformació que n'efectuo.

Les distincions que fins aquí hem fet entre espai "intern" i espai "extern", basades en els registres de límit que posen les percepcions cenestesicotàctils, no poden ser efectuades quan parlem d'aquesta globalitat de la consciència en el món, per la qual el món és el seu "paisatge" i el jo la seva "mirada". *Aquesta manera de ser la consciència en el món és bàsicament una manera d'acció en perspectiva, la referència espacial immediata de la qual és el propi cos, no ja només l'intracòs. El cos, però, en ser objecte del món, és també objecte del paisatge i objecte de transformació. El cos acaba per esdevenir pròtesi de la intencionalitat humana.* Si les imatges permeten reconèixer i actuar, segons s'estructuri el paisatge en individus i pobles, segons siguin les seves necessitats (o allò que considerin que són les seves necessitats), així tendiran a transformar el món.

NOTES A PSICOLOGIA DE LA IMATGE

1. “El que prenem, fenomenològicament ingenus, per mers fets, el que a nosaltres, ‘els homes’, una cosa espacial ens apareix sempre amb certa ‘orientació’, per exemple, en el camp de la percepció visual, orientada cap amunt i cap avall, cap a la dreta i cap a l’esquerra, cap a la proximitat i cap a la llunyania; el fet que només podem veure una cosa a una certa ‘profunditat’ o ‘distància’; que totes les distàncies canviant, a les quals és visible, es refereixen a un centre de totes les orientacions en profunditat, invisible, però com a punt límit ideal ben conegut per nosaltres i ‘localitzat’ en el cap per nosaltres; totes aquestes suposades facticitats o contingències de la intuïció de l’espai, estranyes al ‘veritable’ espai ‘objectiu’, es revelen fins i tot en els seus detalls empírics menors com a necessitats essencials. Es fa palès, doncs, que allò què anomenem una cosa espacial, no només per a nosaltres els homes, sinó també per a Déu –com el representant ideal del coneixement absolut–, només es pot intuir mitjançant aparicions en les quals es dona i ha de donar-se en ‘perspectiva’, canviant en múltiples però determinades maneres i en ‘orientacions’ canviant. Ara es tracta no només de fonamentar això com a tesi general, sinó també de perseguir totes les seves formes especials. El problema de ‘l’origen de la representació de l’espai’, del qual mai no s’ha abastat el sentit més profund, fenomenològic, es redueix a l’anàlisi fenomenològica de l’essència de tots els fenòmens noemàtics (o noètics) en què s’exhibeix intuïtivament l’espai i es ‘constitueix’ com a unitat de les aparicions, de les maneres descriptives d’exhibició, allò espacial.” E. Husserl. *Ideas relativas a una fenomenología pura y una filosofía fenomenológica*. F.C. Mèxic, 1986, paràgraf 150.

2. En el paràgraf 6 de l’epíleg, Husserl diu: “A aquell que viu dins dels hàbits mentals de la ciència natural, li sembla totalment natural considerar l’ésser purament psíquic o de la vida psíquica, com un curs d’esdeveniments, semblant al natural, que tindria lloc en un quasi-espai de la consciència. Aquí és palesament indiferent del tot, per parlar en principi, que s’acumulin ‘atomísticament’ les dades psíquiques com munts de sorra, malgrat que sotmeses a lleis empíriques, o que se les consideri com a parts d’un tot que, ja sigui per obra d’una necessitat empírica o d’una necessitat a priori, només poden donar-se com tals parts, com a cim, diguem, en el conjunt de la consciència sencera, que està lligada a una forma fixa de totalitat. En altres paraules, tant la psicologia atomística com l’estructural, resten en principi en el mateix sentit del ‘naturalisme’ psicològic que, tenint en compte l’expressió de ‘sentit íntim’, també es pot anomenar ‘sensualisme’. Palesament, també roman dins d’aquest naturalisme hereditari la psicologia brentaniana de la intencionalitat, tot i que se li deu la reforma d’haver introduït en la psicologia, com a concepte descriptiu universal i fonamental, el de la intencionalitat”. *Ibid.* pàg. 389 i següents.

3. Ludwig Binswanger, *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*. Niehans, Zurich, 1953; *Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, Francke Berna, 1955. Vegeu, Henri Niel: *La psychanalyse existentielle de Ludwig Binswanger*, a “Critique”, octubre de 1957. Citat per Fernand-Lucien Mueller en *Historia de la psicología*, F.C.E. Madrid, 1976, pàg. 374 i següents.

4. Aquesta discussió arrenca des de molt enrere. En el seu estudi crític sobre les diferents concepcions de la imaginació, Sartre diu: “L’associacionisme encara sobreviu, amb alguns partidaris endarrerits de les localitzacions cerebrals; està latent sobretot en nombrosos autors que, malgrat els seus esforços, no se n’han pogut desprendre. La doctrina cartesiana d’un pensament pur que pot desplaçar la imatge en el mateix terreny de la imaginació coneix amb Bülser un fervor renovat. Un nombre molt gran de psicòlegs sosté per fi, amb el R.P. Peillaube, la tesi conciliadora de Leibniz. Experimentadors com Binet i els psicòlegs de Würzburg afirmen haver comprovat l’existència d’un pensament sense imatge. D’altres psicòlegs no menys escrupolosos amb els fets com Titchener i Ribot, neguen l’existència i fins i tot la possibilitat d’un pensament semblant. No hem progressat més enllà de Leibniz quan publicava, responent a Locke, els seus *Nous assaigs*.”

“El punt de partida no ha variat. En primer lloc es manté la vella concepció de la imatge. Sens dubte, s’ha tornat dúctil. Experiències com les de Speier han revelat una mena de vida allà on, trenta anys abans, només es veien elements solidificats. Hi ha aurores d’imatges, crepuscles; la imatge es transforma sota la mirada de la consciència. Sens dubte, les investigacions de Philippe van mostrar una esquematització progressiva de la imatge en l’inconscient. Ara s’admet l’existència d’imatges genèriques; els treballs de Messer van revelar, en la consciència, una multitud de representacions indeterminades i l’individualisme de Berkeley resta completament abandonat. La vella noció d’esquema, amb Bergson, Revault, D’Allones, Bez, etc. torna a estar de moda. Però el principi no s’abandona: la imatge és un contingut psíquic independent que pot servir de suport al pensament però que posseeix també les seves pròpies lleis; i si un dinamisme biològic ha reemplaçat la concepció

mecanicista tradicional, no és menys cert que l'essència de la imatge segueix sent la passivitat." J.P.Sartre. *La imaginación*. Ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1973, pàg. 68.

5. "Tot fet psíquic és síntesi, tot fet psíquic és forma i posseeix una estructura. Aquesta és l'afirmació en què concorden tots els psicòlegs contemporanis. I, certament, aquesta afirmació coincideix plenament amb les dades de la reflexió. Malauradament s'originen en idees a priori: convé amb les dades del sentit íntim, però no en prové. D'aquí resulta que l'esforç dels psicòlegs ha estat anàleg al dels matemàtics que volen trobar allò continu per mitjà d'elements discontinus; s'ha volgut trobar la síntesi psíquica partint d'elements proporcionats per l'anàlisi a priori de certs elements metafisicològics. La imatge és un d'aquests elements i representa, a parer nostre, el fracàs més complet de la psicologia sintètica. S'ha intentat tornar-la dúctil, afinar-la, fer-la tan subtil, tan transparent com fos possible, per tal que no impedeixi que les síntesis es constitueixin. I, quan certs autors es van adonar que així i tot disfressada havia de trencar necessàriament la continuïtat del corrent psíquic, la van abandonar completament, com a pura entitat escolàstica. Però no van veure que les seves crítiques estaven dirigides contra una certa concepció de la imatge, no contra la imatge mateixa. Tot el mal va provenir del fet que es va arribar a la imatge amb la idea de síntesi, en lloc d'extreure una concepció determinada de la síntesi d'una reflexió sobre la imatge. Es va plantejar el problema següent: com es pot conciliar l'existència de la imatge amb les necessitats de la síntesi (sense advertir que en el mode mateix de formular el problema ja estava continguda la concepció atomista de la imatge). En efecte, s'ha de respondre clarament: la imatge no es podria conciliar de cap manera amb les necessitats de la síntesi, si seguia sent contingut psíquic inert. No pot entrar en el corrent de la consciència, si ella mateixa no és síntesi i no element. No hi ha, no podria haver-hi imatges en la consciència. Però la imatge és un cert tipus de consciència. La imatge és un acte i no una cosa. La imatge és consciència de quelcom". *Ibid.* pàg. 128.

6. Probablement aquesta sigui la confusió que ha portat a pensadors com Bergson a afirmar: "Una imatge pot ser sense ser percebuda; pot ser present sense ser representada".

7. Ja des de 1943 s'havia observat en laboratori que individus diferents propendien a les imatges auditives, tàctils i cenestèsiques, més que a les visuals. Això va portar G. Walter, el 1967, a formular una classificació en tipus imaginatius de predominança diferent. Independentment de l'encert d'aquesta presentació, es va començar a obrir pas entre els psicòlegs la idea que el reconeixement del propi cos en l'espai o el record d'un objecte, moltes vegades no prenien com a base la imatge visual. És més, es va començar a considerar seriosament el cas de subjectes, perfectament normals, que descrivien la seva "ceguesa" pel que fa a la representació visual. A partir d'aquestes comprovacions, ja no es tractava de considerar les imatges visuals com a nucli del sistema de representació i llançar altres formes imaginatives a l'abocador de la "desintegració eidètica", o al camp de la literatura en què idiotes i retardats diuen coses com aquestes: "No la podia veure, però les mans la veien, i escoltava com es feia de nit, i les meves mans veien la sabatilla, i jo em vaig estar allí culivant, escoltant com es feia fosc". (N. dels T. A l'original de Silo: W. Faulkner. *El sonido y la furia*, Ed. Futuro, Buenos Aires, 1947, pàg. 56. La traducció catalana és de Jordi Arbonés, a *El brogit i la fúria*. Edicions Proa, Barcelona, 1984, pàg. 71).

8. Aquí hem de recordar l'exemple que dona Sartre en *Esbós d'una teoria de les emocions*, quan destaca la modificació de l'espai que es percep davant d'un animal ferotge que, tot i tancat darrere de barrots sòlids, en saltar amenaçant cap a nosaltres, ens impressiona com si la distància que ens separa hagués desaparegut. Aquesta modificació d'"espacialitat" també és destacada per Kolnai en *El fàstic*. Allà descriu la sensació de repugnància com una defensa davant de "l'avanç" d'allò tebi, viscos i vitalment difús que s'acosta fins a "enganxar-se" a l'observador. Per a ell, el reflex del vòmit davant d'allò "fastigós" és un rebuig, una expressió visceral d'una sensació que s'ha introduït en el cos.

Ens sembla que en ambdós casos mencionats, és la representació la que juga un paper substantiu i la que, superposada a la percepció, acaba per modificar-la. Així, tota la "perillositat" que és ignorada pel nen, cobra rellevància en l'adult o en qui ha sofert un contratemps anterior. En l'altre cas, el rebuig davant allò "fastigós" sol estar ponderat per records associats a l'objecte o a determinats aspectes de l'objecte. Si això no fos així, seria inexplicable que algunes exquisideses gastronòmiques per a un poble, fossin plats inacceptables i repugnants per a un altre. Fora d'això, com entendriem una fòbia o el temor "injustificat" d'una persona cap a un objecte que als ulls d'una altra resulta inofensiu? És en la imatge, o millor en l'estructuració de la imatge, on apareix la diferència davant l'objecte, mentre la percepció no difereix tant extraordinàriament entre subjectes normals.

9. Quan parlem de "món", s'entén que ens estem referint tant a l'anomenat "intern" com a l'anomenat "extern". També queda clar que l'acceptació d'aquesta dicotomia es fonamenta, perquè ens

ubiquem en aquest nivell expositiu, en la posició ingènua o habitual. No ens sembla gratuït recordar allò dit al capítol 1, paràgraf 1, respecte de la recaiguda ingènua en el món d'allò "psíquic natural".

10. Com si aquest objecte fos més o menys similar a un altre que conec; com si a un objecte conegut li hagués esdevingut alguna cosa; com si li manqués alguna característica per tal d'arribar a ser un altre objecte conegut, etc.

11. Fem servir la paraula "mirada" amb un significat més extens que el referit a allò visual. Tal vegada seria més correcte parlar de "punt d'observació". Aclarit això, quan diem "mirada" ens podem referir a un registre d'observació no-visual però que informa sobre una representació (cinestèsica p. ex.).

12. En vigília també es dona la tendència a la conservació del nivell puix que en vigília es rebutgen les actituds d'abandonament cap als interessos quotidians. La vigília i el somni tendeixen a esgotar els seus hemicicles respectius i a substituir-se entre si després en una seqüència més o menys previsible, a diferència del que ocorre amb els casos del "somiar despert" i del somni paradoxal o amb imatges visuals, que irrompen en diferents moments dels nivells esmentats. Potser a aquesta situació intermèdia, que podríem anomenar de "semisomni", corresponen readaptacions o "preses de distància" que permeten conservar el nivell.

13. Com es podria explicar la somatització sense entendre la funció de modificació corporal que posseeix la imatge interna? La comprensió d'aquest fenomen ha de contribuir al desenvolupament d'una medicina psicosomàtica en què el cos i les seves funcions (o disfuncions) s'haurien de reinterpretar globalment en el context de la intencionalitat. D'aquesta manera, el cos humà seria vist així com a pròtesi de la consciència en la seva acció cap al món.

14. No obstant això, la investigació d'aquests tòpics ens portaria lluny del nostre tema central. Una teoria completa de la consciència (que no és la nostra pretensió actual) hauria de donar compte de tots aquests fenòmens.

15. Sens dubte les experiències descrites mereixen interpretacions neurofisiològiques sagaces, però aquestes no estan relacionades amb la nostra temàtica, ni poden resoldre les nostres incògnites.

16. Després d'un ensurt fort, o de sofrir un conflicte important, el subjecte constata que els seus membres no responen a la seva voluntat; la paràlisi es manté breument o continua al llarg del temps. Casos com l'emudiment sobtat per xoc emotiu corresponen a la mateixa gamma de fenòmens.

DISCUSSIONS HISTORIOLÒGIQUES

Introducció

Hem fixat com a objectiu del nostre treball dilucidar els requisits previs necessaris per a la fonamentació de la Historiologia. És clar que no n'hi ha prou amb un saber datat sobre els esdeveniments històrics per efectuar reclamacions sobre el seu valor científic. Tampoc n'hi ha prou amb acompanyar la recerca amb els recursos que avui atorguen noves tècniques. La Historiologia no esdevindrà ciència pel sol fet de voler-ho, o de fer aportacions enginyoses, o d'obtenir assoliments informatius suficients, sinó per eludir les dificultats que presenta un preguntar per la justificació de les seves premisses inicials. Aquest escrit ni tan sols tracta sobre el model de construcció històrica ideal o desitjable, sinó de la possibilitat del construir històric coherent.

Per descomptat, en el present opuscle no s'entén la "Història" en el sentit que es va donar a aquest terme clàssicament. Recordem que en la seva *Historia animalium*, Aristòtil va descriure la Història com una activitat de cerca de la informació. Amb el temps, aquesta activitat va quedar convertida en simple relat d'esdeveniments successius. I així la Història (o Historiografia) va acabar sent un coneixement de "fets" ordenats cronològicament, depenent sempre dels materials informatius disponibles que de vegades van ser escassos o, de vegades, sobreabundants. Però el més desconcertant va esdevenir quan es van presentar totes aquestes peces obtingudes per recerca, com la realitat històrica mateixa, donant per descomptat que l'historiador no establia un ordre, no prioritzava la informació i no estructurava el seu relat sobre la base de selecció i expurgació de les fonts utilitzades. D'aquesta manera es va arribar a creure que la tasca historiològica no era interpretativa.

Avui, els defensors d'aquesta actitud reconeixen algunes dificultats tècniques i metodològiques, però insisteixen que el seu treball és vàlid, puix que la seva intenció està dedicada al respecte per la veritat històrica (en el sentit del no falsejament dels fets) i a la vigilància per evitar tot forçament metafísic a priori.

De tot això resulta que la Historiografia ha esdevingut una mena d'eticisme larvat, justificat com a rigor científic, que parteix de considerar els fenòmens històrics vistos des de "fora", sense cap consideració al fet del "mirar" de l'historiador i, consegüentment, al distorsionar de l'historiador.

Queda clar que no tindrem en compte la postura comentada. Per a nosaltres serà de més interès una interpretació de la Història, o bé una filosofia de la Història, que vagin més enllà del relat polític (o de la simple "crònica", tal com ironitzà B. Croce). En tot cas, no ens preocuparà que aquesta filosofia tingui per base una sociologia, una teologia o fins i tot una psicologia, a condició que sigui mínimament conscient de la construcció intel·lectual que acompanya el quefer historiogràfic.

Per acabar, usarem sovint el terme "Historiologia" en lloc d'"Historiografia" o "Història", ja que aquests dos últims han estat utilitzats per tants autors i amb implicacions tan diverses que els seus significats resulten avui equívocs. Pel que fa al primer, el terme "Historiologia", el prendrem en el sentit en què el va encunyar Ortega.¹ D'altra banda, el vocable "història" (amb minúscula) es referirà al fet històric i no a la ciència en qüestió.

Capítol I. Allò passat vist des del present

1. La deformació de la història mediata

Com a punt de partida, convé desempallegar-se d'alguns defectes que no contribueixen a l'esclarament dels problemes fonamentals de la Historiologia. Aquests defectes són nombrosos, però la consideració d'alguns d'ells ajudarà a l'eliminació d'un mode de tractament dels temes, un mode que porta a l'enfosquiment històric concret, ressaltat no per l'absència de dades, sinó per la interferència particular de l'historiador enfront de la dada.

Si ja en el "Pare de la Història" queda clar l'interès per destacar diferències entre el seu poble i els bàrbars,² en Titus Livi el relat es transforma en el contrast entre les excel·lències de l'antiga república i l'època de l'imperi que li toca viure.³ Aquesta forma intencionada de presentar fets i costums no és aliena als historiadors d'Orient i Occident, que des de l'origen mateix del relat escrit construeixen, des del paisatge de la seva època, una Història particular. Molts d'ells, compromesos amb el seu temps, no manipulen maliciosament els fets sinó que, al contrari, consisteix a restablir la "veritat històrica" que ha estat reprimida o escamotejada pels poderosos.⁴

Hi ha moltes maneres d'introduir el propi paisatge actual en la descripció d'allò pretèrit. De vegades, mitjançant una llegenda o amb l'excusa d'una producció literària es fa història o s'hi pretén influir. Un dels casos més clars del que esmentem es troba en *L'Eneida* de Virgili.⁵

Sovint la literatura religiosa mostra deformacions d'interpolació, expurgació i traducció. Quan aquests errors han estat produïts intencionalment caiem en el cas de l'alteració de situacions pretèrites justificada pel "zel" que imposa el propi paisatge de l'historiador. Quan, simplement, els errors s'han esquitllat per algun altre motiu, d'igual manera quedem a l'arbitri de fets que solament les tècniques historiològiques han de dilucidar.⁶

Existeix, a més, la manipulació del text-font en què posteriorment es recolza el comentari històric i tot això realitzat amb la intenció d'imposar una tesi determinada. Impostures sistemàtiques d'aquest tipus han cobrat rellevància en la producció de la notícia quotidiana actual.⁷

D'altra banda, l'excés de simplificació i l'estereotípia no són pas defectes menors i compten amb l'avantatge de l'estalvi d'esforç en donar una interpretació global i definitiva sobre els fets, peraltant o desqualificant d'acord amb un model més o menys acceptat. El que és greu d'aquest procediment és que permet construir "històries" substituint les dades per "xafarderies" o informacions de segona mà.

Hi ha, doncs, nombroses deformacions, però segurament la menys evident (i la més decisiva) és aquella que està instal·lada no en la ploma de l'historiador sinó en el cap de qui llegeix l'historiador, i l'accepta o la descarta segons si descripció s'ajusta a les seves particulars creences i interessos, o a les creences i interessos d'un grup, poble o cultura en un moment històric precís. Aquesta mena de "censura" personal o col·lectiva no pot ser discutida perquè es pren com la realitat mateixa, i tan sols els esdeveniments en el seu xoc amb allò que es creu que és la realitat són els que, finalment, arriben amb els prejudicis acceptats fins a aquell moment.

Per descomptat, quan parlem de "creences" ens estem referint a aquesta mena de formulacions antepredicatives de Husserl que són usades tant en la vida quotidiana com en la Ciència. Per tant, és indiferent que una creença tingui arrel mítica o científica, ja que en tots els casos es tracta d'antepredicats implantats abans de qualsevol judici racional.⁸ Historiadors i fins i tot arqueòlegs de diferents èpoques expliquen amb amargor les dificultats que van haver de superar per obtenir dades que estaven pràcticament eliminades perquè se les considerava irrellevants i van ser, precisament, els fets deixats de banda o desqualificats pel "bon seny" els que van provocar un tomb fonamental en la Historiologia.⁹

Hem vist quatre defectes en el tractament del fet històric que voldríem esmentar sumàriament per, en tant sigui possible, no tornar-ne a parlar i descartar tota obra que estigui immersa en aquesta manera particular d'encarar els temes. La forma intencionada d'introduir el propi moment en què viu l'historiador, tant en el relat com en el mite, en la religió i la literatura, és un cas; un altre és el de la manipulació de les fonts; un altre el de la simplificació i l'estereotípia i, finalment, el de la "censura" per antepredicats d'època. No obstant això, si algú fes explícita o manifestés la ineludibilitat de tals errors podria ser considerat amb interès, puix que la seva presentació s'ha fet reflexiva i es pot assistir racionalment al seu desenvolupament. Afortunadament, aquest cas és freqüent i ens permet una discussió fecunda.¹⁰

2. La deformació de la història immediata

Qualsevol autobiografia, qualsevol relat sobre la pròpia vida (que apareix com allò més indubtable, immediat i conegut per a un mateix), pateix innegables distorsions i allunyaments dels fets que van ocórrer. Estem deixant de banda tota traça de mala fe, si això és possible, suposant que el relat esmentat és per a un mateix, no per a un públic extern. Bé podríem recolzar-nos en un "diari" personal i, en rellegir-lo, constatar que: 1.- els "fets" escrits gairebé en el mateix moment d'ocórrer van ser emfatitzats en certs nusos, significatius per a aquell moment però irrelevants per al moment actual (l'autor podria pensar ara que hauria d'haver consignat altres aspectes i que en cas de reescriure el seu "diari" ho faria de manera molt diferent); 2.- que la descripció té caràcter de reelaboració d'allò que va succeir com a estructuració d'una perspectiva temporal diferent de l'actual; 3.- que les valoritzacions dels fets corresponen a una escala molt diferent de la d'aquest moment; 4.- que fenòmens psicològics variats i, de vegades, compulsius, recolzats en el pretext del relat, han tenyit amb força les descripcions, al punt que el lector d'avui s'avergonyeix de l'autor que va ser (per la candidesa, o la perspiciàcia forçada, o la lloança desmesurada, o la crítica injustificada, etc.). I així, hi ha una cinquena i sisena i setena consideració a fer respecte a la deformació del fet històric personal. Què no haurà d'ocórrer llavors a l'hora de descriure fets històrics (no viscuts per nosaltres), prèviament interpretats per d'altres? D'aquesta manera, la reflexió històrica es fa des de la perspectiva del moment històric de qui reflexiona i amb això es torna al succés i se'l modifica.

En la línia de pensament desenvolupada més amunt sembla destacar-se un cert escepticisme respecte a la fidelitat de la descripció històrica. No obstant això, la intenció no està posada en aquest punt puix que ja hem admès, des del començament d'aquest escrit, la construcció intel·lectual que opera en la tasca d'historiar. El que ens mou a situar les coses d'aquesta manera és la necessitat d'advertir que la mateixa temporalitat i la perspectiva de l'historiador són temes ineludibles de la consideració historiogràfica. Perquè, com és que es produeix tal distància entre el fet i el seu esment?, com és que l'esment mateix varia amb el transcórrer?, com és que transcorren els fets fora de la consciència? i quin grau de relació existeix entre la temporalitat vivencial i la temporalitat del món sobre el qual opinem i sustentem els nostres punts de vista? Aquestes són algunes de les preguntes que han de ser contestades si es vol fonamentar totalment no ja una historiografia consagrada com a ciència, sinó la possibilitat que aquesta existeixi com a tal. Es podrà argumentar que la Historiografia (o Historiografia) de fet ja existeix. Sens dubte, però tal com estan les coses, aquesta posseeix més les característiques d'un *saber* que d'una *ciència*.

Capítol II. Allò passat vist sense el fonament temporal

1. Concepcions de la història

Des de fa pocs segles ha començat a buscar-se una raó, o un sistema de lleis, que expliqui el desenvolupament dels fets històrics però sense retre compte de la naturalesa dels fets mateixos. Per a aquests autors ja no es tracta simplement de relatar esdeveniments sinó d'establir un ritme o una forma que els pugui ser aplicada. També s'ha discutit molt sobre el subjecte històric i, una vegada aïllat, s'ha pretès col·locar-hi el motor dels fets.

Es tracta de l'ésser humà, de la Naturalesa o de Déu, ningú no ens ha explicat què és això del canvi o del moviment històric. Freqüentment la qüestió s'ha eludit donant per fet que igual que l'espai, el temps no pot ser vist en si mateix sinó en relació amb una certa substancialitat i, sense més, s'ha anat a la substancialitat en qüestió. De tot això n'ha resultat una espècie de "trencaclosques" preparat per un nen, en què les peces que no encaixaven s'han forçat perquè entrin en el joc.

En els nombrosos sistemes en què apareix un rudiment d'Historiologia, tot l'esforç sembla apuntar a justificar la datació, el moment de calendari acceptat, esmicolant com van ocórrer, per què van ocórrer, o com haurien d'haver ocorregut les coses, sense considerar què és això de l'"ocórrer", com és possible, en general, que quelcom ocorri. A aquesta forma de procedir en matèria historiològica l'hem anomenada "història sense temporalitat".

Heus ací alguns dels casos que presenten aquestes característiques.

Que Vico¹¹ aportés un nou punt de vista al tractament de la història i que, en alguna mesura, passi per ser l'iniciador d'allò que posteriorment va ser conegut com a "Historiografia", no diu res del fet que aquesta ciència es fonamenti en ell. En efecte, si bé destaca la diferència entre "consciència de l'existència" i "ciència de l'existència", i en la seva reacció contra Descartes enarbora el coneixement històric, no per això arriba a explicar el fet històric com a tal. Sens dubte, la seva gran aportació radica en tractar d'establir: 1.- una idea general sobre la forma del desenvolupament històric; 2.- un conjunt d'axiomes i 3.- un mètode ("metafísic" i filològic).¹² D'altra banda, defineix: "Aquesta ciència ha de ser una demostració, per dir-ho d'alguna manera, del fet històric de la providència, ja que ha de ser una història de les ordres que ella ha donat a la gran ciutat del gènere humà, sense cap previsió ni decisió humana i, molt freqüentment, contra els mateixos propòsits dels homes. Per tant, malgrat que aquest món hagi estat creat en un temps particular, les lleis que la providència hi ha posat són universals i eternes".¹³ Amb la qual cosa Vico estableix que "Aquesta Ciència ha de ser una teologia civil raonada de la providència divina"¹⁴, i no una ciència del fet històric com a tal.

Vico, influït per Plató i l'agustinisme (en la seva concepció d'una història que participa d'allò que és etern), anticipa nombrosos temes del romanticisme.¹⁵ Amb el desconeixement de la capacitat ordenadora del pensar "clar i diferent" tracta de penetrar l'aparent caos de la història. La seva interpretació cíclica com a curs i recurs sobre la base d'una llei de desenvolupament de tres edats: divina (en què prevalen els sentits); heroica (fantasia) i humana (raó), influirà poderosament en la formació de la filosofia de la història.

No s'ha destacat prou el nexa que uneix Vico amb Herder¹⁶ però si reconeixem en aquest el naixement de la filosofia de la història¹⁷ i no simplement la recopilació històrica pròpia de la Il·lustració, hem de concedir a Vico o l'anticipació o la influència directa en el sorgiment d'aquesta disciplina. Herder dirà: "...per què si tot en el món té la seva filosofia i la seva ciència, allò que ens toca més directament, la història de la humanitat, no ha de tenir també una filosofia i una ciència?". D'altra banda, les tres lleis del desenvolupament que estableix Herder no coincideixen amb les enunciades per Vico, però la idea de l'evolució humana (partint del seu gènere de vida i el seu medi natural) en què aquesta recorre diferents etapes fins a arribar a una societat basada en la raó i la justícia, ens fa recordar la veu del pensador napolità.

Ja en Comte¹⁸ la filosofia de la història adquireix dimensió social i explica el fet humà. La seva llei dels tres estadis (teològic, metafísic i positiu) fa ressonar encara la concepció de Vico. Comte no es preocupa especialment per aclarir la naturalesa d'aquests "estadis" però, una vegada establerts, li són d'especial utilitat per comprendre la marxa de la Humanitat i la seva direcció, és a dir, el sentit de la Història: "*On peut assurer aujourd'hui que la doctrine que aura suffisamment expliqué l'ensemble du passé obtiendra inévitablement, par suite de cette seule épreuve, la présidence mentale de l'avenir*".¹⁹ És clar que la Història servirà com a eina per a l'acció dins l'esquema de la destinació pràctica del coneixement, dins del "*voir pour prévoir*".

2. La història com a forma

Com en Comte, apareix en Spengler²⁰ un interès pràctic no dissimulat per la previsió històrica. D'antuvi li sembla possible tal previsió. Així: "En aquest llibre s'escomet per primera vegada l'intent de predir la història. Ja es tracti d'albirar el destí d'una cultura, l'única de la terra que es troba avui en camí de la plenitud: la cultura d'Amèrica i d'Europa occidental. Ja es tracti, dic, de perseguir-la en aquells estadis del seu desenvolupament que encara no han transcorregut".²¹ Pel que fa a l'interès pràctic, pretén que les noves generacions es dediquin a certes activitats com l'enginyeria, l'arquitectura, la medicina, abandonant tota filosofia o pensar abstracte que ja entren en la seva "etapa declinant". I a més, té altres interessos en indicar un tipus de política (tant en sentit específic com extens) que ha de correspondre's amb el moment precís i immediatament posterior al de la cultura en la qual ell escriu.²²

Per a Comte la història encara podia ser compresa a escala humana. La seva llei dels tres estadis era vàlida tant per a la humanitat com per a l'individu en el seu desenvolupament. Ja per a Spengler la història es deshumanitza i es converteix en *protoforma biogràfica universal* que només té a veure amb l'home biològic (com amb l'animal i la planta), ja que a aquest el naixement, la joventut, la maduresa i la mort li succeeixen.

La visió "spengleriana" de la "civilització" com a últim moment de la cultura, no ha impedit que Toynbee²³ prengui la civilització com a unitat de recerca. En efecte ja en la introducció del seu *Estudi de la història* Toynbee discuteix el problema de la unitat mínima històrica i descarta la "història nacional" com aïllada i irreal, ja que aquesta es correspon amb múltiples entitats que abasten una regió més àmplia. Per a ell importa, sobretot, l'estudi comparatiu entre civilitzacions. Però el concepte de "societat" freqüentment s'utilitza com a reemplaçament del de "civilització". El més interessant (per als nostres fins) rau en la interpretació del procés històric. El subjecte de la història ja no és un ésser biològic que està marcat pel destí, sinó una entitat guiada per impulsos o retards entre allò obert i allò tancat. Una mena de repte-resposta donarà compte del moviment social. Però, ni l'impuls és considerat en sentit bergsonià estricte ni la concepció del repte-resposta és una simple translació de la idea d'estímul-resposta, de reflex, com en Pavlov. Finalment, al seu entendre, les grans religions transcendeixen la desintegració de les civilitzacions i són les que ens permeten intuir un "pla" i un "propòsit" en la història. En tot cas, l'acomodació del seu model a una certa forma històrica el manté fora de la comprensió de la temporalitat.

Capítol III. Història i temporalitat

1. Temporalitat i procés

Hegel ja ens havia ensenyat a distingir (en el tercer llibre, segona secció de la seva *Ciència de la lògica*) entre processos mecànics, químics i vitals. Així, “el resultat del procés mecànic ja no es troba preexistent a si mateix; la seva fi no es troba en el seu començament, com succeeix amb la finalitat. El producte és una determinació posada en l'objecte de manera extrínseca”. El seu procés és, a més, “eternitat” que no altera la seva ipseïtat i que no s'explica per ella. Més endavant ens dirà: “El mateix quimisme és la mateixa negació de l'objectivitat indiferent i de l'exterioritat de la determinació; per això està afectat encara per la independència immediata de l'objecte i per l'exterioritat. Per tant, encara no és, per si, aquella totalitat de l'autodeterminació que en resulta i en què més aviat s'elimina”. En el procés vital apareixerà la finalitat mentre l'individu vivent es posa en tensió contra la seva pressuposició originària i es col·loca com subjecte en si i per si, davant el pressuposat món objectiu...

Després de la mort de Hegel, passarà un temps fins que aquell esbós de vitalitat es converteixi en tema central d'un nou punt de vista, el de la filosofia de la vida de W. Dilthey. Aquest no entén pas per “vida” només la vida psíquica, sinó una unitat que es troba en un canvi d'estat permanent, en què la consciència és un moment de la identitat subjectiva d'aquesta estructura en procés que es constitueix en relació amb el món exterior. La forma de correlació entre la identitat subjectiva i el món és el temps. El transcórrer apareix com a vivència i té caràcter teleològic: és un procés amb direcció. Dilthey ho intueix clarament però no pretén realitzar una construcció científica. Al capdavall, per a ell tota veritat es redueix a l'objectivitat i, com anota Zubiri, “... en aplicar això a qualsevol veritat, tot, àdhuc el principi de contradicció, seria un simple fet”. D'aquesta manera, les intuïcions brillants de la filosofia de la vida influïran poderosament en el pensar nou, però seran reticents a buscar fonaments de caràcter científic.

Dilthey ens explicarà la història des de “dintre” i des d'on aquesta es dona, en la vida, però no s'aturarà a precisar la naturalesa mateixa de l'esdevenir. Aquí és on trobem la Fenomenologia que, després de rodeigs fatigosos, promet enfrontar-nos als problemes de fons de la Historiologia. Segurament, la dificultat de la Fenomenologia per justificar l'existència d'un altre “jo” diferent del propi i de mostrar, en general, l'existència d'un món diferent del “món” obtingut després de *l'epokhé*, fa que la problemàtica s'estengui a la historicitat quant a externa al fet vivencial. És ben sabut que el solipsisme fenomenològic fa de la subjectivitat una mónada “sense portes ni finestres”, seguint aquella figura tant preada per Leibniz. De debò, però, són així les coses? Si aquest fos el cas, la possibilitat de dotar la Historiologia de principis indubtables com els que obté la filosofia com a *ciència estricta*, es veuria compromesa seriosament.

Perquè està clar que la Historiologia no pot prendre grollerament principis rectors de les ciències de la naturalesa, ni de les matemàtiques i incorporar-los com si res al seu propi patrimoni. Aquí estem parlant de la justificació com a ciència i, si és el cas, s'ha d'*assistir* al seu sorgiment sense apel·lar tampoc a la simple “evidència” de l'existència del fet històric per, després, derivar-ne la ciència històrica. A ningú no se li pot escapar la diferència que existeix entre ocupar-se d'una regió de fets i fer ciència sobre tal regió. Com comenta Husserl en la seva discussió amb Dilthey: “...no es tracta de dubtar de la veritat de fet, es tracta de saber si pot ser justificada prenent-la com a universalitat de principi”.

El gran problema que envolta la Historiologia rau en el fet que mentre no es compregui la naturalesa del temps i de la historicitat, la noció de procés apareixerà empeltada en les seves explicacions però les explicacions no seran derivades de tal noció. Per això insistim que un pensar estricte ha de fer-se càrrec del problema. Però la filosofia ha hagut de renunciar una vegada i una altra a explicar això, mentre ha tractat de ser ciència positiva, com en Comte; ciència de la lògica com en Hegel; crítica del llenguatge com en Wittgenstein o ciència del càlcul proposicional com en Russell. I per això, quan, efectivament, la Fenomenologia apareix complint els requisits d'una *ciència estricta*, ens preguntem si no hi rau la possibilitat de la fonamentació de la Historiologia. Per tal que això ocorri hem d'aclarir algunes dificultats.

Centrant el tema: ¿la resposta insuficient sobre la historicitat en Husserl és causada per un desenvolupament incomplet d'aquest punt en particular, o bé és la Fenomenologia la que està impedida per fer ciència de la intersubjectivitat, de la mundanitat i, en definitiva, dels fets temporals externs a la subjectivitat?²⁴

Husserl a *Meditacions cartesianes* diu: “Si pogués mostrar que tot allò constituït com a propietat i, per tant, també el món reduït, pertany a l'essència concreta del subjecte constituent com a determinació

interior inseparable, llavors, en l'autoexplicitació del jo es trobaria el seu món propi com en l'interior i, d'altra banda, en recórrer directament aquest món, el jo es trobaria a si mateix com a membre de les exterioritats del món i distingiria entre ell mateix i el món exterior." La qual cosa invalida, en gran manera, allò establert a *Idees relatives a una Fenomenologia pura i una filosofia fenomenològica*, en el sentit que la constitució del jo, com "jo i món circumdant", pertany al camp de l'actitud natural.

Hi ha una gran distància entre la tesi de 1913 (*Idees*) i la de 1929 (*Cinquena meditació cartesiana*). Aquesta última és la que ens apropa al concepte d'"obertura", d'ésser-obert-al-món com essencialitat del jo. Aquí es troba el fil conductor que permetrà a d'altres pensadors trobar-se amb l'ésser-aquí, sense tractar-se d'un "jo" fenomenològic aïllat que només podria constituir-se en la seva existència o, com diria Dilthey, "en la seva vida".

Farem marrada abans de retrobar Husserl.

Quan Abenhazan²⁵ explica que el fer humà no s'efectua per tal de "despreocupar-se", mostra que "posar-se abans" es troba en l'arrel del fer. Si sobre la base d'aquest pensar es muntés una Historiologia "vista des de fora", segurament es tractarien d'explicar els fets històrics per diferents maneres del fer, amb referència a aquesta mena de des-pre-ocupació. Si, en canvi, algú tractés d'organitzar l'esmentada Historiologia "vista des de dins", procuraria donar raó del fet humà històric des de l'arrel del "posar-se abans". Resultarien, doncs, dos tipus ben diferents d'exposició, de cerca i de verificació.

El segon cas s'aproparia a una explicitació de les característiques essencials del fet històric, en tant que produït per l'ésser humà, i el primer restaria en explicació psicologista i mecànica de la història, sense entendre's de quina manera el simple "despreocupar-se" pot engendrar processos i ser, ell mateix, procés. Doncs bé, aquesta manera d'entendre les coses ha prevalgut fins al moment actual en diverses filosofies de la història. Això no les ha allunyat massa del que Hegel ja ens participà quan estudiava els processos mecànics i químics.

Aquestes postures resulten admissibles fins abans de Hegel, però a partir de les seves explicacions insistir en això denota, si més no, curtesa intel·lectual difícilment compensada per la simple erudició històrica. Abenhazan destaca el fer com un allunyament d'allò que nosaltres podem anomenar "posar-se abans" o "pre-ser-se-ja-en (el món) com ser-prop-de" heideggerià. Toca l'estructura fonamental humana en tant que l'existència és projecció i en aquesta projecció l'existent juga el seu destí.

Si deixem les coses del mode avantdit ens remetem a una exegesi de la temporalitat, puix la comprensió que se'n tingui permetrà entendre el projecte, el "posar-se abans". Tal exegesi no és accessòria sinó ineludible. No hi haurà manera de saber com la temporalitat succeeix en els fets, com a aquests se'ls pot temporitzar en una concepció històrica, si no es dona raó de la temporalitat intrínseca d'aquells que els produeixen. Així doncs es convindrà acordar: *o la història és un ocórrer que ubica l'ésser humà en qualitat d'epifenomen i, en tal cas, només podem parlar d'història natural (fora d'això, injustificada sense construcció humana), o fem història humana (a part d'això, justificadora de qualsevol construcció)*.

Particularment, adherim al segon. Veurem doncs, què se'ns ha dit de significatiu sobre el tema de la temporalitat.

Hegel ens ha il·lustrat sobre la dialèctica del moviment, però no pel que fa a la temporalitat. La defineix com "l'abstracció del consumir" i l'ubica al costat del lloc i del moviment, seguint la tradició d'Aristòtil (particularment a l'*Enciclopèdia de les ciències filosòfiques*, capítol "Filosofia de la naturalesa").

Ens dirà que l'ésser del temps és l'ara, però mentre ja no és o encara no és i, per consegüent, com un no-ésser. Si es desposseeix la temporalitat del seu "ara", per descomptat se la converteix en "abstracció del consumir" però subsisteix el problema del "consumir" mentre aquest transcorre. D'altra banda no es pot aprehendre com de la posició lineal (segon ens explica més endavant) d'infinits ara es pot obtenir la seqüència temporal. "La negativitat que es refereix com punt a l'espai i hi desenvolupa les seves determinacions com a línia i superfície, existeix en l'ésser-fora-de-si igualment per a si, posa les seves determinacions en això per a si alhora que en l'esfera de l'ésser-fora-de-si, i es mostra indiferent al quiet un-junt-a-l'altre. Així ubicada per a si és la negativitat del temps" (citada per Heidegger en *L'Ésser i el Temps*, par. 82).

Heidegger dirà que tant la concepció ingènua del temps com la hegeliana, que comparteix la mateixa percepció, ocorre per l'anivellació i encobriment que amaga la historicitat de l'ésser-aquí per a qui el transcórrer no és, en el fons, un simple alineament horitzontal dels "ara". En realitat, es tracta del fenomen d'apartar la mirada de la "fi de l'ésser en el món" per mitjà d'un temps infinit que, per al cas, podria no ser i amb això no afectar la fi de l'ésser-aquí.²⁶ D'aquesta manera, fins avui ha resultat

inaccessible la temporalitat, ocultada per la concepció vulgar del temps que el caracteritza com un "l'un rere l'altre" *irreversible*. "Per què el temps és irreversible? De fet i just quan s'atén exclusivament al flux dels ara, no s'albira per què la seqüència d'aquests no hauria de tornar a començar en la direcció inversa. La impossibilitat de la inversió té el seu fonament en el procedir el temps públic de la temporalitat, la temporització de la qual, primàriament esdevenidora 'marxa' amb èxtasi cap a la seva fi de tal manera que ja 'és' a la fi".

Així és que tan sols partint de la temporalitat de l'"ésser aquí" es pot comprendre com el temps mundà n'és inherent. I la temporalitat de l'"ésser aquí" és una estructura en la qual coexisteixen (però no un al costat de l'altre com agregats) els temps passats i futurs i aquests últims com a projectes, o més radicalment, com a "proteccions" (tal com va ensenyar Husserl) necessàries a la intencionalitat. En realitat, la primacia del futur explica el pre-ser-se-en-el-món com arrel ontològica de l'"ésser aquí"... Per descomptat, això és d'enormes conseqüències i afecta la nostra indagació historiològica. En boca del mateix Heidegger: "La proposició 'l'ésser aquí' és històric' es revela com una proposició ontologicoexistenciària fonamental. Està molt lluny d'expressar una mera comprovació òntica del fet que *l'ésser aquí* té lloc en una 'història del món'. *La historicitat de l'ésser aquí* és el fonament d'un possible comprendre historiogràfic, el qual comporta alhora la possibilitat d'un desenvolupament intencionat de la historiografia com a ciència". Amb això últim, ens trobem en el pla dels pre-requisits que necessàriament han de ser desvelats per tal de justificar el sorgiment de la ciència històrica.

En el fons, hem tornat a Husserl des de Heidegger.²⁷ No respecte a la discussió al voltant de si la filosofia ha de ser o no ciència, sinó en la mesura que l'anàlisi existencial basada en la Fenomenologia permet la fonamentació de la ciència historiològica. De qualsevol manera les acusacions de solipsisme que va rebre la Fenomenologia, ja en mans de Heidegger resulten inconsistents i així l'estructuralitat temporal de l'"ésser aquí" confirma, des d'una altra perspectiva, el valor immens de la teoria de Husserl.

2. Horitzó i paisatge temporal

No és necessari discutir aquí que la configuració de qualsevol situació s'efectua per representació de fets passats i de fets, més o menys possibles, a futur de manera que, comparats amb els fenòmens actuals, permeten estructurar el que s'anomena la "situació present". Aquest procés de representació *inevitable* davant els fets fa que aquests, en cap cas, no puguin tenir en si l'estructura que se'ls atribueix. Per això quan parlem de "paisatge" ens estem referint a situacions que impliquen sempre fets ponderats per la "mirada" de l'observador.

Ara bé, si l'estudiós de la història fixa el seu horitzó temporal en el passat, no per això arriba a un escenari històric en si, sinó que el configura d'acord amb el seu especial paisatge perquè el seu estudi *actual* sobre el passat s'articula com tot estudi de situació (pel que fa a representació). Això ens fa reflexionar sobre alguns intents lamentables en què l'historiador tracta "d'introduir-se" en l'escenari escollit per tal de reviu els fets passats, sense advertir que tal "introducció" és, al cap i a la fi, la introducció del seu propi paisatge actual. En vista d'aquestes consideracions advertim que un capítol important de la Historiologia ha d'estar dedicat a l'estudi del paisatge dels historiadors, puix que a través de la seva transformació també es pot albirar el canvi històric. En aquest sentit, aquests tractadistes ens il·lustren millor sobre l'època que els va tocar viure que sobre l'horitzó històric que van escollir per al seu estudi.

Es podria objectar a això el fet que l'estudi dels paisatges dels historiadors s'efectua també des d'un paisatge. En efecte, això és així, però aquesta mena de *metapaisatge* permet establir comparacions entre elements homogeneïtzats mentre se'ls fa pertànyer a una mateixa categoria.

Un examen primari de la proposició anterior podria donar com a resultat que se l'assimilés a qualsevol altra visió historiològica. Si un suposat historiòleg adhéris a la "voluntat de poder" com a motor de la història, podria inferir (d'acord amb el que s'ha dit) que els historiadors de diferents èpoques són els representants del desenvolupament d'aquesta voluntat, o bé, si compartís la idea de "classe social" com a productora de la mobilitat històrica, situaria els historiadors com a representants d'una classe, i així continuaríem. Aquests historiòlegs, al seu torn, es veurien a ells mateixos com adalils conscients de l'esmentada "voluntat" o "classe" i això els permetria aplicar la seva pròpia empremta a la categoria "paisatge". Per exemple, podrien intentar estudiar el paisatge de la voluntat de poder en els diferents historiadors. Malgrat això, aquest intent solament seria un procedir basat en una expressió i no en un significat, ja que posar de manifest el concepte "paisatge" requereix la comprensió de la temporalitat que no deriva de la teoria de la voluntat. En aquest tema sorprèn com molts historiòlegs s'han pogut apropiat d'explicacions de la temporalitat alienes al seu esquema interpretatiu, sense necessitat d'aclarir (des de la seva teoria) com és que es configura la representació del món en general i del món

històric en particular. L'aclariment previ que esmentem és condicionant de l'ulterior desenvolupament de les idees i no un pas més del qual es pugui prescindir alegrement.

Aquest assumpte és un dels requisits previs necessaris al discurs historiològic i no se'l pot descartar retolant-lo com a qüestió "psicològica" o "fenomenològica" (és a dir: "bizantina"). Oposant-nos a aquests antepredicats dels quals què deriven designacions com les esmentades afirmem, amb més audàcia encara, que la categoria "paisatge" és aplicable no només a la Historiologia sinó a tota visió del món, atès que permet destacar la mirada de qui observa el món. Es tracta, doncs, d'un concepte *necessari* per a la Ciència en general.²⁸

Si bé la mirada de l'observador, en aquest cas la mirada de l'historiòleg, es modifica en posar-se davant un nou objecte, el seu paisatge contribueix a donar direcció a la seva mirada. Si a això s'oposés la idea d'una mirada lliure, orientada sense supòsits cap al fet històric que irromp (semblant a la mirada que és atreta reflexament per un estímul sobtat de la vida quotidiana), s'hauria de considerar que ja posar-se en situació davant el fenomen emergent cau dins la configuració d'un paisatge. Seguir sostenint que l'observador ha de ser passiu per fer ciència no aporta pas gran cosa al coneixement, excepte la comprensió que aquesta postura és el trasllat d'una concepció en què el subjecte és simple reflex d'estímuls externs. Alhora, tal obediència a les "condicions objectives" mostra la devoció que certa antropologia va professar per la Natura, en la qual l'home n'era un simple moment i per tant, ell mateix, un ésser natural.

Certament, en altres èpoques es va preguntar i es va respondre per la naturalesa de l'ésser humà sense advertir que allò que el definia era, precisament, la seva historicitat i per tant la seva activitat transformadora del món i transformadora d'ell mateix.²⁹

D'altra banda, hem de reconèixer que així com des d'un paisatge es poden fer incursions a escenaris posats per diferents horitzons temporals (és a dir l'ocurrència habitual de l'historiador que estudia un fet), també succeeix que en un mateix horitzó temporal, en un mateix moment històric, concorren els punts de vista d'aquells que són contemporanis i per tant coexisteixen, però ho fan des de *paisatges de formació* diferents per raons d'acumulacions temporals no homogènies. Aquesta troballa, posa al descobert l'obvietat que s'ha patit fins fa molt poc temps i fa destacar la distància enorme en la perspectiva que sostenen les generacions. Aquestes, malgrat que ocupin el mateix escenari històric, ho fan des de nivells situacionals i experiencials diversos.

Encara que el tema de les generacions va ser tractat per alguns autors (Dromel, Lorenz, Petersen, Wechsler, Pinder, Drerup, Mannheim, etc.), devem a Ortega haver establert, en la seva teoria de les generacions, el punt de suport per comprendre el moviment intrínsec del procés històric.³⁰ Si és que es vol donar raó de l'esdevenir dels fets, caldrà fer un esforç semblant al que, en el seu moment, va exercitar Aristòtil quan, gràcies als conceptes de potència i acte, va tractar d'explicar el moviment. L'argumentació recolzada en la percepció sensorial no era suficient per justificar el moviment, com avui tampoc no és pas suficient l'explicació de l'esdevenir històric per factors aplicats a l'ésser humà en una relació en què aquest respon com a simple pacient o, en tot cas, com a politja de transmissió d'un agent que roman externalitzat.

3. La història humana

Hem vist que la constitució oberta de l'ésser humà *es refereix* al món, en sentit no simplement òntic sinó ontològic. A més, hem considerat que en aquesta constitució oberta, preval el futur com a projecte i com a finalitat. Aquesta constitució, projectada i oberta, estructura el moment en què es troba, de manera que inevitablement el "fa paisatge" com a *situació actual* per "entrecruament" de retencions i protensions temporals, de cap manera disposades com "ara" lineals sinó com *actualitzacions* de temps diferents.

Afegirem: la referència en situació és el propi cos. En el cos es relaciona el seu moment subjectiu amb l'objectivitat i per ell es pot comprendre aquest moment com "interioritat" o "exterioritat" segons quina direcció doni a la seva intenció, a la seva "mirada". Davant aquest cos hi ha tot-el-que-no-és-ell, reconegut com no dependent immediatament de la pròpia intencionalitat però susceptible de ser actuat per intermediació del propi cos. Així doncs, el món en general i altres cossos humans, davant dels quals el propi cos té abast i registra la seva acció, posen les *condicions* en què la constitució humana configura la seva situació. Aquests condicionants determinen la situació i es presenten com *possibles* a futur i en la relació futura amb el propi cos. D'aquesta manera, la situació present pot ser compresa com modificable en el futur.

El món és experimentat com extern al cos, però també el cos és vist com a part del món puix que hi actua i en rep la seva acció. D'aquesta manera, la corporeïtat també és una configuració temporal, una història vivent llançada a l'acció, a la possibilitat futura. El cos esdevé *pròtesi de la intenció*, respon en col·locar-davant-propri-de-la-intenció, en sentit temporal i en sentit espacial. Temporalment, en tant que pot actualitzar a futur el que és possible de la intenció; espacialment, en tant que representació i imatge de la intenció.³¹

El destí del cos és el món i, com a part del món, el seu destí és transformar-se. En aquest esdevenir, els objectes són ampliacions de les possibilitats corporals i els cossos aliens apareixen com multiplicacions d'aquestes possibilitats, en la mesura que són governats per intencions que es reconeixen semblants a les que manegen el propi cos.

Per què aquesta constitució humana necessitaria transformar el món i transformar-se a si mateixa? Per la situació de finitud i carència temporoespacial en què es troba i que registra, segons diferents condicionaments, com dolor (físic) i sofriment (mental). Així doncs, la superació del dolor no és simplement una resposta animal, sinó una configuració temporal en què preval el futur i que es converteix en un impuls fonamental de la vida malgrat que aquesta no es trobi urgida en un moment donat. Per això, a part de la resposta immediata, reflexa i *natural*, la resposta diferida i la construcció per tal d'evitar el dolor estan impulsades pel sofriment enfront del perill i són re-presentades com possibilitats futures o actuals en què el dolor està present en d'altres éssers humans. Apareix doncs la superació del dolor com un projecte bàsic que guia l'acció. És aquesta intenció la que ha possibilitat la comunicació entre cossos i intencions diverses en allò que anomenem la "constitució social".

La constitució social és tan històrica com la vida humana, és configuradora de la vida humana. La seva transformació és contínua, però d'una manera diferent de la de la natura. En aquesta els canvis no ocorren pas gràcies a intencions. Es presenta com un "recurs" per superar el dolor i el sofriment i com un "perill" per a la constitució humana, per això el destí de la natura mateixa és ser humanitzada, *intencionada*. I el cos, en tant que naturalesa, en tant que perill i limitació, té el mateix disseny: ser intencionalment transformat, no sols en posició sinó en disponibilitat motriu; no sols en exterioritat sinó en interioritat; no sols en confrontació sinó en adaptació...

El món natural va retrocedint, en tant que naturalesa, en la mesura que l'horitzó humà s'amplia. La producció social es continua i s'amplia, però aquesta continuïtat pot esdevenir no tan sols per la presència d'objectes socials que, per si mateixos, tot sent portadors d'intencions humanes, no s'han pogut (fins ara) seguir ampliant. La continuïtat és definida per les generacions humanes que no estan situades "unes al costat de les altres" sinó que interactuen i es transformen. Aquestes generacions que permeten continuïtat i desenvolupament són estructures dinàmiques, són el temps social en moviment, sense el qual una societat cauria en estat natural i perdria la seva condició de societat.

D'altra banda, ocorre que en tot moment històric coexisteixen generacions de nivell temporal diferent, de retenció i protensió diferents i que, per tant, configuren paisatges de situació diferents. El cos i el comportament de nens i ancians delata, per a les generacions actives, una presència de la qual es ve i a la qual es va i, al seu torn, per als extrems d'aquesta relació triple, ubicacions de temporalitat també extremes. Però això no roman mai aturat perquè mentre les generacions actives envelleixen i els ancians moren, els nens es van transformant i comencen a ocupar posicions actives. Mentrestant, nous naixements reconstitueixen contínuament la societat.

Quan, per abstracció, "s'atura" el fluir incessant, es pot parlar d'un "moment històric" en què tots els membres emplaçats en el mateix escenari social poden ser considerats contemporanis, vivents d'un mateix temps (pel que fa a datació), però observen una coetaneïtat no homogènia (pel que fa a la seva temporalitat interna: memòria, projecte i paisatge de situació). En realitat, la dialèctica generacional s'estableix entre les "franges" més contigües que tracten d'ocupar l'activitat central (el present social) d'acord amb els seus interessos i creences. Pel que fa a les idees que posen de manifest les generacions en dialèctica, prenen forma i fonament des dels antepredicats bàsics de la seva pròpia formació, la qual cosa inclou un registre intern de futur possible.

És possible, sense cap mena de dubte, que amb el "reticle" o "àtom" mínim del moment històric es puguin comprendre processos més vastos (és a dir: "dinàmiques" moleculars de la vida històrica). Per descomptat, s'hauria de desenvolupar una teoria completa de la història. Aquesta empremadoria no té res a veure amb els límits fixats en aquest petit treball.

4. Els pre-requisits de la Historiologia

No som nosaltres qui hem de decidir pel que fa a les característiques que ha de tenir la Historiologia com a ciència. Això és tasca dels historiòlegs i dels epistemòlegs. La nostra preocupació ha estat emplaçada en fer sorgir les preguntes necessàries per a la comprensió fonamental del fenomen històric vist “des de dins”, sense la qual cosa la Historiologia podria arribar a ser ciència de la història en sentit formal, però no ciència de la temporalitat humana en sentit profund.

Havent comprés l'estructura temporoespacial de la vida humana i la seva dinàmica social generacional, estem en condicions de dir ara que sense la captació d'aquests conceptes no existirà una Historiologia coherent. Precisament són aquests conceptes els que es converteixen en requisits previs necessaris de la futura ciència de la història.

Considerem unes últimes idees. El descobriment de la vida humana com obertura ha trencat les velles barreres que existien entre una “interioritat” i una “exterioritat” acceptades per les filosofies anteriors. Les filosofies anteriors tampoc no hi han ret comptes suficients sobre com l'ésser humà aprehèn l'espacialitat i com és possible que hi actuï. Perquè haver determinat que el temps i l'espai són categories del coneixement, o coses semblants, no ens diu res de la constitució temporoespacial del món i, particularment, de l'ésser humà. Per això ha quedat oberta aquesta bretxa, infranquejable fins ara, entre la filosofia i les ciències físicomatemàtiques. Aquestes últimes han acabat donant el seu parer especial respecte a l'extensió i la duració de l'ésser humà i del seus processos interns i externs. Malgrat això, les deficiències de l'anterior filosofia han permès aquesta fructífera independència de les ciències físicomatemàtiques. Això ha portat algunes dificultats per a la comprensió de l'ésser humà i el seu sentit i per tant per a la comprensió del *sentit* del món i, així, la Historiologia primitiva s'ha debatut en la foscor dels seus conceptes fonamentals. Avui, havent entès com és la constitució estructural de la vida humana i com són en aquesta constitució la temporalitat i l'espacialitat, estem en condicions de saber com actuar cap al futur i sortir d'un “natural” ésser-llançat-al-món, sortir d'una pre-història de l'ésser natural i generar intencionalment una història mundial, mentre el món es va convertint en pròtesi de la societat humana.

Notes a Discussions Historiològiques

1. “Aquesta paraula –historiologia– es fa servir aquí, crec, per primera vegada...” I més endavant: “És inacceptable en la historiografia i la filologia actuals el desnivell existent entre la precisió, usada en obtenir o manejar les dades i la imprecisió, o encara més, la misèria intel·lectual, en l’ús de les idees constructives. Contra aquest estat de coses en el regne de la història s’aixeca la historiologia. S’impulsa pel convenciment que la història, com tota ciència empírica, ha de ser sobretot una construcció i no un ‘agregat’ –per emprar el vocable que Hegel llança una vegada i una altra contra els historiadors del seu temps–. La raó que aquests podien tenir contra Hegel –oposant-se a un cos històric construït directament per la filosofia– no justifica la tendència, cada vegada més acusada en aquell segle, d’acontentar-se amb una aglutinació de dades.

Amb la centèsima part de les dades que fa temps ja estan recollides i polides, n’hi havia prou per elaborar quelcom amb un port científic molt més autèntic i substancials que tot allò que, en efecte, ens presenten els llibres d’història”. *La Filosofia de la Historia de Hegel y la Historiología*. J. Ortega y Gasset, Revista de Occidente, febrer 1928. Inserir en *Kant-Hegel-Scheler*, Alianza, Madrid, 1982, pàg. 61 i 72.

2. Heròdot (484-420 aC), *Històries*.

3. Titus Livi (59 aC-17 dC) *Història de Roma* (coneguda després com les Dècades). N. dels t.: Originalment titolat *Ab Urbe condita libri*.

4. Prenem com a exemple la cita següent: “Començaré aquesta feina del consolat d’en Servi Galba la segona vegada, i de Titus Vinius; perquè molts escriptors han donat compte de les coses d’aquells primers segles, de set-cents i de vint anys després de la fundació de Roma, mentre es podien escriure els esdeveniments del poble romà amb la mateixa eloqüència i llibertat; després de la jornada d’Àctium, i per la pau universal, l’imperi del món es va reduir només a un, van mancar aquells enginys florits i, amb això la veritat fou ofesa de moltes maneres”. *Historias*, Cayo Cornelio Tácito, del manuscrit *Mediceus II*, de la Real Biblioteca Laurenziana. Trad. C. Coloma. Madrid, Librería dels sucesores de Hernando, 1913, pàg. 1.

5. Virgili va viure entre el 70 i el 19 aC. El poeta comença la seva obra mestra quan Octavi Cèsar, després de la batalla d’Àctium, consolida l’imperi. Aleshores Virgili era una celebritat reconeguda per les seves produccions: les *Bucòliques* i les *Geòrgiques*. Però és a partir del seu nou treball quan compta amb tots els favors de l'emperador. Per descomptat no es tracta d'un palatí com ara Teòcrit o d'un mercenari com Píndar però, tanmateix, és algú estimulat en la direcció dels interessos oficials.

Virgili plasma en l'epopeia d'Enees la genealogia de Roma. La història es remunta a la fi de la guerra de Troia. Els déus profetitzen a Enees que d'ell sortirà una progènie que governarà el món. En l'escut que Vulcà forja a l'heroi hi apareixen els quadres històrics d'allò que vindrà i arriba fins a la figura central de Cèsar August, un emperador que portarà la Pau Universal.

En Virgili, el sentit de la Història és diví perquè són els déus qui redrecen les accions humanes cap als seus propis designis (tal com succeeix en la seva font d'inspiració homèrica), però això no impedeix pas que aquest Destí s'interpreti des dels designis terrenals del poeta o del seu protector... Al s. XIV vindrà *La Divina Comèdia* en què un altre poeta reprendrà el fil de Virgili i el posarà com a guia en les seves incursions per territoris misteriosos, i l'autoritat d'aquest model restarà reforçada considerablement.

6. Heus ací un cas. En l'Encíclica *Divino Afflante Spiritu* de Pius XII es parla de “les dificultats del text que encara no han estat resoltes”, amb referència a *El Llibre de Daniel*. En efecte, encara que aquestes dificultats no s'enumerin, pel nostre compte en podem ressaltar algunes. El llibre s'ha conservat en tres llengües: hebrea, aramea i grega. Les parts hebrees i aramees entren en el cànon jueu de les Escriptures. La part grega ha estat reconeguda per l'Església Catòlica que, amb la versió dels LXX, va ser rebuda dels apòstols com a part de les seves Escriptures. Els jueus no tenen en compte Daniel entre els profetes sinó entre els hagiògrafs. D'altra banda, alguns cristians inspirats per les Escriptures editades per les Societats Bíbliques Unides (d'acord amb la versió de Cassiodor de Reina de 1569) es troben amb un Daniel prou modificat respecte del mateix dels catòlics, p. ex. el de la versió d'Eloíno Nácar Fúster i A. Colunga. I això no sembla un simple error puix que la versió de C. de Reina va ser revisada per Cebrià de Valera (1602), després sobrevingueren les revisions de 1862, 1908 i 1960. En la versió catòlica apareixen trams llargs inexistents en la protestant, com els Deuterocanònics (Gr. 3, 24-90) i l'Apèndix (Gr. 13-14). Però les dificultats més grans no es troben en l'esmentat fins ara, sinó en el mateix text que fa remuntar la història de Daniel, situant-lo al palau reial

de Babilònia després de l'any tercer de Joaquim (és a dir el 605 aC.). I això va succeir en una deportació anterior a les dues que coneixem històricament esdevingudes el 598 i el 587 aC.

L'erudit M. Revuelta Sañudo en una nota a *La Bíblia* (ed. 23. Paulinas) destaca: "Les referències històriques dels primers sis capítols no concorden amb el que la història ens en diu. Segons el text, Baltasar és fill i successor immediat de Nabucodonosor i últim rei de la dinastia. En realitat, Nabucodonosor va tenir com a successor el seu fill Evil-Merodac (Avil Marduk, 562-560) i com a quart successor, no dinàstic, Nabonid (Nabu-na'id 556-539) el qual va associar al tron el seu fill Baltasar (Bel-Shazar). Babilònia va caure definitivament en mans de Cir, no de Darius el Mede, desconegut per la història". Aquest defecte històric no es pot interpretar com un forçament de mala fe, però és un element més que es va acumulant en la deformació del text.

D'altra banda, en la visió profètica de Daniel es relata la successió de regnes que, sota al·legories, correspon a les banyes de la Bèstia i que són els regnes d'Alexandre el Gran; Seleuc I Nicàtor; Antíoc Soter; Antíoc II Cal·línic; Seleuc III Ceraune; Antíoc III el Gran; Seleuc IV Filopàtor; Heliodor i Demetri I Soter. Mentre s'interpreten lliurement aquestes al·legories, es pot pensar que l'esperit profètic de Daniel s'avança unes quantes centúries, però quan es llegeix l'explicació apareixen girs corresponents a més de tres-cents anys després. Així diu: "El moltó de dues banyes que has vist són els reis de Mèdia i Pèrsia; el boc és el rei de Grècia, i la gran banya entre els seus ulls és el primer rei, en trencar-se i sortir d'altres banyes en el seu lloc, quatre reis s'aixecaran en la nació, però no amb tanta força com aquell". Obviament, es refereix a la lluita de l'imperi persa contra Macedònia (334-331 aC) i a la fracció del nou imperi a la mort d'Alexandre. Daniel apareix profetitzant esdeveniments que passen 250 anys després quan, en realitat, les interpolacions probablement són del s. I aC sota la influència dels Macabeus, o bé més endavant, sota la influència cristiana. En 11, 1-5 es llegeix: "...Encara hi haurà tres reis a Pèrsia i el quart acumularà més riqueses que la resta; quan sigui poderós per les seves riqueses, s'aixecarà contra el regne de Grècia. Però s'hi aixecarà un rei valerós que dominarà amb gran poder i farà tot el que voldrà. I quan estigui en el cim el seu regne es trencarà i serà dividit cap als quatre vents; no serà dels seus descendents, ni ja tan poderós com va ser, puix serà dividit i passarà a d'altres diferents". En efecte, el regne va ser dividit a la mort d'Alexandre (323 aC) entre els seus generals (no entre la seva descendència) en quatre regnes: Egipte, Síria, Àsia Menor i Macedònia. Mentre, a *Macabeus*, es comuniquen aquests fets històrics sense artificis. Però *Macabeus*, escrit en hebreu, va ser redactat probablement entre els anys 100 i 60 aC. Finalment, les diferències de sentit donades a les diverses traduccions són notables com en el cas de la jueva i la catòlica, així en Daniel 12-4, la jueva diu: "Passaran molts i augmentarà la saviesa" (del text hebreu revisat per M. H. Leteris; traduïda al castellà per A. Usque Ed. Estrellas, Bs.As., 1945) i la catòlica la presenta així: "Molts s'extraviaran i augmentarà la iniquitat". La deformació històrica de Daniel acaba per donar una gran autoritat profètica a aquest llibre i, per això, Joan de Patmos reprèn el seu sistema d'al·legorització a l'*Apocalipsi* (particularment en 17, 1-16), amb la qual cosa es reforça el model antic i es prestigia la nova obra.

7. L'activitat de manipulació sistemàtica de la informació quotidiana ha estat tractada no només per estudiosos del tema i per historiògrafs sinó també per escriptors de ficció, entre els quals G. Orwell en la seva *1984* dona alguna de les descripcions més acabades.

8. El nostre punt de vista, segons el qual s'aprehèn el fet històric no com és sinó com se'l vol entendre, està justificat pels fets exposats i no es recolza en la perspectiva kantiana, negadora del coneixement de la cosa en si, o en un relativisme escèptic respecte de l'objecte de coneixement històric. En aquest mateix sentit hem dit en un altre lloc: "Per descomptat que es continuarà entenent el procés històric com el desenvolupament d'una forma que, a la fi, no serà sinó la forma mental d'aquells que vegin així les coses. I no importa a quin tipus de dogma s'apel·li perquè el rerefons que dicti aquesta adhesió sempre serà allò que es vulgui veure". (N. dels t.: A l'original de l'autor: *El paisaje humano* (inserir en *Humanizar la Tierra*). Silo, Planeta, Buenos Aires, 1989, pàg. 107. Versió catalana d'Equip de traducció de Parc Òdena, *Humanitzar la Terra*, Silo, Ediciones León Alado, Madrid, 2013, pàg. 131).

9. Recordem, per exemple, el cas de Schliemann i les seves doloroses descobertes.

10. Molts historiadors han raonat en altres camps, com Worringer, amb la seva obra *Abstraction und Einfühlung*, aplicada a l'estudi de l'estil en l'art. Com aquest estudi ha d'apel·lar, indefectiblement, a una concepció del fet històric, aquest autor psicologitza la història de l'art (i psicologitza les interpretacions històriques del fet artístic) fent una declaració violenta però conscient sobre el seu propi punt de vista. "Vet aquí la conseqüència d'un error profundament arrelat sobre l'essència de l'art en general. Aquest error té la seva expressió en la creença, sancionada durant molts segles, que la història de l'art és la història de la capacitat artística, i que la finalitat evident i constant d'aquesta capacitat és la reproducció

artística dels models naturals. D'aquesta manera, la veritat i la naturalitat creixents d'allò representat foren estimades com progrés artístic. No es va plantejar mai la qüestió de la voluntat artística perquè aquesta voluntat semblava fixa i indiscutible. Només la capacitat va ser problema de valoració; mai, però, la voluntat. Realment, es va creure que la humanitat havia necessitat mil·lennis per aprendre a dibuixar amb exactitud, és a dir, amb veritat natural; realment, es va creure que la producció artística resta determinada en cada moment per un progrés o un retrocés en la capacitat. Va passar inadvertit el coneixement –tan proper tanmateix, i fins i tot tan obligat per a l'investigador que vulgui comprendre moltes situacions en la història de l'art– segons el qual aquesta capacitat és només un aspecte secundari que rep pròpiament la seva determinació i la seva regla de la voluntat, factor superior i únic determinant. Però la investigació actual en l'esfera de l'art ja no pot –com hem dit– prescindir d'aquest coneixement. Cal que per a ella sigui axiomàtica la màxima següent: s'ha pogut tot el que s'ha volgut, i el que no s'ha pogut és perquè no estava en la direcció de la voluntat artística. La voluntat, que abans passava per indiscutible, ara es converteix en el problema mateix de la investigació, i la capacitat resta exclosa com criteri de valor.” *La esencia del estilo gótico*. G. Worringer, Revista de Occidente, Argentina, Buenos Aires, 1948, pàg. 18 i 19.

11. G. Vico (1668-1744)
12. Aquesta és la temàtica de les parts primera, segona i quarta del seu *Principi di scienza nuova d'intorno alla natura delle nazioni, per li quali si ritrovano altri principi del diritto naturale delle genti*.
13. *Ciencia nueva*. G. Vico, Aguilar, Buenos Aires, 1981, pàg. 186.
14. Op. cit., pàg. 186, par. 342.
15. *La filosofia de G.B.V. e l'età barocca*. L. Giusso.
16. J. Herder (1744-1803)
17. En realitat es tracta d'una concepció “biocultural” de la història, però no per això menys filosòfica que qualsevol altra. Quant a designació, Voltaire és un dels primers a parlar de “filosofia de la història”.
18. A. Comte (1798-1857)
19. A. Comte, *Discours sur l'esprit positif*, Schleicher, par. 73. Inexistent en par. 73 de l'edició francesa de la Societat Positivista Internacional.
20. O. Spengler (1880-1936)
21. *La decadencia de Occidente*, O. Spengler, Espasa-Calpe, Madrid, 1976, I. Introducció.
22. *Años decisivos*. O. Spengler, Espasa-Calpe, Madrid, 1982.
23. A. Toynbee (1899-1975)
24. En una nota a les *Meditaciones cartesianas*, M. Presas fa les següents observacions: “La Cinquena meditació respon a l'objecció de solipsisme transcendent i pot ser considerada –segons opina Ricoeur– com l'equivalent i el substitut de l'ontologia que Descartes introdueix en la seva *IIIe Meditation* per mitjà de la idea d'allò infinit i pel reconeixement de l'ésser en la presència mateixa d'aquesta idea. Mentre que Descartes transcendeix el *cogito* gràcies a aquest recurs a Déu, Husserl transcendeix l'*ego* per l'*alter ego*; així doncs, cerca en una filosofia de la intersubjectivitat el fonament superior de l'objectivitat que Descartes cercava en la *veracitas divina*. Cf. Paul Ricoeur, *Étude sur les Meditations cartésiennes de Husserl*, en *Revue Philosophique de Louvain*, 53 (1954), pàg. 77. El problema de la intersubjectivitat ja se li havia plantejat a Husserl amb motiu de la introducció de la reducció. Uns cinc anys després estén la reducció a la intersubjectivitat, en les lliçons sobre *Grundprobleme der Phänomenologie*, dictades en el semestre de l'hivern de 1910/11 a Gotinga. En diverses ocasions Husserl al·ludeix a aquestes lliçons publicades ara en el tom XIII de la Husserliana, sobretot cf. *Formale und transzendente Logik*, pàg. 215, nota. Allà anuncia l'exposició breu de les investigacions que apareixeran en les *Meditaciones cartesianas*; però assenyala que hi ha moltes i difícils investigacions especials, explícites, que espera publicar l'any proper. Com és ben sabut, Husserl no va arribar a publicar aquestes investigacions explícites sobre temes especials de la intersubjectivitat...”. *Meditaciones cartesianas*. E. Husserl, Ediciones Paulinas, Madrid, 1979, nota pàg. 150.
25. Art. cit. “Cuidado” *Diccionario de Filosofía*. J. Ferrater Mora, Alianza, Madrid, 1984.
26. “És la tesi capital de l'exegesi vulgar del temps, la tesi que el temps és ‘infinit’, la que fa patent, de la manera més peremptòria, l'anivellació i l'encobriment del temps mundà, i amb ell de la temporalitat en general, que comporta aquesta interpretació. El temps (per a aquesta interpretació) es

dona immediatament com a seqüència ininterrompuda dels *ara*. Tot ara ja és també 'fa un instant' o un 'd'aquí a un instant'. Si la caracterització del temps s'atén primàriament i exclusivament a aquesta seqüència, radicalment no pertoca trobar-hi com a tal cap principi ni final. Cada darrer ara és quant a ara sempre un ja, un 'd'aquí a un instant ja no', és a dir, temps en el sentit del 'ja no ara', del passat; cada primer ara és un 'fa un instant encara no', és a dir, temps en el sentit de 'l'encara no ara', de 'l'avenir'. El temps és, consegüentment, i 'per ambdós costats', sense fi. Aquesta tesi referent al temps només resulta possible sobre la base de l'orientar-se per 'l'en si' surant en el buit d'un transcurs dels ara 'davant dels ulls', on el ple fenomen de l'ara és encobert pel que respecta a la databilitat, mundanitat, distensió i localització en la forma peculiar del 'ser aquí' i rebaixat al nivell d'un fragment irrecognoscible. Si dirigint l'atenció cap al 'ser davant dels ulls' i el 'no ser davant dels ulls', 'hom pensa' la seqüència dels *ara* 'fins al final', no pertoca trobar mai un final. Vet aquí que d'aquest pensar el temps fins al final s'ha de pensar sempre més temps, s'infereix que el temps és infinit." *El ser y el tiempo*. M. Heidegger, F.C.E., Mèxic, 1980, pàg. 457.

27. Malgrat la declaració de Husserl: "...no tinc res a veure amb la sagacitat heideggeriana, amb aquesta manca genial de científicitat" Cit. per Iso Kern, tom XV de les *Husserlianes*, XXss.

28. El concepte de "paisatge" és tan necessari que apareix com una obvietat en les declaracions dels físics contemporanis. Així, Schrödinger, com el seu eximi representant, ens diu: "Què és la matèria? Com és el nostre esquema mental de la matèria?. La primera pregunta és ridícula. (Com hem de dir què és la matèria –o, per precisar, què és l'electricitat– si es tracta de fenòmens observables una sola vegada?). La segona deixa veure ja un canvi radical d'actitud: la matèria és una imatge de la nostra ment –per tant la ment és anterior a la matèria (malgrat la curiosa dependència empírica dels nostres processos mentals respecte de les dades físiques d'una determinada porció de matèria: el nostre propi cervell)–. A la segona meitat del segle XIX, la matèria semblava ser quelcom permanent, perfectament assequible. Hi hauria una porció de matèria que mai no hauria estat creada (a menys que els físics ho sabessin) i que mai no podria ser destruïda. Es podria aferrar amb la seguretat que no s'esmunyiria entre els dits. A més els físics afirmaven que aquesta matèria estava del tot subjecta a lleis pel que fa al seu comportament i al seu moviment. Es movia d'acord amb les forces que hi actuaven, segons les seves posicions relatives, les parts de la matèria que l'envolten. Es podia predir el comportament, estava predeterminat rígidament per a tot el futur per les condicions inicials. Tot això era molt còmode, almenys en ciència física, mentre es tractés de matèria externa inanimada. Però si ho apliquem a la matèria que constitueix el nostre cos, o la que constitueix el dels nostres amics, o fins i tot el del nostre gat o el nostre gos, es planteja la coneguda dificultat pel que fa a l'aparent llibertat dels éssers vius per moure els seus membres a voluntat. En parlarem més endavant. De moment tractaré d'explicar el canvi radical en les idees sobre la matèria que han tingut lloc durant l'últim mig segle. Es va donar gradualment i inadvertidament, sense que ningú ho desitgés. Crèiem que ens seguïem movent dins l'antic marc 'materialista' d'idees, quan en realitat ja ens n'havíem sortit". *Ciencia y humanismo*. E. Schrödinger, Tusquets, Barcelona, 1985, pàg. 21 i 22.

29. Cap ésser natural, cap animal per gran que hagi estat la seva força de treball i per social que sigui el seu ordre o família, no ha produït canvis tan profunds com els realitzats per l'ésser humà. No obstant això, aquesta evidència va semblar no comptar durant molt de temps. Si avui, en part com a resultat de la revolució tecnològica i de les modificacions operades en els modes de producció, informació i comunicació, es reconeix tal activitat, és evident que per a molts això es fa de mala gana, tot enfosquant-la amb els "perills" que l'avenç engendra per a la vida. Així, s'ha traslladat la ja insostenible passivitat de la consciència a la consciència culpable per haver-se transgredit un suposat ordre natural.

30. Com ha estat possible que aquesta concepció hagi passat quasi inadvertida per al món de la historiologia és un d'aquests grans misteris, o més aviat tragèdies, que s'expliquen per l'acció d'antepredicats de l'època que pressionen en l'ambient cultural. En l'època del predomini ideològic alemany, francès i anglosaxó, el pensament d'Ortega va ser associat a una Espanya que, a diferència d'avui, marxava contra direcció del procés històric. Per a més sarcasme, alguns dels seus comentaristes van fer d'aquella obra fecunda, una exegesi petita i interessada. Des d'un altre angle, Ortega va pagar car l'esforç de traduir a llenguatge accessible, quasi periodístic, temes importants de filosofia. Això no li va ser mai perdonat pels mandarins de la pedanteria acadèmica de les darreres dècades.

31. Veure del mateix autor *Psicologia de la imatge*.

MITES ARRELS UNIVERSALS

ACLARIMENT

Des de temps llunyans va existir l'afany per definir el mite, la llegenda i la faula; per separar el conte i el relat poc probable de la descripció veraç. S'ha realitzat un gran treball per demostrar que els mites són la vestidura simbòlica de veritats fonamentals, o bé transposicions de forces còsmiques a éssers amb intenció. S'ha dit que es tracta de transformismes en què personatges vagament històrics s'elevan a la categoria d'herois o de déus. S'ha teoritzat per tal de mostrar les realitats objectives que hi ha al darrere de la deformació de la raó. S'ha investigat per tal de descobrir el conflicte psicològic profund en aquestes projeccions. I així, aquesta tasca enorme ha resultat útil perquè ens ha ajudat a comprendre, quasi en laboratori, com els nous mites lluiten amb els antics per tal de guanyar el seu espai. Fins i tot en les teories científiques podem observar que quan es desenganxen de l'àmbit que els és propi i s'enliren sense demostració, és perquè ja s'han instal·lat en el terreny de la creença social i han adquirit la força plàstica de la imatge, tan important com a referència i tan decisiva per orientar conductes. I en aquesta nova imatge que irromp podem veure els avatars de mites antics rejuvenits per la modificació del paisatge social al qual s'ha de donar resposta per exigència dels temps.

El sistema de tensions vitals a què està sotmès un poble es tradueix com a imatge, però amb això no n'hi ha prou per explicar-ho tot, a no ser que hom pensi en termes grollers de repte i resposta. És necessari comprendre que en tota cultura, grup o individu, existeix una memòria, una acumulació històrica sobre la qual s'interpreta el món en què es viu. Per a nosaltres aquesta interpretació és allò que configura el paisatge que es percep com extern i està tenyit per les tensions vitals que ocorren en aquest moment històric o que han ocorregut fa molt de temps i que, residualment, formen part de l'esquema interpretatiu de la realitat present. Quan, en un poble donat, descobrim les tensions històriques bàsiques ens apropem a la comprensió dels seus ideals, aprensions i esperances, que no estan en el seu horitzó com idees fredes sinó com imatges dinàmiques que empenyen conductes en una direcció o una altra. I, per descomptat, determinades idees seran acceptades amb més facilitat que d'altres en la mesura que es relacionen més estretament amb el paisatge en qüestió. Aquestes idees seran experimentades amb tot el sabor de compromís i veritat que tenen l'amor i l'odi, perquè el seu registre intern és indubtable per a qui el pateix encara que no estigui objectivament justificat. Exemplifiquem. Els temors d'alguns pobles s'han traduït en imatges d'un futur mític en què tot s'esfondrarà. Cauran els déus, els cels, l'arc del cel i les construccions; l'aire es farà irrespirable i les aigües verinoses; el gran arbre del món, responsable de l'equilibri universal, morirà i amb ell els animals i els éssers humans. En moments crítics, aquests pobles han traduït les seves tensions mitjançant imatges inquietants de contaminació i socavament. Però això mateix els ha impulsat en els seus millors moments a "construir" amb solidesa en nombrosos camps. D'altres pobles s'han format en el registre penós de l'exclusió i l'abandó de paradisos perduts, però això també els ha empès a millorar i a conèixer incansablement per tal d'arribar al centre del saber. Alguns pobles semblen marcats per la culpa d'haver matat els seus déus i d'altres se senten afectats per una visió polifacètica i canviant, però això ha portat a uns a redimir-se per l'acció i a d'altres a la cerca reflexiva d'una veritat permanent i transcendent. Amb això no volem transmetre estereotips perquè aquestes observacions fragmentàries no expliquen la riquesa extraordinària del comportament humà. Més aviat volem ampliar la visió que habitualment es té dels mites i de la funció psicosocial que compleixen.

Avui estan desapareixent les cultures separades i, per tant, els seus patrimonis mítics. S'adverteixen modificacions profundes en els membres de totes les comunitats, mentre reben l'impacte no només de la informació i la tecnologia, sinó també d'usos, costums, valoracions, imatges i conductes sense importar gaire el punt de procedència. No podran sostreure's a aquest trasllat les angoixes, les esperances i les propostes de solució que prenen expressió en teories o formulacions més o menys científiques, però porten en el seu si mites antics i desconeguts per al ciutadà del món actual.

En apropar-nos als grans mites hem revalorat els pobles des de l'òptica de la comprensió de les seves creences bàsiques. En aquest treball no hem tocat els bells contes i llegendes que descriuen els afanys dels semidéus i dels mortals extraordinaris. Ens hem circumscrit als mites en els quals el nucli està ocupat pels déus, malgrat que la humanitat jugui un paper important en aquesta trama. Mentre ha estat possible, no hem barrejat qüestions de culte, perquè hem considerat que ja s'ha deixat de confondre la religió pràctica i quotidiana amb les imatges plàstiques de la mitologia poètica. D'altra banda, hem procurat prendre per referència de les nostres adaptacions els textos originals de cada mitologia, pretensió que ens ha ocasionat nombrosos problemes. Així, com a esment, diguem que la riquesa mitològica de les civilitzacions cretenca i micènica ha estat englobada en un capítol genèric de "Mites greco-romans" precisament per no comptar amb textos originals d'aquelles cultures. El mateix ens ha succeït amb els mites africans, oceànics i, en alguna mesura, americans. De tota manera, els avenços que estan realitzant antropòlegs i especialistes en mites comparats ens fan pensar en un treball futur que tingui com a base els seus descobriments.

El títol d'aquest llibre, *Mites arrels universals*, exigeix algunes precisions. Hem considerat "arrel" tot mite que ha passat de poble en poble i ha conservat una certa perdurabilitat en el seu argument central, encara que s'hagin produït modificacions a través del temps en els noms dels personatges considerats, en els seus atributs i en el paisatge en què s'insereix l'acció. L'argument central, allò que designem com "nucli d'ideació", també experimenta canvis però a una velocitat relativament més lenta que la d'elements que podem prendre per accessoris. D'aquesta manera, com que no hem tingut en compte la variació del sistema de representació secundari, tampoc no hem convertit en decisiva la ubicació del mite en el moment precís en què aquest va sorgir. No es podria sostenir una pretensió oposada a l'esmentada, ja que l'origen del mite no es pot filiar en un moment exacte. En tot cas, són els documents i els diferents vestigis històrics els que donen compte de l'existència del mite i es troben dins d'una databilitat més o menys ajustada. D'altra banda, la construcció del mite no sembla respondre a un sol autor, sinó a generacions successives d'autors i de comentaristes que es van basant en un material de per si inestable i dinàmic. Els descobriments a què arriben actualment l'arqueologia, l'antropologia i la filologia, actuant com auxiliars de la mitologia comparada, ens mostren certs mites que anteriorment havíem considerat com originals d'una cultura, quan en realitat pertanyien a cultures anteriors, o a cultures contemporànies de les quals aquella va rebre la seva influència. D'acord amb tot això, no hem posat especial interès a ubicar els mites en ordre cronològic, sinó més aviat en relació amb la importància que semblen haver adquirit en una cultura determinada, encara que aquesta sigui posterior a una altra en què el mateix nucli d'ideació ja estava actuant.

D'altra banda, queda clar que aquest treball no pretén ser ni una recopilació, ni una comparació, ni una classificació sobre la base de categories prefixades, sinó posar en evidència els nuclis d'ideació perdurables i actants en diferents latituds i moments històrics. Es podrà objectar que la transformació dels contextos culturals també fa variar les expressions i els significats que s'esdevenen en el seu si. Però, precisament per això, hem pres mites que han adquirit més importància en una cultura i un moment, encara que en altres oportunitats hagin existit però sense complir amb una funció psicosocial rellevant.

Pel que fa a certs mites que apareixen en punts aparentment desconnectats però que tenen entre si similituds importants, s'haurà de revisar a fons si aquesta desconexió històrica va ocórrer efectivament. En aquest camp els avenços són molt ràpids i avui ja ningú no podria afirmar que, per exemple, les cultures d'Amèrica són totalment alienes a les de l'Àsia. Es podrà dir que quan van ocórrer les migracions a través de l'estret de Bering, fa més de vint mil anys, els pobles de l'Àsia no comptaven amb mites desenvolupats i que aquests solament van agafar caràcter quan les tribus es van assentar. Però, en tot cas, la situació premítica va ser semblant en els pobles que estem esmentant i potser allà es troben pautes que fins i tot desenvolupant-se de forma diferent en les seves diverses situacions culturals, van mantenir alguns patrons comuns. Sigui com sigui, aquesta discussió no està acabada i és prematur adherir a qualsevol de les hipòtesis avui en pugna. Pel que fa a nosaltres, com hem observat abans, poc importa l'originalitat del mite sinó la importància que té en una cultura determinada.

Aquest és el rapte d'aquells éssers no compresos en la seva naturalesa íntima, grans poders que van fer tot allò conegut i allò encara desconegut.

Aquesta és la rapsòdia de la naturalesa externa dels déus, de l'acció vista i cantada per humans que van poder ubicar-se en el mirador d'allò sagrat.

Això és el que va aparèixer com a senyal fixat en temps etern, capaç d'alterar l'ordre i les lleis i el pobre seny. Allò que els mortals varen desitjar que els déus fessin; allò que els déus varen parlar a través dels homes.

I. MITES SUMERI-ACCADIS

Gilgamesh

(Poema del senyor de Kullaba)

Gilgamesh i la creació del seu doble ¹

Aquell que tot ho va saber i que va entendre la profunditat de les coses, aquell que tot ho va veure i tot ho va ensenyar, aquell que va conèixer els països del món, aquell fou el grandios Gilgamesh. Ell va construir els murs d'Uruk, va emprendre un llarg viatge i va saber tot el que esdevingué abans del Diluvi. En tornar va gravar totes les seves proeses en una estela.

Perquè els grans déus el van crear, dos terços dels seu cos eren de déu i un terç d'home. Quan ell va haver lluitat contra tots els països va tornar a Uruk, la seva pàtria. Però els homes van murmurar amb odi perquè Gilgamesh prenia el millor de la joventut per a les seves gestes i governava fèrriament. Per això la gent va dur les seves queixes als déus i els déus a Anu. Anu va enlairar la seva reclamació a Aruru i va dir aquestes paraules: "Oh, Aruru, creadora de la humanitat, fes un altre home igual a Gilgamesh, fes una còpia de Gilgamesh, per tal que quan ambdós es trobin lluitin entre ells i ja ningú no pertorbi la nostra ciutat". La deessa Aruru es concentrà dins seu, s'humitejà les mans, prengué argila i amb ella formà el valent Enkidu. L'heroi va néixer amb el cos cobert d'un borriçol tan espès com l'ordi dels camps². No en sabia res dels homes ni dels països i la seva intel·ligència romania tancada. Com animal salvatge s'alimentava d'herbes i abeurava de les fonts amb el bestiar.

Amb el temps, un caçador va trobar Enkidu i el seu rostre es va contreure pel temor. Es va adreçar al seu pare i li va explicar les proeses que havia vist realitzar a aquell home salvatge. Aleshores, el vell va enviar el seu fill a Uruk per demanar ajuda a Gilgamesh.

Quan Gilgamesh va sentir la història de llavis del caçador li va recomanar que prengués una bella servidora del temple, una filla de l'alegria, que se l'emportés i la posés a l'abast de l'intrús. "D'aquesta manera, quan ell vegi la noia quedarà encantat i oblidarà els seus animals i els seus animals no el reconeixeran". Tan bon punt el rei va parlar, el caçador va seguir les indicacions i en tres dies va arribar al lloc de trobada. Van passar un i un altre dia més, fins que els animals van arribar a la font per tal d'abeurar. Darrere d'ells va aparèixer l'intrús i va veure la servidora asseguda. Quan ella es va aixecar i va anar prompta cap a ell, Enkidu restà captivat per la seva bellesa. Va estar amb ella set dies, fins que va decidir anar a buscar el seu bestiar, però les gaseles i el ramat del desert s'hi van apartar. Enkidu no va poder córrer però la seva intel·ligència es va obrir i va començar a pensar i a sentir com a home. Va tornar a seure al costat de la dona i ella li va dir: "Per què vius amb el bestiar com un salvatge? Vine, et guiaré a Uruk, al santuari d'Anu i de la deessa Ishtar, fins a Gilgamesh, aquell a qui ningú venç". Això va agradar a Enkidu perquè el seu cor cercava un contrincant i un amic i per això va deixar que la jove el guiés fins a les pastures fèrtils on es troben els estables i els pastors. Ell mamava la llet dels animals i no coneixia el pa ni el vi fins que la noia els hi va donar a tastar. L'esclava sagrada el va untar amb olis, un barber va esquilar el seu cos i, vestit com un rei jove, va agafar la seva llança per lluitar contra les feres salvatges. Així va alliberar els pastors i els va permetre que dormissin sense ensurts. Aleshores, un emissari va arribar fins a Enkidu i va demanar el seu ajut per acabar amb les injustícies de Gilgamesh, rei d'Uruk. Enkidu, enrabiàt, va prometre canviar l'ordre de les coses.

Gilgamesh havia vist el salvatge en somnis i va comprendre que s'havien d'entendre en combat, per això quan el seu oponent li va barrar el pas ell es va abalançar amb la força del toro brau. La gent es va arremolinar per contemplar la lluita ferotge i van celebrar la semblança d'Enkidu amb el rei. Van lluitar davant la casa de l'Assemblea. Van convertir les portes en estelles i van demolir els murs, i quan el rei va aconseguir fer-lo caure a terra, Enkidu es va apaivagar i va lloar Gilgamesh. Aleshores, ambdós es van abraçar per tal de segellar la seva amistat.

El bosc dels cedres

Gilgamesh va tenir un somni i Enkidu va dir: "El teu somni significa que el teu destí és ser rei però no immortal. Per tant, sigues just amb els que et serveixen, sigues just davant els ulls del déu Shamash. Usa el teu poder per alliberar i no per oprimir". Gilgamesh va reconsiderar la seva vida i va descobrir que no havia complert amb el seu destí, per això li va dir a Enkidu: "Haig d'anar al país de la Vida, on creixen els cedres i haig d'escriure el meu nom en una estela on estan escrits els noms d'aquells que mereixen glòria".

Enkidu va entristir perquè ell, com a fill de la muntanya, coneixia els camins que portaven al bosc dels cedres. Va pensar: “Deu mil llegües hi ha des del centre del bosc en qualsevol direcció de l'entrada. En el seu cor viu Humbaba (el nom del qual significa ‘Enormitat’). Ell bufa el vent de foc i el seu crit és la tempesta”.

Però Gilgamesh ja havia decidit anar al bosc per acabar amb el mal del món, el mal de Humbaba. I decidit com estava, Enkidu es va preparar per guiar-lo, no sense explicar abans els perills. Així digué: “Un gran guerrer que no dorm mai custodiava les entrades. Només els déus són immortals i l'home no pot assolir la immortalitat, no pot lluitar contra Humbaba”.

Gilgamesh s'encomanà a Shamash, el déu-sol i li demanà ajuda en l'empresa. I Gilgamesh va recordar els cossos dels homes que havia vist surar en el riu en mirar des dels murs d'Uruk. Els cossos d'enemics i amics, de coneguts i desconeguts. Llavors va intuir la seva pròpia fi i va portar al temple dos cabrits, un de blanc sense taca i un altre de marró, i va dir a Shamash: “L'home mor sense esperances i jo haig de complir la meva comesa. Hi ha un llarg camí fins al recinte tancat de Humbaba, ¿per què, Shamash, vas omplir el meu cor amb l'esperança d'aquesta empresa si no pot ser realitzada?” I el compassiu Shamash va acceptar les ofrenes i les llàgrimes de Gilgamesh i va celebrar amb ell un pacte solemne.

Després, Gilgamesh i Enkidu van donar ordres als artesans per tal que forgessin les seves armes, i els mestres van portar les javelines i les espases, els arcs i les destrals. Les armes de cadascú pesaven deu vegades trenta sicles i l'armadura uns altres noranta. Així i tot, els herois varen partir i en un dia van caminar cinquanta llegües. En tres dies van fer tant de camí com el que fan els viatgers en un mes i tres setmanes. Encara van haver de creuar set muntanyes abans d'arribar a la porta del bosc. Fet el camí allà la van trobar, de setanta colzes d'alt i quaranta-dos d'ample. Així era l'enlluernadora porta que no van destruir per la seva bellesa. Va ser Enkidu qui va arremetre, empenyent només amb les seves mans fins a obrir-la de bat a bat. Després van descendir per tal d'arribar fins al peu de la muntanya verda. Immòbils, van contemplar la muntanya de cedres, mansió dels déus. Allà els arbusts cobrien el vessant. Quaranta hores es van extasiar mirant el bosc i veient el camí magnífic, el que Humbaba recorria per arribar a casa seva...

Va vesprejar i Gilgamesh va cavar un pou. Va escampar farina i va demanar somnis benèfics a la muntanya. Assegut sobre els seus talons, el cap sobre els seus genolls, Gilgamesh va somiar i Enkidu va interpretar els somnis d'auspici. A la nit següent Gilgamesh va demanar somnis favorables per a Enkidu, però els somnis que va oferir la muntanya van ser ominosos. Després Gilgamesh no va despertar i Enkidu fent esforços va aconseguir posar-lo dret. Coberts amb les seves armadures van cavalcar la terra com si portessin vestidures lleugeres. Van arribar fins al cedre immens i, aleshores, les mans de Gilgamesh van brandar la destral i el van abatere.

Humbaba va sortir de la seva mansió i va clavar l'ull de la mort en Gilgamesh. Però el déu-sol, Shamash, aixecà huracans terribles contra Humbaba: el cicló, el remolí. Els vuit vents tempestuosos es van llançar contra Humbaba, de manera que aquest no va poder avançar ni retrocedir, mentre Gilgamesh i Enkidu tallaven els cedres per tal d'entrar en els seus dominis. Per això Humbaba es va acabar presentant mans i temorós davant els herois. Els va prometre els millors honors i Gilgamesh estava a punt d'assentir i abandonar les seves armes, quan Enkidu va interrompre: “No l'escoltis! No, amic meu, el mal parla per la seva boca! Ha de morir a mans nostres!” I gràcies a l'advertència del seu amic, Gilgamesh es va refer. Prengué la destral, desembeinà l'espasa i ferí Humbaba al coll, mentre Enkidu feia el mateix, fins que a la tercera vegada Humbaba va caure i va morir. Silent i mort. Aleshores li van separar el cap del coll i, en aquell moment, es va desfermar el caos perquè aquell qui jeia era el Guardià del Bosc dels Cedres. Enkidu va talar els arbres del bosc i va arrencar les arrels fins als marges de l'Eufrates. Després, va posar el cap del vençut en un sudari i el va mostrar als déus. Però quan Enlil, senyor de la tempesta, va veure el cos sense vida de Humbaba, enfurismat va llevar als profanadors el poder i la glòria que havien estat de Humbaba i els donà al lleó, al bàrbar, al desert. Aleshores, els dos amics van sortir del bosc dels cedres.

Gilgamesh va rentar el seu cos, llançà lluny les seves vestidures ensangonades i en va cenyir d'altres sense màcula. Quan la corona reial va brillar en el seu cap, la deessa Ishtar hi va posar els seus ulls. Però Gilgamesh la va rebutjar perquè ella havia perdut tots els seus esposos i els havia reduït a la servitud més abjecta per mitjà de l'amor. Així, Gilgamesh va dir: “Tu ets una casa derruïda que no protegeix contra la tempesta, ets les joies dels palaus saquejats per lladres, ets el verí dissimulat amb menges, ets un fonament de pedra tova, ets un sortilegi que t'abandona en el perill, ets una sandàlia que fa ensopegar en la cursa”.

El Brau Celeste, la mort d'Enkidu i el descens als inferns

La princesa Ishtar, furiosa, s'adreçà al seu pare Anu i va amenaçar d'esbotzar les portes de l'infern per fer-hi sortir un exèrcit de morts més nombrós que el dels vius. Va baladrejar: "Si no llances el Brau Celeste sobre Gilgamesh ho faré jo". Anu va convenir amb ella a canvi de la fertilitat dels camps durant set anys. Tot seguit va crear el Brau Celeste que va caure sobre la terra. En la primera escomesa la bèstia va matar tres-cents homes. En la segona van caure d'altres centenars. En la tercera va carregar contra Enkidu, però Enkidu la va retenir per les banyes, li va saltar al damunt i la va abatre. Mentre la bèstia llançava una escuma sagnant per la boca, Enkidu l'aferrava i quan ja estava a punt de defallir per l'esforç va cridar: "Gilgamesh, hem promès als déus donar durada als nostres noms, enfonsa la teva espasa en el cos del nostre enemic!". Llavors Gilgamesh va arremetre i va matar el Brau Celeste clavant la seva espasa punxant entre les banyes i el clatell. Tot seguit els amics van extreure el cor palpitant i el van oferir a Shamash. Però la deessa Ishtar va pujar a la muralla més alta d'Uruk i d'allà estant va pronunciar una maledicció sobre Gilgamesh. Enkidu, en sentir baladrejar la princesa, no va poder controlar la seva fúria i segellà el seu destí en arrencar els genitals del Brau Celeste i llançar-los contra el rostre diví.

Quan va arribar el dia, Enkidu va tenir un somni. Estaven reunits els déus en consell: Anu, Enlil, Shamash i Ea. Discutien per la mort de Humbaba i del Brau Celeste i van decretar que dels dos amics, Enkidu havia de morir. Llavors Enkidu va despertar del somni i va explicar allò que havia vist. Després va tornar a somniar i va relatar això: "Els instruments musicals de Gilgamesh van caure en un gran recinte. Gilgamesh els va cercar però no va poder assolir les profunditats on es trobaven. Amb les seves mans va cercar l'arpa i la flauta; amb els peus va tractar de tocar-les. Assegut davant el recinte que comunica amb els mons subterranis, Gilgamesh plorà amargament i pregà que algú portés els seus instruments des de la profunditat dels inferns. Llavors Enkidu va dir: 'jo baixaré a buscar la teva flauta'. Tot seguit es va obrir la fossa que porta als inferns i Enkidu va baixar. Va passar un temps i l'entristit Gilgamesh va preguntar: 'que Enkidu pugui tornar i parli amb mi'. L'esperit d'Enkidu va volar des de les profunditats com una bufada i els dos germans van parlar: '-Tu que coneixes el món subterrani digues-me si allà has vist aquells que van morir en la fúria de les batalles i aquells que van morir abandonats en els camps... -Qui va morir en batalla està sostingut pels seus pares, però aquell el cadàver del qual va ser abandonat en els camps no té pau en els inferns. També he vist qui vaga sense que el seu esperit sigui recordat; volta sempre inquiet i s'alimenta de les deixalles que abandona la gent'. Els dos germans van restar en silenci".³

Enkidu emmalaltí i morí. Aleshores Gilgamesh digué: "Sofrir. La vida no té cap altre sentit que morir! Moriré jo com Enkidu? Haig de cercar Utanapishti, a qui anomenen 'El Llunyà', per tal que expliqui com va arribar a immortal. En primer lloc manifestaré el meu dol, després vestiré la pell de lleó i tot invocant Sin em posaré en camí".

Gilgamesh havia recorregut tots els camins fins a arribar a les muntanyes, fins a les mateixes portes del Sol. Allà es va aturar davant els homes-escorpí, els terribles guardians de les portes del Sol. Va preguntar per Utanapishti: "Desitjo interrogar-lo sobre la mort i la vida". Llavors, els homes-escorpí van tractar de dissuadir-lo de l'empresa. "Ningú que entra a la muntanya no veu la llum", van dir. Però Gilgamesh va demanar que li obrissin la porta de la muntanya i a la fi així es va fer. Va caminar hores i hores dobles en la foscor profunda, en la llunyania va veure una claror i en arribar-hi es va trobar el Sol davant per davant. Tot i engegat per la lluentor va arribar a veure un jardí immens. Va caminar pels camins que recorren els déus fins que es va trobar un arbre que tenia les branques de lapislàtzuli. D'aquestes branques penjaven el fruit del robí.

Vestit amb la pell de lleó i menjant carn d'animals, Gilgamesh vagà pel jardí sense saber en quina direcció anar. En veure'l Shamash, compadit, li va dir: "Quan els déus van engendrar l'home van reservar per a si mateixos la immortalitat. La vida que cerques mai no la trobaràs".

Gilgamesh va seguir el seu camí fins a arribar a la platja on va trobar el barquer del Llunyà. Fets a la mar van albirar la terra. Utanapishti, que els va veure arribar, va demanar explicacions a l'acompanyant del seu barquer. Gilgamesh donà el seu nom i explicà el sentit de la travessia.

El diluvi universal

I Utanapishti digué: "Et revelaré un gran secret. Hi havia una antiga ciutat anomenada Shuruppak, a les ribes de l'Eufrates. Era rica i sobirana. Allà tot es multiplicava, els béns i els éssers humans creixien en abundància. Però Enlil, molest pel clamor, va dir als déus que ja no era possible agafar el son i els exhortà a posar fi a l'excés tot desencadenant el diluvi. Aleshores, Ea em va revelar en un somni el disseny d'Enlil. 'Enderroca casa teva i salva la teva vida, construeix una barca que haurà de ser igual

de llarga que d'ampla i amb sostre. Després, portaràs cap a la barca la llavor de tot ésser viu. Si et pregunten pel teu treball, diràs que has decidit anar a viure al golf. Els meus petits traginaven betum i els grans feien tot el que era necessari. Vaig ensostrar el vaixell i sota el pis vaig construir set cobertes, cadascuna dividida en nou recintes. Finalment, vaig fer lliscar la pesada construcció sobre troncs gruixuts fins que va tocar l'aigua i va quedar submergida en les dues terceres parts. El setè dia el vaixell va estar completat i carregat amb tot el necessari. Vaig fer pujar a la barca la meua família, parents i artesans i després hi vaig fer entrar els animals domèstics i salvatges. Aquella tarda, quan va arribar l'hora, Enlil va enviar el Genet de la Tempesta. Vaig entrar a la barca i la vaig tancar amb betum i asfalt i com que tot estava llest, li vaig donar el timó al barquer Puzur-Amurri. Nergal va arrencar les comportes de les aigües inferiors i els déus varen arrasar camps i muntanyes. Els jutges de l'infern, els Anunnaku, van llançar les seves teies i el dia es va fer nit. Dia rere dia refermava la tempesta i semblava agafar més puixança. Al setè dia el diluvi es va aturar i la mar va restar en calma. Vaig obrir l'escotilla i el sol em donà de ple. Vaig escutar en va, tot era mar. Vaig plorar pels homes i els éssers vius de nou convertits en fang. Finalment, el mont Nisir va aturar la barca en el seu cim. Vaig deixar anar un colom i una oreneta, que van tornar perquè no van poder assentar-se en cap terra i, després de molts dies, vaig alliberar un corb que s'allunyà grallant i no va tornar. Després els déus es van reunir en consell i recriminaren Enlil pel càstig tan dur que havia donat a les criatures. Així doncs Enlil va venir a la barca, ens va fer agenollar a la meua dona i a mi i va tocar els nostres fronts alhora que deia: 'Tu eres mortal, però ara tu i la teua dona viureu per sempre més en la boca dels rius i seràs conegut com El Llunyà'. Quant a tu, Gilgamesh, per què els déus haurien d'atorgar-te la immortalitat?"

El retorn

Utanapishti va sotmetre Gilgamesh a una prova. Havia de procurar no dormir durant sis dies i set nits. Però tan bon punt l'heroi va asseure's sobre els seus talons, una boira desmanegada de la llana de la son li va caure al damunt. "Mira'l, mira qui cerca la immortalitat", així va dir El Llunyà a la seva dona. En despertar, Gilgamesh va queixar-se amb amargor pel fracàs: "On aniré? La mort és a tots els meus camins". Utanapishti, contrariat, va ordenar al barquer que retornés l'home però no sense pietat, per això va decretar que les seves vestidures no envellissin mai, així, de nou a la seva pàtria hauria de lluir esplèndid als ulls mortals. En acomiadar-se, El Llunyà xiuxiuejà: "En el fons de les aigües hi ha un *lycium* espinós que pot esgarrapar les teves mans, però si te n'apoderes i el conserves vora teu podràs ser immortal".

Gilgamesh es va lligar pedres pesants als peus i va entrar a les aigües. Va apoderar-se de la planta i va emprendre el retorn mentre es deia a si mateix: "Amb ella donaré a menjar al meu poble i jo també hauré de recuperar la meua joventut". Després va caminar hores i hores dobles dins la foscor de la muntanya fins a franquejar la porta del món. Després d'aquests treballs va veure una font i s'hi va banyar, però una serp sortida de les profunditats li va arrabassar la planta i es va submergir fora de l'abast de Gilgamesh.⁴

Així va tornar el mortal amb les mans buides, amb el cor buit. Així va tornar a Uruk, la ben encerclada. I així va acomplir-se el mandat dels déus. Amb el pa vàrem homenatjar el Guardià de la Porta, amb el pa vàrem demanar al déu-serp, senyor de l'Arbre de la Vida. Amb el pa vàrem agradar a Dumuzi, el pastor que fa fèrtil la terra!⁵

Aquell que tot ho va saber i que va entendre la profunditat de les coses, aquell que tot ho va veure i tot ho va ensenyar, aquell que va conèixer els països del món, aquell fou el grandios Gilgamesh. Ell va construir els murs d'Uruk, va emprendre un llarg viatge i va saber tot el que esdevingué abans del Diluvi. En tornar va gravar totes les seves proeses en una estela.

II. MITES ASSIRI-BABILÒNICS

Enuma Elish (Poema de la Creació) ¹

El caos original

Quan a dalt el cel no havia estat anomenat i a baix la terra no havia estat esmentada, les aigües de l'Abisme i la Impetuositat es varen barrejar. Ni els déus, ni les maresmes, ni les jonqueres existien. En aquest caos varen ser engendrades dues serps que, durant molt de temps, van créixer en grandària i van donar lloc als horitzons marins i terrestres. Ells van separar els espais, ells van ser els límits dels cels i la terra. D'aquests límits van néixer els grans déus que es varen anar agrupant en diferents parts d'allò que era el món. I aquestes divinitats varen seguir engendrant, pertorbant així els grans formadors del caos original. Llavors, l'abismal Apsu es va dirigir a la seva esposa Tiàmat, mare de les aigües oceàniques, i li va dir: "El procedir dels déus m'és insuportable, la seva xerinxola no em deixa dormir, ells es belluguen pel seu compte tot i que nosaltres no hem fixat cap destí".

Els déus i Marduk

Així va parlar Apsu a Tiàmat, la resplendent. Això va ser dit de tal manera que Tiàmat, enfurismada, es va posar a cridar: "Anem a destruir aquests esvalotadors, així podrem dormir". I ella estava rabiosa i s'agitava i feia grans crits. Va ser d'aquesta manera que un dels déus, Ea, en comprendre el designi destructiu, va estendre sobre les aigües un encantament. I amb ell va deixar profundament adormit Apsu (tal era el seu desig), i el va lligar amb cadenes. Finalment el va matar, va estripar el seu cos i sobre ell va establir el seu estatge. Allà va viure Ea amb la seva esposa Damkina fins que d'aquesta unió va néixer Marduk.

El cor d'Ea es va exaltar en veure la perfecció del seu fill, rematada pel seu doble cap diví. La veu del nen s'encenia en flamarades, mentre els seus quatre ulls i les seves quatre oïdes escodrinyaven totes les coses. El seu cos enorme i els seus membres incomprendibles estaven banyats per un fulgor que era fort en extrem quan els llampecs se li arremolinaven a sobre.

La guerra dels déus

Mentre Marduk creixia i ordenava el món, alguns déus es varen apropar a Tiàmat per recriminar-li la seva falta de valor tot dient-li: "Van matar el teu consort i et vas quedar callada i ara tampoc nosaltres no podem descansar. Et convertiràs en la nostra força venjadora i nosaltres caminarem al teu costat i anirem al combat". Així grunyien i s'amuntegaven al voltant de Tiàmat, fins que ella, cavil·lant sense parar, va decidir per fi modelar armes per als seus déus. Rabiosa, va crear els monstres-serps d'urpes verinoses; els monstres-tempesta; els homes-escorpins; els lleons-dimonis; els centaures i els dracs voladors. Tiàmat va crear onze monstres irresistibles i després, d'entre els seus déus, va elevar Kingu i el designà cap del seu exèrcit.² Va confiar a Kingu la direcció de les seves tropes i les seves armes i fent-lo asseure a l'assemblea, li va dir: "He pronunciat a favor teu el conjur que et dona poder per dirigir els déus. Tu ets ara el meu espòs i els Anunnaku han d'exaltar el teu nom. Et dono ara les Tauletes del Destí i les subjecto al teu coll. Res no canviarà en aquest mandat i la teva paraula prevaldrà".³

Però Ea, en conèixer de nou els perversos designis, va buscar ajuda en altres déus i va proclamar: "Tiàmat, la nostra engendradora, ens odia. S'ha envoltat dels terribles Anunnaku i els ha posat en contra nostre. Ha enfrontat la meitat dels déus amb l'altra meitat, com podrem fer-la desistir? Demano que els Igigi es reunixin en consell i resolguin". I així es varen concentrar les moltes generacions d'Igigi, però ningú no va poder resoldre la qüestió. Quan passat el temps, ni emissaris ni valents no van poder canviar els designis de Tiàmat, l'ancià Anshar s'aixecà i va demanar per Marduk. Llavors Ea va anar fins al seu fill i li va pregar que prestés ajuda als déus. Però Marduk va replicar que en tal cas hauria de ser elevat com a cap. Això va dir Marduk i va anar cap al consell.

Els déus van inflar els seus cossos amb el licor dolç i el pa cerimonial. Exaltats cridaven a favor de Marduk i, nomenant-lo el seu venjador, van fixar el seu destí. Van erigir un tron i asseient-lo entre ritus i conjurs el van fer presidir. Van posar un vestit davant de Marduk i li van dir: "La teva paraula serà suprema per crear o per destruir, obre la boca i tot es complirà". Marduk va parlar i el vestit es va esfumar davant els ulls de tots. Novament va pronunciar unes paraules i el vestit va aparèixer resplendent. En comprovar el seu poder, els déus van dir: "Tu ets el rei. Pren el ceptre i la vara, pren

l'arma incomparable i destrueix amb ella els nostres enemics. Apodera't de la sang de Tiàmat i fes que es vessi en els llocs recòndits".⁴

El Senyor va fer un arc i el va penjar, amb el seu carcaix, al seu costat. Va fer una xarxa per atrapar Tiàmat. Va aixecar la maça i posà en el seu front el llampec, al mateix temps que el seu cos s'omplí de foc. Després va aturar els vents perquè res de Tiàmat no pogués escapar, però va crear els huracans i va fer sorgir la tempesta diluvial, alhora que muntà en el carro-tempesta. Hi va junyir la quadriga de noms terrorífics i com el llamp enfilà cap a Tiàmat. Ella sostenia a la seva mà una planta que expulsava verí, però el Senyor es va apropar per escodrinyar en el seu interior i percebre les intencions dels Anunnaku i de Kingu⁵. –Tan important ets per elevar-te per damunt meu com a déu suprem? -va bramar rabiosa Tiàmat-. –Tu t'has exaltat altament i has elevat Kingu com a poder il·legítim. Tu odies els teus fills i els procures el mal. Ara, dempeus, i xoquem en combat! -va respondre Marduk, alhora que els déus afilaven les seves armes-.

Tiàmat conjurà i recità les seves fórmules, i els déus sortiren a la lluita. Aleshores, el Senyor va llançar la seva xarxa i la terrible Tiàmat va obrir la seva boca enorme. De seguida Marduk va deixar anar els huracans que van penetrar Tiàmat i va llançar la fletxa que travessà el seu ventre. Després es va fer càrrec de les seves fosques entranyes fins a deixar-la sense vida. L'horrible exèrcit es desbandà i en la desfeta les afilades armes foren destrossades. Cenyits en la xarxa, els presoners varen ser llançats a les cel·les dels espais subterranis. El superb Kingu va ser desposseït de les Tauletes del Destí, que no li pertanyien, i va ser empresonat també amb els Anunnaku. Així, les onze criatures que havia creat Tiàmat van ser convertides en estàtues perquè mai no s'oblidés el triomf de Marduk.

La creació del món

Després de reforçar la presó dels seus enemics i de segellar i subjectar en el seu pit les Tauletes del Destí, el Senyor va tornar sobre el cos de Tiàmat. Despietadament va esclafar el seu crani amb la maça, va separar els conductes de la seva sang, que l'huracà va portar a llocs secrets, i en veure la carn monstruosa va concebre idees artístiques. Així doncs va tallar el cadàver al llarg, com si fos un peix, i va aixecar una de les seves parts fins a dalt del cel. Allà la va tancar i va col·locar un guardià perquè impedís la sortida de les aigües. Després, travessà els espais i inspeccionà les regions, mesurà l'abisme i allà va establir el seu estatge. Així va crear els cels i la terra i va establir els seus límits. Aleshores, va construir cases per als déus i les va il·luminar amb estels.

Després de concebre l'any, hi va determinar dotze mesos mitjançant les seves figures⁶. Les va dividir fins a precisar els dies. Als costats va reforçar els forrellats d'esquerra i dreta, i va posar entre tots dos el zenit. Va destacar Shamash⁷ amb la partició del dia i la nit i posà l'estel brillant del seu arc⁸ per a mirada de tots. Va encarregar a Nibiru⁹ la divisió de les dues seccions celestes al nord i al sud. Enmig de l'obscuritat va encomanar a Sin il·luminar l'ordenació dels dies i les nits. I així li va parlar el Senyor: "Tots els mesos prendràs la teva corona plenament. Durant sis dies mostraràs les banyes i al setè seràs mitja corona. Al cap de catorze dies, quan Shamash t'atrapi a l'horitzó, disminuiràs la corona i li minvaràs la llum. Així t'aniràs aproximant i allunyant del sol, però en el dia vint-i-nou t'hi posaràs novament en oposició".¹⁰

Després, girant-se cap a Tiàmat, va prendre la seva saliva i amb ella va formar els núvols. Amb el seu cap va generar les muntanyes i dels seus ulls va fer fluir el Tigris i l'Eufrates. Finalment, de les seves mamelles va crear les grans muntanyes i perforà els aiguaneixos perquè els pous donessin aigua.

Per fi, Marduk solidificà el sòl i aixecà el seu luxós estatge i el seu temple i els va oferir als déus perquè s'hi allotgessin quan concorreguessin a les assemblees en què havien de fixar els destins del món. Per això, a aquestes construccions les va anomenar «Babilònia», que vol dir "la casa dels grans déus".¹¹

La creació de l'ésser humà

En acabar la seva obra el Senyor fou exaltat pels déus i aleshores, com a reconeixement vers ells, va dir: "Tots els déus seran reverenciats però els dividiré en dos grups¹² perquè regeixin les regions altes i les baixes. Amb la meua sang pastaré i formaré l'home perquè mantingui viu l'homenatge i el culte. Els déus han de restar satisfets". Però l'equànime Ea va respondre: "Que tan sols un dels germans pereixi per donar la seva sang a la humanitat. L'assemblea ha de decidir qui ha estat el culpable de tots els infortunis".¹³

Marduk va fer portar els Anunnaku captius i els va preguntar, sota jurament, sobre el culpable de la insurrecció i va prometre la vida a aquells que declaraessin la veritat. Aleshores els déus van acusar Kingu. Immediatament van portar el presoner, el van lligar, el van recriminar i van procedir a separar la seva sang amb què van modelar la humanitat. Aleshores Ea va fer alliberar els déus captius i va imposar a la humanitat el servei i la devoció cap als déus. No obstant això, aquesta obra fou incompreensible.¹⁴

I així el Senyor va deixar lliures els déus i els dividí en tres-cents a dalt i tres-cents a baix i els va constituir guardians del món. Agraïts, els Anunnaku van edificar un santuari i van elevar el cim de l'Essàgil en alçar-hi una torre amb graderies on, després, van establir un nou estatge per a Marduk.¹⁵

Quan els grans déus es van reunir en assemblea van lloar Marduk, es van inclinar cap a la terra i van pronunciar un conjur per posar la vida de la humanitat en perill. Per l'aigua i l'oli van jurar fer perillar la vida de l'home.¹⁶ Aleshores van dir: "els 'caps negres' han d'esperar de nosaltres la salvació i encara que puguin anomenar Marduk amb els seus cinquanta noms, ell és el Senyor"¹⁷.

Els estels van brillar i tots els éssers creats pels déus se'n van alegrar. També la humanitat es va reconèixer en el Senyor. Per això, que hi hagi memòria de tot allò que va succeir. Que els fills aprenguin dels seus pares aquesta ensenyança. Que els savis escodrinyin el sentit del Cant de Marduk que va vèncer Tiàmat i va aconseguir el regnat.¹⁸

III. MITES EGIPCIS

Ptah i la creació¹

Només hi havia un mar infinit sense vida i en silenci absolut. Aleshores va arribar Ptah amb les formes dels abismes i les distàncies, de les solituds i de les forces. Per això Ptah veia i sentia, olorava i percebia l'existència en el seu cor. Però el que percebia ho havia ideat abans en el seu interior. Així va prendre la forma d'Atum, va devorar la seva pròpia llavor i va parir el vent i la humitat i els va expulsar de la seva boca tot creant Nut, el cel, i Geb, la terra. Atum, el no-existent, va ser una manifestació de Ptah. Així, inexistents van ser les nou formes fonamentals i l'univers amb tots els éssers que Ptah va concebre dins seu i va posar en l'existència amb la seva sola paraula. Després d'haver-ho creat tot de la seva boca, va descansar. Per això, fins a la fi dels temps seràs invocat: "Ésser immens, creador dels mons. Crida a la vida els qui no han nascut però són dins teu. Crida a la vida els qui ja van morir però són dins teu"².

Les formes dels déus són formes de Ptah i només per la conveniència humana Ptah és adorat amb molts noms i els seus noms muden i s'obliden; nous déus segueixen els antics, però Ptah en roman aliè. Ell va crear el cel com a conductor i va circumdar la terra de mar; també va crear el tàrtar perquè s'apaivaguessin els morts. Va fixar el seu rumb cap a Ra, d'horitzó a horitzó en els cels, i va fer que l'home tingués el seu temps i el seu domini; així va fer també amb el faraó i amb cada regne.

Ra, en el seu camí pels cels, va reformar allò que estava establert i va apaivagar els déus que estaven descontents. Estimava la creació i va donar amor als animals perquè fossin feliços i va lluitar contra el caos que feia perillar la seva vida. Va donar límits a la nit i al dia i va fixar les estacions. Va posar ritme al Nil a fi que negués el territori i després es replegués a fi que tots poguessin viure del fruit de les seves aigües. Ell va sotmetre les forces de la foscor. Va portar la llum i per això va ser anomenat Amon-Ra pels qui van creure que Amon va néixer d'un ou que en trencar-se en una espurna va donar lloc a les estrelles i a altres lluminàries.

La genealogia dels déus, però, comença en Atum que és el pare-mare dels déus. Ell va engendrar Shu (el vent) i Tefnut (la humitat) i de tots dos van néixer Nut (el cel) i Geb (la terra). Aquests germans es van unir i van procrear Osiris, Seth, Neftis i Isis. Aquesta és l'Ennèada divina de què deriva tot.

Mort i resurrecció d'Osiris

Els pares d'Osiris van veure que era fort i bondadós, per això li van encarregar governar els territoris fèrtils i tenir cura de la vida de plantes, animals i éssers humans. Van donar els amplis territoris desèrtics i estrangers al seu germà Seth. Van posar sota la seva cura tota cosa salvatge i forta, els ramats i les feres. Osiris i Isis formaven la parella resplendent de l'amor. Però la boira de l'enveja va torbar Seth, per això es va confabular i amb l'ajuda de setanta-dos membres del seu seguici va convidar a una festa per aniquilar el seu germà. Aquella nit van arribar els conjurats i Osiris. Seth va presentar als concurrents un sarcòfag magnífic i va prometre regalar-lo a qui l'ocupés i s'ajustés millor a les seves mides. Així uns i altres entraven i sortien fins que li va correspondre a Osiris realitzar la seva prova. Immediatament, van baixar la tapa i la van clavar. Osiris, atrapat, va ser portat així fins al Nil i llançat a les seves aigües amb la intenció que s'enfonsés en les profunditats. No obstant això el sarcòfag va surar, va arribar al mar i es va allunyar d'Egipte. Va passar molt de temps fins que un dia la caixa va arribar a Fenícia³ i les onades la van dipositar al peu d'un arbre. L'arbre va créixer fins a una alçada gegantina embolicant el sarcòfag amb el seu tronc. El rei de l'indret, admirat per l'exemplar imponent, el va fer enderrocar i va portar el gran tronc al seu palau per tal d'utilitzar-lo com a columna central. Mentrestant, Isis va tenir la revelació d'allò que havia passat, així és que es va dirigir a Fenícia i va entrar al servei de la reina per poder estar a prop del cos del seu marit. Però la reina va comprendre que la seva servidora era Isis i li va lliurar el tronc perquè en disposés segons fos el seu desig. Isis va partir l'embolcall de fusta, va extreure el taüt i va tornar a Egipte amb la seva càrrega. Però Seth ja estava assabentat del que havia passat i tement que Isis reanimés el seu marit, va robar

el cos. Veloçment es va posar a la tasca d'esmicolar-lo en catorze trossos que després va dispersar per totes les terres. Així va començar el pelegrinatge d'Isis recollint els trossos del cadàver.

Ja feia temps que la foscor regnava per la mort d'Osiris. Ningú no tenia cura dels animals, ni de les plantacions, ni dels homes. La disputa i la mort van reemplaçar per sempre la concòrdia.

Quan Isis va aconseguir recuperar les diferents parts del cos les va unir entre si, les va ajustar fortament amb embenats i va realitzar els seus conjurs.⁴ Després va construir un forn enorme, una piràmide sagrada⁵ i en les seves profunditats va emplaçar la mòmia. Abraçant-la, va insuflar el seu alè fent entrar l'aire com fa el terrisser per augmentar la calor del foc de la vida...

Ell va despertar, ell va conèixer el somni mortal, ell va voler mantenir el seu verd rostre vegetal.⁶ Va voler conservar la corona blanca i el seu plomatge per recordar clarament quines eren les seves terres del Nil.⁷ També va recollir el sacsejador i el bastó per separar i reconciliar, com fan els pastors amb el seu bastó corb.⁸ Però quan Osiris es va alçar, va veure la mort al voltant, va deixar el seu doble, el seu Ka,⁹ i li va encarregar custodiar el seu cos a fi que ningú tornés a profanar-lo. Va prendre la creu de la vida, l'Ankh¹⁰ de la resurrecció, i amb ella en el seu Ba¹¹ es va dirigir a salvar i protegir tots aquells que penetren l'Amenthes sols i aterrits.¹² Per ells va anar a viure a l'oest per esperar aquells que, desvalguts, són exiliats del regne de la vida. Gràcies al seu sacrifici la naturalesa ressorgeix cada vegada i els éssers humans creats pel terrissaire diví¹³ són quelcom més que fang animat. Des d'aleshores s'invoca el déu de moltes maneres i, també des d'aleshores, l'exhalació final és un cant d'esperança: "Bon Osiris! Envia Thot¹⁴ perquè ens guii fins al sicòmor¹⁵ sagrat, fins a l'Arbre de la Vida, fins a la porta de la Dama d'Occident,¹⁶ perquè ens faci eludir les catorze mansions envoltades d'estupor i angoixa en què els perversos pateixen una condemna terrorífica. Envia Thot, l'ibis savi, l'escriba infal·lible dels fets humans gravats en el papir de la memòria inesborrable. Bon Osiris! El victoriós espera en tu la resurrecció, després del judici en el qual Anubis, el xacal just, pesa les seves accions.¹⁷ Bon Osiris! Permet que el nostre Ba abordi la barca celeste, i separat del Ka el deixi com a custodi dels amulets¹⁸ a la nostra tomba. Així, navegarem cap a les regions d'esplendor del nou dia".

Horus, la venjança divina¹⁹

Quan Isis hagué col·laborat en la resurrecció d'Osiris, va donar a llum el fill d'ambdós. Prengué el nadó i l'amagà en els canyars del Nil per protegir-lo de la fúria de Seth, de Min²⁰ i dels atacants del desert. Ell fou el nen que va aparèixer radiant a la flor de lotus i que reverenciat com a falcó va posar el seu ull en tots els racons del món. Ell va ser, com Horus Harendotes, el venjador del seu pare quan va arribar el temps. Ell és Horus, déu de totes les terres, fill de l'amor i la resurrecció.

El nen va anar creixent i la seva mare el va preparar per reclamar els dominis dels quals s'havia apoderat Seth perquè aquest, a qui en dret corresponien només els deserts i els països estrangers, s'aventurava pel Nil. Osiris en el seu viatge a l'oest, a les terres d'Amenthes que ara dominava, va deixar a Isis el mandat de recuperar tot el Nil per al seu fill. Per això els contendents van concórrer davant l'assemblea de l'Ennèada. Horus va dir: "Un fratricida indigne usurpa els drets que el meu pare deixà, recolzat en una força cega que els déus no consagren..." Però el discurs va ser tallat per Seth qui, amb un crit iracund, va desestimar la petició provinent d'un nen incapaç d'exercir aquestes demandes. Llavors, llançant les seves armes, en singular combat s'escometeren l'un contra l'altre i en la seva lluita van rodar muntanyes i les aigües espantades van sortir de les seves lleres. Vuitanta anys llargs va durar aquesta disputa fins que Seth va arrencar els ulls a Horus i aquest va polvoritzar les parts vitals del seu adversari. Tanta fúria va arribar a la seva fi quan, defallents, ambdós van caure per terra. Aleshores, Thot va guarir les seves ferides i va restablir fràgilment la pau que el món, desatès, reclamava.

Es va demanar el veredictes davant dels déus. Ra (sempre ajudat per Seth en la seva lluita contra la mortal Apofis²¹) inclinava la balança contra Horus, mentre Isis defensava el seu fill amb intrepidesa. Els déus, per fi, van restablir el nen en els seus drets, però Ra es va allunyar de l'assemblea murmurant irat. Així, els déus van ser dividits en nombre i poder sense que aquella discussió tingués fi. Llavors Isis, amb ardits, va fer que Seth pronunciés un discurs en què la raó quedava per a aquell que impedís que l'estranger ocupés els trons i per aquest error el mateix Seth va quedar com llunyà a les terres que demanava. Aleshores Ra va exigir una nova prova perquè es decidís tot.

Transformats en forts hipopòtams recomençaren la lluita, però Isis des de la vora de les aigües va disparar un arpó que per error va anar a donar a Horus. Ell es va abalancar vociferant sobre la seva mare i li va arrencar el cap²². Els déus van donar a Isis una testa de vaca en substitució i ella, posada en batalla de nou, amb el seu arpó va donar per fi en Seth, que rugint va sortir de les aigües. Així és que es va aconsellar una nova prova, tot deixant la resta dels déus aliens al conflicte. Ambdós havien

de navegar en barques de pedra. Seth va tallar la seva en una roca i es va enfonsar, però Horus només en aparença va mostrar la seva barca, tal com tots havien acordat, perquè va presentar el seu enginy en fusta coberta amb estuc. Horus navegava reclamant el triomf, però Seth, de nou com hipopòtam, el va fer naufragar i així, sol a la platja, Horus va prendre la merescuda revenja descarregant la seva maça sobre Seth i encadenant els seus membres. Així el va arrossegar al tribunal on esperaven els déus. I enfront de l'amenaça de la mort de Seth davant tota l'assemblea, Ra va preferir donar la raó a Horus i els déus exultants van coronar com a senyor suprem el nen-falcó, mentre trepitjava el clatell del vençut. Seth prometé solemne obediència i donà per acabada la contesa i es va allunyar per sempre més als seus dominis en els deserts i entre els estrangers. Thot organitzà sàviament les noves responsabilitats i Horus va ajudar Ra i va destruir la pèrfida serp Apofis, que fins a aquell moment havia amenaçat la seva barca radiant. Els cels es tenyeixen, de vegades, de vermell amb la sang de la bèstia antiga i Ra navega en la seva barca celeste i aclareix l'onatge que va cap a occident.

L'antimite d'Amenofis IV²³

Hi va haver un faraó bondados i savi que va entendre l'origen de Ptah i la mudança dels seus noms. Ell va restablir el principi quan va veure que els homes oprimien els homes fent creure que eren la veu dels déus. Un matí va veure com un vassall era jutjat en el temple per no pagar tribut als sacerdots, per no pagar per als déus. Llavors va sortir de Tebes cap a On²⁴ i allà va preguntar als teòlegs més savis quina era la justícia veritable. Aquesta va ser la resposta: "Amenofis, bo és el teu fetge i les intencions que en parteixen però la veritat més bondadosa portarà el mal per a tu i per al nostre poble. Com a home seràs el més just, com a rei seràs la perdició... però el teu exemple no serà oblidat i molts segles després de tu es reconeixerà el que avui (aviat) es veurà com bogeria". Tornat a Tebes va mirar la seva dona com qui escodrina l'alba, va veure la seva bellesa i va cantar un bell himne per a ella i el seu poble. Nefertiti va plorar per la pietat del poeta i va saber de la seva glòria i el seu futur tràgic. Ella amb veu entretallada el va aclamar com a veritable fill del Sol. "Akhen-Aton!", va dir, i després va callar. En aquell moment van jugar el seu destí i van acceptar allò que era just però impossible. Així va ser la rebel·lió d'Akhenaton i el breu respir dels fills del Nil, quan un món amb pes de mil·lennis va trontollar un instant. Així va trasbalsar el poder d'aquells que feien parlar als déus les seves pròpies intencions.

Amenofis IV (Akhenaton) va llançar la lluita contra els funcionaris i sacerdots que dominaven l'imperi. Els senyors de l'Alt Nil es van aliar amb els sectors assetjats. El poble va començar a ocupar posicions abans vedades i va anar rescatant per a si el poder alienat. Es van obrir els graners i es van distribuir béns. Però els enemics del nou món van alçar les armes i van fer que el fantasma de la fam mostrés el seu rostre. Mort Akhenaton, tots els seus fets van ser esventats i es va voler esborrar la seva memòria per sempre. No obstant això, Aton va conservar la seva paraula.

Aquest va ser el poema que va començar l'incendi.²⁵ "Tota la terra es lliura a la feina... perquè cada camí s'obre quan tu sorgeixes. Tu que procures el germen fecund per a les dones, tu que fas la llavor en els homes, tu que fas viure el fill en el si de la mare, que el calmes perquè no plori. Tu nodreixes el que hi ha en el si i dones l'aire per fer viure tot el que has creat. Quan el nen trenca el si el dia del naixement, tu li obres la boca perquè cridi plorant i després parli. Quan el pollastre està dins l'ou, tu li dones aire perquè visqui, tu l'ajudes perquè trenqui l'ou i surti i piuli i camini sobre les seves potes quan amb prou feines ha nascut. El teu rostre és desconegut, oh déu únic! Tu has creat la terra segons el teu desig amb els homes, les bèsties, els animals de les selves i tot el que és sobre la terra i camina sobre els seus peus, i tot el que és en el cel i vola amb les seves ales. Has format els països estrangers i Siri, Núbia i les terres d'Egipte. Has col·locat cada home en el seu lloc i has previst les seves necessitats; cadascú amb el seu pa; cadascú amb la durada de la seva vida. Les seves llengües són diferents en paraules, i també els seus caràcters i les seves pells. Has diferenciat els pobles estrangers i has fet un Nil al Duat portant-lo on vols per donar vida a la gent, així com tu l'has creat. Tu, senyor de tots ells, t'afanyes per ells. Oh, Aton del dia, gran en dignitat! Ajudes tots els països estrangers i llunyans perquè també ells visquin. Has posat un Nil en el cel que baixa per a ells i que fa onades sobre les muntanyes com un mar i banya els seus camps i les seves comarques. Perfectes són els teus designis, senyor de l'eternitat! El Nil del cel és el teu do per a nosaltres, per als estrangers, per als animals grans i petits, per a tots els animals del desert que caminen sobre els seus peus. Els teus raigs nodreixen totes les plantes i elles viuen i creixen per tu. Tu fas les estacions perquè es desenvolupi tota la creació; l'hivern per refrescar, l'estiu perquè t'agrada. Tu has fet el cel llunyà per resplendir-hi i per veure-ho tot. Tu, únic, que resplendeixes en la teva forma d'Aton viu, sorgit i lluminós, llunyà i veí. Tu que fas en milions de formes les ciutats, els pobles, els camps, els camins, els rius. Cada ull et veu davant seu i tu ets Aton del dia. Quan marxes i cada ull creat per tu dorm, la seva

mirada no pot veure't perquè no es veu més allò que has creat, però tu ets encara en el meu cor... La terra és en la teva mà com tu l'has creat. Si tu resplendeixes viu, si t'amagues mor. Tu ets la durada mateixa de la vida!"

IV. MITES HEBREUS

L'arbre de la Ciència i l'arbre de la Vida

"... El Senyor-Déu va fer néixer de la terra fèrtil tota mena d'arbres que fan goig de veure i donen fruits saborosos. Al mig del jardí hi féu néixer l'arbre de la vida i l'arbre del coneixement del bé i del mal... I li va donar aquest manament: Pots menjar dels fruits de tots els arbres del jardí. Però no mengis del fruit de l'arbre del coneixement del bé i del mal, perquè el dia que en mengis, tingues per cert que moriràs".¹

I així, Adam i Eva vivien a l'Edèn, aquell indret del qual sortia un riu que regava l'hort. Aquell corrent es dividia en quatre braços. El nom d'un, el que envoltava la terra d'Havilà, on hi ha or, era Fison. El del segon, que envoltava la terra de Cuix, era Guihon. El del tercer, amagat i ombrívol, que anava a l'orient d'Assíria, era Tigris i el quart, de bones i remoroses paraules, era l'Eufrates. Però l'Edèn era complet en plantes i animals, per això els nostres pares van ser els anomenadors de tots els éssers vivents. Com anomenar l'Arbre de la Vida i de la Ciència del Bé i del Mal sense saber-ne res, sense acostar-s'hi? Per això, sense tenir ciència, desitjaren tenir-ne i no sabien com. Així Eva, torbada per la pregunta, s'adormí una nit i dormint somià i somiant veié l'arbre de la ciència que resplendia en la foscor. D'aquesta manera, Eva es va acostar a l'arbre i, de sobte, es presentà davant seu una figura alada inquietant. El seu port era bell, però en la foscor no arribava a distingir el seu rostre que, potser, era el d'Adam. Dels seus cabells humits de rosada s'exhalava una fragància que exaltava l'amor. I Eva volia veure. La figura, mentre assenyalava l'arbre, va dir: "Oh bella planta de fruit abundant! No hi ha qui es digni alleujar-te del teu pes i tastar la teva dolçor? Tan menyspreada és la ciència? Serà potser l'enveja o alguna reserva injusta allò que prohibeix tocar-te? Prohibeixi-ho qui vulgui, ningú no em privarà per més temps dels béns que ofereixes; si no fos així per què ets aquí?". Així va dir, i no es va aturar més, sinó que amb mà temerària arrencà el fruit i el tastà. Un horror glacial paralitzà Eva en el seu somni, en veure l'audàcia de la figura alada, però immediatament la figura exclamà: "Oh fruit diví, dolç per tu mateix i molt més dolç agafat d'aquesta manera estant prohibit; pel que sembla, per estar reservat únicament per als déus i ser, tanmateix, capaç de convertir els homes en déus! I per què no han de ser-ho? El bé augmenta com més es comunica i el seu autor, lluny de perdre-hi, adquirirà més lloances. Acosta't felicitat criatura, bella i angelical Eva; participa d'aquest fruit amb mi!"² Eva despertà sobresaltada i va comunicar el somni al seu company. Adam, aleshores, es va preguntar: "No parla Déu pels somnis? Si en el dia prohibeix i a la nit convida, a quina incitació hauré de respondre, ja que no tinc prou ciència? Hem d'adquirir aquesta ciència per redreçar els nostres destins, ja que Jehovà Déu ens va crear però no va dir com hauríem de fer-nos a nosaltres mateixos". Aleshores, va comunicar a Eva el seu pla per apoderar-se de la fruita i va córrer amb ella i va arribar fins a l'arbre de la vida a fi de quedar immunes al verí de la ciència. Després, van esperar que el Senyor Déu es passegés per l'hort a l'aire del dia i en la seva absència van anar cap a l'arbre. Llavors, en veure una serp que es desplaçava pels fruits entre les branques, van pensar que el seu verí era recollit d'aquest aliment. Per això van dubtar i en dubtar passà el temps i Jehovà Déu emprengué el seu retorn. Aleshores, van creure sentir que la serp xiuxiuejava: "No, no morireu pas! Déu sap que, si un dia en mengeu, se us obriran els ulls i sereu com déus: coneixereu el bé i el mal".³ No mentia la serp, però volia evitar que mengessin de l'altre arbre, l'arbre de la vida.⁴ Sent ja molt tard, Adam i Eva van tastar el fruit i els seus ulls es van obrir, però quan van voler arribar a l'arbre de la immortalitat, Jehovà Déu els va barrar el pas i els impedí que completessin el seu propòsit.

"Després el Senyor-Déu digué: L'home s'ha tornat com un de nosaltres: ja coneix el bé i el mal! I si ara agafa el fruit de l'arbre de la vida, el cull i en menja, viurà per sempre! Llavors el Senyor-Déu va expulsar l'home del jardí de l'Edèn, perquè treballés la terra d'on havia estat tret. Un cop l'hagué expulsat, va posar a l'orient de l'Edèn els querubins amb la flama de l'espasa fulgurant per a guardar el camí de l'arbre de la vida".⁵

Eva i Adam es van allunyar de l'Edèn i la seva mirada sempre va estar posada en direcció al Paradís del qual només la resplendor nocturna i el fum de l'espasa de foc denunciaven el seu rastre. I ja no van tornar, ja no van poder tornar, però van començar a oferir a Jehovà Déu sacrificis de foc i fum que van creure que li agradaven. I, amb el temps, molts pobles van pensar que als déus els agraden les altes muntanyes i els volcans perquè són el pont entre la terra i el cel. Així, quan va arribar el moment, Jehovà Déu va lliurar des del foc, des de la muntanya, la Llei que els homes cercaven per redreçar el seu Destí.⁶

Abraham i l'obediència

Moltes generacions van passar des dels primers pares fins al Diluvi. Després, quan el Senyor va tendir al cel l'arc iris per segellar el seu pacte amb els homes, es va seguir reproduint tota llavor. I així, a Ur de Caldea, Terah va prendre el seu fill Abram i a Sarai la seva nora i els va portar a les terres de Canaan. Després, Abram i Sarai van anar a Egipte. Temps després van tornar cap a Hebron. El bestiar i els béns d'Abram havien crescut però el seu cor va ser pres per la tristor perquè a la seva edat no havia aconseguit descendència.

Abram era ja vell quan va fer concebre la seva servidora Agar. Però Agar i Sarai es van enemistar. Per això Agar va sortir al desert i se'n va endur la seva aflicció. Aleshores, un àngel es va presentar i li va dir: "Has concebut i en donar a llum diràs Ismael al teu fill perquè el Senyor ha sentit els teus precors. Ismael, per tant, voldrà dir 'Déu escolta' i la seva descendència serà nombrosa i els seus pobles habitaran els deserts i no adoraran Déu per allò que l'ull veu, sinó pel que escolta l'oïda. Així, pregaran a Déu i Déu els escoltarà". Molt temps després i ja anciana, Sarai va concebre, però els seus descendents i els d'Agar van mantenir la disputa que va començar entre les seves mares encara que Abram va ser pare de tots i a tots va estimar com a fills seus.

En el seu moment, Déu va dir: "D'ara endavant no et diràs Abram sinó Abraham, perquè seràs pare d'una multitud i Sarai serà nomenada com Sara, com a princesa de nacions. Pel que fa al fill teu i de Sara, li diràs Isaac".

"Després d'aquests fets, Déu va posar a prova Abraham i li digué: Abraham! Ell li va respondre: Aquí em tens. Déu li va dir: Pren Isaac, el teu fill únic, que tant estimes, i vés-te'n al país de Morià. Allà, a dalt de la muntanya que jo t'indicaré, ofereix-me'l en holocaust. L'endemà, Abraham es va llevar de bon matí. Va estellar llenya per a l'holocaust, va guarnir l'ase i prengué amb ell dos mossos i el seu fill Isaac. I es va posar en camí cap a l'indret que Déu li havia indicat. El tercer dia, Abraham veié l'indret de lluny estant. Llavors va dir als mossos: Quedeu-vos aquí amb l'ase. Jo i el noi ens arribarem allà per adorar Déu i després tornarem. Abraham va carregar la llenya de l'holocaust a les espatlles del seu fill Isaac, i ell portava les brases per al foc i el ganivet. Mentre tots dos caminaven, l'un al costat de l'altre, Isaac digué al seu pare: Escolta, pare. Abraham va respondre: Què vols, fill meu? Li diu Isaac: Tenim el foc i la llenya per a l'holocaust; però, i l'anyell, on és? Abraham li respon: Déu mateix es proveirà de l'anyell per a l'holocaust, fill meu. I continuaren caminant tots dos junts. Arribats a l'indret que Déu li havia indicat, Abraham hi va aixecar un altar i va apilar-hi la llenya. Després va lligar el seu fill Isaac i el posà a l'altar, damunt la llenya. Llavors Abraham allargà la mà i agafà el ganivet per degollar el seu fill. Però l'àngel del Senyor el va cridar des del cel: Abraham, Abraham! Ell li va respondre: Aquí em tens. L'àngel li va dir: No aixequis la mà contra el noi, no li facis res. Ara sé que reverencies Déu, tu que no li has refusat el teu fill únic. Abraham va alçar els ulls i veié un moltó agafat per les banyes a uns matolls. Hi va anar, el va prendre i l'oferí en holocaust en comptes del seu fill. A aquell indret, Abraham li va donar el nom de 'el Senyor proveeix'".⁷

Tal vegada fins a la seva mort, va quedar present en el cor d'Abraham l'angoixa de la prova terrible. I així es va dir una vegada i una altra: "Jehovà repudia el sacrifici humà i més encara del propi fill. Si ordena l'holocaust no l'he d'acatar perquè seria desobeir la seva prohibició. Però rebutjar el que ell mana és pecar contra ell. He d'obeir alguna cosa que el meu déu repudia? Sí, si ell ho exigeix. Però la meva maldestra raó turmentada lluita, a més, amb el cor d'un pobre ancià que estima aquell impossible que Jehovà li va donar tardanament. No és aquesta prova la devolució del riure que vaig contenir quan em va ser anunciat que naixeria el meu fill?⁸ No és el riure que va ocultar Sara quan va sentir aquell vaticini?⁹ Per alguna raó Jehovà va indicar el nom d'Isaac que significa 'riure'. Jo i la meva dona érem ja vells quan se'ns va dir que tindríem aquest fill i no vam poder creure que això fos possible. És que el Senyor juga amb les seves criatures com un nen amb sorra? O és que coneixent el seu enuig i el seu càstig descuidem que també ens prova i ens ensenya amb la burla divina?"¹⁰.

L'home que va lluitar contra un déu¹¹

"I es va aixecar aquella nit i va prendre les seves dues dones, i els seus dos servents, i els seus onze fills, i va passar el gual de Jacob. Els va prendre, doncs, i va fer passar el rierol a ells i a tot el que tenia. Així es va quedar Jacob sol; i va lluitar amb ell un home fins que ratllava l'alba. I quan l'home va veure que no podia amb ell, el va tocar en el lloc de l'encaix de la seva cuixa, i va desconjuntar la cuixa de Jacob mentre hi lluitava. I va dir: Deixa'm perquè ratlla l'alba. I Jacob li va respondre: No et deixaré, si no em beneeixes. I l'home li va dir: Quin és el teu nom? I ell va respondre: Jacob. I l'home li va dir: Jacob no serà més el teu nom, sinó Israel,¹² perquè has lluitat amb Déu i amb els homes i has vençut. Jacob li va preguntar, i va dir: Declara'm ara el teu nom. I l'home va respondre: Per què em preguntes

el meu nom? I el va beneir allà. I Jacob va anomenar aquell lloc Penuel,¹³ perquè va dir: Vaig veure Déu cara a cara i la meua ànima va ser alliberada. I quan havia passat Penuel va sortir el sol, i anava coix del seu maluc.¹⁴ Per això els fills d'Israel, fins avui dia, no mengen del tendó que es va contraure, que es troba en l'encaix de la cuixa, perquè va tocar a Jacob aquest lloc de la seva cuixa en el tendó que es va contraure".¹⁵

Moisès i la Llei divina¹⁶

Va ocórrer que des de molt temps enrere, els fills d'Israel aposentats a Egipte van anar creixent en nombre i poder. I van donar suport amb goig als canvis que va introduir un savi faraó que va voler la igualtat per a tots els pobles. I el bon rei va morir enmig d'una agitació gran que els seus enemics havien desfermat. I els israelites van passar d'una existència pacífica a ser perseguits i humiliats. Quan van decidir abandonar aquestes terres, el nou faraó ho va impedir. També en aquells anys ombrívols, nombrosos egipcis partidaris del rei just van ser assassinats. Altres van acabar a les presons i a les pedreres, condemnats a deixar-hi les seves vides. I va succeir que entre aquests darrers hi havia un jove que de menut havia estat rescatat de les aigües del Nil per les dones del bon faraó. Educat a la cort, va aprendre la llengua d'Israel encara que sempre la va parlar amb dificultat. Moisès, el "rescatat de les aigües", va fugir de les pedreres i va anar a refugiar-se als camps, a la casa d'un sacerdot de Madian. I vet aquí que el sacerdot era dels perseguits, i partidari del rei just. Per això va acollir Moisès quan s'hi va refugiar i quan va explicar la seva història del rescat de les aigües que tant s'assemblava a les llegendes d'Osiris i de Sargon (salvat a Babilònia segons referien els vinguts amb Abraham des d'Ur de Caldea). Heus aquí que Moisès va prendre per esposa la filla del sacerdot. I un dia, pasturant les ovelles del seu sogre, va arribar fins a Horeb, la muntanya de Déu.

"Allí se li va aparèixer l'àngel del Senyor en una flama enmig d'una bardissa. Moisès va mirar i veié que la bardissa cremava però no es consumia. I es va dir: 'M'atansaré a contemplar aquest espectacle extraordinari: què ho fa que la bardissa no es consumeixi?' Quan el Senyor va veure que Moisès s'atansava per mirar, el cridà de la bardissa estant: Moisès, Moisès! Ell respongué: Sóc aquí. Déu li digué: No t'acostis. Treu-te les sandàlies, que el lloc que trepitges és sagrat. I va afegir: Jo sóc el Déu del teu pare, el Déu d'Abraham, el Déu d'Isaac i el Déu de Jacob. Moisès es va tapar la cara perquè tenia por de mirar Déu. El Senyor li digué: He vist l'opressió del meu poble a Egipte i he sentit com clama per culpa dels seus explotadors. Conec els seus sofriments; per això he baixat a alliberar-lo del poder dels egipcis i fer-lo pujar des d'Egipte cap a un país bo i espaiós, un país que regalima llet i mel... Moisès va dir a Déu: Quan aniré a trobar els israelites i els diré: 'El Déu dels vostres pares m'envia a vosaltres', si ells em pregunten: 'Quin és el seu nom?', què els he de respondre? Llavors Déu digué a Moisès: Jo sóc el qui sóc. I afegí: Dignes als israelites: 'Jo sóc' m'envia a vosaltres. Després, Déu va ordenar a Moisès: Dignes als israelites: 'El Senyor, el Déu dels vostres pares, el Déu d'Abraham, el Déu d'Isaac i el Déu de Jacob, m'envia a vosaltres. Aquest és el meu nom per sempre més; amb aquest nom m'invocaran totes les generacions'".¹⁷

Mentre Moisès tornava cap a Egipte li va sortir a l'encontre Aaron de la tribu sacerdotal de Leví i que havia tingut somnis en què Moisès rebia el mandat diví. Aleshores, Aaron va ajudar Moisès a usar la paraula entre els israelites i va arribar fins al faraó i el va comminar dient: "Deixa que el meu poble surti de l'Egipte". Però com Faraó era reticent Aaron, que era sacerdot, va fer amb la seva vara grans prodigis als ulls de tothom. Però Faraó va cridar els seus savis i sacerdots que també van mostrar el seu poder, i Faraó va endurir el seu cor. Llavors, Jehovà per mitjà de Moisès i Aaron va convertir l'aigua del riu en vermell sang i els peixos van morir i també les granotes van sortir i ho van envair tot, però Faraó no va fer cas d'aquests senyals. Per això es van abatre sobre homes i bèsties plagues de polls i de mosques, plaga en el bestiar i plaga d'úlceres, plaga de calamarsa i de llagostes. Tanmateix Faraó no va voler alliberar els israelites, i va dir que el torrent del riu que s'havia desbordat tot arrossegant llim vermell de l'alt Nil, provocava periòdicament aquests desastres. Però una gran foscor va baixar i es va mantenir durant tres dies. I els savis del faraó també van explicar com els núvols d'aigua que pujaven del riu desbordat, enfosquien el cel... Aleshores Jehovà va enviar Moisès perquè advertís a Faraó sobre la mort dels primogènits dels egipcis si no deixava en llibertat el poble d'Israel. Faraó no va escoltar i els fills dels egipcis van ser morts aquella nit per l'àngel del Senyor. I a partir d'allò aquell mes va ser el primer dels mesos de l'any, perquè el senyal de la sang de l'anyell pasqual amb què els israelites van assenyalar les seves portes els va protegir de l'àngel de la mort. Faraó va permetre llavors la sortida del poble d'Israel i de tots els egipcis perseguits. "Els israelites van partir de Ramsès en direcció a Sucot. Eren uns sis-cents mil homes, sense comptar les criatures. També se'n va anar amb ells una munió de gent".¹⁸

El poble va creuar en sec pel Mar Roig, perquè a dreta i esquerra estaven contingudes les aigües, en

aquella zona que Amenofis IV havia fet canalitzar. Però vet aquí que Faraó va despatxar els seus soldats per destruir els que fugien i, llavors, es van ensorrar els pesats carros i l'exèrcit va caure. I l'aigua els va venir a sobre i va matar els perseguidors. I una vegada més, Jehovà va salvar Moisès de les aigües i amb ell va salvar la multitud que es va allunyar d'Egipte.¹⁹

I les aigües amargues²⁰ van ser endolcides per l'arbre que Moisès hi va posar. Jehovà va donar al poble de menjar Què-és-això²¹. I per això el poble es va sostenir i no va morir en el desert i així va arribar fins a la muntanya sagrada del Sinaí.

“La muntanya del Sinaí fumejava tota ella, perquè el Senyor hi havia baixat enmig del foc. El fum anava pujant com el d'un forn i tota la muntanya s'estremia. El toc del corn es va posar a retronar més fort. Moisès parlava i Déu li responia amb la veu del tro. El Senyor va baixar a la muntanya del Sinaí, al cim de la muntanya. Des d'allà va cridar Moisès, i ell va pujar-hi...²² Tot el poble d'Israel sentia la tronada i el so dels corns. Tots veien els llamps i la muntanya fumejant. El poble tremolava i es mantenia lluny”.²³

I aleshores, Jehovà Déu va lliurar als homes la Llei que buscaven des dels seus primers pares. En dues taules de pedra Déu va gravar els deu Manaments que els homes havien d'observar per acostar-s'hi. I també els va donar lleis que servissin per formar-los en la seva Història. Així Moisès va conduir Israel fins a la terra promesa pel Senyor. I va pujar des dels camps de Moab al mont Nebó, al cim del Pisgà que està davant de Jericó. Llavors Moisès va veure. “Llavors el Senyor digué a Moisès: Aquest és el país que vaig prometre a Abraham, a Isaac i a Jacob que donaria als seus descendents. Te l'he fet contemplar amb els teus propis ulls, però no hi entraràs. Moisès, servent del Senyor, va morir allà, en territori de Moab, tal com el Senyor havia dit. Va ser enterrat a la vall, en territori de Moab, davant de Betpeor; però fins al dia d'avui ningú no sap on és el seu sepulcre...²⁴ No hi hagué mai més a Israel cap profeta com Moisès, que conegués el Senyor i el tractés cara a cara, cap profeta que fos enviat pel Senyor a realitzar els senyals i prodigis extraordinaris que Moisès havia fet a Egipte contra el faraó i la seva cort i contra tot el país. No hi hagué mai cap profeta que obrés amb tota la força de la seva mà les gestes esglaiadores que Moisès va fer en presència de tot el poble d'Israel”²⁵.

V. MITES XINESOS

El buit central¹

"Sempre és buit i mai no es pot omplir, és el buit anterior al món. El Tao és el buit anterior als déus".²

Trenta raigs convergeixen cap al centre d'una roda, però és el buit del centre el que fa útil la roda.³ Amb argila es modela un recipient, però és l'espai que no conté argila el que utilitzem com a recipient. Obrim portes i finestres en una casa, però és pels seus espais buits que la podem utilitzar. Així, de l'existència provenen les coses i de la no existència la seva utilitat.

Tot era buit i P'an-ku dormia a l'interior d'allò que estava unit, d'allò que va ser anomenat "profunditat infinita".⁴ Aleshores va despertar. Immediatament va trencar l'ou que el tancava amb la seva destralt. En miríades de trossos ràpidament es va separar. Els trossos més lleugers i els més pesats anaren en direccions diferents. Per evitar que novament s'ajuntessin, P'an-ku es col·locà en el centre buit i solidificà el cel i la terra. Ell fou com una columna que va donar equilibri a la creació. Després va descansar i es va anar adormint novament fins que el seu cos va donar lloc a nombrosos éssers.⁵ D'un ull va sortir el sol i de l'altre la lluna. Amb la seva sang es van formar els rius i els llacs. Els animals van sortir de la seva pell. El pèl es va tornar en herbes i els seus ossos en minerals.

En aquells primers temps vivien a la terra déus, gegants i monstres. La deessa mare Nü Wa era molt bonica en la seva meitat superior i en la meitat inferior s'assemblava a un drac. Recorria i visitava tots els indrets però finalment va descobrir que mancaven éssers més perfectes i intel·ligents que els gegants. Aleshores va anar fins al Riu Groc i va modelar amb argila els éssers humans primitius. Els va fer semblants a ella però en lloc de cua de drac els va posar cames per tal que caminessin alçats. Els va veure graciosos i va decidir fer-ne molts. Per a això va prendre un jonc i va anar llançant gotes de llim que, en caure sobre la terra, es van convertir en dones i homes. D'aquesta manera, quan van començar a reproduir-se per si mateixos, la mare celestial es va dedicar a crear altres éssers.

Fu Xi, company de la deessa, va veure que els homes aprenien i aleshores es va ocupar d'ensenyar-los a fer foc fregant fustes. Després els va donar cordes i els va indicar com protegir-se de la fam i de la intempèrie. Finalment, els va atorgar l'art dels hexagrams que va anomenar Yijing, que amb el temps va ser conegut com el *Llibre de les Transformacions i de l'Endevinació*.

Va arribar el dia en què els immortals van discutir i, entrant en guerra, van posar en perill l'Univers. Diluvis i catàstrofes van assolir la terra. Fins que, finalment, el déu del foc va prevaler sobre les aigües. Els gegants encara van voler disputar el poder als eternals, però els déus en còlera fora mida van tallar els seus caps i els van fer rodar fins al fons dels abismes obscurs.

El Drac i el Fènix⁶

Quan encara les aigües no estaven controlades i els rius en el seu desbordament arrasaven els camps, la deessa mare va procrear descendents benèfics que van acabar endreçant aquell caos diluvial. Treballant en el control dels rius, dels llacs, de la mar i dels núvols, els brillants dracs van navegar per les aigües i el cel. Amb grapes de tigre i urpes d'àguila esquinçaven amb estrèpit les altes cortines que, espurnejant davant l'embat descomunal, deixaven les pluges en llibertat. Ells van donar llera als rius, contenció als llacs i profunditat als mars. Van fer cavernes de les quals brollaven les aigües i per conductes subterranis les van portar molt lluny a fi que sorgissin de sobte, sense que l'assalt abrasador del sol les detingués. Traçaren les línies que es veuen en les muntanyes perquè l'energia de la terra fluís i la salut d'aquell cos gegantí s'equilibrés. I molt sovint van haver de lluitar amb les obstruccions que provocaven els déus i els homes ocupats en els seus afanys irresponsables. De la seva gola com un fum brollava la boira, vivificant i humida, creadora de mons irreals. Amb els seus serpentins cossos escamosos tallaven les tempestes i dividien els tifons. Amb les seves poderoses banyes, amb les seves afilades dents, cap obstacle era prou gran, cap embolic podia romandre. I els agradava aparèixer-se als mortals. De vegades en els somnis, de vegades en les grutes, de vegades en la vora dels llacs, perquè allà solien tenir amagats els seus estatges de vidre on bells jardins s'ornaven amb fruits espurnejants i amb les pedres més precioses.

El Long immortal, el drac celeste, sempre va posar la seva activitat (el seu Yang) al servei del Tao i el Tao el va reconèixer permetent-li estar en totes les coses, des de la més gran a la més petita, des del gran univers fins a la partícula insignificant. Tot ha viscut gràcies al Long. Res no ha estat immutable excepte el Tao innomenable, perquè fins i tot el Tao nomenable muda i es transforma gràcies a l'activitat del Long. I ni els que creuen en el Cel i l'Infern poden assegurar la seva permanència.⁷ Però

el Long estima el Feng, l'au Fènix que concentra el germen de les coses, que contrau allò que el Long estira. I quan el Long i el Feng s'equilibren, el Tao resplendeix com una perla banyada en la llum més pura. El Long no lluita amb el Feng perquè s'estimen, es busquen i fan resplendir la perla. Per això, el savi arranja la seva vida d'acord amb l'equilibri entre el Drac i el Fènix que són les imatges dels principis sagrats del Yang i el Yin. El savi s'emplaça en el lloc buit buscant l'equilibri. El savi comprèn que la no-acció genera l'acció i que l'acció genera la no-acció. Que el cor dels vivents i les aigües del mar, que el dia i la nit, que l'hivern i l'estiu, se succeeixen en el ritme que per a ells marca el Tao.

A la fi d'aquesta edat, quan l'univers hagi arribat a la seva gran expansió, tornarà a contraure's com pedra que cau. Tot, fins i tot el temps, s'invertirà i tornarà al principi. El Drac i el Fènix es retrobaran. El Yang i el Yin es compenetraran, i serà tan gran la seva atracció que ho absorbiran tot en el germen buit del Tao. "El cel és alt, la terra és baixa; amb això estan determinats allò que és creatiu i allò que és receptiu... amb això es revelen els canvis i les transformacions".⁸ Però ningú no pot saber realment com han estat ni com seran les coses i, si algú ho sabés, no podria explicar-ho. Així és que "el que sap que no sap és el més gran; el que pretén que sap però no sap, té la ment malalta. El que reconeix la ment malalta com que està malalta, no té la ment malalta. El savi no té la ment malalta perquè reconeix la ment malalta com la ment malalta".⁹

VI. MITES INDIS

Foc, Tempesta i Exaltació¹

Aquests són els déus que van prendre tantes formes irrecognoscibles. El Foc² i la Tempesta³ van donar lloc a la creació, però ells no són res sense l'Exaltació⁴ que inspira la paraula del poeta.

Oh Agni que aplegues els déus⁵, fill de dues mares que et presentes de moltes formes als homes⁶, protegeix-nos del qui ens vol matar. Oh tu, el més jove dels déus,⁷ rep la nostra lloança quan la teva llengua sigui de mel per a nosaltres⁸. Fins i tot Gautama t'enalteix⁹. Foc que il·lumines els boscos i dones llum a la nit, tu que camines com animal lliure que no té pastor i que amb el teu rostre ennegrit assaboreixes la terra¹⁰.

Jo proclamo les gestes d'Indra, senyor del llamp. Quan tu vas matar la primera de les serps vas anihilar les accions dels dimonis i vas fer néixer el sol, el cel, l'Aurora. Quan tu vas matar Vrta colpejant-lo amb el llamp per l'esquena, ell va caure com bou destrossat i dels seus orificis s'alliberaren les aigües que estaven retingudes; perquè les aigües que tenien per amo l'aborigen i per guardiana la serp ja no tingueren contenció¹¹ i mugint es van adreçar cap a l'oceà. Invoquem Indra, bevedor de Soma, invoquem-lo per prosperar en el combat, destruir enemics i guanyar botins¹². Sigui la Tempesta el senyal de la fúria d'Indra.

En tu tenim posada la nostra esperança, oh suc del Soma. La filla del sol purifica el Soma que flueix a través del filtre dels cabells d'ovella i després les vaques amb la seva llet posen a punt aquesta criatura, per tal que Indra s'embriagui i colpegi els seus enemics, per tal que dispensi la seva generositat¹³. El Soma, senyor dels déus, salta en els atuells a través dels filtres de cabells d'ovella i els amics salten i fan crits d'alegria en la seva Exaltació¹⁴. Déu rogenc, nosaltres t'endolcim amb la llet. En portar-te, l'àguila ha obtingut el poder d'Indra. Ets l'auxili, ets el molt actiu¹⁵ quan les teves forces es desperten com el bramul del riu¹⁶. Confereix-nos els dons del cel i de la terra, oh suc de Soma¹⁷.

El temps i els déus

Diu el *Càntic de la Creació* que aleshores no hi havia allò existent ni allò no existent, que allò Insondable respirava per la seva pròpia naturalesa, que allò era anterior als déus, que ell ho va formar tot o tal vegada no, que ell ho sap tot o tal vegada no¹⁸.

Però els déus i els homes han estat creats i tenen el seu temps. Sí, tenen el seu temps.

Un dia dels déus és igual a un any dels mortals. Per tant un any dels déus és el mateix que 360 anys mortals. Ara bé, hi ha quatre Eres (Yuga) que formen una Gran Era (Mahāyuga) de 12.000 anys divins, corresponent a 4.320.000 anys mortals. Així, mil d'aquestes Grans Eres (Kalpa) duren 4.320.000.000 anys ordinaris o, simplement, un dia de Brahmā. Però en acabar el seu dia, el déu descansa i, aleshores, esdevé un col·lapse en l'Univers. Mentre Brahmā dorm sobre la seva gran serp, tot comença a ser absorbit per ell. Els mons desorbitats xoquen entre ells; tota terra es liqua, tot líquid s'evapora, tot vapor es converteix en energia i aquesta energia cau dins el poder de la nit de Brahmā. I quan el déu es desperta s'obre el seu gran lotus, la llum escapa i comença un nou dia. En aquest dia se succeeixen 14 ritmes (Manvantaras) en què són creats els déus i els mons, els peixos, les aus, els insectes, els animals i els homes. Al voltant de 71 sèries de Grans Eres se succeeixen per cadascun dels 14 ritmes. Cada ritme, aleshores, comprèn 852.000 anys divins o 306.790.000 anys mortals, en què l'energia divina es va allunyant del seu centre. Així, la història de la humanitat present es troba en un ritme i dins d'aquest en una de les 71 sèries de Grans Eres. Com que cada Gran Era està dividida en 4 Eres desiguals, esdevé que en la primera (Kṛta Yuga) transcorren 4.800 anys divins o 1.728.000 anys ordinaris; en la segona (Tretā Yuga) 3.600 o 1.296.000; en la tercera (Dvāpara Yuga) 2.400 o 864.000, i en la quarta (Kali Yuga) 1.200 o 432.000. Per tant, l'ésser humà ha de tenir en tot aquest cicle, 4.320.000 anys. Però com que ja es troba en la quarta Era, des de la seva creació han hagut de transcórrer almenys 3.888.000 dels seus anys. Tots els éssers decauen quan s'allunyen de la creació original i, per cert, l'ésser humà també segueix aquesta tendència.

La Kṛta és aquesta Era en què la justícia és eterna. En aquesta Era, la més excel·lent de les Yuga, ja tot ha estat fet (Kṛta) i no queda res per fer. Els deures no es descuren ni declina la moral. Després, amb el pas del temps, aquesta Yuga cau en un estat inferior. En aquesta Era no hi havia déus, no hi havia compres ni vendes, no calia fer esforç. El fruit de la terra s'obtenia pel sol desig i prevalien la justícia i la desafecció al món. No existien malalties, ni involució dels òrgans dels sentits amb el pas dels anys; no existia la malícia, el plor, l'orgull ni l'engany; ni tampoc disputes, odi, crueltat, por,

aflicció, gelosia o enveja. De manera que el Brahmā suprem era el recurs transcendent d'aquests éssers perfectes. En aquesta època tots els humans eren semblants en l'objecte de la seva fe i en el coneixement. Només s'usava una fórmula (mantra) i un ritu. Només hi havia un Veda. Però en la següent Era, Tretā Yuga, varen començar els sacrificis. La justícia va decreïxer en una quarta part. Els homes van adherir-se a la veritat i estaven dedicats a una dependència justa de les cerimònies. Varen prevaler els sacrificis, juntament amb les arts sagrades i una gran varietat de ritus. Es començà a actuar amb fins tangibles, se cercava recompensa pels ritus i donacions i ja no van preocupar l'austeritat i la simple generositat. Més endavant, a la Dvāpara Yuga, la justícia va disminuir dues quartes parts. El Veda es va quadruplicar. Alguns van estudiar quatre Veda, d'altres tres, d'altres dos i d'altres cap ni un. En dividir-se d'aquesta manera les escriptures, les cerimònies es van celebrar de forma molt diversa. La gent ocupada en la pràctica de les austeritats i donatius van omplir-se de passió. A causa de la ignorància de l'únic Veda, els Veda es van multiplicar. I amb la declinació del bé, només uns pocs varen romandre fidels a la veritat. Quan l'home es va apartar del bé, en la seva caiguda va ser atacat per moltes malalties, desitjos i calamitats causades pel destí, per la qual cosa va sofrir diverses afliccions i es veié motivat a practicar austeritats. D'altres van perseguir els plaers i la benaurança celestial i van oferir sacrificis. Així, l'home declinà per la seva iniquitat. I a Kali Yuga, la justícia es va conservar només en una quarta part. En aquesta era de foscor van cessar els ritus i els sacrificis. Van prevaler diverses calamitats, malalties, fatigues i pecats com ara l'ira. Es van estendre la misèria, l'ansietat, la fam i la por. Les pràctiques generades per la degradació dels Yuga van frustrar els propòsits de l'home. Així és el Kali Yuga que existeix des de fa alguns segles.¹⁹

Però la petitesa de la història de l'home no tindria sentit si no hi fos Brahmā. Perquè, què són les 71 sèries de Mahāyuga en què es crea i es destrueix l'home sinó un de sol dels 14 Manvantara, i què tots aquests sinó un Kalpa, un sol dia de Brahmā? En reencarnacions in comptables, l'essència humana s'anirà purificant. Retrocedint i avançant d'acord amb les seves accions, anirà preparant la seva vida següent en consonància amb la llei universal del Karma. Però dins de cada humà, en la profunditat més profunda es troba el seu Atman. Així quan l'home arriba a l'Atman es troba que ell és el Brahmā. No obstant això, aquesta equivalència desconcertant només serà aclarida el dia que, renunciant a la felicitat Contemplació, arribi als homes la compassió de l'alliberat vivent, conegut pels segles com l'Il·luminat²⁰. Que la paraula (Om) cridi a la glòria de Brahmā²¹, causa del temps i de l'espai sense límit, variable en la forma i invariable en la substància. Que es pugui adorar Brahmā eternament.²²

Les formes de la bellesa i l'horror²³

Per què els déus haurien de concedir els seus dons a la súplica dels mortals insignificants? Per què éssers tan grans es poden interessar en la marxa dels assumptes breus, en les baralles i les penes, en les esperances i les devocions? Tal vegada poders tan enormes estan assignats a una regió petita de l'insondable Univers? Tal vegada en cada punt on brilla un estel dansen d'altres déus dels quals aquí mai no s'han conegut els seus destins? Sigui com sigui, els déus més propers caminen entre nosaltres i es transformen per tal que els puguem veure. També s'encarnen en mortals i en els seus mil avatars recorren l'existència. Els antics pares van dir que gràcies a les oblacions i a la nostra recta acció, els déus augmenten el seu poder. Això explica que sovint rebem els seus favors i que una vegada i una altra prenen partit per una causa justa com retribució a la força que els donem. Per contra, els dimonis foscos desitgen créixer tot alimentant-se amb la naturalesa torta de les coses i, en créixer, pretenen enfosquir el cel mateix. Els grans poders també ajuden a allò petit, creat lluminosament, perquè fins i tot en allò petit resta la seva pròpia essència. No és estrany que una poció, quasi imperceptible per l'ull, ens esfondri si conté el verí o ens aixequi si conté la curació; així succeeix amb la poció de les accions humanes oferida als déus bondadosos.

Però alguna vegada els ulls han pogut veure el gran déu del Tot, si és que tal cosa pot veure's de veritat amb els ulls del cos. Així va aparèixer davant Arjuna²⁴ en la seva forma augusta i suprema...

La Divinitat es presentà amb caps infinits farcits d'ulls i boques, cobert amb vestidures refulgents i armat amb totes les armes divines. Arjuna va contemplar per instants els nombrosos membres del Cosmos. Tal vegada fou una explosió de colors brillants fins al dolor, tal vegada un bram immens que va retronar els espais. Però en aquell breu instant el Senyor es va mostrar en la seva diversitat infinita i va anar virant fins a formes inconcebibles i monstruoses. Tots els poders del món eren triturats en les mandíbules ferotges, tot allò existent es dissolia separant-se de si mateix a velocitats inconcebibles. Aleshores Arjuna, espantat, va aconseguir pensar (perquè ni les paraules ni els músculs responien a la seva voluntat), va aconseguir invocar: "Mostra't, Senyor, en una forma propera. Anhele veure't coronat amb la tiara i empunyant la maça i el disc. Assumeix novament la teva forma de quatre braços i

presenta't, senyor meu Krixna, amb l'atraient figura humana que torni la vida al meu cor i el seny a la meva ment"²⁵.

El vell llibre de *Skanda Purāna* conta que un dimoni anomenat Durg, havent fet sacrificis per tal de beneficiar Brahmā, en va rebre la benedicció. Amb aquest poder va desallotjar els déus del cel, els va enviar als boscos i els va obligar a reverenciar-lo inclinant el cap en la seva presència. Després va abolir les cerimònies religioses, aleshores els déus, debilitats per això, varen discutir una possible solució al tràngol en què estaven atrapats. Ganeixa (fill de Xiva i de Pārvaṭī), savi protector de les empenedories humanes, va bellugar el seu cap d'elefant, va agitar els quatre braços i va suggerir que era del tot necessari arribar fins als seus pares. Tot seguit es va designar el rei mico Hanuman, l'astut i veloç conqueridor de territoris, per tal que en arribar a l'Himàlaia lliurés la súplica a la parella celestial... I allà, a les altures, la parella meditava en amorosa unió, en harmonia i pau. Hanuman va explicar els seus motius. Aleshores Xiva es va compadir de les dificultats que sofrien els déus joves i va demanar a la delicada Pārvaṭī que s'encarregués del problema. En primer terme, Pārvaṭī va tranquil·litzar Hanuman i després va enviar La Nit perquè en nom seu exigís al dimoni que restablís l'ordre en els mons. Però Durg, inundat de furor, va ordenar detenir La Nit i, en cridar l'ordre, amb l'alè de la seva veu va cremar els seus propis soldats. Recuperat, va despatxar els seus algtzirs, però La Nit va escapar i va cercar refugi en la seva protectora. En la foscor més gran Durg, encès d'ira, va pujar al seu carro de combat. Un exèrcit de gegants, cavalls alats, elefants i homes es va retallar fulgurant i rogenc contra les neus eternes de l'Himàlaia. Amb estrèpit horrorós l'atrevida invasió va trepitjar els dominis sagrats de Pārvaṭī, però ella amb moviment gràcil va brandar en els seus quatre braços les mortíferes armes dels déus. Aleshores va ocórrer que les tropes de l'arrogant Durg van disparar les seves fletxes contra la figura impassible que, dempeus a l'Himàlaia, es destacava a gran distància. La pluja de dards era tan atapeïda que semblava una cortina de gotes d'aigua en la forta tempesta. Però ella va frenar l'atac amb els seus escuts invisibles. Els agressors partien arbres i muntanyes i els llançaven contra la deessa... Fins que ella va respondre. En llançar una sola de les seves armes, es va sentir una xiulada aterridora; els cavalls alats renillaven en ser arrossegats per l'huracà que seguia la llança de Pārvaṭī. El seu agulló aviat va arrencar els braços de milers de gegants, mentre quadrúpedes i cavalcadors cruixien en espantós impacte. La deessa repel·lia les fletxes, estaques, maces i piques que Durg llançava, en fragments que destrossaven els invasors més propers. Aleshores Durg va assumir la forma d'un elefant enorme i va arremetre contra Pārvaṭī, però ella va enllaçar les potes de la bèstia i amb les seves uncles de simitarra la va tallar a trossos. De la sang vessada va emergir un búfal abominable que, en llançar la seva investida, va quedar enfilat en el trident de Pārvaṭī. Malferit, Durg va fugir i aleshores va prendre la seva veritable forma, però la deessa ja l'havia alçat enlaire i en estavellar-lo contra el terra, la terra va retronir amb veu de tro. Tot seguit Pārvaṭī va enfonsar un braç en la gola del dimoni i en va retirar les vísceres palpitants. Implacable, en abraçada poderosa va fer que el cos expulsés la sang a borbollons alhora que la xuclava fins a esgotar-la. Finalment, per tal que Durg no renaixés, va devorar les seves despulles, va aplegar els ossos i els va pressionar en una mà amb tanta força que, reduïts a pols, es van incendiar. I en afluir els dits, el vent gelat dels cims només s'emportà com a record una minúscula brossa de cendra. Després va rebre les ofrenes dels déus i va tornar amb presses al costat del seu estimat Xiva. Així, bellíssima i tendra, es va aixoplugar amb ell en la música més suau i la resplendor més delicada de la immortalitat.

VII. MITES PERSES

El clam de Zaratustra¹

Quan Zaratustra va complir trenta anys abandonà la seva terra i partí a un indret llunyà.²

Allà, en la seva caverna, va viure per molt de temps. Tan sols s'alimentava amb un formatge que mai minvava i prenia l'aigua pura de la muntanya. A la nit el foc li parlava i així va comprendre el rumb dels estels. De dia el sol li parlava i així va comprendre el significat de la llum³. Però un matí, molt d'hora, el clam dels animals de la terra arribà fins a la seva cova... Perquè les vaques i els ramats tenen una ànima, Zaratustra va sentir aquesta ànima gran, Kine, demanar a Déu les seves benediccions. Mentre elevava el seu lament, que era com un gran mugit, Kine va dir: "La meva ànima pateix, Ahura Mazdā⁴. Per a qui em vas crear? A imatge de qui em vas modelar? Atorga'm el bé, impedeix que les tribus saltejadores portin el bestiar a la seva mort. Sento que estic envoltada per l'ira, la violència, l'assot de la desolació, una insolència audaç i una embranzida arrabassadora. Salva els meus animals, oh Ahura Mazdā, tu que proporcionas les verdes pastures".

Aleshores Zaratustra, a la boca de la seva caverna, va mirar el dia i va demanar a Ahura Mazdā: "Permet que la Bona Ment de Zaratustra guii aquells que treballen la terra perquè doni bones pastures i enforteixi els ramats; perquè les vaques donin llet i la llet formatge i el formatge nodreixi els homes que llauren; perquè mai més el saquejador arruïni el poble i, en canvi, es converteixi en l'amic que aprèn a treballar i compartir. Així vull agrair les teves ensenyances i l'aliment que m'has brindat. Recordo les meves preguntes inicials quan, amb tota candidesa, les vaig formular, ja fa molt de temps, i tu, benvolent, em vas anar responnent. Així jo et deia: -Qui va fer néixer tot? Qui va marcar els camins del sol, la lluna i els estels?⁵ Qui manté la Terra des de baix i els núvols des de dalt perquè no caiguin? Qui va fer les aigües, els vents i les plantes? Qui inspira els bons pensaments?⁶ Qui ha creat el somni i el delit? Qui va fer néixer l'alba, el dia i la nit perquè fossin monitors del deure?⁷ Qui va crear Kine, sense la qual la nostra vida seria miserable?"⁸

"I amb paciència infinita, Senyor de la Llum, tu em vas explicar com va ser el primer pare Yima⁹. Així vas dir: -Jo, Ahura Mazdā, et demano que meditis i portis la meua llei. Però Yima va respondre que no podia meditar, ensenyar i portar la llei. Aleshores li vaig encarregar que tingués cura dels meus mons perquè fossin fèrtils, li vaig portar les armes de la victòria i li vaig fer redreçar el pas cap a la mare Terra que portava en el seu si els animals i els homes. Perquè Yima havia fet fèrtil, amb la seva llança d'or, Spenta Amaiti, la mare Terra. Sobre aquest món nou es van multiplicar el bestiar, els animals i els homes¹⁰. I els homes van celebrar el vast imperi de Mitra¹¹, van combatre Indra¹² i no van donar l'Haoma purificat als impurs¹³, alhora que van comprendre que el primer pecat és emprar paraules despectives amb un home pur"¹⁴.

"Jo vaig preguntar i tu vas respondre totes les meves preguntes", va dir Zaratustra. "Ja que el pare Yima no va voler donar saviesa, sinó estendre els teus dominis i tenir-ne cura, ja és hora que jo faci el que correspon a la teva ensenyança".

Llum i Tenebra

Cadascun dels dos esperits primordials és independent en pensaments, paraules i obres¹⁵. Al començament es van reunir per ordenar el món i van destinar la pitjor vida, l'Infern, per a la maldat i el Cel per al millor estat mental¹⁶. Cadascun dels dos esperits va fer el seu propi regne, un va formar estatges d'error i l'altre, estatges de justícia. Ahura Mazdā¹⁷ va escollir tots aquells que li van agradar per la seva bondat, mentre que el Mal Esperit personificat va triar els dimonis-déus i aquells que varen ajudar a macular la vida dels mortals¹⁸. En lliurar-se la batalla final, que va començar quan els Deva¹⁹ van prendre el Dimoni com a aliat, la Santa Ment haurà guanyat el regne²⁰. Dels dos primers esperits del món, el bondadós va dir al danyós: "Ni els nostres pensaments, ni els nostres manaments, ni la nostra intel·ligència, ni les nostres creences, ni les nostres obres, ni la nostra consciència, ni les nostres ànimes estan d'acord en res!"²¹

Els àngels i el salvador. La fi del món, resurrecció i judici

Però ara la Llum d'Ormazd (Ahura Mazdā) i l'Obscuritat de l'Esperit de la Mentida (Ahrimān) lluiten en cada cosa. Per tant, tots els éssers tenen la seva part bona i la seva part impura. Així, és deure del sant (en qui predomina la llum) il·luminar els homes i fer retrocedir l'obscuritat. Però a la fi del món la maldat apareixerà el seu triomf en confondre les ments. Els bons seran perseguits i se'ls atribuiran

tots els defectes que pateixin els perversos, i els perversos simularan la rectitud més gran. Aquest serà el moment en què Ōrmazd enviarà el seu fill Saoshyant per salvar el món²². L'ajudaran els esperits alats de la Llum, que són els àngels i els arcàngels, i el tenebrós estarà auxiliat per les jerarquies dels dimonis. Tot quedarà alineat per a la batalla final i llavors, en Cataclisme Universal, Ōrmazd derrotarà Ahrimān. Per imperi d'Ōrmazd sorgirà un nou món pur. Els morts ressuscitaran revestits d'un cos gloriós. Els àngels i els arcàngels bastiran el Pont del Judici per on transitaran els justos²³. Però el pont esplèndid i ferm començarà a tancar-se al pas del rèprobe i caurà. Les ànimes d'aquells que van morir en pecat es reuniran amb les dels que van servir als mals governants, amb les dels que van parlar falsedats i amb les dels que van mantenir una mala consciència. Totes les ànimes injustes seran benvingudes a la Mansió de la Mentida²⁴, així com les ànimes dels justos hauran d'habitar en la Mansió de les Cançons.

Zaratustra va anunciar la recompensa a aquells que són aptes per a la causa, a aquells que poden rebre els dons de la Bona Ment que es troba a l'interior de cada ésser humà²⁵.

VIII. MITES GRECO-ROMANS.¹

La lluita de les generacions d'immortals

De l'etern Úranos (Cel) i de la mare Gea (Terra) varen néixer sis titans que, amb les seves germanes titànides, van engendrar una generació de déus. Però és a partir del gran Cronos (Temps), el tità més jove, que tot començà a fluir tal com la cosa següent succeeix a l'anterior. Abans de Cronos els temps corrien a salts i en totes direccions: el passat succeïa al futur i, de vegades, tots els instants transcorrien en un patoll concentrat. De fet, res no poden dir els mortals de quelcom anterior al començament de les coses (per això alguns fan derivar de Cronos tot allò que es pot pensar).

Els fills estaven enutjats amb els seus pares perquè cada vegada que naixia un nou germà, Úranos el mantenia en el si de Gea sense deixar-lo sortir. Per això Gea va fabricar una falç afilada, la va mostrar als seus fills i els va explicar la seva maquinació. El seu fill Cronos va acceptar l'instrument que la mare li ofería i va preparar una emboscada. Quan Urà, desitjós d'amor, es va ajaçar sobre Gea, el fill resolut va sortir de l'obscuritat, va prendre els genitals del seu pare, els va segar i els va llançar cap enrere.²

Així Cronos va desplaçar el seu pare en el regnat de l'Univers. Després es va unir a la seva germana Rea i va començar a engendrar fills amb ella, però a mesura que anaven naixent els anava devorant per, d'aquesta manera, evitar que algun descendent obtingués la dignitat reial i el desplaçés del seu lloc entre els immortals. Rea, com que no va poder evitar la matança, va demanar ajuda als seus pares, sabedors del Destí de Cronos que havia de ser reemplaçat en el seu poder per un dels seus fills. D'aquesta manera quedarien venjades les Erinies que el monstruós Cronos havia engolit³ i es tallaria la cadena d'assassinats que Cronos, de ment aguda, preparava.⁴

Quan Rea estava a punt de parir, els seus pares la van enviar a Creta i allà, en la cova d'una muntanya recòndita, va donar a llum el gran Zeus. Nounat, va ser presentat, embolicat en bolquers, al seu pare Cronos que, aleshores, es va disposar a devorar-lo... Però heus aquí que el nen que es va empassar era una roca ben dissimulada que, al capdavant, Cronos va acabar vomitant junt amb els fills que havia engolit anteriorment. Mentrestant, Zeus ja havia crescut prou per apoderar-se del seu pare i desposseir-lo dels seus atributs. D'aquesta manera el gloriós Zeus va començar a caminar el Destí que el portava a governar entre els immortals i, a fi que es recordessin les vicissituds del seu naixement, va clavar la roca de l'engany en les cavitats del Parnàs.⁵

La lluita inevitable va sorgir entre el bàndol de Zeus, els seus germans i aliats, i el de Cronos i els Titans. Zeus va mostrar la seva força en descendir des del sagrat mont Olimp amb el raig, mentre retrunyien els cels amb el tro i s'arremolinaven els llampecs que feien giravoltar la flama sagrada⁶. La terra crepitava amb el foc alhora que les aigües de l'Oceàn bullien i una fumera ardent embolicava els Titans i tot ull quedava encogat per la lluentor del llampec.⁷ Així va continuar la lluita formidable fins que els déus van prendre amb les seves mans⁸ els Titans, els van encadenar i els van enviar a les profunditats de les muntanyes, a una zona humida, als confins de la terra immensa.⁹

Prometeu i el despertar dels mortals

Vaig salvar els mortals del Diluvi quan vaig encarregar a Endimió i Pirra la construcció d'una barca i després, quan la nau va descendir suaument en les muntanyes Tessàlies, els vaig explicar com restablir allò devastat. Amic del coneixement i de la pau, sóc en trànsit d'aconseguir el meu objectiu; per això he beneficiat els mortals amb la saviesa. Sovint ocorre que aquesta mateixa ciència és envilida pels somnis de domini que els déus infonen als homes per perdre'ls i fer-los tornar a les èpoques fosques de les quals jo els vaig rescatar. Però hi hagi fe en l'avanç! I quan els bàndols s'enfrontin, repetiu amb mi aquestes paraules amargues, que no per vulgars són menys certes: "Feu la guerra, mortals imbècils; destrosseu els camps i les ciutats; violeu els temples, els sepulcres, i tortureu els vençuts. Fent-ho així, prepareu la vostra pròpia destrucció!"¹⁰ I que aquest advertiment us serveixi per a alguna cosa.

Així com Zeus, jo, Prometeu, sóc fill de titans. Zeus mai no va mirar amb bons ulls que en la lluita divina em mantingués al marge. I així fou. Els titans eren malignes, però Zeus no millor en els seus dissenys i altivesa. Quan, per fi, els olímpics es van apoderar del govern del món, van voler mantenir el seu poder tirànic i, en la seva crueltat, van mutilar el cos i la ment dels fràgils humans en veure-hi enemics futurs. Els van cobrir de superstició i d'ignomínia i fins avui es respecta la mentida d'aquesta tribu d'opressors immortals. Qui, sinó jo, va donar el coneixement als mortals que, després de segles, veien sense mirar i oïen sense escoltar? Similars als fantasmes dels somnis no hi havia cosa que no confonguessin. Vivien en la profunditat de cavernes i temien la llum. No sabien del maó ni de la fusta

per fer els seus refugis; tampoc no van comprendre la successió de les estacions ni la sortida i posta dels astres. Tot ho feien sense seny fins que els vaig ensenyar a junyir el jou de les bèsties, a conrear i recol·lectar, a compondre els nombres i les lletres i a construir els carros que solquen les aigües¹¹. Als homes tot els passava sense possibilitat de triar perquè els mancava el coneixement. No van poder conèixer ni medicines, ni metalls fins que per mi, escolta-ho tot plegat, van heure totes les arts¹². I, per cert, per condescendència amb els olímpics, deixaré que alguns expliquin, encara avui, la seva història falsa que diu així:

“... Quan els déus i els mortals encara disputaven, Prometeu va tractar d'enganyar el gran Zeus canviant els aliments rics per ossos i greix. Davant d'això, l'Olímpic va dir: 'Japetònida¹³, que desigualment has repartit les racions!'. Des d'aleshores les tribus de mortals recorden el fet cremant per als déus, en els seus altars, ossos d'animals coberts pel greix fumejant. Però per evitar nous enganys que beneficiessin els seus amics i perjudiquessin els olímpics, Zeus va disposar que els freixes no tinguessin prou força per produir el foc. L'astut Prometeu va reincidir i es va burlar dels designis sagrats en robar, en una canya buida, el foc incansable que va posar en mans dels homes. L'altitonant Zeus es va irritar en veure el foc en la distància i comprendre el seu origen. Per això, i perquè se sabés que no era possible transgredir la voluntat divina, va retenir el malèvol Prometeu amb una cadena que, passava a través d'una columna i quedà fixada a una roca. Així, malgrat ser molt savi¹⁴, el Japetònida va sofrir un càstig merescut perquè, lligat a la columna, cada dia rebia la visita d'una àguila que devorava el seu fetge regenerat cada nit”¹⁵.

Sigui com sigui aquesta falsa història, el fet és que un mortal, Hèracles, amb la seva fletxa, va acabar amb l'àguila devoradora. Aleshores Zeus va reconèixer el fet i es va resignar que jo carregués part de la cadena i de la roca que havia arrencat amb l'ajuda de l'heroi. Maldestre, Zeus no va voler escoltar les condicions que jo tenia al cap per a benefici d'ambdues parts. Només quan el vaig advertir sobre el seu futur va veure el perill i, a contracor, va compensar amb la meua llibertat el consell que de mi necessitava. I encara, obstinat, va pensar que tot i ser lliure s'esgotava el meu temps, ja que la immortalitat no m'havia estat concedida. Però Quiró, el bon amic i educador dels mortals, va canviar amb mi el seu destí, va triar per a ell baixar a l'Hades i va deixar l'eternitat a les meves mans. Ara, després de penúries i fatigues, estimulants sempre l'esperança, atrec els humans a fi que també conquereixin la llibertat i el seu destí immortal.

Demèter i Persèfone. Mort i resurrecció de la naturalesa¹⁶

A Demèter canto, a ella i a la seva filla Persèfone que va ser raptada quan recollia flors en els prat. Cent poncelles brollaven d'una mateixa arrel quan ella va decidir agafar el ram, però en aquell moment va retronir la terra, es va obrir i va vomitar fora de si el sobirà de l'Hades portat per corsers negres. La nena va ser portada per Hades al seu regne subterrani contra la seva voluntat. Ningú no va sentir ni va veure res d'allò que va ocórrer i Demèter durant nou dies no va provar l'ambrosia mentre buscava la seva filla. Però el Sol, que tot ho veu, va informar a la mare afligida de tot el que havia esdevingut: “Cap mortal no és culpable del que va succeir, només Zeus és responsable de tot, perquè va donar a Hades com a regal la teva filla Persèfone. No obstant això, oh deessa, cessi el teu plor perquè Hades com a gendre no és menyspreable, en ser germà del generós Zeus”. Encesa de furor la deessa va abandonar l'àgora celeste i el vast Olimp i va descendir a les ciutats i als camps dels homes i va enlletgir el seu aspecte a fi de no ser reconeguda. Els béns que Demèter distribueix quedaren restringits en el seu ànim i, per tant, res germinava ni donava fruits. Aleshores Zeus feu cridar la deessa ofesa però ella va refusar, desitjosa com estava de retrobar-se amb la seva filla. D'aquesta manera, el pare dels déus envià Hermes, el dels peus alats, a parlamentar amb l'inferral Hades i Hermes digué: “Hades, rei dels morts, Zeus m'envia perquè tregui dels teus dominis Persèfone perquè la seva mare torni a veure-la i d'aquesta manera deposti la seva ira que impedeix germinar les llavors i pot acabar amb la raça fràgil dels mortals”. Tot seguit Hades va recomanar que Persèfone partís. Ella saltà de goig; però ell li va fer menjar un misteriós gra de magrana perquè tornés ben aviat als seus dominis tenebrosos. Després, Hades lliurà el seu carro a Hermes i aquest, acompanyat per Persèfone, va emprendre el retorn. El retrobament de mare i filla commogué els déus i Zeus, el que veu en la distància, va enviar la mare Rea a buscar-les, la qual en la trobada va dir: “Vine aquí, filla meua! Zeus, el tonant, et crida perquè vagis amb les famílies de les deïtats; va prometre donar-te les honres que volguessis entre els déus immortals; i va assentir amb el cap al fet que, en el transcurs de l'any, la teva filla passi un terç del temps en la foscor tenebrosa i els altres dos terços amb tu i amb els altres immortals. Així digué que es compliria i ho va ratificar amb un moviment del seu cap. Ves, filla meua, i obeeix. No t'enutgis massa i fes que creixin ràpidament els fruits de què viuen els homes”. Demèter va obeir i immediatament va fer sortir les flors i els fruits en tota la natura. I explicà els misteris venerats que no s'han de descurar ni escodrinyar, per respecte als déus. Joiosos aquells que han contemplat

aquests misteris perquè els no iniciats no assoleixen, després de morts, la sort de veure en l'obscuritat tenebrosa!

Dionís, la follia divina

*Cap de nosaltres no sap res de res; ni tan sols això mateix de si sabem o no sabem, ni si sabem que sabem o que no sabem; ni si en total hi ha alguna cosa o no hi ha res. Perquè les coses són allò que un en creu*¹⁷. Per tant, ha de moure's la raó i obrir un altre horitzó perquè els déus parlin.

“Canto a Dionís el bulliciós, coronat d'heura i de llorer, fill de Zeus i Sèmele, membre de la tribu dels immortals. En els boscos les nimfes el segueixen i ell omple els espais obscurs amb gran brogit. Salve, oh Dionís, el dels molts raïms!”¹⁸

Sèmele, dubtant que el seu amant fos el mateix Zeus, li va demanar que es manifestés en tot el seu poder. En complaure-la l'olímpic, l'aparició fou tan gran i terrible que Sèmele va morir fulminada. El seu fill nonat va ser arrencat del seu si pel déu, però en faltar-li temps de gestació, Zeus va tallar la seva pròpia cuixa, el va empeltar i va cosir després la ferida. En arribar el temps, el seu pare el va extreure viu; per això l'anomenen «Dionís», «Zeus jove», o també «el nascut dues vegades». Però Hera en zelar de Zeus pels seus amors amb Sèmele va buscar el nen nounat per matar-lo. Així doncs Dionís va haver de ser traslladat a Egipte i educat en coves profundes i, per a més seguretat, el pare Zeus el va transformar en un cabrit. Dionís era ja un jove quan va fabricar el vi de la vinya. Allà el va descobrir Hera la venjativa que, en embogir-lo, va fer que vagués per nombrosos països, fins que l'asiàtica Cíbele, Gran Mare de nombrosos pobles, el va purificar i li va retornar la raó mitjançant procediments misteriosos. Envoltat de bacants, va anar portant la vinya de poble en poble. En un d'ells un tirà va voler destruir la planta sagrada però va embogir i va tallar les seves pròpies cames, aleshores els seus súbdits el van esquarterar per allunyar la maledicció del déu. En arribar a l'Índia sotmeté els pobles amb la seva embriaguesa i els seus ritus i després va tornar a Grècia. Allà el seu culte va trobar resistència per part d'un altre governant que, a conseqüència d'això, fou esbocinat per dones preses pel deliri i l'embriaguesa. D'indret en indret, va voler arribar a les illes gregues i per això es va situar a la platja i va esperar el pas d'algun vaixell. Així va ocórrer finalment, però els mariners van tenir la idea de fer-lo presoner per vendre'l com a esclau. Així fou com la tripulació va veure créixer vinyes per tot el vaixell mentre dolls de vi brollaven des de la coberta i Dionís, convertit en lleó, bramava amenaçador. Embogits, es van llançar al mar i van quedar convertits en aquests dofins que, fins avui, envolten les naus, sempre tractant d'explicar als navegants el seu confús destí. Però Dionís va seguir la seva tasca missionera... Va trobar la cretenca Ariadna (la que amb el seu fil va aconseguir desbaratar els laberints del Minotaure) i va redimir la seva pena amorosa. El déu va seguir endavant en el seu carro tirat per panteres, el seu front cenyit per pàmpols i heura, amb el tirs diví a la seva mà. En arribar a cada poble instituïa el seu culte i a les nits, al foc de torxes, els seus devots embriagats dansaven al so de panderetes, banyes i flutes. En èxtasi diví les bacants abatien les pretensions de la raó i en recuperar el seu seny dubtaven d'allò que havien vist abans i després. Per això, quan el fosc Dionís amb el lluminós Apol·lo van celebrar la fusió dels seus ensenyaments, l'ànima humana va cedir la ferocitat del seu instint desbocat, i la raó llunyana va baixar a la comprensió de les seves profunditats. I així, quan Hera la venjativa va reconèixer el mèrit de Dionís, aquest va poder tornar a l'Olimp. No obstant això, abans va descendir a l'infern i va rescatar per a la vida l'ombra trista de la seva mare Sèmele.

IX. MITES NÒRDICS¹

Yggdrasil, l'arbre del món

Però després a la casa, potents i afables,
tres Aesir vingueren d'aquella família;
per terra trobaren, amb poc vigor,
Ask i Embla, mancats de sorts.
Ni ànim llavors ni geni tenien,
ni vida o paraula ni bona color;
els donà ànim Odín, els donà Hœnir el geni,
els donà Lóðurr paraula i la bona color.²

En els horitzons de gel, en els freds hivernals del Gran Nord, quina cosa més estimada hi pot haver que l'arbre, germen del foc, pell càlida i protectora de l'horda guerrera, cos de serp que ens porta en la incursió vikinga, eina del camp fèrtil, testimoni del compromís que celebrem davant seu! Estimem la planta i encara que el sol és d'or, el sentim vegetal. Per això sempre hem somiat que la fi d'aquest món ocorrerà quan el Llop devori el sol, quan una capa fosca es posi sobre la terra, quan les plantes morin. Descendim d'Ask («freixe») i Embla («om»), dos bells troncs caiguts que per voluntat dels déus, dels Aesir formadors, varen tornar a la vida com a éssers humans.

Aesir i Ásynjur també estimen l'arbre, per això s'hi reuneixen i deliberen. Però millor és que dialoguin sobre aquestes coses aquells que saben fer-ho. Va preguntar Gangleri: “On es reuneixen els déus?” I Hár va respondre: “En el freixe Yggdrasil. Allà, diàriament els déus erigeixen el seu tribunal i des d'allà tracen el Destí del món”. I Jafnhár va agregar: “Les branques del gran arbre arriben a tots els mons però les seves tres arrels comencen on els Aesir³ tenen el seu estatge, on viuen els gegants del gel⁴ i on es troba el Niflheim⁵. Sota aquesta última arrel hi ha la Hvergelmir⁶. I en aquest lloc Nidhögge mossega l'arrel⁷. Sota aquella arrel, que va cap als gegants del gel, hi ha la font de Mimir⁸ on es troba el Coneixement. Fins allà va anar Odín i va demanar que se li permetés beure de les seves aigües, però únicament va poder fer-ho quan es va arrencar un dels seus ulls per deixar-lo com a ofrena⁹”.

Alguns diuen que Odín, gran viatger i sempre en cerca de la saviesa, va anar a altres països. Va descendir a les profunditats de les mines, s'apoderà del nan Andvari (diuen) i li va fer lliurar l'elm que fa invisible i l'anell posseïdor del gran secret de l'or del Rin, que el gnom havia robat a les ondines custòdies. També els gegants Fafner i Otr van disputar per aquesta causa amb Odín. L'un, amb el crani trencat, va quedar exànim i l'altre, convertit en drac, va viure defensant el tresor dels Nibelungs, fins que Sigfrid (el nostre Sigurd), el va matar i es va apoderar de l'anell creador de tants mals, mals que van seguir i que finalment van acabar amb tots aquells que hi havien tingut relació. Perquè només la saviesa d'Odín pot manejar aquestes forces. Odín, que consulta de vegades els penjats i escomet tota empresa per aquesta “set de saviesa” que l'envaeix, ¿com no havia d'anar cap a les Nornes a prendre l'aigua del coneixement? Odín els va suplicar que li deixessin provar les aigües i elles li van permetre, però a canvi d'un dels seus ulls. Maleïdes siguin les tres Nornes que van allancejar el rostre diví per quedar-se amb el seu bé!¹⁰ Aquestes tres dones, anomenades Urd¹¹, Verdandi¹² i Skuld¹³, modelen els dies dels homes. Però encara hi ha altres Nornes que decideixen la vida dels mortals, dels elfs i dels gnoms. Les vides bones estan regides per les Nornes bones i les dolentes per les de llinatge pervers.

Però hi ha molt més per evocar, ¿com oblidar el cavall de Balder que va acompanyar l'heroi a la pira quan va morir; o el cavall d'Odín, el magnífic Sleipnir, que amb les seves vuit potes va traçar les distàncies del món? I la nostra memòria s'alegra en recordar els dos cignes que es nodrien en les fonts sagrades.¹⁴

Thor, les valquíries i el Valhalla. El guerrer i el seu cel

De tots els Aesir, Thor és el més fort. En el seu regne hi ha l'estatge més gran que es coneix. El déu es desplaça en el seu carro tirat per dos grans segalls i duu els seus tres poders: el martell Mjöltnir, que és com el tro i prou coneixen els cranis dels trols del gel i dels gegants de les muntanyes. El seu altre poder resideix en el cinturó amb què acreix la seva força quan se'l cenyeix. Finalment, amb el poder dels seus guants de ferro pren el seu martell i gràcies a ells el mànec no se li escapa quan dona els

seus cops furiosos. Tremenda és l'embranchida de Thor, però ell no es troba sol en els camps de guerra. Quan comença la batalla les valquíries cavalquen i trien aquells que estan destinats a morir amb valor. Elles arrabassen els herois i els fan arribar fins al Valhalla¹⁵, on es troben les portes enormes i les sales construïdes amb escuts; allà hi ha les taules i les gerres, allà mengen el senglar sagrat.

A l'alba els guerrers salten dels seus jaços, prenen les armes i es llancen als camps. En combat singular xoquen i es barallen derrocant-se els uns als altres. Aquest és el millor entreteniment per al dia dels herois. En fosquejar tornen al Valhalla en els seus cavalls i passen les portes gegantines i s'acomoden en la sala. Enllacen els seus braços en llarga cadena i com moguts pel vent del cel o les ones del mar, s'agiten a dreta i esquerra mentre canten amb estrèpit. Després, amics entre ells, beuen.¹⁶

Ragnarök, el Destí dels déus.¹⁷

El Terrible Hivern vindrà i el gebre persistent entre vents gelats acompanyarà la neu que no cessarà en la seva obstinació. Aleshores hi haurà grans batalles mogudes per la cobdícia. El germà donarà mort al germà i les famílies s'esborraran submergides en l'assassinat i l'incest.¹⁸

La vella Endevinadora va predir en la seva cançó, en la seva Völuspá, la ruptura de les cadenes del guardià de l'Infern. Ella va anunciar la caiguda dels déus¹⁹, l'ensorrament del món²⁰. Ella va veure un llop devorar el sol mentre un altre engolia la lluna. Va veure com queien els estels i va sentir tremolar la terra. Va profetitzar la ruptura de les cadenes que subjectaven el llop Fenris i la destrucció dels límits de la terra quan la serp marina agità l'oceà i va avançar sobre terra ferma.

La nau Naglfar, feta amb les ungles dels morts, estarà acabada i es farà a la mar encara que els déus tractin de demorar l'avarada, perquè tants morts no podran ser recollits a temps i els seus cabells i les seves ungles seguiran creixent sense que ningú abasti a tallar-los. El cel es partirà i el freixe Yggdrasil tremolarà. Tots els Aesir, amb les seves armadures brillants, avançaran cap al camp de batalla; allà Odín, amb el seu elm d'or, entrarà lluitant a la gola del llop Fenris; Thor donarà mort a la gran serp però caurà mort pel seu verí; Vídar trencarà el paladar del llop i cada Aesir i cada monstre es mataran mútuament. Llavors Súrts llançarà foc i incendiarà el món.²¹

Què quedarà aleshores del cel i de la terra? Què serà dels déus? L'Endevinadora va vaticinar que les imatges dels déus i de la terra i de la gent antiga s'hauran evaporat com una al·lucinació, com aquella que va patir Thor quan va creure que el vencien. S'haurà evaporat la il·lusió d'un món i dels déus corresponents a aquell món. Aleshores, els homes que estaven amagats tindran per aliment la rosada del matí. La terra serà bella i verda; donarà fruits sense que se sembri i hi haurà palaus aeris. Tots es reuniran i conversaran i recordaran la seva antiga saviesa i parlaran dels fets que van esdevenir, de la Serp que Envolta la Terra i del Llop Fenris. També trobaran a l'herba les peces d'or amb què jugaven els Aesir en els seus taulers. La humanitat estarà a punt per aprendre i per això començarà a caminar entre els déus. Però res més cal afegir perquè aquestes coses encara no s'han complert.

Amb això es va tancar el cicle de l'últim viking. D'Haki es va sentir la veu, mentre la seva llarga serp enfilava cap al mar. D'Haki es van sentir les frases que dirigia al seu fill, mentre la boira en dens mantell tancava les seves esquenes. Una resplendor vermella va cremar la boira i el rugir de les ones va besar el rumor de les seves paraules. Així va dir Haki: "Que no et confonguin aquestes faules amb què fem innocent el saber que hem rebut. Per ara els tocarà avançar a gents estranyes, gents intolerants que esborren la memòria d'altres pobles. Els agradarà sentir que Yggdrasil es va marcant perquè Odín va tallar una de les branques per fer la seva llança. Espetegaran la llengua amb delit perquè Odín va perdre un ull. S'alegraran perquè el nostre cel cau en espantós cruït i els semblarà que això prediu la seva albada. Així hem explicat les nostres coses, però ells no saben res... Yggdrasil s'aixeca immens i resplendeix a les nits; tot el cel gira entorn de l'eix del seu Gran Nord mentre el seu àpex connecta amb l'estel fix i el sol roda esmorteït en els horitzons gelats. Celebraran el seu dia més important amb el nostre arbre nevat i en la seva cúspide hi haurà l'estel fix, i aquella nit els enviarem regals baixant des del cel en un trineu daurat tirat per rens. En els seus somnis i contes habitaran els nostres follets, trols, gegants i anells encantats. Els nostres boscos els cridaran i quan girin el cap molt ràpidament aconseguiran veure un elf; sentiran el cant de l'ondina en els rierols remorosos i buscaran l'atuell d'or que deixen els gnoms més enllà de l'arc del cel... Però som-hi! En les nostres congestes i glaceres irromp el volcà i el guèiser projecta la seva calor. Ajusta la mà en el timó, fill i amic! Ja deixem els fiords coneguts. En les aurores boreals els déus dansant canvien de color, mentre nosaltres, aquí sota, cavalquem les ones del mar furiosos".²²

X. MITES AMERICANS

Popol Vuh

(Llibre del poble Quiché)¹

La història perduda

En l'anomenat Popol Vuh es dibuixava l'arribada dels primers pobladors vinguts des de l'altra riba del mar². Allà s'explicava la història de la foscor i la vida que es trobà en les noves terres. Aquest fou el primer llibre que es pintà en l'antiguitat³. En el gran relat es veu com varen ser formats el cel, la terra i l'infern; i com cadascú fou dividit en quatre punts en estendre la corda de mesurar. Amb quatre punts es van formar els quadrats que van ser dividits en tres: el quadrat del cel, el quadrat de la terra i el quadrat del món subterrani.

Les generacions humanes: l'home animal, l'home de fang, l'home de fusta i l'home de blat de moro

Mentre els Formadors treballaven van pensar que quan es produís la claredat hauria d'aparèixer un ésser que els invoqués i per això hauria de saber parlar, anomenar. I hauria de menjar, beure i respirar. Per a aquest futur ésser varen crear un món adequat que tenia terra, aigua, aire, plantes i animals. I una vegada acabada la creació, van dir als animals: "Parleu i lloeu-nos!" Però no es va aconseguir que parlessin. Cadascun dels animals cridà de manera diferent i el Creador i el Formador es van dir: "No hem aconseguir que els animals parlin i invoquin el nostre nom. Això no està bé. Les vostres carns seran triturades". I els animals van servir d'aliment els uns dels altres.

En apropar-se l'aurora es van dir que s'haurien d'acuitar i realitzar un altre intent. Van fer l'home amb fang, però no movia ni el cap ni els membres. Al començament parlava, però no tenia cap mena d'enteniment. Primer es va endurir, però després s'humitejà en l'aigua i ja no va poder aguantar-se dret. Llavors van desfer la seva obra i van discutir en consell.

Decidiren fer un home de fusta i van procedir. Varen fer els homes-ninot. Parlaven i s'arrossegaven per la terra. Van tenir fills que eren ninots de pal. Sense sang, les seves mans i els seus peus estaven secs. Davant el fracàs dels ninots, els Formadors van ordenar una gran pluja. Es va formar un Diluvi que va començar a caure des del profund del Cel. Tots els éssers es van alçar contra els homes de pal. Els animals grans i petits, les pedres, els plats, les tenalles, les olles, tots s'alçaren i van començar a cridar: "ens cremàveu i ara nosaltres us cremarem, ens colpejàveu i ara nosaltres us colpejarem!". Sense saber on anar els homes de fusta pujaven a les cases però aquestes els llançaven des dels seus sostres; s'amagaven a les coves però aquestes es tancaven i els trituraven. Així foren aniquilats. Hi ha qui diu que la seva descendència es conserva en els simis de les selves. Aquests éssers són semblants a l'home però en realitat són els successors d'aquells ninots.

Els Formadors van conversar i decidiren posar aliment i beguda saludable a l'interior de l'ésser humà, per això amb blat de moro blanc i groc varen formar la seva carn i van preparar líquids amb què van fer la seva sang, i van produir la seva grassor i vigor. Com semblaven homes van acabar sent homes. Van ser bons i bells, van ser dotats d'intel·ligència. Van mirar i la seva vista aviat s'allargà i van arribar a veure tot allò que hi ha en el món. Aviat varen donar gràcies al Creador i al Formador. Van dir: "parlem, pensem, sentim i coneixem allò que està lluny i a prop, veiem allò que és gran i allò que és petit en el cel i en la terra". Però al Formador i al Creador no els va agradar el que van sentir de les seves criatures. Els Primers Pares van dir: "No està bé el que diuen les nostres obres, ¿seran més que criatures i per ventura déus com nosaltres?". Després es van reunir en Consell i van discutir el futur de les seves criatures perquè temien que no es multipliquessin, que no es reproduïssin quan comencés l'era de la sortida del sol. Per tot això els déus van discutir una vegada i una altra fins que van decidir infondre el son i velar els ulls humans i van permetre que només veiessin allò que era a curta distància. Així fou suprimida la saviesa de l'origen de la raça Quiché. El Creador i el Formador van crear les dones i quan els homes van despertar del seu son els seus cors es van alegrar a causa de les seves esposes.⁴

Destrucció del fals Principal Guacamai a mans de Mestre Mag i Bruixet.⁵

Encara no havia sortit el sol sobre la superfície de la terra i ja hi havia un anomenat Principal Guacamai que s'ufanejava del seu poder i les seves virtuts. Principal Guacamai explicava la història

d'aquells que havien mort a causa dels diluvis d'aigua i també d'una substància fosca com resina que havia caigut dels cels.⁶

Durant molt de temps els homes van haver de caminar per indrets desconeguts per fugir del fred i cercar aliment.⁷ Usaven el foc, però quan se'ls va apagar el van haver d'inventar i fregar fustes. Al principi es van trobar amb el mar, van caminar sobre ell, enmig d'un fred immens, i van arribar a altres terres. El sol i la lluna no es veien. Les tribus s'havien separat tant al llarg del temps que quan un grup es trobava amb un altre no s'entien. Era el temps en què hom cercava el sol que escalfa i els boscos i els animals. No hi havia cases i només les pells d'algunes feres servien d'abric. Però quan els primers pobladors van arribar a les terres plenes de selves, i de rius, i de volcans, Principal Guacamai va voler fer creure que ell era el sol i la riquesa i que els homes li devien la seva obediència.

Dos déus, dos engendrats que s'anomenaven Mestre Mag i Bruixet, van descobrir Principal Guacamai quan grimpava a un arbre per menjar els seus fruits. Sense ser vist, Mestre Mag es va anar acostant a l'arbre fins que va ser a una distància prudencial. Apuntà la seva sarbatana cap a Principal Guacamai i en el moment oportú li va disparar clavant-li un dard a la mandíbula. L'infeliç va caure a terra cridant a plena veu. Mestre Mag va córrer amb la intenció d'anar a matar-lo, però en arribar-hi fou agafat violentament i fou sacsejat fins que Principal Guacamai li arrencà un dels seus braços i fugí amb ell. En arribar a casa seva, el cap Guacamai va posar el braç sobre el foc perquè el seu amo anés a buscar-lo. Per la seva banda, els dos engendrats van partir a la recerca del seu avi Gran Porc de l'Alba i de la seva àvia Gran Tapir de l'Alba i amb ells van tramir un ardit. Convertits en dos nens, els engendrats van acompanyar els seus avis a casa de Principal Guacamai. En veure'ls arribar, el cap Guacamai estava tan extenuat pel dolor de la seva mandíbula que es dirigí als estranys i els preguntà si el podien guarir. Ells van respondre que eren experts en aquest art i van posar fil a l'agulla subjectant el rostre sagnant del cap Guacamai. Mentre ell gemegava, els visitants li van lligar fortament el cap, el coll, els braços i les cames. Aleshores van començar a escorxar-lo. El van escorxar completament, i el van despullar de les pedres precioses i els metalls refulgents de què tant s'ufanejaven. Així va morir Principal Guacamai a mans de Mestre Mag i Bruixet quan aquests van anar a recuperar el braç, que finalment fou enganxat perfectament al cos del seu amo. Els dos engendrats van obrar així per tal d'acabar amb la maldat al món, en execució de la Paraula dels Esperits del Cel. Després, els engendrats van anar promptes a complir el mandat que els havien encomanat les potències del Cel, les Paraules del Cel que són: Mestre Gegant (Llampec), empremta de Llampec i esclat de Llampec. Aquestes grans forces del cel també els havien ordenat destruir els dos descendents de Principal Guacamai: un fill anomenat Savi Peix-Terra i un altre fill anomenat Gegant de la Terra. Ells assolaven la vida i van ser morts pels engendrats. Així doncs moltes van ser les seves obres, però els restava tancar el mal en el seu territori perquè estava disseminat arreu i barrejat en totes les coses.

El joc de pilota en els inferns: descens, mort, resurrecció i ascens de Mestre Mag i Bruixet

El regne de Xibalbà és un món subterrani on es troben tots els danys que pateix la humanitat. Des d'allà surten les malalties, les rancúnies i les lluites fraticides. I allà són arrossegats tan sols aquells que han fet el mal, perquè abans que Mestre Mag i Bruixet baixessin a Xibalbà tots els humans, no només els dolents, hi eren conduïts. Ara bé, va haver-hi un temps en què els pares de Mestre Mag i Bruixet, anomenats Suprem Mestre Mag i Principal Mestre Mag, caminaven per la superfície del món. Quan ells prenien els seus escuts de cuir, els seus anells, els seus guants, les seves corones, els seus cascs i la seva pilota, els de Xibalbà s'ofenien molt. I quan en pilotejar en el joc feien tremolar la terra, tot Xibalbà s'enfurismava. Fins que un dia, els-d'abaix els van enviar els seus ambaixadors amb la proposta de combatre en el joc de pilota. Però els de Xibalbà els traïren i els sacrificaren. I així va quedar sense venjança aquell ultratge fet al Cel. Ara bé, Mestre Mag i Bruixet es van alegrar perquè el Cel els encomanà que anessin a pilotejar sobre els caps dels de Xibalbà. Els engendrats varen escombrar el joc de pilota i van arranjar el seu espai per, finalment, posar-se a pilotejar. Llavors els-d'abaix van dir: "Aquests que juguen sobre els nostres caps fent tremolar la terra no són tal vegada els fills de Suprem Mestre Mag i de Principal Mestre Mag, no són els fills d'aquells que vam sacrificar?". Això van dir i van acordar que s'anés a cridar els pertorbadors. Van enviar els seus ambaixadors als engendrats amb instruccions a fi que aquests compareguessin. "Que vinguin aquí, perquè volem pilotejar amb ells. D'aquí a set dies jugarem". Rebut el missatge, Mestre Mag i Bruixet van recordar la traïció que els de Xibalbà havien fet al Suprem Mestre Mag i al Principal Mestre Mag. Llavors van anar cap al món subterrani i van acceptar el desafiament. Van descendir el ràpid pendent i van passar els rius encantats i els barrancs; van arribar a les cruïlles maleïdes i van anar on es trobaven els de Xibalbà. Els caps havien posat per reemplaçar-los ninots de fusta perquè ningú veiés el seu veritable rostre (i també ocultaven els seus noms per ser més eficaços). Però els visitants ho sabien tot i van dir:

“Salut, Suprem Mort. Salut, Principal Mort. Salut, Estén Tolit. Salut, Reuneix Sang. Salut, El de l'Abscés. Salut, El de la Icterícia. Salut, Vareta d'Ossos. Salut, Vareta de Cranis. Salut, Esparver de Sang. Salut, Dents Sagnants. Salut, Urpes Sagnants”. Van descobrir el rostre de tots i els van anomenar tots, perquè cap nom no va ser oblidat, amb la qual cosa van fer perdre eficàcia als entaforaments dels de Xibalbà. Tot rondinant els caps els van convidar a seure en un banc, però ells van refusar perquè era una pedra cremant. Per això els de Xibalbà els van oferir habitacions a la Mansió Tenebrosa i els donaren pins encesos perquè s'il·luminessin i tabac perquè fumessin. Després d'aquella nit els van anar a buscar per jugar a pilota i els engendrats van guanyar als de Xibalbà. Llavors els caps els van enviar a descansar a la Mansió d'Obsidiana, plena de guerrers; però van sortir il·lesos i ilitos per a un nou joc de pilota, que també van guanyar. Aleshores van ser obsequiats amb un descans a la Mansió del Fred Incalculable, on una calamarsa densa es va sumar com homenatge. En sortir d'allà van passar per la Mansió dels Jaguars d'on les bèsties ferotges van fugir espantades. I així van passar per la Mansió del Foc, per la dels Ratpenats, per anar de nou a pilotar i concloure el joc amb la derrota de Xibalbà. Llavors, els caps van ordenar fer una pedra cremant com un rostidor i els demanaren als engendrats que mostressin el seu poder llançant-s'hi. Aquests van complir i es van cremar, es van socarrar, els seus ossos van quedar blancs. Aleshores els de Xibalbà van cridar: “els hem vençut!”. Després van moldre els ossos i els van anar a escampar pel riu. Però l'endemà els engendrats van tornar en la forma de dos homes molt pobres i van dansar a la porta de Xibalbà. Portats davant dels caps, els captaires van mostrar molts prodigis. Incendiaven quelcom que després es regenerava, destruïen alguna cosa que després es recomponia. Animats per aquesta màgia, els caps van demanar: “mateu un home i després reviuu-lo!”. Així va ser fet. Després van demanar: “ara trossegeu-vos entre vosaltres i ajunteu les vostres parts!”. Així va ser fet. En veure aquests prodigis, Suprem Mort i Principal Mort van demanar: “Sacrifiqueu-nos i després feu-nos reviure”. D'aquesta manera, Mestre Mag i Bruixet van sacrificar Suprem Mort i Principal Mort; però no els van reviure. La confusió entre els de Xibalbà fou gran en veure els seus caps supremos oberts i sense els seus cors. Quan els engendrats van obrir els caps en dos, els seus sequaços van fugir, però tots varen ser capturats i oberts en dos. Tots els seus fills van ser portats a un barranc i amb tots ells s'omplí l'abisme. Allà van quedar els cossos sense vida dels de Xibalbà. Els de Xibalbà van ser vençuts pels grans prodigis, per les metamorfosis dels engendrats.

Els engendrats es van donar a conèixer pels seus noms veritables i van proclamar la venjança dels seus pares, Suprem Mestre Mag i Principal Mestre Mag. Els engendrats van deixar segellat l'infern i van dir: “La glòria de Xibalbà ja no existeix però, no obstant això, us deixarem domini sobre el Mal. Vosaltres tindreu domini sobre Els de la Guerra, Els de la Tristesa, Els de la Misèria; però ja no s'atraparà Els Fills de l'Alba, ni s'agafarà els homes per sorpresa com passava quan Xibalbà dominava el món”. I es van dirigir als pares que havien estat sacrificats en altres temps a Xibalbà i van dir: “Hem venjat la vostra mort i els vostres turments”. Immediatament es van elevar enmig de la llum fins a l'alt del cel i allà, convertits en el sol i la lluna, van il·luminar la faç de la terra i van dissipar les tenebres que havien regnat fins aleshores.

NOTES A MITES ARRELS UNIVERSALS

I. MITES SUMERI-ACCADIS

1.- Per a l'elaboració del mite de Gilgamesh hem tingut en compte les XII tauletes assíries que són recopilació d'altres anteriors accàdies, derivades al seu torn de les sumèries, com ho demostren els descobriments més recents. Ens hem basat en el material original de R. Campbell Thompson, *The Epic of Gilgamesh*. Oxford University Press, 1930, i de G. Contenau. *L'Épopée de Gilgamesh*. L'Artisan du livre, París, 1939. També hem apel·lat als treballs de Speiser, Bauer, Kramer, Heidel, Langdom, Schott i Ungnad. Per acabar, hem consultat *El cantar de Gilgamesh*. G. Blanco, Ed. Galerna, Buenos Aires, 1978.

2.- Se suposa que el poema de Gilgamesh va ser compost cap a finals del tercer mil·lenni sobre la base de materials molt més antics. Coincidim amb aquesta hipòtesi basant-nos en el desenvolupament de la ceràmica. En efecte, cap a l'època de la seva redacció ja s'havia inventat a Uruk el primer torn de terrisseria del món (cap al 3500 aC). L'instrument era una roda ceràmica de 90 centímetres de diàmetre per 12 de gruix que es feia girar amb la mà esquerra mentre es treballava l'atuell amb la dreta. Atès el seu pes, el volant seguia girant alguns minuts, cosa que permetia perfeccionar l'obra amb les dues mans lliures. Posteriorment s'inventa (també a Mesopotàmia) el torn de peu. No obstant això, en el poema, la deessa Aruru crea l'home de fang sense més mitjans que les seves mans humitejades. No és un detall sense importància, ja que per la tècnica descrita es pot deduir un ambient d'època anterior a la de l'ús del torn. En comparar p. ex. la creació sumèria de l'home amb la creació egípcia resulta que en aquesta última el déu Khnum dona forma al cos de fang en el torn de terrissaire (instrument aparegut en el Nil just a l'època dinàstica). En el poema sumeri es fa al·lusió a la creació de l'heroi Enkidu com a "doble", com a còpia de Gilgamesh, tan bon punt "la deessa Aruru es concentrà dins seu". És possible que això es refereixi a la tècnica de fabricació de figures humanes ceràmiques en còpies de motlle ("dins seu") sobre la base d'un original prèviament confeccionat. El fet que Enkidu neixi pelut ("L'heroi va néixer amb el cos cobert d'un borboll tan espès com l'ordi dels camps"), es pot referir a la presència visible d'antiplàstics (escorces de cereals, palla, etc.) que s'agregaven a l'argila per evitar que es clivellés, de la mateixa manera que, en alguns llocs, es fa amb el fang en preparar toves. Això correspon a una etapa anterior a la de la terrisseria i la utilització de la roda de terrissaire. Per tant, la història seria prèvia a l'època d'al-'Ubaid i molt anterior a l'aparició del mite de Marduk, quan vol crear l'home sobre la base de la seva sang i els seus ossos, encara que després decideix fer-ho amb la sang del seu enemic Kingu. En aquest cas ja estem en presència de la tècnica de l'engalba o de l'esmalt ceràmic de la qual hi ha nombroses mostres en la Babilònia de l'època. És més, en el British Museum es conserva una tauleta en què apareix una fórmula d'esmalt sobre la base de plom i coure donada pel mestre Liballit de Babilònia, possiblement contemporani de la redacció del mite de Marduk. Es podria objectar que tant en el Gènesi hebreu com en el Popol-Vuh Quiché no es fa cap al·lusió al torn malgrat que ja existia a l'època de les seves respectives redaccions. Pel que fa al Gènesi, Déu fa Adam de fang i després Eva de la seva costella (com en el cas de l'home de Marduk, sobre la base de sang i os) i li dona vida amb el seu buf. No hi ha cap al·lusió al torn, però el "buf" és suggestiu perquè pertany a una època anterior a la de la utilització d'aquest instrument. La introducció d'aire al forn és anterior al torn i és un procediment que es va perfeccionar després amb la manxa i va permetre elevar fins a temperatures altes la cocció, que d'una altra manera no superava els 800 graus, ja que tot depenia de les calories de la llenya d'acord amb les resines que contingués segons la regió. També es pot dir que l'invent del forn de tir ascendent va permetre, de vegades, l'elevació fins a temperatures properes als 1.000 graus, però la injecció d'aire resulta d'una tècnica posterior. Entre els Quiché el mite explica que els déus van fer el primer home de fang, però es deformava amb el temps (etapa preceràmica de l'argila endurida); després els déus van fer l'home de fusta, però tampoc no va resultar i va ser destruït fins que, per fi, es va aconseguir formar l'ésser humà de blat de moro. Això posa de manifest que el mite va quedar establert en l'etapa instrumental neolítica (pedra, os i fusta), prèvia a la revolució ceràmica. D'altra banda, a Amèrica no es coneixien ni el torn ni la roda, per tant no hi ha al·lusió a aquest instrument. És cert que en les tres traduccions clàssiques del Popol-Vuh (Arciniegas, Recinos i Chávez) hi ha descripcions d'instruments i atuells ceràmics que coexisteixen amb el mite de la creació de l'home però, pel que sembla, aquest és anterior a l'ambientació del text. En síntesi, pel que fa a la creació de l'ésser humà per un déu terrissaire, el mite més antic és el sumeri. Això es podria objectar, però, amb alguna afirmació respecte a l'antiguitat de certes ceràmiques basant-se en les temperatures de cocció. Però, afortunadament, molts problemes d'aquest tipus s'han anat solucionant a partir dels treballs de Wedgwood sobre els gots etruscs. El piròmetre que va dissenyar aquest investigador (malgrat la imperfecció de la seva

escala), ja va permetre determinar la quantitat de calor absorbida per una argila. En conèixer-ne la composició i sotmetre una rèplica a cocció controlada es va poder observar la seva contracció d'acord amb els paràmetres establerts en l'escala. El criteri utilitzat va ser que a més calor, més contracció que, d'altra banda, queda fixada una vegada refredat el cos. Un altre mètode consistia a sotmetre un tros de la mostra a temperatura creixent fins que es produeix contracció. En aquest moment es fixa el punt de l'escalfament original. Però, actualment, la precisió de l'anàlisi piromètrica és tal que es pot arribar a determinacions de dècima de grau.

3.- "Els fragments 'Mort de Gilgamesh' i 'El descens a l'Infern' provenen de tauletes sumèries trobades a Nippur i han estat datades en la primera meitat del segon mil·lenni aC. No articulen amb l'estructura actual del Poema, encara que el segon es trobi traduït literalment en la tauleta XII assíria, última d'aquesta versió". *Cantar de Gilgamesh* (op. cit., pàg. 95). En la traducció d'A. Schott, el text que apareix referint-se al parlament d'Enkidu amb Gilgamesh és aquest: "Mira, el meu cos que amb tendresa abraçaves, les bestioles el corquen com a roba vella. Sí, el meu cos que alegrement tu tocaves és ara envaït per la podridura que l'omple de la pols de la terra!... Has vist un que va morir cremat en el combat? -Bé l'he vist, era a la nit silenciosa, tirat en el seu jaç i bevent aigua pura. -Has vist un que va caure en la batalla? -Bé l'he vist, els benvolguts pares li sostenien la testa, i sobre ell es va inclinar l'esposa. -Has vist un les restes del qual van ser llançades a l'estepa? -Ai de mi! També aquest jo l'he vist: la seva ombra no troba pau a la terra! -Has vist un l'ànima del qual ningú cuida? -Bé ho he vist: les restes de menjar a l'olla, i el rosegó al carrer ha de menjar...". *El país de los sumerios*. H. Schmökel, Ed. Eudeba, Buenos Aires, 1984, pàg. 210. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

4.- La visió del Paradís enjoiat sol estar relacionada amb la saviesa i, de vegades, amb la vida eterna. Aquesta última té els seus guardians, que sovint són serps. En un mite cretenc citat per Apol·lodor, les serps posseeixen l'herba de la immortalitat. En el de Gilgamesh, la serp roba la planta de la vida que l'heroi ja havia aconseguit. D'aquests temes s'han fet diferents interpretacions que van des de l'espiritualisme més inassolible al positivisme més groller. Vegem algun exemple: "El paradís celestial és gaudit en un trànsit esquizofrènic induït per l'ascetisme, la pertorbació glandular o l'ús de drogues al·lucinògenes. No sempre és possible jutjar quina d'aquestes causes va produir les visions místiques de, per exemple, Ezequiel, 'Enoc', Jacob Boehme, Thomas Traherne i William Blake. Però en el mite els jardins de delit enjoiats es relacionen habitualment amb el menjar d'una ambrosia prohibida als mortals; i això indica una droga al·lucinògena reservada a un petit cercle d'adeptes i que els causa sensacions de glòria i de saviesa divines. No obstant això, la referència de Gilgamesh a l'arç cerval ha de ser una disfressa, ja que l'arç cerval se'l menjaven els antics místics no per il·luminar-se, sinó com un purgant preliminar... Originalment tots els jardins de delit són governats per deesses; déus homes els usurparen quan es passà del matriarcat al patriarcat. El paradís de Gilgamesh pertanyia a Siduri, deessa de la Saviesa, qui havia designat al déu Sol Shamash el seu guardià; en versions posteriors de l'epopeia, Shamash ha degradat Siduri convertint-la en mera tavernera". *Los Mitos Hebreos*. R. Graves i R. Patai, Alianza, Madrid, 1988, pàg. 73. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor). Pel que fa a la relació entre la immortalitat, les serps i l'acte de robar, Wilkins, en la seva *Mitologia Hindú*, observa que quan Garuda va portar una mica d'amrita (ambrosia) des de la Lluna per als Nāgues o deïtats serps, com a preu a pagar per alliberar la seva mare de l'esclavitud, Indra va intentar persuadir-lo que li donés l'amrita i d'aquesta manera evitar que els Nāgues arribessin a immortals. Però Garuda va seguir amb el seu projecte i va lliurar als segrestadors la substància (en un atuell). Mentre els Nāgues s'estaven banyant, Indra la va robar. Aquests, creient que l'ambrosia s'hauria vessat sobre l'herba Kusa (*Poa Cynosuroides*), la van llepar. Les afilades pues de l'herba van esquinçar les seves llengües; per aquest motiu les serps les tenen bifides.

5.- Del fragment anomenat "Mort de Gilgamesh".

II. MITES ASSIRI-BABILÒNICS

1.- El poema, fet a Babilònia sobre la base de material sumeri, es va trobar després a la biblioteca real d'Assurbanipal (S. VII aC).

2.- Els onze monstres, més el seu cap Kingu, són les dotze constel·lacions zodiacals que, com estàtues (imatges fixes), Marduk col·locarà en el cel.

3.- Referència a la Tauleta I de l'Enuma Elish (Quan al Capdamunt) v. 147 a 157. *Poema babilònic de la Creació*. E. L. Peinado i M. G. Cordero, Ed. Nacional, pàg. 98, Madrid, 1981. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

- 4.- Tauleta III v. 134 a 138. Tauleta IV v. 1 a 32. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 5.- La planta associada a Tiàmat i Kingu pot haver estat d'una espècie aquàtica i de propietats verinoses que, en petites dosis, resultava curativa (la "sang" de Kingu com lliuradora de vida). Aquesta idea, aparentment contradictòria, no és estranya. Així llegim a *Pausanias VIII*, 17, 6 i següents que l'aigua de l'Estígia tenia propietats perniciosos, i trencava el ferro, els metalls i la ceràmica. Inversament, aquestes aigües posseïen qualitats d'elixir de vida, com en el cas d'Aquil·les que obtenia la invulnerabilitat per la immersió. Recordem Hesíode: "*Tal jurament van establir en veritat els déus, per l'antiga aigua immortal de l'Estígia, que corre a través d'una regió abrupta*". (*Teogonia*. v.805). (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 6.- El zodíac.
- 7.- El Sol.
- 8.- L'estel Sírius.
- 9.- El planeta Júpiter.
- 10.- Tauleta V, v. 14 a 22. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 11.- Bab-El, significa "Porta de Déu".
- 12.- Tauleta VI, v. 5 a 10. Els Igigi i els Anunnaku, entitats respectives dels cels i de les profunditats infernals. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 13.- Tauleta VI, v. 11 a 16. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 14.- Tauleta VI, v. 29 a 37. El sacrifici de Kingu permet obtenir la seva sang. D'aquesta manera els déus queden nets de la seva culpa i es pot transmetre la vida a la humanitat. La frase: "Aquesta obra va ser incomprendible", tal vegada reveli la perplexitat del poeta babilònic, o la falta d'indicis, davant d'una explicació insatisfactòria que, possiblement en context més complet, obrés en poder dels sumeris (de qui deriva aquest mite). En la tradició caldea van ser Marduk i Aruru els progenitors de l'home. Aquesta deessa és la que, en el poema de Gilgamesh, crea l'home i després el doble del rei, Enkidu, quan amb les seves mans humitejades el modela amb argila. Una altra versió (transmesa pel sacerdot Beroso), assenyala que la humanitat fou modelada amb argila a la qual es barrejà la sang d'un déu.
- 15.- Es tracta de la piràmide truncada amb graderies (ziggurat) que sempre tenia un temple a la cúspide, que alhora era lloc d'observació astronòmic. El complex d'Essàgil comprenia altres torres, residències i muralles fortificades. Les escales eren freqüentment substituïdes per rampes. En espais subterranis de la piràmide es trobaven cambres funeràries o rituals on per la festivitat d'Any Nou (Akitu) «reposava» o «moría» Marduk. Més tard Marduk era rescatat de «la muntanya de la mort» i després de complexes cerimònies es fixaven els destins de l'Any Nou. Per descomptat, el mite de la mort i resurrecció ja havia pres forma molt temps abans a Sumer. Sobre aquest tema, comenta Schmökel: "Avui sabem que la problemàtica de vida, mort i resurrecció, expressada en el misteri d'Inanna i Dumuzi, era una pregunta nuclear de l'antiga religió sumèria... cal preguntar-se si l'ombrívola descripció del més enllà en l'epopeia de Gilgamesh no hauria de considerar-se com una reacció contra esperances massa efusives en aquest sentit. Qui es lliurés íntegrament a la fe en Inanna, com dadora de tota vida, i en el seu estimat Dumuzi, que cada any a la tardor baixava a l'avèrn, acompanyat pels laments dels homes i en el seu retorn la primavera següent era rebut amb goig, tal vegada podria participar en aquesta tornada, i esdevenir ell mateix una baula en l'eterna cadena del morir i néixer... I ja hem vist que, almenys en la primera dinastia d'Ur, la creença en el rei convertit en Dumuzi va donar lloc als efectes més estranys: grups sencers d'homes prenien la cicuta a la tomba del sobirà extint o de la difunta sacerdotessa, per acompanyar així el seu déu i reviuir juntament amb ell. Passem per alt la qüestió sobre el grau d'espontaneïtat en cada cas; el fet que aquests homes i dones possessin fi a les seves vides sense cap coacció visible, sembla segur" *El país de los sumerios, op. cit.*, pàg. 211. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).
- 16.- Tauleta VI, v. 95 a 98. Sembla que es tracta d'una referència al Diluvi.
- 17.- Tauleta VI, v. 120 a 123. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor). "Caps negres" és una designació dels éssers humans. D'altra banda, la reducció de nombrosos noms de déus a Marduk, mostra la cara monoteïsta de la religió babilònica tan bon punt la seva divinitat local es va expandir per la baixa i alta Mesopotàmia, l'Àsia Menor i la Mediterrània oriental. El mateix faran els assiris amb Assur.
- 18.- Tauleta VII, v. 161 a 162. Es refereix a les paraules finals de l'Enuma Elish.

III. MITES EGIPCIS

1.-El format que hem donat al mite de la creació es correspon amb la mitologia de Memfis i està d'acord amb la inscripció que va fer imprimir sobre pedra basalt el faraó Shabaka, cap al 700 aC. Aquesta inscripció, al seu torn, és transcripció d'un paper considerablement més antic. A l'Imperi Antic, Atum era el déu principal, que de vegades va ser relacionat amb Ra, el disc solar, però ja en l'Imperi Nou Ra ocupa el lloc central en decandiment d'Atum i altres déus. La font que ens ocupa mostra Ptah com el creador de tot l'existent. En la mitologia egípcia sempre hi ha dificultats per seguir el procés de transformació d'una entitat divina. Molt freqüentment, un déu totalment desconegut en una època comença a sorgir tímidament en l'escenari històric d'èpoques posteriors. Després, la seva figura pren forma i de vegades amenaça d'absorbir tota la vida religiosa o mítica d'un llarg període. El cas d'Egipte és exemplar en aquest punt pel llarg temps en què es va desenvolupar la seva cultura. D'acord amb l'*Aigyptiaka* (esmentada per Flavi Josep), la primera dinastia comença cap al 3000 aC (època Tinita). Fins a la dominació persa, grega i romana, Egipte segueix actiu i, per tant, en franca transformació. En efecte, encara en època dels Ptolemeus, la mitologia segueix desenvolupant noves formes que en aquesta època influeixen en el món hel·lenístic, com abans havien influït en els rudiments de la cultura grega. Estem parlant doncs de 3.000 anys de desenvolupament continuat i no és estrany que en aquest període l'aparició i transformació de mites provoqui desconcert *per excés*. D'aquesta manera, una divinitat pot tenir característiques diferents (i de vegades oposades) a si mateixa quan ha transcorregut un mil·lenni o més temps.

2.- Allò que no ha nascut i allò que ja ha mort coexisteixen en el present de Ptah.

3.- Una llegenda esmenta específicament Biblos. Fenícia era una regió de l'Àsia Anterior a la costa occidental de Síria i que, entre el Líban i la Mediterrània, arribava pel sud al Mont Carmel. Les seves ciutats principals eren: Biblos, Beirut, Sidó, Tir i Acca. Durant la dominació romana es va afegir el territori de la Celesíria, o Fenícia del Líban, i la nació antiga es va designar com a Fenícia Marítima. Hem emprat "Fenícia" en el relat, per ressaltar la mateixa arrel de "Fènix", au fabulosa que moria en una foguera i renaixia de les seves cendres. De tota manera, no ignorem que "Fenícia" deriva del grec Phoenikia, és a dir "país de les palmeres", i que els habitants d'aquell lloc s'anomenaven a si mateixos "cananeus" i no "fenicis".

4.- Al·lusió a la preparació de la mòmia, d'acord amb els comentaris d'Heròdot (*Històries*, II, LXXXVI i següents).

5.- S'ha pretès fer derivar la paraula "piràmide" d'un terme grec que significa "pastís de blat", perquè egipcis i grecs donaven aquesta forma a certs pastissos (derivats, tal vegada, d'altres que servien de pràctica cerimonial teofàgica). Hi ha els qui opinen que es tractava de simples aliments adornats graciosament. Piràmide, del grec *pyramis*, té la mateixa arrel que pira, *pyra*, i que foc, *pyr*. "Pira" ha estat usat com a «foguera» on es cremava el cos dels morts, o els cossos del sacrifici ritual. No conservem el vocable que en l'antiga llengua egípcia es referia exactament a la piràmide en sentit geomètric. De tota manera, tant el nom grec com els estudis matemàtics inicials d'aquest cos bé poden provenir de l'ensenyança egípcia, atès el que es comenta en el *Timeu* de Plató, on l'autor esmenta els primers coneixements científics del seu poble considerant-los d'origen egipci. Aquestes consideracions ens han permès fer un joc de paraules en què la piràmide en qüestió acaba identificada amb el forn del terrissaire. Per la seva banda, la història que explica Heròdot (Ibíd. II, C i CI) pel que fa al motiu de la construcció de les piràmides l'apropa al tema d'Osiris. A més, en recordar l'antiguitat del mite propi de la cultura ceràmica primitiva (en la qual el naixement de l'home es deu al déu-terrissaire), s'ha pogut compondre acceptablement el paràgraf esmentat, encara que amb la llicència del cas. D'altra banda, les piràmides mesopotàmiques (ziggurats) també ens apropen a una concepció segons la qual aquestes construccions no eren tan sols temples i llocs d'observació astronòmica, sinó "muntanyes sagrades" en què Marduk era soterrat i després rescatat. Quant a les piràmides escalonades i cobertes o semirevestides de Mèxic i Amèrica Central (Xochicalco, Chichén Itzá, Cholula, Teotihuacán, p. ex.), no tenim elements per afirmar que, a part de construccions dedicades al culte i a l'observació astronòmica, se'ls donés funció sepulcral. I pel que fa al seu desenvolupament històric, les piràmides d'Egipte evolucionen des de les mastabes, que ja en la III dinastia estaven lligades al culte al Sol a Heliòpolis.

6.- D'acord amb allò que es pot observar p. ex., en el *Papyrus of Ani* (Brit. Mus. N. 10, 470, fulls 3 i 4).

7.- La corona blanca i alta de l'alt Nil i la vermella i baixa del baix Nil, representaven la procedència del faraó i el seu poder sobre aquestes regions. De vegades, ambdues corones es combinaven per formar

la corona doble. En temps de l'Imperi Nou va començar a usar-se la corona blava de guerra. Sovint es col·locava al voltant l'ureu, la cobra sagrada, que representava el poder sobre les dues terres; o bé, les plomes d'estruç que combinaven amb la corona alta. En el cas d'Osiris la corona pren caràcter sacerdotal a manera de tiara com ocorre amb el tocat papal (però en el qual s'observa la corona de tres pisos). En aquest cas, es fa derivar la tiara pontifícia de la mitra dels bisbes, però el seu estil és més aviat egipcià.

8.- El flagel i la gaiata o bàcul apareixen freqüentment creuats en el pit dels faraons. En les representacions d'Osiris compleixen amb una funció sacerdotal, tal com ocorre amb el bàcul dels bisbes cristians.

9.- El Ka no era l'esperit sinó el vehicle que visitava el cos momificat. Tenia algunes propietats físiques i era representat com "doble". Així apareix en les diferents èpoques dels *Llibres dels Morts*. Quan es representava el Ka del faraó acostumaven a pintar-se o esculpir-se dues figures iguals preses de la mà.

10.- La creu de braços iguals era el símbol d'Anu, dels caldeu-babilònics. La creu Ankh o ansata era una Tau amb cercle i nansa, símbol del triomf sobre la mort i atribut propi de Sekhmet. Aquesta creu va ser adoptada després pels cristians coptes.

11.- El Ba era l'esperit no sotmès a les vicissituds materials. Se'l solia representar com a un ocell amb rostre humà.

12.- Amenthes era l'infern, el regne dels morts.

13.- Khnum, sovint representat amb cos humà i cap de moltó, era la divinitat principal de la tríada d'Elefantina de l'Alt Egipte. Aquesta divinitat va fer el cos dels humans amb fang i els va donar forma en la seva roda de terrissaire que, en girar, prenia el caràcter de roda de la fortuna que fixava el destí de les persones des del moment del seu naixement. Beltz, quan cita E. Naville, *The temple of Deir el Bahri*, II, taules 47-52, posa en boca de Khnum aquestes paraules en crear una reina important: "Vull obsequiar-te amb el cos d'una deessa. Seràs perfecta com tots els déus i rebràs de mi felicitat i salut i les corones de tots dos països i estaràs en el cim de tots els éssers vivents en ser reina de l'Alt i del Baix Egipte". *Los Mitos Egipcios*. W. Beltz, Losada, Buenos Aires, 1986, pàg. 97 i 98. (N. dels t. Traducció directa del text citat)

14.- Thot, déu d'Hermòpolis. Es representava amb cos humà i cap d'ibis. Va ser el creador de la cultura. També assumia el rol de conductor de les ànimes cap a l'Amenthes. L'equivalència amb l'Hermes grec va donar lloc a la figura d'Hermes-Thot. Posteriorment, cap al s. III dC els neoplatònics i altres sectes gnòstiques van produir els Llibres Hermètics (Poimandres, La Clau, l'Asclepi, La Taula de Maragda, etc.), que van atribuir a un llegendari Hermes Trimegist (el «tres vegades gran») creador de la ciència, les arts i les lleis.

15.- El sicòmor era una espècie de figuera de fusta molt perdurable que s'utilitzava per a la confecció de sarcòfags. També es fa al·lusió aquí a l'arbre Dyed, un tronc mort de què sortien brots i que representava la resurrecció d'Osiris.

16.- "Dama d'Occident", nom que prenia la deessa mare Hathor en les invocacions mortuòries, emplaçada a la regió occidental de Líbia on es trobava el regne dels morts.

17.- Anubis, amb cos d'home i cap de xacal, era l'acusador en el judici dels morts. De vegades se'l coneixia com "L'Embalsamador" o "El Guardià de les Tombes". S'atribuïa a Anubis haver ajudat en l'embalsamament d'Osiris. També apareixia com "Aquell que està sobre la seva muntanya", és a dir, a càrrec de la piràmide funerària.

18.- Els amulets (ushabtis o "els que responen") eren figuretes d'argila que es col·locaven a les tombes perquè acompanyessin el mort al país d'Amenthes, on adquirien grandària i característiques humanes i reemplaçaven el difunt en els treballs més escarrassats.

19.- Horus amb els seus pares Osiris i Isis formava part de la tríada d'Abidos. Se'l representava amb cap de falcó i un disc solar sobre el front. Se'l considerava en el seu aspecte solar naixent.

20.- Era un déu local de Coptos, Akhmim i de certes regions desèrtiques. Se'l representava com a Príap amb el fal·lus erecte. Era una divinitat regeneradora de la cort de Seth. Va ser anomenat "Toro de la seva mare", fill i espòs d'una divinitat que presidia l'Orient. Pot haver-se produït alguna permutació amb Seth, ja que algunes llegendes el presenten com un toro negre que assassina Osiris. D'altra banda, bé pot existir una relació estreta entre aquest antiquíssim Min i el llegendari Minos de Creta que es representa també com un toro.

21.- Apofis era una serp monstruosa que aguaitava la barca del Sol. Amb el temps va quedar identificada amb Seth en el seu aspecte demoníac. En algun *Llibre dels morts* es fan invocacions perquè la barca on va el difunt no sigui presa d'aquesta serp.

22.- En els déus la pèrdua del cap no significa la seva mort sinó més aviat un reemplaçament d'atributs. Moltes divinitats, al seu torn, poden ser identificades fàcilment perquè porten per cap el tòtem del poble o del lloc d'on van partir.

23.- Ens ha semblat important anotar la història d'Akhenaton sota un subtítol que fa referència a l'"antimite". En veritat es tracta d'un altre mite arrel: el del déu únic que, com a sistema de pensament, entra en forta col·lisió amb panteons superpoblats. Si bé ja a Mesopotàmia es van veure alguns plantejaments monoteistes, és a Egipte i amb Akhenaton (de 1364 a 1347 aC) on aquesta forma religiosa adquireix vigor. La reforma d'Akhenaton dura tant com el seu regnat. Segons Belz, les castes sacerdotals que van concedir al clergat d'Amon de Tebes una primàcia honorífica sovint es veien com el tresor i la salvaguarda de les tradicions nacionals. La seva reeixida resistència a les reformes d'Akhenaton va tenir no tan sols un caràcter religiós sinó també nacional. Després que fessin anul·lar les reformes d'aquest sobirà heretge, la seva influència i la seva força es van tornar més fortes que mai. "Els temples es van convertir en la potència econòmica més gran del país. Els reis de la vintena dinastia eren titelles en les mans dels summes sacerdots tebens, la funció dels quals era, d'antany, hereditària" (Tókarev). Oposadament al que va ocórrer amb el cristianisme i l'Islam, que van progressar en aliança amb les noves forces polítiques, la religió egípcia va tornar cap a formes autòctones. D'haver progressat la reforma política i religiosa d'Akhenaton probablement hauria sorgit una religió universal amb força més anterioritat a les avui conegudes. De tota manera, encara que es van esborrar oficialment els rastres de l'heretgia la seva influència va transcendir l'Egipte.

24.- Heliòpolis.

25.- Les traduccions de l'*Himne a Aton* són nombroses. Per la nostra banda hem apel·lat a diferents translacions, hem modificat fragments i li hem donat a tot un mateix estil.

IV. MITES HEBREUS

N. dels t.: Totes les cites de la Bíblia en la versió catalana pertanyen a la *Bíblia Interconfessional Catalana* (www.bci.cat).

1.- Gènesi 2, 9 i 2, 16-17.

2.- Sobre la base del llibre V d'*El Paradís Perdut*, de J. Milton.

3.- Gènesi 3, 4-5.

4.- En aquest relat, la serp intenta que l'home adquireixi la ciència però impedeix que obtingui la immortalitat, seguint la tònica del mite de Gilgamesh, "aquell que tot ho va saber" però que va tornar a morir a Uruk.

5.- Gènesi 3, 22-24.

6.- Anunci de la Llei Mosaica.

7.- Gènesi 22, 1-14.

8.- "Després, Déu digué a Abraham: -A la teva esposa, no li diràs més Sarai, sinó Sara. Jo la beneiré i d'ella et donaré un fill. La beneiré, i serà mare de pobles i de reis. Abraham es va prosternar amb el front a terra i es posà a riure tot pensant dintre seu: "¿Encara pot tenir un fill, un home de cent anys? I Sara, que ja en té noranta, pot infantar?" Ibíd. 17, 15-17.

9.- "... va afegir: -L'any vinent tornaré per aquest temps i Sara, la teva esposa, haurà tingut un fill. Sara ho sentia des de l'entrada de la tenda, darrere d'Abraham. Abraham i Sara ja eren vells, carregats d'anys. Sara, que ja havia passat l'edat de tenir fills, es posà a riure per dins tot dient-se: '¿A les meves velleses tornaré a sentir plaer, ara que el meu marit, el meu senyor, també és vell?' El Senyor digué a Abraham: -Com és que Sara ha rigut pensant que una dona tan vella no pot tenir fills? Hi ha res impossible per al Senyor? L'any vinent tornaré per aquest temps i Sara haurà tingut un fill. Sara, mentint per por, va assegurar que no havia rigut, però ell va insistir: -Sí que has rigut!" Ibíd. 18, 10-15

10.- El tema d'Abraham va ser tractat dramàticament per Kierkegaard a *Temor i tremolor*. En un dels possibles guions sobre el tema de l'holocaust diu: "Un dia de bon matí, Abraham es va llevar d'hora, va

abraçar Sara, la seva esposa en la vellesa, i Sara va besar Isaac, el que l'havia alliberat de la infàmia, el seu orgull, la seva esperança en tots els llinatges. Aleshores van cavalcar en silenci camí avall, i l'esguard d'Abraham estava enganxat a terra, fins que, al quart dia, va alçar els ulls i va mirar enllà el mont Morià, però el seu esguard va retornar a terra. En silenci va amuntegar la llenya, va lligar Isaac i en silenci va agafar el ganivet; aleshores va veure el marrà que Déu havia triat. El va oferir i va tornar a casa... D'aquell dia ençà, Abraham va envellir; no podia oblidar el que Déu li havia exigint. Isaac prosperava com abans, però els ulls d'Abraham s'havien enfosquit; ja no veia l'alegria" (N. dels t.. A l'original de Silo: op. cit. pàg. 15. Losada, Buenos Aires, 1979. La traducció catalana és de Begonya Sáez Tajafuerce, Marbot Ediciones, Barcelona, 2012). Per la nostra banda, en lloc d'insistir en la culpa com un motiu de l'existència, hem destacat certs aspectes retributius del mite pel que fa a la burla divina enfront del riure motivat per la incredulitat.

11.- Aquest és el tema de Jacob, però també Moisès lluita amb Déu. Així se'ns diu: "Durant un descans del viatge, el Senyor es va acostar a Moisès i el volia fer morir". *Èxode*. 4, 24.

12.- Israel, és a dir "el que lluita amb Déu", o "Déu lluita".

13.- Peniel, és a dir "el rostre de Déu".

14.- "Els lexicògrafs àrabs expliquen que la naturalesa del fet de caminar ranc produït per lesió en el tendó femoral de l'articulació de la cuixa obliga una persona a caminar sobre la punta dels dits. Aquesta dislocació del maluc és comú entre els lluitadors i la va descriure per primera vegada Harpòcrates. El desplaçament del cap del fèmur allarga la cama, estreny els tendons de la cuixa i produeix espasme en els músculs, la qual cosa obliga a caminar culejant, amb el taló constantment elevat, com el caminar ranc que Homer atribueix al déu Hefest. Entre els àrabs hi ha la creença que el contacte amb els *jinn* porta com a conseqüència una manera de caminar fluixa i com desllorigada, potser en record de la dansa rancallosa que ballaven els devots que es creien posseïts pels déus, com els profetes de Baal al Mont Carmel (*Reyes* XVIII.26). Beth Hoglah, prop de Jericó, pot haver estat anomenada així per aquesta raó, perquè *hajala* en àrab significa ranquejar o saltar i tant Jeroni com Eusebi anomenen Beth Hoglah 'el lloc de la dansa de l'anell'. Els tiris ballaven aquesta dansa en honor d'Hèrcules Melkart. En conseqüència, és possible que, originalment, el mite de Peniel expliqués una cerimònia ranquejant que commemorava l'entrada triomfant de Jacob a Canaan després de lluitar amb un rival". *Los Mitos Hebreos*, op. cit., pàg. 200, nota 7. (N. dels t.: Traducció directa del text citat).

15.- El tema del caminar ranc diví està molt estès en la mitologia universal. Des de l'Hefest coix que és foragitat de l'Olimp fins als nadius de Terenos i els de l'illa de Vancouver. Els Ute de Whiterocks a Utah practicaven "dances ranquejants"; això també es llegeix en un text talmúdic que refereix la dansa claudicant celebrada cap al segle II dC amb l'objecte d'afavorir les pluges. Aquesta idea del caminar ranc diví apareix també a la Xina arcaica. El fundador de la dinastia Yin, Tang, que va lluitar contra la sequera i Yu el Gran, fundador de la dinastia Shang, eren hemiplègics i ranquejaven. Trobem comentaris sobre aquest particular a Frazer (*La Branca Daurada*, 4, vol. 7) i en C. Lévi-Strauss (*Mitológicas II, De la Miel a las Cenizas*. F.C.E, Mèxic, 1972, pàg. 383-386). En aquest punt opinem que en les danses claudicants o ranquejants, realitzades amb l'objecte de promoure les pluges, el o els oficiants del ritual simulen el malestar d'algunes persones que, en apropar-se les tempestes, acusen dolors artrítics. Així doncs, es tracta d'"enganyar" el cel i, dins d'aquesta lògica, si es ranqueja és perquè ve la pluja, per tant, la pluja ha de produir-se. En el cas de Jacob creiem que la seva lluita i el seu caminar ranc emergent bé podria tractar-se d'un ritual, però no referit al tema de les pluges sinó al del canvi d'estat del protagonista confirmat en la permutació del seu nom, ni més ni menys que pel d'Israel. Recordem que en l'altre cas de lluita amb Jehovà, Moisès no queda coix però es produeix immediatament la circumcisió i que tot això ocorre en el trajecte de retorn a Egipte, en seguir el mandat de Déu per rescatar el seu poble de la presó del Faraó. Per tant, l'anècdota de "l'intent" de Jehovà per "matar" Moisès, reflecteix també un possible ceremonial de canvi d'estat.

16.- No podem deixar de transcriure alguns paràgrafs del curiós estudi de Freud respecte a Moisès i el monoteisme. Encara que els seus raonaments no estan del tot avalats per la certesa històrica, són dignes de tenir en compte en alguns aspectes. Per descomptat, no reproduïrem aquí els temes psicoanalítics de la tesi. El treball en qüestió, sota el títol de "*Moisès i el monoteisme*" (N. dels t. A l'original de Silo: op. cit. Volum XXIII. Amorrortu, Buenos Aires, 1980. La traducció catalana és d'Artur Quintana, Laia, Barcelona, 1984), tracta de demostrar en el capítol primer que Moisès va ser un egipci, i per això cita un document de Sargon d'Accad (fundador de Babilònia, cap al 2800 aC) on apareix la llegenda del rescat de les aigües que circulava arreu del món cultural de la Mesopotàmia, i per tant era conegut pels semites nascuts a Babilònia o, com Abraham, a Ur de Caldea. L'escrit diu: "Jo sóc Sargon, el rei poderós, el rei d'Accad. La meva mare era una vestal, no he conegut el meu pare, però el germà del meu pare vivia a les muntanyes. A la meva ciutat d'Ur-Zababa, situada a les riberes de

l'Eufrates em va concebre la meva mare, la vestal. D'amagat em parí. Em va posar en un vas de canyes, en va tancar la pota amb betum i em diposità sobre el corrent, que no em va ofegar. El corrent em duqué a les mans d'Akki, l'aiguader. Akki, l'aiguader, per la bondat del seu cor em tragué de les aigües. Akki, l'aiguader, em va criar com el seu propi fill...", etc. Més endavant, Freud diu: "... la religió d'Aton fou suprimida, i la residència del faraó sacríleg destruïda i saquejada. Cap al 1350 aC es va extingir la XVIII dinastia; al cap d'un període d'anarquia, el cabdill Horemheb, que governà fins al 1315 aC, restablí l'ordre. La reforma d'Ikhнатon semblava un episodi condemnat a l'oblit. Fins ací, doncs, els fets històricament comprovats, i ara comença la nostra hipotètica continuació. Entre les persones pròximes a Ikhнатon es trobava un home, possiblement anomenat Thotmes, com molts altres d'aquell temps –això del nom no té gaire importància, el que compta és que es trobi compost amb l'arrel *-mose*. Tenia un càrrec important, era partidari convençut de la religió d'Aton, però, contràriament al monarca, de caràcter meditatund, era home enèrgic i apassionat. Per a ell, la mort d'Ikhнатon i l'eliminació de la seva religió era la fi de totes les seves esperances... Sentint-se sol i desenganyat, es dirigí cap a aquests estrangers, buscant-hi compensació per al que havia perdut. Els va escollir com a poble i va intentar de fer-hi realitat els seus ideals. Els va santificar mitjançant la circumcisió, els va donar lleis i els va iniciar en la doctrina d'Aton que els egipcis acabaven de rebutjar". I fins aquí, Freud. Pel que fa a la circumcisió sabem que ja havia estat establerta abans de Moisès i quant al seu ús per diversos pobles, fins i tot l'egipci, es pot provar històricament, sense per això fer-la derivar exclusivament dels habitants del Nil. Moisès podria haver estat egipci, això no ens sembla d'especial importància. El tema d'interès és que la influència cultural egípcia es va fer sentir en aquesta porció del poble jueu establerta en terra dels faraons. Els esdeveniments desencadenats per Akhenaton van ser molt propers a l'època de l'Èxode i les tesis religioses que va sostenir Moisès també van coincidir amb les del reformador egipci. Quant a l'interès històric que experimenta Freud, hem de recordar que cap a 1934 circulaven nombroses hipòtesis sobre l'origen egipci de Moisès, entre d'altres les de Breasted i les d'Eduard Meyer que el nostre autor cita sovint fent-se ressò de la discussió plantejada. Per descomptat, per a Freud no era indiferent el tema de la fundació religiosa ja des del seu *Tòtem i tabú* de 1913. Quan en el *Moisès i el monoteisme* es conclou que Moisès va ser assassinat per un grup dels seus liderats, tots els antecedents del cas i especialment la relació pare-fill no es poden passar per alt, almenys dins de la lògica psicoanalítica o de la tradició antropològica, representada per J. G. Frazer, de qui Freud era tributari. Frazer sostenia que l'assassinat dels caps era una tendència marcada o encoberta però existent en nombroses societats. Com al seu torn els caps saben o intueixen això, la gent els ha de cuidar i anar amb compte amb ells (*"He must not only be guarded, he must also be guarded against"*).

17.- Èxode 3, 2-16. Veure també: Èxode 6, 2-3.

18.- Ibíd. 12, 37-38.

19.- Segons Eusebi i Juli Africà, Amenofis va fer construir un canal que començava al Nil a l'altura de Coptos, més a baix de Tebes i penetrava per Cosseir en el Mar Roig. Aquest canal va ser enecat durant la invasió de Cambises. Al seu torn, Aristòtil comenta que Ramsès II o Sesostri va obrir un canal per l'istme. Els treballs van ser interromputs i després continuats per Nekao fins que Darius va concloure l'obra. El canal començava a Patumos sobre el Mar Roig i acabava al Nil cap a Bubastis. Els Ptolemeus el van millorar i Estrabó conta haver-lo vist en activitat. Va ser conservat pels romans fins a segle i mig després de la conquesta àrab. Pel que sembla, el canal va ser enecat i reconstruït per Omar i va tornar a ser navegable fins al 765, data en què Almansor va decidir inutilitzar-lo per evitar que Muhammad ben Abula rebés queviures dels seus companys revoltats. Per a més detalls sobre la història de les canalitzacions egípcies, veure *Trencament de l'Istme de Suez*, de Cipriano S. Montesinos. Pel que fa al pas dels Israelites per un lloc sec del Mar Roig, tot fa pensar que, en efecte, existia un sistema de rescloses en un ramal connectat amb el Nil, o bé (ja que no hi ha dades històriques d'aquest punt), que s'estaven fent obres per canalitzar en sec dos sectors que després haurien de ser units per l'aigua. Si aquest va ser el cas, les parets a manera de preses de contenció provisòria permetien acabar els treballs de canalització. Probablement, per una d'aquestes parets es va desplaçar l'equip pesant dels egipcis i tal vegada això va produir un fort enfonsament. Si aquesta explicació resulta poc creïble, hem de recordar el projecte de traçat indirecte del canal de Suez, d'acord amb Stephenson, Negrelli i Paulín Talabot. D'acord amb aquest pla, conegut com de Linant-Bey, es tractava de realitzar 24 rescloses comunicant el Mar Roig amb el Nil. D'altra banda, en la inauguració oficial del canal de Suez el 17 de novembre de 1869, nombrosos trams arribaven escassament als 22 metres d'ample i la profunditat era de 8,50 i 9 metres. No estem parlant, doncs, de trams tan gegantins ni de rescloses tan altes.

20.- "Fins que arribaren a Marà; però no hi pogueren beure aigua, perquè era amarga. Per això aquell lloc s'anomena Marà (que vol dir 'amargor')." Èxode 15, 23.

21.- "Els israelites van donar a aquella substància el nom de mannà. Era blanca com la llavor de coriandre, i tenia un gust com de galetes de mel." *Ibíd* 16, 31. Aquí "mannà" vol dir "Què és això?" en referència a la sorpresa que van mostrar els israelites en menjar les llavors que els presentava Moisès.

22.- *Èxode* 19, 18-21.

23.- *Ibíd.* 20, 18.

24.- *Deuteronomi* 33, 4-7.

25.- *Ibíd.* 33, 10-12.

V. MITES XINESOS

1.- La doctrina del Tao és molt anterior a Lao Tse i Confuci (tots dos van viure al s. VI aC). Hi ha rudiments d'aquestes idees en l'origen de la cultura Ho. D'altra banda, en el *Yijing o Llibre de les Transformacions* (possiblement anterior al segle X aC), es recullen aquells elements que després seran un antecedent important en l'elaboració del Confucianisme i el Tao Te. El *Yijing* es deu al llegendari Fu Xi o Vem, antecessor de la dinastia Zhou, o a una successió d'autors i correctors, la veritat és que la seva influència ha estat gran en la formació de nombroses escoles de pensament i també ha donat lloc a una sèrie de tècniques endevinatòries i altres supersticions que arriben fins als nostres dies.

2.- Referència al *Tao te txing*.

3.- Al·lusió al cap. XI del *Tao Te Ching*. Lao Tse, Andrómeda, Buenos Aires, 1976. En la traducció que fa Lin Yutang del xinès a l'anglès (i d'aquí es bolca al castellà per obra d'A. Whitelow), es llegeix: "Trenta costelles s'uneixen circumdant la nau; de la seva no existència sorgeix la utilitat de la roda" (?). *Sabiduría China*. Nueva, Buenos Aires, 1945, pág. 35. (N. dels t.: Traducció directa del text citat)

4.- La Profunditat, en el taoisme, és considerada com "el que és infinitament petit" i la Profunditat de la Profunditat com "la infinita petitesa del que és infinitament petit".

5.- En aquesta versió lliure, el retorn al somni vol significar la contracció o el refredament de totes les coses després de la primera expansió. El gran remolí segueix ampliant-se, segons el taoisme, però en cada cosa comença la contracció que equilibra l'onada universal.

6.- S'ha interpretat el *Yin* com una força passiva, complementària del *Yang*. Però el *Yang* apareix com a força posterior al *Yin*. Això ha suscitat no poques discussions antropològiques en què, associant el *Yin* al femení i el *Yang* al masculí, s'ha pretès que l'anterioritat d'aquella força és històrica i no conceptual. La conclusió que ha derivat és que es tracta de la primacia femenina en l'època matriarcal, desplaçada després pel patriarcat en què el *Yang* imposa la seva activitat, tal com apareix en l'Emperador Drac (*Yang*) i en l'Emperadriu Feng (*Yin*).

7.- Al·lusió als mites d'ultratomba. En el fragment que incorporem més avall es reflecteixen algunes d'aquestes creences populars encara que de diferents èpoques, com el cas dels Vuit Immortals que apareixen al segle XIII dC (durant la dinastia Yuan), al costat de figures temudes o venerades en els segles XI a II aC (Període clàssic de la dinastia Zhou). De totes maneres, es tracta d'un treball meritori que també dona certes pautes rituals. "Saps el que faran de tu? –preguntà Tcheng-Kuang mirant-lo atentament–. T'escorxaran viu, t'arrencaran les ungles, les dents i els ulls, et trauran la carn a tires i la llençaran als voltors. Després els gossos rosegaran els teus ossos. I quan transcorrin els cent cinc dies del solstici de *Yin*, els teus familiars no podran anar a la teva tomba a oferir-te sacrificis a la festa de la mort. Els nois del teu poblat llançaran a l'aire els seus estels, il·lustrats amb les llegendes dels vuit Savis Immortals, i hi penjaran les seves campanetes i les seves llanternes. Milions de llanternes s'encendran aquest dia a la Xina, però cap no t'il·luminarà... Ni cremaràs sofre ni fulles d'artemisa enmig del pati per expulsar els dimonis. Ching, el gran dimoni que porta el registre de la Vida i de la Mort, haurà inscrit ja el teu nom a la porta de l'Infern, sobre el

Magne Oceà, en el camí que condueix a les Fonts Grogues, on habiten els morts... Sung-Tu, la Majestat Infernal que habita en l'Estatge de les Cordes Negres, i el Senyor dels Cinc Sentits, i el temible Yen-Lo i l'implacable Ping-Tang, Senyor dels Inferns, et faran recórrer, una a una, les seves cambres de tortura en una infinita roda de suplicis. No aniràs al Paradís Kwng Sung, on la Reina Mare de l'Oest passeja entre els seus bresquillers ni veuràs més el sol, Pare Yang, bell Corb d'Or, recórrer el cel en el seu carro de flames". *La Flor del Tao*. A. Quiroga, Cárcamo, pàg. 13 y seg. de l'edició bilingüe. Madrid, 1982. (N. dels t.: Traducció directa del text citat).

8.- *I Ching. Disertación de Ta Chuan*. Traducció d'A. Martínez B, Ed. Tao, Quindio, Colòmbia, 1974 (N. dels t.: Traducció directa del text citat).

9.- *Tao Te Ching*, op. cit. LXXI. (N. dels t.: Traducció directa del text citat).

VI. MITES INDIS

1.- La literatura mística de l'Índia és, amb seguretat, la més extensa del món. D'altra banda, s'hi troben concepcions científiques, filosòfiques i artístiques de gran interès. Sovint s'ha volgut ordenar aquesta producció enorme de manera simple. Seguint un esquema elemental podem dir que els *Veda* (quatre en total) han estat seguits per obres d'exegesi com els *Brāhmana*, *Aranyaka* i *Upanisad*. Els *Veda* poden situar-se, en el seu substrat més antic, cap al s. XV aC; els *Brāhmana* cap al VI aC i molts dels *Aranyaka*, més recents en general, tenen el seu esbós gairebé contemporani als *Brāhmana*. Els *Upanisad* són els últims escrits que, en tancar el cicle vèdic, prenen el nom de "*Vedānta*". El cicle vèdic va ser compost en la llengua que portaven els invasors de l'Índia, coneguts com a "indoeuropeus" o "indoaris". Aquesta llengua es va anar fent irrecognoscible a mesura que transcorria el temps fins que es va sistematitzar la forma d'expressió clàssica que coneixem com sànscrit, ara per ara fora d'ús, però que constitueix una cosa així com el grec antic per als occidentals. D'acord amb Max Müller, els *Veda* van ser produïts del 1200 al 800 aC; els *Brāhmana* del 800 al 600 i la resta del 600 al 200, però la veritat és que no hi ha res en aquests textos que indiqui en quina data van ser escrits i, en canvi, la seva transmissió va ser de tipus oral durant llargues centúries. Pel que fa a la mitologia hindú moderna, podem esmentar les dues grans epopeies (*Rāmāyana* i *Mahābhārata*), els *Purāna* (històries tradicionals, en nombre de divuit) i els *Tantra* (uns cinc importants). En aquest primer apartat que hem anomenat "*Foc, Tempesta i Exaltació*", ens hem limitat a presentar una versió lliure i abreujada d'alguns dels himnes dedicats a les tres divinitats més importants del *Rig-veda*. Autors com Yaska, possiblement una de les autoritats més antigues en el comentari dels *Veda*, consideren que Agni, Indra i Sūrya (el sol), constitueixen la trilogia fonamental del monument literari que ens ocupa. Ens sembla, però, que la suplantació de Soma en aquesta trilogia respon a un canvi important en la perspectiva mítica dels autors *posteriors*, respecte de l'etapa vèdica original.

2.- Foc com a figura d'Agni. En Agni es reconeixen diferents tipus de foc: el de la terra (incendi, foc domèstic i sacrificial); el de l'aire (llamp i llampec) i el del cel (sol). Se l'anomena sovint "menjador de fusta" i "greix", això últim en al·lusió al greix sacrificial que s'hi vessa al damunt. Neix per fregament de les dues varetes sagrades i no té peus, mans, ni cap; a canvi posseeix nombroses llengües i cabellera de flames. La seva veu és el crepitari. Li són consagrats més de dos-cents himnes del *Rig-veda*. Va ser adorat també per la branca ària que es va desplaçar cap a l'Iran. Allà va prendre gran rellevància en la religió anterior a Zaratustra, es va continuar després del reformador i va arribar fins a l'actual culte dels Parsis (després de l'embat musulmà un nombre reduït de trenta mil es manté a l'Iran i un grup, que avui representa la majoria d'aquesta religió, emigrà a Bombai). Pel que sembla, molts dels atributs d'Agni van acabar absorbits per Indra, però en el seu caràcter sacrificial continua involucrant la major part de les divinitats hindús.

3.- Tempesta com a figura d'Indra. En rigor, la imatge d'Indra és el raig però aquí apareix com a conductor de les aigües després d'haver-les alliberat en triomfar sobre Vrta, dimoni-femella

que les tenia presoneres. Aquest Vrta pot haver estat un déu dels nadius contra els quals van lluitar els aris durant la seva invasió a l'Índia en penetrar pel Panjab. Els pobladors, que van ser desplaçats cap al sud, possiblement canalitzaven l'aigua cap als seus camps de conreu i es trobaven en un estadi de civilització més avançat que el dels estrangers, però no comptaven amb les armes de ferro amb què estaven proveïdes les hordes invasores. Els nadius són anomenats «Dasyu» en el *Rig-veda* i segurament es tracta de grups dràvides. També s'ha vist en Indra el déu que lluita contra la sequedat i que allibera les aigües benèfiques del cel. A aquest déu es consagren al voltant de dos-cents cinquanta himnes del *Rig-veda* (una quarta part del total) cosa que mostra la importància que va tenir per aquelles èpoques. Posteriorment va anar perdent força i molts dels seus atributs van acabar absorbits per altres déus.

4.- Exaltació com a figura del déu embriagador Soma. Aquesta beguda es correspon amb l'Haoma dels aris que van envair Iran. Fins al dia d'avui es discuteixen les característiques de la planta productora del Soma. Sembla possible que la beguda fos, amb el temps, obtinguda de diferents vegetals, d'aquí la confusió que ha envoltat aquest tema. Segons W. Wilkins en la seva *Mitologia Hindú*, la planta en qüestió és l'*Asclepias àcida* de Roxburgh. Creix en els turons del Panjab, al Pas de Bolán, als voltants de Poona, etc. Però ja en èpoques en què es va escriure el *Vixnu Purāna*, els intoxicants estaven estrictament prohibits, per això el Soma no era exaltat com a tal. En tot cas, allà se'l relaciona difusament amb la lluna. Per tant, la pista es perd gairebé completament. Segons altres autors, la planta no és sinó una varietat de la *zigophyllum*. Podria tractar-se de les llavors del vegetal conegut com a "ruda assíria" (*Peganum harmala*) que va ser usat pels mesopotàmics cremant-lo en els vapors sacrificials. No han faltat els que han vist en el Soma una beguda fermentada del tipus de la cervesa, com la consumida pels indoeuropeus. Però la teoria més interessant ha partit d'A. Hofmann. Aquest estudiós (descobridor de l'LSD), afirma que es tracta d'un fong: l'*Amanita muscaria*. Segons ell, el que va ser un enigma etnobotànic durant més de dos mil anys ha estat desvelat el 1968. A *Plantas de los dioses*, (en col·laboració amb R. Evans, F.C.E. Mèxic, 1982), Hofmann comenta que l'*Amanita* es coneix com a al·lucinogen des de 1730 per comunicació d'un oficial suec presoner a Sibèria. Aquest va informar que els xamans la dessecaven, li afegien després llet de ren, procedien a ingerir-la i mostraven els mateixos símptomes que s'han observat entre els nadius del llac Superior, i del Nord i Amèrica Central, afectes a les mateixes pràctiques. En laboratori es va comprovar que el principi actiu no era la muscarina com es pensava, sinó que es va aconseguir aïllar l'àcid ibotènic i, finalment, el bioquímic Takamoto va obtenir l'alcaloide anomenat "muscimol". En tota aquesta investigació es va saber que tota la transformació passa en el procés d'asseccament del fong i l'àcid es converteix en muscimol. Una altra observació important va ser proporcionada també per l'oficial abans esmentat. Pel que sembla, en algunes tribus siberianes es procedia a beure l'orina dels xamans que prèviament s'havien intoxicat amb el fong, mostrant efectes semblants als evidenciats anteriorment pel xaman en trànsit. Els autors de *Plantas de los dioses* comenten que això era possible perquè els principis psicoactius passaven a l'orina sense ser metabolitzats, o bé en forma de metabòlits que encara tenien activitat, la qual cosa és poc usual entre els compostos al·lucinògens de les plantes. D'altra banda, en els *Veda* s'esmenta que l'orina d'algun dels concurrents a la cerimònia del Soma era recollida en recipients especials, la qual cosa permet establir relacions curioses. Actualment a l'Índia és coneguda la uroteràpia sobre la base de beure, en dejú, la pròpia orina. Aquest no és exactament el cas descrit més amunt, però aquest costum bé podria tenir les seves arrels més llunyanes en l'època vèdica de la «medicina» del Soma. En relació amb l'*Amanita*, un fresc romànic de la capella de Plaincourault (finals del s. XII), la mostra com l'arbre de l'Edèn, amb la famosa serp enroscada al seu voltant. Pel que fa a substàncies tòxiques utilitzades en cerimònies religioses, els assiris ja coneixien el *cànnabis* en el primer mil·lenni aC que, per descomptat, també s'utilitzava al Tibet i a l'Índia amb finalitats idèntiques. Marco Polo explica en els seus viatges, el cas d'Al-Hassan ibn-al-Sabha, conegut com "el vell de la muntanya" que usava l'*haixix* (del nom del qual deriva el de "aschissim" o "asesin", que va ser bolcat com «assassí») i relata que Al-Hassan sotmetia un grup de joves mitjançant el tòxic i després els llançava contra els seus enemics. Segurament, nombroses substàncies aromàtiques han tingut el seu origen en l'aspiració de fums de plantes al·lucinògenes cremades amb finalitat ritual. Donada la toxicitat observada és possible que, amb el temps, aquests vegetals fossin desplaçats per resines que avui veiem utilitzades en la pràctica de moltes religions, com l'encens, la mirra i l'estorac, a més de fustes aromàtiques com el sàndal. Es pot seguir una pista similar en l'origen de certs perfums que amb el temps van anar desapareixent. Pel que fa a l'amplitud de l'ús, diguem que de l'enorme quantitat d'espècies vegetals terrestres, només cent cinquanta han estat emprades per les seves propietats al·lucinants. D'aquestes, unes vint a l'Orient i al voltant de cent trenta en l'hemisferi occidental, corresponent una quantitat important al centre i nord d'Amèrica. En l'origen de les religions universals s'observen alguns trets que no deixen de suggerir la presència de substàncies al·lucinògenes. El

Soma, per l'abundant referència que ens dona el *Rig* (al voltant de cent vint himnes), se'ns presenta com el tercer déu important de l'Índia en l'època vèdica, però no podem ignorar que en diferents temps i llocs nombroses manifestacions religioses han estat relacionades amb l'acció de tòxics. Sobre les anormalitats de la percepció i de la representació, vegeu el nostre *Contribuciones al pensamiento* (Psicología de la imagen - Variaciones del espacio de representación en los estados alterados de conciencia). Planeta, Buenos Aires, 1990. (N. dels t.: Vegeu la traducció catalana *Contribucions al pensament*. Ediciones León Alado, 2015).

5.- *Rig-veda* I, 1, 2. Adaptació d'acord amb la traducció de F. Villar Liébana. Ed. Nacional, Madrid, 1975.

6.- *Ibid.* I, 31, 2.

7.- *Ibid.* I, 36, 14 i seg.

8.- *Ibid.* I, 60, 3.

9.- *Ibid.* I, 78, 2. Possiblement d'una branca de la família d'aquests Gautama descendeix el Buda històric. En el *Rig-veda* es mencionen els Rahügana com pertanyents a aquest grup (I, 78, 5).

10.- *Ibid.* II, 4, 5 i seg.

11.- *Ibid.* I, 32, 1 i seg.

12.- *Ibid.* III, 48, 1 i seg.

13.- *Ibid.* IX, 1, 5 i seg.

14.- *Ibid.* IX, 45, 3 i seg.

15.- *Ibid.* IX, 48, 3 i seg.

16.- *Ibid.* IX, 50, 1.

17.- *Ibid.* IX, 57, 1 i seg.

18.- *Rig-veda* X, 129, 1 i seg. Adaptació a partir de la traducció anglesa de R. Griffith.

19.- D'acord amb la traducció de W. Wilkins del *Mahabharata. Mitología Hindú*. Visión, Barcelona, 1980.

20.- Al·lusió a l'ensenyament del Buda (500 aC). Segons aquesta doctrina, l'ésser humà pot alliberar-se de la roda de les reencarnacions i arribar al Nirvana, que és una mena de dissolució des del punt de vista de les característiques sensibles que configuren el Jo. La doctrina budista (en rigor una filosofia i no una religió) va ser convertida, de mica en mica, en una creença religiosa i va donar lloc, al seu torn, a una nodrida mitologia.

21.- Sovint, "Om" es pronuncia en els començaments d'oracions i cerimònies religioses. Originalment, les lletres que formaven aquesta paraula (a u m) representaven els *Veda*. Amb el temps, va començar a denotar les tres deïtats principals del cicle purànic, és a dir: Brahmā, Vixnu i Xiva.

22.- L'oració està presa del *Vixnu Purāna*. Respecte al nom de Brahmā, Monier Williams diu: "Només uns pocs himnes dels Veda semblen contenir la simple concepció de l'existència d'un ésser diví i omnipresent. Fins i tot en aquests, la idea d'un déu present en tota la naturalesa és una mica difusa i indefinida. Al Purushna Sukta del Rig-veda l'esperit únic es diu Purushna. Ja el nom més comú en el sistema posterior és Brahman, neutre (nominatiu, Brahmā) derivat de l'arrel *brih*, 'expandir' i denota la unitat de l'essència expansiva, o la substància universalment difusa de l'univers... Brahmā és el neutre, sent el 'simple ésser infinit' (l'única essència real i eterna) que quan passa a l'essència manifestada es diu Brahmā; quan es desenvolupa a si mateixa en el món se li diu Vixnu i quan de nou es dissol en si mateixa en un ésser únic rep el nom de Xiva; tots els restants i innumbrables déus i semidéus són també noves manifestacions del neutre Brahman, que és etern". *Indian Wisdom*, pàg. 12. Citat per Wilkins, op. cit., pàg. 106. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

23.- El títol d'aquest paràgraf, "Les formes de la bellesa i l'horror", sintetitza aquesta sensació

contradictòria que molt sovint presenten les divinitats en què s'adverteix la seva doble faç benèfica i sinistra. El primer cas que es presenta és la transformació de Krixna davant l'heroi Arjuna. El segon és el de la radiant Pārvatī, capaç de triturar un monstre, xuclar la seva sang i devorar les restes per tornar al costat del seu estimat Xiva amb la bellesa i mansuetud de sempre. Impressionat per aquest estat contradictori que li provoca la seva amant, Baudelaire acabarà escrivint el seu *Himne a la Bellesa* que bé pot ser dedicat a aquests déus ambivalents: “Surts d’una gorga negra o davalles dels astres? El Destí, com un gos, et va seguint ullprès; vas semblant a l’atzar la joia i els desastres, i tu ho governes tot i no respons de res... Camines sobre els morts, i te’n burles, Bellesa; dels teus joiells l’Horror no és pas el menys vistent... ¿Que ens arribis del cel o de l’infern, què importa, Bellesa!, monstre enorme, càndid, que mous a esglai, si en tu l’ull i el somriure i el peu m’obren la porta d’un Infinit que estimo, que no he conegut mai?” (N. dels t.. Versió catalana de Xavier Benguerel, a *Les Flors del mal*. Edicions del Mall, Sant Boi de Llobregat, 1985).

24.- Arjuna, un dels herois de l'epopeia *Mahābhārata*.

25.- Adaptat del *Bhagavad Gīta* en la traducció de J. Roviralta Borrell. Cant XI. Diana, Mèxic, 1974. El *Bhagavad-Gītā* és un episodi del *Mahābhārata*, redactat cap al segle III aC.

VII. MITES PERSES

1.- Zaratustra o Zoroastre va viure aproximadament entre el 660 i el 580 aC. La seva prèdica va començar en un districte remot de l'Iran oriental. Des del punt de vista religiós la seva figura és de les més importants, ja que la seva existència personal és tan provada com, per exemple, la de Mahoma cosa que no passa amb molts altres fundadors. Malgrat que compta amb elements indi-iranís i altres primitius, el profeta inaugura una religió universal nova que impacta poderosament en d'altres. La seva cosmologia i la seva cosmogonia, el seu apocalipsisme i les seves idees de salvació comencen un cicle religiós que al costat d'Isaïes, Malaquies i Daniel (a la Bíblia), tindrà una influència enorme en vastes regions d'Orient i Occident. Més endavant, el Zoroastrisme convertit en Mitraisme avançarà novament, aquesta vegada en direcció a l'Imperi Romà. En forta competència amb el Cristianisme hi influirà, però tot i que aquesta nova religió s'acabai imposant en aliança amb el poder polític romà, els germens del Mitraisme creixeran en el seu si fins a expressar-se com heretgies serioses. El mateix passarà després a l'Iran on la invasió musulmana acabarà erradicant gairebé del tot el Zoroastrisme, però moltes de les seves idees produiran l'heretgia xiïta dins de l'Islam. Ja al segle XIX, el Ba' i la fe Bahá'í constituiran una nova transformació de l'ensenyament de Zaratustra. En l'aspecte doctrinal s'atribueix a Zaratustra la redacció de l'*Avesta* o *Zend Avesta*, però pel que sembla el profeta només va escriure el *Yasna* (potser únicament 17 dels seus himnes o *Gāthā*). L'*Avesta* està constituït pel *Yasna* (72 capítols de litúrgia Parsi); el *Visprat* (24 capítols d'invocacions); el *Vendidad* (altres 22 capítols); els *Yasht* (21 capítols amb invocacions als àngels i que constitueix l'*Avesta* pròpiament sacerdotal) i el *Khorda Avesta* o *Petit Avesta* (llibre de devocions sacerdotals i privades). Per a les nostres adaptacions de l'*Avesta*, hem pres només els *Gāthā* i l'anomenat *Vendidad-Sade*. Els *Gāthā* van ser escrits en Avèstic, que era la llengua de l'antiga Bactriana, però els textos originals van patir nombroses vicissituds ja des del pas d'Alexandre per Pèrsia. Així és que el material ha arribat fins a nosaltres en llengua Peklevi, amb grans llacunes i, segurament, interpolacions de tota mena. Pel que fa a certes divinitats o esperits comuns en el seu origen entre les branques àries que es van bifurcar cap a l'Índia i l'Iran, hem de tenir en compte que prenen un caràcter oposat, probablement a causa de les guerres o disputes que van ocórrer entre aquelles tribus primitives. Així, Indra i els deva són dignes de devoció en els *Veda* hindús i prenen un caràcter sinistre en l'*Avesta*. El mateix passa amb el llegendari Yima de l'*Avesta* («Djimchid, cap de pobles i ramats» per a Anquetil-Duperron, d'acord amb una cita de Bergúia), que en els *Veda* apareix com Yama, divinitat de la mort (*Rig-Veda* 1, 38, 5). Però l'Haoma (Soma pels *Veda*) i Mitra (Mitra vàdic), romanen amb característiques benèfiques.

2.- Al·lusió al començament del *Así* *habló Zaratustra*: “Quan Zaratustra va complir els trenta anys, abandonà la seva pàtria i els llacs de la seva pàtria i es retirà a la muntanya”. F. Nietzsche, op. cit. vol. III, pàg. 243. Aguilar, Buenos Aires, 1961. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor). Pel que sembla, la preocupació de Nietzsche pel profeta persa va començar quan sent molt jove el va veure en somnis. En la correspondència amb la seva germana Elizabeth i amb Lou Andreas Salomé, a

part de comentaris a Peter Gast i a E. Rhode, Nietzsche descriu Zaratustra com algú capaç de fonamentar una nova moral i, per tant, com un destructor o transmutador dels valors establerts.

3.- Referència al sistema cosmològic i cosmogònic de Zaratustra, desenvolupat pels mags perses.

4.- Kine, ànima dels éssers vivents i particularment del bestiar. Ahura Mazda, divinitat de la Llum, també anomenat Ōrmazd.

5.- Yasna XLIV, 3. L'*Avesta*. Adaptació segons la traducció de J. Bergúa, Ed. Bergúa, Madrid, 1974.

6.- *Ibíd.* XLIV, 4.

7.- *Ibíd.* XLIV, 5.

8.- *Ibíd.* XLIV, 6.

9.- Segon Fargard, 2 i seg. Adaptació del *Vendidad-Sade*, op. cit.

10.- *Ibíd.* Segon Fargard, 7 i seg.

11.- *Ibíd.* Dinovè Fargard, 52.

12.- *Ibíd.* Desè Fargard, 17.

13.- *Ibíd.* Divuitè Fargard, 29 i 31.

14.- *Ibíd.* Quinzè Fargard 5 i 6.

15.- Yasna XXX, 3.

16.- *Ibíd.* XXX, 4.

17.- *Ibíd.* XXX. 5.

18.- *Ibíd.* XXX. 6.

19.- *Ibíd.* XXX. 8. Es refereix a l'aliança dels esperits Deva amb Ahrimān, déu de la Tenebra i el Mal.

20.- *Ibíd.* XXX, 8

21.- *Ibíd.* XLV, 2.

22.- *Ibíd.* LIII, 2.

23.- *Ibíd.* LI, 13.

24.- *Ibíd.* XLIX, 11.

25.- *Ibíd.* LI, 15.

VIII. MITES GRECO-ROMANS

1.- Sota aquest títol englobem una quantitat de mites no sols grecs i romans, sinó d'altres propis del món cretomicènic que, per descomptat, requeririen tractament a banda. S'observarà que els subjectes tractats posseeixen noms grecs i en cap cas romans, ja que els fills de Ròmul absorbeixen els seus mites més prominents de la cultura grega, amb l'únic tràmit de canviar noms i llocs en què es van desenvolupar alguns esdeveniments. De cap manera no estem dient que la cultura romana no hagi generat llegendes i mites propis, ja que les successives onades d'invasors sobre aquestes terres van haver d'enfrontar pobladors més antics i aquests, per descomptat, comptaven amb formes mítiques i religioses més o menys diferenciades de les noves aportacions. D'altra banda, la influència cultural grega sobre la romana no és l'únic factor que juga, ja que nombroses «històries» deriven d'egipcis, frigis, hitites, etc. Si anem al cas, en la mateixa mitologia grega són molts els noms de déus d'origen estranger. D'altra banda, una cosa és la col·lecció (i moltes vegades transformació) de llegendes i mites deguts a la ploma dels mitògrafs antics i una altra el paper que déus, semidéus i altres entitats jugaven en el culte personal i col·lectiu. En realitat és allà on s'ha de buscar la veritable importància dels mites, emparentats més amb el sistema de creences que amb la simple expressió poètica, plàstica i de vegades filosòfica, com en el cas del Plató creador de «mitos» (*Banquet, Fedó, Fedre, República*, etc.), a través dels quals explica la seva doctrina. Per la nostra banda, hem utilitzat els texts d'Homer, Píndar, Eurípides, Sòfocles i Èsquil per la seva gran bellesa expressiva i, per descomptat, la

Teogonia i els Treballs i Dies d'Hesíode que, sense el vol poètic de les obres d'aquells autors, constitueixen veritables peces de recopilació i «classificació». Històricament, els mites que ens ocupen van circular pels països de llengua grega des del s. X aC fins a aproximadament el IV de l'era actual. En aquest sentit, obres com les d'Hecateu escrites en el segle VI aC haguessin estat de valor inestimable, però malauradament només han arribat fins a nosaltres fragments dubtosos dels seus quatre llibres de *Genealogies*. No obstant això l'obra d'aquest autor sembla haver influït decisivament en Ferècides que escriu sobre els primers mites atenencs. Per cert que els autors posteriors no són desestimables (i això val també per als escriptors romans), però a mesura que avança el temps l'embolic informatiu creix de tal manera que tendeix a confondre la font original amb la creació recent. Els éssers més importants esmentats en aquest capítol de "Mites greco-romans" són: Cronos = Saturn romà; Zeus = Júpiter; Hera = Juno; Rea = Cíbele; Hermes = Mercuri; Demèter = Ceres; Persèfone = Proserpina; Dionís = Bacus i Hèracles = Hèrcules.

2.- Adaptació de la *Teogonia*. Hesíodo, v 154 a 181. Alianza, Madrid, 1986. Hesíode d'Ascra, primera meitat del s. VII aC. (?)

3.- Les Erinies són tres: Tisífone («destrucció venjadora»); Al·lecto («repugnant, hostil») i Megera («rondinaire»). Segons A. Garibay, es tracta de personificacions de la idea de reparació de l'ordre destruït pel crim. Tenen, entre altres missions, el mandat de reprimir la rebel·lió del jove contra el vell. Viuen a l'Èreb i són anteriors a Zeus. Per A. Bartra són esperits del càstig i de la venjança de sang. Finalment, P. Grimal les considera nascudes de les gotes de sang amb què es va impregnar la terra quan va succeir la castració d'Úranos. Van ser també anomenades "Eumènides", i "Fúries" pels romans.

4.- Ibíd. v. 460 a 474.

5.- Ibíd. v. 470 a 501.

6.- Ibíd. v. 686 a 692.

7.- Ibíd. v. 693 a 699.

8.- Ibíd. v. 717 a 720.

9.- Ibíd. v. 730 a 732.

10.- Versió lliure sobre *Las Troyanas* d'Eurípides. Fi de l'escena XI, en adaptació de J.P. Sartre. Losada. Buenos Aires 1967. La cita entre cometes correspon al parlament de Posidó, però ens hem permès posar-la en boca de Prometeu, atès que s'ajusta bé al seu caràcter i al context general en què el Tità desenvolupa el seu relat. En tot cas, la sorpresa que produeix la introducció de l'advertiment "Feu la guerra, mortals imbècils; destrosseu els camps i les ciutats; violeu els temples, els sepulcres, i tortureu els vençuts. Fent-ho així, prepareu la vostra pròpia destrucció!", és explicable perquè trenca l'estil èpic i greu amb una dissonància burleta, pròpia de mitjans del segle XX molt del gust sartrià. Eurípides va néixer a Salamina el 480 i va morir el 406 aC.

11.- Adaptació de *Prometeo Encadenado*. Esquilo. Episodi II. Losada, Buenos Aires, 1984. Èsquil va néixer a Eleusis el 525 i va morir el 456 aC.

12.- Ibíd. Episodi II, després del primer Cor.

13.- "Japetònida", fill de Jàpet. Jàpet és, al seu torn, fill d'Úranos i Gea, i germà de Cronos i dels altres titans (Ocèan, Ceu, Hiperíon i Crios) i titànides (Tetis, Rea, Temis, Mnemòsine, Febe, Dione i Tia). Els titans i titànides pertanyen a la primera generació de déus (anomenats "déus titans"). De la línia de Jàpet i Clímene deriven Atlant, Meneci, Prometeu i Epimeteu; així com de la línia de Cronos i Rea deriven Hèstia, Demèter, Hera, Hades, Posidó i Zeus. Prometeu resulta, per tant, «cosí» de Zeus. Però és la línia de Cronos (la dels anomenats «crònides»), la que s'imposa. Epimeteu, germà de Prometeu (i el seu revers donada la seva poca traça i falta d'enginy), accepta com a regal Pandora de la qual se serveix Zeus per arruïnar els homes una vegada més. D'Epimeteu i Pandora neix Pirra i de Prometeu i Clímene neix Deucalió. Els dos formen la parella pobladora del món després del Diluvi que Zeus envià en un nou càstig. És gràcies a una altra intervenció de Prometeu que l'ésser humà aconsegueix salvar-se. En efecte, Prometeu instrueix Deucalió i Pirra perquè construeixin l'Arca. Després, els supervivents de la catàstrofe fan ressorgir els humans llançant pedres cap enrere (de dalt a baix), mentre caminen pels camps. Producte d'aquesta "sembra", van naixent les dones i els homes. En tot l'anterior, ressalta la línia dels Japetònides com a promotora de la propagació humana.

14.- Adaptació de *Teogonia*. v. 535 a 570 i 615 a 618.

15.- Ibíd. v. 521 a 525.

16.- Adaptació d'*Himnos Homéricos. II. A Deméter (a Ilíada II)* Losada, Buenos Aires, 1982.

17.- *Sobre la Naturaleza. I i II.* Metrodor de Quios. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

18.- Adaptació d'*Himnos Homéricos. XXVI. A Dionisos.*

IX. MITES NÒRDICS

1.- Sobre els antecedents de la literatura nòrdica relacionada amb els mites, F. Durand fa la següent revisió històrica: "El 1643, el bisbe islandès de Skálholt va descobrir un manuscrit que va obsequiar al rei de Dinamarca Frederic III. El *Còdex Regius* contenia la transcripció que al començament del segle XIII Snorri va fer d'un conjunt de poemes molt antics, als quals va posar el títol genèric d'*Edda*. Més tard havia de trobar-se el manuscrit d'un altre erudit, Sæmund, on figuraven les mateixes obres, la qual cosa explicaria el plural: els *Edda*. Aquests poemes van ser concebuts en època preliterària; semblaria que la major part datés dels segles VII i VIII, però alguns filòlegs tendeixen a situar els poemes més arcaics al segle VI. És evident que aquests poemes es van començar a recitar a Noruega i també van ser transmesos de generació en generació fins que els colons els van portar a l'illa de "gel i foc" i els escribes medievals els van salvar de l'oblit fixant-los sobre vitel·la. La resta d'Escandinàvia també va participar en l'elaboració d'aquesta obra. Així en els *Gesta Danorum* de Saxo Grammaticus figura la traducció llatina de poemes que es poden qualificar de protoèddics. El grandios poema danès del segle X, el *Bjarkemál*, que Olaf va fer cantar davant els seus homes en formació a Stiklestad, gairebé no difereix d'algunes estrofes èddiques". *Los Vikingos*, pàg. 108 i 109. Eudeba. Buenos Aires, 1975. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor). D'aquesta manera es rescata una tradició que va començar en època de les migracions (entre els segles III i IV) i que es va anar estenent per tot el món germànic. Però la literatura mítica queda restringida a l'ambient escandinau. Si parlem de grups de llegendes o escrits nòrdics més o menys èpics podem trobar produccions tant a Anglaterra com a Alemanya i altres països. Però aquí ens estem referint a un tipus de literatura que es concentra preferentment a Islàndia. Això és així a causa de situacions complexes en què també ha jugat el factor geogràfic. Des del descobriment i colonització d'Islàndia pels noruecs (cap al 874), fins a la primera generació d'islandesos cristians (al voltant del 1000), ocorren nombrosos fenòmens a tot el món escandinau que bé podem fer coincidir amb el "cicle viking". Època turbulenta, d'expansió i conflicte continu, té el seu revés en l'avanç de les potències continentals i del Cristianisme. En aquest període, documentació valuosa és eliminada o perduda a Suècia, Noruega i Dinamarca. A Islàndia es conserva una producció enorme que es continua fins ben entrat el segle XIII, tal és el cas de l'*Edda Major* de la qual nosaltres vam prendre els cants de temes mitològics, i vam deixar de banda els temes èpics. Afortunadament per a les lletres, sorgeix la colossal figura de Snorri Sturluson (1179-1241), que compon nombroses sagues i rescata la mitologia nòrdica, particularment en la seva *Gylfaginning (L'Engany de Gylfi)* i, en alguna mesura, en la seva *Skáldskaparmál (Discurs per a la preparació de Poetes)*. L'*Edda Major* en vers, i l'anomenada *Edda Menor* (o *Edda en Prosa*, o *Edda de Snorri*), constitueixen les fonts més segures sobre mitologia nòrdica degudes als islandesos.

2.- *Edda Mayor. Völuspá.* 17 i 18. Alianza, Madrid, 1986. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

3.- Forma genèrica de designar els déus. Quan es parla d'alguna deessa en particular se l'anomena Ásynja.

4.- Espai ple d'energia. Aquest lloc es va omplir i es va enfonsar pel pes dels gels quan van deixar de fluir però després, quan en alguns llocs van lluitar el gel i el foc volcànic, el gebre de les glaceres es va fondre i de les gotes va començar a formar-se Ymir, el primer gegant del gel que té en el seu interior la calor volcànica i una mica de l'energia del Ginnungagap.

5.- És l'indret del gel del nord en oposició a Múspel, regió mítica càlida del sud. A Múspel viu un gegant que defensa el lloc brandant una espasa de foc i que sortirà d'allà a la fi dels temps per incendiar el món.

6.- Una font.

7.- La serp que rosegava les arrels.

8.- Un dels Aesir.

9.- Adaptat del *Gylfaginning (El enganyo de Gylfi)*, *Textos mitològics de las Eddas*. Snorri Sturluson. XV. Miraguano, Madrid, 1987. La pèrdua d'un ull a canvi d'un bé major també apareix reflectida en altres llegendes i històries com la següent que, a més, ens il·lustra sobre el comportament bel·licós dels vikings: "Quan va arribar a l'estança on dormien Armód, la seva dona i la seva filla, Egil va obrir la porta i va anar al llit d'Armód. Va treure l'espasa i amb l'altra mà va agafar la barba d'Armód i el va estirar cap a la vora del llit. Però la dona i la filla d'Armód es van aixecar a correu i van demanar a Egil que no matés Armód. Egil va dir que així ho faria per elles 'però ell s'ha fet mereixedor que el mati'. Llavors, Egil li va tallar la barba des del mentó; després li va *arrençar l'ull* amb el dit, de manera que el va deixar penjant sobre la galta; després, Egil i els seus companys van marxar". *Saga de Egil Skallagrimsson*. Snorri Sturluson. Pàg. 270 i 271. Miraguano, Madrid, 1988. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

10.- A partir de *La Canción de los Nibelungos*. C. Mettra. pàg. 29. F. C. E. Mèxic, 1986.

11.- L'entitat del passat. Han de considerar-se les Nornes *gravant* en les seves taules, és a dir imprimint les seves runes màgiques en què fixen el destí de la gent. No es tracta per tant de "filadores" a l'estil de les Parques romanes o de les Moires gregues.

12.- L'entitat del present.

13.- L'entitat del futur.

14.- Adaptació del *Gylfaginning*, op. cit. XV i XVI.

15.- La mansió dels herois. Les valquíries elegeixen els valents que moren, però també decideixen les batalles. Aquestes dones guerreres recorden lleugerament les amazones però la seva acció és una mica indirecta. Comptem amb una pista històrica en què les dones dels primitius germànics ja "participaven" i de vegades contribuïen a decidir les batalles. És possible que aquests costums influïssin posteriorment en la mitificació de les valquíries vikingues. Tàcit (55-120 dC) en el seu *De las Costums, Lloc i Pobles de la Germania*, ens diu: "I en entrar en la batalla tenen a prop els seus tresors més estimats, perquè puguin sentir els xiscles de les dones i els crits dels nens: i aquests són els fidels testimonis dels seus fets, i els que més els lloen i engrandeixen. Quan es veuen ferits, van a ensenyar les ferides a les seves mares i les seves dones, i elles no tenen por de comptar-les ni de xuclar-les i enmig de les batalles els porten refrescos, i els van animant. De manera que algunes vegades, segons ells expliquen, les dones han restaurat batalles ja gairebé perdudes fent tornar els esquadrans que s'inclinaven a fugir, amb la constància dels seus precés, i posant-los davant els pits, i representant-los la propera captivitat que d'això se seguiria, captivitat que temen molt més impacientment per causa d'elles, tant, que es pot tenir més confiança de les ciutats que entre els seus ostatges donen algunes donzelles nobles. Perquè encara es persuadeixen que hi ha en elles un no sé què de santedat i prudència, i per això no menyspreen els seus consells, i no valoren poc les seves respostes". Inclòs a *Las Historias de Cayo Cornelio Tácito*. pàg. 335 i 336. Sucesores de Hernando, Madrid, 1913. (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor).

16.- Tàcit (op. cit. pàg. 346), referint-se a la beguda embriagant (cervesa) i als hàbits alimentaris dels primitius germànics diu: "Fan una beguda d'ordi i blat, que vol assemblar-se en alguna cosa al vi. Els qui habiten prop de la ribera del Rin el compren. Els seus menjars són simples: pomes salvatges, cérvol fresc i llet quallada. Sense més tràmit, curiositat ni regal, maten la fam; però no usen de la mateixa temprança contra la set. I si se'ls donés a beure tant com volguessin, no seria menys fàcil vèncer-los amb el vi que amb les armes". (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor). En les *Edda* es parla de l'hidromel que és una beguda pròpia dels déus i que no s'ha de confondre amb la cervesa encara que de vegades, figurativament, se les identifiqui.

17.- La traducció que s'ha fet de "Ragnarök" des de Wagner en endavant és "Crepuscle dels Déus". No obstant això, la més correcta és "Destí dels Déus", que nosaltres hem pres per titular tota aquesta escena.

18.- Adaptat de *La Alucinación de Gylfi*. Snorri Sturluson. 51. En traducció de J. L. Borges, Alianza. Buenos Aires, 1984.

19.- *Völuspá*, 58, op. cit.

20.- *Ibíd.* 45.

21.- *La alucinación de Gylfi*, op. cit. 51.

22.- Aquest parlament final d'Haki, rememora lleugerament la descripció de Snorri en el *Ynglingasaga*, arran de la batalla de Fyrisvellir (en què Haki va quedar malferit). "... Llavors va fer portar la seva nau, la va fer carregar amb els homes morts i les seves armes, la va fer posar a flotació, va fer redreçar el

timó cap al mar, i hissar la vela i encendre una pira de fusta seca sobre coberta. El vent bufava de terra. Haki estava en agonia o ja mort quan el dipositaren sobre la pira. Aleshores, la nau en flames va desaparèixer en l'horitzó, i això va quedar per molt temps gravat en la memòria". En les paraules que posem en boca d'Haki, es reflecteix l'amargor d'un món que mor. Haki no és un viking que es converteix al cristianisme, ben al contrari. Més aviat dona a entendre que la derrota enfront de la religió que avança (la de les "gents estranyes") és en realitat un parèntesi en què nombroses imatges i mites nòrdics envaeixen el vencedor.

X. MITES AMERICANS

1.- Els mites americans són nombrosos i existeixen produccions brillants com podem verificar en *El Libro de los Libros de Chilam Balam*, gran monument literari de la cultura maia de Yucatán. Per la nostra banda ens hem ocupat del llibre dels Quichés de Guatemala que ha estat traduït amb diferents noms: "*Popol Vuh. Las antiguas historias del Quiché*", per A. Recinos (publicat per F.C.E. Mèxic. A les nostres mans, la sisena reimpressió de 1970, encara que va ser escrit el 1947); "*Popol Vuh o Libro del Consejo de los Indios Quichés*", per a M. Asturias i J.M. González de Mendoza (publicat per Losada, Buenos Aires. A les nostres mans la segona edició de 1969, encara que va ser escrit el 1927); "*Pop Wuj. Poema Mito-histórico Ki-ché*", per a Adrián I. Chávez (publicat per Centro Editorial Vile, Quetzaltenango, Guatemala. A les nostres mans la primera edició de 1981, encara que va ser escrit el 1979). La traducció de Recinos es va basar en el manuscrit intitulat *Arte de las Tres Lenguas*, compost a principis del segle XVIII per Fray Francisco Ximénez. El document font va passar a la col·lecció Brasseur i després a les mans d'A. Pinart, qui al seu torn el va vendre a E. Aller i d'allà va arribar a la Biblioteca Newberry, de la qual Recinos va fer còpia fotostàtica. El treball d'Arciniegas va ser traduït al castellà des de la versió francesa de P. Reynaud titulada *Les dieux, les héros, et les hommes de l'ancien Guatemala d'après le Livre du Conseil*. Reynaud va utilitzar el manuscrit Ximénez. Finalment, la traducció de Chávez també es va basar en el manuscrit Ximénez encara que amb la precaució de considerar les dues columnes que el frare havia compost. Ximénez va posar en la primera la transcripció quiché, encara que castellanitzada, i en la segona, la traducció al castellà. Chávez va reactualitzar l'original Quiché transcrit per Ximénez i aquest material va ser el que va bolcar al castellà. El 1927 es va publicar a Guatemala una traducció feta per Villacorta i Rodas a partir del text francès de Brasseur, però el llibre no ha arribat fins a nosaltres. El mateix ha passat amb una altra traducció de Brasseur deguda a J. Arriola i publicada a Guatemala el 1972. En tots els casos el document font és el de Ximénez. Entre 1701 i 1703 va arribar a les seves mans, en el reial patronat del poble de Sant Tomàs (avui Chichicastenango), un manuscrit redactat en llengua quiché però representat en caràcters llatins. El document datava aproximadament de la meitat del segle XVI. Malauradament, l'original es va extraviar però Ximénez va tenir cura de copiar-lo encara que amb algunes alteracions.

2.- Chávez considera que aquesta frase al·ludeix al pas dels pobladors del nord d'Amèrica des de l'Àsia, és a dir, des del seu oest.

3.- Chávez afirma que les "pintures" eren veritables llibres o tauletes unides en forma plegada i no simplement gravats aïllats impresos en pedra, os i fusta. Per defensar el seu punt de vista cita la *Relación de las cosas de Yucatán* del frare Diego de Landa on aquest autor diu: "Els trobarem gran nombre de llibres d'aquestes, les seves lletres, i com no tenien cosa on no hi hagués superstició i falsedat del dimoni, els hi cremàrem tots, la qual cosa sentiren com a prodigi i els feu molta pena".

4.- Adaptació de la traducció de Recinos (Op. cit).

5.- Des d'aquí i fins al final, hem fet les adaptacions a partir de la traducció d'Arciniegas (Op. cit).

6.- Chávez opina que es tracta d'una mena d'oli a causa d'un cataclisme còsmic. Però tal vegada fou per l'expulsió de petroli encès per ruptura d'alguna capa freàtica en l'explosió d'un volcà.

7.- Fa al·lusió a un llarg peregrinar "descendent" des de regions molt fredes fins a arribar a llocs d'assentament més permanents.

EL DIA DEL LLEÓ ALAT

CONTES CURTS

Llar de trànsit

Des de ben d'hora vaig caminar entre les oficines importadores que funcionaven en les parades del mercat. Barek-el-Muftala havia desaparegut de l'ambient i ningú no va poder donar-me'n referències. Això no obstant, un vell fruiter digué que va veure en Barek abandonar la zona groga de la ciutat tres dies abans i que va sentir algunes coses confuses sobre ell. A la nota que va posar a les meves mans, assenyala un punt de Malinkadassi. Així doncs, vaig sortir en direcció a la plaça principal tot lluitant amb venedors de iogurt, bronzers i comerciants; després vaig descansar en un bar prenent *sha*, refusant narguils i cafè; finalment vaig anar cap a la terminal d'autobusos on vaig trobar un taxi. Després d'un llarg trajecte, el vehicle em va deixar enfront del casal d'una planta. Allí vaig poder llegir en un cartell de bronze: "LLAR DE TRÀNSIT". A la porta vaig obtenir la informació que buscava. "És a dins" em van dir. Obrint-me pas entre la gentada dolguda, vaig aconseguir desembocar en una habitació enorme. Un gran cercle humà envoltava el taüt obert que, amb la tapa recolzada en un braç de fusta, semblava gairebé un piano de cua. Al costat del taüt, un home gras recitava oracions en veu alta i, de tant en tant, els homes responien a les jaculatòries. El personatge, periòdicament, ficava la seva mà dreta dins el taüt com tractant d'arranjar una vestimenta o potser el sudari del finat. Amb aquesta visió em vaig anar acostant fins a situar-me molt a prop del centre de l'escena. Llavors vaig comprendre que l'oficiant tractava de calmar el suposat finat que pugnava per aixecar el cap. Barek-el-Muftala estava davant dels meus nassos amb el cap embenat, queixant-se feblement. Sembla que havia patit un accident sever i es trobava agonitzant.

Els esdeveniments es precipitaren. Va arribar un noi amb un recipient que lliurà a l'home gras i aquest, sense immutar-se, va destapar el flascó. Va obrir la boca d'en Barek i hi va buidar el seu contingut. Després amb una mà va empènyer la mandíbula i amb l'altra oprimí el nas de l'agonitzant. No va ser un moviment brusc, sinó dolç i suau. Mirant cap a un grup de parents, l'oficiant bellugava el cap de Barek a dreta i esquerra manejant-lo des dels nassos. Passat un temps, va pujar a una cadira que li van atansar i, en equilibri inestable, es va inclinar profundament cap a dins del taüt. Allà va estar fent comprovacions fins que va decidir baixar. Després es va allunyar d'aquell lloc amb la satisfacció de la tasca ben realitzada, amb l'aparença i la gravetat que correspon en aquests esdeveniments. Aquest va ser el senyal que va trencar el dic de les emocions experimentades per la mort d'un amic entranyable. Mentre el plor es generalitzava vaig assumir una actitud solemne, sense deixar d'espiar els humits ulls verds de la filla d'en Barek. Ella, com única descendent, havia autoritzat l'eutanàsia del seu pare i dels diferents programes d'extinció va saber triar el més exquisit.

El gran silenci

A migdia els recol·lectors es van situar a l'ombra dels parrals més atapeïts. Després de dinar van tractar de fer una migdiada curta. Més de 40 graus centígrads imposaven silenci als ocells i als cavalls adormits en els seus corrals. Els camions de tragí, els tractors que enganxaven els carros i remolcs, esperaven protegits en els seus coberts. Solament una brisa movia algunes fulles del vinyer i la remor de l'aigua en les séquies amb prou feines se sentia. Era una tarda seca i brutalment càlida, una tarda que només coneixen els qui viuen sota els cels violentament blaus dels semideserts. Qualsevol, proper a la sufocació, podria haver jurat que sentia el crepitjar del sol colpejant la terra gairebé calcinada. I no obstant això, jo vaig veure com l'extravagant subjecte va travessar una filera de vinya fins a arribar a un ampli carreró; com el seu gos fidel el va seguir a pocs metres; com va baixar els seus pantalons tot exposant les natges planes a la radiació; com assegut a la gatzoneta va expulsar una gelea fosca que va regalimar i es va barrejar amb la pols; com allò es va solidificar veloçment i com el gos, obrint la seva boca amb la precisió d'una pala mecànica, va alçar un tros sòlid i perfecte. Tal vegada per la temperatura vaig ser a prop del desmai o, almenys, va faltar irrigació en el meu cervell, ja que per un instant vaig veure el sol com una bombolla transparent. Després, les natges resplendiren i els cossos de gos i amo van quedar quiets en les seves absurdes posicions. Ni brisa, ni la més lleu remor de les séquies, ni batec de cor, ni calor, ni sensació... El Gran Silenci va irrompre enmig del pretext d'allò que estava desencaixat. Després, el mandrós fluir de l'existència va animar les formigues i el llangardaix furtiu. Un renill llunyà va indicar que havia arribat novament a la terra de l'esdevenir... Per això vaig aixecar el cabàs de recol·lector i amb unes tisores podadores vaig començar a tallar raïm, carràs rere carràs, embarcat en una benaurança que s'expandia en cercles concèntrics.

Tecleja la resposta!

Com s'ho feia la computadora per escriure poemes pel seu compte, és quelcom que em va intrigar durant molt de temps. El cas és que es posava en acció just en el moment en què m'absentava. Però avui acabo de seguir amb nitidesa les petjades de la culpa. I ja no més estimada meva; ja no més, estúpida TZ-28300!

Fa només un moment, tot estava bé. Prenia cafè i operava amb els meus aparells. En Llop dormia, com sempre, en un racó encatfat. Treballava en la cambra de proves amb l'instrumental i les substàncies i en la investigació m'ajudava el programa expert de Química que havia introduït en la TZ-28300. Era en la seqüència en què la computadora em preguntava: "Es fon amb facilitat?" i jo teclejava "no". Llavors ella esbossava conclusions i donava suggeriments, escrivint-los en el paper continu de manera que la informació quedés impresa per a revisions ulteriors.

– Probablement és un compost iònic. Es dissol?

– Sí.

– Troba el pH i després assenyalat si és un àcid, un àlcali o una substància neutra. TECLEJA LA RESPOSTA!

– És neutra.

– Es tracta d'una sal neutra. Esbrina el metall que conté sobre la base de la prova de la flama. Tens una resposta?

– Sí.

– Procedeix amb la determinació dels radicals. Si mostra un precipitat blanc quan s'afegeix clorur de bari, el radical és sulfat. Si resulta blanc quan s'afegeix nitrat de plata, es tracta de clorur. Si desprèn diòxid de carboni quan se l'escalfa, és carbonat. Combina el metall i el radical per esbrinar el nom del compost. TECLEJA LA RESPOSTA!

En aquell moment vaig marxar cap a l'altra habitació a buscar uns recipients de porcellana per continuar els experiments. Però, com ja havia passat altres vegades, vaig escoltar el brunzit que denunciava la impressió d'un text i vaig tornar corrent. La impressora devorava paper blanc per una banda i l'expulsava escrit per una altra. Davant els meus ulls s'estava component una seqüència que no podia ocórrer atès el programa amb què treballava. La TZ-28300 estava combinant dades químiques amb la més variada informació personal que jo tenia emmagatzemada, i amb fragments de l'enciclopèdia que estava en el seu disc dur. No obstant això, aquella incoherència no era res de l'altre món. Dues o tres àrees de memòria, que de sobte es barrejaven per una inoportuna instrucció com *merge*, provocaven aquests fenòmens. La qüestió és que aquesta ordre havia de ser teclejada per mi i aquest no era el cas, i menys en la meua absència. A més, la combinació havia de passar per un processador de paraules d'intel·ligència artificial, com succeïa cada vegada d'acord amb els ordenaments que apareixien escrits. Massa errors plasmats en una direcció precisa! Vaig deixar que sortissin metres i metres de paper escrit fins que es van presentar alguns quintets intel·ligibles:

Tota flor és sempre fanerògama.

En canvi tu, Maria Brigidita,

(telèfon 9421318 - Arce 2317),

ets de vegades absurda i exquisida;

inquieta, sorneguera i criptògama!

En la prova de la flama miraré

el teu coure verd,

el teu liti rosa/vermell,

el teu estronci carmesí.

Iracunda i irreductible monògama!

*Ni tot metall es fa irreductible,
ni el deute en oxigen combustible.*

DEC:

*a la drogueria, pols fina de ferro
i al magatzem, menjar per al gos.*

Vaig saltar sobre la impressora i la vaig desconnectar. Així que “magatzem, menjar per al gos”, eh? La màquina, amb les seves associacions lliures, m'havia encaminat. Per això torno a pensar “ja no més estimada meva; ja no més, estúpida TZ-28300!”. Prendré mesures, però ho faré pas a pas i sense errors.

Començo per apagar el sistema; espero uns segons... Ho connecto tot. S'escolta un “clic”. El disc dur comença a girar mentre em fa l'ullet amb els seus díodes lluminosos. Instal·lo el programa expert de Química. Tot respon, tot està en ordre. M'aixeco del seient i surto talonejant cap a l'habitació contigua. En passar a l'altre ambient ajusto la porta fins a gairebé tancar-la; després continuo el meu desplaçament per un temps més, però retorno d'amagatotis fins a la porta i em col·loco rere l'esclatxa que em permet observar una bona part de la cambra de proves. Com ho sospitava! Veig una forma sigil·losa que avança cap a la computadora. D'un salt se situa enfront del teclat, però jo surto amb estrèpit i en Llop corre xisclant fins al racó. Estirat al llit queda immòbil, fent-se el mort.

Sóc a la gatzoneta amonestant el delinqüent.

– Així és que el fantasma de l'Òpera, no?; així que remenant el morro entre les tecles? Ara veuràs!

En Llop es reanima. Assegut sobre els seus quaters posteriors, aixeca el pit i recolza la resta del cos en les seves dues manasses d'oveller cadellot. Amb les orelles parades i enfilant el seu musell, m'observa sense immutar-se. Segueixo xerrant a tort i a dret i ell comença a mirar-me humanament. Quedo desarmat i acarono el seu morro. Llavors sento un “clic” darrere meu. El disc dur ha començat a treballar. Què és això? Els díodes lluminosos fan l'ullet i el brunzit de la impressora inunda l'habitació. M'aixeco i en dues gambades estic enfront dels aparells, però la impressora ja no devora el seu paper; els díodes romanen encesos i quiets. Observo en Llop que, assegut i estàtic en el seu racó, em clava la seva mirada humana. Tinc l'estranya sensació que entre la TZ-28300, en Llop i jo, s'ha format una estructura d'espera. Llavors em decideixo. Arrenco el tros de paper escrit, el poso davant els meus ulls i llegeixo:

Per ventura vols alimentar el teu gos?

Per ventura t'estimes més dissoldre'l en un àcid, un àlcali o una substància neutra?

TECLEJA LA RESPOSTA!

La pira funerària

Des del pont, recolzat, observava amb nitidesa totes les maniobres que feia el grup a la vora del riu. Vaig veure com ningú no va poder trobar ni branques ni troncs prou secs per engrandir una foguera neta i profitosa. Després d'un intent rere un altre, alguns homes van animar les flames amb draps i vells exemplars del "Nepal Telegraph". El foc va pujar i aleshores es van decidir a col·locar una espècie de jaç en la pira funerària. Tal vegada pel cànem de les bosses lligades a les dues fustes laterals, o tal vegada pel teixit que embolcallava el difunt, les flames varen créixer... però allò no va durar gaire temps. A força d'afegir branques i fulles no seques del tot, el fum va envoltar el túmul i el grup es dispersà tossint. En canviar el vent, dos homes es van apropar a la foguera i van empènyer el difunt fins a l'aigua. Va ser una operació feta amb un punt d'ira i d'impaciència; la contraposició de les cremacions habituals en les quals s'acaba recollint les cendres que després són dispersades sobre el riu.

El cos va surar suaument i davant un nou impuls va entrar a formar part del cabdal. En silenci el grup va veure com s'allunyava, mentrestant jo, des del pont, el tenia cada vegada més a la vora: estava nu i només la part dreta havia arribat a cremar-se lleument. També la meitat dreta de la cara estava socarrada. I un corb posat en el cadàver picotejava l'ull esquerre, l'ull que el foc no havia tocat. Quan va passar sota el pont vaig tornar a concentrar-me en el conjunt que restava estàtic a la vora del riu. Des d'allà, recolzat, em vaig quedar esperant que es retirés. Aleshores vaig recordar els funerals de totes les latituds de la terra; els funerals pobres i els fastuosos; els asèptics i els antihigiènics. Vaig considerar els enterraments, les cremacions, els desmembraments i trituracions dels ossos; les exposicions a ocells i a ossos; la col·locació en arbres i en roques protegides, en esclotxes i cràters, en construccions desmesurades, en temples i jardins; els enviaments de cendres en urnes espacials; els manteniments criogènics...

Vaig badallar, vaig estirar els braços i vaig sentir gana.

En els ulls sal, en els peus gel

En Fernando fou un bon company de feina i un científic destacat. Inexplicablement va abandonar les seves tasques i va partir cap a l'Àfrica. Després, algú em va dir que voltava per Alaska. Han passat dos anys des d'aleshores i ningú no ha pogut saber del cert què fou d'ell. Si és que encara és viu em sembla que ja deu ser irreversiblement boig i imagino com pot haver començat el seu desballestament. Entre els papers que va abandonar en el nostre laboratori hi destaca un desendreçat i estrany apunt bastant allunyat de les seves investigacions habituals. Ve-t'ho aquí.

26-08-80

Això va succeir ahir a la matinada, hores després d'haver begut una dèbil infusió de la *fulla esmaragdina*. Estava sol en el gabinet de Biologia. La música fluïa suaument des del petit altaveu dissimulat en la paret frontal. Crec que en aquell moment s'escoltava un ritme lent de percussió i veus. Mentrestant, assegut davant la taula de treball, em sentia molest perquè notava el meu peu dret bastant fred i enrampat, en contrast amb l'esquerre que es mantenia particularment càlid. Havia treballat tota la nit i, malgrat la cremor dels meus ulls, vaig girar el regulador de la llum per augmentar la brillantor en el condensador de l'instrument òptic. Per desena vegada, vaig mirar en el microscopi la mostra vegetal i vaig veure que els estomes brillaven en un color maragda pujat. Vaig afegir-hi 500 augments però la definició va variar desigualment en els camps del binocular degut, tal vegada, a un desajust en l'aparell. Després vaig comprovar que no es tractava d'una falla mecànica. Tampoc no es tractava d'una simple fatiga visual. Així doncs, vaig fixar la vista en els oculars, sense pestanyejar. Al cap d'una estona vaig comprovar que les imatges es dissociaven: l'ull esquerre veia una cosa i el dret una altra, mentre cada figura es transformava seguint les insinuacions de la música. Els estomes havien desaparegut i, en canvi, uns grups humans s'agitaven en l'ocular dret en un ambient de fred i gel al mateix temps que en l'esquerre les imatges es relacionaven amb la sal i la calor. Vaig comprovar que la sal traduïa el meu cansament però també vaig comprendre que es filtrava en la imatge corresponent al meu ull esquerre, mentre que el dret veia imatges traduïdes del fred i la rampa del meu peu dret. Però, malgrat la dissociació, les imatges es connectaven perfectament amb una "veu" interna que semblava divagar sobre el microscopi. La música feia variar els moviments de les imatges que veia, però de vegades el so es convertia en ràfegues de vent que afectaven el meu rostre.

Vaig allunyar-me de l'aparell i vaig organitzar una petita taula on poder presentar tota la dissociació, encara que sempre connectada amb la divagació central que vaig formalitzar de la següent manera: **"En el binocular van predominar els colors clars. Tot brillava a la llum del condensador del microscopi, però a dalt estaven les lents que augmentaven els feixos lluminosos i ferien, cristal·lins, els meus ulls aleshores ja massa fatigats"**.

Divagava sobre el microscopi d'aquesta manera: En el binocular...

A l'ull esquerre... vaig començar a veure gent que, en grups colorits, envoltava altes estalagmites de sal. Eren africans de diferents nacionalitats comerciant entre si. Lentament varen desnuar els seus paquets en els quals... **(van predominar els colors clars)**.

A l'ull dret... vaig trobar un desert de greda seca i esquerdada. Tot era opac, quasi negre. Amb un suau moviment els crostons es van anar soldant en una sola massa. Aviat en ella... **(van predominar els colors clars)**.

Així fou tota la seqüència:

En el binocular

vaig començar a veure gent que, en grups colorits, envoltava altes estalagmites de sal. Eren africans de diferents nacionalitats comerciant entre si. Lentament varen desnudar els seus paquets en els quals...

vaig trobar un desert de greda seca i esquerdada. Tot era opac, quasi negre. Amb un suau moviment els crostons es van anar soldant en una sola massa. Aviat en ella...

van predominar els colors clars.

La situació humana era excepcional. Ningú no estava apressat enfront del seu monticle en forma d'agulla. Diferents grups entonaven un himne i en la cadència es gronxaven amb un ritme perfecte. Les estalagmites de sal s'enlairaven com formiguers de tèrmits.

El terra es va congelar i allà em vaig veure caminant descalç en un pis de gel interminable. Des dels peus fins a dalt del cos pujava un pessigolleig punyent.

Tot brillava a la llum del condensador del microscopi

i em preguntava com s'haurien produït aquestes formacions ja que per això s'hauria necessitat l'aigua caient densament,

mentre el meu rostre era fuetejat per ràfegues de vent. A baix, el gel s'esquerdava i deixava oberts precipicis abismals,

però a dalt estaven les lents

en un cel net que no podria facilitar les pluges. En tot cas, algun líquid hauria arrossegat la sal formant estalagmites.

de tal manera que em trobava pres en totes direccions. Quasi vençut i enlluernat vaig escoltar el rugit furibund.

Així s'alçaven els túmuls ansiosos però lliures, forts, sense enuigs, cercant els cels oberts.

Entre els espantosos vents el reflex anava a rampells, topant en blocs separats

que augmentaven els feixos lluminosos

i ferien, cristal·lins, els meus ulls

aleshores ja massa fatigats.]

RELATS

Kaunda

L'ambaixador de Zàmbia va insistir durant una setmana. Les seves instruccions eren estrictes, ell no podria abandonar Florència sense portar-me a Lusaka.

El 10 de gener de 1989 vaig arribar acompanyat per l'Antonio i el Fulvio. Al peu de l'escala, un comitè de recepció va presentar les seves salutacions. Immediatament vam ser envoltats per una guàrdia armada que ens va introduir en tres limusines negres. A gran velocitat ens vam desplaçar per una carretera perifèrica fins a arribar al centre de la ciutat. Mentre els motociclistes obrien pas entre la multitud, vaig arribar a veure llargues cues de dones que, carregant els seus nens desnudats, esperaven l'obertura dels centres de racionament.

Deu minuts després érem al palau presidencial, envoltats per tanquetes i estacades laberíntiques. Vam baixar i vam ser conduïts al saló d'eben on ens esperava el President amb el seu gabinet en ple. Kaunda va donar la benvinguda i va destacar la nostra importància ideològica per a la Revolució. Vaig respondre breument mentre l'Antonio traduïa per a la cadena de TV. El president Kaunda amb el seu port superb llançava gestos estudiats cap a nosaltres i cap al seu públic i repartia sobrietat i paternalisme segons variava de posició enfront d'uns i d'altres. Sempre penjava de la seva mà esquerra el llarg mocador blanc que, de ben segur, constituïa un signe força personal de la seva vestimenta. El famós mocador!!! Quan parlava i l'agitava amb vehemència o esbiaixava l'aire, tots comprenien el senyal; quan escoltava i el grapejava llargament, també els presents interpretaven el codi. Però si acompanyava la carícia amb un intermitent "ja veig", allò era una aprovació decidida.

En dos dies vàrem fer tot el que calia. Tan sols en el diàleg sostingut amb el secretari del partit únic, la cosa va acabar malament. Però, en general, la informació fou oberta i els problemes pels quals passava el país varen ser exposats descarnadament, confrontats sempre amb les dades més increïbles que recollia el Fulvio i que sumava a la munió que havia portat des d'Europa. En els jardins presidencials Kaunda mostrava els impales que pasturaven suaument. En aquest edèn bucòlic, el boscatge africà i la brisa del capvespre no m'impedien veure la situació com televisada des de dalt: tot angle custodiat per subjectes amb intercomunicadors; més a fora les tanquetes i les estacades; més enllà encara les reguardes i després Lusaka, amuntegada i famolenca; els camps arrasats, les mines de coure i els minerals estratègics buidats a preu vil, manejats per un grapat de companyies els fils de les quals sortien del mapa africà i es nuaven en llunyans punts del globus. Aquest era un tall espacial; però també veia aquest indret deu, vint, trenta anys enrere, i segles abans, quan no existien països sinó tribus i regnes, i els fils es nuaven a poca distància. Vaig comprendre que tard o d'hora el règim seria depositat perquè la seva voluntat de canvi tenia les mans lligades per aquells fils multicolors. No obstant això, jo sentia alguna cosa semblant a l'agraïment pel suport brindat a l'alliberament de Sud-àfrica i a la lluita antiapartheid. Per això, tot i saber amb anticipació que el nostre projecte era irrealitzable, l'Antonio va desplegar les variables del que s'havia de fer...

Després del sopar de la tercera nit, vam descendir a un búnquer a través d'un passadís ple de quadres a dreta i esquerra. Allà estaven Mandela, Lumumba i altres herois de la causa africana. També apareixien Tito i altres personalitats dels diferents continents. De sobte, em vaig detenir enfront d'un quadre i vaig preguntar a Kaunda:

– Què fa Belaúnde aquí?

– És Allende –va respondre el President.

– No, és Belaúnde Terry, social cristià i expresident del Perú; home no gaire progressista sinó més aviat lligat als interessos del Club Nacional de Lima.

Kaunda va prendre el quadre i amb tota naturalitat el va estavellar contra el terra. Després va dir alguna cosa sobre Salvador Allende però jo estava concentrat en l'espai que havia quedat descolorit en la paret, i en els vidres trencats a terra. Per un instant em va semblar que es posaven i treien quadres en infinits passadissos a una velocitat *chapliniana* i, en aquestes escenes del cinema mut, es reemplaçaven herois i covards, opressors i oprimits, fins que al final en un mur sense color quedava una intenció buida que era la imatge del futur humà.

Vam arribar al búnquer.

Mentre el Fulvio apuntava i filmava fins als últims detalls, l'Antonio, elegant i metàl·lic, va obrir la seva carpeta i amb una fredor de gel va fer totes les crítiques del cas. Mentre parlava vaig veure com el mocador

s'amuntegava, com després va començar a nuar-se per finalitzar abandonat en una tauleta just al final de l'exposició. L'Antonio, sense cap mena de reserva, va parlar de tal manera que qualsevol polític s'hagués sobresaltat. No obstant això, vaig veure clarament que tot el que s'havia dit arribava al cor. Em va semblar que l'Antonio encarnava una veritat que arrencava abans d'ell i que es projectava cap al futur. En aquesta fredor es trobava el rerefons de totes les causes per les quals l'home ha lluitat i crec que tots ho van entendre així. Kaunda, emocionat, no va tenir més remei que reconèixer amb el seu "ja veig", però pronunciat de tal manera i amb tal tristesa que hagué de veure's en el mirall de la seva ànima.

"Per acabar la nostra anàlisi que, segons entenem, ha de ser feta de conformitat amb el que veiem, hem de reforçar el punt cinquè que es refereix a la dissolució immediata del partit únic i a la celebració d'eleccions plurals en menys d'un any. Això va acompanyat de l'alliberament dels presos polítics i del dret al reingrés i la participació dels exiliats en la lluita política. La premsa monopolista ha de cedir el pas a totes les formes d'expressió, tot i córrer el risc que els enemics dels interessos del poble de Zàmbia s'imposin momentàniament per l'ús indecent dels seus ingents recursos. També volem destacar el punt vuitè en què es considera la factibilitat d'una conferència permanent dels set països per fixar els preus mínims dels minerals estratègics a escala internacional. I, pel que fa a la campanya contra Sud-àfrica, els set països haurien de bloquejar els seus espais aeris per impedir el lliure desplaçament del règim racista. D'altra banda, si parlem d'una revolució profundament humana, hem de començar per la desarticulació de l'aparell repressiu que, tot i ser una defensa contra els provocadors externs i la seva cinquena columna, ens ha portat a espiar, controlar, empresonar i afusellar els nostres propis ciutadans. No hi ha revolució que tingui sentit si es perd el sentit de la vida humana!". Sense immutar-se, l'Antonio va tancar la seva carpeta i la va lliurar, amb una altra farcida d'informes, al secretari de Kaunda.

El President em va mirar des del seu enorme sofà que semblava un tron. El vaig mirar molt endins i vaig dir:

– Excel·lència, res del que s'ha dit no es podrà posar en pràctica perquè les conjuntures ho impedeixen, però hem estat lleials després d'estudiar a consciència la situació. Li prego a vostè i als honorables membres del seu gabinet sàpiguen disculpar el que hem exposat.

Kaunda es va aixecar com un gegant i, insòlitàment, es va abalançar sobre meu per abraçar-me. El mateix van fer els ministres amb el Fulvio i l'Antonio. En aquell moment vaig sentir amb força que tot això ho havia viscut anteriorment.

Vàrem partir de Lusaka amb sensació de fracàs. No obstant això, poc temps després vam saber que Kaunda havia començat reformes importants.

Gradualment va alliberar els presos polítics; va obrir la llibertat de premsa; va liquidar el partit únic; va reconèixer públicament els seus errors; va disposar eleccions generals i, en ser derrotat, va abandonar el poder per convertir-se en simple ciutadà.

Un diari de San Francisco va relatar el següent:

"Després de liderar el seu país cap a la independència d'Anglaterra el 1964, Kenneth Kaunda va ser president de Zàmbia durant 27 anys. A favor seu podem dir que va romandre ferm en la seva lluita contra l'apartheid de Sud-àfrica i que molts esdeveniments d'aquell país haurien estat més lents sense la seva ajuda decisiva. A la seva pròpia terra va enfrontar una muntanya de dificultats econòmiques. Especialment des de la caiguda dels preus mundials del coure. Des de començaments dels anys '80 Zàmbia s'ha tornat cada dia més pobre. La mitjana d'ingrés per càpita ha disminuït a 300 dòlars anuals, la meitat del que havia estat dues dècades enrere. La farina de blat de moro, principal article alimentari, escasseja i s'ha encarit. A més a més un sector important de la població està infectat amb la SIDA i el país ostenta el rècord mundial de casos. L'ajuda estrangera també ha estat tallada des de setembre, data en què el Fons Monetari Internacional li va reclamar el pagament de 20 milions de dòlars que devia. A principis de novembre, Kaunda va ser derrotat per Frederick Chiluba, un dels principals líders sindicals del país, en les primeres eleccions multipartidàries des de la independència. A diferència de Sese Seko Mubutu, que està reprimint l'oposició després de 26 anys en el poder en el veí Zaire, K. Kaunda va deixar pacíficament el govern."

No he tornat a veure Kaunda, però sé molt bé que en algunes nits diàfanies del seu cel africà segueix fent les preguntes que jo no vaig saber respondre: "Quin és el nostre Destí després de totes les fatigues i de tots els errors? Per què en lluitar contra la injustícia ens tornem injusts? Per què hi ha pobresa i desigualtat si tots naixem i morim entre rugit i rugit? Som una branca que es trenca, som el lament del vent, som el riu que baixa cap al mar?... O som, potser, el somni de la branca, del vent i del riu que baixa cap al mar?"

Pamflet a pas de tango

Pamflet: (de l'anglès pamphlet. Contracció de Pamphilet, nom d'una comèdia satírica de versos llatins, del segle XII, anomenada Pamphilus, seu d'Amore). Opuscle de caràcter agressiu destinat a difondre, sense fonament seriós, tota classe de crítiques.

Tango: (probablement veu onomatopèica). Ball argentí de parella enllaçada, forma musical binària i compàs de dos per quatre. Difós internacionalment, va ser utilitzat per Hindemith i Milhaud. Stravinski el va introduir en un moviment del seu Histoire du soldat el 1918.

L'Andrés vivia mirant-se el melic i, en les seves estones lliures, contemplava el món exterior a través del forat d'un pany. El vaig conèixer el 1990 en un lloc d'Amèrica del Sud anomenat "Argentina".

Ell era doncs un "argentí", un home d'argent, i li ocorria que com que no tenia diners, se sentia frustrat amb la designació col·lectiva que duia al damunt. Recordo que ens van presentar en un restaurant, amb motiu d'unes classes que jo havia de fer sobre temes de la meua especialitat, és a dir, sobre gastronomia computacional. En aquella ocasió, el tòpic a desenvolupar seria "Com preparar una bona amanida sense utilitzar oli i sense 'prendre el rave per les fulles'".

L'Andrés era aficionat a la bona taula, però en creure que únicament en el seu país es menjava carn com cal, no va poder acceptar els meus ensenyaments respecte a les múltiples preparacions que aquella admetia. Aquesta curtesa va impedir que es convertís en un excel·lent ajudant de cuina. Així doncs, angoixat per l'elecció entre dues opcions que li quedaven, va acabar per malmetre el seu estómac i avinagrar la seva vida.

Segons l'Andrés, la seva "pàtria" (com li agradava dir) vivia una tragèdia extraordinària, que a mi em va semblar un xarmpió infantil, en una etapa de la vida dels pobles en què no s'han de menjar porqueries i l'assumpte dietètic ha de ser atès rigorosament. Gràcies a aquestes cures, els pobles de l'Orient Mitjà van poder evitar la triquinosi del porc, els nòrdics van imposar la seva rossa cervesa als bevedors de vi negre i, més endavant, el ros te als sinistres consumidors de cafè negre colombià o brasiler.

Atenció al que es menja i al que es beu! Com comparar l'espiritualitat del te de Ceilan (segons ho han demostrat teòsofs destacats com Bessant i Olcott) amb aquest cafè, el mercat del qual no està en mans de victorians i naturistes; com comparar la margarina a la mantega i a l'oli, productors de colesterol; com comparar el sobri *lemon pie* amb aquests pernills, formatges i embotits dels pobles llatins. Això és el mateix que igualar l'elegància dels quadres de l'àvia Moses amb els excessos d'un Goya, d'un Gauguin o d'un Picasso... Per això els alemanys tenen tants problemes, perquè no es decideixen d'una vegada pel vi o la cervesa, per Hegel o Alvin Toffler, per Goethe o Agatha Christie, per Bach o Cole Porter. La Història demostra que si els emperadors romans hagueren estat més acurats, no hagueren sofert aquella catàstrofe motivada per beure vi negre barat en copes antihigièniques. Malgrat tot, no estem d'acord amb la interpretació que atribueix al plom d'aquests recipients el saturnisme i les nombroses malalties, que els van tornar incapaços per al comandament. Doncs no, la gastronomia computada demostra que va ser el fet d'omplir-se la panxa amb vi i mel, el que els va fer caure... i ben merescut ho van tenir! D'una altra manera, el món encara es mantindria en l'obscurantisme i no es mesuraria en galons, polzades, peus, iardes, milles i fahrenheit; no s'hagueren desenvolupat les belles línies dels Rolls Royce ni el barret fong; ningú conduiria per l'esquerra i no es farien servir les petites ulleres Lennon; pocs pronunciarien la suggestiva paraula "shadow"; el barret i la muntura mexicana no hagueren passat als texans; el taloneig americà es mantindria en els peus dels andalusos i ningú assenyalaria amb l'índex el seu públic en els balls de cabaret i a la televisió. En aquesta situació primitiva qui podria entonar "Cantant sota la pluja", qui mastegaria xiclet preparant els enzims bucals i millorant el flux de ptialina per engolir adequadament?

Així doncs, calia estar alerta amb els temes dietètics, però el meu aprenent no ho va entendre, malgrat l'esforç pedagògic que vaig fer. Ell seguia obsessionat amb els problemes del seu petit món, mirant-ho tot pel forat d'un fideu. Em va explicar que en altres dècades, el seu país havia estat extraordinari (faig servir la paraula "extraordinari" perquè l'Andrés, en pronunciar-la, elevava al cel els seus humits ulls bovins i, pestanejant lentament, se sumia en el record del tango). En rigor, existia una interpretació molt simple d'aquesta petita crisi, però no s'atrevia a formular-la perquè en lloc d'aspirar a la llar comuna d'un poble, ambicionava una potència que fes sentir la seva força. No podia admetre que en plena època de caiguda de les burocràcies i ascens de la mundialització, s'esborressin les fronteres nacionals i rebentés el model estatal del segle XVIII. Ell, sense saber-ho, era un nacionalista d'esquerres; una *rara avis in terris* (d'acord amb la hipèrbole de Juvenal), que neix en els llocs on el factor emotiu es barreja amb la dieta alimentària. Per descomptat, a tot arreu sentiments i papil·les

gustatives van plegades, però la taula internacional agrega una dosi d'il·lusió que calma l'ansietat dels comuns. Pobre noi... i quin bon ajudant de cuina haguera estat! Malauradament, no va aconseguir inspirar el seu cap en la gastronomia com en el seu moment ho van fer grans homes. Segurament si l'eminent Lenin no hagués estat atent a les *delicatessen* suïsses, tampoc no comptaríem avui amb la seva exquisida definició de la moral com "una salsa fetitxista per a un menjar útil!". Aquesta meravellosa expressió gàstrica sublimada m'ha dut a dissenyar un programa de rebosteria que en sagrat homenatge patentaré com "Vladimir", encara que les ones dels esdeveniments mundials siguin desfavorables a aquest tribut. *Noblesse oblige!*

Però seguim amb el nostre tema. Com tots els químics del lloc, l'Andrés havia de triar entre dues opcions: o marxava cap a qualsevol centre estranger d'estudis avançats, o feia de taxista a Buenos Aires. Molts dels seus companys havien seguit la primera branca d'un diagrama de flux, que acabava en algun país amb bons laboratoris, un equip internacional, tecnologia abundant i l'estàndard de vida que permetia disposar d'algun esbargiment sense sobresalts. El diagrama esmentat, portava a subrutines que detenien la seqüència en un *stop*, des d'on es podia teclejar *go to 1* i tornar a l'Argentina, o bé prenia una altra via i arribava a un *break* a partir del qual era possible escriure *end of program* acompanyat per una dona insulsa, algun nen, i veïns amables que exhibien l'últim parell de sabates adquirit a bon preu. La segona branca, de taxista, es desenvolupava entre conflictes en el context d'un país que aparentment desapareixia dia a dia. Aquesta part de l'esquema acabava en un *end* com a jubilat del gremi del transport ciutadà.

El seu país havia produït alguns premis Nobel en Fisiologia, Química i Medicina, i resultava curiós comprovar les vel·leïtats aristocratitzadores d'aquests científics, que menyspreaven un ofici digne de taxista i triaven la primera branca del diagrama de flux. En altres camps de la cultura, l'indret havia liderat diferents expressions però també molts dels seus exponents havien optat per la primera branca. Aquests avançats de la dietètica van acabar abandonant els seus hàbits de llançar trossos de carn sense assaonar a la graella i ja menjaven en taules amb estovalles i coberts adients. L'art de la convivència se'ls havia començat a desenvolupar, mentre assimilaven el seu rol de joglars en els àpats elegants. Domats per la vida, havien après a dissimular els seus pensaments, com correspon a la gent civilitzada, despullant-se de la insolència dels seus conterrànies que tanta urticària provocaven a tot arreu. Un fenomen semblant ocorria amb els esportistes que, encara que primers en el món en múltiples activitats, havien estat comprats individualment per centres opulents i després desmembrats com a equip. Les pel·lícules ianquis posaven de moda sons escrits pels seus músics i la Unió Soviètica exhibia com a producte internacional alguns dels seus ideòlegs i militants.

Sorprenentment, l'Argentina s'havia transformat en *bananera* i se la coneixia pel seu analfabetisme, decadència i un llarg etcètera. Era curiós veure com se la situava per òperes rock com "Evita", per una refrega lumpen amb Anglaterra prop del Pol Sud i per les seves juntes militars sagnants. En tot cas, calia cuidar-se d'aquests irresponsables vilatans, perquè a força de caçar mosques amb aerosol, estaven ampliant el forat d'ozó sobre els seus propis caps, al mateix temps que contaminaven l'Antàrtida amb llaunes de sardines, ampolles de vi i preservatius. Per completar el quadre d'aquests subjectes estranys, que gairebé superaven en corrupció als japonesos, nord-americans, grecs i italians, les seves màximes autoritats empraven llargues patilles de mandril i no es vestien d'acord amb els canons establerts. Alguns dels seus líders esportius s'havien convertit de la nit al dia en delinqüents, sorprenent la comunitat internacional que, segons s'entenia, no registrava en els seus atletes un sol cas de *dopping* o d'irregularitat al llarg dels seus annals històrics. Per alguna cosa se'ls esbrancava en campionats mundials, ja fora a Mèxic o a Itàlia! És ben sabut que les aficions esportives són de judici ampli i internacionalista, i es demostra com n'estava de justificada la reacció d'aquells públics selectes.

Però des del punt de vista del comportament psicosocial d'aquells 30 milions de ciutadans, la cosa encara era millor. N'hi havia prou que algú sobresortís perquè es presumís la comissió d'algun delictes, i si un desprevingut ajudava un altre en desgràcia, passava a formar part de la galeria de sospitosos.

Allí se sabia com veure la realitat, per això si a la nit algú deia "és de nit", o durant el dia afirmava "és de dia", s'obrien violentament les finestres de les cases i els apartaments, s'activaven els altaveus i des dels megàfons policials brollava un cor d'àngels que repetia "què hi ha darrere, què hi ha darrere?", perquè el "darrere de" certificava l'astúcia dels cantors. Com hagués sabut apreciar Torricelli aquest enorme tub de buit, ja que allí un objecte de plom i una ploma; un geni i un imbècil, arribaven al fons amb idèntica velocitat!

A Buenos Aires, capital de la psicoanàlisi, els ciutadans començaven a recuperar la seva antiga vivacitat. Per no ser menys, l'Andrés va anar a visitar un metge de guàrdia. El bon doctor el va estirar en un divan, va prendre nota dels dubtes existencials del seu pacient i el va aconsellar de la manera que un pare orienta el seu fill. L'Andrés, llavors, va decidir escollir la segona branca del diagrama de

flux... En sortir del consultori estava enfosquit. Va decidir entrar en un bar. Va demanar cafè i el van mirar amb desconfiança, però ell va rectificar i va sol·licitar un "te". Llavors, li van atansar una tassa amb aigua bullent en el seu interior, en què navegava una petita bossa groguenca. Va xarrupar la infusió amb una deixadesa de segles i sense saber d'on podia sortir la música d'un tango, va escoltar amb la felicitat que només havia experimentat en el seu primer enamorament dels quinze anys:

*"... Que el siglo veinte es un despliegue de maldad insolente no hay quien lo niegue. Vivimos revolcaos en un merengue y en el mismo lodo, todos manoseaos... Dale nomás, dale que va, que allá en el horno se vamo' a encontrar..."*¹

Vaig arribar just a temps per sentir aquesta música lacrimògena i considerar la seva filosofia implícita, segons la qual el segle vint és pitjor que qualsevol altre segle, inclosos *Cro-Magnons*, *Javaensis* i *Neanderthalensis*. I, pel que fa al llot, qualsevol medieval podria il·lustrar-nos convenientment. Però en tot això va haver-hi quelcom que em va tocar profundament. El tema reboster de la merenga em va fer recordar la gran cantant australiana Melba. Ella, en una recepció, va caure sobre una taula finament servida i en la seva caiguda va arrossegar préssecs, plàtans, cireres, i crema de llet gelada. Per sortir del pas, va recollir les restes de la trencadissa i els va servir barrejats en un mateix recipient i d'aquest cop d'enginy va derivar la famosa *copa Melba*. També vaig evocar un incomprès comandant anglès que, encara que deficient en les accions bèl·liques, va tenir el geni de superposar coses entre dos trossos de pa. Lloat sigui per sempre el gastronòmic almirall Sandwich! Finalment, l'assumpte del forn on al final tots ens haurem de trobar, em va ajudar a comprendre com de lluny som encara d'assimilar aquesta situació de convergència humana. En efecte, tenia a la vista l'exemple d'un químic reaccionari que, menyspreant l'aplicació de les cuines de microones, va decidir ser taxista.

Només vaig tenir oportunitat de conèixer la capital on vivia l'Andrés, però imagino que a les províncies les coses són una mica diferents, perquè allà ballen el tango entre els cactus, vestits de gautxos a la manera de Rodolfo Valentino, mentre les senyoretes criden "olé!, olé!". Tots prenen mate, que no és sinó una carabassa penetrada per un tub des d'on se succiona suc de pinya amb gel, atesa la calor tropical de la zona de Terra del Foc, com el seu nom indica. I si m'equivoco, la cosa no és tan greu, ja que un tal Reagan col·loca Rio de Janeiro a Bolívia i alguns *nordacas* europeus no situen bé els *sudacas* i ignoren que en el mapa hi ha altres *nordacas* per sobre d'ells. A part de confondre emplaçaments, els afectes a aquestes paraules pateixen d'amnèsia i d'escassa sensibilitat vers els temps futurs. De manera que els meus errors segurament són insignificants al costat d'aquells que veiem i escoltem diàriament. Està clar que hi ha errors maliciosos esbombats des de les cúpules dirigents del primer món, a fi que, per contrast, s'apreciïn els seus èxits. Conseqüentment, en els sectors menys esclarits de la seva població, sorgeixen invocacions d'aquesta mena: "Gràcies et donem per aquesta Administració i per evitar que caiguem en la situació d'aquests pobres *sudacas* que cada dia ens mostra la TV. Al·leluia, Al·leluia!". El negoci és bo per a aquest govern, per a la premsa catastrofista i per al ciutadà que compensa amb la bondat de la seva oració, humiliacions amagades en els plec de la seva petita ànima postindustrial.

Però aquests descuits calculats han de ser corregits perquè un Occident civilitzat, inclòs Japó, s'ha d'autolimitar en la manipulació d'imatges... no sigui cas que alguna cosa falli i hàgim de sortir amb l'escudella demanant ajuda als salvatges.

Vaig voler acomiadar-me del taxista amb la llunyania del cas, però ell, tot transgredint la distància de la privacitat, se'm va tirar al damunt i, prenent les meves galtes entre els seus índexs i polzes, va començar a sacsejar-me. Sense deixar-me anar i forçant una veu aiguardentosa, es va posar a dir:

"Gorrrodo, vos sí que sos un piola. Con el curro del morfi estás lleno de minas y de guita. En cambio yo de tachero; ¡pura mishiadura de feca, pan y cateman! ¡Araca la cana, chanta, y no te olvidés de mandar fruta, no te olvidés!"...¹

Poc vaig entendre del seu argot, però crec que expressava els seus respectes per la meva professió. Després, em va abraçar i no sé per què va haver de mossegar-me una musclera, encara que penso que era en al·lusió a certa frase amb què es referia a mi, el sentit de la qual desconec, alguna cosa així com "¡Andá a cantarle a Gardel, gordo morfaalmohada²". Aquest no era l'Andrés quotidià, més aviat taciturn i estudiós; aquest era el doctor Jekyll, que en veure'm es transformava en Mister Hyde i es llançava a escandalitzar-me amb els seus exabruptes. Mostrava la seva amistat a força d'agressions; invertia les paraules i posava el món a l'inrevés, i tot per no donar el braç a torçar, enfrontant les formes culturals que jo representava. En el fons, em va semblar un esteta que prenia el surrealisme de Buñuel i el grotesc de Fellini, per barrejar-los en l'argot del *lunfardo*. Però tot va concloure quan l'irreductible barroer es va allunyar, cridant-me paraules grosseres acompanyades amb gestos que farien ruboritzar el taverner més groller de Liverpool... Quins moments, quins moments vaig haver de passar! Immediatament vaig partir en direcció a l'aeroport.

Mentre volava sobre les pampes, vaig revisar totes les reflexions dels dies anteriors i vaig tractar de comprendre per què l'Andrés i els seus conterrànics sempre em van mirar amb suspicàcia. Vaig entendre que aquests tipus (inventors del sistema d'empremtes dactilars per a la identificació de cada persona), mantenien intacta la seva mentalitat policíaca i sabien molt bé què havia pensat jo d'ells en les diferents ocasions. Vaig concloure que si aixequessin cap novament, cosa que vaig començar a témer, prohibirien en el seu territori cadascuna de les meves receptes adduint qualsevol pretext sanitari. Després em vaig tranquil·litzar en considerar els compromisos pendents amb gent del món desenvolupat que sí que estava capacitada per acceptar el meu estil de *gourmet*. Llavors, vaig recordar amb satisfacció les fórmules del mestre Brillat-Savarin, millorades ara per la meua gastronomia computacional.

Vaig gesticular a penes, i de seguida les hostesses em van presentar un carret que desbordava en exquisideses culinàries. Així, volant entre núvols rosats, em vaig disposar a una equilibrada ingesta. Però una estranya inquietud, quelcom semblant a Mister Hyde avançant en la plujosa atmosfera d'un tango, es va anar obrint pas en el meu interior. Vaig dubtar un moment i, al final, vaig demanar a les meves odaliskes una ampolla de vi negre. Després, vaig sentir les copes que una vegada i una altra, arribaven fins als meus llavis i desenrotllaven els pergamins del vell Omar Khayyam:

“La vida passa. Què va ser d'en Balj? Què de Bagdad?
Si la copa desborda, esgotem-la amb la seva amargor
o la seva dolçor. Beu! Més enllà de la nostra mort
la Lluna seguirà el seu curs, llargament fixat.
Un got de vi negre i un feix de poemes,
una subsistència nua, mitja fogassa, res més.”
“Diuen que l'Edèn està enjoiat d'hurfs:
responc que el nèctar del raïm no té preu.
Menysprea tan remota promesa i pren el present,
encara que llunyans redoblaments resultin més seductors.”³

El cas Poe

Como del otro lado del espejo
Se entregó solitario a su complejo
Destino de inventor de pesadillas.
Quizá, del otro lado de la muerte,
Siga erigiendo solitario y fuerte
Espléndidas y atroces pesadillas.

Edgar Allan Poe, de J.L.Borges⁴

Sempre vaig creure que les fantasies dels autors de ciència-ficció responien a conceptes embrionaris que estaven en l'ambient d'un moment històric i tocaven de la mateixa manera filòsofs, estudiosos i artistes. Moltes anticipacions després confirmades per l'avenç tecnològic, tenien més relació amb el desenvolupament d'aquelles idees primitives, que amb reals visions de futur. Verne havia calculat, amb prou aproximació, el punt de partida del primer viatge a la Lluna i també va imaginar el *Nautilus* impulsat per un tipus d'energia que, temps després, va poder ser controlada. El mateix es podria dir de Bulwer Lytton respecte de l'electricitat i de diversos autors que sorprenien pels seus encerts. Segurament, molts escriptors d'avui serien confirmats més endavant, quan els antigravitacionals, els transports sobre la base de raigs lumínics i els androïdes fossin realitats pràctiques. Pensava que tractar d'entendre aquestes percepcions sobre la base de poders precognitius, era tan ridícul com atribuir l'invent simultani del piano a les capacitats telepàtiques de Christòfori i alguns dels seus contemporanis, que treballaven en el desenvolupament del clavecí el 1718. La coincidència en la descoberta de Neptú pel càlcul de Le Verrier i per l'observació telescòpica de Galle el 1846, em feia reflexionar sobre l'esforç que molts matemàtics i astrònoms realitzaven en la mateixa direcció, impulsats per fonamentades sospites sobre l'existència del planeta i no per compulsions ocultes. També vaig considerar que si es fes un llistat amb els encerts i errors dels escriptors d'anticipació, els segons traurien un gran avantatge sobre els primers. D'altra banda seria extraordinari que entre tants milers de llibres i de pàgines no succeís cap aproximació a fets que pronosticaren els autors; que entre tants somnis, tots fracassessin. Amb això ocorria, com amb tantes coses de les nostres vides atzaroses, que només teníem en compte els encerts i encara en el pessimisme trobàvem èxit quan, entre tants esdeveniments, assolíem la quota de desastre esperat.

Aquella era la meua forma de veure el món, basada en el càlcul de probabilitats, quan es posava sobre la taula alguna superxeria. Aquella va ser la meua posició quan es va voler fer de Poe una mena de bruixot de la literatura. Molts dels seus lectors eren persones impressionables que prenien els seus magnetitzats, els seus ominosos corbs; les seves verdoses i esmorteïdes atmosferes, com coses que ocorrien realment. Sovint vaig sentir històries sobre les seves facultats de vident; sobre els seus anuncis de naufragis que després es van complir; sobre taüts que en ser oberts mostraren les empremtes d'una asfíxia desesperada, tal com ell havia anticipat. I aquests contes varen tenir la qualitat de provocar-me una aversió especial.

Però des de fa un temps les coses han canviat. En certes nits lúgubres, en certs ambients penetrats pel reflex de llunes esmorteïdes, he cregut percebre l'hàlit que espirà en la seva fosca mansió, mentre precipitava fets que van coincidir amb el que havia escrit. D'altres vegades m'ha semblat que no es tractava d'un ésser demoníac, sinó més aviat d'una criatura que, atrapada en els llaços del temps, va voler trencar aquesta malla tenebrosa per salvar altres vides. Avui crec que va conèixer detalls d'esdeveniments que havien d'ocórrer i que no va poder modificar perquè encara no havien nascut els desgraciats protagonistes. I, d'altra banda, va voler que algú deixés ben clar tot allò que relataré més endavant.

Deixo constància de tots els fets que qualsevol investigador imparcial pot comprovar pel seu compte. He respost als constrenyiments de Poe i, ara mateix, tallo amb ell un vincle malsà. Quan dos ràdio operadors s'acomiaden després d'una conversa que enllaça punts distants i diferents fusos horaris, solen concloure amb la frase: "Canvi i fora!". Així doncs, canvi i fora, estimat i trist Poe. Ho sé, ho sento clarament. En escriure aquestes notes, he experimentat com les meves obsessions infantils han estat exorcitzades. No crec que en el futur, en visitar cases desertes, en abocar-me a la boca d'un aljub, en travessar un bosc ombrívol, escolti novament aquell lament obsessiu que em cridi pel meu nom..."Reynolds, Reynolds". Ara sé de qui era aquesta veu agonitzant que m'ha perseguit des de petit. En fi, tractaré d'estar prop de la Margaret, quan ella llegeixi tota aquesta trama incomprendible,

altrament podria arribar a repensar la seva vida com el pretext d'una voluntat llunyana; com una simple antena construïda per facilitar comunicacions entre temps i espais diferents.

Tot va començar en una reunió social.

- No has llegit Poe? –em preguntà la Margaret de passada.
- Sí, quan era un nen.
- Doncs hauries de llegir-lo amb cura i veuries que parla de tu.
- Com de mi?
- Sí, de Reynolds, o no et dius així?
- Vaja, és com si parlés de Smith... i què hi ha amb això?
- No ho sé, però per allà volta aquest nom.

Al cap d'uns dies vaig consultar un índex de noms en les obres completes de l'escriptor i enlloc va aparèixer "Reynolds". Vaig entendre que la Margaret s'havia confós, però ja tenia entre les meves mans diverses biografies que, malgrat repetir tòpics de la seva angoixada vida, diferien considerablement en les circumstàncies de la seva mort. Aquest fet em va cridar poderosament l'atenció. Al final, em vaig quedar amb quatre casos divergents.

I

"A la mort de la seva esposa, comença a patir els atacs de *delirium tremens*, que li provocaven els seus freqüents estats d'embriaguesa. Un dia, l'octubre del 1849, se'l troba moribund damunt les vies del tren."

II

"Però el dia en què la unitat va quedar trencada per la mort de la seva esposa, vençuda per la tuberculosi, el poeta ja no va tenir cap mena de força per poder viure. Va arrossegar el seu dol i esgotades en realitat les seves fonts creadores, amb prou feines va poder sobreviure-li uns dos anys. Quan es trobava a Baltimore, fent una gira de conferències, se'l va trobar entre les llums d'una matinada d'octubre agonitzant en mig del carrer."

III

"Es trobava a Baltimore per casualitat; s'havia aturat allà en un viatge des de Richmond a Fordham (Nova York), preparatori del seu pròxim casament amb la Sarah Elmira Royster, el seu gran amor juvenil, a la qual anava a unir-se després de perdre la seva primera esposa, Virginia Clemm."

IV

"El setembre de 1849 va arribar a Baltimore anant cap a Filadèlfia. Un retard en el tren que hauria de portar-lo a aquesta última ciutat seria fatal. El 29 de setembre visita un amic en un deplorable estat d'embriaguesa. Cinc dies més tard, cinc dies d'absolut misteri i buit en la seva biografia, un altre conegut és informat que algú "que pot ser el senyor Poe" jau borratxo i inconscient en una taverna dels baixos fons de Baltimore. Era època d'eleccions i era costum que els peticionaris del vot, emborratxessin gratuïtament els electors. Aquestes copes electorals van poder ser l'última elecció de Poe. Traslladat a un hospital, la seva extinció era inevitable."

I així vaig anar sumant pistes, sospites i bibliografia fins que vaig poder compondre un quadre de la mort de Poe, que bé hagués pogut ser escrit per ell mateix. La veritat és aquesta. El 29 de setembre de 1849 arriba a Baltimore. No és segur que aquell dia hagi visitat un amic, ni que una colla política hagi precipitat la seva crisi. S'entresegueixen alguns dies en blanc, fins que el 3 d'octubre és trobat sense coneixement en una taverna de Lombard Street. D'allà el traslladen al "Washington Hospital" i, delirant fins al final, crida en repetides ocasions un desconegut "Reynolds". Mor a les 3 de la matinada del dia 7 als 40 anys. Potser per reparar una desconeguda culpa, la ciutat de Baltimore li erigeix un monument el 17 de novembre de 1875.

Vaig poder tenir per cert, entre tanta opinió diversa, que Poe va exigir repetidament i cridant, la presència de "Reynolds". Aquest nom, que confirmava el fosc record de la Margaret, em portà en direcció a un fet més extraordinari que les circumstàncies de la mort de l'escriptor. El meu raonament va ser elemental. Suposem -em vaig dir- que l'angoixant petició del tal Reynolds hagi tingut algun sentit, qui va ser tal personatge? L'únic "Reynolds" significatiu que vaig poder trobar relacionat amb la vida i obra de Poe va ser l'expedicionari al Pol, en els relats del qual es va basar per compondre part de la seva única novel·la: *La narració d'Artur Gordon Pym de Nantucket*. A partir d'enllà no vaig poder

avançar. Aleshores em vaig ubicar en el tipus de pensament que Poe havia volgut transmetre a través del seu estrany treball *Eureka* en què discutia el mètode deductiu aristotèlic i l'inductiu de Bacon i obria les comportes al que ell anomenava "intuïció", potser avançant-se en això al mateix Bergson. En realitat jo sabia que tal mètode no es podia sostenir, però sí que representava una forma de pensar i de sentir; sens dubte, la forma creativa habitual de Poe. Seguint aquest fil, em vaig ubicar en una situació delirant però que imitava els carrils dels seus hàbits mentals i em vaig posar enfront de l'escena de la invocació de Reynolds i vaig passar a submergir-me en l'estudi de *La narració de Gordon Pym*.

A la novel·la, el quadre més impressionant era la catàstrofe del bergantí *Grampus*. Queden només quatre supervivents a la deriva i a punt de morir per manca d'aigua potable i aliments i es decideix fer-ho a sorts. "Finalment, en Peters va agafar-me de la mà i m'obligà a mirar i, en descobrir tot d'una l'aspecte d'en Parker, vaig comprendre que m'havia salvat, i que era ell qui havia estat condemnat a perdre's. Vaig panteixar per a recobrar l'alè, i vaig caure sobre el pont sense coneixement. Vaig revifar del meu esvaïment a temps de presenciar la consumació de la tragèdia i assistir a la mort d'aquell que havia estat la principal causa que es produís. No oferí resistència, i en Peters l'apunyalà per l'esquena, produint-li una mort instantània. No em torturaré pas en el repugnant àpat que vingué a continuació. Aquestes coses hom pot imaginar-les, però les paraules no tenen prou força per a gravar en la ment l'horror exquisit de llur realitat. N'hi haurà prou amb dir que, havent apaivagat en certa manera la set abrasadora que ens consumia amb la sang de la víctima, i havent pres l'acord comú de separar-nos de mans, peus i cap i llençar-los a mar juntament amb les entranyes, devorarem la resta del cos, bocí per bocí, durant els quatre dies que sempre recordaré del disset, divuit, dinou i vint d'aquell mes."⁵ Richard Parker ha triat l'estella més curta de les quatre que estaven en joc; immediatament és sacrificat i els seus tres companys s'alimenten del seu cos durant uns dies. Més endavant són rescatats per la goleta *Jane Guy*. Això succeeix el juliol de 1827.

Sense saber en quina direcció continuar (perquè tampoc no sabia què buscava) vaig procedir de la mateixa manera que amb l'assumpte de Reynolds, cercant antecedents. *La narració de Gordon Pym* fou publicada a Nova York el 1838. Així que em vaig disposar a buscar la font inspiradora d'aquella escena i després vaig pensar a passar a d'altres del mateix llibre, cercant antecedents, i així fins a acabar amb tota la *Narració*. Però no fou necessari anar gaire lluny. Només vaig trobar dos casos d'antropofàgia arran d'un naufragi. El primer d'ells havia esdevingut el 1685 en St. Christopher, Antilles. Cert grup de naufragats ho van fer a la sort i com a resultat de la festa es van menjar un company. En ser rescatats, se'ls va jutjar i se'ls va penjar. D'aquesta manera bé podia ser que Poe hagués fet ús d'aquesta biografia per tal d'inspirar el seu quadre, però les pinzellades eren massa gruixudes. Vaig seguir endavant amb el segon cas i quina no seria la meua sorpresa en descobrir que no es tractava d'una font inspiradora sinó d'un fet real plagiat descaradament.

El iot *Mignonette* naufraga. Els quatre supervivents es moren de set i gana. Deliberen, pensen a fer-ho a la sort, però decideixen que això no és necessari, ja que un d'ells no té família a la qual mantenir. El maten i durant uns dies s'alimenten de Richard Parker fins que són rescatats pel vaixell *Moctezuma*. Per descomptat la situació esdevé al mes de juliol. Portats davant un tribunal se'ls jutja, però se'ls perdona la vida donades les circumstàncies.

Era clara la font fins i tot en certs detalls com aquest. A la novel·la un dels supervivents no està d'acord que es realitzi l'assassinat i aquell és precisament Gordon Pym. En el cas real hi ha un mariner anomenat Brooks, que tampoc no està d'acord i encara que acaba participant del festí no és portat a judici. En fi, les simetries (no solament en nombre i actituds dels actors, rescat posterior, mes en què esdevenen els fets i fins i tot el repetit nom i cognom de la víctima, Richard Parker), mostraven quelcom més que una coincidència. Però així i tot sabent d'on havia tret Poe aquella història, vaig tornar a quedar-me a les fosques respecte a la importància que ell semblava donar a Reynolds a l'hora de la seva mort. La meua descoberta era interessant i jo l'havia assolida seguint una intuïció d'acord amb aquella tendència mental que m'havia semblat veure en Poe, però no podia saber el motiu de la seva alteració final. Què assenyalava aleshores amb tanta angoixa? Segons sembla, la clau estava en la novel·la, però jo seguia sense entendre el punt...

Decidit a arribar al fons de l'assumpte vaig cercar el llibre en què se citava el cas de la *Mignonette*. No el vaig trobar en llibreries, però estava a la biblioteca del Museu Britànic. Vaig cercar la data en què havia esdevingut l'incident i en veure-la en lletres de motlle no vaig poder sinó experimentar aquell fred que recorre l'espina dels personatges de Poe: juliol de 1884! Això havia esdevingut 35 anys després de la mort del poeta; 44 anys després de la primera publicació de la *Narració de Gordon Pym* i 57 anys després de la data d'ambientació de la novel·la. No era raonable. Vaig anar als diaris de l'època. Allà estava tot respecte del judici. Tenia les fotocòpies del *Flyng Post* de Devon (3 i 6 de novembre de 1884) i de l'*Exeter and Plymouth Gazette* (7 de novembre de 1884). Vaig anar més lluny i se'm va permetre copiar les actes del judici on apareixen moltes precisions. El iot *Mignonette* és de 19 tones.

Naufrega a 1600 milles de Ciutat del Cap. Només se salven Thomas Dudley, capità; el primer oficial Sthephens de 31 anys i el mariner Brooks de 38. Amb ells hi ha un noi, Richard Parker, de 17. Aquest últim pren aigua de mar i emmalalteix greument. Al cap de tres setmanes decideixen que un ha de morir, aleshores Dudley travessa Parker amb un ganivet. En el judici el jurat no aconsegueix pronunciar-se i el cas s'eleva a la Cort Reial de Londres. Són alliberats després de pagar multes de 50 i 100 lliures.

No, era impossible una falsificació en cadena que involucrés diaris i corts de justícia a fi que els fets s'acomodessin a una novel·la. Així doncs vaig cercar al revés. Vaig anar al material de la revista mensual que dirigia Poe i editava Thomas W. White; el *Southern Literary Messenger* de Richmond (gener i febrer del 1837). Després vaig passar a l'edició de N. York del 1838 i a les següents, que foren nombroses molt abans del cas de 1884 i en les quals no s'havien alterat noms ni circumstàncies.

Vaig reconsiderar la situació. Abans de la mort d'en Poe les seves empremtes es van esborrar per alguns dies i després va reaparèixer delirant a la nostra dimensió. Cridava Reynolds per tal que tractés de fer variar els fets que ell havia vist anticipadament. Això era doblement impossible perquè Reynolds ja havia mort abans que ell i perquè els protagonistes de la catàstrofe encara no havien arribat al món. Sens dubte era un deliri... O és que necessitava deixar constància de tot el que havia esdevingut?. Si aquest fos el cas, el poeta va triar la bona de la Margaret perquè em comunicés aquell missatge. Va llançar la seva ampolla a les ones del temps fa més de 140 anys i ho va fer el dia de la seva mort a Baltimore, el 3 d'octubre del 1849.

FICCIONS

Software i hardware ⁶

Oh, Newton, Newton, què haguessis somiat si t'haguessis menjat la poma?

Estimat Michel:

D'aquí a pocs minuts abandono la vila olímpica d'Oslo. Vull que em recordis com un bon amic, encara que t'hagi xocat, segons vas confessar una vegada, aquella "monstruositat" que sempre vas observar en la meva conducta. Poso en les teves mans aquests records en fragments perquè hi podràs trobar algunes explicacions de les moltes que et dec. A més, ho faig com a reconeixement pel temps que vas haver d'aguantar aquest deixeble incompreensible i anormal.

Avui brindo per tu que acabes de produir el gimnasta més gran de tots els temps! En el futur, quan comprovis que els teus nois no aconsegueixen superar les meves marques, procura no mortificar-los; ni ells ni altres nois en el món podran fer-ho, ja que les probabilitats estan en contra d'aquest intent. *Au revoir!*

L'absurd de la gravitació universal

Estava, com sempre, la llei de la Gravetat. Jo sabia que alguna vegada, encara que fos una sola, aquesta petita fórmula de caiguda dels cossos en el primer segon, $G = 9 \text{ m } 7800$, no resultaria. Entre les lleis de caiguda, m'interessaven les referents a l'espai i a la velocitat. La primera deia que "els espais recorreguts són proporcionals als quadrats dels temps que es triga a recórrer-los". I la segona: "La velocitat adquirida és proporcional al temps transcorregut en el descens". Per això, des de l'escolar que treballava amb els plans inclinats i les màquines d'Atwood, fins al físic nuclear d'avui, he passat un temps investigant aquesta absurditat científica. Hi havia els globus aerostàtics, els avions i els coets que sortien de la Terra; hi havia la reixeta voladora de Minkovsky que s'enlairava per impuls iònic; hi havia els superconductors i els camps electromagnètics oposats, com a promesa de l'antigravitacional. Però jo seguia en la màquina voladora de Leonardo i en el primer aparell dels Wright, una línia que arrencava en els somnis nocturns i acabava en els llibres de contes. Així doncs, em va resultar senzill interpretar el *Petit Príncep* de Saint Exupery i el *Joan Salvador Gavina* de Bach, com les produccions de dos individus que tenien el mateix ofici d'aviadors a la seva vida extraliterària i que estaven obsessionats per alliberar-se de $G = 9 \text{ m } 7800$.

També van caure en les meves mans les *Propostes per al pròxim mil·lenni*, d'Italo Calvino. L'autor proposava la "levitat" com a recomanació per als escriptors del futur. Citava Cyrano i Swift; l'un volant a la lluna, l'altre sostenint l'illa de Laputa mitjançant un imant. Mencionava Kundera i creia veure en *La insuportable levitat de l'ésser* la ineluctable pesadesa del viure. Finalment deia: "...és cert que el *software* no podria exercitar els poders de la seva levitat sense la pesadesa del *hardware*, però el *software* és qui mana, qui actua sobre el món exterior i sobre les màquines". Malgrat això, aquesta veritat portada a l'últim extrem, l'haguera mogut a catalogar com "desnaturalitzat" el treball sobre el cos humà, considerat com a simple *hardware* d'un *software* intel·ligent. Calvino, com tot intel·lectual, no podia saber en la pràctica què és el propi cos i no hagués comprès que gràcies al treball sobre ell, hauria assolit la lleugeresa que cercava.

La màquina comença a treballar

Des de petit em portaven a exhibicions i torneigs, però no tenia l'edat per ser admès en gimnàstica esportiva. Així doncs, em passava hores fent les ridícules sèries sueques, daneses i de cal·listènia, dirigit per professors que es corresponien amb aquesta activitat. El que no era vell, calb i gras, com a mínim es presentava en samarreta, amb sabatilles indecents i amplis pantalons tallats fins als genolls. Segurament d'aquí rau la meva aversió a aquesta roba esportiva, relacionada amb certs estils culturals: pantalonassos de golf i de muntar, *shorts* de futbolistes i de jugadors de rugbi culgrossos que, finalment, desbordaven la moda en les monstruoses bermudes o en la seva cosina la faldilla-pantaló. Quina sorpresa m'emportaria anys després, en trobar-me amb els campions de Dinamarca que criticaven la gimnàstica danesa; amb la primera línia de l'equip ianqui, que es mofava de les bermudes i amb les gimnastes alemanyes que avorrien la faldilla-pantaló. "Sensibilitat comuna" em diria, i quedaria reconciliat amb l'Univers.

Un dia vaig romandre amagat als vestuaris en acabar la classe del que anomenaven “educació corporal”. Després, em vaig esmunyir per uns passadissos quasi d’hospital i vaig arribar a una escala. Vaig pujar i vaig acabar ubicat en un balcó que es feia servir per observar les exhibicions. Era una àmplia graderia que estava totalment a les fosques. Em vaig ubicar en un racó molt protegit i des d’allà vaig mirar el gimnàs principal, que m’estava prohibit. Va ser la visió del Paradís!. Pareds folrades amb enormes miralls, sogues, trapezis, barres, paral·leles, cavalls amb arcs, anelles, trampolins... hi era tot. Matalassos fins on la vista es perdia, llits elàstics que permetien volar en cada salt, fossats encoixinats per rebre la sortida d’una pirueta perillosa. Però el més important, allà estava l’equip de primera categoria envoltant l’entrenador, que cridava com un boig: “La puntuació és força, velocitat, equilibri, ritme, resistència, reacció i elegància... qui no tingui treballat quelcom d’això, perd dècimes, o sigui, perd! I tu, bossa de patates!, en gimnàstica no se suma com en els insignificants esports on s’acumulen gols, punts o tants, sinó que es resta, es descompta per error comès”.

Varen passar mesos, però el mateix dia del meu aniversari, mostrant el carnet al porter de l’entrada, vaig veure com s’obria la porta de vaivé i vaig entrar triomfalment. L’olor de cera, magnesi, resina i matalassos va omplir els meus pulmons com l’aire de l’albada. Però n’hi va haver prou amb trepitjar les fustes enllustrades, perquè una mà m’aixequés en l’aire agafant-me pels pantalons. “Et falten els elàstics!” va cridar i vaig quedar dipositat fora del gimnàs. Ja els faria pagar més endavant aquest regal d’aniversari! L’endemà, vaig arremetre un altre cop i ningú es va fixar en mi. Va ser aleshores quan vaig començar a treballar realment sota la direcció d’un professor, que em va ubicar a la categoria “infantil zero” Sota la seva direcció, un grup de vint aprenents pugnaria per no ser desplaçat per inepte. Al cap de sis mesos, restàvem cinc del planter inicial i passàvem a mans d’un altre preparador, mentre el primer rebia un nou grup. Els cinc ens vam trobar fent semicercle enfront del torturador, que va començar per mirar-nos un a un de baix a dalt. “Et falten els elàstics!” em cridà. Aleshores els vaig abaixar, cosits com estaven per dins dels pantalons i els vaig passar per sota les sabatilles.

– Ara digues el teu nom, res de cognoms; aquí només hi ha noms, edat i treballs anteriors.

– René, set anys i mig, dos anys d’aquesta “cosa”.

El professor va obrir els ulls com plats. I quan vaig repetir que l’educació física anterior era una “cosa” a la que em resistia a anomenar “gimnàstica”, va rebre una fiblada *in cuore*. Tot seguit vaig passar a ser el preferit, vaig començar a treballar el doble que la resta del grup i sovint vaig servir com a exemple de pèssim practicant. Aquest desafiament em va ajudar més que qualsevol entrenament. Des del començament, em va encantar aquesta forma dura i sense hipocresies encaramel·lades; al cap i a la fi, ells volien obtenir campions i jo volia que el meu cos fos la joguina més propera.

El retardat i la mosca

Des del meu naixement fins als quatre anys, vaig ser un nen retardat. Els meus reflexos no responien bé i repetia qualsevol operació sense poder-la manejar fins que l’entenia. Vull dir que si havia de recollir un cubell, no importava quantes vegades se m’exercités en el mateix treball, perquè sempre resultava igual, o sigui, malament. Tot ho tornava a realitzar cada vegada com si fos la primera i, per això, tampoc no vaig aprendre a articular paraula. Recordo com els meus pares em convidaven a dir “mama” i “papa”, però jo només veia les seves enormes bocasses, escoltava els seus sons i sentia els seus estranys desigs. Un dia es va posar una mosca a la meua cara, després va volar i vaig sentir una diferència entre la sensació que em quedava i la que l’insecte s’emportà, allà per l’aire. Quan vaig interpretar el seu vol, vaig decidir que la meua mà l’atrapés i això va estar fet a tal velocitat, que la infermera cuidadora va sortir cridant per donar la bona nova. Però quan vaig començar a caminar a tres anys, ja vaig seguir aprenent cada vegada amb més perfecció, de manera que en poc temps podia fer equilibri en els llocs més insòlits. Crec que quelcom semblant va esdevenir quan vaig entendre l’articulació del llenguatge. Solament quan vaig estar a punt, i davant el clima d’opressió que vaig sentir al meu voltant, vaig posar en marxa la màquina de la parla, cada dia amb més velocitat i destresa. Com que en aquells temps corria la teoria de la “maduració” dels centres nerviosos, es va arribar a la conclusió que jo era normal, però que havia “madurat” més lentament del que s’esperava. Així va ser com, per tal d’evitar recaigudes en la idiòcia, em varen portar a dicció, representació teatral, música i cal·listènia. Si la intenció d’aquella bona gent era que jo respongués als codis educatius, fins als quatre anys fou impossible perquè era retardat i a partir dels cinc ja havia pres en les meves mans les funcions més importants.

Quan vaig entrar a l’escola, vaig tornar a la temuda imbecil·litat, perquè no podia resoldre com 2 era igual a 1+1. Certament, ara mateix segueixo sense entendre-ho, perquè dir que són iguals dues representacions diferents, és un misteri extraordinari. Després, quan van arreglar les coses explicant

que no eren iguals, sinó “equivalents” i vaig entendre quin era el sistema de convencions que utilitzaven, la situació va millorar. Però restava dempeus un problema: no podien demanar-me que estigués atent a una explicació envers els herois nacionals, si els mestres eren llibres vius i oberts. En els seus tons de veu, en els seus gestos i moviments corporals, en els seus desequilibris emotius, jo repassava la història, des del mol·lusc fins a Napoleó. Aquest problema el vaig solucionar temps després, quan vaig començar a exercitar-me escrivint coses diferents amb cada mà. Amb l'esquerra resumia les explicacions, amb la dreta les meves observacions envers cada múscul i respiració del professor de torn. Fins que, finalment, ja ho podia fer diàriament sense escriure. Amb el temps, vaig poder atendre simultàniament els temes i situacions de cada persona que es presentava en un conjunt.

Adrenalina i tragèdia grega

A l'escola, arremetia en tots els jocs portant-los fins al límit, envoltat de maldestres companys que es fatigaven al primer esforç. També, fins als set anys em vaig interessar en tot tipus d'esports. Però quan vaig ingressar en la categoria infantil zero, vaig començar a descartar el múscul tou i de reacció lenta del nedador; el múscul en paquet del boxejador i de l'aixecador; el múscul fibrós de l'atleta. Només em va quedar algun respecte per l'altura assolida en la perxa i pel salt ornamental. No obstant això, en el primer cas s'ascendia recolzat en una vara i en el segon, es feien les piruetes caient com un plom. Estava clar que tots els esports produïen una formació muscular irregular, o donaven velocitat a una part del cos i lentitud a una altra. Solament la gimnàstica assolía el que jo buscava. Però en aquella activitat no es tractava simplement de règim alimentari, d'hores d'entrenament diari o de son equilibrada, sinó de la precisió d'un programa que manejava el cos. I aquesta idea la feia extensiva a d'altres activitats amb la prudència del cas. Si hagués dit als meus mentors de representació teatral, o de música, que el meu interès últim era convertir el meu cos en un instrument altament perfeccionat d'un programa, haurien pensat que era una altra de les meves humorades. Ells no podrien comprendre que també les meves bromes apuntaven al mateix objectiu. Per això quan perfeccionava el rol que bolcava en l'escena, o quan saltava en els pentagrames component música, afinava en realitat cada múscul i feia conscient cada víscera. Una vegada, a la *Medea* d'Eurípides, em vaig plantar a l'escenari i, al final, representant Jasó, vaig dir: “Escolta Zeus les paraules d'aquesta pantera sinistra! Et poso per testimoni de com em prohibeix tocar ni tan sols aquests estimats cadàvers!”⁷. Per què el públic va aplaudir el meu art amb tal vehemència? Ho diré d'una vegada: perquè vaig saber bolcar la glucosa, la insulina, l'adrenalina i les hormones, en l'expressió dramàtica.

De la música, vaig extreure la comprensió del ritme intern dels moviments. Al principi fou un metrònom amb el qual regulava les tisoires, contra-tisoires i molins en el cavallet. Després vaig començar a cantussejar algunes melodies, mentre realitzava els moviments en anelles. Posteriorment, vaig utilitzar fragments d'Orff a les sèries obligatòries de concurs. Al final, programava les sèries lliures sentint el meu cos executar ordres dodecafòniques, on cada múscul era un instrument diferent harmonitzat en simfonia.

I em va semblar que quelcom similar cercaven els soviètics. Seguint-los durant dies a la càmera lenta del vídeo, vaig reconèixer el maquinisme de Prokofiev rere els seus moviments. Ells encara estaven en l'etapa física d'utilitzar la música com a suport objectiu i no penetraven en la funció mental, que transferia la imatge musical a l'acció corporal. En paraules senzilles, diria que ells treballaven amb la percepció, mentre jo, dia rere dia, externalitzava la representació. No obstant això, aquell equip fou l'avançat de la seva època, en introduir en la concepció tradicional els moviments de dansa. La seva tècnica xocà en els concursos amb els jutges occidentals però, amb el transcurs del temps, aquella escola va anar imposant-se fins a arrasar en els tornejos. Per la seva influència, i amb l'arribada de la gimnàstica artística femenina, les romaneses van acabar de produir aquell enlairament que va esbalair el món.

A tretze anys era campió juvenil en totes les disciplines i ja estava entrenant la independència de les sensacions visuals. Embenat, passava d'aparell en aparell, mentre mesurava les distàncies amb els meus sensors interns; mentrestant, la música feia la seva part. En aquella època, vaig aprendre que l'embranchida per agafar velocitat en el salt al cavallet i en mans lliures no havia de fer-se de puntetes, com s'ensenyava en gimnàstica, sinó des de la planta cap endavant, descrivint un cercle imaginari amb les cames i empentint el seu diàmetre, en funció de la distància cap al punt del salt. I els salts mateixos havien de seguir una seqüència taló-planta-punta, produint aquells desplaçaments llargs i suspesos, que s'havien observat abans en ballarins com Nijinsky i que la crítica de ballet va considerar, a la seva època, com “vols impossibles”. Aquells no eren vols encara, sinó moviments simples en què es comprometien, des dels abductors, rectes i vastes del múscul, fins als lligaments anulars del tars.

Un altre punt important que vaig perfeccionar fou el referit a la qualitat de resistència, millorant la capacitat de proveir oxigen, d'eliminar anhídrid carbònic i àcid làctic, i d'augmentar el rendiment d'alguns òrgans exigits, com pulmons, cor, fetge i ronyons. Sobre la base del principi de duració i d'interval, vaig treballar la resistència general anaeròbica, com l'entenien Hegedüs, i que atorgava resistència en deute d'oxigen útil per als esforços sobtats i la velocitat; diferent de la resistència localitzada en un grup de músculs. Però després d'observar comportaments que vaig estudiar en diferents esportistes, em vaig convèncer que la manca d'oxigenació cerebral, produïda per entrenaments mal dirigits, els portava a la disminució d'algunes funcions. Per això em vaig concentrar en la respiració, que vaig ensinistrar perquè mai no estigués retinguda, sinó que inspirant pel nas i expirant entre les dents, sempre funcionés com un pèndol que acompanyés els meus moviments. Tampoc no vaig deixar que el cor passés del que vaig anomenar "llindar de ruptura aeròbica" i que vaig clavar en les 180 pulsacions per minut.

Amb paranoia no arribareu gaire lluny!

Periòdicament, tant la Comissió Nacional d'Esports, com el gran mestre Michel, em demanaven que donés algunes recomanacions als gimnastes del país. Aquella vegada, ho faria amb l'equip que estava a punt per viatjar a Brussel·les per disputar la classificació zonal.

Al gimnàs central vaig començar a donar explicacions al grup que, format en semicercle, escoltava i prenia notes. Vaig desenvolupar la concepció clàssica, a què hom havia d'atenir-se per assolir una bona puntuació en allò que els jutges anomenaven "elegància". Per a ells, elegància era el mateix que puntes rectes en peus i mans; cuixes juntes; cap dret; espatlles baixes; entrades i sortides clarament marcades... Però vaig agregar que això era només la cuirassa de la gimnàstica; que quan els grecs van inventar les Olimpíades van posar l'ànima en el cos. Conseqüentment, els filòsofs van desenvolupar les seves idees en els gimnasos i allà també es van inspirar pintors i escultors, prenent per referència la plàstica corporal. El cos era per a ells quelcom que s'havia d'humanitzar i no simplement un objecte natural, com en el cas dels animals. Però aviat vaig interrompre el discurs en percebre en els oïdors aquella impaciència, agitada pel vedetisme i l'arrogància. Tota consideració era inútil si no es referia estrictament als seus interessos immediats. Tanmateix, volien sobresortir com éssers excepcionals.

Així, estava davant els mamarratxos que se sentien superhomes. Sabia molt bé que en els seus tèrbols caparrons començava a niar el somni impossible dels campions, segons el qual es poden produir caigudes més lentes que permetin introduir exercicis cada vegada més complexos en una sèrie donada. Quelcom semblant passava a virtuosos d'altres camps, com Houdini, que s'entrenaven cada vegada amb més rigor, per escapar d'un tancament, tractant de trencar certs límits físics. En aquests últims, la lluita era contra la impenetrabilitat dels cossos, així com en els nostres coratjosos nois era contra $G=9m$ 7800. Procurant diluir la síndrome paranoide, vaig voler dissuadir-los de quelcom que era irrealitzable, almenys per a ells.

Aleshores vaig dir: "Les masses animades de rotació tendeixen a allunyar-se del seu eix i la força centrífuga és proporcional al quadrat de la velocitat d'aquesta rotació. A l'Equador, la centrífuga és $1/289$ de la intensitat de G i 289 correspon al quadrat de 17. Si el moviment circular és 17 vegades més veloç que la rotació de la Terra, G és nul·la. La rotació és de 1.665 km/h, per tant es necessita superar els 28.305 km/h per escapar de la Terra. Ara bé, bons minyons, quan gireu en gran volta en la barra fixa, quina velocitat mitjana assolieu? Doncs al voltant de 60 km/h. És tot centrífuga, atès que la barra no exerceix pràcticament acció de gravetat. Si el teu pes és de 75 kg, a 60 km/h exerceixes sobre la barra una tensió equivalent a 300 kg. Quan et deixes anar en mortal d'escapada pots arribar a pujar molt més alt que l'alçada de la barra, fent tres tombs comprimits en roll, o dos estirats en planxa. Existeix un punt mort que es presenta quan ni pugues ni baixes... en quin moment es produeix? Lògicament, a meitat de la sèrie de triple mortal, en roll o doble en planxa. I quina és l'alçada en aquell moment? Per descomptat, la màxima, sempre per sobre de la barra... En aquell instant el teu pes és zero. Però la gravetat fa que toquis terra abans d'un segon, ja que estàs a menys de 9 metres, 78 centímetres d'alçada. Bé, formosos querubins, com podríeu volar en aquestes deplorables condicions? Per començar, seria necessari poder donar 6 tombs en roll o 4 en planxa i això seria possible si la velocitat creixés a 120 km/h, per tant el pes augmentaria a 600 kg, que hauries de sostenir en les teves dues mans, sense deixar-te anar abans de temps. Així i tot, si assolissis més de 9 metres d'alçada per sobre del terra, cauries després com un piano. Si en el segon gir imprimissis gran quantitat de tirabuixons, es produiria una descomposició de forces similar a la d'un giroscopi que, amb la seva centrífuga, podria igualar a G . Però haurien de ser fets a tal velocitat que perdries fins i tot la roba, a més de trencar-te fins l'últim osset. Per descomptat, hi hauria l'elasticitat de la barra que podria afavorir l'escapada però,

de totes maneres, en menys d'un segon estaries trepitjant el terra. Per acabar-ho d'adobar, ningú no ha efectuat més de dues planxes amb un tirabuixó d'escapada. Per tant, mai no se superarà el segon de temps abans de la caiguda. Així és que els somnis que obsessionen els grans de la gimnàstica han de quedar reservats per al moment que els seus caparrots d'animalot descansin en el coixí. A treure's, doncs, el mite de sobrepassar l'instant límit de suspensió. He dit!"

Em varen mirar amb odi. El mateix que he vist en els ulls dels físics quan se'ls refrega la velocitat límit a 299.792 km/s. Tots saben que és així, i així també ho expliquen ells. Però amb quin dret ve algú a insistir? Segurament, una veu interna els diu que algun dia aquests límits es faran miques. Els físics, a diferència dels gimnastes, no es permeten escoltar els seus desitjos a menys que, en un descuit, estenguin la seva mà i s'empassin la llustrosa poma de Newton o les pomes celestials de Röemer (segons es tracti de gravitació o de velocitat de la llum).

Un moment després de l'anècdota, vaig treure un dinamòmetre digital que havia construït i vaig col·locar els seus dos terminals en els suports centrals de la barra. Després vaig demanar que s'observés amb cura en el visor l'augment del pes en funció de la velocitat. Vaig saltar a la barra, vaig pujar en vertical alhora que exigia la lectura en veu alta i vaig començar a girar en gran volta. Un cor certificà: 280... 290... 150... 90... 50...

Aleshores, vaig deixar anar el típic doble mortal amb tirabuixó i vaig caure clavat de puntetes al matalàs. Havia esdevingut que, segons indicava l'aparell, a mesura que accelerava el gir, començava a disminuir el pes... la qual cosa era absurda. Com ningú va preguntar res, va quedar clar que s'havia pensat en un defecte en la marcació del dinamòmetre. Així doncs, ells es van limitar a prendre nota de la correcció de l'exercici, amb la qual cosa va acabar l'exposició teòricopràctica.

Aquella estranya vibració

Durant molt de temps em vaig dedicar a convertir el meu cos en una espècie d'imatge sonora de manera que, oscil·lant des de dins, cada cèl·lula expulsés aquella vibració, en primer lloc a la barra, després als tensors, d'aquí a terra i per últim, a les parets i a la massa d'aire del gimnàs. Es tractava de l'ànima de la música traduïda en la més bella expressió de l'elegància corporal. Com una guitarra que vibra emocionada amb el pols d'una corda i que transmet la seva veu fent ressonància amb altres objectes i amb l'oïda humana, el meu cos seria l'instrument del cas. Alhora, transmetent la vibració als cossos circumdants, la font emissora seria retropropulsada.

Així va arribar aquell dia, en què les Olimpíades haurien de convertir-se en un esdeveniment artístic. No explicaré el que va ocórrer al llarg de la jornada, en què vaig assolir les màximes puntuacions en tots els aparells gimnàstics. Relataré la part final que, per al meu gust, fou la millor.

Davant del silenci del públic, l'expectativa de jutges i gimnastes, l'atenció de milions de televidents, em vaig encaminar lentament fins a la barra. Vaig trepitjar un tros de resina, per tal que les meves sabatilles no rellisquessin en el terra, en sortir del matalàs; vaig refregar les meves mans en la pols de magnesi, per anul·lar tota possible transpiració; vaig marcar la figura d'entrada sota la barra i, aspirant, m'hi vaig penjar. En pocs segons vaig desenvolupar alguns exercicis fins al final de la sèrie. Posat en vertical, vaig començar la gran volta. En els primers 90 graus del gir, ja estava sintonitzat; als 180 varen començar les ondulacions, des de dins fins a tota la massa muscular; als 270 la barra va començar a vibrar, seguint la meua representació interna; als 360, arribava novament a vertical i s'expandia una ona cap als tensors i el terra del gimnàs. Vaig començar la segona volta a una velocitat desmesurada, invertint els mecanismes mentals que varen indicar: *“agufirtneq avem al rep ol·luna euq al sé atpmoc euq tatevarg al i xie uem le sé arrab al euq aj, (l nes 88170500,0 + 75520199,0) 2ip = g dutital al ed sunis led tardauq la tneplanoicroporp ,arreT al ed sac le ne ,lop la rodauqe'l ed sed xierc euq óicarelecca'l ed óicalsnart al cop atropmi'M.2 – (R/a+1) g = (R/a+1) /1 g = 'g no'd ,2(a+R) : 2R :: g : 'g ,xieunimsid sep le ertnem taticolev al otnemgua ,xiedecorter egtami avem al ertnem soc le bma oçnava suarg 09 sIA”*. Però ja als 180 graus, vaig introduir la simfonia que vaig triar per aquella ocasió, tenint en compte a més que fos fàcilment recognoscible pel públic... “una concessió, vaig pensar, però és bo que tots ho passem bé”. En aquell moment, mentre feia els meus càlculs, ja havia escoltat veloçment el tercer moviment de la simfonia i arribava al quart, deixant enrere al baríton i les quatre veus. La barra ondulà. Els tensors, el terra i les parets, varen començar a amplificar l'emissió. Així és que, vaig reemplaçar les veus humanes per bronzes al vent, després del gran calderó de la partitura mental. I, posant tot en Fa Major, va esclatar *La Coral* de Beethoven amb sons lluminosos, en els quals no es reconeixien ni cors ni bronzes convencionals... Tot l'ambient s'inundà de música; el públic va saltar dels seus seients com impulsats per ressorts; els papers dels jutges van volar pels aires i alguns gimnastes van caure d'esquena i els seus darreres van anar a parar al damunt de matalassos, terra de

fusta i recipients amb magnesi. Vaig passar una segona vegada pels 360 graus, mentre m'alegrava amb la ridícula Oda de Schiller, a la qual Beethoven havia posat música: *“Al querubí li és donada la contemplació de la Divinitat! Al míser cuc li és concedida la voluptuositat!”*, i que en l'original estava disposat en un altre ordre: *“Wollust ward dem Wurm gegeben und der Cherub steht vor Gott!”* Els formosos querubins rodaven per terra, com míseros cuquets amb el cul empolsegat en magnesi...

Finalment, als 270 graus de la segona volta vaig deixar anar l'escapada i, girant com una baldufa en ràpids tirabuixons, vaig pujar en mortal en planxa i així tres vegades més, fins a arribar al punt mort a més de 10 metres d'alçada per sobre del terra. Aleshores, vaig començar a descendir com aquells coets que lentament allunen. En cinc llargs segons, vaig posar-me de puntetes damunt el matalàs i vaig donar per acabada la sèrie. Aprofitant el desconcert general, em vaig escapolar ràpidament, alhora que un subjecte vociferava: Abaixeu la música! Heu pertorbat una sèrie extraordinària amb els bafles d'alta potència...! Irresponsables!

Ara sóc en aquesta habitació, acabant d'escriure amb la mà dreta, mentre tracto de travessar la fusta de l'escriptori amb l'índex de la mà esquerra. I em pregunto: hauré d'acceptar la llei d'impenetrabilitat perquè la percepció em mostra que un cos no pot estar en el lloc ocupat per un altre?

La caçadora

El radiotelescopi de mont Tlapán

La directora de l'observatori, Shoko Satiru, va acabar el seu treball del dia. En aquell moment el rellotge va vibrar suaument. Eren les 9.00 p.m. Es va treure la granota i va recordar l'arribada del Pedro. Feia dos anys que repetia la cerimònia dels dimarts: acabat l'ajust del radiotelescopi arraconava la seva pell groga brillant; s'empolainava els cabells i comparava les seves faccions asiàtiques amb les de la foto que havia col·locat en el mirall, just en un angle. Cada vegada admirava aquest rostre asteca semblant al seu. La imatge de la Caçadora, segons l'havien anomenat els arqueòlegs, havia estat esculpida en pedra dura set-cents anys enrere. La figura de perfil sostenia en una mà un objecte rectangular del qual sortia una barra molt fina que els estudiosos havien identificat com un punxó de caça. D'altra banda, ningú va donar bones raons sobre l'estranya vestimenta o el tocat, que podia ser l'antic emplomallat asteca, però que davant l'ull ignorant apareixia com un simple onejar de cabells empesos pel vent. En el jaciment arqueològic ella va conèixer el Pedro qui, en obsequiar-li una foto de la Caçadora, va murmurar molt lentament: "Ara sé qui ets", i aquesta frase havia engegat una exultant relació.

La Shoko es preparava una vegada més per anar al poble en companyia. D'un moment a l'altre sentiria rodar l'auto sobre l'empedrat de còdols, serpentejant per l'última costa que hauria d'acabar a l'esplanada de l'observatori. El Pedro arribaria fins a l'entrada i el personal de guàrdia el mostraria en el circuit tancat; dialogarien breument i en poc temps més haurien d'estar junts allà baix, enmig d'una nit càlida i estelada.

Però aquesta vegada el ritual dels dimarts s'havia dislocat. El Pedro, sense presentar-se en el visor, va pujar fins a la cúpula. Les fulles metàl·liques es van desplaçar i va entrar ràpidament.

– Shoko, has de reparar-ho. Si ho enviem a la ciutat, trigaran dies fins a posar-ho en condicions. Tu tens aquí totes les eines del món i saps com fer-ho. Sense el control remot hem d'obrir i tancar a mà la porta gran del jaciment.

"Clar que sí" va respondre ella, "clar". Llavors, va esmorteir el so dels monitors, va prendre el control i el va portar fins a una taula de treball. Instintivament va despenjar la granota groga i en un segon va estar enfundada; va deixar anar els seus cabells i va maniobrar amb l'instrumental.

– Un curtcircuit l'ha deixat *out*- va remugar a penes.

En l'escombratge de l'oscil·loscopi va veure el defecte. Mentre canviava el transistor danyat, la fantasia del Pedro volava entre llavis i panteixos, entre pell i ardent profunditat de cossos trobats...

– Hem d'ajustar de nou la freqüència d'emissió perquè operi en 4 metres, 4 centímetres, 5 mil·límetres.

Ella treballava amb el fanatisme d'una brillant enginyera en telecomunicacions que tant apreciava la *Company* del seu llunyà Japó. –Imagina't, ni un circuit integrat. Aquesta primitiva joguina a transistors actua a poques passes de distància, mentre en els radiotelescopis rebem senyals emesos des de milers d'anys llum... 4 metres, 4 centímetres, 5 mil·límetres, una mica més de 168 megahertz. Està llest!

Va estirar l'antena del control i va prémer el botó de contacte. Immediatament, les llums del laboratori van parpellejar; un cop sord es va sentir en els motors de la cúpula i les antenes parabòliques del radiotelescopi van començar a rotar buscant un missatge llunyà que arribava fins allà des dels estels. Mentre la il·luminació general disminuïa, els monitors guspirejaren. Tal vegada per aquests efectes amb tant contrast, el Pedro va tenir la sensació de perdre la Shoko a través d'un túnel estroboscòpic; ella s'allunyava amb el radiocontrol a la mà empesa per un vent blau elèctric. Però a l'instant els vint monitors es van recobrar per mostrar el perfil de la Caçadora.

Ràpidament, la cúpula va ser inundada per una gentada que al principi es va plantar estupefacta davant les pantalles. Després el personal va tractar d'accionar els controls del radiotelescopi però la caiguda d'energia el va mantenir encallat. Van sonar els telèfons i des de diferents observatoris es va assegurar que l'emissió amb la figura humana partia d'allà mateix, del radiotelescopi de mont Tlapán. Veritablement, diversos punts d'observació distribuïts arreu del món estaven connectats de manera que en cada lloc es rebien en simultani les imatges detectades pels altres integrants de la xarxa. Així doncs, no obstant la caiguda de tensió, mont Tlapán seguia emetent cap als seus anàlegs. La dificultat era determinar des de quin punt havia rebut la imatge de la Caçadora. Vuit minuts després d'iniciada la pertorbació es va restablir el nivell del fluid elèctric i amb la normalitat es va esfumar la figura. Els traços estel·lars dels diferents radiotelescopis es van instal·lar novament en els vint monitors.

La Shoko es va desenfundar. Ràpidament va baixar fins a l'esplanada seguida pel Pedro. L'auto es va engegar al mateix temps que ella estrenyia nerviosament el control remot i la fotografia rescatats de la cúpula. I enmig d'una nit càlida i estelada, el vehicle va començar a descendir cap a les llunyanes llums del poble.

La fràgil memòria

No van iniciar el diàleg fins a entrar en el casal.

- Vaig veure una seqüència de trets lluminosos, similar a la que generen els centelleigs en locals de ball; allí els que dansen semblen moure's a "salts" En aquest cas, era la teva silueta la que aparentava allunyar-se veloçment al ritme d'uns centelleigs blaus.
- Què dius, Pedro? Estàs parlant d'una freqüència propera als 16 cicles per segon. Aquesta intermitència no podria haver sortit dels monitors.
- Tal vegada, la veritat és que simultàniament vaig tenir la sensació de ser impulsat en direcció oposada per una mena de vent al mateix temps que percebia una forta olor a ozó.
- No descrius amb precisió, no puc entendre't! -va cridar la Shoko vora de la histèria.

Llavors el Pedro la va abraçar amb tendresa i amb molta lentitud va explicar:

- Et desplaçaves en direcció oposada a mi a través d'un llarg túnel. No va durar més de dos o tres segons, però quan vas tornar i et vaig veure amb el control remot a la mà, vaig confirmar que eres La Caçadora. Ara ja no és una frase com al principi... En dos anys no hem parlat del que avui ens ha explotat en la cara.

Ella va sanglotar però es va reposar immediatament i va interrompre el Pedro.

- Tornem al principi. Sé que alguna cosa va passar, però no tinc referències per determinar el temps transcorregut. Vaig haver de sofrir un fenomen similar al somni del qual se surt sense recordar res. Per a mi va haver-hi una suspensió temporal, per a tu van passar uns segons d'experiències sense interrupció. Després la imatge va quedar congelada durant vuit minuts.

El Pedro va suggerir posar-ho tot per escrit per examinar-ho l'endemà i així es va fer. Al cap d'una estona, esgotats, van caure en el jaç portant dins seu una barreja de perplexitat i desolació. Poc després, ell dormia profundament.

La Shoko es va debatre en una letargia contradictòria. En el cim de mont Tlapán no hi havia l'observatori però tenia enfront d'ella un home enlluernador vestit a la manera asteca. Aquest, com un lluminós escultor, va traslladar instantàniament els seus trets a un bloc de pedra. La vestimenta, el control remot i els cabells al vent van quedar plasmats en roca, però allí la imatge es movia com si fos viva. Llavors ell va explicar sense paraules alguna cosa referida a l'equilibri de la Terra que s'havia de restablir per acció d'un aparell que ell deixaria en un lloc durant segles. Ella, involuntàriament, hauria accelerat aquest procés posant en perill tota l'obra. Calia revertir una part de l'energia excendent contraient-la fins a convertir-la en matèria. Aquest procés la tornaria al punt original de treball i la mateixa destinació hauria de seguir tot el relacionat amb l'instant de l'accident. Era una manera de reordenar les coses sense provocar una cadena de successos que afectaria sistemes més amplis. La Shoko va creure entendre que la seva memòria del temps profund també quedaria encadenada segles abans del seu propi naixement per un fet que produiria en el futur. Però l'ésser radiant va obrir plenament les mans i ella va ser expulsada novament cap al seu món.

Van saltar del llit al mateix temps que el pis ondejava i els mobles cruixien. Estava tremolant. Van arribar a l'ampli pati gairebé al final del moviment de terra. Clarejava i una brisa s'agitava en direcció a Tlapán.

El calendari asteca

Cap a l'any 1300, la zona de Tlapán era un punt important de l'imperi asteca. Allí s'havia conservat el llibre pintat que explicava la història del llarg viatge per la foscor; d'aquells que van arribar i van formar el poble original. En una muntanya de la zona havia descendit el déu Quetzalcóatl i des d'ella viatjava a diferents parts de la terra. També allí va ensenyar per un temps tot-el-que-hi-ha. Però un dia a l'alba, van arribar a buscar-lo altres déus muntats en una enorme serp emplomallada. Abans de partir amb ells va deixar com a regal la nau voladora en què havia descendit, però la va amagar en un punt només conegut per uns pocs savis. Els seus descendents sabrien què fer en el moment oportú, perquè les

seves instruccions van quedar gravades en un disc de pedra. Però si algú cometia un error, la nau volaria cap al retrobament amb el seu amo. Així, Quetzalcóatl i els déus es van allunyar dels mortals volant cap a l'estel de l'alba. Un segle després, Moctezuma II va arribar a Tlapán i va convocar els savis perquè revelessin el secret de Quetzalcóatl, ja que aquesta molesta història corria per tot l'imperi. Llavors, els astuts súbdits van explicar que s'havia exagerat sobre el significat del disc de pedra. En realitat es tractava d'un calendari tan útil per a la predicció dels cicles astronòmics com per a la determinació dels moments aptes per sembrar i collir. Amb el beneplàcit de l'emperador, Tlapán va ser confirmat com el millor punt d'observació dels destins i els astres. En tot cas, la regió va ser abandonada posteriorment arran de l'arribada de l'home blanc.

Però la veritat climàtica i geogràfica, deformada per la llegenda, va ser restablerta segles després quan es va instal·lar en un punt alt de la zona, conegut com a "mont Tlapán", un dels radiotelescopis de la cadena mundial. D'altra banda, la regió va ser declarada d'interès històric i en particular el jaciment arqueològic que se situava als voltants de l'observatori. D'aquesta manera, el personal de tots dos emplaçaments es creuava en el camí i coincidia en un poble avorrit tot explicant històries d'estels i regnes fabulosos. No va resultar doncs estrany, que es trobessin en el jaciment el cap d'arqueòlegs i una turista japonesa que treballava a poca distància i va voler conèixer la història de l'indret.

Roca i temps

- Don Pedrito, anit hi va haver un terratrèmol molt fort seguit d'un vent que ens feia volar. No vam voler entrar als recintes però pot haver caigut alguna cosa allí dins.
- No et preocupis Juan, anirem a revisar.

A un costat s'aixecava la piràmide escalonada de vèrtex truncat. Van pujar per les graderies i en la terrassa es van enfrontar a la gran porta que protegia l'entrada. El Pedro va estirar l'antena del control remot i en prémer el botó, el motor va obeir i va desplaçar la pesada fulla metàl·lica. Després hi va haver una suau palmellada en l'esquena de la Shoko: "Bravo per tu!".

El Pedro va entrar al recinte i va accionar els llums. Cavallets, taules, armaris i lleixes repletes de material arqueològic atapeïen el lloc. En un racó poc il·luminat, la placa mostrava en mida natural la Caçadora. Els nouvinguts van quedar estàtics per un moment contemplant la figura. Amb veu molt baixa, la Shoko va preguntar pel lloc en què havia estat trobada. El Pedro va respondre amb una història que va començar en el mont Tlapán en fer les excavacions per fundar els fonaments de l'observatori. La pedra havia estat baixada posteriorment al jaciment i novament elevada fins al lloc actual.

Un nou tremolor va ofegar la veu del Pedro. El soroll dels atuells ceràmics entremortant, el cruït de les parets empedrades i la vibració de la gran porta metàl·lica es van fusionar amb el pèndol de llums suspesos per llargs cables. En aquest moment, entre la paràlisi i la fugida, van veure com la imatge de la Caçadora es movia gairebé desentumint-se mentre una suau fosforescència banyava tota la placa. Després els va semblar que el baix relleu havia perdut una mica de la seva impecable nitidesa, com si de sobte s'hagués posat en marxa l'acció del temps. La Shoko va sentir que quelcom profund començava a funcionar en la seva memòria.

Mentrestant, l'equip de treballadors havia arribat amb el xivarri de sempre. Una estona després, ja en la base de la piràmide, el Pedro donava instruccions per reforçar la protecció dels materials davant un possible terratrèmol.

Van abandonar el jaciment i es van dirigir cap a la muntanya. En el trajecte se'ls va fer evident que el vent augmentava en intensitat i arribava fins a Tlapán des de totes direccions. En poc temps van arribar a l'esplanada de l'observatori. La Shoko va descendir cuitosa i el Pedro es va mantenir en el vehicle esperant pacientment. Per fi ella va sortir de l'observatori, va entrar a l'auto, va sospirar i, reclinant-se en el seient, va començar a comentar que les coses es complicaven contínuament, que ara després de cada petit sisme els circuits se sobrecarregaven; que el vent no cessava des de la nit anterior i creava un núvol de pols en suspensió generador de falsos traços radioestel·lars. Ella mateixa havia hagut de canviar dos estabilitzadors de tensió i havia de tornar al poble a demanar recanvis. No volia anar en helicòpter de manera que es mouria en el seu auto o en les camionetes del complex. Es van besar, prometent-se el retrobament per a aquella nit en el casal.

La culpa és de Sierra Madre

“Informe de la comissió investigadora de l'incident anomenat ‘retransmissió per ressò’. Encarregats de l'observació de camp, Dr. M. Pri i Prof. A. Gort.”

“A les 9.12 p. m. del 15 de març de 1990, el complex astronòmic de mont Tlapán va deixar de retransmetre senyals radio astronòmiques. A la xarxa, que a aquesta hora enllaçava les estacions de Costa Rica, Sidney, Sining i Osaka, es va detectar una emissió de vídeo que provenia de l'observatori afectat. Durant 8 minuts, es va observar una figura humana fixa en reemplaçament dels centelleigs estel·lars habituals. En la recerca oberta, els tècnics van informar que el sistema automàtic de rastreig va enfocar accidentalment NGC- 132 i va rebre senyals d'una radiofont situada a 352 anys llum. La Dra. Shoko Satiru va declarar que els 17 membres del personal a càrrec seu van coincidir que hi va haver una caiguda de tensió durant vuit minuts i es va restablir el sistema a partir d'aquell moment. D'acord amb l'anterior, mont Tlapán hauria d'haver quedat silenciada en tota la xarxa. No obstant això, l'emissió d'una imatge de vídeo des d'aquell punt ens fa considerar la possibilitat que un ressò televisiu comercial hagi interferit Tlapán i hagi suplantat el senyal de la font estel·lar per la seva pròpia emissió. Fenòmens d'aquest tipus s'han enregistrat anteriorment i s'atribueixen a rebots televisius en el contrafort de la Sierra Madre del Sur.

Sense tenir altres elements que aportar, els saludem atentament.

M. Pri i A. Gort.

Mèxic D. F. 20 de març de 1990.”

Havien passat cinc dies des del fenomen de l'observatori. Els tremolors de terra se succeïen amb major freqüència i intensitat. Al principi els sismòlegs de ciutat de Mèxic van atribuir responsabilitats a la sabuda Sierra Madre. Es coneixia una falla per la qual es lliscaven periòdicament plaques tectòniques que produïen cataclismes de magnitud. Però després les coses havien canviat. Una vasta zona de Tlapán estava envoltada per mesuradors i sismògrafs. L'exèrcit va estendre un cordó per evitar que els curiosos arribats de tot arreu s'apropessin a llocs perillosos. Ara es tenia la certesa que s'estava enregistrant una activitat volcànica subterrània i que, si continuaven així les coses, hi podria haver una explosió. Les gràfiques mostraven una corba que es faria exponencial en poc temps més. Al principi els sismes es repetien cada dotze hores, després cada vuit i així seguint. Observatori i jaciment van ser evacuats i solament es veïen amb binoculars furtius homes de T.V. que s'arriscaven més del compte.

Al capvespre, la Shoko i el Pedro van mostrar les seves credencials i després de molta volta se'ls va permetre franquejar el cercle per aproximar-se a les muntanyes. A pocs quilòmetres de Tlapán van sortir del camí i van estacionar en un riu sec i van buscar protecció del vent que de vegades es feia huracanat.

Retorn als cels

Cap a mitjanit el vent i les ondulacions de terra havien cessat. El Pedro va tractar d'engegar el motor de l'auto però no va respondre. La nit càlida i bella els va empènyer a pujar fins al camí. Lluna i estels eren suficients per veure-hi sense ensopegar. Llavors es van aturar bruscament. Els cables d'alta tensió, que portaven energia a la zona, brunzien greument mentre desprenien un fulgor blavós al llarg de tot el seu trajecte. I enfront d'ells, mont Tlapán mostrava la seva silueta banyada en resplendors. Si hagués estat en el nord del món, es podria haver assegurat que l'aurora boreal, caient en vertical, dansava canviant de color contínuament.

Prudentment van seure en unes pedres a contemplar l'espectacle i aviat van notar que les llums del poble oscil·laven seguint el ritme de les resplendors de Tlapán. Quan aquest va augmentar en lluentor, el poble va quedar definitivament a les fosques.

Llavors van revisar les seves confuses idees. El radiocontrol va produir una harmònica que va activar els motors del radiotelescopi. Aquest, escombrant radiofonts, es va detenir exactament en NGC- 132 distant a 352 anys llum, captant imatges produïdes al voltant de 704 anys abans, en aquell mateix lloc. Va ocórrer que el punt va entrar en ressonància amb ell mateix fins que el gir terrestre va desplaçar la paral·laxi del feix lluminós en vuit minuts. Però per a això era necessari que, efectivament, s'hagués estat allà 704 anys enrere. Això no era creïble. Però també podria haver ocorregut que el control remot hagués activat un gegantesc amplificador d'energia que es trobava a l'observatori o proper a ell. En aquest cas, podria haver elevat els microvolts de les descàrregues cerebrals en una freqüència de 16 cicles per segon d'acord amb els efectes estroboscòpics observats. És a dir, l'amplificador tindria

capacitat per projectar les imatges amb què treballava en aquest moment un sistema nerviós proper, per exemple el de qui pensava en la foto de la Caçadora. Tals imatges amplificades podrien haver interferit el radiotelescopi. Sabem que tal amplificador s'ha activat fent una absorció iònica que ha acabat per desplaçar capes d'aire en ràfegues de vent. D'altra banda, la pertorbació elèctrica que provoca la seva absorció ha trencat la resistència òhmica entre plaques geològiques i les ha exposat a una major conductibilitat i ha provocat desplaçaments entre elles; per això els tremolors de terra. Doncs bé, l'amplificador s'ha posat en marxa però és impossible que existeixi. El salt al passat també és impossible i, a més, inimaginable com a hipòtesi. Tot resulta en contradicció des del principi a la fi.

Tlapán augmentava la seva lluminositat a mesura que s'apropava l'alba, i quan el planeta Venus va emergir en l'horitzó es va començar a sentir un bram que va anar creixent fins a fer-se insuportable. Les torres d'alta tensió es van balancejar i moltes van ser arrencades de les seves bases. El Pedro i la Shoko es van prémer amb força en el sòl mentre van començar a sentir un fort terratrèmol. Tlapán alliberava llampecs cada cop més intensos fins que, de sobte, la seva cúspide va volar com si hagués estat dinamitada... L'observatori havia desaparegut i aviat la muntanya es va esquerdar com la closca d'un ou. Enormes fragments van caure al seu voltant i després es va fer el silenci.

Una gegantina massa metàl·lica va començar a ascendir lentament des del que havia estat la muntanya. Resplendint en flamarades de color canviant, va pujar cada vegada més fins a presentar-se com un disc enorme. Després va començar a desplaçar-se cap als esfereïts observadors. Durant un temps es va detenir sobre ells i aquests van veure en la nau el símbol de Quetzalcóatl. Per fi, el disc va partir abruptament allunyant-se en direcció a l'estel de l'alba. Llavors, la memòria profunda de la Shoko va quedar alliberada i va comprendre que La Caçadora s'havia després per sempre del seu tancament en la pedra.

Els equips i programes d'espai virtual es venien bé. Entre els compradors, els estudiants d'història i ciències naturals varen resultar beneficiats. Però augmentava la demanda d'un públic ampli que preferia la seva dosi d'entreteniment a llargs passejos entre piràmides egípcies o flora i fauna amazònica. Es podien realitzar viatges solitaris, en companyia o guiats; tanmateix, molts preferien disposar d'un selector d'opcions que apareixia només movent un dit. El catàleg era nodrit. Des de les adaptacions d'antigues pel·lícules, on els protagonistes eren els mateixos usuaris, s'havia passat a la translació de videojocs que permetien combatre en l'espai o mantenir enamoraments amb els símbols encarnats de l'època. Era com participar en un còmic o una historieta plena d'estímuls tan reals, que van sovintejar els infarts quan alguns fanàtics del terror van usar programes no recomanats pel Comitè per a la Defensa del Sistema Nerviós Feble. Les computadores admetien els programes més absurds i en aquesta atmosfera van aparèixer pirates que, en introduir virus virtuals, van provocar dissociacions de personalitat i accidents psicossomàtics. Era tan simple col·locar-se un casc i uns guantellets, engegar la computadora i triar un programa, que els nens ho feien diàriament en les hores dedicades a viatjar.

Una secció del Comitè per a la Defensa del Sistema Nerviós Feble

En la secció tots usaven noms de batalla. Era una pràctica asèptica. L'Alpa organitzava el pla de treball, supervisava el Projecte i coordinava activitats entre els membres d'un equip que s'havia conformat al llarg d'anys. Havia estat reclutada en els Alps per la seva curiosa forma d'entrenar grans esquiadors. Mentre altres professors insistien en l'esforç físic sostingut, ella reunia els seus alumnes en una sala on projectava una vegada i una altra les imatges de l'eslàlom gegant o del gran salt blanc. Presentat l'escenari i el recorregut de cada prova, deixava tot a les fosques i demanava que els participants imaginessin repetidament cada moviment i cada desplaçament per la neu. De vegades acompanyava aquesta pràctica amb una música suau que després, en les hores de somni, inundava el refugi. S'havia donat el cas que alguns, no havent sortit a les pistes abans de la competició, es desplaçaven aquell dia com si sempre hi haguessin viscut.

Ténetor III va tenir notícies de l'Alpa per un comentari efectuat en un vídeo especialitzat en esports hivernals. Intrigat pel cas, es va dirigir a Sils Maria i allà hi va establir contacte.

L'últim membre incorporat va ser en Seguidor, encarregat de personal de tecnologia avançada. Ell, amb l'Hurón i en Faro, formaven un conjunt que només podia acoblar-se gràcies a la cura de la inefable Jalina, especialment dotada per a la creació d'ambients humans tous. Sens dubte en Ténetor III, com a especialista en comunicacions, era el nervi d'una activitat que l'Alpa definia en cada cas, anteposant el compliment de metes i cronogrames. L'equip va quedar configurat com una secció del Comitè de Defensa del Sistema Nerviós Feble i gràcies que en Ténetor era precisament el Director d'aquesta institució, el grup va poder actuar sense sobresalts.

El Projecte

A finals del segle XX alguns científics, encapçalats per un fosc funcionari de la UNESCO, havien arribat a la conclusió que en poques dècades el 85% de la població mundial seria analfabeta funcional. Van calcular que l'analfabetisme primari seria erradicat en poc temps i, a la vegada, grans masses humanes desplaçarien progressivament els llibres, revistes i diaris a favor de la TV, els vídeos, les computadores i les projeccions hologràfiques. Allò no representava un gran inconvenient ja que la informació seguiria fluint en major quantitat que en qualsevol època i a una velocitat creixent. Però l'augment de dades desestructurades no sols impactaria en els individus aïllats, sinó que acabaria influint en els esquemes de tot el sistema social. Des del punt de vista de l'especialització, les perspectives eren interessants ja que s'afavoria un treball analític i pas a pas que seguia l'esquema computacional. No obstant això, la ineptitud per establir relacions globals coherents es faria sentir.

En aquelles èpoques, la desconfiança cap a les síntesis del pensament havia avançat tant que qualsevol conversa sobre generalitats, mantinguda més enllà dels tres minuts, era qualificada pejorativament d' "ideològica". En realitat, qualsevol intent que es fes per assolir globalitats, acabava penosament. Sols podia mantenir-se l'atenció sobre temes específics i tant en els instituts d'ensenyament com en el treball diari es reforçava aquest hàbit. Els historiadors estudiaven els aliatges metàl·lics dels anells d'Etrúria per explicar el funcionament d'aquella societat i els antropòlegs, psicòlegs i filòsofs servien a les computadores d'anàlisi gramatical. Tal era l'externalitat i el formalisme

puntual del pensar i del sentir que cada ciutadà vivia rumiant com ser individual i original en algun detall de la seva vestimenta. Mentre la medicina i l'esbarjo avansessin, la resta era quelcom secundari, tan secundari com el destí d'aquells pobles i comunitats que degeneraven per no adaptar-se al nou ordre mundial, tan secundari com les vides de les noves generacions que es dessagnaven en una competència vil mentre tractaven d'assolir el seu miratge de curta durada. D'altra banda, feia dècades que s'havia esterilitzat la capacitat per formular teories científiques generals i tot es reduïa a l'aplicació de tecnologies que, en un tropell atapeït, corrien en qualsevol direcció.

Aleshores, el funcionari de la UNESCO va presentar un informe i va sol·licitar ajuda per estudiar aquesta patologia social i les seves tendències a mitjà termini. Immediatament se li va destinar un important pressupost per a la investigació, tal vegada perquè aquells que decidien van entendre que aquell esforç serviria per al perfeccionament de tècniques d'eficiència. Gràcies a aquest malentès es va poder treballar durant anys. Finalment, va quedar constituït el Comitè com a organisme paracultural habilitat per fer difusió i donar recomanacions als països que, a través de les Nacions Unides, sostenien la UNESCO.

Dècades després, desapareguda la UNESCO, el Comitè va seguir funcionant sense saber-se ben bé qui li donava suport. De tota manera, es va caracteritzar com una institució de bé públic sostinguda mundialment per particulars de bona voluntat. El Comitè va produir informes anuals que ningú no va considerar seriosament, però més enllà d'aquestes activitats, va enfilat les seves investigacions cap al desenvolupament d'un model de comportament humà exempt de les dificultats que es veien créixer diàriament. En aquell temps el Comitè estava d'acord que un tipus d'educació i d'informació desestructurada ja estava bloquejant certes àrees cerebrals i provocava els primers símptomes d'una epidèmia psíquica que seria incontrolable. El "Projecte", segons el van anomenar els seus gestors, havia de considerar la possibilitat de produir un "antídot" capaç de desbloquejar l'activitat mental. Però llavors no se sabia encara si calia desenvolupar procediments d'entrenament fisiològic, si es tractava de sintetitzar benèfiques substàncies químiques, o si calia abocar-se al disseny d'aparells electrònics que permetessin assolir l'objectiu. La veritat era que, a poc a poc, milions d'éssers bloquejats s'anaven lliurant a l'activitat col·lectiva. Aquests éssers, cada cop més especialitzats i cada cop menys aptes per raonar sobre les seves pròpies vides, acabarien per dislocar tota la societat que ja, sense cap meta, es debatia en el suïcidi, la neurosi i el pessimisme creixent.

Aquell fosc funcionari, abans de morir, va prendre el nom de Téneter I i va deixar el Projecte en mans dels seus col·laboradors immediats.

L'argila del cosmos

Quan la superfície d'aquell món va començar a refredar-se, va arribar un precursor i va triar el model de procés que hauria d'autosostenir-se. Res no li va resultar més interessant que planejar una matriu d'*n* possibilitats progressives divergents. Llavors, va crear les condicions de la vida. Amb el temps, els traços groguencs de l'atmosfera primitiva van anar virant cap al blau i els escuts protectors van començar a funcionar dins de rangs acceptables.

Més endavant, el visitant va observar els comportaments de les diverses espècies. Algunes van avançar cap a terra ferma i tímidament s'hi van anar acomodant, d'altres van retrocedir novament cap als mars. Nombrosos engendraments de diferents medis van sucumbir o van seguir la seva transformació oberta. Tot atzar va ser respectat fins que a la fi s'alçà una criatura de mitjanes dimensions animals capaç de ser absolutament discent, apta per traslladar informació i emmagatzemar memòria fora del seu circuit immediat.

Aquest nou monstre havia seguit un dels esquemes evolutius adequats al planeta blau: un parell de braços, un parell d'ulls, un cervell dividit en dos hemisferis. En ell gairebé tot era elementalment simètric com els pensaments, sentiments i actes que havien quedat codificats en la base del seu sistema químic i nerviós. Encara trigaria algun temps l'amplificació del seu horitzó temporal i la formació de les capes de registre del seu espai intern. En la situació en què es trobava, escassament podia diferir respostes o reconèixer diferències entre la percepció, el somni i l'al·lucinació. La seva atenció era erràtica i, per descomptat, no reflexionava sobre els seus propis actes perquè no podia copsar la naturalesa íntima dels objectes amb què es relacionava. La seva pròpia acció era vista en referència als objectes tàctilment distanciat, i mentre se seguís considerant simple reflex del món extern, no podria obrir pas a la seva intenció profunda capaç de mutar la seva pròpia ment. Atrapant i fugint, havia modelat els seus primers afectes que s'expressaven per atracció i rebuig i, molt lentament, aquesta bipolaritat maldestra i simètrica, esbossada ja en les protoespècies, s'anava modificant. Ara com ara la seva conducta era

massa previsible, però arribaria el moment que mitjançant l'autotransformació faria un salt cap a la indeterminació i l'atzar.

Així doncs, el visitant esperava un nou naixement en aquella espècie en què havia reconegut el temor davant la mort i el vertigen de la fúria destructiva. Havia presenciat com aquests éssers vibraven amb l'al·lucinació de l'amor, com s'angoixaven per la solitud de l'Univers buit, com imaginaven el seu futur, com lluitaven per desxifrar la petjada de l'inici on foren llançats. Un temps després, aquesta espècie feta amb l'argila del cosmos emprendria el camí per descobrir el seu origen i ho faria transitant per camins imprevisibles.

L'espai virtual pur

Aquell dia, Ténedor III provaria el nou material subministrat pel Seguidor. Es va dirigir al recinte anecoic i en penetrar-hi va observar, enmig d'un ambient buit, la llitera de proves lluent. Amb la seva roba ajustada, casc, guants i botes curtes, es va sentir com un antic motociclista aluminiat. En un primer moment es va estirar al llit amb resolució, però després va optar per una altra postura en què l'artefacte se li va emmotllar com un seient tou, lleugerament reclinat cap enrere.

Ara veuria cara a cara la naturalesa d'un nou fenomen sense les projeccions dels programes artificials. En tot cas el seu cos donaria els polsos i senyals que poblarien un ambient sense interferències. I, si tot funcionava bé, veuria traduït el seu espai mental gràcies a la tecnologia de l'espai virtual. Aquell era el punt des d'on el Projecte trobaria la seva via de realització.

Va baixar el visor i va quedar a les fosques. En tocar una tecla del casc va connectar el sistema i gradualment van aparèixer uns contorns il·luminats que van emmarcar la cara interna del visor. Era una pantalla situada a vint centímetres dels seus ulls. De sobte, el seu cos va aparèixer suspès a l'interior d'un recinte esfèric emmirallat. Va desplaçar la mirada en diferents direccions i va poder monitorar amb precisió. No li va semblar que l'efecte produït tingués cap mèrit especial, tenint en compte que els seus nervis oculars transmetien senyals a la interfase que connectava amb el processador central. Movent els ulls a la dreta, les imatges corrien en sentit invers fins a ocupar el centre de la visió; fent-ho cap amunt la projecció baixava, i així en tota combinació que assagés. Mirant cap a la punta de la seva bota dreta va ajustar la seva visió amb un suau esforç per copsar els detalls, llavors el zoom va apropar l'objecte més i més fins a ocupar tota la pantalla. Després, va desacomodar el cristal·lí i va retrocedir fins a veure's com un petit punt brillant en el centre de l'ambient emmirallat. El programa òptic tenia l'augment i la definició dels millors microscopis electrònics i, fins ara, la inútil penetració dels telescopis més afinats, ja que res no es podia veure del món astronòmic dins del recinte de projecció proporcionat pel casc.

Avui tot podria millorar si funcionaven els detectors que en Seguidor havia distribuït en la superfície interna de la roba sensible. La informació havia d'aparèixer en pantalla a mesura que els impulsos nerviosos activessin diferents punts del cos. Va tocar la segona tecla situada en el casc i immediatament una columna alfanumèrica va començar a desplaçar-se per la zona esquerra del visor al mateix temps que, en l'angle dret, apareixia un diminut rectangle on ressaltava la seva mà recolzada en el casc. Va abaixar el braç lentament i la columna va anar entregant informació, mentre en el requadre l'esquema del seu braç es va desplaçar mentre descendia. Es va empassar saliva i de nou les dades es van succeir en columna. En el requadre va aparèixer l'interior de la seva boca i després l'esòfag, que es movia suaument. En una nova prova va recordar la Jalina i el rectangle va fer aparèixer el seu cor batejant a una velocitat més gran que la normal; després els pulmons es van expandir una mica i va aparèixer el sexe virant cap a un color vermellós tènue. Al mateix temps, la columna va informar sobre diversos fenòmens intracorporals: pressió, temperatura, acidesa, alcalinitat, composició d'electròlits en sang i recorregut d'impulsos.

Va enfocar la seva mirada en línia recta i va tornar a aparèixer ell mateix en pantalla, suspès en el recinte esfèric. Era obvi que es veia des d'un punt d'observació extern, una mica deformat, com succeeix en mirar-se en un mirall còncav. Llavors va començar a respirar lentament i profundament. Poc després, els detectors van començar a funcionar. Un instant després va alentir el ritme respiratori fins a fer-lo similar al del somni profund i, aleshores, va observar com de mica en mica la imatge es va anar aproximant fins a aparèixer fora de pantalla, acostant-se cada cop més als seus ulls, fins que, en tocar-los, va desaparèixer en una fusió transparent. Però tot va quedar a les fosques com si el sistema s'hagués desconnectat. Va estirar un braç i el negre ambient va semblar esquinçar-se mentre deixava veure una llum llunyana. Imaginàriament s'anava apropant a la llum mentre en les vores del visor la columna i el requadre van senyalar les modificacions físiques que corresponien al seu procés mental. Així doncs es va esforçar per sentir que avançava en els revolts materials de l'espai virtual.

En la cova en penombra l'estranyesa va començar a dissipar-se perquè va reconèixer la vívida dimensió de les grutes perforades a les muntanyes, les olors humides que despertaven records d'emocions plaents, les resistències de la pedra, les rugositats i distàncies dels objectes. En els indicadors va veure un lent caminar i la successió de diferents zones del seu cos, a mesura que aquestes es van posar en marxa. Davant seu va aparèixer una silueta encaputxada; aviat va advertir, però, en el requadre que la imatge era la traducció de petits moviments dels músculs de la llengua en la caverna de la seva boca. En mig aclucar els seus ulls, va veure llums al voltant, però va comprendre que es tractava de simples descàrregues nervioses amplificades que estimulaven els músculs palpebrals. La roba sensible detectava bé els infinitesimals moviments corporals que corresponien a les imatges mentals. De tota manera, la situació era al·lucinant. L'encaputxat va oferir un recipient, ell el va prendre a les seves mans i va esgotar el contingut que sentí passar per la seva gola amb la mateixa realitat que té l'aigua fresca en la sequera del desert. Llavors va estar en condicions de travessar la caverna i sortir a l'espai exterior...

El Comitè s'organitza

Després de la mort d'en Téneter I, va sobrevenir una important crisi en el Comitè. Tots els membres estaven d'acord que el comportament humà desmillorava progressivament en molts aspectes. També reconeixien que l'explosió tecnològica brindava cada dia noves possibilitats.

Dues postures van xocar en la interpretació dels fets. D'una banda els científics explicaven que la reiteració de conductes socials modificava les àrees de treball cerebral dels conjunts humans. Això generava un tipus de sensibilitat i de percepció dels fenòmens. Conseqüentment, tant els directores de les Companyies com els seus formadors d'opinió anaven orientant el procés social d'acord amb codis en què ells s'havien format. D'aquesta manera els pedagogs perfeccionaven l'educació i l'ensenyament en un cercle viciós que realimentava les seves particulars creences. Els científics sostenien que un canvi de direcció era impossible dins d'un procés mecànic que anomenaven el "Sistema", i es mantenien dins d'una antiga tesi einsteiniana que sostenia: "En l'interior d'un sistema cap fenomen no pot evidenciar el seu moviment". Sempre exposaven l'exemple d'aquell vell mestre, segons el qual un viatger que es desplaçava en una secció d'un tren en moviment a 120 quilòmetres per hora, si saltava en el seu lloc no per això queia en un altre vagó del tren. En un sistema inercial, es tractés del prehistòric tren o d'un vehicle espacial, no importava el salt dins d'aquest sistema. En tot cas, calia apoderar-se de la direcció del tren o de la nau per canviar la direcció del mòbil.

A això els "historicistes" responien dient que els que prenguessin la direcció de l'aparell, el desviarien d'acord amb pautes en què ells s'havien format, i preguntaven: "Quina és la diferència entre els conductors anteriors i els nous si tots actuen des dels paisatges en què es varen formar, des de les seves àrees cerebrals més actives? La diferència seria només d'interessos particulars entre gent preocupada per manejar el mòbil". D'acord amb això, els "historicistes" apostaven per processos més amplis inspirant-se en diferents moments històrics en què, per raons de supervivència, els éssers vius havien modificat els seus hàbits i s'havien transformat. Però també reconeixien que moltes espècies havien desaparegut per dificultats en la seva adaptació.

Era una discussió de mai acabar. En aquesta situació, es va fer càrrec del Comitè en Téneter II, triat per la seva equidistància entre les postures en xoc.

En Téneter II va orientar el Projecte cap a la investigació de les millors produccions humanes en què tant "científics" com "historicistes" estaven d'acord. Immers en la tasca, va aconseguir una immensa recopilació d'aquells coneixements científics i artístics que havien aconseguit una millora en el procés humà i el capacitaven per superar el dolor i el sofriment. Des de la direcció del Comitè va donar un fort impuls a la selecció del personal que havia de capacitar les noves promocions en les idees del Projecte. Va ser una tasca àrdua que va escometre personalment, va detectar gent capaç de sortir de les creences i motlles establerts en el Sistema i que manejaven la seva vida sobre la base de valors i conductes atípiques, segons el punt de vista acceptat per l'eficientisme en voga. Quan aquest singular contingent va estar llest va anomenar l'organització "Comitè per a la Defensa del Sistema Nervios Feble" i va desenvolupar les seves activitats com a institució dedicada a rescatar i protegir individus intel·lectualment ineptes pel que fa a la seva adaptació al Sistema. D'altra banda, va dividir el Comitè en seccions especialitzades i des d'una d'elles va produir material educatiu per als inadaptats de totes les latituds. Al mateix temps, va desenvolupar protectors de programes i antiviruses per a les companyies de programació que lluitaven contra els pirates informàtics.

Téneter II es va instal·lar en la Mesopotàmia per portar endavant un estudi de camp i des d'allà es va mantenir en contacte permanent amb la seu del Comitè. Un bon dia, però, quan es desplaçava entre

els rius Tigris i Èufrates van cessar els seus senyals. Al cap de poques hores en Faro i l'Hurón van arribar al lloc, com a equip de rescat, però només van trobar el seu vehicle, els seus aparells de mesura i un cristall informatiu. A partir d'aquell moment, no es va tenir més notícies de l'expedicionari.

Els caràcters vivents

Ténetor III es va aturar en la caverna. Estava en condicions de sortir a l'espai exterior. "Quin espai exterior?", es va preguntar. N'hauria tingut prou amb treure's el casc per trobar-se assegut en el recinte anecoic. En aquell dubte va recordar la desaparició d'en Ténetor II i la informació incoherent que va lliurar el cristall en ser activat: una holografia monòtona on l'expedicionari apareixia cantant en llarg lament. Això era tot. Però també va recordar la veu del seu mestre. Va sentir els poemes que, tant temps enrere, havia fet onejar com a brisa marina; va sentir la música de cordes i el so dels sintetitzadors; va veure els llenços fosforescents i les pintures que creixien en les parets de manganès flexible; de nou va fregar amb la seva pell les escultures sensibles... D'ell havia rebut la dimensió d'aquell art que tocava els espais profunds, profunds com els negres ulls de la Jalina, profunds com aquell túnel misteriós. Va aspirar amb força i va avançar cap a la sortida de la gruta.

Era una bonica tarda en què esclataven els colors. El sol enrogia les línies muntanyenques mentre els dos rius llunyans serpentejaven en or i plata. Llavors, Ténetor III va assistir a l'escena que l'holografia havia mostrat fragmentàriament.

Allà estava el seu predecessor cantant cap a la Mesopotàmia:

Oh Pare, del recòndit porta les lletres sagrades.

Apropa aquella font on sempre vaig poder veure les branques

obertes del futur!

I mentre el cant es multiplicava en ressons llunyans, apareixia en el cel un punt que s'apropava veloçment. En Ténetor va ajustar el zoom a aquella distància i llavors va veure clarament unes ales i un cap d'àguila; un cos i una cua de lleó; un majestuós vol de nau; un metall viu; un mite i una poesia en moviment que reflectia els feixos del sol ponent. El cant seguia mentre es perfilava la figura alada que estenia les seves fortes potes de lleó. Llavors es va fer el silenci i el griu celeste va obrir el seu enorme bec d'ivori per respondre amb un xiscle que, rodolant en les valls, va despertar les forces de la serp subterrània. Algunes pedres altes s'esmicolaren i, en la seva caiguda, van elevar núvols de sorra i pols. Però tot va quedar en calma quan l'animal va descendir suaument. De seguida un genet va saltar davant l'home que va agrair l'esperada presència del seu pare.

I el genet va extreure d'una alforja que sostenia el griu, un llibre gran, antic com el món. Després, asseguts en el rocós sòl multicolor pare i fill van respirar el capvespre; es van contemplar llargament i així situats van obrir el vell volum. A cada pàgina s'abocaren al cosmos; en una sola lletra van veure moure's les galàxies barrades, els cúmuls globulars oberts. Els caràcters dansaven en els antics pergamins i s'hi llegia el moviment del cosmos.

Al cap de poc temps, els dos homes (si és que eren homes), estaven dempeus. El més ancià, amb les seves llargues robes desajustades i soltes a l'arbitri del vent, va somriure com ningú no hauria pogut somriure mai en aquest món. En el cor d'en Ténetor III es van sentir les seves paraules: "Una nova espècie s'obrirà a l'Univers. La nostra visita s'ha acabat!". I res més.

Res més

Davant els ulls d'en Ténetor estaven els rius que serpentejaven en or i plata i es convertien per moments en les branques arterials i venoses que irrigaven el seu cos. En el rectangle del visor apareixien els seus pulmons que delataven el panteix respiratori, això li va fer comprendre d'on havien sortit les batents ales del griu. I en una zona de la seva memòria va saber trobar les imatges mítiques que havia vist plasmades amb tanta realitat.

Va decidir tornar a la gruta al mateix temps que observava la cadena alfanumèrica que es desplaçava en la vora de la pantalla. Immediatament el rectangle va mostrar el moviment que les seves imatges induïen infinitesimalment en les seves cames i així va penetrar en la caverna. "Sé el que em faig" va pensar, "sé el que em faig!". Però aquestes paraules dites per a si mateix van retronar fora, van arribar a les seves oïdes des de fora. En mirar la paret rocosa va sentir frases referides a ella... Estava trencant la barrera de les mencions on es barrejen els diferents sentits; tal vegada per això va recordar aquell poema que recitava el seu mestre:

“A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu: voyelles

Je dirai quelque jour vos naissances latentes”⁸

Després va veure una pedra que obria les seves arestes com a flors acolorides i en aquell calidoscopi va advertir que estava trencant la barrera de la visió. I va traspasar cada sentit com fa l'art profund quan toca els límits de l'espai de l'existència.

Va tirar cap amunt el seu casc i es va trobar a la cambra anecoica, però no estava sol. Per algun motiu, la secció en ple estava envoltant-lo. La Jalina el va besar suaument al mateix temps que la impaciència del conjunt es va fer sentir amb força.

–No diré res! –van ser les escandaloses paraules d'en Ténedor.

Però després va explicar que es posaria immediatament a elaborar un informe que no havia de ser conegut pels altres fins que cadascú hagués fet la seva part. Així doncs, es va disposar que, un darrere l'altre, els membres de la secció viatgessin a l'espai virtual pur. Al final es processarien dades exemptes de mútues influències i llavors seria el moment d'iniciar les discussions. Perquè si ocorria que tots reconeixien el mateix paisatge en l'espai virtual pur, el Projecte podria realitzar-se. Com arribaria a tothom? Com ha arribat qualsevol tecnologia. A més, els canals de distribució estaven oberts per aquella xarxa de gent excepcional que estava més enllà de la closca externa a què havia estat reduït l'ésser humà. Ara sabia que existia, que tots els altres existien i que això era la primera cosa en una llarga escala de prioritats.

Gens de suport a les colònies planetàries!

–Bon dia, senyora Walker.

–Bon dia, senyor Ho.

–M'imagino que haurà vist l'informe del matí. Sí, per descomptat. També suposo que en la compulsació diària haurà decidit influir en el tema de les colònies planetàries.

–Així és, senyor Ho. Així és. Ningú en aquesta Terra recolzarà cap esforç, fins que no s'acabi amb la monstruositat que un sol ésser humà estigui sota els rangs de vida que tots gaudim.

–Com m'alegra sentir-la, senyora Walker. Com me n'alegro! Però digui'm, en quin moment va començar a canviar tot?... Quan ens vam adonar que existíem i que, per tant, els altres existien? Ara mateix jo sé que existeixo, quina estupidesa! No és cert, senyora Walker?

–No és cap estupidesa. Jo existeixo, perquè vostè existeix i a l'inrevés. Aquesta és la realitat, tota la resta és una estupidesa. Crec que els nois de... com és que es deia?... Alguna cosa així com “La Intel·ligència Maldestra”?

–El Comitè per a la Defensa del Sistema Nerviós Feble. Ningú els recorda, per això els he dedicat un poema.

–Això, això. Bé, els nois s'ho van arreglar per posar les coses en clar. De debò no sé com ho van fer, però ho van fer. D'una altra manera estaríem convertits en formigues, o en abelles, o en *trifinus melancòlicus*! No advertiríem res. Almenys durant un temps més; tal vegada nosaltres no haguérem viscut això que estem vivint. Només lamento els casos de la Clotilde i en Damián i tants d'altres que no van aconseguir veure el canvi. Estaven realment desesperats i el més greu és que no sabien per què. Però mirem cap al futur.

–Així és, així és. Tota l'organització social, si és que es pot anomenar així, s'està desplomant. En tan poc temps s'està desarticulant completament. És increïble! Però aquesta crisi val la pena. Alguns s'espanten perquè creuen que perdran alguna cosa, però què perdran? Ara mateix estem modelant una societat nova. I quan arreglem bé la nostra casa, farem un nou salt. Aleshores sí que vindran les colònies planetàries i les galàxies i la immortalitat. No em preocupa que en el futur entrem en una nova estupidesa perquè ja haurem crescut i, pel que sembla, la nostra espècie se les arregla just en els moments més difícils.

–Els van començar amb els programes de l'espai virtual. Els van fer de tal manera que tothom va voler posar-se a jugar i, de sobte, les persones van advertir que no eren figures planes retallades. Es van adonar que existien. Els nois van ser el ferment d'alguna cosa que segurament anava a succeir, en cas contrari no s'explica la velocitat de l'assumpte. La gent va prendre tot a les seves mans, ja ho crec! El final de la història va ser espectacular ja que el vuitanta-cinc per cent de la

població mundial, o va somiar o va veure el lleó alat, i també va sentir les paraules del visitant quan tornava al seu món. Jo ho vaig veure i vostè?

– Jo ho vaig somiar.

– Tant és... Per ser aquesta la primera vegada que parlem, li semblarà excessiu si li demano un gran favor?

– Vinga, vinga, senyora Walker. Estem vivint un nou món i encara ens costa una mica trobar formes lliures de comunicació personal.

– Em llegirà vostè els seus poemes? Imagino que són ineficients, arbitraris i, sobretot, reconfortants.

– Així és, senyora Walker. Són ineficients i reconfortants. En qualsevol moment els li llegiré. Passi vostè un dia meravellós.

Notes dels traductors de l'obra *El dia del lleó alat*

1. Traducció aproximada des del *lunfardo*: “Murrri, tu sí que ets un espavilat. Amb la feina de la teca et sobren les nenes i els calés. En canvi jo de taxista; pura misèria de cafè, pa i mantega! Fot el camp, pocavergonya, i no t'oblidis dels pobres, no te n'oblidis!”...
2. Traducció aproximada des del *lunfardo*: “Vés a prendre pel sac, bardaixot!”
3. Atès que les traduccions i fins i tot l'ordenació de les quartetes d'Omar Khayyam són molt controvertides, s'ha optat per traduir directament la versió escollida per l'autor. Transcrivim la traducció del persa al català que en fa l'Àlex Queraltó a “Quartetes”, Adesiara Editorial, Martorell, 2010: “*Si la vida s'acaba, ¿què m'importen Balkh o Bagdad? Si la copa és plena, què m'importa si el vi és dolç o amarg? Beu vi, que després de nosaltres aquesta mateixa lluna seguirà canviant, de plena a nova, de nova a plena*” “*No vull res més que aquell vi rogenic que embriaga, un llibre de poemes, felicitat i un crostó de pa.*” “*Alguns diuen que el paradís, amb les hurís, és agradable, però jo dic que el suc de la vinya encara ho és més. Pren el que pots abastar, oblida't del que prometen, que el so del timbal només és agradable de lluny.*”
4. Fragment del poema *Edgar Allan Poe*, inclòs a l'obra: *El otro, el mismo*, de Jorge Luis Borges, (1969). Traducció aproximada: *Com de l'altre costat del mirall / es va lliurar solitari al seu complex / destí d'inventor de malsons / tal vegada, de l'altre costat de la mort, / segueixi erigint solitari i fort / esplèndides i atroces meravelles.*
5. Traducció de Francesc Parcerisas. Editorial La Magrana, abril 1981. En l'original, Silo cita: E. A. Poe, *La narración de A. Gordon Pym*, Buenos Aires, Hyspanamèrica, 1983, p. 114.
6. S'ha optat per mantenir el títol original en comptes de posar la traducció catalana *Programari i maquinari*.
7. Traducció literal de la versió castellana de l'original. Transcrivim la traducció que en fa l'Àngela Carramiñana a *Medea*. Eurípides. Ed. La Magrana, 2001. “*Zeus, sents això, com sóc refusat i el que he de patir d'aquesta dona odiosa, d'aquesta lleona assassina d'infants?*”
8. Primers versos del poema *Voyelles* d'Arthur Rimbaud. En la traducció d'en Joan Brossa: “A negre, E blanc, I roig, U verd, O blau: vocals, algun dia us diré les naixences latents”.

CARTES ALS MEUS AMICS

Sobre la crisi social i personal en el moment actual

PRIMERA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics:

Des de fa temps rebo correspondència des de diferents països demanant explicació o ampliacions sobre temes que apareixen en els meus llibres. En general es reclama clarificació sobre assumptes tan concrets com la violència, la política, l'economia, l'ecologia i les relacions socials i interpersonals. Com es pot veure, les preocupacions són moltes i diverses i és clar que en aquests camps hauran de ser els especialistes els qui en donin resposta. Per descomptat que aquest no és el meu cas.

Fins on em sigui possible, tractaré de no repetir allò que ja està escrit en altres llocs i tant de bo pugui esbossar en poques línies la situació general que ens toca viure i les tendències més immediates que es perfilen. En altres èpoques s'hauria pres com a fil conductor d'aquest tipus de descripció una certa idea de "malestar de la cultura" però avui, en canvi, parlarem de la modificació veloç que s'està produint en les economies, en els costums, en les ideologies i en les creences i tractarem de rastrejar una certa desorientació que sembla asfixiar els individus i els pobles.

Abans d'entrar en tema, voldria fer dues advertències: una en referència al món que se'n va anar i que sembla que es consideri en aquest escrit amb una certa nostàlgia i una altra que apunta al mode d'exposar en el qual es podria veure una total absència de matisos, ja que es porten les coses a un primitivisme de plantejament que en realitat aquells que nosaltres critiquem no formulen d'aquesta manera. Diré que els qui creiem en l'evolució humana no estem deprimits pels canvis sinó que més aviat desitgem un increment en l'acceleració dels esdeveniments mentre tractem d'adaptar-nos creixentment als nous temps. Quant a la manera d'expressar l'argumentació dels defensors del "Nou Ordre", puc comentar el següent: en parlar-ne no han deixat de ressonar en mi els acords d'aquelles ficcions literàries diametralment, *1984* d'Orwell i *Un món feliç* de Huxley. Aquells magnífics escriptors vaticinaren un món futur en què per mitjans violents o persuasius l'ésser humà acabava submergit i robotitzat. Crec que ambdós atribuïren massa intel·ligència als "dolents" i massa estupidesa als "bons" de les seves novel·les, moguts potser per un pessimisme de rerefons que ara no és hora d'interpretar. Els "dolents" d'avui són persones amb molts problemes i una gran avidesa, però, en tot cas, incompetents per orientar processos històrics que, clarament, escapen a la seva voluntat i capacitat de planificació. En general es tracta de gent poc estudiosa i de tècnics al seu servei que disposen de recursos parcel·lats i patèticament insuficients. Així és que demanaré no prendre molt seriosament alguns paràgrafs en què en realitat ens divertim posant en les seves boques paraules que no diuen, encara que les seves intencions vagin en aquesta direcció. Crec que cal considerar aquestes coses fora de tota solemnitat (afí a l'època que mor) i, en canvi, plantejar-les amb el bon humor i l'esperit de broma que campa a les cartes intercanviades per les gents veritablement amigues.

1.- La situació actual

Des de l'inici de la seva història, la humanitat evoluciona treballant per assolir una vida millor. Malgrat els avenços, avui s'utilitzen el poder i la força econòmica i tecnològica per assassinar, empobrir i oprimir en vastes regions del món destruint, a més, el futur de les noves generacions i l'equilibri general de la vida al planeta. Un petit percentatge de la humanitat posseeix grans riqueses mentre les majories pateixen necessitats serioses. En alguns llocs hi ha feina i remuneració suficients, però en d'altres la situació és desastrosa. A tot arreu els sectors més humils pateixen horrors per no morir-se de fam. Avui, mínimament, i pel sol fet d'haver nascut en un medi social, tot ésser humà requereix adequada alimentació, sanitat, habitatge, educació, vestit, serveis... i en arribar a certa edat necessita assegurar

el seu futur pel temps de vida que li resti. Amb tot el dret la gent vol això per a ella i per als seus fills i ambiciona que aquests puguin viure millor. No obstant això, avui aquestes aspiracions de milers de milions de persones no són satisfetes.

2.- L'alternativa d'un món millor

Tractant de moderar els problemes esmentats, s'han fet diferents experiments econòmics amb resultats diversos. Actualment es tendeix a aplicar un sistema en què suposades lleis de mercat regularan automàticament el progrés social i superaran el desastre produït per les anteriors economies dirigistes. Segons aquest esquema, les guerres, la violència, l'opressió, la desigualtat, la pobresa i la ignorància, aniran retrocedint sense que es produeixin grans sotracs. Els països s'integraran en mercats regionals fins a arribar a una societat mundial sense barreres de cap tipus. I així com els sectors més pobres dels punts més desenvolupats aniran elevat el seu nivell de vida, les regions menys avançades rebran la influència del progrés. Les majories s'adaptaran al nou esquema que tècnics capacitats, o homes de negocis, estaran en condicions de posar en marxa. Si alguna cosa falla, no serà per les lleis econòmiques naturals sinó per deficiències d'aquests especialistes que, com succeeix en una empresa, hauran de reemplaçar-se totes les vegades que sigui necessari. D'altra banda, en aquesta societat "lliure" serà el públic qui decidirà democràticament entre diferents opcions d'un mateix sistema.

3.- L'evolució social

Donada la situació actual i l'alternativa que es presenta per a l'assoliment d'un món millor, cal reflexionar breument entorn d'aquesta possibilitat. En efecte, s'han realitzat nombroses proves econòmiques que han presentat resultats irregulars i sobre això se'ns diu que l'experiment nou és l'única solució als problemes fonamentals. Així i tot, no arribem a comprendre alguns aspectes d'aquesta proposta. En primer lloc apareix el tema de les lleis econòmiques. Sembla que existirien certs mecanismes, com en la natura, que en jugar lliurement regularien l'evolució social. Tenim dificultats per acceptar que qualsevol procés humà, i per descomptat el procés econòmic, sigui del mateix ordre que els fenòmens naturals. Creiem, contràriament, que les activitats humanes són no-naturals, són intencionals, socials i històriques; fenòmens, aquests, que no existeixen ni en la natura en general ni en les espècies animals. Tractant-se doncs d'intencions i d'interessos, tampoc no hi ha motiu per suposar que els sectors que retenen el benestar estiguin preocupats per superar les dificultats d'altres menys afavorits. En segon lloc, l'explicació que se'ns dona respecte al fet que sempre hi ha hagut grans diferències econòmiques entre uns quants i les majories i que, malgrat això, les societats han progressat, ens sembla insuficient. La història ens ensenya que els pobles han avançat reclamant els seus drets enfront dels poders establerts. El progrés social no s'ha produït perquè la riquesa acumulada per un sector després s'hagi desbordat automàticament "cap avall". En tercer lloc, presentar com a model determinats països que operen amb aquesta suposada economia lliure i avui tenen un bon nivell de vida, sembla un excés. Aquests països realitzaren guerres d'expansió sobre altres, imposaren el colonialisme, el neocolonialisme i la partició de nacions i regions; recaptaren a partir de la discriminació i la violència i, finalment, absorbiren mà d'obra barata, alhora que imposaren termes d'intercanvi desfavorables per a les economies més dèbils. Es podrà argumentar que aquells eren els procediments que s'entenen com a "bons negocis". Però si s'afirma això, no es podrà sostenir que el desenvolupament esmentat sigui independent d'un tipus especial de relació amb altres pobles. En quart lloc, se'ns parla de l'avenç científic i tècnic i de la iniciativa que es desenvolupa en una economia "lliure". Quant a l'avenç científic i tècnic s'ha de saber que aquest opera des que l'home va inventar la maça, la palanca, el foc, etcètera, en una acumulació històrica que no sembla que s'hagi ocupat gaire de les lleis del mercat. Si, en canvi, es vol dir que les economies abundants succeïen talents, paguen equipament i investigació i que, finalment, són motivadores per a una millor remuneració, direm que això és així des d'èpoques mil·lenàries i que tampoc no és degut a un tipus especial d'economia sinó senzillament al fet que en aquell lloc existeixen recursos suficients amb independència de l'origen de la potencialitat econòmica esmentada. En cinquè lloc, queda l'expedient d'explicar el progrés d'aquestes comunitats per l'intangible "do" natural de talents especials, virtuts cíviques, laboriositat, organització i coses per l'estil. Aquest ja no és un argument, sinó una declaració devocional en la qual s'escamoteja la realitat social i històrica que explica com s'han format aquests pobles.

És clar que tenim molt desconeixement per comprendre com és que amb aquests antecedents històrics es podrà sostenir aquest esquema en el futur immediat, però això forma part d'una altra discussió, la discussió entorn de si existeix realment tal economia lliure de mercat, o si es tracta de proteccionismes i dirigismes encoberts que, de sobte, obren determinades vàlvules allà on se senten que dominen una situació i en tanquen d'altres en cas contrari. Si això és així, tot el que s'afegeixi com una promesa d'avenç quedarà reservat només a l'explosió i difusió de la ciència i de la tecnologia independentment del suposat automatisme de les lleis econòmiques.

4.- Els futurs experiments

Com ha succeït fins avui, quan sigui necessari es reemplaçarà l'esquema vigent per un altre que "corregi" els defectes del model anterior. D'aquesta manera, i pas a pas, la riquesa es continuarà concentrant en mans d'una minoria cada vegada més poderosa. És clar que l'evolució no es detindrà, ni tampoc les legítimes aspiracions dels pobles. Així és que en poc temps seran escombrades les últimes ingenuïtats que asseguren el final de les ideologies, les confrontacions, les guerres, les crisis econòmiques i els desbordaments socials. És clar que tant les solucions com els conflictes es mundialitzaran perquè ja no quedaran punts desconnectats entre si. També hi ha una cosa segura: no es podran sostenir ni els esquemes actuals de dominació ni tampoc les fórmules de lluita que han estat vigents fins al dia d'avui.

5.- El canvi i les relacions entre les persones

Tant la regionalització dels mercats com la reivindicació localista i de les ètnies apunten a la desintegració de l'Estat nacional. L'explosió demogràfica a les regions pobres porta la migració al límit del control. La gran família camperola es disgrega i desplaça la generació jove cap a l'amuntegament urbà. La família urbana industrial i postindustrial es redueix al mínim, mentre les macrociutats absorbeixen contingents humans formats en altres paisatges culturals. Les crisis econòmiques i les reconversions dels models productius fan que la discriminació irrompi novament. Mentrestant, l'acceleració tecnològica i la producció massiva deixen obsolets els productes en l'instant d'entrar en el circuit de consum. El reemplaçament d'objectes es correspon amb la inestabilitat i el desplaçament en la relació humana. L'antiga solidaritat, hereva d'allò que en algun moment es va anomenar "fraternitat", ha acabat per perdre significat. Els companys de feina, d'estudi, d'esport i les amistats d'altres èpoques prenen el caràcter de competidors, els membres de la parella lluiten pel domini i calculen des de l'inici de la relació quina serà la quota de benefici en mantenir-se units o quina serà la quota en cas de separar-se. Mai el món no ha estat tan ben comunicat com ara, malgrat això els individus pateixen cada dia més una incomunicació angoixant. Mai els centres urbans no han estat tan poblats com ara, no obstant això la gent parla de "soledat". Mai les persones no han necessitat tant com ara el caliu d'altres persones, malgrat tot qualsevol acostament converteix en sospitosa l'amabilitat i l'ajuda. Així han deixat la pobra gent, fent creure a tot infeliç que té quelcom important per perdre i aquest "quelcom" eteri és ambicionat per la resta de la humanitat! En aquestes condicions, se li pot explicar aquest conte com si es tractés de la més autèntica realitat.

6.- Un conte per a aspirants a executius

"La societat que s'està posant en marxa, portarà finalment l'abundància. Però apart dels grans beneficis objectius, tindrà lloc un alliberament subjectiu de la humanitat. L'antiga solidaritat, pròpia de la pobresa, no serà necessària. Molts ja estan d'acord que amb els diners, o quelcom equivalent, se solucionaran quasi tots els problemes, consegüentment els esforços, pensaments i somnis aniran llançats cap a aquella direcció. Amb diners es comprarà bon menjar, bon habitatge, viatges, diversions, joguines tecnològiques i persones que faran allò que hom vulgui. Hi haurà un amor eficient, un art eficient i uns psicòlegs eficients que arranjaran els problemes personals que poguessin quedar i que més endavant la nova química cerebral i l'enginyeria genètica acabaran de resoldre."

"En aquesta societat d'abundància minvaran el suïcidi, l'alcoholisme, la drogoaddicció, la inseguretat ciutadana i la delinqüència, com ja mostren avui els països econòmicament més desenvolupats (?). També desapareixerà la discriminació i augmentarà la comunicació entre les persones. Ningú no se sentirà empès a pensar innecessàriament en el sentit de la vida, en la soledat, la malaltia, la vellesa i la mort perquè amb els cursos adequats i algun ajut terapèutic, s'aconseguirà bloquejar aquests reflexos que tant han detingut el rendiment i l'eficiència de les societats. Tothom confiarà en tothom perquè la competència en la feina, en els estudis, en la parella, acabarà per establir relacions madures."

"Finalment les ideologies hauran desaparegut i ja no s'utilitzaran per rentar el cervell de la gent. Per cert que ningú no impedirà la protesta o la disconformitat en temes menors, sempre que per expressar-se, es pagui en els canals adequats. Sense confondre llibertat amb llibertinatge, els ciutadans es reuniran en grups petits (per raons sanitàries) i podran expressar-se en llocs oberts (sense pertorbar amb sons que contaminin o amb publicitat que enlletgeixi el "municipi" o com s'anomeni més endavant)."

"Però el més extraordinari tindrà lloc quan ja no sigui necessari el control policial donat que cada ciutadà serà algú decidit que tindrà cura dels altres per les mentides que podria intentar inculcar-los algun terrorista ideològic. Aquests defensors tindran tanta responsabilitat social que acudiran, comes ajudeu-me, als mitjans de comunicació on trobaran immediata acollida per alertar la població; escriuran brillants estudis que seran publicats immediatament i organitzaran fòrums en què formadors d'opinió de

gran cultura, aclariran algun desprevingut que encara podria quedar a mercè de les forces obscures del dirigisme econòmic, de l'autoritarisme, de l'antidemocràcia i el fanatisme religiós. Ni tan sols serà necessari perseguir els perturbadors perquè, amb un sistema de difusió tan eficient, ningú no voldrà acostar-s'hi per no contaminar-se. En el pitjor dels casos, se'ls desprogramarà amb eficàcia i ells agrairan públicament la seva reinserció i el benefici que els produirà reconèixer les bondats de la llibertat. Alhora, aquells defensors esforçats, si és que no són enviats específicament per accomplir tan important missió, seran gent comuna que podrà sortir així de l'anonimat, ser reconeguda socialment per la seva qualitat moral, signar autògrafs i, com és lògic, rebre una merescuda retribució.”

“La Companyia serà la gran família que afavorirà la capacitació, les relacions i l'esbargiment. La robòtica haurà suplantat l'esforç físic d'altres èpoques i treballar per a la Companyia des de la mateixa casa, serà una veritable realització personal.”

“Així, la societat no necessitarà organitzacions que no estiguin incloses en la Companyia. L'ésser humà que tant ha lluitat pel seu benestar, finalment haurà arribat al cel. Saltant de planeta en planeta haurà descobert la felicitat. Instal·lat allà serà un jove competitiu, seductor, adquisitiu, triomfador i pragmàtic (sobre tot pragmàtic)... executiu de la Companyia!”

7.- El canvi humà

El món varia a gran velocitat i moltes coses en què fins fa poc es creia cegament ja no poden sostenir-se. L'acceleració està generant inestabilitat i desorientació en totes les societats, siguin pobres o opulentes. En aquest canvi de situació, tant els dirigents tradicionals i els seus “formadors d'opinió”, com els antics lluitadors polítics i socials, deixen de ser referència per a la gent. Malgrat tot, està naixent una sensibilitat que es correspon amb els nous temps. És una sensibilitat que copsa el món com una globalitat i que s'adona que les dificultats de les persones en qualsevol lloc acaben implicant-ne d'altres encara que es trobin a molta distància. Les comunicacions, l'intercanvi de béns i el desplaçament veloç de grans contingents humans d'un punt a l'altre, mostren aquest procés de mundialització creixent. També estan sorgint nous criteris d'acció en comprendre's la globalitat de molts problemes, i fan caure en compte que la tasca d'aquells que volen un món millor, serà efectiva si se la fa créixer des del medi en què es té alguna influència. A diferència d'altres èpoques plenes de frases buides amb les quals es buscava reconeixement extern, avui comença a valorar-se la feina humil i sentida mitjançant la qual no es pretén engrandir la pròpia figura, sinó canviar un mateix i ajudar a canviar el medi immediat familiar, laboral i de relació. Els qui estimen la gent realment, no menyspreen aquesta tasca sense estridències, incomprendible en canvi per a qualsevol oportunista format en l'antic paisatge dels líders i les masses, paisatge en què ell va aprendre a utilitzar els altres per ser catapultat cap a la cúspide social. Quan algú comprova que l'individualisme esquizofrènic ja no té sortida i comunica obertament a tots els seus coneguts què és el que pensa i què és el que fa sense el temor ridícul a no ser comprès; quan s'acosta a altres; quan s'interessa per cada individu i no per la massa anònima; quan promou l'intercanvi d'idees i la realització de treballs en conjunt; quan clarament exposa la necessitat de multiplicar aquesta tasca de reconexió en un teixit social destruït per altres; quan sent que fins i tot la persona més “insignificant” és de superior qualitat humana que qualsevol malànima col·locat en el cim de la conjuntura de l'època... quan passa tot això, és perquè a l'interior d'aquest algú novament comença a parlar el Destí que ha mogut els pobles en la seva millor direcció evolutiva, aquell Destí tantes vegades torçat i tantes vegades oblidat, però retrobat sempre en els tombants de la història. No només s'albira una nova sensibilitat, una nova forma d'acció sinó, a més, una nova actitud moral i una nova disposició tàctica davant la vida. Si se'm requerís precisar el que més amunt he anunciat, diria que la gent, encara que això s'hagi repetit des de fa tres mil·lennis, avui experimenta de manera nova la necessitat i la veritat moral de tractar els altres com un voldria ser tractat. Afegiria que, quasi com a lleis generals de comportament, avui s'aspira a: 1.- una certa proporció, que tracti d'ordenar les coses importants de la vida, les porti en conjunt i eviti que unes s'avancin i altres s'endarrereixin excessivament; 2.- una certa adaptació creixent, que actuï a favor de l'evolució (no simplement de la curta conjuntura) i faci el buit a les diferents formes d'involució humana; 3.- una certa oportunitat, que retrocedeixi davant d'una gran força (no davant de qualsevol inconvenient) i avanci en el seu declivi; 4.- una certa coherència, que acumuli accions que donen sensació d'unitat i acord amb si mateix i es desempallegui d'aquelles que produeixen contradicció i que es registren com a desacord entre allò que es pensa, se sent i es fa. No crec que sigui el cas explicar perquè dic que s'està “sentint la necessitat i la veritat moral de tractar els altres com un vol ser tractat”, davant de l'objecció que posa el fet que no s'actua així en aquests moments. Tampoc crec que m'hagi d'estendre en explicacions sobre què entenc per “evolució” o per “adaptació creixent” i no simplement per adaptació de permanència. Quant als paràmetres del retrocedir o avançar davant de forces, siguin grans o declinants, sens dubte que s'hauria de comptar amb indicadors ajustats que no he mencionat. Per acabar, això d'acumular accions unives davant de les situacions contradictòries immediates que ens toca viure o, en sentit oposat, desempallegar-se de la contradicció, apareix clarament com una

dificultat. Això és cert, però si es revisa el que hem comentat més amunt, es veurà que he esmentat totes aquestes coses dintre del context d'un tipus de comportament al qual avui comença a aspirar-se, bastant diferent d'aquell que es pretenia en altres èpoques.

He tractat d'anotar algunes característiques especials que es presenten i corresponen a una nova sensibilitat, una nova forma d'acció interpersonal i un nou tipus de comportament personal que, em sembla, han depassat la simple crítica de situació. Sabem que la crítica és sempre necessària però, quant més necessari és fer quelcom diferent d'allò que critiquem!

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

21 de febrero de 1991

SEGONA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

En una carta anterior vaig referir-me a la situació que ens toca viure i a certes tendències que mostren els esdeveniments. Vaig aprofitar per discutir algunes propostes que els defensors de l'economia de mercat anuncien com si es tractés de condicions ineludibles per a qualsevol progrés social. També vaig destacar el deteriorament creixent de la solidaritat i la crisi de referències que en aquest moment es verifica. Per acabar, vaig esbossar algunes característiques positives que comencen a observar-se en allò que vaig anomenar "una nova sensibilitat, una nova actitud moral i una nova disposició tàctica davant la vida".

Alguns dels meus corresponents van fer-me notar el seu desacord amb el to de la carta donat que, segons els va semblar, contenia coses massa greus per permetre's ironitzar. Però no dramatitzem! És tan inconsistent el sistema de proves que aporta la ideologia del neoliberalisme, de l'economia social de mercat i del nou ordre mundial que la cosa no és com per arrufar el nas. El que vull dir és que aquesta ideologia està morta en els seus fonaments des de fa molt de temps i que aviat sobrevindrà la crisi pràctica, de superfície, que és la que finalment perceben els qui confonen significat amb expressió, contingut amb forma, procés amb conjuntura. De la mateixa manera que les ideologies del feixisme i del socialisme real havien mort molt temps abans que es produís la seva desfeta pràctica posterior, el desastre de l'actual sistema sorprendrà els benpensants només més endavant. No té això molt de ridícul? És com veure moltes vegades una pel·lícula molt dolenta. Després de tanta repetició ens dediquem a escorcollar en les parets de maçoneria, en el maquillatge dels actors i en les preses d'efecte mentre al costat una senyora s'emociona pel que veu per primera vegada i que, per a ella, és la realitat mateixa. Així és que en el meu descàrrec dic que no m'he burlat de la tragèdia enorme que significa la imposició d'aquest sistema sinó de les seves pretensions monstruoses i el seu final grotesc que ja hem presenciats en molt casos anteriors.

També he rebut correspondència que reclama més precisió en la definició d'actituds que s'haurien d'assumir davant del procés de canvi actual. Sobre això crec que serà millor tractar d'entendre les posicions que prenen diferents grups i persones aïllades abans de fer recomanacions de qualsevol tipus. Em limitaré doncs, a presentar les postures més populars i a donar la meua opinió en els casos que em semblin de més interès.

1.- Algunes postures davant el procés de canvi actual

En el lent progrés de la humanitat s'han acumulat factors fins al moment actual en què la velocitat de canvi tecnològic i econòmic no coincideix amb la velocitat de canvi en les estructures socials i en el comportament humà. Aquest desfasament tendeix a incrementar-se i a generar crisis progressives. Aquest problema s'encara des de diferents punts de vista. Hi ha qui suposa que el desencaixament es regularà automàticament i, per tant, recomanen no tractar d'orientar aquest procés que, a més, seria impossible dirigir. Es tracta d'una tesi mecanicista optimista. N'hi ha d'altres que suposen que es va cap a un punt d'explosió sense remei. És el cas dels mecanicistes pessimistes. També apareixen els corrents morals que pretenen detenir el canvi i, si fora possible, tornar a suposades fonts reconfortants. Representen una actitud antihistòrica. Però també els cíncics, els estoics i els epicuris contemporanis comencen a fer sentir les seves veus. Uns neguen importància i sentit a tota acció; altres enfronten els fets amb enteresa encara que tot surti malament. Finalment els tercers, tracten de treure partit de la situació i pensen, simplement, en el seu hipotètic benestar que estenen, a tot estirar, als seus fills. Com en èpoques finals de civilitzacions passades, molta gent assumeix actituds de salvació individual i

suposen que no té sentit ni possibilitat d'èxit qualsevol tasca que s'emprèn en conjunt. En tot cas, el conjunt té utilitat per a l'especulació estrictament personal i per això els líders empresarials, culturals o polítics, necessiten manipular i millorar la seva imatge fent-se creïbles, fent creure als altres que ells pensen i actuen en funció dels altres. Per descomptat que aquesta ocupació té els seus disgustos perquè tothom coneix el truc i ningú no creu en ningú. Els antics valors religiosos, patriòtics, culturals, polítics i gremials queden supeditats als diners en un camp en què la solidaritat i, per tant, l'oposició col·lectiva a aquest esquema queden fora, alhora que el teixit social es descompon gradualment. Després sobrevindrà una altra etapa en què l'individualisme a ultrança serà superat... però aquest és un tema per a més endavant. Amb el nostre paisatge de formació a l'esquena i amb les creences en crisi no estem en condicions d'admetre encara que s'aproxima aquest nou moment històric. Avui, tant si tenim una petita parcel·la de poder com si depenem absolutament del poder d'altri, tots ens trobem tocats per l'individualisme, en el qual clarament porta avantatge qui està més ben instal·lat en el sistema.

2.- L'individualisme, la fragmentació social i la concentració de poder en les minories

Però l'individualisme porta necessàriament a la lluita per la supremacia del més fort i a la recerca de l'èxit a qualsevol preu. Aquesta postura va començar amb uns quants que van respectar certes regles del joc entre ells davant de l'obediència de molts. De tota manera aquesta etapa s'esgotarà en un "tots contra tots" perquè tard o d'hora es decantarà el poder a favor del més fort i la resta donant-se suport entre ells o amb el suport d'altres faccions acabarà per desarticlar un sistema tan fràgil. Però les minories han anat canviant amb el desenvolupament econòmic i tecnològic, han perfeccionat els seus mètodes fins al punt que en alguns llocs en situació d'abundància les grans majories desplacen la seva insatisfacció cap a aspectes secundaris de la situació que els toca viure. I s'insinua que encara que creixi el nivell de vida global, les masses postergades s'accontentaran esperant una millor situació a futur perquè sembla que ja no qüestionaran el sistema globalment sinó certs aspectes d'urgència. Tot això mostra un gir important en el comportament social. Si això és així, la militància pel canvi es veurà progressivament afectada i les antigues forces polítiques i socials restaran buides de propostes, creixerà la fragmentació grupal i interpersonal i l'aïllament individual serà mitjanament suplantat per les estructures productores de béns i esbarjo col·lectiu concentrades sota una mateixa direcció. En aquest món paradoxal s'acabaran eliminant tota centralització i tota burocràcia i es trencaran les anteriors estructures de direcció i de decisió, però les esmentades desregulació, descentralització, liberalització de mercats i d'activitats seran el camp més adient perquè floreixi una concentració com no hi ha hagut en cap època anterior, perquè l'absorció del capital financer internacional seguirà creixent en mans d'una banca cada vegada més poderosa. La classe política patirà una paradoxa semblant en haver de proclamar els nous valors que fan perdre poder a l'Estat, amb la qual cosa el seu protagonisme es veurà cada vegada més compromès. Per alguna cosa es van reemplaçant paraules com "govern" per altres com "administració" i es fa entendre als "públics" (no als "pobles") que un país és una empresa.

D'altra banda, i fins que es consolidi un poder imperial mundial, podran tenir lloc conflictes regionals com va passar en el seu moment entre països. Que les esmentades confrontacions es produeixin en el camp econòmic o es desplacin al terreny de la guerra en àrees restringides; que com a conseqüència tinguin lloc desbordaments incoherents i massius; que caiguin governs complets i s'acabin desintegrant països i zones; en res afectarà el procés de concentració al qual sembla apuntar aquest moment històric. Localismes, lluites interètniques, migracions i crisis sostingudes no alteraran el quadre general de concentració de poder. I, quan la recessió i la desocupació afectin també les poblacions dels països rics, haurà passat ja l'etapa de liquidació liberal i començaran les polítiques de control, coacció i emergència al millor estil imperial... qui podrà parlar llavors d'economia de lliure mercat i quina importància tindrà sostenir postures basades en l'individualisme a ultrança?

Però haig de respondre a altres inquietuds que se m'han fet arribar respecte a la caracterització de la crisi actual i les seves tendències.

3.- Característiques de la crisi

Comentarem la crisi de l'Estat nacional, la crisi de regionalització i mundialització i la crisi de la societat, el grup i l'individu.

En el context d'un procés de mundialització creixent, s'accelera la informació i augmenta el desplaçament de persones i béns. La tecnologia i el poder econòmic en augment es concentren en empreses cada vegada més importants. El mateix fenomen d'acceleració en l'intercanvi xoca amb les limitacions i l'alentiment que imposen antigues estructures com l'Estat nacional. El resultat és que tendeixen a esborrar-se les fronteres nacionals dins de cada regió. Això porta al fet que s'hagi d'homogeneïtzar la legislació dels països, no només en matèria de taxes duaneres i documentació personal, sinó en allò que fa a l'adaptació dels seus sistemes productius. El règim laboral i el de

seguretat social segueixen la mateixa direcció. Continuats acords entre aquells països mostren que un parlament, un sistema judicial i un executiu comú, donaran més eficàcia i velocitat a la gestió d'aquella regió. La primitiva moneda nacional va cedint el pas a un tipus de signe d'intercanvi regional que evita pèrdues i demores en cada operació de conversió. La crisi de l'Estat nacional és un fet observable no només en aquells països que tendeixen a incloure's en un mercat regional sinó en d'altres, les atrotinades economies dels quals mostren un deteniment relatiu important. A tot arreu s'alcen veus contra les burocràcies anquilosades i es demana la reforma d'aquells esquemes. En punts en què un país s'ha configurat com a resultat recent de particions i annexions, o com a federació artificial, s'aviven antigues rancúnies i diferències localistes, ètniques i religioses. L'Estat tradicional ha de fer front a aquesta situació centrífuga enmig de creixents dificultats econòmiques que qüestionen precisament la seva eficàcia i la seva legitimitat. Fenòmens d'aquests tipus tendeixen a créixer en el centre d'Europa, a l'Est i als Balcans. Aquestes dificultats també es fan més profundes a l'Orient Mitjà, Llevant i Àsia Anterior. A l'Àfrica, en diversos països delimitats artificialment, es comencen a observar els mateixos símptomes. Les migracions dels pobles cap a les fronteres que posen en perill l'equilibri de la zona comencen a acompanyar aquesta descomposició. N'hi haurà prou que tingui lloc un important desequilibri a la Xina perquè més d'una regió es vegi afectada directament pel fenomen, si a més es considera la inestabilitat actual de l'antiga Unió Soviètica i dels països asiàtics continentals.

Mentrestant s'han configurat centres econòmicament i tecnològicament poderosos que assumeixen caràcter regional: l'Extrem Orient liderat pel Japó, Europa i els Estats Units. L'enlairament i la influència d'aquestes zones mostra un policentrisme aparent, però el desenvolupament dels esdeveniments assenyala que els Estats Units sumen al seu poder tecnològic, econòmic i polític, la seva força militar en condicions de controlar les àrees més importants de proveïment. En el procés de mundialització creixent, aquesta superpotència tendeix a aixecar-se com a rectora del procés actual, en acord o desacord amb els poders regionals. Aquest és el significat últim del nou Ordre Mundial. Sembla que encara no ha arribat l'època de la pau encara que s'hagi dissipat, de moment, l'amenaça de guerra mundial. Explosions localistes, ètniques i religioses; desbordaments socials; migracions i conflictes bèl·lics en àrees restringides semblen amenaçar la suposada estabilitat actual. D'altra banda, les àrees postergades s'allunyen cada vegada més del creixement de les zones econòmicament i tecnològicament accelerades i aquest desfasament relatiu afegeix a l'esquema dificultats addicionals. El cas de l'Amèrica Llatina és exemplar en aquest aspecte ja que, encara que l'economia d'alguns dels seus països experimenti un creixement important en els anys vinents, la dependència respecte als centres de poder es farà cada vegada més notòria.

Mentre creix el poder regional i mundial de les companyies multinacionals, mentre es concentra el capital financer internacional, els sistemes polítics perden autonomia i la legislació s'adequa als dictàmens dels nous poders. Nombroses institucions poden avui ser suplides directament o indirectament pels departaments o fundacions de la Companyia que estan en condicions, en alguns punts, d'assistir al naixement, capacitació, ubicació laboral, matrimoni, esbargiment, informació, seguretat social, jubilació i mort dels seus empleats i els seus fills. El ciutadà ja pot, en certs llocs, esquivar aquells vells tràmits i tendeix a manegar-se amb una targeta de crèdit i, de mica en mica, amb una moneda electrònica en la qual constaran no solament les seves despeses i els seus dipòsits sinó tot tipus d'antecedents significatius i situació actual degudament computada. Per descomptat que tot això allibera ja uns quants alentiments i preocupacions secundàries, però aquests avantatges personals serviran també a un sistema de control encobert. Al costat del creixement tecnològic i de l'acceleració del ritme de vida, la participació política disminueix, el poder de decisió es fa remot i cada vegada més intermediat. La família es redueix i explota en parelles cada vegada més mòbils i canviant, la comunicació interpersonal es bloqueja, l'amistat desapareix i la competència enverina totes les relacions humanes fins al punt que tots desconfien de tots i la sensació d'inseguretat ja no es basa en el fet objectiu de l'augment de la criminalitat, sinó sobretot en un estat d'ànim. S'ha d'afegir que la solidaritat social, de grup i interpersonal desapareix molt ràpidament, que la drogoaddicció i l'alcoholisme fan estralls, que el suïcidi i les malalties mentals tendeixen a incrementar-se perillosament. Per descomptat que a tot arreu existeix una majoria saludable i raonable, però els símptomes de tant desencaixament ja no ens permeten parlar d'una societat sana. El paisatge de formació de les noves generacions compta amb tots els elements de crisi que hem esmentat abans i no només formen part de la seva vida la seva capacitació tècnica i laboral, les telenovelles, les recomanacions dels "opinadors" dels mitjans massius, les declamacions sobre la perfecció del món en què vivim o, per al jovent més afavorit, l'esbargiment de la motocicleta, els viatges, la roba, l'esport, la música i els artefactes electrònics. Aquest problema del paisatge de formació en les noves generacions amenaça obrir enormes esquerdes entre grups de diferents edats i fer palesa una dialèctica generacional virulenta de gran profunditat i d'enorme extensió geogràfica. És clar que s'ha instal·lat en el cim de l'escala de valors el mite dels diners i a ell, creixentment, se subordina tot. Un contingent important de la societat no vol sentir parlar d'allò que li recorda l'envelliment i la mort i desqualifica tot

tema que es relacioni amb el significat i el sentit de la vida. I hem de reconèixer en això una certa raonabilitat, perquè la reflexió sobre aquests punts no coincideix amb l'escala de valors establerta en el sistema. Són massa greus els símptomes de la crisi per no veure'ls i, malgrat això, alguns diran que és el preu que s'ha de pagar per existir a finals del segle XX. D'altres afirmaran que estem entrant en el millor dels mons. El rerefons que opera en aquestes afirmacions està posat pel moment històric en el qual l'esquema global de situació no ha fet crisi, encara que les crisis particulars s'estenguin per tot arreu però, a mesura que els símptomes de descomposició s'accelerïn, canviarà alhora l'apreciació dels esdeveniments perquè se sentirà la necessitat d'establir noves prioritats i nous projectes de vida.

4.- Els factors positius del canvi

El desenvolupament científic i tecnològic no pot ser qüestionat pel fet que alguns avenços hagin sigut o siguin utilitzats en contra de la vida i el benestar. En els casos en què es qüestiona la tecnologia s'hauria de fer una reflexió prèvia respecte de les característiques del sistema que utilitza l'avenç del saber amb finalitats bastardes. El progrés en medicina, comunicacions, robòtica, enginyeria genètica i tants d'altres camps evidentment pot ser utilitzat en direcció destructiva. El mateix és vàlid respecte de la utilització de la tècnica en l'explotació irracional de recursos, pol·lució industrial, contaminació i deteriorament ambiental. Però tot això denuncia el signe negatiu que comanda l'economia i els sistemes socials. Així, sabem perfectament que avui s'està en condicions de solucionar els problemes d'alimentació de tota la humanitat i, malgrat això, comprovem cada dia que hi ha fam, desnutrició i patiments infrahumans, perquè el sistema no està en disposició d'abocar-se a aquests problemes ni de renunciar als seus fabulosos guanys a canvi d'una millora global del nivell humà. Advertim també que les tendències cap a les regionalitzacions i, finalment, cap a la mundialització són manipulades per interessos particulars en detriment dels grans conjunts. Però és clar que tot i amb aquesta distorsió, s'obre pas el procés cap a una nació humana universal. El canvi accelerat que s'està presentant en el món porta a una crisi global del sistema i a la consegüent reordenació de factors. Tot això serà la condició necessària per aconseguir una estabilitat acceptable i un desenvolupament harmònic del planeta. Per tant, malgrat les tragèdies que poden albirar-se en la descomposició d'aquest sistema global actual, l'espècie humana prevaldrà sobre tot interès particular. En la comprensió de la direcció de la història que va començar en els nostres avantpassats homínids rau la nostra fe en el futur. Aquesta espècie que ha treballat i lluitat durant milions d'anys per vèncer el dolor i el patiment no sucumbirà en l'absurd. És per això que és necessari comprendre processos més amplis que simples conjuntures i donar suport a tot el que vagi en direcció evolutiva encara que els resultats no es vegin immediatament. El descoratjament dels éssers humans valerosos i solidaris retarda el pas de la història. Però és difícil comprendre aquest sentit si la vida personal no s'organitza i s'orienta també en direcció positiva. Aquí no estan en joc factors mecànics o determinismes històrics, està en joc la intenció humana que tendeix a obrir-se pas davant totes les dificultats.

Espero, amics meus, passar a temes més reconfortants en la propera carta i deixar de banda l'observació de factors negatius per esbossar propostes d'acord amb la nostra fe en un futur millor per a tots.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

5 de desembre de 1991

TERCERA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

Espero que la present serveixi per ordenar i simplificar les meves opinions respecte a la situació actual. També voldria considerar certs aspectes de la relació entre els individus i entre ells i el medi social en què viuen.

1.- El canvi i la crisi

En aquesta època de gran canvi els individus, les institucions i la societat són en crisi. El canvi serà cada vegada més ràpid i també ho seran les crisis individuals, institucionals i socials. Això anuncia perturbacions que potser no siguin assimilades per amplis sectors humans.

2.- Desorientació

Les transformacions que ara ocorren prenen direccions inesperades i produeixen desorientació general respecte del futur i d'allò que s'ha de fer en el present. En realitat no és el canvi el que ens pertorba, ja que hi observem molts aspectes positius. El que ens inquieta és no saber en quina direcció va el canvi i cap on orientar la nostra activitat.

3.- Crisi en la vida de les persones

El canvi succeeix en l'economia, en la tecnologia i en la societat; sobretot està operant en les nostres vides; en el nostre medi familiar i laboral, en les nostres relacions d'amistat. Es modifiquen les nostres idees i el que havíem cregut sobre el món, sobre les altres persones i sobre nosaltres mateixos. Moltes coses ens estimulen però d'altres ens confonen i ens paralitzen. El comportament dels altres i el propi ens sembla incoherent, contradictori i sense direcció clara, tal com succeeix amb els esdeveniments que ens envolten.

4.- Necessitat de donar orientació a la pròpia vida

Per tant, és fonamental donar direcció a aquest canvi inevitable i no hi ha altra manera de fer-ho que començar per un mateix. Un mateix ha de donar direcció a aquests canvis desordenats, el rumb dels quals desconexem.

5.- Direcció i canvi de situació

Com els individus no existeixen aïllats, si realment encaminen la seva vida, modificaran la relació amb altres en la seva família, en la seva feina i on els toqui actuar. Aquest no és un problema psicològic que es resol dins del cap d'individus aïllats, sinó que es resol quan es canvia la situació en què es viu amb altres mitjançant un comportament coherent. Quan celebrem èxits o ens deprimim pels nostres fracassos, quan fem plans a futur o ens proposem introduir canvis en la nostra vida, oblidem el punt fonamental: som en situació de relació amb altres. No podem explicar què ens passa, ni escollir, sense fer referència a certes persones i a certs àmbits socials concrets. Aquestes persones que tenen especial importància per a nosaltres i aquests àmbits socials en què vivim ens posen en una situació precisa des de la qual pensem, sentim i actuem. Negar això o no tenir-ho en compte crea enormes dificultats. La nostra llibertat d'elecció i acció és delimitada per la situació en què vivim. Qualsevol canvi que desitgem realitzar no pot ser plantejat en abstracte sinó en referència a la situació en què vivim.

6.- El comportament coherent

Si poguéssim pensar, sentir i actuar en la mateixa direcció, si el que fem no ens creés contradicció amb el que sentim, diríem que la nostra vida té coherència. Seríem confiablés davant de nosaltres mateixos, encara que no necessàriament confiablés per al nostre medi immediat. Hauríem d'aconseguir aquesta mateixa coherència en la relació amb altres tractant els altres com voldríem ser tractats. Sabem que pot existir una mena de coherència destructiva com la que observem en els racistes, els explotadors, els fanàtics i els violents, però és clara la seva incoherència en la relació perquè tracten els altres d'una manera molt diferent de la que desitgen per a si mateixos. Aquesta unitat de pensament, sentiment i acció, aquesta unitat en el tracte que es demana amb el tracte que es dona, són ideals que no es realitzen en la vida diària. Aquest és el punt. Es tracta d'ajustar conductes a aquestes propostes, es tracta de valors que, si es prenen amb serietat, encaminen la vida independentment de les dificultats que enfrontem per realitzar-les. Si observem bé les coses, no estàticament sinó en dinàmica, comprendrem això com una estratègia que ha d'anar guanyant terreny a mesura que passi el temps. Aquí sí que valen les intencions encara que les accions no hi coincideixin al principi, sobretot si aquelles intencions són sostingudes, perfeccionades i ampliadess. Aquestes imatges del que es desitja assolir són referències fermes que donen direcció en tota situació. I això que diem no és tan complicat. No ens sorprèn, per exemple, que una persona orienti la seva vida per aconseguir una gran fortuna, tanmateix aquesta persona pot saber per anticipat que no ho aconseguirà. De tota manera, el seu ideal l'impulsa encara que no tingui resultats rellevants. Per què llavors no es pot entendre que, encara que l'època sigui adversa a demanar un tracte que coincideixi amb el tracte que es dona, que encara que sigui adversa a pensar, sentir i actuar en la mateixa direcció, aquests ideals de vida poden donar direcció a les accions humanes?

7.- Les dues propostes

Pensar, sentir i actuar en la mateixa direcció i tractar els altres com un desitja ser tractat són dues propostes tan senzilles que poden ser enteses com a simples ingenuïtats per gent habituada a les complicacions. Malgrat això, rere aquesta aparent candidesa hi ha una nova escala de valors en el punt més alt de la qual es posa la coherència; una nova moral per a la qual no és indiferent qualsevol tipus d'acció; una nova aspiració que implica ser conseqüents en l'esforç per donar direcció als

esdeveniments humans. Rere aquesta aparent candidesa s'aposta pel sentit de la vida personal i social que serà veritablement evolutiu o anirà cap a la desintegració. Ja no podem confiar que vells valors donin cohesió a les persones en un teixit social que dia a dia es deteriora per la desconfiança, l'aïllament i l'individualisme creixents. L'antiga solidaritat entre els membres de classes, associacions, institucions i grups és reemplaçada per la competència salvatge a la qual no escapa ni la parella ni la fraternitat familiar. *En aquest procés de demolició no s'eleva una nova solidaritat a partir d'idees i comportaments del món que se'n va, sinó gràcies a la necessitat concreta de cadascú per donar direcció a la seva vida, per a la qual cosa haurà de modificar el seu propi medi.* Aquesta modificació, si és veritable i profunda, no pot posar-se en marxa per imposicions, per lleis externes o per fanatismes de qualsevol tipus, sinó pel poder de l'opinió i de l'acció mínima conjunta entre les persones que formen part del medi en què hom viu.

8.- Arribar a tota la societat a partir del medi immediat

Sabem que, en canviar positivament la nostra situació, influïrem en el nostre medi i altres persones compartiran aquest punt de vista i es generarà un sistema de relacions humanes en creixement. Haurem de preguntar-nos: Per què hauríem d'anar més enllà d'on vam començar? Senzillament per coherència amb la proposta de tractar els altres com volem que ens tractin. O potser no portaríem als altres quelcom que ha resultat fonamental per a la nostra vida? Si la influència es comença a desenvolupar és perquè les relacions, i per tant els components del nostre medi, s'han ampliat. Aquesta és una qüestió que hauríem de tenir en compte des del principi perquè, encara que la nostra acció es comença a aplicar en un punt reduït, la projecció d'aquesta influència pot arribar molt lluny. No és gens estrany pensar que altres persones decideixin sumar-se en la mateixa direcció. Al capdavant, els grans moviments històrics han seguit el mateix camí: van començar petits, com és lògic, i es van desenvolupar gràcies al fet que la gent els va considerar intèrprets de les seves necessitats i inquietuds. Actuar en el medi immediat, però amb la mirada posada en el progrés de la societat, és coherent amb tot el que hem esmentat. D'altra banda, per què faríem referència a una crisi global que ha de ser enfrontada amb resolució si tot acabés en individus aïllats per als qui els altres no tenen importància? Per necessitat de la gent que coincideixi en donar una nova direcció a la seva vida i als esdeveniments, sorgiran àmbits de discussió i comunicació directa. Més endavant, la difusió a través de tots els mitjans permetrà ampliar la superfície de contacte. El mateix succeirà amb la creació d'organismes i institucions compatibles amb aquest plantejament.

9.- El medi en què es viu

Ja hem comentat que el canvi és tan ràpid i tan inesperat que aquest impacte s'està rebent com a crisi en què es debaten societats senceres, institucions i individus. Per això és imprescindible donar direcció als esdeveniments. No obstant això, com podríem fer-ho sotmesos com estem a l'acció de successos més grans? És evident que hom pot encaminar només aspectes immediats de la pròpia vida i no el funcionament de les institucions ni de la societat. D'altra banda, pretendre donar direcció a la seva vida no és cosa fàcil ja que cadascú viu en situació, no viu aïllat, viu en un medi. Podem veure aquest medi tan ampli com l'Univers, la Terra, el país, l'estat o província, etcètera. No obstant això, hi ha un medi immediat que és on desenvolupem les nostres activitats. Aquest medi és familiar, laboral, d'amistats, etcètera. Vivim en situació amb referència a altres persones i aquest és el nostre món particular del qual no podem prescindir. Actua sobre nosaltres i nosaltres sobre ell de manera directa. Si tenim alguna influència és sobre aquest medi immediat. Però, succeeix que tant la influència que exercim com la que rebem estan afectades, alhora, per situacions més generals, per la crisi i per la desorientació.

10.- La coherència com a direcció de vida

Si es volgués donar alguna direcció als esdeveniments, s'hauria de començar per la pròpia vida i, per fer-ho, hauríem de tenir present el medi en què actuem. Ara bé, a quina direcció podem aspirar? Sens dubte a aquella que ens proporcioni coherència i suport en un medi tan canviant i imprevisible. Pensar, sentir i actuar en la mateixa direcció és una proposta de coherència a la vida. Malgrat tot, això no és tan fàcil, perquè ens trobem en una situació que no hem escollit completament. Estem fent coses que necessitem encara que en gran desacord amb el que pensem i sentim. Estem emplaçats en situacions que no governem. Actuar amb coherència més que un fet és una intenció, una tendència que podem tenir present de manera que la nostra vida es vagi encaminant cap a aquest tipus de comportament. És clar que únicament influïent en aquest medi podrem canviar part de la nostra situació. En fer-ho, estarem donant direcció a la relació amb altres i altres compartiran aquesta conducta. Si a això s'objecta que algunes persones canvien de medi amb certa freqüència per raó de la seva feina o per altres motius, respondrem que aquest fet no modifica en res el que es planteja, ja que sempre s'estarà en situació, sempre s'estarà en un medi donat. Si pretenem coherència, el tracte que donem als altres haurà de ser del mateix gènere que el tracte que exigim per a nosaltres. Així, en aquestes dues propostes trobem els

elements bàsics de direcció fins on arriben les nostres forces. La coherència avança si avança el fet de pensar, sentir i actuar en la mateixa direcció. Aquesta coherència s'estén a altres perquè no hi ha una altra manera de fer-ho i en estendre's a altres comencem a tractar-los de la manera que voldríem ser tractats. Coherència i solidaritat són direccions, aspiracions de conductes a aconseguir.

11.- La proporció de les accions com a avenç cap a la coherència

Com avançar en direcció coherent? En primer terme, necessitarem una certa proporció en el que fem quotidianament. És necessari establir quines són les qüestions més importants en la nostra activitat. Hem de donar prioritats al que és fonamental perquè les coses funcionin, després a allò que és secundari i així anar seguint. Possiblement atenent dues o tres prioritats tindrem un bon quadre de situació. Les prioritats no poden invertir-se, tampoc separar-se tant que es desequilibri la nostra situació. Les coses han d'anar en conjunt, no aïlladament, evitant que unes s'avancin i d'altres es quedin enrere. Amb freqüència ens ceguem per la importància d'una activitat i, d'aquesta manera, se'ns desequilibra el conjunt... al final allò que consideràvem tan important tampoc no pot realitzar-se perquè la nostra situació general ha quedat afectada. També és cert que de vegades se'ns presenten assumptes d'urgència als quals hem d'abocar-nos, però és clar que no es pot viure postergant-ne d'altres que són essencials per a la situació general en què vivim. Establir prioritats i portar l'activitat en proporció adequada és un avenç evident en direcció a la coherència.

12.- L'oportunitat de les accions com a avenç cap a la coherència

Existeix una rutina quotidiana donada pels horaris, la cura personal i el funcionament del nostre medi. Malgrat tot, dins d'aquestes pautes hi ha una dinàmica i una riquesa d'esdeveniments que les persones superficials no saben apreciar. Hi ha qui confon la seva vida amb les seves rutines però, això no és així en absolut atès que, molt freqüentment, han d'escollir dins de les condicions que el medi els imposa. Per cert, vivim entre inconvenients i contradiccions però convindrà no confondre ambdós termes. Entenem per "inconvenients" les molèsties i impediments que afrontem. No són enormement greus però, tanmateix, si són nombrosos i repetits fan créixer la nostra fatiga i irritació. Per cert, estem en condicions de superar-los. No determinen la direcció de la nostra vida ni impedeixen que portem a terme un projecte, són obstacles en el camí que van des de la menor dificultat física, a problemes en els quals estem a punt de perdre el rumb. Els inconvenients admeten una gradació important però es mantenen en un límit que no impedeix avançar. Una cosa molt diferent passa amb el que anomenem "contradiccions". Quan el nostre projecte no pot ser realitzat, quan els esdeveniments ens llancen en una direcció oposada a la desitjada, quan ens trobem en un cercle viciós que no podem trencar, quan no podem donar direcció mínimament a la nostra vida, som presos per la contradicció. La contradicció és una mena d'inversió en el corrent de la vida, que ens porta a retrocedir sense esperança. Descriu el cas en què la incoherència es presenta amb la cruesa més gran. En la contradicció s'oposen el que pensem, el que sentim i el que fem. Malgrat tot sempre hi ha la possibilitat de donar direcció a la vida, però és necessari saber quan fer-ho. L'oportunitat de les accions és quelcom que no tenim en compte en la rutina quotidiana i això és així perquè moltes coses estan codificades. Però en referència als inconvenients importants i a les contradiccions, les decisions que prenem no poden estar exposades a la catàstrofe. En termes generals, hem de retrocedir davant d'una gran força i avançar amb resolució quan aquesta força es debilita. Hi ha una gran diferència entre el covard que retrocedeix o s'immobilitza davant de qualsevol inconvenient i el qui actua sobreposant-se a les dificultats sabent que, precisament quan avança, és quan pot esquivar-les. De vegades passa que no és possible avançar perquè sorgeix un problema superior a les nostres forces i arremetre contra ell sense càlcul ens porta al desastre. El gran problema que enfrontem serà també dinàmic i la relació de forces canviarà, o perquè anem creixent en influència, o perquè la seva influència minva. Trencada la relació anterior és el moment de procedir amb resolució ja que una indecisió o una postergació farà que novament es modifiquin els factors. L'execució de l'acció oportuna és la millor eina per produir canvis de direcció.

13.- L'adaptació creixent com a avenç cap a la coherència

Considerem el tema de la direcció, de la coherència que volem aconseguir. Adaptar-nos a certes situacions tindrà a veure amb aquesta proposta perquè adaptar-nos a allò que ens porta en direcció oposada a la coherència és una gran incoherència. Els oportunistes pateixen d'una gran miopia respecte a aquest tema. Ells consideren que la millor forma de viure és l'acceptació de tot, és l'adaptació a tot; pensen que acceptar-ho tot, sempre que provingui dels qui tenen poder, és una gran adaptació, però és clar que la seva vida dependent està molt lluny d'allò que entenem per coherència. Distingim entre la desadaptació que ens impedeix ampliar la nostra influència, l'adaptació decreixent que ens deixa en l'acceptació de les condicions establertes i l'adaptació creixent que fa créixer la nostra influència en direcció a les propostes que hem comentat.

Sintetitzem el que s'ha dit:

- 1.- Hi ha un canvi veloç en el món, el motor del qual és la revolució tecnològica, que xoca amb les estructures establertes i amb la formació i els hàbits de vida de societats i individus.
 - 2.- Aquest desfasament genera crisis progressives en tots els camps i no hi ha motiu per suposar que es detindrà sinó, inversament, tendirà a incrementar-se.
 - 3.- L'inesperat dels esdeveniments impedeix preveure quina direcció prendran els fets, les persones que ens envolten i, en definitiva, la nostra pròpia vida.
 - 4.- Moltes de les coses que pensàvem i creïem ja no ens serveixen. Tampoc no estan a la vista solucions que vinguin d'una societat, unes institucions i uns individus que pateixen del mateix mal.
 - 5.- Si decidim treballar per fer front a aquests problemes, haurem de donar direcció a la nostra vida buscant coherència entre allò que pensem, sentim i fem. Com no estem aïllats, aquesta coherència haurà d'arribar a la relació amb altres, tractant-los de la manera que volem per a nosaltres. Aquestes dues propostes no poden ser completes rigorosament, però constitueixen la direcció que necessitem, sobretot si les prenem com a referències permanents i hi aprofundim.
 - 6.- Vivim en relació immediata amb altres i és en aquest medi on hem d'actuar per donar direcció favorable a la nostra situació: aquesta no és una qüestió psicològica, una qüestió que pugui arreglar-se en el cap aïllat dels individus, aquest és un tema relacionat amb la situació en què es viu.
 - 7.- Si som conseqüents amb les propostes que tractem de portar endavant, arribarem a la conclusió que allò que és positiu per a nosaltres i el nostre medi immediat ha de ser ampliat a tota la societat. Amb d'altres que coincideixen en la mateixa direcció implementarem els mitjans més adequats perquè una nova solidaritat trobi el seu rumb. Per això, encara que actuem tan específicament en el nostre medi immediat, no perdrem de vista una situació global que afecta tots els éssers humans i que requereix la nostra ajuda així com nosaltres necessitem l'ajut dels altres.
 - 8.- Els canvis inesperats ens porten a plantejar seriosament la necessitat de donar direcció a la nostra vida.
 - 9.- La coherència no comença i acaba en un mateix sinó que està relacionada amb un medi, amb altres persones. La solidaritat és un aspecte de la coherència personal.
 - 10.- La proporció en les accions consisteix en establir prioritats de vida, obrar d'acord amb elles i evitar que es desequilibrin.
 - 11.- L'oportunitat de l'acció té en compte retrocedir davant d'una gran força i avançar amb resolució quan aquesta es debilita. Aquesta idea és important a l'efecte de produir canvis en la direcció de la vida si estem sotmesos a la contradicció.
 - 12.- És tan inconvenient la desadaptació en un medi sobre el qual no podem canviar res, com l'adaptació decreixent en la qual ens limitem a acceptar les condicions establertes. L'adaptació creixent consisteix en l'augment de la nostra influència en el medi i en direcció coherent.
- Rebeu, amb la present, una gran salutació.

17 de desembre de 1991

QUARTA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

En cartes anteriors vaig donar la meua opinió de la societat, dels grups humans i dels individus, pel que fa a aquest moment de canvi i pèrdua de referències que ens toca viure; vaig criticar certes tendències negatives en el desenvolupament dels esdeveniments i vaig destacar les postures més conegudes dels qui pretenen donar resposta a les urgències del moment. És clar que totes les apreciacions, ben o mal formulades, responen al meu particular punt de vista i aquest, alhora, s'emplaça en un conjunt d'idees que li serveixen de base. Segurament per això, he rebut suggeriments en què se m'anima a explicitar "des d'on" faig les meves crítiques o desenvolupo les meves propostes. Al cap i a la fi pot dir-se qualsevol cosa amb molta o poca originalitat, com succeeix amb les pensades que tenim diàriament i que no pretenem justificar. Aquestes ocurrències avui poden ser d'un tipus i demà del tipus oposat i no passar de la frivolitat de l'apreciació quotidiana. Per això, en general, cada dia creiem menys tant en les opinions dels altres com en les nostres i donem per bo que es tracta d'apreciacions de conjuntura que

poden canviar en poques hores, com succeeix amb les oportunitats de la borsa. I si en les opinions hi ha alguna cosa amb més permanència, és, en tot cas, allò consagrat per la moda que després és reemplaçat per la moda següent. No estic fent una defensa de l'immobilisme en el camp de les opinions sinó destacant-ne la manca de consistència, perquè en realitat seria molt interessant que el canvi tingués lloc a partir d'una lògica interna i no d'acord amb la bufada de vents erràtics. Però qui pot aguantar lògiques internes en una època de campí qui pugui! Ara mateix, mentre escric, m'adono que el que dic no pot entrar en el cap de certs lectors perquè, a hores d'ara, no hauran trobat tres possibles codis que exigeixen: 1.- que allò que s'explica els serveixi per esbargir-se, o 2.- que ara mateix els ensenyi com poden utilitzar-ho en el seu negoci, o 3.- que coincideixi amb allò que consagra la moda. Tinc la certesa que aquest paràgraf que comença amb "Benvolguts amics" i que arriba fins aquí, els deixa totalment desorientats, com si escrivíssim en sànscrit. Malgrat tot, cal veure com aquestes mateixes persones comprenen coses difícils que van des de les operacions bancàries més sofisticades a les delícies de la tècnica administrativa computada. A aquests els resulta impossible comprendre que parlem de les opinions, dels punts de vista i de les idees que els serveixen de base; que parlem de la impossibilitat de ser compresos en les coses més simples si no es corresponen amb el paisatge que tenen muntat per la seva educació i les seves compulsions. Quin panorama tenim!

Aclarit això, tractaré de resumir en aquesta carta les idees que fonamenten les meves opinions, crítiques i propostes, tenint especial cura de no anar molt més enllà de l'eslògan publicitari perquè, com explica el savi periodisme especialitzat, les idees organitzades són "ideologies" i aquestes, com les doctrines, són eines per rentar el cervell dels qui s'oposen a la llibertat de comerç i a l'economia social de mercat de les opinions. Avui, en resposta a les exigències del postmodernisme, és a dir, a les exigències de l'*haut couture* (vestits de nit, corbata de llacet, muscleres, sabatilles i jaqueta arremangada); de l'arquitectura deconstructivista i de la decoració desestructurada, és obligat que no encaixin les peces del discurs. I no oblidem que la crítica del llenguatge també repudia allò que és sistemàtic, estructural i processal!... Per descomptat, tot això es correspon amb la ideologia dominant de la *Company* que sent horror per la Història i per les idees, en la formació de les quals no ha participat i entre les quals no ha pogut col·locar un substanciós percentatge d'accions.

Bromes a banda, comencem ja amb l'inventari de les nostres idees, almenys d'aquelles que considerem més importants. Haig de fer notar que la major part d'elles foren presentades en la conferència que vaig fer a Santiago de Xile el 23/05/91.

1.- Arrencada de les nostres idees

La nostra concepció no s'inicia admetent generalitats sinó estudiant el que és particular de la vida humana: el que és particular de l'existència; el que és particular del registre personal del fet de pensar, de sentir i d'actuar. Aquesta postura inicial la fa incompatible amb tot sistema que arrenqui des de la "idea", des de la "matèria", des de "l'inconscient", des de la "voluntat", des de la "societat", etcètera. Si algú admet o refusa qualsevol concepció, per lògica o extravagant que sigui aquesta, sempre estarà en joc ell mateix admetent o refusant. Estarà en joc ell, no la societat o l'inconscient o la matèria.

Parlem doncs de la vida humana. Quan m'observo, no des del punt de vista fisiològic sinó existencial, em trobo "col·locat" en un món donat, ni construït ni triat per mi. Em trobo en situació respecte a fenòmens que, començant pel meu propi cos, són ineludibles. El cos com a constituent fonamental de la meva existència és, a més, un fenomen homogeni amb el món natural en el qual actua i sobre el qual actua el món. Però la naturalitat del cos té, per a mi, diferències importants amb la resta de fenòmens: 1.- el registre immediat que en posseeixo; 2.- el registre que per mitjà d'ell tinc dels fenòmens externs i 3.- la disponibilitat d'alguna de les seves operacions gràcies a la meva intenció immediata.

2.- Naturalesa, intenció i obertura de l'ésser humà

Però succeeix que el món se'm presenta no només com un conglomerat d'objectes naturals, sinó com una articulació d'altres éssers humans i d'objectes i signes produïts o modificats per ells. La intenció que adverteixo en mi apareix com un element interpretatiu fonamental del comportament dels altres i així com constitueixo el món social per comprensió d'intencions, sóc constituït per ell. Per descomptat, parlem d'intencions que es manifesten en l'acció corporal. És gràcies a les expressions corporals o a la percepció de la situació en què es troba l'altre que puc comprendre els seus significats, la seva intenció. D'altra banda, els objectes naturals i humans se'm presenten plaents o dolorosos i tracto d'ubicar-m'hi modificant la meva situació.

D'aquesta manera, no em tanco al món d'allò que és natural ni al dels altres éssers humans sinó que, precisament, la meva característica és "l'obertura". La meva consciència s'ha configurat intersubjectivament atès que utilitza codis de raonament, models emotius, esquemes d'acció que registro com "meus" però que reconec també en altres. I, per descomptat, hi ha el meu cos obert al

món, ja que el percebo i actuo sobre ell. El món natural, a diferència de l'humà, se'm mostra sense intenció. Per descomptat puc imaginar que les pedres, les plantes i les estrelles posseeixen intenció, però no veig com arribar a un diàleg efectiu amb elles. També els animals, en els quals de vegades copso l'espurna de la intel·ligència, se'm mostren impenetrables i en lenta modificació des de dins de la seva naturalesa. Veig societats d'insectes totalment estructurades, mamífers superiors que usen rudiments tècnics, però que repeteixen els seus codis en lenta modificació genètica, com si fossin sempre els primers representants de les seves espècies respectives. I quan comprovo les virtuts dels vegetals i dels animals modificats i domesticats per l'home, observo la intenció d'aquest últim que s'obre pas i humanitza el món.

3.- L'obertura social i històrica de l'ésser humà

Em resulta insuficient la definició de l'home per la seva sociabilitat, ja que això no el distingeix de nombroses espècies; tampoc la seva força de treball és el més característic, confrontada amb la d'animals més poderosos; ni tan sols el llenguatge el defineix en la seva essència, perquè sabem de codis i formes de comunicació entre diversos animals. Per contra, en trobar-se cada nou ésser humà amb un món modificat per altres i ser constituït per aquest món intencionat, descobreixo la seva capacitat d'acumulació i d'incorporació a allò que és temporal, descobreixo la seva dimensió historicosocial, no simplement social. En aquest estat de coses, puc intentar una definició dient: L'home és l'ésser històric, el mode d'acció social del qual transforma la seva pròpia naturalesa.

Si admeto el que he dit, hauré d'acceptar que aquest ésser pot transformar intencionalment la seva constitució física. I així és. Va començar amb la utilització d'instruments que, posats davant del seu cos com a "pròtesis" externes, li van permetre allargar la seva mà, perfeccionar els seus sentits i augmentar la seva força i la seva qualitat de treball. Naturalment no estava dotat per als medis líquid i aeri i, malgrat això, va crear condicions per desplaçar-s'hi, fins a començar a emigrar del seu medi natural, el planeta terra. Avui, a més, s'interna en el seu propi cos i canvia els seus òrgans, intervé en la seva química cerebral, fecunda *in vitro* i manipula els seus gens. Si amb la idea de "naturalesa" s'ha volgut assenyalar allò que és permanent, aquesta idea és avui inadequada encara que se la vulgui aplicar a allò més objectal de l'ésser humà, és a dir al seu cos. I pel que fa a una "moral natural", a un "dret natural" o a "institucions naturals" trobem, oposadament, que en aquest camp tot és historicosocial i allà res no existeix "per naturalesa".

4.- L'acció transformadora de l'ésser humà

Juntament amb la concepció de la naturalesa humana, n'ha estat operant una altra que ens parlava de la passivitat de la consciència. Aquesta ideologia va considerar l'home com una entitat que obrava en resposta als estímuls del món natural. Allò que va començar en bast sensualisme, va ser desplaçat a poc a poc per corrents historicistes que conservaren en el seu si la mateixa idea entorn de la passivitat. I, encara que varen privilegiar l'activitat i la transformació del món per damunt de la interpretació dels seus fets, van concebre l'activitat com a resultant de condicions externes a la consciència. Però, aquells antics prejudicis entorn de la naturalesa humana i de la passivitat de la consciència, s'imposen avui, transformats en neoevolucionisme, amb criteris com els de la selecció natural que s'estableix en la lluita per la supervivència del més apte. Aquesta concepció zoològica, en la seva versió més recent, en ser trasplantada al món humà tractarà de superar les dialèctiques anteriors de races o de classes amb una dialèctica establerta segons lleis econòmiques "naturals" que autoregulen tota l'activitat social. Així, una vegada més, l'ésser humà concret queda submergit i objectivat.

Hem esmentat les concepcions que per explicar l'home comencen des de generalitats teòriques i sostenen l'existència d'una naturalesa humana i d'una consciència passiva. En sentit oposat, nosaltres sostenim la necessitat d'arrencar des de la particularitat humana, sostenim el fenomen historicosocial i no natural de l'ésser humà i també afirmem l'activitat de la seva consciència transformadora del món, d'acord amb la seva intenció. Hem vist la seva vida en situació i el seu cos com a objecte natural percebut immediatament i sotmès també immediatament a nombrosos dictats de la seva intenció. Per consegüent s'imposen les següents preguntes: com és que la consciència és activa, és a dir, com és que pot intencionar sobre el cos i a través d'ell transformar el món? En segon lloc, com és que la constitució humana és historicosocial? Aquestes preguntes han de ser contestades des de l'existència particular per no recaure en generalitats teòriques de les quals se'n deriva després un sistema d'interpretació. Així, per respondre a la primera pregunta s'haurà d'aprehendre amb evidència immediata com la intenció actua sobre el cos i, per respondre a la segona, s'haurà de partir de l'evidència de la temporalitat i de la intersubjectivitat en l'ésser humà i no de lleis generals de la història i de la societat. En el nostre treball *Contribucions al pensament* tractem de donar resposta, precisament, a aquestes dues preguntes. En el primer assaig de *Contribucions* s'estudia la funció que apleix la imatge en la consciència i es destaca la seva aptitud per moure el cos en l'espai. En el

segon assaig del mateix llibre s'estudia el tema de la historicitat i la sociabilitat. L'especificitat d'aquests temes ens allunya massa de la carta present, per això us remetem a l'esmentat material.

5.- La superació del dolor i el sofriment com a projectes vitals bàsics

Hem dit a *Contribucions* que el destí natural del cos humà és el món i només cal veure la seva conformació per verificar aquesta asserció. Els seus sentits i els seus aparells de nutrició, locomoció, reproducció, etc., estan naturalment conformats per estar en el món però, a més, la imatge llança a través del cos la seva càrrega transformadora; no ho fa per copiar el món, per ser reflex de la situació donada sinó, en oposició, per modificar la situació prèviament donada. En aquest esdevenir-se, els objectes són limitacions o ampliacions de les possibilitats corporals i els cossos aliens apareixen com a multiplicacions d'aquestes possibilitats, ja que són governats per intencions que es reconeixen similars a les que manegen el propi cos. Per què necessitaria l'ésser humà transformar el món i transformar-se a si mateix? Per la situació de finitud i la carència tempoespacial en què es troba i que registra com a dolor físic i sofriment mental. Així, la superació del dolor no és simplement una resposta animal sinó una configuració temporal en la qual prima el futur i que es converteix en impuls fonamental de la vida, encara que aquesta no es trobi urgida en un moment donat. Per això, a part de la resposta immediata, reflexa i natural, la resposta diferida per evitar el dolor està impulsada pel sofriment psicològic davant del perill i està *re-presentada* com a possibilitat futura o fet actual en què el dolor està present en altres éssers humans. La superació del dolor apareix doncs com un projecte bàsic que guia l'acció. És això el que ha possibilitat la comunicació entre cossos i intencions diverses, el que anomenem la "constitució social". La constitució social és tan històrica com la vida humana, és configuradora de la vida humana. La seva transformació és contínua però d'una manera diferent de la de la natura perquè en ella no tenen lloc els canvis gràcies a les intencions.

6.- Imatge, creença, mirada i paisatge

Un dia qualsevol entro a la meua cambra i percebo la finestra, la reconec, m'és coneguda. En tinc una nova percepció però, a més, actuen antigues percepcions que convertides en imatges estan retingudes en mi. Malgrat això, observo que en un angle del vidre hi ha una esquerra... en confrontar la nova percepció amb la qual retinc de percepcions anteriors em dic "això no hi era". A més, experimento una mena de sorpresa. La finestra dels actes anteriors ha quedat retinguda en mi, però no passivament com una fotografia sinó actuant, com són actuants les imatges. Allò que he retingut actua enfront del que he percebut, encara que la seva formació pertanyi al passat. Es tracta d'un passat sempre actualitzat, sempre present. Abans d'entrar en la meua cambra donava per descomptat, donava per cert, que la finestra havia de ser allà en perfectes condicions. No és que ho estigués pensant sinó que, simplement, hi comptava. La finestra en particular no era present en els meus pensaments d'aquell moment, però era copresent, era dins de l'horitzó d'objectes continguts en la meua cambra. És gràcies a la copresència, a la retenció actualitzada i superposada a la percepció que la consciència infereix més del que percep. En aquest fenomen trobem el funcionament més elemental de la creença. En l'exemple és com si em digués: "jo creia que la finestra estava en perfectes condicions". Si en entrar a la meua cambra apareguessin fenòmens propis d'un camp diferent d'objectes, per exemple una llanxa o un camell, aquesta situació surrealista em resultaria increïble, no perquè aquests objectes no existeixin sinó perquè el seu emplaçament es trobaria fora del camp de copresència, fora del paisatge que m'he format i que actua en mi superposant-se en tota cosa que percebo.

Ara bé, en qualsevol instant present de la meua consciència puc observar l'entrecruament de retencions i de futuritzacions que actuen copresentment i en estructura. L'instant present es constitueix en la meua consciència com un camp temporal actiu de tres temps diferents. Les coses aquí són molt diferents de les que passen en el temps de calendari, en què el dia d'avui no és tocat pel dia d'ahir, ni pel de demà. En el calendari i en el rellotge, l'"ara" es diferencia del "ja no" i de l'"encara no" i, a més, els esdeveniments són ordenats un al costat de l'altre en successió lineal i no puc pretendre que això sigui una estructura sinó un agrupament dintre d'una sèrie total a la qual anomeno "calendari". Però ja en tornarem a parlar quan considerem el tema de la historicitat i la temporalitat.

Per ara continuem amb el que dèiem anteriorment, respecte del fet que la consciència infereix més del que percep, ja que compta amb allò que en venir del passat, com a retenció, se superposa a la percepció actual. En cada mirada que llanço a un objecte hi veig coses deformades. Això no ho afirmem en el sentit explicat per la física moderna, que clarament exposa la nostra incapacitat per detectar l'àtom i la longitud d'ona que es troben per sobre i per sota dels nostres llindars de percepció. Ho estem dient amb referència a la superposició que les imatges de les retencions i futuritzacions fan de la percepció. Així, quan en el camp assisteixo a un bonic capvespre, el paisatge natural que observo no està determinat en si, sinó que el determino, el constitueixo per un ideal estètic al qual adhereixo. I aquesta pau especial que experimento m'entrega la il·lusió que contemplo passivament, quan la realitat

és que hi estic posant activament continguts nombrosos que se superposen al simple objecte natural. I això que dic no és vàlid només per a aquest exemple, sinó per a tota mirada que llanço cap a la realitat.

7.- Les generacions i els moments històrics

L'organització social es continua i s'amplia, però això no pot passar només per la presència d'objectes socials que han estat produïts en el passat i que s'utilitzen per viure el present i projectar-se cap al futur. Aquesta mecànica és massa elemental per explicar el procés de la civilització. La continuïtat està donada per les generacions humanes que no estan posades l'una al costat de l'altra sinó que, coexistint, interactuen i es transformen. Aquestes generacions, que permeten la continuïtat i el desenvolupament, són estructures dinàmiques, són el temps social en moviment sense el qual la civilització cauria en un estat natural i perdria la seva condició de societat. D'altra banda, passa que en tot moment històric coexisteixen generacions de diferent nivell temporal, de diferent retenció i futurització que configuren paisatges de situació i creences diferents. El cos i el comportament de nens i ancians delaten, per a les generacions actives, una presència d'aquella de la qual es ve i d'aquella a la qual es va. Alhora, per als extrems d'aquesta triple relació, es verifiquen també ubicacions de temporalitat extremes. Però això no resta mai detingut, perquè mentre les generacions actives envelleixen i els ancians moren, els nens es van transformant i comencen a ocupar posicions actives. Mentrestant, nous naixements reconstitueixen contínuament la societat. Quan, per abstracció, "s'atura" aquest fluir incessant, podem parlar de "moment històric" en el qual tots els membres emplaçats en el mateix escenari social, poden ser considerats "contemporanis", vivents d'un mateix temps; però observem que no són coetanis, que no tenen la mateixa edat, la mateixa temporalitat interna quant a paisatges de formació, quant a situació actual i quant a projecte. En realitat, s'estableix una dialèctica generacional entre les "franges" més contigües que tracten d'ocupar l'activitat central, el present social, d'acord amb els seus interessos i creences. La temporalitat social interna és la que explica estructuralment l'esdevenir històric en què interactuen acumulacions generacionals diferents i no la successió de fenòmens posats en línia l'un al costat de l'altre, com en el temps de calendari, segons ens ho ha explicat més d'una Filosofia de la Història. Constituït socialment en un món històric en què vaig configurant el meu paisatge, interpreto allò on llanço la meua mirada. Hi ha el meu paisatge personal, però també un paisatge col·lectiu que respon en aquest moment a grans conjunts. Com hem dit abans, diferents generacions coexisteixen en un mateix temps present. En un moment, per exemplificar grosso modo, existeixen aquells que van néixer abans del transistor i els qui ho van fer entre ordinadors. Nombroses configuracions difereixen en ambdues experiències, no només en la manera d'actuar sinó en la de pensar i sentir...i allò que en la relació social i en el mode de producció funcionava en una època, deixa de fer-ho lentament o, de vegades, de manera abrupta. S'esperava un resultat a futur i aquest futur ha arribat, però les coses no van resultar de la manera en què van ser projectades. Ni aquella acció, ni aquella sensibilitat, ni aquella ideologia coincideixen amb el nou paisatge que es va imposant socialment.

8.- La violència, l'estat i la concentració de poder

L'ésser humà per la seva obertura i llibertat per escollir entre situacions, diferir respostes i imaginar el seu futur, pot també negar-se a si mateix, negar aspectes del cos, negar-lo completament com en el suïcidi, o negar els altres. Aquesta llibertat ha permès que alguns s'apropiïn il·legítimament del tot social, és a dir, que neuguin la llibertat i la intencionalitat d'altres i els redueixin a pròtesis, a instruments de les seves intencions. Allà es troba l'essència de la discriminació i la seva metodologia és la violència física, econòmica, racial i religiosa. La violència pot instaurar-se i perpetuar-se gràcies al maneig de l'aparell de regulació i control social, és a dir: l'Estat. En conseqüència, l'organització social requereix d'un tipus avançat de coordinació deslliurada de tota concentració de poder, sigui aquesta privada o estatal. Quan es pretén que la privatització de totes les àrees econòmiques posa a la societat fora de perill del poder estatal s'oculta que el veritable problema està en el monopoli o oligopoli que trasllada el poder de mans estatals a les mans d'un Paraestat manegat no ja per una minoria burocràtica, sinó per una minoria particular que augmenta el procés de concentració

Les diverses estructures socials, des de les més primitives a les més sofisticades, tendeixen a la concentració progressiva fins que s'immobilitzen i comença la seva etapa de dissolució de la qual arrenquen nous processos de reorganització en un nivell més alt que l'anterior. Des del principi de la història, la societat apunta cap a la mundialització i així s'arribarà a una època de màxima concentració de poder arbitrari amb característiques d'imperi mundial ja sense possibilitats de major expansió. El col·lapse del sistema global tindrà lloc per la lògica de la dinàmica estructural de tot sistema tancat en què, necessàriament, tendeix a augmentar el desordre. Però així com el procés de les estructures tendeix a la mundialització, el procés d'humanització tendeix a l'obertura de l'ésser humà, a la superació de l'Estat i del Paraestat; tendeix a la descentralització i la desconcentració a favor d'una coordinació superior entre particularitats socials autònomes. Que tot acabi en un caos i un reinici de la

civilització, o comenci una etapa d'humanització progressiva ja no dependrà de designis mecànics inexorables sinó de la intenció dels individus i els pobles, del seu compromís amb el canvi del món i d'una ètica de la llibertat que per definició no podrà ser imposada. I s'haurà d'aspirar no ja a una democràcia formal manegada com fins ara pels interessos de les faccions sinó a una democràcia real en què la participació directa pugui realitzar-se instantàniament gràcies a la tecnologia de comunicació, que ara per ara està en condicions de fer-ho.

9.- El procés humà

Necessàriament, aquells que han reduït la humanitat d'altres han provocat amb això nou dolor i sofriment i s'ha reiniciat en el si de la societat l'antiga lluita contra l'adversitat natural, però ara entre aquells que volen "naturalitzar" els altres, la societat i la Història i, d'altra banda, els oprimits que necessiten humanitzar-se humanitzant el món. Per això humanitzar és sortir de l'objectivació per afirmar la intencionalitat de tot ésser humà i la primacia del futur sobre la situació actual. És la imatge i representació d'un futur possible i millor el que permet la modificació del present i allò que possibilita tota revolució i tot canvi. Per consegüent, no n'hi ha prou amb la pressió de condicions que oprimeixin perquè es posi en marxa el canvi, sinó que és necessari advertir que aquest canvi és possible i depèn de l'acció humana. Aquesta lluita no és entre forces mecàniques, no és un reflex natural, és una lluita entre intencions humanes. I això és precisament el que ens permet parlar d'opressors i oprimits, de justos i injustos, d'herois i de covards. És l'única cosa que permet practicar amb sentit la solidaritat social i el compromís amb l'alliberament dels discriminats siguin aquests majories o minories.

Bé, consideracions més detallades entorn de la violència, l'Estat, les institucions, la llei i la religió apareixen en el treball titulat *El Paisatge humà*, inclòs en el llibre *Humanitzar la terra* al qual remeto per no excedir els límits d'aquesta carta.

Quant al sentit dels actes humans, no crec que es tracti de convulsions sense significat, ni de "passions inútils" que concloguin en l'absurd de la dissolució. Crec que el destí de la humanitat està orientat per la intenció que, fent-se cada vegada més conscient en els pobles, s'obre pas en direcció a una nació humana universal. Del que s'ha comentat anteriorment *sorgeix amb evidència que l'existència humana no comença i acaba en un cercle viciós de tancament i que una vida que aspiri a la coherència ha d'obrir-se i ampliar la seva influència cap a persones i àmbits i ha de promoure no solament una concepció o unes idees, sinó accions precises que ampliïn creixentment la llibertat.*

En la propera carta sortirem d'aquests temes estrictament doctrinaris per referir-nos novament a la situació actual i a l'acció personal en el món social.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

19 de desembre de 1991

CINQUENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

Entre tanta gent amb preocupacions pel desenvolupament dels esdeveniments actuals, em trobo sovint amb antics militants de partits o organitzacions polítiques progressistes. Molts d'ells no estan encara recuperats del shock que els va provocar la caiguda del "socialisme real". A tot el món centenars de milers d'activistes opten per recloure's en les seves ocupacions quotidianes i donen a entendre amb aquesta actitud que els seus vells ideals han estat clausurats. El que per a mi ha representat un fet més en la desintegració d'estructures centralitzades, fet ja esperat durant dues dècades, per a ells ha estat una catàstrofe imprevista. Malgrat això no és aquest el moment d'ufanejar-se, perquè la dissolució d'aquesta forma política ha generat un desequilibri de forces que deixa pas expedit a un sistema monstruós en els seus procediments i la seva direcció.

Fa un parell d'anys vaig assistir a un acte públic en què vells obrers, mares treballadores amb els seus fills i reduïts grups de joves alçaven el puny entonant els acords de la seva cançó. Encara es veien onejar les banderes i s'escoltava l'eco de glorioses consignes de lluita... i en veure això vaig considerar que tanta voluntat, risc, tragèdia i esforç mogut per impulsos genuïns, s'allunyava per un túnel que duia a la negació absurda de les possibilitats de transformació. Hagués volgut acompanyar aquella escena commovedora amb un cant als ideals del vell militant, aquell que sense pensar en èxits mantenia en peu el seu orgull combatiu. Tot allò em va provocar una ambigüitat enorme i avui, en la distància, em

pregunto què ha passat amb tanta bona gent que lluitava solidàriament, més enllà dels seus interessos immediats, per un món que creien que era el millor dels mons? No penso només en aquells que pertanyien a partits polítics més o menys institucionalitzats, sinó en tots els qui van escollir posar la seva vida al servei d'una causa que cregueren justa. I, per descomptat, no puc mesurar-los pels seus errors ni classificar-los simplement com a exponents d'una filosofia política. Avui, és necessari rescatar el valor humà i reanimar ideals en una direcció possible.

Reconsidero el que he escrit fins aquí i demano disculpes als qui no han participat en aquelles tendències i activitats i se senten aliens a aquests temes, però també els reclamo l'esforç de tenir en compte afers que afecten els valors i els ideals de l'acció humana. Sobre això tracta la carta d'avui, una mica dura, però destinada a remoure el derrotisme que sembla haver-se apoderat de l'ànima militant.

1.- El tema més important: saber si es vol viure i en quines condicions fer-ho

Avui milions de persones lluiten per subsistir i ignoren si demà podran vèncer la fam, la malaltia, l'abandó. Les seves carències són tan grans que qualsevol cosa que intenten per sortir d'aquests problemes complica encara més les seves vides. Es quedaran immòbils en un suïcidi simplement postergat? Intentaran actes desesperats? Quin tipus d'activitat o de risc o d'esperança estaran disposades a afrontar? Què farà tot aquell que per raons econòmiques o socials, o simplement personals, es trobi en situació límit? Sempre el tema més important consistirà a saber si es vol viure i en quines condicions fer-ho.

2.- La llibertat humana, font de tot sentit

Fins i tot aquells que no es trobin en situació límit qüestionaran la seva condició actual i formaran un esquema de vida futura. Fins i tot aquell que s'estimi més no pensar en la seva situació, o que transfereixi a altres aquesta responsabilitat, escollirà un esquema de vida. Així, la llibertat d'elecció és una realitat des del moment en què ens qüestionem viure i pensem en les condicions en què volem fer-ho. Que lluitem o no per aquest futur sempre deixa dempeus la llibertat d'elecció. I és únicament aquest fet de la vida humana el que pot justificar l'existència dels valors, de la moral, del dret i de l'obligació, alhora que permet refutar tota política, tota organització social, tot estil de vida que s'instal·li sense justificar el seu sentit, sense justificar perquè serveix a l'ésser humà concret i actual. Qualsevol moral o llei o constitució social que parteixi de principis suposadament superiors a la vida humana, la col·loca en situació de contingència i nega el seu sentit de llibertat essencial.

3.- La intenció, orientadora de tota acció

Naixem en condicions que no hem escollit. No hem escollit el nostre cos, ni el medi natural, ni la societat, ni el temps i l'espai que per sort o desgràcia ens han tocat. A partir d'aquí, i en algun moment, comptem amb llibertat per suïcidar-nos o continuar vivint i per pensar en les condicions en què volem fer-ho. Podem rebel·lar-nos davant d'una tirania i triomfar o morir en aquesta empresa; podem lluitar per una causa o facilitar l'opressió; podem acceptar un model de vida o intentar modificar-lo. També podem equivocar-nos en l'elecció. Podem creure que en acceptar tot allò que està establert en una societat, per pervers que sigui, ens adaptem perfectament i això ens brinda les millors condicions de vida, o bé podem suposar que en qüestionar-ho tot sense fer diferències entre allò que és important i allò que és secundari, ampliem el nostre camp de llibertat quan la realitat és que la nostra influència per canviar les coses disminueix en un fenomen acumulatiu d'inadaptació. Per acabar, podem prioritzar l'acció i ampliar la nostra influència en una direcció possible que doni sentit a la nostra existència. En tots els casos haurem d'escollir entre condicions, entre necessitats, i ho farem d'acord amb la nostra intenció i a l'esquema de vida que ens proposem. Per descomptat, la intenció mateixa podrà anar canviant en un camí tan accidentat.

4.- Què farem amb la nostra vida?

No podem plantejar-nos aquesta pregunta en abstracte sinó en relació amb la situació en què vivim i a les condicions en què volem viure. Per començar, som en una societat i en relació amb altres persones i el nostre destí es juga amb el seu destí. Si creiem que tot està bé en el present i el futur personal i social que entreveiem ens sembla adequat, no cal res més sinó seguir endavant, potser amb petites reformes, però en la mateixa direcció. En oposició, si pensem que vivim en una societat violenta, desigual i injusta, ferida per crisis progressives que es corresponen amb un canvi vertiginós del món, immediatament reflexionem sobre la necessitat de transformacions personals i socials profundes. La crisi social ens afecta i arrossega, perdem referències estables i ens resulta cada vegada més difícil planificar el nostre futur. El més greu és que no podem portar endavant una acció de canvi coherent, perquè les antigues formes de lluita que coneixíem han fracassat i perquè la desintegració del teixit social impedeix la mobilització de conjunts humans importants. Per descomptat ens passa el que li passa a tothom que pateix les dificultats actuals i que intueix l'empitjorament de les condicions. Ningú

no pot ni vol moure's en accions destinades al fracàs i, alhora, ningú no pot continuar així. I el pitjor de tot és que amb la nostra inacció, deixem via lliure a desigualtats i injustícies més grans. Renaixen amb força formes de discriminació i atropellament que crèiem superades. Si és tanta la desorientació i la crisi, per què no podrien servir de referència social noves monstruositats, amb uns representants que diguin amb claredat, i després exigeixin, què hem de fer tots i cadascun de nosaltres? Aquests primitivismes són avui més possibles que mai perquè el seu discurs elemental es propaga amb facilitat i arriba fins i tot als que es troben en situació límit.

Amb més o menys informació, molta gent sap que la situació és crítica, en termes aproximats a aquells que hem anat utilitzant. Però l'opció que s'està seguint, cada vegada amb més vigor, és la d'ocupar-se de la pròpia vida, sense fer cas de les dificultats d'altres i del que passa en el context social. En molts casos celebrem les objeccions que es fan al Sistema, però estem molt lluny d'intentar un canvi de condicions. Sabem que la Democràcia actual és simplement formal i que respon als dictàmens dels grups econòmics, tot i això, rentem la nostra consciència en votacions ridícules als partits majoritaris perquè patim el xantatge de donar suport a aquest sistema o de possibilitar el sorgiment de les dictadures. *Ni tan sols pensem que el fet de votar i reclamar el vot a favor dels partits petits pot constituir-se en un fenomen d'interès a futur, de la mateixa manera que el suport a la formació d'organitzacions laborals fora del marc establert pot convertir-se en un factor d'aglutinació important. Rebutgem el treball arrelat en barris, en poblacions, en sectors ciutadans i en el nostre medi immediat, perquè ho veiem massa limitat, però sabem que és allà on començarà la recomposició del teixit social a l'hora de la crisi de les estructures centralitzades. Preferim atendre el joc de superfície, de cúpules, de notables i de formadors d'opinió, en lloc de tenir l'oïda a punt per escoltar el soterrat clam del poble. Protestem per l'acció massiva dels mitjans de difusió controlats pels grups econòmics en lloc de llançar-nos a influenciar en els petits medis i en tota petita escaleta de comunicació social. I, si encara militem en alguna organització política progressista, ens movem a la caça d'algun incoherent amb "premsa", d'alguna personalitat que representi el nostre corrent perquè és més o menys potable per als mitjans informatius del Sistema. En el fons ens passa tot això perquè creiem que estem vençuts i no ens queda cap altre recurs que amassar en silenci la nostra amargor.* I aquesta derrota l'anomenem "dedicar-nos a la nostra pròpia vida". Mentrestant "la nostra pròpia vida" acumula contradiccions i anem perdent el sentit i la capacitat d'elecció de les condicions en què volem viure. En definitiva, no podem concebre encara la possibilitat d'un gran Moviment de canvi que referencii i aglutini els factors més positius de la societat i, per descomptat, la decepció ens impedeix representar-nos a nosaltres mateixos com a protagonistes d'aquest procés d'informació.

5.- Els interessos immediats i la consciència moral

Hem d'escollir les condicions en què volem viure. Si actuem en contra del nostre projecte de vida, no escaparem a la contradicció, que ens col·locarà a mercè d'una llarga llista d'accidents. En aquesta direcció, quin serà el fre que podrem aplicar als fets de la nostra pròpia vida? Només el dels interessos immediats. Així, podem imaginar nombroses situacions límit de les quals tractarem de sortir sacrificant tot valor i tot sentit perquè la nostra prioritat serà el benefici immediat. Per evitar dificultats tractarem d'eludir tot compromís que ens aproximi a la situació límit, però forçosament passarà que els mateixos esdeveniments ens col·locaran en posicions que no hauríem escollit. No es requereix una subtilesa especial per comprendre què haurà de passar amb les persones més properes a nosaltres si comparteixen la mateixa postura. Per què no haurien d'escollir elles en contra nostra si estan mogudes per idèntica immediatesa? Per què tota una societat no hauria de prendre la mateixa direcció? No existiria límit per a l'arbitrarietat i el poder injustificat venceria; ho faria amb violència manifesta si trobés resistències i, si no fos així, n'hi hauria prou amb la persuasió de valors insostenibles als quals hauríem d'adherir com a justificació i experimentaríem en el fons dels nostres cors el sense sentit de la vida. Aleshores, hauria triomfat la deshumanització de la Terra.

Escollir un projecte de vida entre condicions imposades està molt lluny de ser un simple reflex animal. Per contra, és la característica essencial de l'ésser humà. Si eliminem allò que el defineix, detindrem la seva història i podrem esperar l'avenç de la destrucció a cada pas que fem. Si es deposa el dret a escollir un projecte de vida i un ideal de societat, ens trobarem amb caricatures de Dret, de valor i de sentit. Si aquesta és la situació, què podem sostenir en contra de tota la neurosi i del desbordament que comencem a experimentar al nostre voltant? Cadascú de nosaltres veurà què fa amb la seva vida, però també cadascú ha de tenir present que les seves accions arribaran més enllà de si mateix i això serà així des de la capacitat d'influència més petita a la més gran. Accions unitives, amb sentit, o accions contradictòries, dictades per la immediatesa, són ineludibles en tota situació en què es compromet la direcció de vida.

6.- El sacrifici dels objectius a canvi de conjuntures exitoses. Alguns defectes habituals

Tota persona compromesa amb l'acció conjunta, tot aquell que actua amb altres en la consecució d'objectius socials amb sentit, ha de tenir clars molts defectes que en el passat van arruïnar les millors causes. Maquiavel·lismes ridículs, personalismes per sobre de la tasca proclamada en conjunt i autoritarismes de tot tipus omplen els llibres d'història i la nostra memòria personal.

Amb quin dret s'utilitza una doctrina, una formulació d'accions, una organització humana i es desplacen les prioritats que expressen? Amb quin dret plantejem a altres un objectiu i un destí si després emplacem com a valor primari un suposat èxit o una suposada necessitat de conjuntura? Quina seria la diferència amb el pragmatisme que decidim repudiar? On estaria la coherència entre allò que pensem, sentim i fem? *Els instrumentadors de tots els temps han efectuat l'estafa moral bàsica de presentar a altres una imatge futura mobilitzadora i guardar per a si mateixos una imatge d'èxit immediat. Si se sacrifica la intenció acordada amb altres, s'obre la porta a qualsevol traïció negociada amb el bàndol que es diu combatre. I, en aquest cas, es justifica aquesta indecència amb una suposada "necessitat" que s'ha amagat en el plantejament inicial.* Que quedi clar que no parlem del canvi de condicions i de tàctiques en les quals tot el qui participa comprèn la relació entre elles i l'objectiu mobilitzador plantejat. Tampoc no ens referim als errors d'apreciació que es poden cometre en les implementacions concretes. Observem la immoralitat que distorsiona les intencions i davant la qual és imprescindible estar alerta. És important estar atents a nosaltres mateixos i aclarir a altres perquè sàpiguen anticipadament que, en trencar els seus compromisos, les nostres mans queden tan lliures com les seves.

Existeixen, per cert, diferents tipus d'astúcies en la utilització de les persones i no hi ha manera de fer un catàleg complet. Tampoc no cal convertir-nos en "censors morals" perquè sabem molt bé que darrere d'aquesta actitud es troba la consciència repressora l'objectiu de la qual és sabotejar tota acció que no controla i immobilitzar els companys de lluita amb la desconfiança mútua. Quan es fan ingressar de contraban suposats valors que venen des d'un altre camp per jutjar les nostres accions, és bo recordar que aquesta "moral" és en qüestió i no coincideix amb la nostra... com podrien ser entre nosaltres?

Per acabar és important atendre la gradació tramposa que s'acostuma a practicar per esmunyir-se de situacions en contra dels objectius plantejats. En aquest plantejament es troba tot aquell que ens acompanya per motius diferents dels que expressa. La seva direcció mental és torta des del principi i només espera l'oportunitat de manifestar-se. Mentrestant anirà utilitzant, gradualment, codis manifestos o larvats que responen a un sistema de doble llenguatge. Aquesta actitud quasi sempre coincideix amb la d'aquells que en nom d'aquesta organització militant desreferencien altra gent de bona fe, i fan caure la responsabilitat de les seves barbaritats sobre el cap de la gent autèntica.

No és el cas de posar l'èmfasi en allò que des de fa molt de temps s'ha conegut com els "problemes interns" de tota organització humana, però sí que m'ha semblat convenient esmentar l'arrel conjunturalista que actua en tot això i que respon a la presentació d'una imatge futura mobilitzadora i que guarda per a si mateixa una imatge d'èxit immediat.

7.- El Regne d'allò que és Secundari

És tal la situació actual que acusadors de tot signe i pelatge exigeixen explicacions amb to de fiscal i donen per fet que se'ls ha de demostrar innocència. El que és interessant de tot això és que la seva tàctica resideix en l'exaltació d'allò que és secundari i, consegüentment, en l'ocultació de les qüestions primàries. D'alguna manera, aquesta actitud fa recordar a recordar el funcionament de la democràcia en les empreses. En efecte, els empleats discuteixen sobre si a l'oficina els escriptors han de posar-se lluny o prop de les finestres, si s'hi ha de col·locar flors o colors agradables, cosa que no està malament. Posteriorment voten i, per majoria, es decideix el destí dels mobles i del decorat, cosa que tampoc està malament. Però a l'hora de discutir i proposar una votació entorn de la direcció i les accions de l'empresa, es produeix un silenci aterridor... immediatament la democràcia es congela perquè en realitat s'està en el Regne d'allò que és Secundari. No passa res diferent amb els fiscals del Sistema. De sobte un periodista s'emplaça en aquest rol, i converteix en sospitós el nostre gust per certes menges o exigeix "compromís" i discussió en qüestions esportives, astrològiques o de catecisme. Per descomptat, no falta mai alguna acusació grollera a la qual, se suposa, hem de respondre i sovinteja el muntatge de contextos, la utilització de paraules carregades de doble sentit i la manipulació d'imatges contradictòries. És bo recordar que aquells que s'emplacen en un bàndol oposat a nosaltres, tenen dret que els expliquem perquè ells no estan en condicions de jutjar-nos i perquè nosaltres tenim plena justificació en jutjar-los a ells. Que, en tot cas, ells han de defensar la seva postura de les nostres objeccions. Per descomptat, que això es pugui fer dependrà de certes condicions i de l'habilitat personal dels adversaris, però no deixa de revoltar veure com alguns que tenen tot el dret a dur la iniciativa, abaixen el cap davant de tanta inconsistència. També és patètic observar en la pantalla certs

líders quan diuen paraules enginyoses, ballen com a ossos amb la conductora del programa o se sotmeten a tot tipus de vexacions per tal de figurar en primer pla. En seguir aquests meravellosos exemples, molta gent benintencionada no arriba a comprendre com és que s'ha deformat o substituït el seu missatge a l'hora de fer-lo arribar a públics amplis a través de certs mitjans de comunicació. Això que hem comentat destaca aspectes del Regne d'allò que és Secundari que desplacen els temes importants i d'això resulta la desinformació dels públics als quals es pretén aclarir. Curiosament molta gent progressista cau en aquest parany, sense entendre molt bé com la publicitat aparent que se li dona, produeix l'efecte contrari. Finalment, no és el cas de deixar en el camp oposat posicions que a nosaltres ens correspon defensar. Qualsevol pot acabar reduint la nostra postura a una simple frivolitat en afirmar que també ell és, per exemple "humanista" perquè es preocupa d'allò que és humà, que és "no-violent" perquè està contra la guerra, que és antidiscriminador perquè té un amic negre o comunista, que és ecologista perquè s'ha de tenir cura de les foques i de les places. Però si se'l requereix, no podrà justificar d'arrel res del que diu, i mostrarà el seu veritable rostre antihumanista, violent, discriminador i depredador.

Els comentaris anteriors respecte a algunes expressions del Regne d'allò que és Secundari no aporten res de nou però, de vegades, val la pena advertir a militants distrets que tracten de comunicar les seves idees i no s'adonen de l'estrany territori en què han estat reclosos.

Espero que sàpiguen dissimular la incomoditat d'haver llegit una carta que no es refereix als seus problemes o interessos. Confio que en la següent puguem continuar amb les nostres amenitats.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

4 de juny de 1992

SISENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

Alguns lectors de les meves cartes han tornat a la càrrega i demanen major definició en allò que fa a l'acció social i política i a les seves perspectives de transformació. En tal situació podria limitar-me a repetir allò dit en començar la primera carta:

"Des de fa temps rebo correspondència des de diferents països que demanen explicacions sobre temes que apareixen en els meus llibres. En general es reclama aclariment sobre assumptes tan concrets com la violència, la política, l'economia, l'ecologia, les relacions personals i les interpersonals. Com es pot veure, les preocupacions són moltes i diverses i és clar que en aquests camps hauran de ser els especialistes els qui en donin resposta. Per descomptat que aquest no és el meu cas". No obstant això, en correspondència posterior vaig fer alguns comentaris sobre els tòpics citats però sense aconseguir satisfer els requeriments. Com respondre a qüestions tan grans en l'extensió i naturalesa d'una carta? D'aquesta manera, m'han posat en dificultats.

Com tots sabem participo en un corrent d'opinió, en un moviment que, al llarg de tres dècades, ha produït institucions nombroses que han confrontat amb dictadures i injustícies de tota mena. Sobretot s'ha confrontat amb la desinformació, la calúmia i el silenci deliberat. De tota manera aquest moviment s'ha estès pel món i ha conservat la seva independència tant econòmica com ideològica. Probablement si s'hagués rendit a la conveniència en una curta i bruta especulació, comptaria amb reconeixement i premsa. Però, això hauria consagrat finalment el triomf de l'absurd i la victòria de tot allò contra el qual s'ha lluitat. En la nostra història hi ha sang, presons, deportacions i assetjaments de tota mena. Cal recordar-ho. El nostre moviment sempre s'ha sentit tributari de l'humanisme històric per l'accent que aquest últim va posar en la llibertat de consciència, en la lluita contra tot obscurantisme i en la defensa dels valors humans. Però també el nostre moviment ha produït treballs i estudis suficients per donar resposta a una època en què, finalment, s'ha precipitat la crisi. Hauré d'apel·lar a aquests treballs i estudis per explicar, en l'extensió d'una carta, els temes i propostes fonamentals dels humanistes d'avui.

DOCUMENT DEL MOVIMENT HUMANISTA

Els humanistes són dones i homes d'aquest segle, d'aquesta època. Reconeixen els antecedents de l'humanisme històric i s'inspiren en les aportacions de les diferents cultures, no només d'aquelles que en aquest moment ocupen un lloc central. Són, a més, homes i dones que deixen enrere aquest segle i aquest mil·lenni i es projecten a un nou món.

Els humanistes senten que la seva història és molt llarga i que el seu futur és encara més estès. Pensen en l'avenir i lluiten per superar la crisi general del present. Són optimistes, creuen en la llibertat i en el progrés social.

Els humanistes són internacionalistes, aspiren a una nació humana universal. Comprenen globalment el món en què viuen i actuen en el seu medi immediat. No desitgen un món uniforme sinó múltiple: múltiple en les ètnies, llengües i costums, múltiple en les localitats, les regions i les autonomies, múltiple en les idees i les aspiracions, múltiple en les creences, l'ateisme i la religiositat, múltiple en el treball, múltiple en la creativitat.

Els humanistes no volen amos, no volen dirigents ni caps, ni se senten representants ni caps de ningú. Els humanistes no volen un Estat centralitzat ni un Paraestat que el reemplaci. Els humanistes no volen exèrcits policials, ni bandes armades que els substitueixin.

Però, entre les aspiracions humanistes i les realitats del món d'avui, s'ha aixecat un mur. Ha arribat doncs, l'hora d'enderrocar-lo. Per fer-ho és necessària la unió de tots els humanistes del món.

I. El capital mundial

Heus aquí la gran veritat universal: els diners ho són tot. Els diners són govern, són llei, són poder. Són, bàsicament, subsistència. Però, a més, són l'art, són la filosofia i són la religió. Res no es fa sense diners, res no es pot sense diners. No hi ha relacions personals sense diners. No hi ha intimitat sense diners i fins i tot la soledat reposada depèn dels diners.

Però la relació amb aquesta "veritat universal" és contradictòria. Les majories no volen aquest estat de coses. Estem, doncs, davant la tirania dels diners. Una tirania que no és abstracta perquè té nom, representants, executors i procediments indubtables.

Avui no es tracta d'economies feudals, ni d'indústries nacionals, ni tan sols d'interessos de grups regionals. Avui es tracta que aquells supervivents històrics acomoden la seva parcel·la als dictats del capital financer internacional. Un capital especulador que es va concentrant mundialment. D'aquesta manera, fins i tot l'Estat nacional requereix per sobreviure del crèdit i el préstec. Tots capten la inversió i donen garanties perquè la banca es faci càrrec de les decisions finals. S'acosta un temps en què les mateixes companyies, així com els camps i les ciutats, seran propietat indiscutible de la banca. S'acosta el temps del Paraestat, un temps en què l'antic ordre ha de ser aniquilat.

Ahora, la vella solidaritat s'evapora. En definitiva, es tracta de la desintegració del teixit social i de l'adveniment de milions d'éssers humans desconnectats i indiferents entre si malgrat les penúries generals. El gran capital domina no només l'objectivitat gràcies al control dels mitjans de producció, sinó la subjectivitat gràcies al control dels mitjans de comunicació i informació. En aquestes condicions, pot disposar a gust dels recursos materials i socials, convertir en irrecuperable la natura i descartar progressivament l'ésser humà. Per fer-ho compta amb la tecnologia suficient. I, així com ha buidat les empreses i els estats, ha buidat la Ciència de sentit, i l'ha convertit en tecnologia per a la misèria, la destrucció i la desocupació.

Els humanistes no necessiten insistir en argumentacions quan emfatitzen que avui el món està en condicions tecnològiques suficients per solucionar en un curt termini els problemes de vastes regions, pel que fa a plena ocupació, alimentació, salubritat, habitatge i instrucció. Senzillament, si aquesta possibilitat no es realitza, és perquè l'especulació monstruosa del gran capital ho està impedit.

El gran capital ja ha esgotat l'etapa de l'economia de mercat i comença a disciplinar la societat per afrontar el caos que ell mateix ha produït. Davant d'aquesta irracionalitat, no s'aixequen dialècticament les veus de la raó sinó els més obscurs racismes, fonamentalismes i fanatismes. I si és que aquest neoracionalisme lidera regions i col·lectivitats, el marge d'acció per a les forces progressistes resta reduït dia a dia. D'altra banda milions de treballadors ja han pres consciència tant de les irrealitats del centralisme estatista com de les falsedats de la democràcia capitalista. Tant és així que els obrers s'alcen contra les seves cúpules gremials corruptes, de la mateixa manera que els pobles qüestionen els partits i els governs. Però cal donar una orientació a aquests fenòmens que d'una altra manera s'estancaran en una espontaneïtat sense progrés. És necessari discutir en el si del poble els temes fonamentals dels factors de la producció.

Per als humanistes existeixen com a factors de la producció, el treball i el capital i estan de més l'especulació i la usura. En l'actual situació, els humanistes lluiten perquè l'absurda relació que ha existit entre aquests dos factors sigui totalment transformada. Fins ara s'ha imposat que els guanys siguin per al capital i el salari per al treballador i s'ha justificat aquest desequilibri amb el "risc" que assumeix la inversió... com si tot treballador no arrisqués el seu present i el seu futur en la inestabilitat de la desocupació i la crisi. Però, a més, està en joc la gestió i la decisió en el maneig de l'empresa. El guany no destinat a la reinversió en la mateixa empresa, no dirigit a la seva expansió o diversificació, deriva cap a l'especulació financera. Els guanys que no creen noves fonts de treball, deriven cap a l'especulació financera. Per tant, la lluita dels treballadors ha de dirigir-se a obligar el capital al seu màxim rendiment productiu. Però això no podrà implementar-se a menys que la gestió i direcció siguin compartides. D'altra banda, com es podria evitar l'acomiadament massiu, el tancament i el buidament empresarial? Perquè el gran mal està en la subinversió, en la fallida fraudulenta, l'endeutament forçat i la fuga de capital, no en els guanys que es puguin obtenir com conseqüència de l'augment en la productivitat. I, si s'insistís en la confiscació dels mitjans de producció per part dels treballadors, seguint els ensenyaments del segle XIX, s'hauria de tenir en compte també el fracàs recent del socialisme real.

Quant a l'objecció que enquadrar el capital, així com està enquadrat el treball, produeix la seva fuga a punts i àrees més profitoses, cal aclarir que això no passarà gaire temps més, ja que la irracionalitat de l'esquema actual el porta a la seva saturació i a la crisi mundial. Aquesta objecció, a part del reconeixement d'una immoralitat radical, desconeix el procés històric de la transferència del capital cap a la banca, i d'això resulta que l'empresari mateix es va convertint en empleat sense decisió dins d'una cadena en la qual aparenta autonomia. D'altra banda, a mesura que s'aguditzí el procés recessiu, el mateix empresari començarà a considerar aquests punts.

Els humanistes senten la necessitat d'actuar no només en el camp laboral sinó també en el camp polític, per impedir que l'Estat sigui instrument del capital financer mundial, per aconseguir que la relació entre els factors de la producció sigui justa i per tornar a la societat la seva autonomia arrabassada.

II. La democràcia formal i la democràcia real

L'edifici de la democràcia s'ha anat derruïnt greument en esquarterar-se les seves bases principals: la independència entre poders, la representativitat i el respecte a les minories.

La teòrica independència entre poders és un contrasentit. Només cal rastrejar en la pràctica l'origen i composició de cada un d'ells per comprovar les íntimes relacions que els lliguen. No podria ser d'una altra manera. Tots formen part d'un mateix sistema. De manera que les crisis freqüents d'avenç d'uns sobre altres, de superposició de funcions, de corrupció i irregularitat es corresponen amb la situació global, econòmica i política d'un país donat.

Quant a la representativitat, des de l'època de l'extensió del sufragi universal es va pensar que existia un sol acte entre l'elecció i la conclusió del mandat dels representants del poble. Però a mesura que el temps ha anat transcorrent s'ha vist clarament que existeix un primer acte mitjançant el qual molts escullen a pocs i un segon acte en què aquests pocs traeixen els molts, perquè representen interessos aliens al mandat que han rebut. Aquest mal ja s'incuba en els partits polítics reduïts a cúpules separades de les necessitats del poble. Ja, en la màquina partidària, els grans interessos financen candidats i dicten les polítiques que aquests haurien de seguir. Tot això evidencia una crisi profunda en el concepte i la implementació de la representativitat.

Els humanistes lluiten per transformar la pràctica de la representativitat i donen la importància més gran a la consulta popular, el plebiscit i l'elecció directa de candidats. Perquè en nombrosos països encara hi ha lleis que subordinen candidats independents a partits polítics, o bé subterfugis i limitacions econòmiques per presentar-se davant la voluntat de la societat. Tota constitució o llei que s'oposi a la capacitat plena del ciutadà d'escollir i ser escollit, es burla d'arrel de la democràcia real que es troba per sobre de tota regulació jurídica. I, si es tracta d'igualtat d'oportunitats, els mitjans de difusió han de posar-se al servei de la població en el període electoral en què els candidats exposen les seves propostes i atorgar a tots, exactament, les mateixes oportunitats. D'altra banda han d'imposar-se lleis de responsabilitat política, mitjançant les quals tot aquell que no compleixi allò que ha promès als seus electors s'arrisqui al desafur, a la destitució o al judici polític. Perquè l'altre expedient que actualment se sosté, mitjançant el qual els individus o els partits que no compleixin patiran el càstig de les urnes en l'elecció futura, no interromp en absolut el segon acte de traïció als representats. Quant a la consulta directa sobre els temes d'urgència, cada dia existeixen més possibilitats per a la seva implementació tecnològica. No es tracta de prioritzar les enquestes i els sondejos manipulats, sinó que es tracta de facilitar la participació i el vot directe a través de mitjans electrònics i informàtics avançats.

En una democràcia real ha de donar-se a les minories les garanties que mereix la seva representativitat però, a més, ha d'extremar-se tota mesura que afavoreixi en la pràctica la seva inserció i el seu desenvolupament. Avui, les minories, assetjades per la xenofòbia i la discriminació, demanen amb angoixa el seu reconeixement i, en aquest sentit, és responsabilitat dels humanistes elevar aquest tema al nivell de les discussions més importants i encapçalar la lluita arreu fins a vèncer els neofeixismes oberts o encoberts. En definitiva, lluitar pels drets de les minories és lluitar pels drets de tots els éssers humans.

Però succeeix també en el conglomerat d'un país que províncies senceres, regions o autonomies, pateixen la mateixa discriminació que les minories, mercè a la compulsió de l'Estat centralitzat, avui instrument insensible en mans del gran capital. I això s'haurà d'acabar quan s'impulsi una organització federativa en la qual el poder polític real torni a mans de les entitats històriques i culturals esmentades.

En definitiva, posar per davant els temes del capital i el treball, els temes de la democràcia real i els objectius de la descentralització de l'aparell estatal és encaminar la lluita política cap a la creació d'un nou tipus de societat. Una societat flexible i en canvi constant, d'acord amb les necessitats dinàmiques dels pobles ara per ara asfixiats per la dependència.

III. La posició humanista

L'acció dels humanistes no s'inspira en teories fantasioses sobre Déu, la Natura, la Societat o la Història. Parteix de les necessitats de la vida que consisteixen a allunyar el dolor i apropar el plaer. Però la vida humana afegeix a les necessitats la seva previsió de futur que es basa en l'experiència passada i en la intenció de millorar la situació actual. La seva experiència no és simple producte de seleccions o acumulacions naturals i fisiològiques, com succeeix en totes les espècies, sinó que és experiència social i experiència personal llançades a superar el dolor actual i a evitar-lo a futur. El seu treball, acumulat en produccions socials, passa i es transforma de generació en generació en lluita contínua per millorar les condicions naturals, fins i tot les del propi cos. Per això, s'ha de definir l'ésser humà com històric i amb un mode d'acció social capaç de transformar el món i la seva pròpia naturalesa. I cada vegada que un individu o un grup humà s'imposa violentament a d'altres, aconsegueix detenir la història i convertir les seves víctimes en objectes "naturals". La naturalesa no té intencions, així és que en negar la llibertat i les intencions d'altres, se'ls converteix en objectes naturals, en objectes d'ús.

El progrés de la humanitat, en lent ascens, necessita transformar la natura i la societat i eliminar l'apropiació animal violenta d'uns éssers humans per altres. Quan això succeeixi, es passarà de la prehistòria a una història humana plena. Mentrestant, no es pot partir d'un altre valor central que el de l'ésser humà ple en les seves realitzacions i en la seva llibertat. Per això els humanistes proclamen: "Res per sobre de l'ésser humà i cap ésser humà per sota d'un altre". Si es posa com a valor central Déu, l'Estat, els Diners o qualsevol altra entitat, se subordina l'ésser humà i es creen condicions per al seu control o sacrifici ulterior. Els humanistes tenen clar aquest punt. Els humanistes són ateus o creients, però no parteixen del seu ateisme o de la seva fe per fonamentar la seva visió del món i la seva acció. Parteixen de l'ésser humà i de les seves necessitats immediates. I, si en la seva lluita per un món millor, creuen descobrir una intenció que mou la Història en direcció progressiva, posen aquesta fe o aquest descobriment al servei de l'ésser humà.

Els humanistes plantegen el problema de fons: saber si es vol viure i decidir en quines condicions fer-ho.

Totes les formes de violència física, econòmica, racial, religiosa, sexual i ideològica, mercè a les quals s'ha travat el progrés humà, repugnen als humanistes. Tota forma de discriminació manifesta o larvada, és un motiu de denúncia per als humanistes.

Els humanistes no són violents, però sobretot, no són covards ni temen enfrontar la violència, perquè la seva acció té sentit. Els humanistes connecten la seva vida personal amb la seva vida social. No plantegen antinòmies falses i aquí radica la seva coherència.

Així està traçada la línia divisòria entre l'Humanisme i l'Antihumanisme. L'Humanisme posa per davant la qüestió del treball enfront del gran capital, la qüestió de la democràcia real enfront de la democràcia formal, la qüestió de la descentralització enfront de la centralització, la qüestió de la no discriminació enfront de la discriminació, la qüestió de la llibertat enfront de l'opressió, la qüestió del sentit de la vida enfront de la resignació, la complicitat i l'absurd.

L'Humanisme posseeix l'única ètica valedora del moment actual perquè es basa en la llibertat d'elecció. De la mateixa manera, distingeix entre l'error i la mala fe, entre l'errat i el traïdor, perquè creu en la intenció i la llibertat.

IV. De l'Humanisme ingenu a l'Humanisme conscient

És en la base social, en els llocs de feina i habitatge dels treballadors on l'Humanisme ha de convertir la simple protesta en força conscient orientada a la transformació de les estructures econòmiques.

Quant als membres combatius de les organitzacions gremials i als membres de partits polítics progressistes, la seva lluita es farà coherent en la mesura que tendeixin a transformar les cúpules de les organitzacions en què estan inscrits, i donin a les seves col·lectivitats una orientació que posi en primer lloc, i per sobre de reivindicacions immediatistes, els plantejaments de fons que propicia l'Humanisme.

Àmplies capes d'estudiants i docents, normalment sensibles a la injustícia, aniran fent conscient la seva voluntat de canvi en la mesura que la crisi general del sistema els afecti. I, per cert, la gent de premsa en contacte amb la tragèdia quotidiana està avui en condicions d'actuar en direcció humanista de la mateixa manera que sectors de la intel·lectualitat, la producció dels quals està en contradicció amb les pautes que promou aquest sistema inhumà.

Són nombroses les postures que, tenint per base el fet del sofriment humà, inviten a l'acció desinteressada a favor dels desposseïts o els discriminats. Associacions, grups voluntaris i sectors importants de la població es mobilitzen, de vegades, i fan la seva aportació positiva. Sens dubte que una de les seves contribucions consisteix a generar denúncies sobre aquests problemes. Malgrat tot, aquests grups no plantegen la seva acció en termes de transformació de les estructures que donen lloc a aquests mals. Aquestes postures s'inscriuen en l'Humanitarisme conscient. En elles ja es troben protestes i accions puntuals susceptibles de ser aprofundides i esteses.

V. El camp antihumanista

A mesura que les forces que mobilitza el gran capital asfixien els pobles, sorgeixen postures incoherents que comencen a enfortir-se en explotar aquest malestar i canalitzar-lo cap a falsos culpables. En la base d'aquests neofeixismes hi ha una profunda negació dels valors humans. També en certs corrents ecologistes desviadors, s'aposta en primer terme per la natura en lloc de l'home. Ja no prediquen que el desastre ecològic és desastre, justament perquè posa en perill la humanitat, sinó perquè l'ésser humà ha atemptat contra la natura. Segons algun d'aquests corrents, l'ésser humà està contaminat i per això contamina la natura. Seria millor, per a ells, que la medicina no hagués tingut èxit en el combat amb les malalties ni en l'allargament de la vida. "La Terra primer", criden històricament i recorden les proclames del nazisme. D'aquí a la discriminació de cultures que contaminen, d'estrangers que embruten i contaminen, només hi ha un pas. Aquests corrents s'inscriuen també en l'Antihumanisme perquè en el fons menyspreen l'ésser humà. Els seus mentors es menyspreen a si mateixos i reflecteixen les tendències nihilistes i suïcides a la moda.

Una franja important de gent perceptiva també adhereix a l'ecologisme perquè entén la gravetat del problema que denuncia. Però si aquest ecologisme pren el caràcter humanista que correspon, orientarà la lluita cap als promotors de la catàstrofe: el gran capital i la cadena d'indústries i empreses destructives, cosines germanes del complex militar-industrial. Abans de preocupar-se per les foques, s'ocuparà de la fam, de l'amuntegament, la mortalitat natal, les malalties i els dèficits sanitaris i d'hàbitat arreu del món. I destacarà la desocupació, l'explotació, el racisme, la discriminació i la intolerància, en el món tecnològicament avançat. Mòn que, d'altra banda, està creant els desequilibris ecològics en nom del seu creixement irracional.

No cal estendre's massa en la consideració de les dretes com a instruments polítics de l'Antihumanisme. En elles la mala fe arriba a nivells tan alts que, periòdicament, es publiciten com a representants de l'"Humanisme". En aquesta direcció, tampoc no ha faltat l'astuta capellanada que ha pretès teoritzar sobre la base d'un ridícul "Humanisme Teocèntric" (?). Aquesta gent, inventora de guerres religioses i inquisicions, aquesta gent que va ser el botxí dels pares històrics de l'humanisme occidental, s'ha arroгат les virtuts de les seves víctimes i ha arribat a més a "perdonar els desviaments" d'aquells humanistes històrics. Tan enorme és la mala fe i el bandolerisme en l'apropiació de les paraules, que els representants de l'Antihumanisme han intentat cobrir-se amb el nom d'"humanistes".

Seria impossible fer inventari dels recursos, instruments, formes i expressions de què disposa l'Antihumanisme. En tot cas, aclarir sobre les seves tendències més encobertes contribuirà a fer que molts humanistes espontanis o ingenus, revisin les seves concepcions i el significat de la seva pràctica social.

VI. Els fronts d'acció humanista

L'Humanisme organitza fronts d'acció en el camp laboral, habitacional, gremial, polític i cultural amb la intenció d'anar assumint el caràcter de moviment social. En procedir així, crea condicions d'inserció per

a les diferents forces, grups i individus progressistes sense que aquests perdin la seva identitat ni les seves característiques particulars. L'objectiu de tal moviment consisteix a promoure la unió de forces capaces d'influir creixentment sobre àmplies capes de la població i orientar la transformació social amb la seva acció.

Els humanistes no són ingenus, ni s'enllepoleixen amb declaracions pròpies d'èpoques romàntiques. En aquest sentit, no consideren les seves propostes com l'expressió més avançada de la consciència social, ni pensen en la seva organització en termes indiscutibles. Els humanistes no fingeixen ser representants de les majories. En tot cas, actuen d'acord amb el seu parer més just i apunten a les transformacions que creuen més adequades i possibles en aquest moment que els toca viure.

Confio que podrem continuar amb altres assumptes en la propera carta.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

5 d'abril de 1993

SETENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics:

Avui parlarem de la revolució social. Com és possible això? Alguns benpensants ens diuen que la paraula "revolució" està en desús després de fracàs del "socialisme real". Possiblement en els seus caps va niar sempre la creença que les revolucions anteriors al 1917 eren preparacions de la revolució "seriosa". És clar que si va fracassar la revolució "seriosa", ja no es pot tornar sobre el tema. Com és costum, els benpensants exerciten la censura ideològica i s'atribueixen la prerrogativa d'atorgar o no carta de ciutadania a les modes i a les paraules. Aquests funcionaris de l'esperit (més ben dit, dels mitjans de difusió) continuen tenint diferències diametral amb nosaltres: ells pensaven que el monolitisme soviètic era etern i ara pensen que el triomf del capitalisme és una realitat incommovible. Donaven per cert que allò que és substancial d'una revolució era el vessament de sang, que el decorat imprescindible eren les banderes al vent, les marxades, les gestes i els discursos encesos. En el seu paisatge de formació sempre va actuar la cinematografia i la moda Pierre Cardin. Avui, per exemple, quan pensen en l'Islam imaginem una moda femenina que els inquieta i quan parlen del Japó no deixen d'alterar-se, rere el planteig econòmic, pel quimono sempre a punt de ser exhumat. Si de petits es van nodrir de cel·luloide i llibres de pirates, després s'han sentit atrets per Katmandú, el *tour* illenc, la defensa ecològica i la moda "natural". Si, en canvi, van assaborir el *western* i les vistes d'acció, després han plantejat el progrés en termes de guerra competitiva o la revolució en termes de pólvora.

Som immersos en un món de codis de comunicació massiva en què els formadors d'opinió ens imposen el seu missatge a través de diaris, revistes i ràdios; en què els escriptors de la intel·ligència dèbil fixen els temes que han de ser discutits; en què les persones sensates ens informen i aclareixen sobre el món actual... Cada dia la corporació d'opinadors es presenta davant les càmeres. Allà, ordenadament, es passen la paraula la psicòloga, el sociòleg, el políticòleg, el modista, la periodista que va entrevistar Gaddafi i l'inefable astròleg. Després, tots criden a una veu: "Revolució?, vostè està completament *demodé!*" En definitiva, l'opinió pública (és a dir, la que es publica) sosté que tot va a millor malgrat alguns inconvenients i certifica, a més, la defunció de la revolució.

Quin conjunt d'idees ben articulades s'ha presentat que desqualifiqui el procés revolucionari en el món actual? Només s'han presentat opinions de faràndula. No hi ha, per tant, concepcions vigoroses que mereixin ser discutides amb rigor.

Passem d'una vegada a qüestions importants.

1.- Caos destructiu o revolució

En aquesta sèrie de cartes hem fet diversos comentaris sobre la situació general que estem vivint. A conseqüència d'aquestes descripcions arribem a la següent disjuntiva: o som arrossegats per una tendència cada vegada més absurda i destructiva o donem un sentit diferent als esdeveniments. En el rerefons d'aquesta presentació opera la dialèctica de la llibertat enfront del determinisme, la recerca humana de l'elecció i el compromís enfront dels processos mecànics, el destí dels quals és deshumanitzador. Deshumanitzadora és la concentració del gran capital fins al seu col·lapse mundial. Deshumanitzador serà el món resultant convulsat per fams, migracions, guerres i lluites inacabables, inseguretats quotidianes, arbitrarietat generalitzada, caos, injustícia, restricció de la llibertat i triomf de

nous obscurantismes. Deshumanitzador serà tornar a girar en una roda fins al sorgiment d'una altra civilització que repeteixi els mateixos i estúpids passos d'engranatge... si és que això és possible després de l'enderroc d'aquesta primera civilització planetària que, per ara, comença a conformar-se. Però en aquesta llarga història, la vida de les generacions i dels individus és tan breu i tan immediata que *cadascú aguaita el destí general com el seu destí particular ampliat i no el seu destí particular com a destí general restringit*. Així, és molt més convincent allò que a cada persona li toca viure avui, que allò que viurà demà o que els seus fills viuran demà. I, per descomptat, és tan gran la urgència de milions d'éssers humans que no queda horitzó per considerar un futur hipotètic que pugui sobreviure. Existeix massa tragèdia en aquest precís instant i això és més que suficient per lluitar per un canvi profund de situació. Per què, llavors, mencionem el demà si les urgències d'avui són d'aquesta magnitud? Senzillament perquè cada vegada es manipula més la imatge del futur i s'exhorta a aguantar la situació actual com si es tractés d'una crisi insignificant i suportable. "Tot ajust econòmic –teoritzen– té un cost social". "És lamentable –diuen– que perquè tots estiguem bé en el futur, vosaltres hagueu de passar malament el vostre present". "Tal vegada abans –pregunten– hi havia aquesta tecnologia i aquesta medecina en els llocs de més abundància?". "Ja us tocarà la tanda –afirmen– també a vosaltres!".

I mentre ens posterguen, aquests que van prometre progrés per a tots segueixen obrint la fossa que separa les minories opulentes de les majories cada vegada més castigades. Aquest ordre social ens tanca en un cercle viciós que es realimenta i projecta a un sistema global del qual no pot escapar cap punt del planeta. Però també és clar que a tot arreu es comença a descreure de les promeses de la cúpula social, que es radicalitzen posicions i que comença l'agitació general. Lluitarem tots contra tots? Lluitaran unes cultures contra altres, uns continents contra altres, unes regions contra altres, unes ètnies contra altres, uns veïns contra altres i uns familiars contra altres? Anirem a l'espontaneisme sense direcció, com animals ferits que espolsen el seu dolor o inclourem totes les diferències, benvingudes siguin, en direcció a la revolució mundial? El que estic tractant de formular és que *es presenta la disjuntiva del simple caos destructiu o de la revolució com a direcció superadora de les diferències dels oprimits*. Estic dient que la situació mundial i la particular de cada individu serà més conflictiva cada dia i que és suïcida deixar el futur en mans dels qui han dirigit aquest procés fins ara. Aquests ja no són els temps en què es pot acabar amb tota oposició i proclamar l'endemà: "La pau regna a Varsòvia". Ja no són temps en què el 10% de la població pugui disposar, sense límit, del 90% restant. En aquest sistema que comença a ser mundialment tancat, i sense existir una clara direcció de canvi, tot queda a expenses de la simple acumulació de capital i poder. El resultat és que d'un sistema tancat no pot esperar-se una altra cosa que la mecànica del desordre general. La paradoxa de sistema ens informa que en pretendre ordenar el desordre creixent s'haurà d'accelerar el desordre. No hi ha altra sortida que revolucionar el sistema, obrint-lo a la diversitat de les necessitats i aspiracions humanes. Plantejades les coses en aquests termes, el tema de la revolució adquireix una grandesa inusitada i una projecció que no va poder tenir en èpoques anteriors.

2.- De quina revolució parlem?

En una carta anterior vam fixar posicions sobre les qüestions del treball enfront del gran capital, de la democràcia real enfront de la formal, de la descentralització enfront de la centralització, de la no discriminació enfront de la discriminació, de la llibertat enfront de l'opressió. Si en el moment actual el capital es va transferint gradualment a la banca, si la banca s'apropia de les empreses, els països, les regions i el món, la revolució implica l'apropiació de la banca de tal manera que aquesta compleixi amb prestar el seu servei sense percebre a canvi interessos que, de per si, són usuraris. Si en la constitució d'una empresa el capital percep guanys i el treballador salari o sou, si en l'empresa la gestió i la decisió són en mans del capital, la revolució implica que el guany es reinverteixi, es diversifiqui o s'utilitzi en la creació de noves fonts de treball i que la gestió i la decisió siguin compartides pel treball i el capital. Si les regions o províncies d'un país estan lligades a la decisió central, la revolució implica la desestructuració d'aquest poder de manera que les entitats regionals conformin una república federativa i que el poder d'aquestes regions sigui igualment descentralitzat en favor de la base comunal des d'on haurà de partir tota representativitat electoral. Si la salut i l'educació són tractades de manera desigual per als habitants d'un país, la revolució implica educació i salut gratuïta per a tots, perquè en definitiva aquests són els dos valors màxims de la revolució i ells hauran de reemplaçar el paradigma de la societat actual donat per la riquesa i el poder. *Si tot es posa en funció de la salut i l'educació, els complexíssims problemes econòmics i tecnològics de la societat actual tindran el marc correcte per al seu tractament*. Ens sembla que, si no es procedeix de manera inversa, no s'arribarà a conformar una societat amb possibilitats evolutives. El gran argument del capitalisme és posar-ho tot en dubte, preguntar sempre d'on sortiran els recursos i com augmentarà la productivitat i donar a entendre que els recursos surten dels préstecs bancaris i no del treball del poble. Llavors, de què serveix la productivitat si després s'efuma de les mans del qui produeix? No ens diu res extraordinari el model

que ha funcionat durant algunes dècades en certes parts del món i que avui comença a desarticular-se. Que la salut i l'educació d'aquests països augmenta meravellosament és quelcom que està per veure's, a la llum del creixement de les plagues no només físiques sinó psicosocials. Si la creació d'un ésser humà autoritari, violent i xenòfob és part de l'educació, si l'augment de l'alcoholisme, la drogoaddicció i el suïcidi és part del seu progrés sanitari, llavors aquest model no serveix per a res. Seguirem admirant els centres d'educació organitzats, els hospitals ben equipats i tractarem a més *que estiguin al servei del poble sense distincions*. Quant al contingut i significat de la salut i l'educació, hi ha massa coses per discutir amb el sistema actual.

Parlem d'una revolució social que canviï dràsticament les condicions de vida del poble, d'una revolució política que modifiqui l'estructura del poder i, en definitiva, d'una revolució humana que creï els seus propis paradigmes i reemplaci els valors actuals decadents. *La revolució social a què apunta l'Humanisme passa per la presa de poder polític per realitzar les transformacions del cas, però la presa d'aquest poder no és un objectiu en si*. Pel que fa a la resta, la violència no és un component essencial d'aquesta revolució. De què serviria la repugnant pràctica de l'execució i la presó per a l'enemic? Quina seria la diferència amb els opressors de sempre? La revolució de l'Índia anticolonialista es va produir per pressió popular i no per violència. Va ser una revolució inacabada determinada per la curtesa del seu ideari, però va mostrar alhora una nova metodologia d'acció i de lluita. La revolució contra la monarquia iraniana esclatà per pressió popular, ni tan sols per la presa dels centres de poder polític, ja que aquests es van anar "buidant", desestructurant, fins a deixar de funcionar... després, la intolerància ho va arruïnar tot. I així, és possible la revolució per diferents mitjans inclòs el triomf electoral, però la transformació dràstica de les estructures és quelcom que en tots els casos ha de posar-se en marxa immediatament i cal començar per l'establiment d'un nou ordre jurídic que, entre altres tòpics, mostri clarament les noves relacions socials de producció, que impedeixi tota arbitrarietat i que reguli el funcionament d'aquelles estructures del passat aptes encara per ser millorades.

Les revolucions que avui agonitzen o les noves que s'estan gestant no arribaran més enllà d'allò que és testimonial dins d'un ordre estancat, no arribaran més enllà del tumult organitzat, si no avancen en la direcció proposada per l'Humanisme, és a dir: en direcció a un sistema de relacions socials el valor central del qual sigui l'ésser humà i no qualsevol altre com podria ser la "producció", "la societat socialista", etc. Però posar l'ésser humà com a valor central implica una idea totalment diferent del que avui s'entén precisament per "ésser humà". Els esquemes de comprensió actuals estan encara molt allunyats de la idea i de la sensibilitat necessàries per aprehendre la realitat d'allò que és humà. Malgrat tot, i cal aclarir-ho, també comença a dibuixar-se una certa recuperació de la intel·ligència crítica fora dels motlles acceptats per l'enginy superficial de l'època. En G. Petrovic, per esmentar un cas, trobem una concepció precursora d'allò que hem anat exposant. Ell defineix la revolució com "la creació d'un mode de ser essencialment diferent, diferent de tot ésser no humà, antihumà i, fins i tot, no completament humà". Petrovic acaba identificant la revolució amb la forma més alta de ser, com ser en plenitud i com Ser-en-llibertat (tesi sobre "La necessitat d'un concepte de revolució", 1977, *La Filosofia i les Ciències Socials*, congrés de Morelia de 1975).

La marea revolucionària que està en marxa com a expressió de la desesperació de les majories oprimides no es detindrà. Però això encara no serà suficient, ja que la direcció adequada d'aquest procés no ocorrerà per la sola mecànica de la "pràctica social". *Sortir del camp de la necessitat al camp de la llibertat per mitjà de la revolució és l'imperatiu d'aquesta època en què l'ésser humà ha quedat clausurat. Les futures revolucions, si és que aniran més enllà dels pronunciaments militars, els cops palatins, les reivindicacions de classe, d'ètnia o de religió, hauran d'assumir un caràcter transformador inclusiu sobre la base de l'essencialitat humana. D'aquí què més enllà dels canvis que produeixin en les situacions concretes dels països, el seu caràcter serà universalista i el seu objectiu mundialitzador. Per consegüent, quan parlem de "revolució mundial" comprendrem que qualsevol revolució humanista, o que es transformi en humanista, encara que sigui realitzada en una situació restringida, portarà el caràcter i l'objectiu que la llançarà més enllà de si mateixa. I aquesta revolució, per insignificant que sigui el lloc en què es produeixi, comprometrà l'essencialitat de tot ésser humà*. La revolució mundial no pot ser plantejada en termes d'èxit sinó en la seva real dimensió humanitzadora. D'altra banda, el nou tipus de revolucionari que correspon a aquest nou tipus de revolució esdevé, per essència i per activitat, humanitzador del món.

3.- Els fronts d'acció en el procés revolucionari

Voldria ara estendre'm en algunes consideracions pràctiques respecte a la creació de les condicions necessàries per a la unitat, organització i creixement d'una força social suficient que permeti posicionar-se en direcció a un procés revolucionari.

L'antiga tesi frontista d'acumulació de forces progressistes que es basa en l'acord sobre punts mínims, acaba avui en la pràctica de l' "enganxada" de dissidències partidàries sense inserció social. D'aquesta manera resulta una acumulació de contradiccions entre cúpules que apunten al protagonisme periodístic i a la promoció electoral. En èpoques en què un partit amb recursos econòmics suficients podia hegemonitzar la fragmentació, el plantejament dels "fronts" electorals era viable. Avui la situació ha canviat dràsticament i, malgrat això, l'esquerra tradicional continua amb aquests procediments com si res no hagués passat. Es fa necessari revisar la funció del partit en el moment actual i preguntar-se si els partits polítics són les estructures capaces de posar en marxa la revolució. Perquè si el sistema ha acabat metabolitzant els partits i els ha convertit en "closques" d'una acció que controlen els grans capitals i la banca, un partit superestructural sense base humana es podrà acostar al poder formal (no al poder real), sense que per això hagi d'introduir la més mínima variació de fons. L'acció política exigeix, per ara, la creació d'un partit que aconsegueixi representativitat electoral en diferents nivells. Però ha d'estar clar des del primer moment que aquesta representativitat té per objecte orientar el conflicte cap al si del poder establert. En aquest context, un membre del partit que aconsegueix representativitat popular no és un funcionari públic sinó un referent que evidencia les contradiccions del sistema i organitza la lluita en direcció a la revolució. En altres paraules, el treball polític institucional o partidari és entès aquí com l'expressió d'un fenomen social ampli que posseeix la seva pròpia dinàmica. D'aquesta manera, el partit pot desenvolupar la seva màxima activitat en èpoques electorals però els diferents fronts d'acció que, ocasionalment, li serveixen de base utilitzen el mateix fet electoral per destacar conflictes i ampliar la seva organització. Aquí hi ha diferències importants amb la concepció tradicional del partit. En efecte, fins fa unes dècades es pensava que el partit era l'avantguarda de lluita que organitzava diferents fronts d'acció. Aquí es planteja tot en sentit invers. Són els fronts d'acció els que organitzen i desenvolupen la base d'un moviment social i és el partit l'expressió institucional d'aquest moviment. Alhora, el partit ha de crear condicions d'inserció per a altres forces polítiques progressistes, ja que no pot pretendre que elles perdin la seva identitat i es fonguin en el seu si. El partit ha d'anar més enllà de la seva pròpia identitat i formar amb altres forces un "front" més ampli que insereixi tots els factors progressistes fragmentats. Però no es passarà de l'acord de cúpules si el partit no compta amb una base real que orienti el procés. D'altra banda, aquest plantejament no és reversible en el sentit que el partit formi part d'un front que organitzen altres superestructures. Hi haurà front polític amb altres forces si aquestes s'avenen a les condicions que estableix el partit, la força real del qual és causada per l'organització de base. Passem doncs a considerar els diferents fronts d'acció.

És necessari que diferents fronts d'acció realitzin el seu treball en la base administrativa dels països tot apuntant a la comuna o municipi. Correspon desenvolupar fronts d'acció laborals i habitacionals en l'àrea fixada i *comprometre l'acció en els conflictes reals degudament prioritzats. Això últim significa que la lluita per la reivindicació immediata no té significat si no deriva en creixement organitzatiu i posicionament per a passes posteriors.* És clar que tot conflicte ha de ser explicat en termes relacionats directament amb el nivell de vida, amb la salut i l'educació de la població (en coherència, els treballadors de la salut i l'educació han de convertir-se en simpatitzants immediats i posteriorment en quadres necessaris per a l'organització directa de la base social).

Quant a les organitzacions gremials, es presenta aquí el mateix fenomen dels partits del sistema, per això no és el cas de plantejar el control del sindicat o del gremi sinó, l'aglutinació de treballadors que, com a conseqüència, desplacin el control de la cúpula tradicional. S'ha de promoure tot sistema d'elecció directa, tot plenari i assemblea que comprometi la direcció i li exigeixi la presa de posicions en els conflictes concrets de manera que respongui als requeriments de la base o bé sigui desbordada. I, certament, els fronts d'acció en el camp gremial han de dissenyar la seva tàctica i apuntar al creixement de l'organització de la base social.

Finalment, la posada en marxa d'institucions socials i culturals que actuïn des de la base és de gran importància perquè permet aglutinar col·lectivitats discriminades o perseguides en el context del respecte als drets humans, donant-los una direcció comuna malgrat les seves diferències particulars. La tesi que cada ètnia, col·lectivitat o grup humà discriminat ha de fer-se fort en si mateix per enfrontar l'atropellament, pateix d'una important deficiència d'apreciació. Aquesta postura parteix de la idea que "barrejar-se" amb elements aliens els fa perdre identitat, quan en realitat la seva posició aïllada els exposa i els porta a ser erradicats amb més facilitat, o bé els col·loca en posició de radicalitzar-se de tal manera que els perseguidors justifiquin l'acció directa contra ells. *La millor garantia de supervivència d'una minoria discriminada és que formi part d'un front amb altres que encaminen la lluita per les seves reivindicacions en direcció revolucionària.* Després de tot, és el sistema globalment considerat qui ha creat les condicions de discriminació i aquestes no desapareixeran fins que aquest ordre social sigui transformat.

4.- El procés revolucionari i la seva direcció

Hem de distingir entre procés revolucionari i direcció revolucionària. Des de la nostra posició, s'entén el *procés revolucionari com un conjunt de condicions mecàniques generades en el desenvolupament del sistema*. En aquest sentit, aquest desenvolupament crea factors de desordre que, finalment, són desplaçats, s'imposen, o acaben descomponent la totalitat de l'esquema. D'acord amb les anàlisis que portem fetes, la globalització a la qual es tendeix en aquests moments presenta factors aguts de desordre en el desenvolupament total del sistema. Es tracta d'un procés que és independent de l'acció voluntària de grups o individus. Ja hem considerat aquest punt en més d'una ocasió. El problema que es planteja ara és, precisament, el del futur del sistema, ja que aquest tendeix a revolucionar-se mecànicament sense que hi hagi cap orientació progressiva. L'orientació en qüestió depèn de la intenció humana i s'escapa a la determinació de les condicions que origina el sistema. Ja hem aclarit en altres moments la nostra posició respecte de la no passivitat de la consciència humana, de la seva característica essencial de no ser simple reflex de condicions objectives, de la seva capacitat d'oposar-se a aquestes condicions i compondre una situació futura diferent de la viscuda en el moment actual (aquí suggerim veure la *Carta número 4*, par. III i IV i el llibre *Contribucions al pensament* en l'assaig *Discussions Historiològiques*, cap. 3, part II i III). *Interpretem la direcció revolucionària dintre d'aquest mode de llibertat, entre condicions*.

És per l'exercici de la violència que una minoria imposa les seves condicions al conjunt social i organitza un ordre, un sistema inercial, que continua el seu desenvolupament. Vistes així les coses, tant el mode de producció i les relacions socials consegüents, tant l'ordre jurídic i les ideologies dominants que regulen i justifiquen l'esmentat ordre i tant l'aparell estatal o paraestatal a través del qual es controla el tot social, es descobreixen com a instruments al servei dels interessos i intencions de la minoria instal·lada. Però el desenvolupament del sistema continua mecànicament més enllà de les intencions d'aquesta minoria que lluita per concentrar, cada vegada més, els factors de poder i control i amb això provoca una nova acceleració en el desenvolupament del sistema que progressivament escapa al seu domini. D'aquesta manera, l'augment del desordre xocarà contra l'ordre establert i provocarà per part d'aquest ordre l'aplicació proporcional dels seus recursos de protecció. En èpoques crítiques es disciplinarà el tot social amb tot el rigor de la violència de què disposa el sistema. Així s'arriba al màxim recurs disponible: l'exèrcit. Però, és totalment cert que els exèrcits seguiran responant a la manera tradicional en èpoques en què el sistema va al col·lapse global? Si això no fos així, és tema de discussió el gir de situació que pot tenir lloc en la direcció dels esdeveniments actuals.

N'hi ha prou amb reflexionar sobre les últimes etapes de les civilitzacions que van precedir l'actual per comprendre que els exèrcits es van alçar contra el poder establert, es van dividir en les guerres civils que estaven ja plantejades en la societat i, com que no es pogué introduir en aquesta situació una direcció nova, el sistema va continuar la seva direcció catastròfica. En l'actual civilització mundial que es perfila, es tractarà del mateix destí? Haurem de considerar els exèrcits en la propera carta.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

7 d'agost de 1993

VUITENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

D'acord amb el que s'anunciava en la carta anterior, tocaré en aquesta alguns punts referits als exèrcits. Per descomptat, l'interès d'aquest escrit estarà centrat en la relació entre les forces armades, el poder polític i la societat. Prendré com a base el document discutit fa tres mesos a Moscou (amb el títol de *La necesidad de una posición humanista en las Fuerzas Armadas contemporáneas* – Conferència internacional sobre humanització de les activitats militars i reforma de les forces armades, patrocinada pel Ministeri de Defensa de la CEI– Moscou, maig 24/28 de 1993). Únicament m'apartaré dels conceptes vessats en el document original en tractar la posició militar en el procés revolucionari, tema aquest que em permetrà completar algunes idees esbossades anteriorment.

1.- Necessitat d'una redefinició del rol de les forces armades

Les forces armades estan tractant avui de definir el seu nou rol. Aquesta situació va començar després de les iniciatives de desarmament proporcional i progressiu empreses per la Unió Soviètica a finals de la dècada dels '80. La disminució de la tensió que va existir entre les superpotències va provocar un gir en el concepte de defensa en els països més importants. Malgrat això, la substitució gradual dels blocs

politicomilitars (particularment del Pacte de Varsòvia) per un sistema de relacions relativament cooperatives ha activat forces centrífugues que arrossegueu a nous xocs en diferents punts del planeta. Certament en ple període de la Guerra Freda els conflictes en àrees restringides eren freqüents i sovint prolongats, però el seu caràcter actual ha canviat de signe i amenaça d'estendre's en els Balcans, en el món musulmà i en diverses zones d'Àsia i d'Àfrica.

El reclam limítrof, que abans preocupava a forces armades contigües, pren avui una altra direcció atesa la tendència a la secessió en l'interior d'alguns països. Les disparitats econòmiques, ètniques i lingüístiques tendeixen a modificar fronteres que se suposaven inalterables alhora que tenen lloc migracions a gran escala. Es tracta de grups humans que es mobilitzen per fugir de situacions desesperades o per contenir o expulsar altres grups humans d'àrees definides. Aquests i altres fenòmens mostren canvis profunds particularment en l'estructura i en la concepció de l'Estat. Per una part, assistim a un procés de regionalització econòmica i política, per l'altra observem la discòrdia creixent en l'interior de països que marxen cap a aquesta regionalització. *És com si l'Estat nacional, dissenyat fa dos-cents anys, ja no aguantés els cops que li propinen per dalt les forces multinacionals i per baix les forces de secessió.* Cada vegada més dependent, cada vegada més lligat a l'economia regional i cada vegada més compromès en la guerra comercial contra altres regions, l'Estat pateix una crisi sense precedents en el control de la situació. Les seves cartes fonamentals són modificades per donar lloc al desplaçament de capitals i recursos financers; els seus codis i les seves lleis civils i comercials queden obsoletes. Fins i tot la tipificació penal varia quan avui un ciutadà pot ser segrestat i el seu delictes serà jutjat en un altre país, per magistrats d'una altra nacionalitat i segons lleis estrangeres. Així, el vell concepte de sobirania nacional queda sensiblement disminuït. Tot l'aparell juridicopolític de l'Estat, les seves institucions i el personal afectat al seu servei immediat o mediat pateixen els efectes d'aquesta crisi general. Aquesta és també la situació per la qual travessen les forces armades a les quals en el seu moment es va donar el rol de sostenidores de la sobirania i de la seguretat general. Privatitzades l'educació, la salut, les comunicacions, les reserves naturals i fins i tot àrees importants de la seguretat ciutadana; privatitzats els béns i serveis, disminueix la importància de l'Estat tradicional. És coherent pensar que si l'administració i els recursos d'un país surten de l'àrea de control públic, la Justícia seguirà el mateix procés i s'assignarà a les forces armades el rol de milícia privada destinada a la defensa d'interessos econòmics vernacles o multinacionals. Aquestes tendències han anat creixent últimament en l'interior dels països.

2.- Permanència de factors agressius en l'etapa de distensió

Encara no ha desaparegut l'agressivitat de potències que, en el seu moment, van donar per acabada la Guerra Freda. Actualment hi ha violacions d'espais aeris i marítims, aproximacions imprudents a territoris llunyans, incursions i instal·lacions de bases, fiançaments de pactes militars, guerres i ocupació de territoris estrangers pel control de vies de navegació o possessió de fonts de recursos naturals. Els antecedents assentats per les guerres de Corea, Vietnam, Laos i Cambodja; per les crisis de Suez, Berlín i Cuba; per les incursions a Grenada, Trípoli i Panamà, han mostrat al món la desproporció de l'acció bèl·lica tantes vegades aplicada sobre països indefensos i pesen a l'hora de parlar de desarmament. Aquests fets adquireixen gravetat singular perquè, en casos com el de la Guerra del Golf, es realitzen en els flancs de països de gran importància que podrien interpretar aquestes maniobres com a lesives per a la seva seguretat. Excessos tan grans estan aconseguint efectes residuals nocius en enfortir el front intern de sectors que jutgen els seus governs com a incompetents per frenar aquests avenços. Això, per descomptat, pot arribar a comprometre el clima de pau internacional tan necessari en el moment actual.

3.- Seguretat interior i reestructuració militar

Pel que fa a la seguretat interior, és necessari citar dos problemes que sembla que es perfilen en l'horitzó dels esdeveniments immediats: les explosions socials i el terrorisme.

Si és que la desocupació i la recessió tendeixen a créixer en els països industrialitzats, és possible que aquests siguin escenari de convulsions o desbordaments i s'inverteixi, en certa manera, el quadre que es presentava en dècades anteriors en les quals el conflicte es desenvolupava en les perifèries d'un centre que seguia creixent sense ensurts. Esdeveniments com els succeïts a Los Angeles l'any passat, podrien estendre's més enllà d'una ciutat fins i tot cap a altres països. En darrer lloc, el fenomen del terrorisme s'aguaita com a perill de grans proporcions, donat el poder d'obrir foc amb què avui poden comptar individus i grups relativament especialitzats. Aquesta amenaça que arribaria a expressar-se mitjançant l'artefacte nuclear, o explosius deflagrants i moleculars d'alt poder, toca també altres àrees com les de les armes químiques i bacteriològiques, de cost reduït i producció fàcil.

Són, doncs, moltes i nombroses les preocupacions de les forces armades atès el panorama inestable del món d'avui. D'altra banda, i a més dels problemes estratègics i polítics que han de considerar, hi ha

els temes interns de reestructuració, de llicenciamnt d'importants contingents de tropes, del mode de reclutament i capacitació, de renovació de material, de modernització tecnològica i, primàriament, de recursos econòmics. Però si bé s'han de comprendre a fons els problemes de context que hem mencionat, s'ha d'afegir que cap d'ells es podrà resoldre completament si no queda clara amb quina funció primària han d'acomplir els exèrcits. Després de tot, és el poder polític el que dona la seva orientació a les forces armades i són aquestes les que actuen a partir d'aquesta orientació.

4.- Revisió dels conceptes de sobirania i seguretat

En la concepció tradicional s'ha donat a les forces armades la funció de resguardar la sobirania i la seguretat dels països i de disposar de l'ús de la força d'acord amb el mandat dels poders constituïts. D'aquesta manera, el monopoli de la violència que correspon a l'Estat es transfereix als cossos militars. Però, heus aquí un primer punt de discussió respecte a què ha d'entendre's per "sobirania" i què per "seguretat". Si elles, o més modernament el "progrés" d'un país, requereixen fonts d'aprovisionament extraterritorials, navegabilitat marítima indiscutible per protegir el desplaçament de mercaderies, control de punts estratègics amb la mateixa finalitat i ocupació de territoris aliens, ens trobem davant la teoria i la pràctica colonial o neocolonial. En el colonialisme, la funció dels exèrcits consistia a obrir pas en primer terme als interessos de les corones de l'època i després a les companyies privades que aconseguiren especials concessions del poder polític a canvi de rèdits convenients. La il·legalitat d'aquest sistema fou justificada mitjançant la suposada barbàrie dels pobles ocupats, incapaços de donar-se una administració adequada. La ideologia corresponent a aquesta etapa consagrà el colonialisme com a sistema "civilitzador" per excel·lència.

En època de l'imperialisme napoleònic la funció de l'exèrcit, que per altra part ocupava el poder polític, va consistir a expandir fronteres amb l'objectiu declamat de redimir els pobles oprimits per les tiranies, mercè a l'acció bèl·lica i la instauració d'un sistema administratiu i jurídic que va consagrar en els seus codis la Llibertat, la Igualtat i la Fraternitat. La ideologia corresponent va justificar l'expansió imperial d'acord amb el criteri de "necessitat" d'un poder constituït per la revolució democràtica, enfront de les monarquies il·legals basades en la desigualtat que, a més, feien front comú per asfixiar la Revolució.

Més recentment, seguint les ensenyances de Clausewitz, s'ha entès la guerra com a simple continuació de la política i l'Estat, promotor d'aquesta política, se l'ha considerat com l'aparell de govern d'una societat radicada en certs límits geogràfics. Des d'allà s'ha arribat a definicions, de cara als geopolítics, en què les fronteres apareixen com "la pell de l'Estat". En aquesta concepció organològica, aquesta "pell" es contrau o s'expandeix d'acord amb el to vital dels països i així ha d'ampliar-se amb el desenvolupament d'una comunitat que reclama "espai vital", atesa la seva concentració demogràfica o econòmica. Des d'aquesta perspectiva, la funció de l'exèrcit és la de guanyar espai tal com ho reclama aquesta política de seguretat i sobirania que és primària respecte a les necessitats d'altres països limítrofs. Aquí la ideologia dominant proclama la desigualtat en les necessitats que experimenten les col·lectivitats d'acord amb les seves característiques vitals. Aquesta visió zoològica de la lluita per la supervivència del més apte, rememora les concepcions del darwinisme traslladades il·legítimament a la pràctica política i militar.

5.- La legalitat i els límits del poder vigent

Contemporàniament flota en l'ambient gran part de les tres concepcions que hem usat per exemplificar com els exèrcits responen al poder polític i s'enquadren segons els dictàmens que, ocasionalment, aquest entén per seguretat i sobirania. De manera que si la funció de l'exèrcit és la de servir a l'Estat, pel que fa a seguretat i sobirania, i la concepció sobre aquests dos temes varia de govern en govern, la força armada haurà d'atenir-s'hi. Admet això algun límit o excepció? Clarament s'observen *dues excepcions*: 1.- *Aquella en què el poder polític s'ha constituït il·legítimament i s'han esgotat els recursos civils per canviar aquesta situació d'anormalitat* i 2.- *Aquella en què el poder polític s'ha constituït legalment però en el seu exercici es converteix en il·legal i s'han esgotat els recursos civils per canviar la situació anòmala. En ambdós casos, les forces armades tenen el deure de restablir la legalitat interrompuda, la qual cosa equival a continuar els actes que per la via civil no s'han pogut concloure. En aquestes situacions, l'exèrcit es deu a la legalitat i no al poder vigent.* Llavors no es tracta de propiciar un estat deliberatiu de l'exèrcit, sinó de destacar la prèvia interrupció de la legalitat realitzada per un poder vigent d'origen delictiu o que s'ha convertit en delictiu. La pregunta que cal fer és: d'on prové la legalitat i quines són les seves característiques? Responem que la legalitat prové del poble, que és qui s'ha donat un tipus d'Estat i un tipus de lleis fonamentals a les quals han de sotmetre's els ciutadans. I, en el cas extrem que el poble decidís modificar aquest tipus d'Estat i aquest tipus de lleis, a ell incumbiria fer-ho i no pot existir una estructura estatal i un sistema legal per sobre d'aquella decisió. Aquest punt ens porta a la consideració del fet revolucionari que tractarem més endavant.

6.- La responsabilitat militar enfront del poder polític

Ha de destacar-se que els cossos militars han d'estar formats per ciutadans responsables de les seves obligacions respecte a la legalitat del poder establert. Si el poder establert funciona basant-se en una democràcia en què es respecta la voluntat majoritària per elecció i renovació dels representants populars, es respecten les minories en els termes consagrats per les lleis i es respecta la separació i la independència de poders, llavors no és la força armada qui ha de deliberar sobre els encerts i errors d'aquest govern. De la mateixa manera que en la implantació d'un règim il·legal, la força armada no pot sostenir-lo mecànicament invocant una "obediència deguda" a aquest règim. I fins i tot, arribats al conflicte internacional, la força armada tampoc no pot practicar el genocidi seguint instruccions d'un poder enfebrat per l'anormalitat de la situació. Perquè si els drets humans no estan per sobre de qualsevol altre dret, no s'entén per què existeix organització social, ni Estat. I ningú pot invocar "obediència deguda" quan es tracta d'assassinat, tortura i degradació de l'ésser humà. Si alguna cosa van ensenyar els tribunals constituïts després de la Segona Guerra Mundial, va ser que l'home d'armes té responsabilitats com a ésser humà, fins i tot en la situació límit del conflicte bèl·lic.

En aquest punt es podrà preguntar: no és l'exèrcit una institució amb una preparació, disciplina i equipament que el converteix en factor primari de destrucció? Respondrem que així estan muntades les coses des de molt abans de la situació actual i que, independentment de l'avversió que sentim per tota forma de violència, no podem plantejar la desaparició o el desarmament unilateral d'exèrcits i crear buits que serien emplenats per altres forces agressives, com hem mencionat anteriorment en referir-nos als atacs realitzats a països indefensos. *Són les mateixes forces armades les que tenen una missió important a complir: no obstruir la filosofia i la pràctica del desarmament proporcional i progressiu; inspirar, a més, els camarades d'altres països en aquesta direcció i posar en clar que la funció castrense en el món d'avui és la d'evitar catàstrofes i servituds dictades per governs il·legals que no responen al mandat popular.* Llavors, el servei més gran que les forces armades podran aportar als seus països i a tota la humanitat serà la d'evitar que existeixin les guerres. Aquest plantejament que podria semblar utòpic està sostingut actualment per la força dels fets que demostren la poca practicitat i la perillositat per a tots quan augmenta el poder bèl·lic global o unilateral.

Voldria tornar sobre el tema de la responsabilitat militar mitjançant una exemplificació inversa. Durant l'època de la Guerra Freda es repetia a Occident un doble missatge: per una part, l'OTAN i altres blocs s'establien per sostenir un estil de vida amenaçat pel comunisme soviètic i, ocasionalment, xinès. Per l'altre, s'emprenien accions militars en àrees distants per protegir els "interessos" de les potències. A l'Amèrica Llatina, el cop d'Estat efectuat pels exèrcits de la zona, tenia preferències per l'amenaça de subversió interior. Allà les forces armades deixaven de respondre al poder polític i s'alçaven contra tot dret i contra tota Constitució. Pràcticament un continent es trobava militaritzat i responia a l'anomenada "Doctrina de la Seguretat Nacional". La seqüela de mort i endarreriment que van deixar rere seu aquelles dictadures, fou singularment justificada al llarg de la cadena de comandaments amb la idea de "l'obediència deguda". Mitjançant aquesta idea es va explicar que en la disciplina castrense se segueixen les ordres dels caps immediats. Aquest plantejament, que fa recordar les justificacions dels genocides del nazisme, és un punt que ha de ser considerat a l'hora de discutir els límits de la disciplina castrense. El nostre punt de vista respecte a aquest particular és, com ja hem comentat, que si l'exèrcit trenca la dependència del poder polític, es constitueix en una força irregular, en una banda armada fora de la llei. Aquest assumpte és clar però admet una excepció: l'alçament militar contra un poder polític establert il·legalment o que s'ha posat en situació facciosa. Les forces armades no poden invocar "obediència deguda" a un poder il·legal perquè es converteixen en sostenidores d'aquesta irregularitat, així com en altres circumstàncies tampoc no poden produir el cop militar i escapar a la funció de complir amb el mandat popular. Això pel que fa a l'ordre intern i, en relació amb el fet bèl·lic internacional, no poden atemptar contra la població civil del país enemic.

7.- Reestructuració militar

Respecte al reclutament dels ciutadans, el nostre punt de vista és favorable a la substitució del servei militar obligatori pel servei militar optatiu, sistema que permetrà una major capacitació del soldat professional. Però a aquesta limitació de tropes correspondrà també una reducció important del personal de quadres i del personal de comandament. I és clar que no s'efectuarà una reestructuració adequada sense atendre els problemes personals, familiars i socials que s'ocasionaran en nombrosos exèrcits que mantenen avui un esquema sobredimensionat. El nou emplaçament laboral geogràfic i d'inserció social d'aquests contingents serà equilibrat si es manté una relació militar flexible durant el temps que demandi la reubicació. En la reestructuració que té lloc avui a diferents parts del món, ha de tenir-se en compte primàriament el model de país en què s'efectua. Naturalment un sistema unitari té característiques diferents d'un de federatiu o de diferents països que estan confluent en una comunitat regional. El nostre punt de vista, favorable al sistema federatiu i obert a la confederació regional, requereix, per al correcte disseny de la reestructuració, compromisos sòlids i permanents que permetin continuïtat en el projecte. Si no hi ha una clara voluntat de les parts en aquesta direcció, la

reestructuració no serà possible perquè l'aportació econòmica de cada integrant estarà sotmesa a vaivens polítics ocasionals. Si és aquest el cas, les tropes federals podran existir només formalment i els contingents militars seran la simple sumatòria del potencial de cada comunitat que formi part de la federació. Això portarà també problemes de comandament unificat de difícil solució. En definitiva, serà l'orientació política la que haurà de donar les pautes i, en tal situació, les forces armades particulars requeriran una conducció molt precisa i coordinada.

Un problema d'importància relativa en la reestructuració, és el que es refereix a certs aspectes dels cossos de seguretat. Els cossos de seguretat, si no són militaritzats, actuen en relació amb l'ordre intern i amb referència a la protecció dels ciutadans encara que, habitualment, estan involucrats en operacions de control molt allunyades de la finalitat per a les quals han estat creades. L'organigrama en què s'inscriuen, en molts països, els fa dependre directament de les carteres polítiques tals com el Ministeri de l'Interior, diferent del Ministeri de la Guerra o de Defensa. D'altra banda, les policies enteses com a servidores de la ciutadania i disposades perquè es compleixi amb un ordre jurídic no lesiu per als habitants d'un país, tenen un caràcter accessori i sota jurisdicció del poder judicial. Però sovint, pel seu caràcter de força pública, realitzen operacions que als ulls de la població les fa aparèixer com a forces militars. Es percep clarament la inconveniència d'aquesta confusió i és d'interès per a les forces armades que aquestes distincions quedin clares. El mateix passa amb diferents organismes de l'Estat que maneguen cossos secrets i d'informació, imbricats i superposats, que tampoc tenen a veure amb el règim castrense. Els exèrcits requereixen un sistema adequat d'informació que els permeti operar amb eficiència i que no s'assembla de res a mecanismes de control i seguiment de la ciutadania perquè la seva funció fa a la seguretat de la Nació i no al beneplàcit o la reprovaçió ideològica del govern de torn.

8.- La posició militar en el procés revolucionari

Se suposa que, en una democràcia, el poder prové de la sobirania popular. Tant la conformació de l'Estat com la dels organismes que en depenen, deriven de la mateixa font. Així, l'exèrcit compleix amb la funció que li atorga l'Estat per defensar la sobirania i donar seguretat als habitants d'un país. Per descomptat, poden succeir aberracions segons sigui l'exèrcit o una facció els qui ocupin il·legalment el poder, d'acord amb allò que hem vist anteriorment. Però, com també hem esmentat, podria donar-se el cas extrem que el poble decidís canviar aquest tipus d'estat i aquest tipus de lleis, és a dir, aquest tipus de sistema. Incumbiria al poble fer-ho i no pot existir una estructura estatal ni un sistema legal per sobre d'aquesta decisió. Sens dubte que les cartes fonamentals de molts països contemporen la possibilitat que elles mateixes siguin modificades per decisió popular. D'aquesta manera podria tenir lloc un canvi revolucionari en el qual la democràcia formal obri pas a la democràcia real. Però si s'obstruís aquesta possibilitat, es negaria l'origen mateix d'on brolla tota legalitat. En aquesta circumstància, i esgotats tots els recursos civils, és obligació de l'exèrcit complir amb aquesta voluntat de canvi i desplaçar una facció ja instal·lada il·legalment en el maneig de la cosa pública. D'aquesta manera s'arribaria, mitjançant la intervenció militar, a la creació de condicions revolucionàries en les quals el poble posa en marxa un nou tipus d'organització social i un nou règim jurídic. *No és necessari destacar les diferències entre la intervenció militar que té per objectiu tornar al poble la seva sobirania arrabassada, amb el simple cop militar que trenca la legalitat establerta per mandat popular.* Pel que fa a les mateixes idees, la legalitat exigeix que es respecti la demanda del poble fins i tot en el cas que aquest plantegi canvis revolucionaris. Per què les majories no haurien d'expressar el seu desig de canvi d'estructures i, a més, per què no haurien de tenir les minories l'oportunitat de treballar políticament per aconseguir una modificació revolucionària de la societat? *Negar mitjançant la repressió i la violència la voluntat de canvi revolucionari compromet seriosament la legalitat del sistema de les actuals democràcies formals.*

S'haurà observat que no hem tocat assumptes relatius a estratègia ni doctrina militar, com tampoc relatius a qüestions de tecnologia i organització castrense. No podia ser d'una altra manera. *Nosaltres hem fixat el punt de vista humanista respecte a les forces armades relacionades amb el poder polític i amb la societat.* És la gent d'armes la que té per davant un enorme treball teòric i d'implementació pràctica per adaptar esquemes a aquest moment tan especial que el món està vivint. L'opinió de la societat i l'interès genuí de les forces armades per conèixer aquesta opinió, encara que no sigui especialitzada, és de fonamental importància. Alhora, una relació viva entre membres d'exèrcits de diferents països i la discussió franca amb la civilitat, és un pas important pel que fa al reconeixement de la pluralitat dels punts de vista. Els criteris d'aïllament d'uns exèrcits respecte a altres i d'abstracció respecte a les demandes del poble són propis d'una època en què l'intercanvi humà i d'objectes estava restringit. El món ha canviat per a tots, també per a les forces armades.

9.- Consideracions entorn dels exèrcits i la revolució

Avui s'imposen dues opinions que ens interessin especialment. La primera anuncia que l'època de les revolucions ha passat, la segona, que el protagonisme militar en la presa de decisions polítiques s'atenua gradualment. També se suposa que solament en certs països endarrerits o desorganitzats romanen aquelles rèmores amenaçadores del passat. D'altra banda, es pensa que el sistema de relacions internacionals, en prendre un caràcter cada vegada més sòlid, anirà fent sentir el seu pes fins que aquelles antigues irregularitats es vagin posant a ratlla. Sobre la qüestió de les revolucions, com ja s'ha exposat, tenim un punt de vista diametralment oposat. Quant al fet que el concert de nacions "civilitzades" imposi un Nou Ordre en què no tingui lloc la decisió militar, és per descomptat un tema indiscutible. Nosaltres destaquem que *és, precisament, en les nacions i regions que van prenent caràcter imperial on les revolucions i la decisió militar aniran fent sentir la seva presència. Tard o d'hora les forces del diner, cada vegada més concentrades, s'enfrontaran a les majories i en aquesta situació banca i exèrcit resultaran termes antitètics.* Estem doncs emplaçats en les antípodes de la interpretació dels processos històrics. Només els temps ja propers, hauran de posar en evidència la correcta percepció dels fets que per a alguns, si segueixen la tradició dels últims anys, resultaran "increïbles". Amb aquella visió, què es dirà quan això passi? Probablement que la humanitat ha tornat al passat o, més vulgarment, que "el món s'ha trastocat". Nosaltres creiem que fenòmens com l'irracionalisme creixent, el sorgiment d'una forta religiositat i altres més, no estan posats en el passat, sinó que corresponen a una nova etapa que s'haurà d'afrontar amb tota la valentia intel·lectual i amb tot el compromís humà de què siguem capaços. No ajudarà gens seguir sostenint que el millor desenvolupament de la societat es correspon amb el món actual. Serà més important comprendre que la situació que estem vivint porta directament al col·lapse de tot un sistema que alguns consideren defectuós però "perfectible". No hi ha tal sistema actual "perfectible". Contràriament, amb ell arriba al cim la inhumanitat de tots els factors que s'han anat amassant al llarg de molts anys. Si algú jutja aquestes afirmacions com mancades de fonament, està en tot el seu dret a condició de presentar, per la seva part, una posició coherent. I si pensa que la nostra postura és pessimista, afirmem que davant d'aquest procés mecànic negatiu, prevaldrà la direcció cap a la humanització del món, empesa per la revolució que acabaran produint els grans conjunts humans, ara per ara, desposseïts del seu propi destí.

Rebeu, amb la present, una gran salutació.

10 d'agost de 1993

NOVENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

Moltes vegades he rebut correspondència en què es pregunta: "Què passa avui amb els drets humans?". Personalment no estic en condicions de donar una resposta ajustada. Crec, més aviat, que aquells que van subscriure la Declaració Universal de Drets Humans, és a dir més de cent seixanta estats de la Terra, han de saber què passa. Aquests estats van firmar el 10 de desembre de 1948, o més endavant, l'acceptació d'aquell document elaborat en el si de les Nacions Unides. Tots van comprendre de què es tractava, tots es van comprometre a defensar els drets proclamats. També es va firmar un Tractat de Hèlsinki, i els països van designar representants davant les comissions de drets humans i davant els tribunals internacionals.

1.- Violacions dels drets humans

Si a tall de crònica quotidiana prenguéssim tot l'ocorregut en aquest camp en els últims temps, hauríem de replantejar la pregunta i formular-la així: Què passa amb el joc hipòcrita dels governs en el maneig dels drets humans? N'hi hauria prou amb seguir mínimament les agències informatives, atendre a diaris, revistes, ràdios i TV, per respondre la pregunta. Prendrem com a exemple l'últim informe d'Amnistia Internacional (només 1992), i exposem resumidament algunes de les dades subministrades.

Les violacions dels drets humans van augmentar en el món amb catàstrofes destacades com les guerres de Iugoslàvia i Somàlia. Hi va haver presos de consciència a 62 països; tortures institucionals a 110 i assassinats polítics, emprats pels governs, en 45. La guerra a Bòsnia-Hercegovina mostrà clarament els abusos i les carnisseries efectuades per tots els bàndols contra desenes de milers de persones que foren assassinades, torturades i famejades, moltes vegades només per raó de la seva

ètnia. En altres punts com el Tadjikistan i Azerbaidjan s'observaren els mateixos fenòmens. Les denúncies de tortures i maltractaments per part de les forces de seguretat s'han elevat considerablement a Alemanya, França, Espanya, Portugal, Romania i Itàlia. En aquests casos, la raça de les víctimes va exercir un paper important. També els grups armats d'oposició en el Regne Unit, Espanya i Turquia, van cometre serioses transgressions dels drets humans. Als Estats Units foren executades 31 persones (la xifra més gran des de 1977, data en què tornà a instaurar-se la pena de mort). Milers de civils desarmats foren assassinats a Somàlia en aquest període. Forces de seguretat i "esquadrons de la mort" assassinaren al voltant de 4.000 persones a l'Amèrica Llatina. A Veneçuela van tenir lloc desenes d'arrestos i execucions a presos polítics durant la suspensió de garanties constitucionals que sobrevingué després dels intents de cop d'Estat del 4 de febrer i del 27 de novembre. A Cuba es mantingueren engarjolades, per raons polítiques, prop de 300 persones, però en no permetre's l'entrada al país d'observadors internacionals d'Amnistia, tampoc no es van poder verificar les dades amb exactitud. Al Brasil, la policia va matar 111 presos durant el motí carcerari de Sao Paulo, mentre que a la mateixa ciutat, a Rio de Janeiro i a altres punts del país, centenars de nens i altres "indesitjables" eren executats. Al Perú 139 persones van "desaparèixer" i 65 més van ser executades extrajudicialment per les forces de seguretat. Es van rebre informes de maltractaments generalitzats en zones muntanyoses camperoles i al voltant de 70 persones van ser condemnades a cadena perpètua en judicis irregulars. Els grups armats d'oposició també assassinaren algunes dotzenes de persones en diferents punts del territori. A Colòmbia, les reiterades denúncies sobre violacions dels drets humans van ser desmentides per la conselleria presidencial en la matèria, i es van atribuir les informacions a opositors polítics interessats en falsejar la imatge de la realitat política del país. Malgrat això, Amnistia denuncià que les forces armades i els grups paramilitars executaren extrajudicialment no menys de 500 persones, alhora que els grups armats d'oposició i les organitzacions del narcotràfic, n'assassinaren al voltant de 200. Amnistia afegeix que la lluita contra els militants islàmics, provocà un deteriorament de la situació dels drets humans en diversos països àrabs com Algèria i Egipte. Tortures, processos injustos, assassinats polítics, "desaparicions" i altres violacions greus, foren perpetrades per agents governamentals a tot l'Orient Mitjà. A Egipte, l'adopció d'una nova legislació "facilità" la tortura dels detinguts polítics i 8 militants islàmics, presumptes integrants d'un grup armat, van ser condemnats a mort per un tribunal militar "després d'un procés no equitatiu". A Algèria, fins a 10.000 persones foren recloses sense inculpació o sense procés, en campaments aïllats al desert. Alhora, grups fonamentalistes es van declarar responsables d'assassinats de civils i de greus violacions dels drets humans a Algèria i Egipte, com també en territoris ocupats per Israel. Les detencions sense procés estan particularment difoses a Síria, però també tenen lloc a Israel, Líbia, Iraq, Kuwait, Aràbia Saudita, Marroc i Tunísia. A la Xina, Amnistia va cridar l'atenció sobre la quantitat de presos de "consciència" i sobre l'existència de penes que recauen sobre activistes polítics sense processos judicials previs.

Agències periodístiques de diferent orientació han exhibit mapes del món en els quals es veuen desenes de països esquitxats pels atropellaments als drets humans i altres en què es comptabilitzen els morts en guerres religioses i interètniques. També apareixen diversos punts en què milers de persones han mort a causa de la fam en el seu lloc d'origen, o en mig de grans migracions.

Però això que esmentem més amunt no esgota el tema dels drets humans ni, consegüentment, les violacions que aquests pateixen.

2.- Els drets humans, la pau i l'humanitarisme, com a pretextos d'intervenció

Avui es parla dels drets humans, amb vigor renovat. Malgrat això, ha canviat el signe dels qui fan onejar aquestes banderes. En dècades passades, el progressisme va treballar activament en la defensa de principis que havien estat consagrats pel consens de les nacions. Per descomptat, no faltaren les dictadures que en nom d'aquells drets es burlaren de la necessitat i la llibertat personal i col·lectiva. Algunes explicaren que mentre no es discutís el sistema imperant, els ciutadans tindrien accés a l'habitatge, la salut, l'educació i el treball. Lògicament, van dir, no s'havia de confondre llibertat amb llibertinatge i "llibertinatge" era discutir el règim.

Avui les dretes han recollit aquelles banderes i se les veu actives en la defensa dels drets humans i de la pau, sobretot en aquells països que no dominen totalment. Aprofitant alguns mecanismes internacionals, organitzen forces d'intervenció capaces d'arribar a qualsevol punt del globus amb la finalitat d'imposar la "justícia". En primer terme porten medicaments i aliments per després arremetre a trets contra les poblacions i afavorir la facció que millor se'ls subordini. Aviat, qualsevol cinquena columna podrà invocar que en el seu país s'altera la pau o es trepitgen els drets humans per sol·licitar l'ajut dels intervencionistes. En realitat, s'han perfeccionat els primitius tractats i pactes per a la defensa mútua amb documents que legalitzen l'acció de forces "neutrals". Així s'implanta avui, rejuvenida, l'antiga Pax Romana. En fi són els avatars ornitològics que, van començar per l'àliga dels pendons

legionaris, prengué després forma de colom picassià fins a arribar al dia d'avui, en què al plumífer li han crescut grapes. Ja no retorna a l'Arca bíblica portant una branca d'olivera, sinó que torna a l'arca de valors portant un dòlar en el seu fort bec.

Adequadament s'adoba tot plegat amb tendres argumentacions. I amb això s'ha de ser curós, perquè *encara que s'intervingués en tercers països per raons humanitàries evidents per a tots, s'establirien precedents per justificar noves accions sense raons tan humanitàries ni tan evidents per a tots*. Cal observar que a conseqüència del procés de mundialització, Nacions Unides està jugant un rol militar creixent que entranya no pocs perills. Una vegada més s'està compromentent la sobirania i l'autodeterminació dels pobles mitjançant la manipulació dels conceptes de pau i solidaritat internacional.

Deixem el tema de la pau per a una altra ocasió i mirem una mica més de prop els drets humans que, com tots sabem, no es limiten a qüestions de consciència, de llibertat política i d'expressió. La protecció d'aquests drets no es redueix tampoc a evitar la persecució, l'engarjolament i la mort dels ciutadans per raó de les seves diferències amb un règim donat. És a dir, no se circumscriu a la defensa de les persones enfront de la violència física directa que pogués exercir-se contra elles. Sobre aquest punt hi ha molta confusió i molt treball desordenat, però algunes idees bàsiques han quedat plasmades en la Declaració.

3.- Els altres drets humans

El document, en l'article 2.1, diu: "Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició". I alguns dels drets proclamats són els següents: Article 23.1 "Tota persona té dret al treball, a la lliure elecció de la seva ocupació, a condicions equitatives i satisfactòries de treball i a la protecció contra l'atur" ; Article 25.1 "Tota persona té dret a un nivell de vida adient que li asseguri, així com a la seva família, la salut i el benestar, i especialment l'alimentació, el vestit, l'habitatge, l'assistència mèdica i els serveis socials necessaris; també té dret a l'assegurança en cas d'atur, malaltia, invalidesa, viduïtat, vellesa o altres casos de pèrdua dels seus mitjans de subsistència per circumstàncies independents de la seva voluntat".

Els articles subscrits pels Estats membres, es basen en la concepció de la igualtat i universalitat dels drets humans. No es troben en l'esperit ni en l'exposició taxativa de la Declaració, condicions com ara: "...aquests drets seran respectats si és que no pertorben les variables macroeconòmiques". O bé: "...els esmentats drets seran respectats quan s'assoleixi una societat d'abundància". Malgrat això, es podria tòrcer el sentit d'allò que s'exposa apel·lant a l'article 22. "Tota persona com a membre de la societat, té dret a la seguretat social i a obtenir, mitjançant l'esforç nacional i la cooperació internacional, *tenint en compte l'organització i els recursos de cada Estat*, la satisfacció dels drets econòmics, socials i culturals, indispensables a la seva dignitat i al lliure desenvolupament de la seva personalitat". En aquest "*...tenint en compte l'organització i els recursos de cada Estat*" es dilueix l'exercici efectiu dels drets i això ens porta directament a la discussió dels models econòmics.

Suposem un país amb suficient organització i recursos que de sobte, passa al sistema d'economia de lliure mercat. En aquesta situació, l'Estat tendirà a ser un simple "administrador" alhora que l'empresa privada es preocuparà pel desenvolupament dels seus negocis. Els pressupostos per a salut, educació i seguretat social seran retallats progressivament. L'Estat deixarà de ser "assistencialista" i, per tant, no tindrà responsabilitat en la situació. L'empresa privada tampoc no haurà de fer-se càrrec dels problemes, donat que les lleis que podrien obligar-la a protegir aquests drets seran modificades. L'empresa entrarà en conflicte tot i amb regularitzacions sobre salubritat i seguretat laboral. Però la idea i la pràctica salvadora de la privatització de la salut posarà l'empresa en situació d'omplir el buit deixat en l'anterior etapa de transició. Aquest esquema es repetirà en tots els camps a mesura que avanci la privatització, que s'ocuparà d'oferir els seus serveis eficients als qui ho puguin pagar, amb la qual cosa, el 20% de la població tindrà cobertes les seves necessitats. Qui defensarà llavors els drets humans dintre de la concepció universal i igualitària si s'exerciran "*... tenint en compte l'organització i els recursos de cada Estat*"? Perquè és clar que "com més petit sigui l'Estat, més pròspera serà l'economia d'aquest país", segons expliquen els defensors d'aquesta ideologia. En aquest tipus de discussió, es passarà de sobte de la declamació idíl·lica sobre "l'abundància general" a la brutalitat expositiva que, amb caràcter d'ultimàtum, es presentarà aproximadament en aquests termes: "Si les lleis limiten el capital, aquest abandonarà el país, no arribaran inversions, no hi haurà préstecs internacionals ni refinançament de deutes contrets anteriorment, amb la qual cosa es reduiran les exportacions i la producció i, en definitiva, es comprometrà l'ordre social". Així, amb tota senzillesa, quedarà exposat un de tants esquemes d'extorsió. Si això que hem estat comentant ho hem derivat de la situació d'un país

amb recursos suficients, en el seu passatge cap a l'economia de lliure mercat, és fàcil imaginar l'agreujament de condicions quan el país en qüestió no compti amb els requisits bàsics d'organització ni de recursos. Tal com s'està plantejant el Nou Ordre Mundial i pel que fa a la interdependència econòmica, *en tots els països (rics i pobres), el capital estarà atemptant contra la concepció universal i igualitària dels drets humans.*

La discussió anterior no pot plantejar-se en els termes estrictament gramaticals de l'article 22, perquè en ell (i en tota la declaració dels Drets Humans) no s'està posant per sobre de les persones una valoració econòmica que relativitzi els seus drets. Tampoc no és legítim introduir arguments tangencials en explicar que, ja que l'economia és la base del desenvolupament social, s'ha de dedicar tots els esforços a les variables macroeconòmiques, perquè, una vegada aconseguida l'abundància, es pugui atendre els drets humans. Això és tan matusserament lineal com dir: "Ja que la societat està sotmesa a la llei de la gravetat, cal concentrar-se en aquest problema i quan estigui resolt, parlarem dels drets humans". En una societat sana, als ciutadans no se'ls acudeix construir en barrancs inestables perquè donen per suposats els condicionants de la gravetat i, igualment, tothom sap clarament què són els condicionants econòmics i la importància de la seva resolució correcta *en funció* de la vida humana. De tota manera, aquestes són digressions que no fan al tema central.

La consideració sobre els drets humans no queda reduïda a aquestes últimes qüestions de treball, remuneració i assistència, com en el seu moment tampoc no va ser limitada als àmbits de l'expressió política i la llibertat de consciència. Hem destacat algun defecte en la redacció de la Declaració, però, així i tot, convenim que n'hi hauria prou amb una aplicació escrupolosa dels seus articles, per part de tots els governs, perquè aquest món experimentés un canvi positiu de gran importància.

4.- La universalitat dels drets humans i la tesi cultural

Existeixen diverses concepcions de l'ésser humà i aquesta varietat de punts de vista sovint té per base les diferents cultures des de les quals s'observa la realitat. El que estem plantejant afecta globalment la qüestió dels drets humans. En efecte, davant la idea d'un ésser humà universal amb els mateixos drets i amb les mateixes funcions en totes les societats, avui s'aixeca la tesi "cultural" que defensa una tesi diferent sobre aquests temes. Així, els qui sostenen aquesta posició consideren que els suposats drets universals de l'home no són sinó la generalització del punt de vista que Occident sosté i que pretén una validesa universal injustificada. Prenem, per exemple, l'article 16.1 "Els homes i les dones, a partir de l'edat núbil, tenen dret, sense cap restricció per motiu de raça, nacionalitat o religió, a casar-se i fundar una família; i gaudiran de drets iguals pel que fa al casament, durant el matrimoni i en cas de la seva dissolució."; 16.2 "Només es podrà contraure matrimoni mitjançant el lliure i ple consentiment dels futurs esposos"; 16.3 "La família és l'element natural i fonamental de la societat i té dret a la protecció de la societat i de l'Estat". Aquests tres incisos de l'article 16, porten nombroses dificultats d'interpretació i aplicació a diverses cultures que parteixen de l'Orient Mitjà i del Llevant i arriben a l'Àsia i a l'Àfrica. És a dir, porten dificultats a la major part de la humanitat. Per a aquest món tan extens i variat, ni tan sols el matrimoni i la família coincideixen amb els paràmetres que semblaven tan "naturals" a l'Occident. Per tant, aquestes institucions i els drets humans universals que s'hi refereixen, estan en discussió. El mateix passa si prenem la concepció del Dret en general i de la Justícia, si confrontem les idees de punició del delinqüent amb les de rehabilitació del qui delinqueix, tòpics aquests, en els quals no hi ha acord ni entre els països del mateix context cultural occidental. Sostenir com a vàlid per a tota la humanitat el punt de vista de la cultura pròpia porta a situacions francament grotesques. Així, als Estats Units s'aprecia com un atemptat contra els drets humans universals el seccionament legal de la mà del lladre, que es practica en alguns països àrabs, mentre es discuteix acadèmicament si és més humà el gas cianhídric, la descàrrega de 2.000 volts, la injecció letal, la força o alguna altra macabra delícia de la pena capital. Però també és clar que, així com en aquest país hi ha una gran porció de la societat que repudia la pena de mort, en aquell altre lloc són nombrosos els detractors de tot tipus de càstig físic per al reu. El mateix Occident, arrossegat pel canvi d'usos i costums, es veu en un compromís a l'hora de sostenir la seva idea tradicional de la família "natural". Pot existir avui la família amb fills adoptius? Per descomptat que sí. Pot existir família en què la parella estigui constituïda per membres del mateix sexe? Algunes legislacions ja ho admeten. Què defineix llavors la família, el seu caràcter "natural" o el compromís voluntari de complir amb determinades funcions? En quines raons pot basar-se l'excel·lència de la família monògama d'algunes cultures sobre la poligàmica o poliàndrica d'altres? Si aquest és l'estat de la discussió, es pot continuar parlant d'un Dret universalment aplicable a la família? Quins seran i quins no seran els drets humans que hagin de defensar-se en aquesta institució? Clarament, la dialèctica entre la tesi universalista (poc universal en la seva pròpia àrea) i la cultural, no pot resoldre's en el cas de la família (que he pres com un dels molts exemples possibles) i em temo que tampoc pugui solucionar-se en altres camps del quefer social.

Diguem-ho d'una vegada: aquí està en joc la concepció global de l'ésser humà fonamentada insuficientment per totes les postures en pugna. La necessitat d'aquesta concepció és evident perquè ni el dret en general, ni els drets humans en particular, podran prevaler si no s'aclareixen en el seu significat més profund. Ja no és el cas de plantejar-se en abstracte les qüestions més generals del Dret. *O es tracta de drets que per ser vigents depenen del poder establert, o es tracta de drets com a aspiracions a acomplir.* Sobre això, hem dit en una altra ocasió (*La Llei, en El Paisatge Humà - Humanitzar la Terra*): "Gent pràctica no s'ha perdut en teoritzacions i ha declarat que és necessari que hi hagi una llei perquè existeixi la convivència social. També s'ha afirmat que la llei es fa per defensar els interessos dels qui la imposen. Sembla que és la situació prèvia de poder la que instal·la una determinada llei que al seu torn legalitza el poder. Així és que el poder com a imposició d'una intenció, acceptada o no, és el tema central. Es diu que la força no genera drets, però aquest contrasentit pot acceptar-se si es pensa en la força només com a fet físic brutal, quan en realitat la força (econòmica, política, etc.) no necessita ser exposada perceptualment per fer-se present i imposar respecte. D'altra banda, fins i tot la força física (la de les armes, per exemple), expressada en la seva descarnada amenaça, imposa situacions que són justificades legalment i no hem de desconèixer que l'ús de les armes en una direcció o altra depèn de la intenció humana i no d'un dret..." I més endavant: "Qui viola una llei desconeix una situació imposada en el present i exposa la seva temporalitat (el seu futur) a les decisions d'altres. Però és clar que aquell "present" en què la llei comença a tenir vigència, té arrels en el passat. El costum, la moral, la religió o el consens social solen ser les fonts invocades per justificar l'existència de la llei. Cada una d'elles, al seu torn, depèn del poder que la va imposar. I aquestes fonts són revisades quan el poder que les va originar ha decaigut o s'ha transformat de tal manera que el manteniment de l'ordre jurídic anterior comença a xocar contra el que és "raonable", contra el "sentit comú", etc. Quan el legislador canvia una llei o bé el conjunt de representants del poble canvia la Carta Fonamental d'un país, no es viola, aparentment, la llei en general perquè els qui actuen no queden exposats a les decisions d'altres, perquè tenen a les seves mans el poder, o actuen com a representants d'un poder, i en aquesta situació es posa en clar que el poder genera drets i obligacions i no a la inversa." Per acabar amb la cita: "*Els drets humans no tenen la vigència universal que seria desitjable perquè no depenen del poder universal de l'ésser humà, sinó del poder d'una part sobre el tot. Si les més elementals reclamacions sobre el govern del propi cos són trepitjades a totes les latituds, només podem parlar d'aspiracions que hauran de convertir-se en drets. Els Drets Humans no pertanyen al passat, són allà, al futur, succionant la intencionalitat, alimentant una lluita que es revifa en cada nova violació al destí de l'home. Per això, tot reclam que es faci en el seu favor té sentit perquè mostra als poders actuals que no són omnipotents i que no tenen controlat el futur*".

No cal tornar sobre la nostra concepció general de l'ésser humà ni reafirmar que el reconeixement que fem de les realitats culturals diverses no invalida l'existència d'una estructura humana comuna en l'esdevenir històric i en la direcció convergent. La lluita per l'establiment d'una nació humana universal és també la lluita, des de cada cultura, per la vigència de drets humans cada vegada més precisos. Si en una cultura de sobte es desconeix el dret a la vida plena i a la llibertat i es posen altres valors per damunt de l'ésser humà, és perquè allà alguna cosa s'ha desviat, alguna cosa està en divergència amb el destí comú i, llavors, l'expressió d'aquesta cultura en aquest punt precís, ha de ser clarament repudiada. És cert que comptem amb formulacions imperfectes dels drets humans, però per ara, és l'única cosa que tenim a les nostres mans per defensar i perfeccionar. *Aquests drets són considerats avui com a simples aspiracions i no poden ser plenament vigents donats els poders establerts. La lluita per la plena vigència dels drets humans porta, necessàriament, al qüestionament dels poders actuals i orienta l'acció cap a la seva substitució pels poders d'una nova societat humana.*

Rebeu amb la present, una gran salutació

21 de novembre de 1993

DESENA CARTA ALS MEUS AMICS

Benvolguts amics,

Quin és el destí dels esdeveniments actuals? Els optimistes pensen que entrarem en una societat mundial d'abundància en què els problemes socials quedaran resolts; una mena de paradís a la Terra. Els pessimistes consideren que els símptomes actuals mostren una malaltia creixent de les institucions, dels grups humans i fins i tot del sistema demogràfic i ecològic global; una mena d'infern a la Terra. Els qui relativitzen la mecànica històrica ho deixen tot reservat al comportament que assumim en el

moment actual; el cel o l'infern dependran de la nostra acció. Per descomptat, hi ha aquells als qui no els interessa el més mínim què passarà a qui no siguin ells mateixos.

Entre tanta opinió, ens importa aquella que fa dependre el futur d'allò que fem avui. Malgrat això, en aquesta postura hi ha diferències de criteri. Alguns diuen que com aquesta crisi ha estat provocada per la voracitat de la banca i les companyies multinacionals, en arribar a un punt perillós per als seus interessos, aquestes posaran en marxa mecanismes de recuperació, tal com ha succeït en ocasions anteriors. En matèria d'acció propicien l'adaptació gradual als processos de reconversió del capitalisme en benefici de les majories. Altres, en canvi, indiquen que no és el cas fer dependre tota la situació del voluntarisme de les minories, per tant es tracta de manifestar la voluntat de les majories mitjançant l'acció política i l'aclariment del poble que es troba extorsionat per l'esquema dominant. Segons ells, arribarà un moment de crisi general del sistema i aquesta situació ha de ser aprofitada per a la causa de la revolució. Més enllà estan els qui sostenen que tant el capital com el treball, les cultures, els països, les formes organitzatives, les expressions artístiques i religioses, els grups humans i fins i tot els individus estan enredats en un procés d'acceleració tecnològica i de desestructuració que no controlen. Es tracta d'un llarg procés històric que avui fa crisi mundial i que afecta tots els esquemes polítics i econòmics, i d'aquests no depenen ni la desorganització general ni la recuperació general. *Els defensors d'aquesta visió estructural insisteixen que cal forjar una comprensió global d'aquests fenòmens alhora que s'actua en els camps mínims d'especificitat social, grupal i personal. Donada la interconnexió del món no sostenen un gradualisme exitós que seria adoptat socialment al llarg del temps, sinó que tracten de generar una sèrie d'"efectes demostració" prou enèrgics per produir una inflexió general del procés.*

En conseqüència, exalten la capacitat constructiva de l'ésser humà per abocar-se a transformar les relacions econòmiques, modificar les institucions i lluitar sense descans per desarmar tots els factors que estan provocant una involució sense retorn. Nosaltres adherim a aquesta última postura. És clar que tant aquesta com les anteriors han estat simplificades i, a més, s'han eludit múltiples variants que en deriven de cada una.

1.- La desestructuració i els seus límits

Resulta pertinent destacar els límits de la desestructuració política i considerar que aquesta no es detindrà fins a arribar a la base social i a l'individu. Exemplifiquem. En alguns països es fa més evident que en altres la pèrdua del poder polític centralitzat. Gràcies a l'enfortiment de les autonomies o a la pressió dels corrents secessionistes, succeeix que determinats grups d'interessos, o simples oportunistes, desitjarien detenir el procés just allà on el control de la situació quedés en les seves mans. D'acord amb aquestes aspiracions el cantó secessionat, o la nova república separada del país anterior, o l'autonomia alliberada del poder central, haurien de romandre com a noves estructures organitzatives. Però, ocorre que aquests poders comencen a ser qüestionats per les microregions, els municipis o comunes, comtats, etc. Ningú no veu per quines raons una autonomia alliberada del poder central hauria de, alhora, centralitzar el poder respecte a unitats menors encara que es posés com a pretext l'ús del mateix idioma, o un folklore comú, o una imponderable "col·lectivitat històrica i cultural", perquè quan es tracta de recaptació fiscal i de finances, el folklore queda només per al turisme i les companyies discogràfiques. En el cas que els municipis s'emancipessin del poder autònom, els barris aplicarien la mateixa lògica i així hauria de seguir aquesta cadena fins als veïns que viuen separats per un carrer. Algú podria dir: "Per què hauríem de pagar els mateixos impostos els que vivim d'aquest cantó de la línia i els que viuen a l'altra banda? Nosaltres tenim condicions de vida més altes i els nostres impostos aniran a solucionar els problemes d'aquella altra gent que no vol progressar amb el seu esforç. Millor serà que cadascú s'arregli amb el que és seu". No cal dir que en cada casa del veïnat es podrien sentir les mateixes inquietuds i ningú no podria detenir aquest procés mecànic justament en el punt que l'interessés. És a dir que no es frenaria tot en un simple procés de feudalització a l'estil medieval, donat per poblacions reduïdes i distants i per relacions d'intercanvi esporàdiques a través de vies de comunicació controlades pels feus en pugna o per bandes recaptadores de peatge. La situació no s'assembla a la d'altres èpoques en matèria de producció, consum, tecnologia, comunicacions, densitat demogràfica, etc.

D'altra banda, les regions econòmiques i els mercats comuns tendeixen a absorbir el poder decisor dels antics països. En una regió donada, les autonomies podrien eludir l'antiga unitat nacional, però també els municipis, o grups de municipis, tendrien a saltar els vells nivells administratius i demanar la seva inclusió en la nova superestructura regional i reclamar la seva participació de membre ple. Aquelles autonomies, o municipis, o grups de municipis, que complessin amb un fort potencial econòmic podrien ser considerats seriosament per la unitat regional.

Res no exclou que en la guerra econòmica entre els diferents blocs regionals, alguns països membres comencin a establir relacions “bilaterals o multilaterals” i escapin a l'òrbita del mercat regional en què estan inclosos. Per què Anglaterra, per exemple, no podria establir relacions més estretes amb el NAFTA d'Amèrica del Nord, i aconseguir al principi excepcions dintre de la CEE i després, d'acord amb l'avenç dels negocis?, què impediria que quedés inclòs en el nou mercat regional i abandonés l'anterior? I si el Canadà entrés en un procés de secessió, què impediria que Quebec comencés negociacions fora de la regió del NAFTA? A l'Amèrica del Sud ja no podrien existir organitzacions del tipus de l'ALALC o del Pacte Andí si Colòmbia i Xile comencessin a integrar les seves economies amb mires a la inclusió en el NAFTA, enfront d'un MERCOSUR que es veuria afectat per possibles secessions al Brasil. D'altra banda, si Turquia, Algèria i altres punts del sud de la Mediterrània comencessin la seva inclusió en la CEE, els països exclosos reforçarien el seu acostament mutu per negociar com a conjunt amb altres àrees geogràfiques. I què passaria en el context dels blocs regionals que avui es visualitzen, amb potències com ara la Xina, Rússia i l'Europa de l'Est, ateses les seves ràpides transformacions centrífugues?

Probablement les coses no resultin com en els exemples que hem donat, però la tendència a la regionalització pot prendre camins inesperats i resultar un esquema ben diferent del que es planteja avui d'acord amb la contigüïtat geogràfica i, per tant, a l'adotzenat perjudici geopolític. De manera que pot passar un nou desordre dintre d'esquemes recents que tenen com a objectiu no solament la unió econòmica sinó també, una intenció de bloc polític i militar. I com que, en definitiva, serà el gran capital qui decideixi la millor evolució dels seus negocis, ningú no hauria d'estar tan segur imaginant mapes regionals arranats d'acord amb la contigüïtat geogràfica, en què la carretera, la via fèrria i l'enllaç radial van ser protagonistes però que avui tendeixen a quedar redissenyats pel tràfic aeri i marítim de gran volum, i la comunicació mundial per satèl·lit. Ja en èpoques del colonialisme la contigüïtat geogràfica fou substituïda per un tauler ultramarí de grans potències, que va anar declinant amb els dos conflictes mundials. La reacomodació actual, per a alguns, retrotrau el problema a etapes precoloniales i els fa imaginar que una regió econòmica ha d'estar organitzada en un *contínuum* espacial i projectar amb això el seu nacionalisme particular cap a una mena de “nacionalisme” regional.

En definitiva, estem dient que *els límits de la desestructuració no estan donats en la cosa particular pels nous països emancipats o les autonomies alliberades d'un poder central i que tampoc en la cosa general estan donats per regions econòmiques organitzades segons la contigüïtat geogràfica. Els límits mínims en la desestructuració estan arribant al simple veí i a l'individu, i els màxims, a la comunitat mundial.*

2.- Alguns camps importants en el fenomen de la desestructuració

Voldria destacar, entre tants d'altres possibles, tres camps de desestructuració: el polític, el religiós i el generacional.

És clar que els partits s'alternen per ocupar el ja reduït poder estatal i resorgeixen com a “dretes”, “centres” i “esquerres”. Ja passen i passaran moltes “sorpreses” en comprovar-se que forces donades per desaparegudes emergeixen novament, i que agrupacions i alineaments entronitzats des de moltes dècades enrere es dissolen en mig del descrèdit general. Això no és una novetat en el joc polític. El que és realment original és que tendències suposadament oposades podran succeir-se sense modificar el més mínim el procés desestructurador que, per descomptat, també les afectarà. I si es tracta de propostes, llenguatge i estil polític, podrem assistir a un sincretisme general en què els perfils ideològics quedaran cada dia més borrosos. Davant d'una lluita d'eslògans i formes buides, el ciutadà mitjà s'anirà allunyant de tota participació per concentrar-se en allò més perceptiu i immediat. Però la disconformitat social es farà sentir creixentment mitjançant l'espontaneïtat, la desobediència civil, el desbordament i l'aparició de fenòmens psicosocials de creixement explosiu. És en aquest punt on apareix amb perillositat el neoirracionalisme que pot liderar assumint formes d'intolerància com a bandera de lluita. En aquest sentit és clar que si un poder central pretén asfixiar els clams independentistes, les posicions tendiran a radicalitzar-se i arrossegaran les agrupacions polítiques a la seva pròpia esfera. Quin partit podrà quedar-se indiferent (a risc de perdre la seva influència) si esclata la violència en un punt, motivada per la qüestió territorial, ètnica, religiosa o cultural? Els corrents polítics hauran de prendre posicions com succeeix avui en diversos llocs de l'Àfrica (18 punts en conflicte); Amèrica (Brasil, Canadà, Guatemala i Nicaragua, sense considerar les reclamacions de les col·lectivitats indígenes de l'Equador i altres països de l'Amèrica del Sud i sense atendre l'agudització del problema racial als Estats Units); Àsia (10 punts, comptant el conflicte Xinès-Tibetà però sense destacar les diferències intercantonals que estan sorgint al llarg de tota la Xina); Àsia del Sud i del Pacífic (12 punts, incloent-hi les reclamacions de les col·lectivitats autòctones d'Àustràlia); Europa occidental (16 punts); Europa Oriental (4 punts, prenent Txèquia i Eslovàquia, l'ex-Iugoslàvia, Xipre i l'ex-Unió Soviètica com un sol punt cadascuna, perquè d'una altra manera les zones en conflicte poden

elevant-se a 30, tenint en compte alguns països dels Balcans i l'ex-Unió Soviètica amb dificultats interètniques i frontereres en més de 20 repúbliques repartides més enllà de l'Europa oriental); Llevant i l'Orient Mitjà (9 punts).

Els polítics també s'hauran de fer ressò de la radicalització que van experimentant les religions tradicionals com passa entre musulmans i hinduistes a l'Índia i al Pakistan, entre musulmans i cristians a l'ex-Iugoslàvia i Líban, entre hinduistes i budistes a Sri Lanka. Hauran de definir-se en les lluites intersectes dintre d'una mateixa religió, com passa en la zona d'influència de l'Islam entre sunnites i xiïtes, i a la zona d'influència del cristianisme entre catòlics i protestants. Hauran de participar en la persecució religiosa que ha començat a Occident a través de la premsa i de la instauració de lleis limitadores de la llibertat de culte i de consciència. És evident que les religions tradicionals tendiran a l'assetjament de les noves formes religioses que estan despertant a tot el món. Segons els benpensants, normalment ateus, però objectivament aliats de la secta dominant, la fustigació als nous grups religiosos "no constitueix una limitació a la llibertat de pensament sinó una protecció a la llibertat de consciència que es veu agredida per la rentada de cervell dels nous cultes que, d'altra banda, atempten contra els valors tradicionals, la cultura i la forma de vida de la civilització". D'aquesta manera, polítics aliens al tema religiós comencen a prendre partit en aquesta orgia de caça-bruixes perquè, entre altres coses, entreveuen la popularitat massiva que comencen a assolir aquestes noves expressions de fe de rerefons revolucionari. Ja no podran dir com en el segle XIX "la religió és l'opi dels pobles", ja no podran parlar d'aïllament endormiscat de les multituds i els individus, quan les masses musulmanes proclamen la instauració de repúbliques islàmiques, quan el budisme al Japó (des del col·lapse de la religió nacional Shinto al final de la segona guerra mundial) motoritza la presa de poder pel Kōmeitō, quan l'Església Catòlica tendeix a la formació de nous corrents polítics després del desgast de socialcristianisme i del tercermundisme a Amèrica Llatina i Àfrica. En tot cas, els filòsofs ateus dels nous temps hauran de canviar els termes i reemplaçar en el seu discurs "l'opi dels pobles" per "l'amfetamina dels pobles".

Els dirigents hauran de fixar posicions respecte a un jovent que pren característiques de "grup de risc majoritari" perquè se li atribueixen tendències perilloses cap a la droga, la violència i la incomunicació. Aquests dirigents que insisteixen a ignorar les arrels profundes d'aquests problemes no estan en condicions de donar respostes adequades mitjançant la participació política, el culte tradicional, o les ofertes d'una civilització decadent manegada pels Diners. Mentrestant s'està facilitant la destrucció psíquica de tota una generació i el sorgiment de nous poders econòmics que prosperen vilment amb l'angoixa i l'abandó psicològic de milions d'éssers humans. Molts es pregunten ara a què és degut el creixement de la violència en els joves, com si no haguessin estat les velles generacions i l'actual que deté el poder, les que han perfeccionat una violència sistemàtica i han aprofitat, fins i tot, els avenços de la ciència i la tecnologia per fer més eficients les seves manipulacions. Alguns destaquen un cert "autisme" juvenil i, tenint en compte aquesta apreciació, podrien establir-se relacions entre l'allargament de la vida dels adults i el temps més gran de capacitació requerit perquè els joves superin el llindar de la postergació. Aquesta explicació té per on agafar-se però és insuficient a l'hora d'entendre processos més amplis. El que es pot observar és que la dialèctica generacional, motor de la història, ha quedat provisionalment embussada i amb això s'ha obert un perillós abisme entre dos mons. Aquí és oportú recordar que quan algun pensador va advertir fa dècades sobre aquelles tendències que avui ja s'expressen com a problemes reals, als mandarins i als seus formadors d'opinió només se'ls va acudir posar-se les mans al cap acusant aquell discurs de *promoure* la guerra generacional. En aquells temps, una poderosa força juvenil que hauria d'haver expressat l'adveniment d'un nou fenomen, però també la continuació creativa del procés històric, fou desviada cap a les difuses exigències de la dècada dels '60 i empena cap a un guerrillerisme sense sortida en diversos punts del món. Si es pretén actualment que les noves generacions canalitzin la seva desesperació en el tumult musical i en l'estadi de futbol, i limitin els seus reclams a la samarreta i al pòster de proclames innocents, hi haurà nous problemes. Aquesta situació d'asfíxia crea condicions catàrtiques irracionals aptes per ser canalitzades pels feixistes, els autoritaris i els violents de tot tipus. No és semblant la desconfiança cap als joves o sospitant que en tot nen hi ha un criminal en potència, com s'establirà el diàleg. A part d'això, ningú no mostra entusiasme per donar participació en els mitjans de comunicació social a les noves generacions, ningú no està disposat a la discussió pública d'aquests problemes a menys que es tracti de "joves exemplars" que reproduïxien la temàtica politiquera amb música de rock o s'aboquin, amb esperit de *boy scouts*, a netejar pingüins bruts de petroli, sense qüestionar el gran capital com a promotor del desastre ecològic! Molt em temo que qualsevol organització genuïnament juvenil (sigui laboral, d'estudiants, artística o religiosa) serà sospitosa de les pitjors maldats si no està apadrinada per un sindicat, un partit, una fundació o una església. Després de tanta manipulació, hom ha de continuar preguntant per què no s'integren els joves en les meravelloses propostes que fa el poder establert i hom ha de seguir responent que l'estudi, la feina i l'esport tenen ocupats els futurs ciutadans de profit. En aquest cas ningú no hauria de preocupar-se per la manca de "responsabilitat" de gent tan

enfeinada. Però si continua grim pant la desocupació, si la recessió es fa crònica, si el desemparament prolifera arreu, veure'm en què es transforma la no participació d'avui. Per diferents motius (guerres, fam, desocupació, fatiga moral) s'ha desestructurat la dialèctica generacional i s'ha produït aquell silenci de dues llargues dècades, aquella quietud que tendeix ara a ser commoguda per un crit i per una acció esgarrifosa sense destí.

Per tot això, sembla clar que ningú no podrà orientar raonablement els processos d'un món que es dissol. Aquesta dissolució és tràgica però també il·lumina el naixement d'una nova civilització, la civilització mundial. Si això és així, també s'ha d'estar desintegrant un tipus de mentalitat col·lectiva alhora que emergeix una nova forma de conscienciar el món. Sobre aquest punt voldria portar aquí el que s'ha dit en la primera carta: "...està naixent una sensibilitat que es correspon amb els nous temps. És una sensibilitat que capta el món com una globalitat, que s'adona que les dificultats de les persones en qualsevol lloc acaben implicant d'altres encara que es trobin a molta distància. Les comunicacions, l'intercanvi de béns i el ràpid desplaçament de grans contingents humans d'un punt a un altre mostren aquest procés de mundialització creixent. També estan sorgint nous criteris d'acció en comprendre's la globalitat de molts problemes i s'adverteix que la tasca d'aquells que volen un món millor serà efectiva si se la fa créixer des del medi en què es té alguna influència. A diferència d'altres èpoques plenes de frases buides amb què es buscava reconeixement extern, avui es comença a valorar la feina humil i sentida mitjançant la qual no es pretén engrandir la figura pròpia, sinó canviar un mateix i ajudar el medi immediat familiar, laboral i de relació a fer el mateix. Els qui realment estimen la gent no menyspreen aquesta tasca sense estridències, incomprendible en canvi per a qualsevol oportunista format en l'antic paisatge dels líders i la massa, paisatge en què ell va aprendre a usar els altres per ser catapultat cap a la cúspide social. Quan algú comprova que l'individualisme esquizofrènic ja no té sortida i comunica obertament a tots els seus coneguts què és el que pensa i què és el que fa sense el temor ridícul a no ser comprès; quan s'acosta a altres; quan s'interessa per cada un i no per una massa anònima; quan promou l'intercanvi d'idees i la realització de treballs en conjunt; quan clarament exposa la necessitat de multiplicar aquesta tasca de reconexió en un teixit social destruït per altres; quan sent que fins i tot la persona més "insignificant" és de qualitat humana superior que qualsevol malànima col·locat en el cim de la conjuntura de l'època... quan passa tot això, és perquè a l'interior d'aquest algú novament comença a parlar el Destí que ha mogut els pobles en la seva millor direcció evolutiva, aquell Destí tantes vegades torçat i tantes vegades oblidat, però retrobat sempre en els tombants de la Història. No només s'albira una nova sensibilitat, una nova forma d'acció sinó, a més, una nova actitud moral i una nova disposició tàctica davant la vida".

Centenars de milers de persones a tot el món adhereixen avui a les idees plasmades en el *Document Humanista*. Hi ha els comunistes-humanistes, els socialistes-humanistes, els ecologistes-humanistes, que sense renunciar a les seves banderes fan un pas cap al futur. Estan els qui lluiten per la pau, pels drets humans i per la no discriminació. Per descomptat, hi ha els ateu i la gent de fe en l'ésser humà i en la seva transcendència. Tots aquests tenen en comú una passió per la justícia social, una idea de germanor humana basant-se en la convergència de la diversitat, una disposició a saltar sobre tot prejudici, una personalitat coherent en què la vida personal no està separada de la lluita per un nou món.

3.- L'acció puntual

Encara queden militants polítics que s'inquieten per saber qui serà primer ministre, president, senador o diputat. És possible que aquests encara no comprenguin cap a quina desestructuració estem avançant i què poc signifiquen les esmentades "jerarquies" en ordre a la transformació social. També hi haurà més d'un cas en què la inquietud està lligada a la situació personal de suposats militants preocupats per la seva ubicació en l'àmbit del negoci polític. La pregunta, en tot cas, ha de referir-se a comprendre com prioritzar els conflictes en els llocs en què cadascú desenvolupa la seva vida quotidiana i saber com organitzar fronts d'acció adequats a partir d'aquests conflictes. En tot cas ha de quedar clar quines característiques han de tenir les comissions laborals i estudiantils de base, els centres de comunicació directa i les xarxes de consells veïnals; què s'ha de fer per donar participació a totes les organitzacions mínimes en què s'expressi el treball, la cultura, l'esport, i la religiositat popular. I aquí convé aclarir que quan ens referim al medi immediat de les persones format per companys de treball, parents i amics, hem d'esmentar en particular els llocs en què es donen aquestes relacions.

Parlant en termes espacials, la unitat mínima d'acció és el veïnat en què es percep tot conflicte encara que les seves arrels siguin molt distants. Un centre de comunicació directa és un punt veïnal en el qual ha de discutir-se tot problema econòmic i social, tot problema de salut, d'educació i de qualitat de vida. La preocupació política consisteix a prioritzar aquest veïnat abans que el municipi, o el comtat, o la província, o l'autonomia, o el país. En realitat, molt abans que es formessin els països, existien les persones congregades com a grups humans que en radicar-se es convertiren en veïns. Després, i a

mesura que es van anar muntant superestructures administratives, se'ls va anar arrabassant la seva autonomia i el seu poder. D'aquests habitants, d'aquests veïns, deriva la legitimitat d'un ordre donat i des d'allà ha d'aixecar-se la representativitat d'una democràcia real. El municipi ha d'estar en mans de les unitats veïnals i, si això és així, no pot plantejar-se com a objectiu emplaçar diputats i representants de diferents nivells, com passa en la política de cúpules, sinó que en aquest emplaçament ha de ser conseqüència del treball de la base social organitzada. El concepte "d'unitat veïnal" és vàlid tant per a una població extensa com per a una població concentrada en barris o edificacions altes. La connexió entre unitats veïnals ha de decidir la situació d'una comuna donada i aquesta comuna no pot, inversament, dependre en les seves decisions d'una superestructura que dicta ordres. En el moment que les unitats veïnals posin en marxa un pla humanista d'acció municipal i aquest municipi o comuna organitzi la seva democràcia real, "l'efecte demostració" es farà sentir molt més enllà dels límits d'aquest bastió. No es tracta de plantejar un gradualisme que hagi d'anar guanyant terreny fins a arribar a tots els racons d'un país, sinó de mostrar en la pràctica que en un punt està funcionant un nou sistema.

Els problemes de detall que presenta tot això són nombrosos, però el seu tractament en aquest escrit sembla excessiu.

Rebeu amb aquesta darrera carta, una gran salutació.

15 de desembre de 1993

PARLA SILO

Compilació d'opinions, comentaris i conferències.

1969-1995

Al lector

Aquest llibre dona compte d'allò que Silo ha exposat oralment al llarg de gairebé tres dècades.

Ens hem permès incloure algunes notes aclaridores. Una d'aquestes apareix a la primera exposició del 4 de maig de 1969. Amb aquesta nota hem pretès informar sobre les circumstàncies que van envoltar aquest acte públic en què Silo va establir les bases del seu pensament. La segona la trobarem encapçalant l'exposició del 27 de setembre de 1981. La tercera correspon a allò dit per qui va precedir Silo en l'ús de la paraula el 6 de juny de 1986. El recurs de les notes anteposades, i no a peu de pàgina o al final del llibre, respon a la idea de presentar al lector un context que, altrament, podria ser omès.

Hem exclòs tot el que Silo ha dit davant dels mitjans de difusió. Un recull abundant d'aquest tipus de material exigeix un tractament diferent de l'emprat en aquest treball.

Les explicacions que ara presentem són transcripcions d'apunts i gravacions d'àudio i vídeo.

Els compiladors

I. OPINIONS, COMENTARIS I PARTICIPACIÓ EN ACTES PÚBLICS

La curació del sofriment

Punta de Vacas, Mendoza, Argentina. 4 de maig de 1969

Notes:

1. La dictadura militar d'Argentina havia prohibit la realització de qualsevol acte públic a les ciutats. Per tant, es va triar un paratge desolat, conegut com Punta de Vacas, en els límits de Xile i Argentina. Des de bon matí les autoritats van controlar les rutes d'accés. Es distingien nius de metralladores, vehicles militars i homes armats. Per accedir calia exhibir documentació i dades personals, situació que va crear alguns conflictes amb la premsa internacional. En un escenari magnífic de muntanyes nevades Silo va començar la seva al·locució davant un auditori de dues-centes persones. El dia era fred i assolellat. Al voltant de les 12 del migdia tot havia conclòs.

2. Aquesta és la primera intervenció pública de Silo. En un embolcall més o menys poètic s'explica que el coneixement més important per a la vida ("la saviesa real"), no coincideix amb el coneixement de llibres, de lleis universals, etc., sinó que és una qüestió d'experiència personal, íntima. El coneixement més important per a la vida està referit a la comprensió del sofriment i la seva superació.

A continuació s'exposa una tesi molt simple, en diverses parts: 1. Es comença per distingir entre el dolor físic i els seus derivats i se sosté que poden retrocedir gràcies a l'avanç de la ciència i de la justícia, a diferència del sofriment mental que cap de les dues no pot eliminar; 2. Es pateix per tres vies: la de la percepció, la del record i la de la imaginació; 3. El patiment delata un estat de violència; 4. La violència té per arrel el desig; 5. El desig té diferents graus i formes. Tenint en compte això ("per la meditació interna") es pot progressar.

Així doncs: 6. El desig ("com més grollers són els desitjos") motiva la violència que no resta tan sols a l'interior de les persones sinó que contamina el medi immediat; 7. S'observen diferents formes de violència i no només la primària que és la violència física; 8. Cal comptar amb una conducta simple que orienti la vida ("compleix amb mandats simples"): aprendre a portar la pau, l'alegria i sobretot l'esperança.

Conclusió: la ciència i la justícia són necessàries per vèncer el dolor en el gènere humà. La superació dels desigs primitius és imprescindible per vèncer el sofriment mental.

Si has vingut a escoltar un home de qui se suposa es transmet la saviesa, has equivocat el camí perquè la veritable saviesa no es transmet per mitjà de llibres ni d'arengues; la veritable saviesa rau en el fons de la teva consciència com l'amor verdader és en el fons del teu cor.

Si has vingut empès pels calumniadors i els hipòcrites a escoltar aquest home a fi que el que escoltes et serveixi després d'argument en contra d'ell, has equivocat el camí perquè aquest home no és aquí per demanar-te res, ni per usar-te, perquè no et necessita.

Escoltes un home desconexedor de les lleis que regeixen l'Univers, desconexedor de les lleis de la Història, ignorant de les relacions que regeixen els pobles. Aquest home es dirigeix a la teva consciència a molta distància de les ciutats i de les seves malaltes ambicions. Allà en les ciutats, on cada dia és un afany estroncat per la mort, on a l'amor succeeix l'odi, on al perdó succeeix la revenja; allà en les ciutats dels homes rics i pobres; allà en els immensos camps dels homes, s'ha posat un mantell de sofriment i de tristesa.

Sofreixes quan el dolor rosega el teu cos. Sofreixes quan la fam s'apodera del teu cos. Però no només sofreixes pel dolor immediat del teu cos, per la fam del teu cos. Sofreixes, també, per les conseqüències de les malalties del teu cos.

Has de distingir dos tipus de sofriment. Hi ha un sofriment que se't produeix mitjançant la malaltia (i aquest sofriment pot retrocedir gràcies a l'avenç de la ciència, així com la fam pot retrocedir però gràcies a l'imperi de la justícia). Hi ha un altre tipus de sofriment que no depèn de la malaltia del teu cos

sinó que en deriva: si estàs impedit, si no pots veure-hi o si no hi sents, sofreixes; però encara que aquest sofriment derivi del cos o de les malalties del teu cos, aquest sofriment és de la teva ment.

Hi ha un tipus de sofriment que no pot retrocedir davant l'avenç de la ciència ni davant l'avenç de la justícia. Aquest tipus de sofriment, que és estrictament de la teva ment, retrocedeix davant la fe, davant l'alegria de viure, davant l'amor. Has de saber que aquest sofriment sempre està basat en la violència que hi ha en la teva pròpia consciència. Sofreixes perquè tems perdre el que tens, o pel que ja has perdut, o per allò que desesperes assolir. Sofreixes perquè no tens, o perquè sents temor en general... Vet aquí els grans enemics de l'home: el temor a la malaltia, el temor a la pobresa, el temor a la mort, el temor a la solitud. Tots aquests són sofriments propis de la teva ment; tots ells delaten la violència interna, la violència que hi ha en la teva ment. Fixa't que aquesta violència sempre deriva del desig. Com més violent és un home, més grollers són els seus desigs.

Voldria proposar-te una història que va succeir fa molt temps.

Existí un viatger que va haver de fer una llarga travessia. Llavors, va lligar el seu animal a un carro i va emprendre una llarga marxa cap a una destinació llunyana i amb un límit fix de temps. A l'animal el va anomenar "Necessitat", al carro "Desig", a una roda la va anomenar "Plaer" i a l'altra "Dolor". Així doncs, el viatger portava el seu carro a dreta i esquerra, però sempre cap a la seva destinació. Com més veloçment anava el carro, més ràpidament es movien les rodes del Plaer i el Dolor, connectades com estaven pel mateix eix i transportant com estaven el carro del Desig. Com el viatge era molt llarg, el nostre viatger s'avorria. Aleshores va decidir decorar-lo, ornamentar-lo amb moltes coses belles i així ho va anar fent. Però com més va embellir el carro del Desig més pesant es va fer per a la Necessitat. De tal manera que en les corbes i en els pendents costeruts, el pobre animal defallia i no podia arrossegar el carro del Desig. En els camins sorrencs les rodes del Plaer i el Sofriment s'incrustaven a terra. Així, un dia el viatger es va desesperar perquè el camí era molt llarg i era molt lluny de la seva destinació. Aquella nit va decidir meditar sobre el problema i, en fer-ho, va sentir el renill del seu vell amic. Va comprendre el missatge i l'endemà al matí va desbaratar l'ornamentació del carro, el va alleugerir dels seus pesos i molt d'hora va portar al trot el seu animal avançant cap a la seva destinació. No obstant això, havia perdut un temps que ja era irrecuperable. A la nit següent va tornar a meditar i va comprendre, per un nou avís del seu amic, que ara havia d'emprendre una tasca doblement difícil, perquè significava el seu despreniment. Molt de matinada va sacrificar el carro del Desig. És cert que en fer-ho va perdre la roda del Plaer, però amb ella va perdre també la roda del Sofriment. Va muntar sobre l'animal de la Necessitat, sobre el seu llom, i va emprendre el galop per les prades verdes fins a arribar a la seva destinació.

Fixa't com el desig pot arraconar-te. Hi ha desigs de diferent qualitat. Hi ha desigs més grollers i hi ha desigs més elevats. Eleva el desig, supera el desig, purifica el desig! Segurament amb això hauràs de sacrificar la roda del plaer però també la roda del sofriment.

La violència en l'home, moguda pels desigs, no resta només com a malaltia en la seva consciència, sinó que actua en el món dels altres homes i s'exerceix amb la resta de la gent. No creguis que parlo de violència referint-me tan sols al fet armat de la guerra, on uns homes destrossen altres homes. Aquesta és una forma de violència física. Hi ha una violència econòmica: la violència econòmica és aquella que et fa explotar un altre; la violència econòmica es dona quan robes a un altre, quan ja no ets germà de l'altre, sinó que ets una au de rapinya per al teu germà. Hi ha, a més, una violència racial: creus que no exerceixes la violència quan persegueixes un altre que és d'una raça diferent de la teva, creus que no exerceixes violència quan el difames, per ser d'una raça diferent de la teva? Hi ha una violència religiosa: creus que no exerceixes la violència quan no dones treball, o tanques les portes, o acomiades algú, per no ser de la teva mateixa religió? Creus que no és violència assetjar mitjançant la difamació aquell que no combrega amb els teus principis; assetjar-lo en la seva família, assetjar-lo entre la seva gent estimada, perquè no combrega amb la teva religió? Hi ha altres formes de violència que són les imposades per la moral filisteia. Tu vols imposar la teva forma de vida a un altre, tu has d'imposar la teva vocació a un altre... però qui t'ha dit que tu ets un exemple que cal seguir? Qui t'ha dit que pots imposar una forma de vida perquè a tu et plau? On és el motlle i on és el tipus perquè tu l'imposis?... Vet aquí una altra forma de violència. Únicament pots acabar amb la violència en tu i en els altres i en el món que t'envolta, per la fe interna i la meditació interna. No hi ha falses portes per acabar amb la violència. Aquest món està a punt d'esclatar i no hi ha forma d'acabar amb la violència! No busquis falses portes! No hi ha política que pugui solucionar aquest afany de violència embogit. No hi ha partit ni moviment al planeta que pugui acabar amb la violència. No hi ha falses sortides per a la violència al món... Em diuen que la gent jove en diferents latituds està buscant falses portes per sortir de la violència i el sofriment intern. Busca la droga com a solució. No busquis falses portes per acabar amb la violència.

Germà meu: compleix amb mandats simples, com simples són aquestes pedres i aquesta neu i aquest sol que ens beneeix. Porta la pau dins teu i porta-la als altres. Germà meu: allà en la història hi ha l'ésser humà mostrant el rostre del sofriment, mira aquest rostre del sofriment... però recorda que és necessari seguir endavant i que és necessari aprendre a riure i que és necessari aprendre a estimar.

A tu, germà meu, llanço aquesta esperança, aquesta esperança d'alegria, aquesta esperança d'amor perquè elevis el teu cor i elevis el teu esperit, i perquè no oblidis elevar el teu cos.

L'ACCIÓ VÀLIDA

Las Palmas de Gran Canaria, Espanya. 29 de setembre de 1978

Xerrada davant d'un grup d'estudis

Quina és l'acció vàlida? A aquesta pregunta s'ha respost, o s'ha tractat de respondre, de diferents maneres i quasi sempre tenint en compte la bondat o la maldat de l'acció. S'ha tractat de respondre a la validesa de l'acció. És a dir, s'han donat respostes al que des d'antic ha estat conegut com allò que és ètic o moral. Durant molts anys ens vam preocupar per consultar què era allò moral, què era allò immoral, què era allò bo o allò dolent. Però, bàsicament, ens va interessar saber allò que era vàlid en l'acció. Ens van anar responnent de manera diferent. Hi va haver respostes religioses, respostes jurídiques, respostes ideològiques. En totes aquelles respostes, se'ns deia que les persones havien de fer les coses d'una manera i també evitar fer les coses d'una altra manera.

Per a nosaltres era molt important obtenir una resposta clara sobre aquest punt. Era de molta importància atès que el quefer humà, segons tingui una direcció o una altra, desenvolupa també una forma de vida diferent. Tot s'acomoda en la vida humana segons la direcció. Si la meua direcció cap al futur és d'un tipus, el meu present també s'hi acomoda. De manera que aquestes preguntes entorn d'allò que és vàlid, invàlid, bo o dolent, afecten no només el futur de l'ésser humà, sinó que afecten el seu present. Afecten no només l'individu, afecten els conjunts humans, afecten els pobles.

Diferents postures religioses donaven la seva solució. Així doncs, per als creients de determinades religions s'havia de complir amb certes lleis, amb certs preceptes, inspirats per Déu. Això era vàlid per als creients d'aquelles religions. Més encara: religions diferents donaven preceptes diferents. Algunes indicaven que no s'havien de realitzar determinades accions, per evitar cert retorn dels esdeveniments; altres religions ho indicaven per evitar un infern. De vegades tampoc no coincidien aquestes religions, que en principi eren universals, no coincidien en els seus preceptes i en els seus mandats. Però el més preocupant de tot això consistia en el fet que succeïa a àrees del món on moltíssims dels seus habitants no podien complir, encara volent-ho de molt bona fe, no podien complir amb aquells preceptes, amb aquells manaments, perquè no els sentien. De manera que els no creients - que també per a les religions són fills de Déu- no podien complir aquells mandats, com si estiguessin deixats d'aquella mà de Déu. Una religió, si és universal, ho ha de ser no perquè ocupi geogràficament el món. Bàsicament ha de ser universal perquè ocupi el cor de l'ésser humà, independentment de la seva condició o la seva latitud. Així doncs, les religions, en la seva resposta ètica, ens presentaven certes dificultats.

Vàrem consultar aleshores altres formadors de conducta: els sistemes jurídics. Aquests són formadors, són emmotlladors de conducta. Els sistemes jurídics estableixen, d'alguna manera, allò que cal fer o cal evitar en el comportament de relació, en el comportament social. Hi ha codis de tota mena per reglar les relacions. Hi ha fins i tot codis penals que preveuen la punició per a determinats delictes, és a dir, per a comportaments considerats no socials, o asocials, o antisocials. Els sistemes jurídics també han tractat de donar la seva resposta a la conducta humana, pel que fa al bon o mal comportament. I així com les religions han donat la seva resposta, i està bé, i està bé per als seus creients, també els sistemes jurídics han donat la seva resposta, i està bé per a un moment històric donat, està bé per a un tipus d'organització social donat, però no diu res a l'individu que ha de complir amb una conducta determinada. Perquè la gent raonable sens dubte s'adona què n'és d'interessant que existeixi una regulació de la conducta social, a fi d'evitar un caos total. Però aquesta és una tècnica d'organització social, no és una justificació de la moral. I per cert que segons el seu desenvolupament i segons la seva concepció, les diferents comunitats humanes tenen normes de conducta jurídicament reglades, que de vegades s'oposen. Els sistemes jurídics no tenen validesa universal. Serveixen per a un moment, per a un tipus d'estructura, però no serveixen per a tots els éssers humans, ni serveixen per a tots els moments i totes les latituds; i el més important de tot, no diuen res a l'individu d'allò que és bo o dolent.

També vam consultar les ideologies. Les ideologies són més amigues dels desenvolupaments i força més vistoses en les seves explicacions que els simples sistemes legals o, tal vegada, que els preceptes o les lleis portades des de les altures. Algunes doctrines explicaven que l'ésser humà és una espècie d'animal rapaç, és un ésser que es desenvolupa a costa de tot i que ha d'obrir-se pas malgrat tot, malgrat fins i tot els altres éssers humans. Una espècie de voluntat de poder és el que hi ha darrere d'aquesta moral. D'alguna manera aquesta moral, que pot semblar romàntica, és no obstant exitista, i no diu res a l'individu pel que fa al fet que les coses li surtin malament en les seves pretensions de voluntat de poder.

Hi ha un altre tipus d'ideologia que ens diu: puix que en la natura tot és en evolució, el mateix ésser humà és producte d'aquesta evolució i l'ésser humà és el reflex de les condicions que es donen en un moment donat, el seu comportament mostrarà el tipus de societat on viu. Així doncs una classe tindrà un tipus de moral i una altra tindrà un altre tipus de moral. D'aquesta manera, la moral ve determinada per les condicions objectives, per les relacions socials i pel mode de producció. No cal preocupar-se gaire, ja que un fa el que mecànicament està impulsat a fer encara que, per raons publicitàries, es parli de la moral d'una classe o la moral d'una altra. Limitant-nos al desenvolupament mecànic, jo faig el que faig perquè sóc impulsat en tal sentit. On és el bo i on el dolent...? Hi ha només un xoc mecànic de partícules en marxa.

Altres singulars ideologies ens deien coses com aquestes: la moral és una pressió social que serveix per contenir la força dels impulsos i aquesta contenció que efectua és una espècie de superjò, aquesta compressió que fa en el calder de la consciència permet que aquells impulsos bàsics es vagin sublimant, vagin prenent certa direcció...

De manera que el nostre pobre amic, que veu passar uns i altres amb les seves ideologies, s'asseu de sobte a la vorera i diu: "Què és el que jo haig de fer, perquè aquí em pressiona un conjunt social, jo tinc impulsos i sembla que aquests es poden sublimar, sempre que jo sigui artista. D'altra banda, o m'estiro al sofà del psicoanalista o acabaré en la neurosi". Així doncs, la moral en realitat és una forma de control d'aquestes pressions que, no obstant això, de vegades vessen el calder.

Altres ideologies, també psicològiques, van explicar el que és bo o dolent segons l'adaptació. Una moral de conducta adaptativa, quelcom que permet encaixar en un conjunt i en la mesura que un desençaixa d'aquell conjunt, se segrega d'aquell conjunt, té problemes. Així que val més caminar "ben dret" i encaixar bé en el conjunt. La moral, llavors, ens diu què és bo i què és dolent, d'acord amb l'adaptació que ha d'establir l'individu, d'acord amb l'encaix que l'individu tingui en el seu medi. I està bé... és una altra ideologia.

Però en les èpoques de les grans fatigues culturals, com ja va succeir repetidament a altres civilitzacions, sorgeixen les respostes curtes, immediates, envers el que cal fer i el que no cal fer. M'estic referint a les anomenades "escoles morals de decadència". En diferents cultures (ja en el seu ocàs) sorgeixen una mena de moralistes que molt ràpidament tracten d'acomodar els seus comportaments com bonament poden, per tal de donar una direcció a la seva vida. N'hi ha alguns que diuen més o menys això: "La vida no té cap sentit i com que no té cap sentit puc fer el que em plau... si puc". D'altres diuen: "Com que la vida no té gaire sentit (*rialles*), cal que faci aquelles coses que em satisfan, que em fan sentir bé a costa de tota la resta". Alguns més afirmen: "Ja que estic en una situació dolenta i fins i tot la mateixa vida és sofriment, cal que faci les coses salvant certes formes. Cal que faci les coses com un estoic". Així s'anomenen aquelles escoles de la decadència: les escoles estoiques.

Darrere d'aquestes escoles, encara que siguin respostes d'emergència, també hi ha ideologia. Hi ha, sembla, la ideologia bàsica que tot ha perdut sentit i es respon d'urgència a aquella pèrdua de sentit. Actualment, per exemple, es pretén justificar l'acció amb una teoria de l'absurd, on apareix de contraban el "compromís". Succeeix que hi estic compromès i, per tant, haig de complir. Es tracta d'una espècie de coacció bancària. És difícil comprendre que pugui establir un compromís si el món on visc és absurd i acaba en el no-res. D'altra banda, això no atorga cap convicció al qui declama tal postura.

Així doncs, les religions, els sistemes jurídics, els sistemes ideològics, les escoles morals de la decadència han treballat per donar resposta a aquest problema seriós de la conducta, per establir una moral, per establir una ètica, perquè tots ells s'han adonat de la importància que té la justificació o no justificació d'un acte.

Quina és la base de l'acció vàlida? La base de l'acció vàlida no és causada per les ideologies, ni pels mandats religiosos, ni per les creences, ni per la regulació social. Encara que totes aquestes coses siguin de molta importància, la base de l'acció vàlida no és causada per cap d'elles, sinó que és causada pel registre intern de l'acció. Hi ha una diferència fonamental entre la valoració que sembla venir de l'exterior i la valoració que es fa de l'acció pel registre que té l'ésser humà d'allò que precisament fa.

I quin és el registre de l'acció vàlida? El registre de l'acció vàlida és aquell que s'experimenta com unitiu; és aquell que dona al mateix temps sensació de creixement intern i és, finalment, aquell que es desitja repetir perquè té "sabor" de continuïtat en el temps. Examinarem aquests aspectes de manera separada.

El registre d'unitat interna, d'una banda, i la continuïtat en el temps, de l'altra.

Davant una situació difícil, jo puc respondre d'una manera o d'una altra. Per exemple, si sóc fustigat, puc respondre violentament i davant aquella irritació que em produeix l'estímul extern i la tensió que em provoca, em puc distendre; puc reaccionar violentament i en fer-ho experimentar una sensació d'alleujament. Em distenc. Així doncs i aparentment, s'ha complert la primera condició de l'acció vàlida: davant d'un estímul irritant, el trec del meu davant i en fer-ho em distenc i en distendre'm tinc un registre unitiu.

L'acció vàlida no pot justificar-se simplement per la distensió en aquell instant, perquè no es continua en el temps sinó que produeix el contrari. Al moment A produeixo la distensió en reaccionar de la manera comentada; al moment B no estic gens d'acord amb el que he fet. Això em produeix contradicció. Aquella distensió no és unitiva, atès que el moment posterior contradiu el primer. És necessari que compleixi, a més, amb el requisit de la unitat en el temps, sense presentar fissures, sense presentar contradicció. Podríem presentar nombrosos exemples on això de l'acció vàlida per un instant no ho és per al següent i el subjecte no pot, justament, tractar de prolongar aquell tipus d'actitud, perquè no registra unitat sinó contradicció.

Però hi ha un altre punt: el del registre d'una espècie de sensació de creixement intern. Hi ha nombroses accions que tots efectuem durant el dia, determinades tensions que alleugem distenent. Aquestes no són accions que tinguin a veure amb la moral. Les realitzem i ens distenem i ens provoca un cert plaer, però aquí resten. I si novament sorgís una tensió, novament la descarregaríem amb aquella espècie d'efecte de condensador, on puja una càrrega i en arribar a certs límits se la descarrega. I així, amb aquest efecte condensador de carregar i descarregar, ens fa la impressió que estem ficats en una roda eterna de repeticions d'actes, on en el moment en què es produeix aquella descàrrega de tensió, la sensació resulta plaent, però ens deixa un sabor estrany percebre que si la vida fos simplement això - una roda de repeticions, de plaers i dolors - la vida, és clar, no passaria de l'absurd. I avui, davant aquesta tensió, provocho aquesta descàrrega. I demà de la mateixa manera... se succeeix la roda de les accions, com el dia i la nit, contínuament, independentment de tota intenció humana, independent tota elecció humana.

Hi ha accions, però, que potser molt poques vegades hem realitzat a les nostres vides. Són accions que ens donen gran unitat al moment. Són accions que ens donen, a més, registre que quelcom ha millorat en nosaltres, quan ho hem fet. I són accions que ens donen una proposta a futur, en el sentit que si poguéssim repetir-les, alguna cosa aniria creixent, quelcom aniria millorant. Són accions que ens donen unitat, sensació de creixement intern i continuïtat en el temps. Aquests són els registres de l'acció vàlida.

Nosaltres no hem dit mai que això sigui millor o pitjor, o que s'hagi de fer obligadament: més aviat hem donat les propostes i els sistemes de registres que corresponen a aquestes propostes. Hem parlat de les accions que creen unitat, o creen contradicció. I, finalment, hem parlat del perfeccionament de l'acció vàlida, per la repetició d'aquests actes. Per tancar un sistema de registres d'accions vàlides, hem dit: "Si repeteixes els teus actes d'unitat interna, ja res no podrà aturar-te". Això últim parla no només del registre d'unitat, de la sensació de creixement, de la continuïtat en el temps. Això parla de la millora de l'acció vàlida. Perquè, és clar, no totes les coses ens surten bé en els intents. Moltes vegades tractem de fer coses interessants i no surten tan bé. Ens adonem que aquestes coses poden millorar. També l'acció vàlida es pot perfeccionar. La repetició d'aquells actes que donen unitat i creixement i continuïtat en el temps, constitueixen la millora de la mateixa acció vàlida. Això és possible.

Nosaltres, en principis molt generals, hem donat els registres de l'acció vàlida. Hi ha un principi major, conegut com La Regla d'Or. Aquest principi diu així: "Tracta els altres com vols que et tractin a tu". Aquest principi no és cosa nova, té mil·lennis. Ha aguantat el pas del temps en diferents regions, en diferents cultures. És un principi universalment vàlid. S'ha formulat de maneres diferents; se l'ha considerat per l'aspecte negatiu, dient quelcom com: "No facis als altres el que no vols que et facin a tu". És un altre enfocament de la mateixa idea. O bé, s'ha dit: "Estima el teu proïsme com a tu mateix". És un altre enfocament. De totes maneres, no és exactament el mateix que dir: "Tracta els altres com vols que et tractin". I està bé, i des d'antic s'ha parlat d'aquest principi. És el més gran dels principis morals. És el més gran dels principis de l'acció vàlida. Però, com vull que em tractin a mi? Perquè es dona per fet que serà bo tractar els altres com un voldria que el tractessin. I com vull que em tractin? Hauré de respondre dient que si em tracten d'una manera, em fan mal, i si em tracten d'una altra, em fan bé. Hauré de respondre sobre allò que és bo i allò que és dolent. Hauré de tornar a la roda eterna de definir l'acció vàlida, segons una o una altra teoria, segons una o una altra religió. Per a mi serà bona una cosa, per a una altra persona no serà el mateix. I no mancarà algú que tractarà molt malament un altre, aplicant el mateix principi; perquè succeeix que a ell li agradarà que el tractin malament.

Està molt bé aquest Principi que ens parla així de com tractar l'altre, segons el que és bo per a un, però millor serà saber què és bo per a un. Aleshores ens interessa anar a la base de l'acció vàlida i la base de l'acció vàlida rau en el registre que se n'obté.

Si dic: "Haig de tractar els altres com vull que em tractin", immediatament em pregunto: per què?. Hi haurà algun procés en un, hi haurà alguna forma en el funcionament de la ment que crea problemes en un quan un tracta malament els altres. I com pot ser aquest funcionament? Si jo veig algú en una condició molt dolenta, o veig de sobte que algú es fa un tall, o una ferida, alguna cosa ressona en mi. Com pot ressonar en mi quelcom que li està succeint a un altre? És quasi màgic! Succeeix que algú pateix un accident i experimento gairebé físicament el registre de l'accident en un altre. Vostès són estudiosos d'aquests fenòmens, saben bé que a tota percepció correspon una imatge i comprenen que algunes imatges poden tensar certs punts, així com d'altres poden distendre'ls. Si a tota percepció hi correspon una representació i d'aquesta representació al seu torn es té registre, és a dir, es té una nova sensació, llavors no és tan difícil d'entendre com, en percebre un fenomen i en correspondre's la imatge interna amb aquest fenomen (en mobilitzar-se aquesta imatge), tingui al mateix temps sensació a diferents parts del meu cos o del meu intracòs, que s'han modificat per acció de la imatge anterior. Em sento identificat quan algú es fa un tall, perquè a la percepció visual de tal fenomen li correspon un tret d'imatge visual i, correlativament, un tret d'imatges cenestèsiques i tàctils de les quals, a més, tinc una nova sensació que acaba per provocar en mi el registre del tall de l'altre. No serà bo que jo tracti els altres malament, perquè en efectuar aquest tipus d'activitat tinc el registre corresponent.

Parlarem quasi tècnicament. Per a això simularem el funcionament de circuits per passes, encara que sabem que l'estructura de la consciència procedeix com una totalitat. Bé, una cosa és el primer circuit que correspon a percepció, representació, nova presa de la representació i sensació interna. I una altra cosa és el segon circuit, que té a veure amb l'acció i que significa quelcom així: de tota acció que llanço cap al món, també tinc registre intern. Aquesta presa de realimentació és, per exemple, la que em permet aprendre tot fent coses. Si no hi hagués en mi una presa de realimentació dels moviments que estic fent, mai no els podria perfeccionar. Jo aprenc a escriure a màquina per repetició, és a dir, vaig gravant actes entre encert i error. Però puc gravar actes únicament si els realitzo. De manera que és des del fer des d'on tinc registre. Permeteu-me aquesta digressió: hi ha un gran perjudici que de vegades ha envaït el camp de la Pedagogia. Segons aquesta creença, s'aprèn per pensar en lloc de fer. Certament, s'aprèn perquè es té la recepció de la dada, però tal dada no resta simplement memoritzada sinó que sempre es correspon amb una imatge que, al seu torn, mobilitza una nova activitat: compara, rebutja, etc. I això mostra l'activitat contínua de la consciència i no una suposada passivitat en què s'allotja simplement la dada. Aquesta realimentació és la que ens permet dir: "m'he equivocat de tecla". Així vaig registrant la sensació de l'encert i l'error; així vaig perfeccionant el registre de l'encert; així es va fluidificant i així es va automatitzant l'acció correcta d'escriure a màquina. Estem parlant d'un segon circuit. El primer es referia al dolor en l'altre que jo registro en mi; el segon circuit parla del registre que tinc de l'acció que produeixo.

Vostès coneixen les diferències que existeixen entre els actes anomenats catàrtics i els actes transferencials. Els actes catàrtics es refereixen bàsicament a les descàrregues de tensions i allà resten. Els actes transferencials, en canvi, permeten traslladar càrregues internes, integrar continguts i facilitar el bon funcionament psíquic. Sabem que allà on hi ha illes de continguts mentals, continguts que no es comuniquen entre si, hi ha dificultats per a la consciència. Per exemple, si es pensa en una direcció però se sent en una altra i, finalment, s'actua en una altra diferent, compremem que això no encaixa i que el registre no és ple. Sembla que únicament quan despleguem ponts entre els continguts interns, el funcionament psíquic s'integra i permet avançar unes passes més. Es coneixen tècniques transferencials molt útils que mobilitzen i transformen determinades imatges problemàtiques. Un exemple d'aquesta tècnica es presenta en forma literària en les *Experiències guiades*. Però també sabem que l'acció, i no sols el treball de les imatges, pot operar fenòmens transferencials i fenòmens autotransferencials. No serà el mateix un tipus d'acció que un altre. Hi haurà accions que permetin integrar continguts interns i n'hi haurà de tremendament desintegradores. Determinades accions produeixen en l'ésser humà tal càrrega de pena, tal penediment i divisió interna, tal desassossec profund, que aquesta persona mai no voldria tornar a repetir-les. I, desafortunadament, aquestes accions han restat fortament lligades al passat. Encara que no es repetissin aquestes accions en el futur, seguirien pressionant des del passat sense resoldre's, sense integrar-se, sense permetre que la consciència traslladi, transfereixi, integri els seus continguts i permeti al subjecte aquella sensació de creixement intern de què hem parlat anteriorment.

No és indiferent l'acció que es realitza en el món. Hi ha accions de les quals es té registre d'unitat i accions que donen registre de contradicció, de desintegració. Si s'estudia això acuradament i a la llum del que se sap en matèria de fenòmens catàrtics i transferencials, aquest assumpte (de l'acció en el món, pel que fa a la integració i desenvolupament dels continguts) quedarà molt més clar. Però,

tanmateix, tota aquesta simulació dels circuits per comprendre el significat de l'acció vàlida, és un tema complicat. Mentrestant, el nostre amic segueix dient: "I jo què faig?" Nosaltres registrem com unitiu i valuós portar a aquell que està assegut a la vorera (sense referència en la seva vida) aquestes coses que coneixem mínimament, però en paraules i fets senzills. Si ningú fa això per ell, nosaltres ho farem (com tantes altres coses que permetran superar el dolor i el sofriment). En procedir així, treballarem també per a nosaltres mateixos.

SOBRE L'ENDEVINALLA DE LA PERCEPCIÓ

Las Palmas de Gran Canaria, Espanya. 1 d'octubre de 1978

Xerrada davant d'un grup d'estudis

Fa 2.500 anys, en una classe magistral de Psicologia Descriptiva, el Buda va desenvolupar un dels problemes més importants pel que fa a la percepció, a la consciència observadora de la percepció, a partir d'un mètode de registres. Aquest tipus de Psicologia és molt diferent de la Psicologia oficial occidental que treballa més aviat amb explicacions sobre els fenòmens. Agafin vostès un tractat de Psicologia i veuran com, donat un fenomen, de seguida organitzen un munt d'explicacions sobre el fenomen, però pel que fa al fenomen mateix no donen el seu registre correcte. Així doncs, els corrents psicològics (a mesura que es modifiquen amb el pas del temps les seves concepcions i les seves dades, a mesura que s'amplien o es redueixen els seus coneixements) van explicant els fenòmens psíquics de manera diferent. Així, si prenem un tractat de Psicologia de fa 100 anys, trobarem moltes ingenuïtats, que avui no es poden admetre. Aquest tipus de Psicologia sense centre propi depèn en gran manera de les aportacions d'altres ciències. Una explicació neurofisiològica dels fenòmens de consciència és interessant i és un avenç. En poc temps més en trobarem una altra de més complexa. De totes maneres el coneixement avança quant a explicació; però quant a descripció del fenomen en si, aquestes explicacions ni sumen ni resten. Malgrat tot, una correcta descripció feta fa 2.500 anys ens permet assistir a l'aparició del fenomen mental, exactament igual que si hagués estat donada avui. De la mateixa manera, una correcta descripció donada avui servirà, sens dubte, per a un llarg temps esdevenidor. Aquest tipus de Psicologia descriptiva, no explicativa (excepte quan l'explicació és ineludible), es basa en registres similars per a tots aquells que segueixen la descripció. És com si aquestes descripcions fessin tots els homes contemporanis, encara que siguin molt separats en el temps i, per descomptat, els fa també conterrànics tot i trobar-se molt separats en les latituds. Tal tipus de Psicologia és, a més, un gest d'acostament a totes les cultures per diferents que siguin, perquè no enalteix les diferències ni pretén imposar l'esquema propi d'una cultura a totes les altres. Aquest tipus de Psicologia apropa els éssers humans, no els diferencia. És, doncs, una bona aportació a la comprensió entre els pobles.

Anant al nostre tema: pel que sembla, el Buda estava reunit amb un conjunt d'especialistes i a manera de diàleg va desenvolupar el que posteriorment va ser conegut com "L'endevinalla de la percepció".

De sobte, el Buda va alçar la seva mà i va preguntar a un dels seus deixebles més notables:

– Què veus, Ananda?

Amb el seu estil sobri, el Buda preguntava i responia cada vegada amb precisió. Ananda era molt més exuberant en els seus desenvolupaments. Per tant, Ananda va dir:

–Oh, Noble Senyor! Veig la mà de l'Il·luminat que és davant meu i que es tanca.

–Molt bé, Ananda. On veus la mà, i des d'on?

–Oh, Mestre! Veig la mà del meu Noble Senyor que es tanca i mostra el puny. La veig, per descomptat, fora de mi i des de mi.

–Molt bé, Ananda. Amb què veus la mà?

–Per descomptat, Mestre, veig la mà exactament amb els meus ulls.

–Digues-me, Ananda, la percepció és en els teus ulls?

–Ben cert, Venerable Mestre.

–I digues-me, Ananda, què succeeix quan tanques les parpelles?

–Noble Mestre, quan tanco les parpelles desapareix la percepció.

–Això, Ananda, és impossible. Per ventura, Ananda, quan s'enfosqueix aquesta cambra i vas veient-hi cada cop menys, la percepció va desaparèixer?

–En efecte, Mestre.

- I per ventura, Ananda, quan aquesta habitació queda a les fosques i, malgrat tot, tu estàs amb els ulls oberts i no hi veus gens, ha desaparegut la percepció?
- Oh, Noble Mestre, jo sóc el teu cosí! Recorda que ens vàrem educar junts i que tu m'estimaves molt quan era petit, de manera que no em confonguis!
- Ananda: si s'enfosqueix la cambra, no veig els objectes però els meus ulls segueixen funcionant. Així doncs, si hi ha llum, rere les meves parpelles veig passar aquesta llum i si hi ha total foscor, això queda a les fosques: de manera que no desapareix la percepció pel fet de tancar les parpelles. Digués-me, Ananda, si la percepció és en l'ull i tu imagines que veus la meua mà, on la veus?
- Serà, Senyor, que veig la teua mà imaginant-la també des del meu ull.
- Què vols dir, Ananda? Que la imaginació és en l'ull? Això no és possible. Si la imaginació fos en l'ull, i tu imaginessis la mà dins del teu cap, hauries de girar cap enrere el teu ull, per veure la mà que és dins del teu cap. Tal cosa no és possible. De manera que hauràs de reconèixer que la imaginació no rau en l'ull. On és, doncs?
- Serà –digué Ananda–, que tant la visió com la imaginació no són en l'ull sinó que són rere de l'ull. I en ser darrere l'ull, quan imagino puc veure cap enrere, i quan veig, quan percebo, puc veure el que hi ha davant de l'ull.
- En el segon cas, Ananda, no veuries els objectes sinó que veuries l'ull...

Seguint amb aquest tipus de diàlegs, amb l'Endevinalla de la Percepció es van complicant els registres, es van presentant solucions aparents, però també objeccions cada vegada més fortes fins que finalment, Ananda, molt commogut, li demana al Buda una explicació adequada de com és aquesta història de la visió, i de la imaginació, i de la consciència en general. I encara que el Buda és molt estricte en les descripcions, en les seves explicacions comença a fer grans circumlocucions, i així es va tancat aquest capítol del *Surangama Sutra*, un dels tractats més interessants d'aquests estudiosos.

Quan mostrem la mà, veiem la mà fora i des de dins. És a dir, l'objecte se'ns apareix en un lloc diferent del punt d'observació de l'objecte. Si el meu punt d'observació fos fora, no podria tenir la noció de veure. Per tant, el punt d'observació ha de ser dins i no fora i l'objecte ha de ser fora i no dins. Però si, en canvi, imagino la mà dins del meu cap, succeeix que tant la imatge com el punt d'observació són dins. En el primer cas, aquell en què veig la mà fora i des de dins, semblaria que el punt d'observació coincidís aproximadament amb l'ull. En el segon cas, quan la mà és dins, el punt d'observació no coincideix amb l'ull; ja que si represento la mà dins del meu cap, puc veure-la des del meu ull cap a dins, des de la part posterior del meu cap cap a dins. Puc també veure la meua mà des de dalt, des de baix, i des de molts llocs. És a dir, tractant-se d'una representació i no d'una percepció, el punt d'observació varia. Per tant, el punt d'observació, pel que fa a la representació, no està fixat en l'ull.

Si ara imagino que la meua mà és en el centre del meu cap, sortint cap enrere, segueixo imaginant la meua mà des de dins del meu cap, encara que la representi fora. Podria pensar-se que el punt d'observació en algun moment surt del meu cap. Tal cosa no és possible. Si, per exemple, m'imagino a mi mateix mirant-me de front, puc representar-me allò que em mira, des d'aquí, des d'on sóc. També puc arribar a imaginar el meu aspecte com si fos vist des d'allà, des de qui em mira. Malgrat això, encara que em situï en la imatge del que està enfront meu, el registre el tinc des de mi, des d'on sóc. Però no puc dir de la mateixa manera, que quan em miro en el mirall, em veig dins del mirall o em sento dins del mirall. Jo sóc aquí mirant-me allà, i no sóc allà mirant-me aquí. Un podria confondre's i creure que per enfrontar la representació de si mateix, el punt d'observació és posat allà; i ni en aquest cas, tal cosa no és possible. En determinats casos experimentals ("càmera de silenci", per exemple), en disminuir certs registres de percepció, es perd la noció del jo. I en perdre's la noció del jo, com que no es té referència del límit tàctil, de vegades es té la impressió que un és fora d'aquí i, fins i tot, que des d'allà es veu a si mateix. Però si, acuradament, un mira el registre, observarà que, de tota manera, aquesta projecció tàctil cenestèsica no posa el registre fora d'un sinó que un no té noció exacta del punt de registre perquè s'han perdut els seus límits.

Així doncs, veig la mà fora de mi i des de mi, o bé, veig la mà en mi i dins meu en el cas que la imagini. Aparentment, es tracta del mateix espai. Hi ha un espai en què s'emplacen els objectes que observo, que puc anomenar espai de percepció. Però també hi ha un espai on s'emplacen els objectes de representació, que no coincideix amb l'espai de percepció. Els objectes que s'emplacen en aquests dos espais diferents, tenen característiques diferents. Si observo la mà, veig que és a una distància determinada del meu ull. Veig que és més a prop que altres objectes, i tal vegada més lluny que uns altres. Veig que a la mà, a la seva forma, li correspon un color. I encara que imagini altres coses entorn

de la meua mà, la percepció s'imposa. Ara imagino la meua mà. La meua mà pot ser davant o darrere d'un objecte. Immediatament puc canviar d'ubicació. La meua mà pot fer-se molt petita o pot cobrir pràcticament el camp de la meua representació. La forma de la meua mà pot variar i pot canviar el seu color. Així doncs, la ubicació de l'objecte mental en l'espai de representació es modifica depenent de les meves operacions mentals, mentre que la ubicació dels objectes en l'espai extern es modifica també, però no depenent de les meves operacions mentals. Per molt que jo pensí que aquesta columna es desplaça, pel que fa a la representació tal cosa és possible, però perceptualment té la seva permanència. Hi ha, doncs, grans diferències entre l'objecte representat i l'objecte percebut. I hi ha grans diferències també entre l'espai de percepció i el de representació.

Però ara succeeix que tanco les parpelles i represento la meua mà. Està bé si represento la meua mà dins del meu cap. Però quan tanco les parpelles i recordo la meua mà que era fora del meu cap, on represento la meua mà ara que la recordo? La represento dins del meu cap? No, la represento fora del meu cap. I, com és que en recordar els objectes que veig, com és que en recordar-los, puc recordar-los ara allí on estaven, és a dir, emplaçats en un espai extern? Perquè recordar un objecte extern que s'emplaci dins del meu cap és acceptable; però això de recordar un objecte que no és dins del meu cap sinó fora d'ell, tenint en compte que les meves parpelles són tancades i no les veig, quin tipus d'espai estic veient? O bé els objectes que recordo són dins del meu cap, i crec veure'ls fora, o bé en tancar les parpelles i recordar els objectes, la meua ment va fora del meu espai intern i arriba a l'espai extern. Tal cosa no és possible. Distingeixo bé entre objectes interns i externs. Distingeixo bé entre l'espai de percepció i l'espai de representació; però se'm confon el registre quan represento els objectes en el lloc on són, és a dir: fora de la meua representació interna.

Com distingeixo entre un objecte que és representat a l'interior del meu cap, d'un objecte que és representat o recordat fora del meu cap? El distingeixo perquè tinc noció del límit del meu cap. I què és allò que posa el límit? El límit és causat per la sensació tàctil, i és la sensació tàctil de les meves parpelles la que em fa distingir l'objecte que és representat dins, o fora. Si això és així, l'objecte representat fora no necessàriament és fora, sinó situat en la part més superficial del meu espai de representació, la qual cosa em dona el registre, traduït a imatge visual, que és fora. Però la diferència de límit és tàctil i no visual.

Tan poderosa és la representació que fins i tot modifica la percepció. Si vostès veuen aquest teló del darrere i l'imaginin molt a prop dels seus ulls, veuran que en mirar novament el teló real, necessiten un temps a fi que la visió s'acomodi. És a dir: vostès imaginin que el teló és molt a prop dels seus ulls i, en imaginar-lo, el seu ull s'acomoda al teló imaginat i no al real. A l'inrevés, si vostès imaginin que, a través del teló, veuen un edifici que podria existir al darrere, i després miren novament el teló, de nou l'ull s'acomoda; i s'acomoda perquè abans s'havia desacomodat; i s'havia desacomodat perquè l'ull havia posat la distància d'acord amb la imatge i no amb la percepció. La imatge, la representació, acomoda fins i tot la percepció. Si això és així, les dades de la percepció poden modificar-se seriosament d'acord amb la representació que estigui actuant. Podria succeir, per exemple, que el nostre sistema de representació acomodés el món en general d'una manera no tan exacta com nosaltres creiem que és. Sobretot considerant que els fenòmens que s'emplacen en l'espai de representació no coincideixen amb els fenòmens de l'espai de percepció. I sabent que els fenòmens de representació modifiquen la percepció, la percepció pot ser alterada d'acord amb el sistema de representació. I en dir alterada no parlo de casos particulars d'alteració, sinó de la percepció en general. Això és de conseqüències enormes perquè si la meua representació correspon a un sistema de creences determinat, segurament estaré modificant la meua visió i la meua perspectiva sobre el món extern de la percepció.

Puc orientar el meu cos cap als objectes gràcies a la percepció. Però també puc orientar el meu cos cap als objectes gràcies a la representació. Si l'objecte en lloc de ser representat fora, fos representat dins del meu cap, no podria orientar la meua activitat cap a l'objecte. Quan sóc en vigília i amb els ulls oberts, el meu punt d'observació coincideix amb l'ull; i no sols amb l'ull sinó amb tots els sentits externs. Però quan el meu nivell de consciència baixa, el meu punt d'observació va cap a dins. Això és així perquè a mesura que disminueix el nivell de consciència, disminueix la franja de percepció dels sentits externs i augmenta el registre dels sentits interns. Per tant, el punt de mira (que no és sinó estructura de dades de memòria i de dades de percepció, en disminuir les dades de percepció externes i augmentar les internes) es desplaça cap a dins. Aquest punt de mira es desplaça cap a dins en la caiguda dels nivells de consciència, complint amb la funció que la imatge del somni no disparti la seva càrrega i mogui el cos cap al món extern. Si totes les imatges que sorgeixen en els meus somnis mobilitzessin activitat cap al món, el son no serviria pas per gaire pel que fa a recomposició de les activitats. Tret que em trobi en una situació de somnambulisme, o de somni alterat, on parlo, em moc, m'agito, finalment m'aixeco i començo a caminar. Això és possible perquè el punt de mira, en lloc d'haver-se internalitzat, es manté avançant seguint les representacions.

Si per problemes amb els meus propis continguts, el meu punt de mira és expulsat cap a la perifèria, o per estímuls externs el meu punt de mira és requerit cap a la perifèria (encara que em trobi dormint), les meves imatges tendeixen a ser emplaçades en el punt més extern de l'espai de representació i, per tant, a disparar els seus senyals cap al món extern. Quan el son es fa profund, el punt d'observació cau cap endins, les imatges s'internalitzen i l'estructura en general de l'espai de representació es modifica. D'aquesta manera, quan sóc en vigília, veig les coses des de mi però no em veig a mi, mentre que durant el somni, acostumo a veure'm a mi mateix. De vegades, també en els somnis, moltes persones no es veuen a si mateixes, sinó que hi veuen d'una manera semblant a com perceben el món en la vida diària. Això és així perquè el seu punt de mira es troba desplaçat cap als límits de la representació. El seu somni no és tranquil. Però si el punt de mira cau cap endins, em veig a mi mateix quan em represento en somnis, des de fora. I no és que la meua imatge sigui fora del meu cap. És que el meu punt d'observació s'ha corregut cap endins i observo en pantalla la pel·lícula de la representació on aparec jo mateix. Però no vaig percebent el món des de mi com en vigília, sinó que em veig realitzant determinades operacions. Això mateix succeeix amb la memòria antiga. Si vostès es recorden als 2 anys o als 3, o als 4, no es recorden veient els objectes des de vostès, sinó que es veuen a vostès mateixos fent coses o entre determinats objectes. La memòria antiga pel que fa a imatges, com la representació en el nivell de somni profund, separa en profunditat el punt de mira. Aquest punt de mira no és sinó el jo. El jo es mou, el jo s'emplaça en una profunditat o en una altra de l'espai de representació, des del jo s'observa el món, des del jo s'observen les pròpies representacions. El jo és variable, el jo adequa les representacions, i el jo modifica les percepcions, segons l'exemple que hem vist.

Quan represento imatges que s'emplacen en una profunditat o en una altra, per exemple quan imagino que baixo escales cap a les profunditats, o quan imagino que pujo escales, si observo el meu ull, veuré que el meu ull baixa, o el meu ull puja. És a dir, encara que l'ull no calgui perquè no ha de veure cap objecte extern, l'ull va seguint les representacions com si les percebés. Si jo imagino casa meua que és allà, el meu ull tendeix a anar enllà. I si el meu ull no anés cap allà, de totes maneres la meua representació correspon a aquest lloc de l'espai. Inversament, si imagino casa meua en l'altre punt. Aquest ull que puja i baixa seguint les imatges, es va trobant amb diferents objectes. Perquè, segons sembla, en aquesta pantalla de representació on el jo mira, estan connectats tots els sistemes d'impulsos del propi cos. De manera que en una franja de l'espai de representació hi ha impulsos d'una part del cos, en una altra franja uns altres i així continua. I vostès saben que aquests impulsos es tradueixen, es deformen, es transformen.

En un exemple molt conegut es diu el següent. El nostre subjecte comença a descendir en les seves imatges. Ho fa per una espècie de tub i en la seva baixada es troba, de sobte, amb una forta resistència. Aquesta resistència és un cap de gat molt gran, que li impedeix seguir baixant pel tub. Per poder passar acarona el coll del gat. Ell, en la imatge, acarona el coll del gat, i el gat de sobte s'empeteix. Simultàniament, ell registra una distensió en el seu coll, i llavors passa pel tub. És a dir que el gat, en aquest cas, no és sinó l'al·legorització d'una tensió en el coll del mateix subjecte. En produir la distensió, el sistema de senyals d'aquesta imatge al·legoritzada com a gat es modifica, disminueix la resistència, i el nostre amic descendeix. En un altre cas, un subjecte comença a descendir en la seva representació. Allà, en les profunditats, es troba de sobte amb un senyor que li dona una petita pedra fosca. El nostre amic comença a pujar i arriba fins a un nivell mitjà, diguem, més o menys habitual, quotidià, encara que representat. Ve un altre senyor i li dona un objecte diferent, però de forma semblant a l'objecte que ha vist allà a baix. Segueix pujant fins a les altures. Va pujant cap a les muntanyes, es perd en els núvols, i allà es troba una espècie d'àngel o quelcom per l'estil, que li dona un objecte més radiant, més clar, però amb característiques similars. En els 3 casos, el nostre amic observa l'objecte en un punt precís de l'espai de representació. El mateix objecte no apareix en un punt aquí, en un altre allà, en un altre allà, sinó que segons el nivell pel qual es desplaça, l'objecte apareix en la meitat del pla, una mica corregut cap a l'esquerra. I és clar, el nostre amic té, després ho recorda, una vèrtebra artificial que dona senyal, encara que habitualment ell no ho percebi sempre de la mateixa manera, i aquest senyal es tradueix sempre com una imatge.

De manera que els sistemes d'al·legorització transformen els senyals de l'intracòs i els tradueixen com a imatges en diferents punts de l'espai de representació. No és que l'ull en pujar i baixar baixi a observar el que succeeix en l'intracòs. L'ull no s'ha ficat dins de l'esòfag sinó que el senyal de tensió ha arribat fins a la pantalla de representació, sense que l'ull arribés fins a aquest punt. Així doncs, si descendeixo, vaig prenent contacte amb traduccions de diferent nivell de l'intracòs. Això no vol dir que el meu ull es vagi introduint en les meves vísceres, i traduint el que veig.

A mesura que es descendeix en l'espai de representació, es va enfosquint. A mesura que s'ascendeix en l'espai de representació, es va aclarint, tal com vostès coneixen repetidament. Aquesta foscor en el descens i la claredat cap amunt, tenen a veure en realitat amb dos fenòmens: un, l'allunyament dels

centres òptics; un altre, amb l'habitual sistema d'ideació i l'habitual sistema de percepció on tenim associada la llum del sol al cel, etc. i la falta de llum a les tenebres. Això, sens dubte, es modifica en indrets en què la neu es troba gairebé de continu a baix i el cel és fosc, com descriuen els habitants de zones molt gelades i bromoses. D'altra banda, hi ha objectes en les altures que són foscos, encara que l'espai de representació estigui més il·luminat i hi ha objectes que són clars en les profunditats de l'espai de representació. No obstant això, hi ha punts límits tant en l'ascens com en el descens en l'espai de representació. Però això, és motiu d'altres descripcions.

Hem vist 14 assumptes: el 1r ha tractat sobre la ubicació del punt de mira pel que fa a l'objecte que era fora; el 2n, el punt de mira si l'objecte era dins; el 3r, si el punt de mira es col·locava darrere; el 4t, ha tractat sobre el fals punt de mira que semblava traslladar-se, si un es representava a si mateix des del davant; el 5è ha mostrat què passava amb els objectes situats en l'espai de representació en la seva part més externa; el 6è, les diferències entre l'espai de representació d'allò de fora i d'allò de dins, destacades per aquesta barrera tàctil que posaven els ulls; el 7è punt ha tractat sobre la modificació de la percepció per la representació; en el 8è punt hem vist el que succeïa quan s'emplaçava un objecte a l'interior i es tractava d'operar amb el cos; en el 9è punt hem vist la modificació de l'espai de representació quan actuàvem en vigília; el 10è punt ha tractat sobre la modificació de l'espai de representació quan actuàvem a nivell de somni; en el punt 11è hem vist què succeeix amb els objectes corresponents a l'espai intern; en el punt 12è, hem parlat de l'espai de representació i hem vist que aquest espai era relacionat amb diferents punts de l'intracòs i sorgia com una mena de pantalla; en el punt 13è hem vist que ascendint en les imatges en l'espai de representació, aquest tendia a il·luminar-se; en el punt 14è hem vist, finalment, que descendint en les imatges en l'espai de representació, aquest tendia a enfosquir-se, encara que admet diverses excepcions.

A partir d'aquí es pot extreure un sens fi de conseqüències.

EL SENTIT DE LA VIDA

Mèxic D.F. 10 d'octubre de 1980

Intercanvi amb un grup d'estudis

Agraïxo l'oportunitat que em donen de discutir amb vostès alguns punts de vista referents a aspectes rellevants de la nostra concepció sobre la vida humana. Dic discutir perquè això no serà pas una dissertació, sinó un intercanvi.

Un primer punt de vista a considerar és aquell al qual apunta tot el nostre plantejament. Per ventura el nostre objecte d'estudi és el mateix objecte que estudien les ciències? Si així fos, aleshores les ciències tindrien l'última paraula.

El nostre interès rau en l'existència humana, però no en l'existència humana com a fet biològic o social (pel que fa a aquest punt ja hi ha ciències que li dediquen el seu esforç), sinó a l'existència humana com a registre quotidià, com a registre personal diari. Perquè, encara que algú es preguntí pel fenomen social i històric que és constitutiu de l'ésser humà, aquest algú farà la pregunta des de la seva vida quotidiana; la farà des de la seva situació; la farà impulsat pels seus desitjos, les seves angoixes, les seves necessitats, els seus amors, els seus odis; la farà impulsat per les seves frustracions, els seus èxits; la farà des de quelcom anterior a l'estadística i a la teorització; la farà des de la vida mateixa.

I, què és allò comú i, al mateix temps, allò particular en tota existència humana? Allò comú i allò particular de tota existència humana és la recerca de la felicitat i la superació del dolor i el sofriment. És la veritat enregistrable per a tots i cadascun dels éssers humans.

Ara bé, quina és aquesta felicitat a què aspira l'ésser humà? És allò que l'ésser humà creu. Aquesta afirmació, una mica sorprenent, es basa en el fet que les persones s'orienten cap a imatges o ideals diferents de felicitat. És encara més, l'ideal de felicitat canvia amb la situació històrica, social i personal. D'això conclourem que l'ésser humà busca el que creu que el farà feliç i, d'acord amb això, el que creu que l'allunyarà del sofriment i el dolor.

Atesa l'aspiració de felicitat, apareixeran les resistències del dolor i el sofriment. Com es podran vèncer aquestes resistències? Abans hem de preguntar-nos per la seva naturalesa.

Per a nosaltres, el dolor és un fet físic. Tots en tenim experiència. És un fet sensorial, corporal. La fam, les inclemències naturals, la malaltia, la vellesa, produeixen dolor. I aquest és el punt que nosaltres diferenciem dels fenòmens que no tenen res a veure amb allò que és sensorial. Únicament l'avenç de la societat i la ciència fan retrocedir el dolor. I aquest és el camp específic on poden desenvolupar els seus millors esforços els reformadors socials, els científics i, sobretot, els mateixos pobles generadors del progrés de què es nodreixen aquests reformadors i científics.

El sofriment, en canvi, és de naturalesa mental. No és un fet sensorial del mateix tipus que el dolor. La frustració, el ressentiment, són estats dels quals també tenim experiència, i que no podem localitzar en un òrgan específic, o en un conjunt d'òrgans. Per ventura fins i tot sent de naturalesa diferent, el dolor i el sofriment actuen entre si? Per cert que el dolor motiva també el sofriment. En aquest sentit, l'avenç social i l'avenç de la ciència fan retrocedir un aspecte del sofriment. Però específicament, on trobarem la solució per fer retrocedir el sofriment? Això ho trobarem en el sentit de la vida, i no hi ha reforma ni avenç científic que allunyi el sofriment que donen la frustració, el ressentiment, el temor a la mort i el temor en general.

El sentit de la vida és una direcció a futur que dona coherència a la vida, que permet enquadrar les seves activitats i que la justifica plenament. A la llum del sentit, fins i tot el dolor, en el seu component mental, i el sofriment en general retrocedeixen i s'empetiteixen interpretats com a experiències superables.

Llavors, quines són les fonts del sofriment humà? Són les que produeixen contradicció. Es pateix per viure situacions contradictòries, però també es pateix per recordar situacions contradictòries i per imaginar situacions contradictòries.

Aquestes fonts de sofriment han estat anomenades les tres vies del sofriment, i poden modificar-se d'acord amb l'estat en què es trobi l'ésser humà respecte del sentit de la vida. Haurem d'examinar breument aquestes tres vies per després parlar del significat i la importància del sentit de la vida.

(Pregunta poc audible en l'enregistrament)

És clar que les agrupacions humanes, per exemple, són estudiades per la sociologia. Així com les ciències poden estudiar els astres o els microorganismes. També la biologia i l'anatomia, la fisiologia, estudien el cos humà des de diferents punts de vista. La Psicologia estudia el comportament psíquic. Tots aquests que estudien (els estudiosos i els científics), no estudien la seva pròpia existència. No hi ha una ciència que estudiï l'existència pròpia. La ciència no diu res respecte de la situació que li esdevé a una persona quan arriba a casa i allà rep un cop de porta, un maltractament o una carícia.

Nosaltres ens interessem, justament, per la situació de l'existència humana, i per això no són de la nostra competència les discussions que pugui tenir la ciència. I també observem que la ciència té fallences serioses, dificultats serioses per definir què passa en l'existència. Què succeeix en l'existència humana; quina és la naturalesa de la vida humana pel que fa al sentit; quina és la naturalesa del sofriment i del dolor; quina és la naturalesa de la felicitat; quina és la naturalesa de la cerca de la felicitat. Aquests són els objectes del nostre estudi, del nostre interès. Des d'aquest punt de vista es podria dir que nosaltres tenim una posició enfront de l'existència, una posició enfront de la vida, i no una ciència referida a aquestes coses.

(Pregunta poc audible en l'enregistrament)

És clar que nosaltres hem fet èmfasi en allò que la gent busca, allò que creu que és la felicitat. El punt és que avui es creu una cosa i demà se'n creu un altra. Si examinem en nosaltres mateixos allò que creïem que era la felicitat a dotze anys i el dia d'avui, veurem el canvi de perspectiva; igualment si consultem deu persones, seguirem veient aquesta diversitat de punts de vista. A l'edat mitjana es tenia una idea general de la felicitat diferent de l'època de la revolució industrial, i en general els pobles i els individus variaven en la seva cerca de la felicitat. No queda gens clara la felicitat quant a objecte. Sembla que no existís tal objecte. És més aviat un estat d'ànim allò que es cerca i no un objecte tangible.

De vegades això es confon amb una forma de propaganda determinada que presenta un sabó com la felicitat mateixa. Per descomptat, tots comprem, però, que en realitat es tracta de descriure un estat, l'estat de felicitat, no tant l'objecte, perquè que nosaltres sapiguem, no existeix tal objecte. Per tant, no queda clar què és l'estat de felicitat. Mai no se l'ha definit convenientment. És una mena d'escamoteig que s'ha fet i, per a la gent, no ha quedat gens clar. Bé, arribat a aquest punt seguirem avançant tret que hi hagi alguna altra pregunta...

(Pregunta poc audible en l'enregistrament)

Aquesta última pregunta fa referència al progrés del dolor i el sofriment. Com és que el dolor es va superant amb l'avenç de la societat i la ciència i el sofriment no se supera paral·lelament?

Alguna gent manté que l'ésser humà no ha avançat gens. És obvi que l'ésser humà ha avançat en la seva conquesta científica, en la seva conquesta de la naturalesa, en el seu desenvolupament. D'acord, hi ha desenvolupaments de les civilitzacions que són diferents, d'acord, hi ha problemes de tota mena, però l'ésser humà i la seva civilització han avançat. Això és evident. Recordin altres èpoques on un bacteri feia estralls, i avui una droga subministrada a temps soluciona el problema ràpidament. Mitja Europa va sucumbir en un moment per una pesta de còlera. Això ha estat superat. Velles i noves malalties són combatudes i segurament seran derrotades. Les coses han canviat i han canviat molt. Però és clar que en matèria de sofriment una persona de fa cinc mil anys i una persona actual, registren i pateixen les mateixes decepcions, registren i pateixen temors, registren i pateixen ressentiments. Ho registren i ho pateixen com si per a ells no hagués existit la història, com si en aquest camp cada ésser humà fos el primer ésser humà. El dolor va retrocedint amb aquells avenços, però el sofriment no s'ha modificat en l'ésser humà, no hi ha hagut respostes adients. I en aquest sentit hi ha quelcom que no va a l'hora. Però, com podríem dir que l'ésser humà no ha avançat? Tal vegada perquè ha avançat prou avui s'està fent aquest tipus de preguntes i també per això està tractant de donar resposta a aquestes preguntes que probablement en una altra època no hagués tingut necessitat de fer.

Les tres vies del sofriment no són sinó tres vies necessàries per a l'existència humana, però que han estat distorsionades en el seu funcionament normal. Tractaré d'explicar-me.

Tant la sensació d'allò que ara visc i percebo, com la memòria d'allò que he viscut i la imaginació d'allò que podria viure són vies necessàries per a l'existència humana.

Retallem algunes d'aquestes funcions i l'existència es desarticula. Acabem amb la memòria i perdrem fins i tot el mateix maneig del nostre cos. Eliminem la sensació i perdrem la seva regulació. Aturem la imaginació i no podem orientar-nos en cap direcció. Aquestes tres vies que són necessàries a la vida, poden ser distorsionades en el seu funcionament i convertir-se en enemigues de la vida, en portadores de sofriment. Així, patim quotidianament pel que percebem, pel que recordem i pel que imaginem.

En altres oportunitats hem dit que es pateix per viure en una situació contradictòria com la de voler fer coses que s'oposen entre si. També patim per temor a no aconseguir el que desitgem a futur, o per temor a perdre el que tenim. I, per descomptat, patim pel que hem perdut, pel que no hem aconseguit, per allò que ja vam patir abans, per aquella humiliació, aquell càstig, aquell dolor físic que va quedar en el passat, per aquella traïció, per aquella injustícia, per aquella vergonya. I aquests fantasmes que arriben del passat són viscuts per nosaltres com si fossin fets presents. Ells, que són les fonts de la rancúnia, del ressentiment i la frustració condicionen el nostre futur i ens fan perdre la fe en nosaltres mateixos.

Discutim el problema de les tres vies del sofriment.

Si les tres vies són les que possibiliten la vida, com és que s'han anat distorsionant? Si se suposa que l'home va buscant la felicitat, s'hauria d'anar adaptant per manejar aquestes tres vies a favor seu. Però, com és que de sobte aquestes tres vies són precisament les seves enemigues principals? Sembla que en el moment en què es va ampliar la consciència de l'ésser humà, quan encara no era un ésser gaire definit, sembla que en aquell moment, en ampliar-se la seva imaginació, en ampliar-se la seva memòria i el seu record històric, en ampliar-se la seva percepció del món en què vivia, en aquell mateix moment, en ampliar-se una funció, va sorgir la resistència. Tal qual succeeix en les funcions internes. Com quan tractem de moure'ns en una activitat nova, trobem resistència. De la mateixa manera que es troba resistència en la natura. En el mateix instant que plou i cau l'aigua i va pels rius i troba resistència al seu pas, en aquest venciment de les resistències arriba finalment als mars.

L'ésser humà en el seu desenvolupament va trobant resistències. I en trobar resistències s'enforteix i en enfortir-se integra dificultats i en integrar-les les supera. I llavors, tot aquest sofriment que ha anat sorgint en l'ésser humà en el seu desenvolupament, ha estat també un enfortiment de l'ésser humà per sobre de tot això. De manera que en etapes anteriors això del sofriment ha contribuït al desenvolupament, en el sentit de crear condicions justament per superar-lo.

Nosaltres no aspirem al sofriment. Nosaltres aspirem a reconciliar-nos fins i tot amb la nostra espècie, que tant ha sofert; gràcies a ella nosaltres podem fer nous desplegaments. El sofriment de l'home primitiu no ha estat inútil. El sofriment de generacions i generacions que han estat limitades per aquestes condicions no ha estat inútil. El nostre agraïment és per a aquells que ens van precedir malgrat el seu sofriment, perquè gràcies a ells podem intentar nous alliberaments.

Aquest és el punt sobre com el sofriment no va néixer de sobte, sinó amb el desenvolupament i l'ampliació de l'home. Però és clar que nosaltres no aspirem, com a éssers humans, a seguir patint, sinó a avançar sobre aquestes resistències i integrar un nou camí en aquest desenvolupament.

Però hem dit que trobarem la solució al problema del sofriment en el sentit de la vida, i hem definit aquest sentit com la direcció a futur que dona coherència, que permet enquadrar activitats i que justifica l'existència plenament. Aquesta direcció a futur és de màxima importància puix que, segons hem examinat, si s'escapça aquesta via de la imaginació, aquesta via del projecte, aquesta via del futur, l'existència humana perd direcció i això és una font de sofriment inesgotable.

Tots tenim clar que la mort apareix com el sofriment màxim del futur. És clar, des d'aquesta perspectiva, que la vida té caràcter de cosa provisòria. I és clar que, en aquest context, tota construcció humana és una construcció inútil cap al no-res. Per això, tal vegada, apartar la mirada del fet de la mort hagi permès canviar la vida *com si* la mort no existís... Qui pensa que tot acaba per a ell amb la mort podrà encoratjar-se amb la idea de ser recordat per les seves accions esplèndides, que els seus éssers estimats o, tal vegada, les generacions futures no l'oblidaran. I, encara que això fos així, tots marxarien finalment cap al no-res absurd que interrompria tot record. També podria pensar-se que el que un fa en la vida no és sinó respondre a necessitats de la millor manera possible. Doncs bé, amb la mort ja s'acabaran aquestes necessitats i tota lluita per sortir del regne de la necessitat haurà perdut sentit. I es podrà dir que la vida personal no té importància en la vida humana, que per tant la mort personal no té significat. Si aquest fos el cas, tampoc no tindrien significat ni la vida ni les accions personals. No es justificaria cap llei, cap compromís, i no hi hauria, en essència, diferències grans entre les accions benèfiques i les malvades.

Res no té sentit si tot acaba amb la mort. I, si aquest és el cas, l'únic recurs possible per transitar per la vida és animar-se amb sentits provisoris, amb direccions provisòries on aplicar la nostra energia i la nostra acció. Tal és el que succeeix habitualment, però per a això és necessari procedir negant la realitat de la mort, és necessari fer *com si* no existís.

Si es pregunta a algú quin sentit té la vida per a ell, probablement respondrà parlant de la seva família, o del proïsme, o d'una causa determinada que segons ell justifiqui l'existència. I aquests sentits provisoris hauran de conferir-li direcció per afrontar l'existència, però per poc que sorgeixin problemes

amb els éssers estimats, per poc que es produeixi una desil·lusió amb la causa abraçada, per poc que alguna cosa canviï en el sentit triat, l'absurd i la desorientació tornaran per cercar la seva presa.

Finalment, succeeix amb els sentits o les direccions de vida provisòries que en el cas d'aconseguir-les ja perden referència i, per tant, deixen de ser útils per a més endavant i, en cas de no aconseguir-les, deixen de ser útils com a referència. És ben cert que després del fracàs d'un sentit provisorí sempre queda l'alternativa de posar un nou sentit provisorí, potser en oposició a aquell que va fracassar. Així, de sentit en sentit, es va esborrant, a mesura que passen els anys, tot rastre de coherència i amb això augmenta la contradicció i, per tant, el sofriment.

La vida no té sentit si tot acaba amb la mort. Però, és cert que tot acaba amb la mort? És cert que no es pot aconseguir una direcció definitiva que no variï amb els accidents de la vida? Com se situa l'ésser humà enfront del problema que tot acaba amb la mort? Examinem-ho, però després de discutir el que s'ha dit fins aquí.

(Interval i discussió)

Així com destaquem tres vies del sofriment, observem també cinc estats amb referència al problema de la mort i la transcendència. En aquests cinc estats es pot situar qualsevol persona.

Hi ha un estat en què una persona té l'evidència indubtable que dona l'experiència pròpia, no per l'educació o l'ambient. Per a ella és evident que la vida és un trànsit i que la mort gairebé no és més que un accident.

D'altres tenen la creença que l'ésser humà va cap a no sé quina transcendència, i aquesta creença els és causada per l'educació, per l'ambient, no per alguna cosa sentida, experimentada, no per alguna cosa evident per a ells, sinó per alguna cosa que els van ensenyar i que accepten sense cap mena d'experiència.

Hi ha un tercer tipus d'ubicació enfront del sentit de la vida i és el d'aquelles persones desitjoses de tenir una fe o tenir una experiència. Vostès es deuen haver trobat amb moltes persones que diuen: "Si jo pogués creure en certes coses, la meua vida seria diferent". Hi ha molts exemples a mà. Persones a qui han sobrevingut molts accidents, moltes desgràcies, i que s'han sobreposat a aquests accidents, a aquestes desgràcies, perquè o tenen fe o registren que tot això, per transitori o provisorí, no és l'esgotament mateix de la vida, sinó en tot cas una prova, una resistència que d'alguna manera fa créixer en el coneixement. Fins i tot poden haver trobat persones que acceptin el sofriment com un recurs d'aprenentatge. No és que busquin el sofriment (no com d'altres, que sembla que hi tinguin una afició especial). Estem parlant d'aquelles persones que simplement, quan tal cosa succeeix, en treuen el millor partit. Persones que no van buscant el sofriment, ben al contrari sinó que, donada la situació, l'assimilen i l'integren i el superen.

Bé. Aleshores, hi ha persones que se situen en aquest estat: no tenen fe, no tenen cap creença, però desitjarien tenir alguna cosa que els donés alè i direcció a la seva vida. Sí, aquestes persones existeixen.

Hi ha també aquelles que sospiten, intel·lectualment, la possibilitat que existeixi un futur després de la mort, que existeixi una transcendència. Simplement ho consideren possible, i no tenen cap experiència de transcendència, ni tampoc tenen cap mena de fe, ni tampoc aspiren a tenir experiència, ni a tenir fe. Segurament coneixen aquestes persones.

I hi ha, finalment, aquelles que neguen tota possibilitat de transcendència. Vostès també reconeixen aquest tipus de persones, i probablement entre vostès n'hi ha molts que pensen així.

De manera que, amb diferents variants, cadascú es pot, de fet, ubicar com aquells que tenen evidència i per a ells és indubtable això de la transcendència, o bé com aquells que tenen fe perquè així ho van assimilar de petits, o bé com aquells altres que voldrien tenir una experiència o una fe, o fins i tot com aquells que la consideren una possibilitat intel·lectual sense fer-se més problemes, i aquells altres que la neguen.

Però aquí no acabem amb el punt d'ubicació enfront del problema de la transcendència. Pel que sembla, hi ha profunditats diferents en això de situar-se enfront del problema de la transcendència. Hi ha els qui fins i tot diuen que tenen una fe, ho afirmen, però això que diuen no respon efectivament a allò que experimenten. Nosaltres no diem que menteixin, diem que ho diuen superficialment. Diuen tenir una fe, però demà poden no tenir-la.

Així doncs observem diferents graus de profunditat en aquestes cinc postures i, per tant, en la mobilitat o la convicció ferma respecte d'allò que un postula. Hem conegut persones que eren devotes, creients d'una fe, i en morir-se un familiar, en morir-se un ésser estimat, tota la fe que deien tenir va

desaparèixer i van caure en el pitjor dels sense sentits. Aquesta fe era una fe de superfície, una fe d'obra mal feta, una fe perifèrica. En canvi, aquells altres als qui van sobreviure grans catàstrofes i van afirmar precisament la seva fe, tot els va resultar diferent.

Hem conegut gent que estava convençuda de la inexistència total de la transcendència. Hom mor i desapareix. Per dir-ho d'alguna manera, ells tenien fe que tot s'acabava amb la mort. Però, en alguna ocasió, caminant a prop d'un cementiri, han accelerat el pas i s'han sentit inquietats... com es compatibilitza tot això amb la convicció certa que tot acaba amb la mort? Per tant, hi ha gent que àdhuc en la negació de la transcendència està ubicada en una situació molt superficial.

Així doncs, un pot situar-se en qualsevol d'aquests estats, però també pot situar-se en profunditats diferents. En certes èpoques de la nostra vida hem cregut una cosa respecte de la transcendència, i després un altra. Ha canviat, això és mòbil. Això no és una cosa estàtica. No sols en èpoques diferents de la nostra vida sinó en situacions diferents. Canvia la nostra situació i canvia la nostra creença pel que fa al problema de la transcendència. És més: canvia d'un dia per l'altre. De vegades al matí estic creient una cosa determinada, a la tarda ja no. I això que sembla ser de summa importància perquè té a veure amb l'orientació de la vida humana, és quelcom massa variable. I finalment ens provocarà desconcert en la vida quotidiana.

En aquests cinc estats i graus s'emplaça l'ésser humà, però quin seria l'emplaçament correcte? Existeix un emplaçament correcte, o simplement estem descrivint problemes sense donar cap solució? Podem suggerir quin és el millor emplaçament enfront del problema?

Alguns diuen que la fe és una cosa que està o no està en les persones, que brota o que no brota. Però observin aquest estat de consciència. Algú pot no tenir fe en absolut, però també pot desitjar, sense fe i sense experiència, obtenir-ne. Pot fins i tot comprendre intel·lectualment que tal cosa és interessant, que pot valer la pena orientar-se en aquesta direcció. Doncs bé, quan això comença a succeir és perquè alguna cosa ja s'està manifestant en aquesta direcció.

Els qui aconsegueixen aquesta fe o aquesta experiència transcendent, encara que no puguin definir-la en termes precisos, com no es pot definir l'amor, reconeixeran la necessitat d'orientar altres cap al sentit, però mai tractaran d'imposar el seu paisatge a aquells que no el reconeixen.

I així, coherentment amb allò enunciat, declaro davant vostès la meva fe i la meva certesa d'experiència respecte que la mort no deté el futur, que la mort, ben al contrari, modifica l'estat provisorio de la nostra existència per llançar-la cap a la transcendència immortal. I no imposito la meva certesa ni la meva fe, i convisc amb aquells que es troben en estats diferents respecte del sentit, però m'obligo a brindar solidàriament el missatge que reconec que fa feliç i lliure l'ésser humà. Per cap motiu no eludeixo la meva responsabilitat d'expressar les meves veritats encara que siguin discutibles per als qui experimenten la provisionalitat de la vida i l'absurd de la mort.

D'altra banda, mai no pregunto a altres per les seves particulars creences i, en tot cas, encara que defineixo amb claredat la meva posició respecte d'aquest punt, proclamo per a tot ésser humà la llibertat de creure o no creure en Déu i la llibertat de creure o no creure en la immortalitat.

Entre milers i milers de dones i homes que braç a braç, solidàriament, treballen amb nosaltres, se sumen ateu i creients, gent amb dubtes i amb certeses i a ningú no es pregunta per la seva fe i tot es fa com a orientació perquè decideixin per si mateixos la via que millor aclareixi el sentit de les seves vides.

No és valent deixar de proclamar les pròpies certeses, però és indigne de la solidaritat veritable tractar d'imposar-les.

EL VOLUNTARI

Mèxic D.F. 11 d'octubre de 1980

Comentaris (en una pausa) davant d'un grup d'estudis

Segons sembla moltes persones que actuen al nostre Moviment tenen antecedents. Venen amb uns certs antecedents de voluntarietat, no de voluntarisme, que és una cosa diferent. Aparentment, hi ha molts assistents socials, infermeres, mestres, gent que si bé desenvolupa activitat, i activitat remunerada, sembla que de cap manera senten que la seva compensació és la remuneració que reben pel seu treball. I és ben cert que, si els paguen malament, protestaran més que els altres a fi que els paguin millor, però l'orientació bàsica de les seves activitats no acaba en ells, sinó que va cap a fora; després vindrà, per problemes quotidians i altres, la necessitat de ser remunerats i tot això. Per descomptat, perquè no es mouran en l'aire! Però aquestes persones que, encara que els paguin malament, tenen aquesta forta tendència a anar ensenyant coses, què volen dir-nos? Aquests altres que fan d'assistents socials, aquests altres que desenvolupen activitat i no es veu clar què hi guanyen. Sembla que en el nostre Moviment hi ha moltes persones que tenen antecedents d'aquesta mena... El que va organitzar el seu club de barri, el que quan era un noi va formar un equip d'alguna cosa... Venen al nostre Moviment i molts d'ells són els que posen tot en marxa. D'altres no. D'altres venen en unes altres condicions i cerquen unes altres coses, però després entenen el significat d'aquests treballs i, aleshores, se'n van. Així doncs, són molts els que es posen en marxa i prenen del nostre treball un sentit i una justificació interna. Es posen en marxa una mica en la tendència que ja tenien i una mica també fent servir l'experiència de coses que havien fet abans. Es pot observar, hi ha molts exemples. No sé com serà aquí, però a tot arreu nombrosos amics tenen aquestes característiques i coincideixen, en general, amb els que posen coses en marxa. Tenen en la seva biografia antecedents d'aquesta classe.

Però, per què algunes persones fan coses que transcendeixen el rebot immediat de la seva acció desinteressada? Què és això? Què fan amb el seu cap per moure's d'una manera tan estranya? Des del punt de vista de les societats consumistes, aquesta és una forma atípica de moure's. Tot aquell que ha nascut, s'ha educat, s'ha desenvolupat, ha rebut l'impacte i la difusió d'una estructura consumista, necessàriament tendeix a veure el món en sentit de nutrició personal. A veure si m'explico. Jo sóc un consumidor, per tant m'he d'empassar les coses. Jo sóc una mena de gran pap que cal omplir. De cap manera sorgeix en el meu cap la idea o el registre que quelcom ha de sortir de mi. A l'inrevés, jo puc dir: "Ja surt prou de mi per tenir dret a aquests béns de consum, o potser no treballo tantes hores a l'oficina, no canvio el meu temps que hauria d'estar dedicat exclusivament al consum, no pago amb el meu temps tot aquell temps que deixo de consumir per treballar al sistema?" Efectivament, i està ben plantejat. Ell, a la seva manera, canvia hores de treball, hores-home, per remuneració. No és cert? Però on posa l'accent? Ell no posa l'accent en l'activitat que desplega davant del món. Ell considera això un mal necessari a fi que el circuit acabi en si mateix. Així estan muntats els sistemes d'un i d'altre signe. La cosa és la mateixa: el consumidor.

La població s'està posant neuròtica. Lògicament perquè hi ha un circuit d'entrada i un altre de sortida. I si retallem el circuit de sortida, hi haurà problemes. Però bé, el fet és que la majoria de les persones és en aquesta història de rebre i, en estendre's la ideologia del rebre, la gent no s'explica com pot haver-hi altres que simplement poden fer coses sense rebre. Des del punt de vista de la ideologia consumista, això és extremadament sospitosos. Per quin motiu algú s'hauria de moure sense rebre un pagament equivalent? En realitat, aquesta sospita revela un coneixement pèssim de l'ésser humà, perquè ells han comprès la utilitat en termes de diners i no saben que existeix la utilitat vital, la utilitat psicològica. Hi ha qui amb un elevat nivell de vida (que té solucionats els problemes laborals, els problemes sanitaris, els problemes de vellesa, els problemes de jubilació) es llança per la finestra, o viu tot el dia alcoholitzat, o drogat, o en qualsevol moment assassina el seu veí.

Nosaltres reivindiquem públicament quelcom que està desprestigiats. Reivindiquem aquell que salta del seu llit perquè s'està incendiant una casa propera. Ell es vesteix ràpidament, es posa el seu casc, surt corrent, se'n va a apagar l'incendi i quan torna (a les sis del matí: ple de fum, socarrimat, amb ferides) la seva doneta de l'ànima li tira els plats pel cap i li diu: "Quan et paguen per això? Arribaràs tard a la feina i ens crearàs un problema i una situació familiar per les teves rareses!" I quan va pel carrer, l'assenyalaran dient: "Sí, aquest és el bomber voluntari". Una mena d'idiota davant d'altres que en sentir-se tant a gust amb si mateixos, es llancen per la finestra. Normalment, els bombers voluntaris no es llancen per la finestra. És a dir, ells a la seva manera, empíricament, han trobat una forma

d'aplicació de l'energia vers el món. Ells no només s'han pogut llançar catàrticament a certes activitats (també els altres ho poden fer mitjançant l'esport, mitjançant la confrontació, mitjançant moltíssimes operacions), sinó que poden fer quelcom més. Ells poden, a diferència dels altres, fer alguna cosa molt més important: posar un significat intern en el món. I en aquest cas compleixen amb una funció empíricament "transferencial". Estan component continguts que parteixen d'ells cap al món i no estan responent a estímuls convencionals. És molt diferent el que està obligat a fer determinades coses i després de fer-les és remunerat, que aquest altre que parteix del seu món intern cap al món extern i s'hi expressa. Hi plasma voluntàriament continguts que no estan gens clars per a ell mateix i, de vegades, tracta de comprendre'ls amb paraules com "solidaritat", sense entendre quin és el significat profund d'aquest vocable. És més: aquest pobre voluntari (cada vegada que arriba a casa seva li tiren els plats i se'n mofen), acabarà pensant que ell, efectivament, és una mena d'estúpid i conclourà "Sempre em passa a mi això". I no cal dir si en comptes d'un voluntari es tracta d'una voluntària. En aquesta societat, la cosa és molt més greu encara.

Finalment, aquests voluntaris acaben humiliats i assimilats pel sistema perquè a ells ningú no els ha explicat com és tot això. Ells saben que són diferents dels altres, però no poden donar-se explicacions sobre això que fan. I si els agafem i els diem: "Bé, a veure, expliquin què guanyen vostès", balucejaran i s'encongiran d'espatlles com si haguessin d'amagar quelcom vergonyós. Ningú els ha clarificat, ningú els ha donat les eines suficients per explicar-se i explicar per què aquest enorme potencial que tenen l'aboquen vers el món sense esperar retribució. I això, per descomptat, és molt extraordinari.

ACTE PÚBLIC

Pavelló dels Esports. Madrid, Espanya. 27 de setembre de 1981

Nota:

Convidat per La Comunitat per al Desenvolupament Humà de diferents països, Silo va emprendre una gira de difusió i va participar en diversos esdeveniments públics. Les seves exposicions van ser acompanyades per les dels seus amics Bittiandra Aiyappa, Saky Binudin, Petur Gudjonsson, Nicole Myers, Salvatore Puledda i Danny Zuckerbrot.

El nucli de les idees presentades per Silo a Madrid es va repetir a Barcelona, Reykjavík, Frankfurt, Copenhaguen, Milà, Colombo, París i Ciutat de Mèxic. En aquest llibre s'inclouen només les intervencions en els actes públics de Madrid i Bombai.

Fa temps em van dir: per què no expliques el que penses?, llavors ho vaig explicar. Després d'això, altres van dir: no tens dret a explicar el que penses, aleshores vaig callar. Han passat dotze anys i novament em diuen: per què no expliques el que penses? Així que ho faré novament, sabent per avançat que una altra vegada es dirà: no tens dret a explicar el que penses.

Res de nou no es va dir aleshores; res de nou no es dirà avui.

I bé, què es va dir llavors? Es va dir: sense fe interna hi ha temor, el temor produeix sofriment, el sofriment produeix violència, la violència produeix destrucció; per tant la fe interna evita la destrucció.

Els nostres amics han parlat avui sobre el temor, el sofriment, la violència i el nihilisme, com a màxim exponent de destrucció. També han parlat sobre la fe en un mateix, en els altres i en el futur. Han dit que és necessari modificar la direcció destructiva que porten els esdeveniments i canviar el sentit dels actes humans. A més, i com a quelcom fonamental, han dit com fer tot això; de manera que avui no afegiré res de nou.

Només voldria fer tres reflexions. Una al voltant del dret que ens assisteix per explicar el nostre punt de vista; una altra, sobre com hem arribat a aquesta situació de crisi total i, per últim, aquella que ens permeti prendre una resolució immediata i fer un canvi de direcció en les nostres vides. Aquesta resolució hauria de concloure amb un compromís per part de tot aquell que estigui d'acord amb el que s'ha dit.

Doncs bé, quin dret ens assisteix per explicar el nostre punt de vista i obrar en conseqüència? En primer lloc ens assisteix el dret de diagnosticar el mal actual d'acord amb els nostres elements de judici, encara que no coincideixin amb els establerts. En aquest sentit diem que ningú no té dret a impedir noves interpretacions sobre la base de veritats absolutes. I pel que fa a la nostra acció, per què hauria de resultar ofensiva per a altres, si no interferim en les seves activitats? Si en algun lloc del món s'impedeix o es deforma el que diem i el que fem, nosaltres podem dir que allà hi ha mala fe, absolutisme i mentida. Per què no deixar que la veritat corri lliurement i que la gent lliurement informada pugui escollir allò que li resulti raonable?

I, aleshores, per què fem el que fem? Respondré amb poques paraules: ho fem com a acte moral suprem. La nostra moral es basa en aquest principi: "Tracta els altres com vols que et tractin". I si com a individus volem el millor per a nosaltres, som exigits per aquest imperatiu moral a donar als altres el millor. Qui són els altres? Els altres són els més propers, i allà on arriben les meves possibilitats reals de donar i de modificar, allà es troba el meu proper; i si les meves possibilitats de donar i de modificar arribessin a tot el món, el món seria el proper. Tanmateix seria un despropòsit amoïnar-me declamatòriament pel món si les meves possibilitats reals arribessin només fins al meu veí. Per això hi ha una exigència mínima en el nostre acte moral i és la d'aclarir o actuar cadascú en el seu àmbit immediat. I és contrari a aquesta moral no fer-ho i ofegar-se en un individualisme sense sortida. Aquesta moral dona una direcció precisa a les nostres accions i a més fixa clarament a qui són adreçades. I quan parlem de moral ens referim a un acte lliure, a la possibilitat de fer-ho o no fer-ho i diem que aquest acte està per damunt de tota necessitat i de tota mecanicitat. Aquest és el nostre acte lliure, el nostre acte moral: "Tracta els altres com vols que et tractin". I cap teoria, cap excusa, no és per damunt d'aquest acte lliure i moral. No és la nostra moral la que es troba en crisi, són altres morals les que es troben en crisi, no la nostra. La nostra moral no es refereix a coses, a objectes, a sistemes, la nostra moral es refereix a la direcció dels actes humans. I tota crítica i tota transmissió que nosaltres

fem o aportem va orientada en el sentit dels actes humans.

Hi ha un punt, però, que ara haig de tractar i es refereix a la situació de crisi a què hem arribat. Com ha succeït tot això i quins han estat els culpables? No en faré una anàlisi convencional. Aquí no hi haurà ciència ni estadística. Ho posaré en imatges que arribin al cor de cadascú.

Succeí fa molt temps que va florir la vida humana en aquest planeta. Aleshores, i al llarg dels mil·lennis, els pobles van anar creixent separatament i hi hagué un temps per néixer, un temps per gaudir, un temps per sofrir i un temps per morir. Individus i pobles, construint, es van anar reemplaçant fins que per fi van heretar la terra i van dominar les aigües del mar i van volar més ràpids que el vent i van travessar muntanyes i amb veus de tempesta i llum de sol van mostrar el seu poder. Llavors van veure allà lluny el seu planeta blau, amable protector velat pels seus núvols. Quina energia ho va moure tot? Quin motor va posar l'ésser humà en la història, sinó la rebel·lió contra la mort? Perquè ja des d'antic, la mort va acompanyar el seu pas, com una ombra. I també des d'antic va entrar dins d'ell i va voler guanyar el seu cor. Allò que en un principi va ser lluita contínua moguda per les necessitats pròpies de la vida, després fou lluita moguda per temor i per desig. Dos camins es van obrir: el camí del sí i el camí del no. Aleshores, tot pensament, tot sentiment i tota acció foren torbats pel dubte del sí i del no. El sí va crear tot allò que va fer superar el sofriment. El no va afegir dolor al sofriment. Cap persona, o relació, o organització no va quedar lliure del seu sí intern i del seu no intern. Després els pobles separats es van anar lligant i per fi les civilitzacions van quedar connectades; el sí i el no de totes les llengües van envair simultàniament els últims racons del planeta.

Com vencerà l'ésser humà la seva ombra? Tal vegada, fugint-ne? Tal vegada enfrontant-la en una lluita incoherent? Si el motor de la història és la rebel·lió contra la mort, rebel·la't ara contra la frustració i la venjança. Deixa, per primera vegada en la història, de buscar culpables. Uns i altres són responsables del que van fer, però ningú no és culpable del que va succeir. Tant de bo en aquest judici universal es pugui declarar: "no hi ha culpables", i s'estableixi com a obligació moral per a cada ésser humà, reconciliar-se amb el seu propi passat. Això començarà aquí avui en tu i seràs responsable que això continuï entre aquells que t'envolten, així fins a arribar al darrer racó de la Terra.

Si la direcció de la teva vida no ha canviat, necessites fer-ho; però si ja ha canviat, necessites enfortir-la. Perquè tot això sigui possible, acompanya'm en un acte lliure, valent i profund que sigui a més un compromís de reconciliació. Ves cap als teus pares, la teva parella, els teus companys, amics i enemics i digues amb el cor obert: "Alguna cosa gran i nova ha passat avui en mi", i explica'ls, llavors, aquest missatge de reconciliació. Voldria repetir aquestes frases: "Ves cap als teus pares, la teva parella, els teus companys, amics i enemics i digues amb el cor obert: 'Alguna cosa gran i nova ha passat avui en mi', i explica'ls, llavors, aquest missatge de reconciliació".

Per a tots, pau, força i alegria!

LA COL·LECTIVITAT AGRÍCOLA DE SRI LANKA

Colombo, Sri Lanka, 20 d'octubre de 1981

Intercanvi amb la sanga budista a Sarvodaya

Saludo la Sanga... els germans, les germanes, els ancians i tots els aquí presents.

El doctor Ariyaratne ha estat molt considerat amb nosaltres i ha dit coses sobre nosaltres massa elevades.

Realment, quan vam arribar a aquest centre ens vam impressionar per la sobrietat i el valor del treball. Nosaltres hem parlat amb freqüència d'humanitzar la Terra, però humanitzar la Terra s'ha de veure a la pràctica. Humanitzar la Terra pot ser simplement una idea, però aquí hem vist que humanitzar la Terra es fa a la pràctica. Hem vist, per sobre totes les coses, una força moral en marxa. Inversament, a totes les latituds hem vist que s'està deshumanitzant la Terra i s'està deshumanitzant el món.

Jo vinc d'un lloc de base agrícola i en pocs anys he presenciat com s'ha despoblat el camp i la població s'ha concentrat en les ciutats. Com s'ha anat destruint l'antiga família i com els ancians han quedat desvalguts. Els camps s'han despoblat i les urbs creixen amb cinturons de persones sumides en la pobresa. Si és certa aquesta dada que ens dona l'ONU, l'any 1950 la meitat de la població del món s'estava al camp i l'altra meitat a la ciutat, el poble o l'aldea. Segons sembla, seguint la tendència estadística, cap a l'any 2000 més del 90% dels treballadors de la terra s'estarà a les ciutats. Això, des de tots els punts de vista, tindrà conseqüències explosives.

El treball que hem vist a Sarvodaya i en els seus organismes socials, respecte de la descentralització i la creació de centres camperols compactes, és una idea que estableix una nova possibilitat en el món. La pregunta és si podrem situar les noves generacions en centres com els que aquí es proposen, on tinguem a mà la cura de la salut, l'educació, la possibilitat de treball per a tothom. On, fins i tot la cultura i els centres universitaris puguin trobar-se en àrees rurals...

El procés mundial que veiem és de concentració contínua a les ciutats. Concentració del capital en poques mans, concentració urbana, concentració en tots els sentits. Les aparents descentralitzacions simplement trenquen l'ordre anterior i promouen concentracions a un altre nivell. Si es desintegren els estats, es concentra el paraestat; si es desintegren les empreses centralitzades, s'enforteixen les corporacions i el capital financer. Pel que sembla, res no té força centrífuga. Tot es concentra i l'aparent desconcentració és un simple pas en el trencament d'esquemes anteriors que després passen a ser part d'una concentració més gran.

L'ésser humà s'ha convertit també en un consumista. L'ésser humà està pensant que tot acaba en ell i que tot és en funció seva. Aquí, a Sarvodaya, s'estan proposant noves idees, nous comportaments i en una direcció oposada a la ja esmentada. Aquí no es tracta de considerar l'ésser humà com un consumista; aquí es tracta d'acomplir amb les necessitats bàsiques. Aquí es tracta de distribuir i descentralitzar, de portar la cultura cap al camp. Aquí es tracta, en definitiva, de desconcentrar aquest procés compulsiu que porta el món actual. És de summa importància comprendre aquesta experiència. Independentment de l'èxit que tingui, es troba en el futur; és una acció vàlida en si mateixa.

D'altra banda, crec haver entès la visió de l'home i de la societat que hi ha a Sarvodaya... Segons sembla, l'home aquí no és considerat com a ésser aïllat sinó en relació social. Existeix la idea de compassió com rerefons de tot això. D'aquesta acció que no acaba en un mateix sinó que arriba a l'altre. M'ha semblat veure que no es considera el sofriment que un pugui tenir, sinó que la preocupació està posada en el sofriment que pugui tenir l'altre.

Exactament, aquest és el punt de vista que estem sostenint des de fa molt de temps. Nosaltres no diem que els problemes es resolguin en la consciència pròpia, nosaltres diem que és necessari saltar per sobre del problema propi i anar cap al dolor de l'altre. Aquest és un acte moral per excel·lència: "Tracta els altres com vols que et tractin a tu".

Hi ha persones que pensen que tenen molts problemes personals i, com que tenen aquests problemes, no fan res per l'altre. És molt extraordinari veure a l'Occident a la gent de bon nivell de vida, que està impossibilitada d'ajudar altres perquè creu que té problemes innombrables. Tanmateix, també hem vist les capes més pobres de la població patint enormes dificultats reals, però amb capacitat d'anar cap als altres, amb capacitat de compartir el seu aliment, amb capacitat de saltar per sobre del sofriment propi en actes de solidaritat continus.

Aquí hem vist aquesta mateixa força moral, però d'una manera organitzada i en expansió. Aquesta força que va cap als altres, i que ens millora a nosaltres mateixos, en la mesura que superem el sofriment dels altres... No hem sabut gaire d'aquest centre, però ens hem fixat amb molta atenció en els ulls dels nens recollits del carrer; hem observat el somriure i el comportament dels que hi treballen, i hem entès que darrere tot això, novament, hi ha una força moral en marxa.

Aquest és un gran moviment social, és més aviat un moviment espiritual, però ho definiria com la gran força moral en marxa. Aquesta és una impressió vàlida que puc transmetre del poc que he vist a Sarvodaya. També puc dir que necessito més temps per aprendre de tot això.

Agraixo l'atenció que m'han dispensat.

–Voldríem escoltar el seu missatge. Silo, en el Budisme theravada, és la regla moral que porta a l'acció recta i vostè l'ha de posar en evidència.

–Reverend, el meu missatge és quelcom simple i aplicable dia a dia. És un missatge que es refereix a l'individu i el seu medi immediat. No és un missatge que es refereix al món en general. Es refereix a les persones que estimen, viuen i pateixen en companyia de les seves parelles, dels seus familiars, dels seus amics, en companyia dels que els envolten.

El món té els seus greus problemes, però seria una desproporció voler canviar el món si fer-ho no es troba en les meves possibilitats reals. L'únic que puc canviar és el meu medi immediat i, d'alguna manera, canviar-me jo. I si les meves possibilitats d'acció i de transformació arribessin més lluny, en aquest cas, el meu proïsme seria quelcom més que la meua parella, el meu amic, el meu company de feina.

Nosaltres diem que cal tenir consciència de les pròpies limitacions per tal de realitzar una acció assenyada i eficaç. Per tant, nosaltres proposem per tots els llocs on passem la formació de petites agrupacions de l'individu amb el seu medi immediat. Aquests grups poden ser de qualsevol tipus, urbans o no, i han de convocar tots els voluntaris que vulguin saltar per sobre els seus problemes, per dirigir-se cap als altres. En la mesura que creixin aquestes petites agrupacions, es connectaran entre si i les seves possibilitats de transformació també creixeran.

En què es basa aquest creixement i què uneix aquests grups? Es basa en la idea que donar és millor que rebre. En la idea que tot acte que acaba en un mateix genera contradicció i sofriment, i en la idea que les accions que acaben en l'altre són les úniques capaces de fer superar el propi sofriment.

No és la saviesa la que pot fer que l'home superi el propi sofriment. Hi pot haver un pensament i una intenció rectes, però pot mancar una acció recta. No hi ha acció recta si no és inspirada per la compassió. Aquesta actitud humana bàsica de compassió, això que l'acte humà vagi cap a l'altre, és la base de tot creixement individual i social.

Com vostè sap aquestes coses s'han dit ja des de fa molt de temps, de manera que aquí no estem dient res de nou, sinó que estem tractant de fer prendre consciència que aquest tancament, aquest individualisme, aquest retorn de les accions sobre un mateix, estan produint una desintegració total en l'home d'avui. Tanmateix, aquestes idees tan simples semblen difícils d'entendre en molts llocs. Finalment, hi ha molta gent que pensa que tancar-se en els propis problemes evita, almenys, dificultats noves. Això, clar, no és cert. Més aviat succeeix el contrari. La contradicció personal contamina el medi immediat.

Quan parlo de contradicció, parlo d'actes perjudicials per a un mateix. Em traïxo a mi mateix quan faig coses oposades a allò que sento. Això em crea sofriment permanent i aquest sofriment no només resta en mi, sinó que contamina tots els que m'envolten. Aquest aparent sofriment individual, que sorgeix de la contradicció personal, acaba sent un sofriment social.

Hi ha només un acte que permet a l'ésser humà trencar la seva contradicció i el seu sofriment permanent. Aquest és l'acte moral en què l'ésser humà es dirigeix cap als altres per fer superar els seus sofriments. Quan jo ajudo un altre a superar el seu sofriment, jo em recordo després en la meua pròpia bondat; en canvi quan realitzo un acte de contradicció jo recordo aquell moment com quelcom que va torçar la meua vida. Així doncs, els actes de contradicció inverteixen la roda de la vida, mentre que els actes que acaben en un altre per fer superar el sofriment, posen en marxa la roda de la vida.

Tot acte que acaba en un mateix fatalment marxa cap a la contradicció, cap a la contaminació del medi immediat. Fins i tot la saviesa pura, la saviesa intel·lectual que roman en un mateix, porta a la contradicció. Aquest és temps d'acció i aquesta acció consisteix en començar a ajudar d'altres a superar el propi sofriment. Aquesta és l'acció recta, la compassió, l'acte moral per excel·lència.

–Amb això d'uns ajudant d'altres, no existeix el perill que “el cec ajudi el cec”?

–Reverend. És possible que un cec utilitzi altres sentits. És possible que un cec escolti en la nit el soroll d'una cascada molt llunyana o el lliscar d'una serp. Per tant, és possible per a un cec, basant-se en altres sentits, advertir a aquells que no tenen la finesa de la seva oïda, que a prop hi ha un perill. I dic més, aquest cec no és només útil per a un altre de la seva condició sinó per als que tenen ulls i no els poden utilitzar en la nit.

–*Per tal que aquesta harmonia es pugui generar en nosaltres mateixos, és necessari fer quelcom en nosaltres. Un nen creix amb molta naturalitat, sense pensar-hi, però la seva conducta encara no té direcció, fins que aprèn quelcom sobre si mateix. També les forces de la natura actuen sense direcció, sense consciència del que fan.*

–Reverend. L'ésser humà també aprèn per fer i, en la mesura que fa, aprèn. Una persona aprèn a escriure a màquina mentre exercita les seves mans i així, per encert i error, va perfeccionant els seus moviments. Nosaltres diem que s'aprèn per l'acció. El fet mateix del pensar és una acció primària de la consciència. Per descomptat, no és el mateix pensar divagant que pensar amb direcció. El fet de pensar amb direcció implica ja una acció en la consciència. I si em proposo deixar de pensar i fer el buit, acciono en aquella direcció.

–*Preguntem: és l'acció la que preval sobre el pensament, o el pensament va abans que l'acció?*

–Reverend. Des del nostre punt de vista en això no hi ha causes i efectes lineals. Es tracta d'un circuit que es realimenta, on una cosa torna sobre una altra i això produeix creixement. Posat en imatges visuals: si el veiem des de dalt, aquest procés és circular, sembla una roda. Si el veiem lateralment, comprenem que es tracta d'una espiral en moviment que creix en cada volta. D'aquesta manera, una persona pot no saber una cosa, però en la mesura que treballa en el punt en qüestió, la seva experiència s'enriqueix i d'aquest enriquiment sorgeixen idees i aquestes s'apliquen novament sobre el punt. En aquest sentit, l'ésser humà ha crescut respecte d'altres éssers vius. Ha crescut en confrontar el dolor del seu propi cos tractant d'assolir calor, recer, aliment i en preveure les futures injúries físiques amb què la natura ha agredit la seva feblesa. D'aquesta manera, ha transformat la natura, per encert i error. Ara ha d'equilibrar el desajust... sempre actuant, aprenent i creixent. Aquesta és la idea amb què respondria a la pregunta sobre el pensament i l'acció.

–*Malauradament, l'ésser humà té dificultats en confrontar amb la natura i això li produeix sofriment.*

–Reverend. Malauradament, vostè té raó. L'ésser humà ha tingut sofriment en aquesta confrontació, avui mateix en té, però també hem de recordar que per aquest sofriment ha après. El progrés en realitat ha estat una rebel·lió contra el sofriment, contra la mort; el motor de la història humana ha estat la rebel·lió contra la mort. Per descomptat, l'home ha sofert enormement.

Sabem que hi ha una gran diferència entre dolor i sofriment. El dolor és físic i aquest dolor serà superat quan l'organització social i la ciència es desenvolupin suficientment. En efecte, el dolor físic pot ser superat. La medicina ho corrobora, el progrés social ens ho demostra. Però una cosa molt diferent és el sofriment mental. No hi ha ciència, ni organització social que puguin fer superar el sofriment mental. L'ésser humà ha anat creixent en la mesura que ha aconseguit superar molt del seu dolor físic, però no ha anat superant el seu sofriment mental. I la gran funció amb què han complert els grans missatges i les grans ensenyances rau en fer entendre que per superar el sofriment calen condicions molt precises i res no podem dir ara sobre aquest punt. Aquí es troben les ensenyances i així como són, les respectem.

Però en aquest món d'allò que és perceptiu, en aquest món de la cosa immediata, en aquest món d'agregats per a la consciència, on la percepció il·lusòria i la memòria il·lusòria donen en mi una consciència il·lusòria i una consciència del jo il·lusori; en aquest món on provisionalment estic submergit, en aquest món faig les coses per tal que se superi el dolor i tracto que la ciència i l'organització social agafin una direcció que acabi en el millorament de la vida humana. També comprenc que quan l'ésser humà necessiti *realment* superar el sofriment mental, haurà d'apel·lar a comprensions que esquincin el vel de Maia, que esquincin la il·lusió. Però el camí recte s'ha de transitar en la immediatesa: en la compassió, en ajudar a superar el dolor.

ACTE PÚBLIC

Platges de Chowpatty, Bombai, Índia. 1 de novembre de 1981

En un petit poble camperol al peu de les muntanyes més altes d'Occident, a la llunyana Amèrica del Sud, vàrem lliurar el nostre primer missatge.

Què vam dir aleshores?

Vam dir: sense fe interna, sense fe en un mateix, hi ha temor; el temor produeix sofriment; el sofriment produeix violència; la violència produeix destrucció. Per això, la fe en un mateix supera la destrucció.

I també vam dir: hi ha moltes formes de violència i destrucció. Hi ha una violència física, una violència econòmica, una violència racial, una violència religiosa, una violència psicològica i una violència moral. I vam denunciar les formes de violència i aleshores ens van dir que havíem de callar. I vam callar, però abans vam explicar: "Si és fals el que hem dit, aviat desapareixerà. Si és verdader, no hi haurà poder en el món capaç d'aturar-ho".

Han passat dotze anys de silenci i ara parlem de nou i milers i milers ens escolten als diferents continents de la Terra.

I en el cínic Occident, ara ens diuen: "Com pot ser que algú t'escolti si no promets diners, ni promets la felicitat; ni fas miracles, ni cures; si no ets un mestre; si ets simplement un home com tots?". "No hi ha res d'extraordinari en tu: no ets un exemple a seguir, no ets un home savi o algú que ha descobert una nova veritat... I ni tan sols parles la nostra llengua. Com és possible que algú et vulgui escoltar?".

Oh, germans de l'Àsia, ells no entenen la veu que parla de cor a cor!

Els han assolit un cert nivell de desenvolupament material. Han assolit un nivell material que també nosaltres necessitem. Però volem desenvolupament i progrés sense el seu suïcidi, sense el seu alcoholisme, sense la seva drogoaddicció, sense la seva follia, sense la seva violència, la seva malaltia i la seva mort.

Nosaltres som gent comuna, però no som cínics i, quan parlem de cor a cor, els homes bons, en totes les latituds, ens entenen i ens estimen.

I què diem avui des de l'Índia, cor palpitant del món, quan la seva reserva espiritual ha estat ensenyament i resposta per a un món de ment malalta? Nosaltres diem: "Tracta els altres com vols que et tractin a tu!". No hi ha acte humà superior a aquest, no hi ha moral més elevada que aquesta. Quan l'ésser humà comprèn això i ho porta a la pràctica cada dia i cada hora del seu dia, progressa i fa progressar d'altres amb ell.

La Terra es deshumanitza i es deshumanitza la vida, i la gent perd fe en si mateixa i en la vida. Per això, humanitzar la Terra és humanitzar els valors de la vida. Què hi ha més important que superar el dolor i el sofriment en els altres i en un mateix? Fer progressar la ciència i el coneixement és un valor si va en la direcció de la vida. La generació i la distribució justa en els mitjans de subsistència, la medicina, l'educació, la formació d'intel·lectuals amb sensibilitat social són tasques que s'han d'emprendre amb l'entusiasme i la fe que mereix tota obra que lluita per superar el dolor en els altres.

Bo és tot allò que millora la vida. Dolent és tot allò que s'oposa a la vida. Bo és allò que uneix el poble. Dolent allò que el desuneix. Bo és allò que afirma: "Encara hi ha futur". Dolent és dir: "No hi ha futur ni sentit en la vida". Bo és donar als pobles fe en ells mateixos. Dolent és el fanatisme que s'oposa a la vida.

Humanitzar la Terra és humanitzar també aquells que tenen influència i poder de decisió sobre d'altres, per tal que escoltin la veu dels qui necessiten superar la malaltia i la pobresa. La nostra Comunitat s'inspira en les grans ensenyances que prediquen la tolerància entre els homes. I aquesta tolerància va més lluny, perquè posa com a valor més alt de tot acte humà aquest principi: "Tracta els altres com vols que et tractin a tu". Únicament si es posa en pràctica aquest principi, oposat a la insensibilitat, l'egoisme i el cinisme, es podrà començar a humanitzar la Terra. La nostra Comunitat és una força moral tolerant i no violenta, que predica com a valor més alt: "Tracta els altres com vols que et tractin". Aquest és l'impuls moral que s'ha de canalitzar en les noves generacions i que ha de practicar qui veritablement vulgui començar a humanitzar la nostra Terra. Moltes persones volen perfeccionar-se, molts volen superar la seva confusió interior i la seva malaltia espiritual i creuen que poden fer-ho tancant els ulls al món on viuen, i jo dic que creixeran espiritualment només en cas que comencin per ajudar d'altres a

superar el dolor i el sofriment. Per això proposem actuar en el món: no abandonar el partit, ni l'organització a què es pertany, ben al contrari. Si hom creu que la seva organització pot contribuir a superar el dolor i el sofriment, hom hi ha de militar amb entusiasme, i si hi ha defectes, hom ha d'empènyer per corregir-los i convertir-los en instruments al servei de la humanització. Perquè si no es renova la fe en un mateix, en el sentit que hom pot contribuir al progrés; i si no es renova la fe en les possibilitats de canvi dels altres, malgrat que existeixin defectes, quedarem paralizats davant del futur i llavors sí, triomfarà la deshumanització de la Terra.

Formar comunitats de família, de companys de feina, d'amics, de veïns; formar-les en les ciutats i els camps com a força moral capaç de donar als individus i als conjunts humans fe en si mateixos, serà créixer espiritualment, mirant el rostre del teu germà per tal que també creixi. I si creus en Déu, considera la seva bondat infinita i el seu designi per tal que l'ésser humà es posi un dia dempeus i honori la Terra humanitzant-la.

Has de començar una vida nova i has de tenir fe que pots fer-ho. Perquè això sigui possible, acompanya'm en un acte lliure, valent i profund que sigui, a més, un compromís de reconciliació. Ves cap als teus pares, la teva parella, els teus companys, amics i enemics i digues amb el cor obert: "Quelcom gran i nou ha passat avui en mi", i explica'ls aleshores, aquest missatge de reconciliació.

Per a tothom, pau, força i alegria!

SOBRE ALLÒ QUE ÉS HUMÀ

Tortuguitas, Buenos Aires, Argentina. 1 de maig de 1983

Xerrada davant d'un grup d'estudis

Una cosa és la comprensió del fenomen humà en general i una altra molt diferent és el registre propi de la humanitat de l'altre.

Estudiem la primera qüestió, és a dir: la comprensió del fenomen humà en general.

Si diem que el que caracteritza el fet humà és la sociabilitat o el llenguatge, o la transmissió d'experiència, no el definim justament, perquè en el món animal (malgrat que es trobi desenvolupat elementalment), trobem totes aquestes expressions. Observem reconeixements químics d'organismes del rusc, la peixalla o el ramat, i les conseqüents atraccions o rebuigs. Existeixen organitzacions hostes, paràsites i simbiòtiques en què reconeixem formes elementals del que després veurem peraltat en algunes agrupacions humanes... També trobem una mena de "moral" animal i resultats socials punitius per als transgressors, fins i tot quan, des de fora d'aquestes conductes, se les pugui interpretar pels instints de conservació de l'espècie, o per una imbricació de reflexos condicionats i incondicionats. El rudiment tècnic tampoc no és aliè al món animal, ni tampoc els sentiments d'afecte, odi, pena i solidaritat entre membres d'un grup, o entre grups, o entre espècies.

Doncs bé, què defineix el fet humà com a tal? El defineix la reflexió historicosocial com a memòria personal. Tot animal és sempre el primer animal, però cada ésser humà és el seu medi històric i social, i és, a més, la reflexió i l'aportació a la transformació o inèrcia d'aquest medi.

El medi per a l'animal, és el medi natural.

El medi per a l'ésser humà és medi històric i social, és la seva transformació i, per cert, és adaptació d'allò que és natural a les necessitats immediates i a les de termini més llarg.

Aquesta resposta diferida de l'ésser humà, enfront dels estímuls immediats, aquest sentit i direcció del seu obrar respecte d'un futur calculat (o imaginat), ens presenta una característica nova davant del sistema d'"ideació", de comportament i de vida dels exponents animals.

L'ampliació de l'horitzó temporal de la consciència humana li permet retards davant dels estímuls i ubicació d'aquests en un espai mental complex, que habilita per a l'emplaçament de deliberacions, comparacions i resultants fora del camp perceptiu immediat.

En altres paraules: en l'ésser humà no existeix "natura" humana, a no ser que aquesta "natura" sigui considerada com una capacitat, diferent de l'animal, de moure's entre temps fora de l'horitzó de percepció. Dit d'una altra manera: si hi ha quelcom "natural" en l'ésser humà, no és en el sentit mineral, vegetal o animal, sinó en el sentit que el que li és natural és el canvi, la història, la transformació. Tal idea de canvi no s'adiu convenientment amb la idea de "natura", i per això preferim no usar aquesta última paraula com s'ha estat fent, i amb la qual s'han justificat nombroses deslleialtats envers l'ésser humà. Per exemple: perquè els nadius d'un lloc eren diferents dels conqueridors d'un altre lloc, foren anomenats els "naturals" o aborígens; perquè les races presentaren algunes diferències morfològiques o rudimentàries, foren assimilades a diferents natures dins de l'espècie humana, i d'altres més.

D'aquesta manera existia un ordre "natural", i canviar aquest ordre era un pecat contra allò establert d'una manera definitiva. Races diferents, sexes diferents, posicions socials diferents estaven establertes dins d'un ordre suposadament natural, que calia conservar de forma permanent.

Així és que la idea de natura humana va servir a un ordre de producció natural, però es va fracturar en l'època de la transformació industrial. Encara avui resten vestigis de la ideologia zoològica de la natura humana, en la psicologia, per exemple, en la qual encara es parla de certes facultats naturals com la "voluntat" i coses semblants. El dret natural, l'Estat com a part de la natura humana projectada, etc. no han aportat més que la seva quota d'inèrcia històrica i de negació de la transformació.

Si la copresència de la consciència humana treballa gràcies a la seva enorme ampliació temporal, i si la seva intencionalitat permet projectar un sentit, el que caracteritza l'ésser humà és ser i fer el sentit del món. Com es diu a *Humanitzar la Terra*: "Anomenador de mil noms, creador de sentits, transformador del món... Els teus pares i els pares dels teus pares es continuen en tu. No ets un bòlid que cau, sinó una sageta brillant que vola cap als cels. Ets el sentit del món, i quan aclareixes el teu sentit, il·lumines

la Terra. Et diré quin és el sentit de la teva vida aquí: humanitzar la Terra. Què és humanitzar la Terra? És superar el dolor i el sofriment, és aprendre sense límit, és estimar la realitat que construeixes...”

Bé, ens trobem a una gran distància de la idea de naturalesa humana. Ens trobem en el costat oposat. Vull dir, si allò natural havia asfixiat el fet humà, gràcies a un ordre imposat amb la idea de permanència, ara estem dient el contrari: que allò natural ha de ser humanitzat i que aquesta humanització del món fa de l'home un creador de sentit, de direcció, de transformació. Si aquest sentit és alliberador de les condicions suposadament “naturals” de dolor i sofriment, el que és veritablement humà és el que va més enllà del fet natural: és el teu projecte, el teu futur, el teu fill, la teva brisa, la teva albada, la teva tempesta, la teva ira i la teva carícia. És el teu temor i és la teva tremolor per un futur, per un nou ésser humà lliure de dolor i sofriment.

Estudiem la segona qüestió, és a dir: el propi registre de la humanitat en altres.

Mentre enregistri de l'altre la seva presència “natural”, l'altre no passarà de ser una presència objectal, o particularment animal. Mentre estigui anestesià per percebre l'horitzó temporal de l'altre, l'altre no tindrà sentit més que com per-a-mi. La natura de l'altre serà un per-a-mi. Però en constituir l'altre en un per-a-mi, em constitueixo i m'alieno en el meu propi per-a-si. Vull dir: “Jo sóc per-a-mi” i amb això tanco el meu horitzó de transformació. Qui cosifica, es cosifica, i amb això tanca el seu horitzó.

Mentre no experimenti l'altre fora del per-a-mi, la meua activitat vital no humanitzarà el món. L'altre hauria de ser en el meu registre intern una càlida sensació de futur obert, que ni tan sols acaba en el sense sentit cosificador de la mort.

Sentir el fet humà en l'altre és sentir la vida de l'altre en un bonic i multicolor arc iris, que s'allunya més en la mesura que vull detenir, atrapar, arrabassar la seva expressió. Tu t'allunyes i jo em reconforto si és que vaig contribuir a tallar les teves cadenes, a superar el teu dolor i sofriment. I si vens amb mi és perquè et constitueixes en un acte lliure com a ésser humà, no simplement perquè has nascut “humà”. Jo sento en tu la llibertat i la possibilitat de constituir-te en ésser humà. I els meus actes tenen en tu el meu blanc de llibertat. Aleshores, ni tan sols la teva mort deté les accions que vares posar en marxa, perquè ets essencialment temps i llibertat. Estimo, doncs, de l'ésser humà, la seva humanització creixent. I en aquests moments de crisi, de cosificació, en aquests moments de deshumanització, estimo la seva possibilitat de rehabilitació futura.

LA RELIGIOSITAT EN EL MÓN ACTUAL

Casa Suïssa. Buenos Aires, Argentina. 6 de juny de 1986

Nota:

(Presentació del dissertant a càrrec d'un soci fundador de la Comunitat per al Desenvolupament Humà).

“Quan es presenta un conferenciant, se sol al·ludir a les seves intervencions anteriors i a les circumstàncies que les van envoltar... Això farem avui.

La primera exposició pública de Silo no va ser permesa a causa de l'estat de setge que havia implantat el règim militar d'aquella època. Consultades les autoritats sobre la possibilitat de donar la conferència fora dels centres urbans, aquestes van atorgar el permís amb l'acotació sarcàstica que no hi havia prohibició per “parlar a les pedres”. Així, el 4 de maig de 1969, en un paratge muntanyenc de Mendoza conegut com Punta de Vacas, Silo va parlar davant d'un reduït nombre de persones, assetjades per homes armats. De tota manera, la CBS va retransmetre el missatge més enllà de les pedres, a 250 canals de TV del planeta. El 20 de juliol del mateix any, a Yala, Jujuy (i també a camp obert) la policia va dispersar els assistents. No hi va haver conferència. El 26 de setembre en el barri de Yapeyú, de Córdoba, hi va haver gasos i 60 detinguts, però no hi va haver conferència. El 21 d'octubre a Buenos Aires, amb un petit atemptat pel mig i en roda de premsa, es va comunicar la decisió de fer un altre intent. El 31 d'octubre, a la Plaza Once, hi va haver gasos i 30 detinguts, però no conferència.

En canviar la cúpula militar, es va donar autorització per fer un curset sobre temes específics i en privat. Això va ocórrer els dies 16, 17, 18 i 19 d'agost de 1972. Després va venir un govern civil, suposadament democràtic, ja que va ser elegit pel poble. Llavors Silo va fer a Córdoba una xerrada privada. Aquell dia, 15 d'agost, hi va haver 80 detinguts. El 17 d'agost a Mar del Plata, les forces policials van interrompre la conferència. Resultat: 150 detinguts. I l'últim intent, en aquesta mateixa sala, el 13 de setembre de 1974, va acabar amb 500 detinguts i Silo a la presó de Villa Devoto (Buenos Aires)... I era l'època d'un govern democràtic.

Després va venir la voladura d'una casa a Mendoza, el 15 d'octubre de 1974; l'empresonament per sis mesos d'onze companys i l'assassinat d'altres dos a La Plata, el 24 de juliol de 1975. La persecució va aconseguir l'acomiadament dels seus treballs de centenars de companys, l'exili d'uns altres i, en suma, la seva dispersió fora d'aquest país.

Amb el nou cop militar ni es va pensar a donar conferències, però va córrer la notícia que Silo faria un cicle de xerrades a Europa i Àsia, ja que en el nostre país no era possible fer-ho. Llavors, una setmana abans de partir, el 12 d'agost de 1981, es va registrar un atemptat a trets contra la seva persona. A la seva tornada, l'Editorial Bruquera va publicar un dels llibres de Silo, i el va convidar perquè parlés en la presentació, en la VIII Fira Internacional del Llibre a Buenos Aires, el 10 d'abril de 1982. Llavors va resultar que només es va permetre entrar al recinte a 20 persones perquè, segons es va explicar, “el terra estava en males condicions”.

A tot el que hem relatat afegim la deformació contínua i malèvola feta per la premsa dels règims passats i comprendrem amb quina moneda s'ha pagat aquí la prèdica pacifista i la metodologia de la no-violència.

Com hem tornat a un règim democràtic, avui Silo opinarà sobre religiositat, un altre dia sobre política i en qualsevol ocasió sobre un altre tema. Nosaltres suposem que ja no hi haurà més inconvenients.”

Quina utilitat pot tenir plantejar el tema de la religiositat en el món actual? Depèn. Per a qui es preocupa pel desenvolupament dels fenòmens socials, tota variació en les creences i en la religiositat, pot ser d'interès. Per al polític, l'assumpte no és preocupant... si la religiositat retrocedeix; en canvi, mereix atenció si la religiositat avança. Per a nosaltres, gents comunes, tot això pot resultar atractiu si té a veure amb algun tipus de cerca o d'aspiració més enllà del fet quotidià. No crec que en el meu desenvolupament pugui encertar amb interessos tan diversos.

Així doncs, no pretenc fer una exposició científica segons el model dels sociòlegs, però m'obstinaré a il·lustrar els meus punts de vista. Per descomptat no definiré la religiositat, ni la religió, sinó que aquests dos termes els deixaré surant d'acord amb el que intueix avui el ciutadà mitjà. Per descomptat

que no confondrem una religió, la seva església, el seu culte i la seva teologia amb la religiositat o sentiment religiós molt freqüentment aliè a tota església, culte o teologia. Aquest estat de consciència, aquest sentiment, segurament es referirà a algun objecte, ja que en tot estat de consciència (i, per tant, en tot sentiment) hi haurà una estructura en la qual estaran relacionats actes de consciència amb objectes.

Bé, a partir d'aquí espero que els erudits en aquests temes sàpiguen acollir les nostres ingenuïtats amb un somriure benèfic i no amb un gest de retret. Obrim doncs el paquet d'opinions i vegem si alguna d'elles serveix per a alguna cosa.

Jo opino:

1r. Que en les últimes dècades un nou tipus de religiositat ha començat a desenvolupar-se. 2n. Que aquesta religiositat té un rerefons de rebel·lió difusa. 3r. Que a conseqüència de l'impacte d'aquesta nova religiositat i, per descomptat, a conseqüència dels canvis vertiginosos que s'estan produint en les societats, és possible que les religions tradicionals pateixin en el seu si reacomodacions i adaptacions d'importància substancial. 4t. Que és altament probable que les poblacions, en tot el planeta, siguin sacsejades psicosocialment, i que hi intervingui, com a factor important, el nou tipus de religiositat esmentat.

D'altra banda, i encara que sembli oposat a l'opinió de la majoria dels observadors socials, no crec que les religions hagin perdut dinàmica, no crec que s'estiguin apartant cada vegada més del poder de decisió polític, econòmic i social i tampoc crec que el sentiment religiós hagi deixat de commoure la consciència dels pobles.

Tractem de reforçar aquestes opinions amb alguns antecedents.

Els manuals diuen que si es pren una franja entre els paral·lels 20 i 40 de latitud Nord i entre els meridians 30 i 90 de longitud Est, ens trobem amb una zona del globus en la qual s'han generat grans religions que després van acabar cobrint el món. Que, si precisem més, detectarem tres punts coneguts avui com Israel, Iran i Índia, que van actuar des de fa milers d'anys com a centres de pressió baromètrica de l'esperit humà i van generar aquesta mena de ciclons que varen arrasar sistemes polítics, formes d'organització social i costums anteriors, al mateix temps que alguns van difondre en els seus començaments una fe i una esperança per als qui es van sentir fracassats davant d'un poder i d'un món agonitzants.

El Judaisme va produir la seva religió nacional i també una religió missionera de caràcter universal: el Cristianisme. Al seu torn, el geni del poble àrab va desentranyar de la diversitat de les seves creences tribals una religió també missionera i universal: l'Islam (conegut de vegades com Mahometisme), què, des del seu origen, deu al Judaisme i al Cristianisme una base de sustentació important. El Judaisme com a religió nacional, el Cristianisme i l'Islam com a religions universals, avui viuen i es transformen.

Més cap a l'Est, a l'Iran, la seva antiga religió nacional va donar lloc a altres religions missioneres i universals. De la religió mare, avui sols queden 100.000 devots a l'Índia, particularment a Bombai. Al seu país d'origen no tenen cap rellevància, ja que l'Iran va quedar en mans de l'Islam. Pel que fa a les religions missioneres de l'Iran, fins al segle quart d'aquesta era, avançaven cap a orient i occident, fins a tal punt que, en competir amb el Cristianisme, en algun moment va semblar que s'imposaven. Però va triomfar aquest últim i aquelles van ser abolides igual que el paganisme antic. Així, les religions generades en aquell lloc, aparentment van morir per sempre. No obstant això, molts dels seus temes van influir en el Judaisme, en el Cristianisme i en l'Islam i van produir heretgies dins de l'ortodòxia d'aquestes religions. La secta xiïta de l'Islam, que és religió oficial de l'Iran d'avui, ha sofert commocions fortes i en aquell lloc, al segle passat, va sorgir una nova força religiosa, el Bà, i després la fe Bahai.

Ja a l'Índia, la religió nacional va produir-ne unes quantes més, entre les quals destaca, pel seu caràcter missioner i universal, el Budisme. Tant la religió mare com altres (anteriors a aquesta era), segueixen actuant vigorosament. I, per primera vegada, l'Hinduisme, com a religió nacional, ha començat a moure's en aquest segle cap a Occident, enviant missions entre les quals reconeixem la fe Hare Krixna. Aquesta és, tal vegada, una de les respostes a l'arribada del Cristianisme, afavorit en el seu moment pel colonialisme anglès.

No deixem de considerar religions importants com algunes de la Xina, Japó, les de l'Àfrica negra; o les ja desaparegudes del continent americà. El que succeeix és que totes elles no van arribar a articular grans corrents supranacionals com el Cristianisme, l'Islam o el Budisme. Així, després del desallotjament musulmà d'Europa, el Cristianisme va arribar i es va implantar a Amèrica. L'Islam va passar les barreres del món àrab i es va expandir per tota l'Àfrica, però també cap a Turquia i va arribar

a Rússia, l'Índia, la Xina i la Indoxina. El Budisme, al seu torn, es va obrir pas cap al Tibet, la Xina, Mongòlia, Rússia, Japó i tot el sud-est asiàtic.

Succeï que, gairebé a l'inici de les grans religions universals, van començar els cismes. És a dir, les religions es van dividir en sectes. L'Islam en sunnites i xiïtes; el Cristianisme en nestorians, monofisites, etc. Ja des de les reformes de Calví, Luter, Zwingli i els anglicans, el Cristianisme apareix en dues grans sectes, genèricament anomenades: Protestant i Catòlica, a les quals ha d'agregar-se l'Ortodoxa. De manera que, amb la fragmentació de les grans religions, apareixen les grans sectes. Si la lluita pel poder temporal entre les religions va ser llarga i cruenta (com les Croades, per exemple), la guerra entre les grans sectes d'una mateixa religió va aconseguir nivells inimaginables. Reformes i contrareformes de tota mena van assotar el món en diverses ocasions. Així fins a l'època de les revolucions, que marquen el que a l'escola es diu "L'Edat Moderna".

A Occident la revolució francesa, l'anglesa i les americanes, moderen els excessos, i noves idees de llibertat, igualtat i fraternitat, impregnen l'àmbit social. És l'època de les revolucions burgeses. Apareixen tendències curioses com la de la deessa Raó (una forma de religiositat racionalista). Altres corrents més o menys científics proclamen ideals igualitaris i deriven cap a planificacions de la societat, que moltes vegades assumeixen rivets d'Evangeli Social... L'industrialisme ha començat a prendre caràcter, i les ciències a organitzar-se segons nous esquemes. Per a aquesta època, la religió oficial ha perdut terreny.

En el *Manifest comunista*, Marx i Engels descriuen magníficament la situació d'aquells inventors d'evangelis socials. Cito l'apartat tercer del capítol III: "Els sistemes socialistes i comunistes pròpiament dits, els sistemes de Saint-Simon, de Fourier, d'Owen, etc., fan la seva aparició en el primer període de la lluita entre el proletariat i la burgesia (...)". I més endavant: "Com el desenvolupament de l'antagonisme de classes marxa al mateix ritme que el desenvolupament de la indústria, no adverteixen per endavant les condicions materials de l'emancipació del proletariat i s'aventuren a la cerca d'una ciència social, de lleis socials, amb la finalitat de crear aquestes condicions". "A l'activitat social anteposen el seu propi enginy a les condicions històriques d'emancipació, condicions fantàstiques; a l'organització gradual i espontània del proletariat en classe, una organització completa fabricada per ells."

Dins d'aquests corrents de "L'Evangeli Social" apareix un escriptor anomenat Auguste Comte. Treballa en el diari de Saint-Simon i a més hi col·labora en la redacció del *Catecisme dels industrials*. A Comte se'l coneix per haver donat lloc a un corrent de pensament: el Positivisme. També, per haver elaborat el concepte i el nom de les ciències socials, a les quals va anomenar "Sociologia". Comte acaba escrivint el *Catecisme positivista* i fundant la "Religió de la Humanitat". A Anglaterra, el culte perviu escassament i a França, el seu lloc d'origen, ja no existeix. No obstant això, es desplaça fins a Amèrica i arriba a Brasil on veritablement ha arrelat i ha tingut conseqüències en la formació de diverses generacions positivistes, no tant des del punt de vista religiós, com des del filosòfic.

En els nous corrents ja s'ha arribat a un ateisme militant com en el cas de Bakunin i els anarquistes, enemics de Déu i de l'Estat. En aquests casos, no es tracta simplement d'irreligiositat, sinó d'atacs furibunds contra allò que sona a religió i particularment a Cristianisme. Per la seva banda, el "Déu ha mort" de Nietzsche ja s'ha fet sentir.

Altres mutacions, però, s'estan produint. Léon Rivail, a Suïssa, és l'organitzador de les idees de Pestalozzi (un dels creadors de la pedagogia moderna). Léon Rivail pren el nom d'Allan Kardec i es converteix en el fundador d'un dels moviments religiosos més importants dels últims anys, anomenat "Espiritisme". El *llibre dels Esperits*, de Kardec, es publica el 1857 i el moviment a què dona lloc s'expandeix per Europa, Amèrica i arriba a l'Àsia.

Després vindran la Teosofia, l'Antroposofia i altres expressions, que podem agrupar dins dels corrents ocultistes més que dins de les religions. Ni l'espiritisme, ni les agrupacions ocultistes tenen caràcter de secta dins de les religions. Es tracta d'un altre tipus de formacions, de tota manera no alienes al sentiment religiós. Aquestes associacions, entre les quals reconeixem també l'Ordre de la Rosacreu i la Maçoneria, obtenen els seus èxits més grans al segle passat, exceptuant l'Espiritisme que continua desenvolupant-se amb vigor fins al moment actual.

Ja entrant al segle XX, el panorama es presenta caòtic. Han aparegut sectes cristianes com els Mormons i els Testimonis de Jehovà i moltes altres que són sectes de sectes, en una proliferació colossal. El mateix ha ocorregut a l'Àsia on també els "evangelis socials" es van inclinar cap a la mística. Abans havia succeït amb els Taiping, que a la Xina, en la dècada de 1850, es van apoderar de zones importants; sols va mancar conquerir Pequín per proclamar una república socialista, col·lectivitzar els mitjans de producció i igualar les condicions de vida del poble. El "Rei Celestial", cap

del Moviment, va proclamar les seves idees polítiques impregnades de Taoisme i Cristianisme. La lluita contra l'Imperi es va emportar milions de vides...

El 1910 mor Tolstoi a Rússia. S'havia apartat massa de l'Església ortodoxa i el Sant Sínode va decidir excomunicar-lo. Va ser un cristià convençut, però a la seva manera. Va proclamar el seu evangeli: "No prenguis part en la guerra; no juris; no jutgis; no resisteixis el mal per la força". Després va abandonar-ho tot: llibres, casa, família. Ja no era l'escriptor brillant mundialment reconegut, l'autor d'*Anna Karenina* i *Guerra i Pau*, era el místic cristià-anarcopacifista, font indubtable d'un nou plantejament i d'una nova metodologia de lluita: la no-violència.

L'anarcopacifisme de Tolstoi, juntament amb les idees de Ruskin i "l'Evangeli Social" de Fourier (aquell que esmentava Marx en el *Manifest*), es combinen en un jove advocat indi que lluita per la no discriminació a l'Àfrica del Sud: Mohandas Gandhi. Aquest, seguint el model de Fourier, funda un falansteri, però sobretot assaja una nova forma de lluita política. Torna a l'Índia i, en els anys següents, l'independentisme indi comença a aglutinar-se entorn de la seva figura. Amb ell comença la marxa pacífica; la vaga de braços caiguts; l'asseguda al carrer; la vaga de fam; l'ocupació pacífica... En suma, allò que ell anomena "resistència civil". Ja no es tracta d'ocupar centres neuràlgics segons la tàctica revolucionària de Trotski. Es tracta de tot el contrari: fer el buit. I, llavors, sorgeix una estranya oposició: la força moral contra la prepotència econòmica, política i militar. Per cert, amb Gandhi ja no estem parlant d'un pacifisme lacrimogen, sinó d'una resistència activa. Probablement, el tipus de lluita més valent en què s'exposen el cos i les mans buides davant de les bales dels invasors i colonitzadors occidentals. Aquest "faquir nu", en paraules del Primer Ministre anglès, guanya aquesta guerra i després és assassinat.

D'altra banda, el món ha fet un gir formidable. S'ha desencadenat la Primera Guerra Mundial i la Revolució Socialista ha triomfat a Rússia. Aquesta última demostra en els fets que aquelles idees considerades utòpiques pels benpensants de l'època, no només s'estan aplicant, sinó que modifiquen la realitat social. Les noves estructuracions i la planificació del futur a Rússia canvien el mapa polític d'Europa. La filosofia que organitza les idees de la Revolució comença a caminar pel món amb vigor. El marxisme salta ràpidament no ja de país en país, sinó de continent en continent.

És bo recordar alguns esdeveniments que es produeixen en aquella època de guerra: 1914-1918. Qualsevol manual de dates i fets ens diu més o menys això: Richardson descriu la seva teoria electrònica de la matèria; Einstein lliura la seva teoria de la relativitat generalitzada; Windaus investiga la química biològica; Morgan, els mecanismes de l'herència mendeliana; Meyerhof estudia la fisiologia muscular; Juan Gris revoluciona la pintura; Bartók escriu les seves "dances hongareses" i Sibelius, la *Simfonia Núm. 5*; Siegbahn estudia l'espectre dels raigs X; Pareto escriu la seva *Sociologia*; Kafka, *La metamorfosi*; Spengler, *La decadència d'Occident*; Maiakovsky, el *Misteri còsmic*; Freud, *Tòtem i tabú*; i Husserl, les *Idees per a una fenomenologia*.

Comença la guerra aèria i submarina; s'usen gasos asfixiants. Sorgeix la "Lliga Espartaquista" a Alemanya; es trenca el front turc a Palestina; Wilson proclama els seus "catorze punts"; els japonesos arriben a Sibèria; es produeixen revolucions a Àustria i Alemanya; es proclama la república a Alemanya, Hongria i Txecoslovàquia; neix l'Estat iugoslau i es produeix la independència de Polònia; Anglaterra concedeix el vot a les dones; s'obre el canal de Panamà; es restableix l'Imperi a la Xina, els porto-riquenys passen a ser ciutadans estatunidencs; es proclama la constitució mexicana.

En aquesta època som a l'albada de la revolució tecnològica, l'ensorrament del colonialisme i el començament de l'imperialisme a escala mundial. Una llista de fets decisius es multiplica en els anys següents. Sols citar-la, seria inaguantable. Als nostres efectes, però, hem d'assenyalar alguns d'aquests fets. En ciència, Einstein ha flexibilitzat la raó. Ja no hi ha veritats absolutes, sinó relatives a un sistema. Freud ha pretès que la raó mateixa és moguda per forces obscures, que en lluita amb les superestructures de la moral i els costums, determinen la vida humana. El model atòmic de Bohr mostra una matèria en la qual predomina el buit... tota la resta és càrrega elèctrica i massa infinitesimal. L'Univers (segons els astrofísics) s'expandeix des d'una explosió inicial i s'estructura en galàxies, nius de galàxies i universos-illes, marxant cap a una entropia que acabarà en catàstrofe final... En una galàxia espiral, poblada escassament per 100.000 milions d'estels, hi ha un sol groguenc pendent del seu flanc, allunyat del centre del seu sistema per 30.000 anys llum. Una partícula absurda de 12.000 quilòmetres de diàmetre hi gira entorn i ho fa a la distància insignificant de vuit minuts-llum. I en aquesta partícula ha esclatat una nova guerra que n'atrapa els punts més distants...

Els feixismes avancen. Un dels seus representants ja havia proclamat: "Visca la mort!". Però aquesta nova guerra no és un conflicte religiós. És la lluita dels homes de negocis i de les ideologies delirants. Genocidis i holocausts, fam, malaltia i destrucció a un nivell abans desconegut. La vida humana queda reduïda a l'absurd. Alguns pensen: "Per a què existir?", "Què és existir?". El món ha esclatat. Els sentits

enganyen, la realitat no és el que veiem. Llavors un físic jove, Oppenheimer, (mentre estudia sànscrit per entendre la religió vèdica hindú) dirigeix el projecte Manhattan. A la matinada del 16 de juliol de 1945 entra a la història. A la Terra ha detonat un sol en miniatura. L'era nuclear ha començat. Però també conclou la segona guerra mundial. Altres homes han destruït Hiroshima i Nagasaki. No queda civilització, ni punt en el globus que no estigui en contacte amb els altres. La xarxa de comunicacions cobreix el món. No es tracta només d'objectes que es produeixen i s'intercanvien per via aèria, marítima, ferroviària. Es tracta, a més, de la comunicació de signes de llenguatge: de la veu humana i de la informació que arriba a tots els llocs a l'instant. Mentre el món cicatritza les seves ferides, s'independitzen Pakistan i l'Índia i s'inicia la guerra d'Indoxina. Es proclamen l'estat d'Israel i la República Popular Xina, amb Mao al capdavant.

El 1951 es crea el COMECON en el camp socialista europeu i la Comunitat del Carbó i de l'Acer a l'Europa occidental. Som en plena guerra de Corea i en la coneguda com "guerra freda", entre el capitalisme i el socialisme. Als Estats Units, el senador McCarthy comença la caça de bruixes. Es produeix l'arrest, la destitució i la mort de sospitosos o espies menors, com el matrimoni Rosenberg. L'estalinisme, per la seva banda, realitza tota mena d'atrocitats i repressió. Mor Stalin i pren el poder Kruschov. Llavors aquest obre la realitat al món. Els intel·lectuals de bona fe que consideraven tot allò com a simple propaganda de l'Oest per desacreditar l'URSS, queden estupefactes. Després venen els desordres de Polònia i la tornada de Gomulka al poder. Es produeix la revolta hongaresa. Els dirigents de l'URSS han d'optar entre la seguretat nacional russa i la internacional i la seva imatge. Opten per la seguretat: els tancs soviètics entren a Hongria. És un "xoc" per al Partit a escala mundial.

Altres vents comencen a bufar. La nova fe entra en crisi. A Àfrica els moviments d'alliberament se succeeixen un rere l'altre. Canvien les fronteres dels països. El món àrab està en convulsió. A Amèrica Llatina s'aprofundeixen les injustícies que han reforçat règims tirànics com a influència tardana dels feixismes europeus. Cops, contraatacs i caigudes de dictadors se succeeixen. Els Estats Units, ja establert com a imperi, té allà la seva rereguarda. La riquesa enorme del Brasil és en poques mans. El país creix i la irritant desigualtat social s'accentua. És un gegant adormit que està despertant. Les seves fronteres toquen gairebé tots els països d'Amèrica del Sud. Els seus cultes d'origen angolès i d'altres punts d'Àfrica, com la Umbanda i el Candomblé, ja s'estan expandint cap a l'Uruguai, Argentina i Paraguai. La "Suïssa d'Amèrica", com anomenaven l'Uruguai, entra en fallida. L'Argentina agrícola i ramadera s'ha transformat. Allà s'han produït els moviments de masses més formidables que recorda Amèrica. Un president popular i la seva carismàtica dona proclamen la "mística social" de la seva doctrina. Un altre president anterior i gairebé oposat a aquest en les seves actituds (però també popular) ha estat de filiació espiritista i krausista. Allà, el 1955, cremen diversos temples catòlics... què està passant en aquest lloc? Aquest tranquil país, que ja no és el "graner del món", lluita per espolsar-se les restes del colonialisme econòmic britànic. En aquests conflictes es forma Ernesto "Che" Guevara. Després serà en el poder a Cuba, en concloure la revolució que deposa Batista el 1959. Lluitarà en altres països i en altres continents. Una revolta *guevarista* fracassarà a Sri Lanka. La seva influència encendrà el guerrillerisme juvenil en diferents latituds. És el teòric i l'home d'acció. Utilitza els antics vocables de Sant Pau, tracta de definir "l'home nou". Dirà gairebé poèticament: "Des d'avui la Història haurà de comptar amb els pobres d'Amèrica..." A poc a poc es va allunyant de les seves concepcions originals. La seva imatge queda fixada en la fotografia que recorre el món. És mort. En un lloc de Bolívia, és el "Cristo de las Higueras".

Per aquestes èpoques, l'Església Catòlica lliura nombrosos documents sobre la qüestió social i organitza la internacional Social-Cristiana, amb diversos noms segons els països. A Europa, la Democràcia Cristiana s'imposa en diversos indrets. Des de llavors el poder oscil·la entre socialdemòcrates, social-cristians i liberal-conservadors. El social-cristianisme s'estén a Amèrica Llatina. Al Japó, el sintoisme, com a religió imperial, ha sofert una crisi important. El budisme desenvolupa llavors la petita secta Soka Gakkai i en sis anys la porta a 6 milions de creients. D'ençà d'aquest moment llança el Kōmeitō que es converteix en el tercer partit polític del país.

El 1957 l'URSS posa en òrbita el primer satèl·lit artificial de la Terra. Amb això queden clares almenys dues coses per al gran públic: 1a, és possible un viatge interplanetari; 2a, amb els satèl·lits com a antenes i rellevadors es pot connectar el planeta televisivament. Ja a partir d'això, la imatge és portada a qualsevol punt en què es trobi el receptor. La revolució electrònica escombra les fronteres. Per descomptat, comença un altre problema: el de la manipulació de la informació i l'ús de la propaganda altament sofisticada. Ara, el Sistema entra a cada casa, però també entra la informació.

Des de les proves nuclears de l'atol de Bikini s'ha obert pas en la moda la peça de bany que porta aquest nom. La vestimenta de Mao Tse Tung s'incorpora a les camises informals; les opulències de Marilyn Monroe, Anita Ekberg, Gina Lollobrigida, van deixant lloc a un altre tipus unisex, que tendeix a diluir les diferències. Els Beatles apareixen com un nou model juvenil. Els nois de tot arreu acaronen

els seus *jeans*. Europa ha sofert una disminució proporcional important d'homes en la seva piràmide demogràfica. Les dones, ja des de la guerra, ocupen llocs laborals i en l'àmbit gerencial. Però també succeeix als EUA i en altres parts on no es va produir aquesta sagnia. És el procés mundial, malgrat la resistència tenaç dels discriminadors... però aquest procés no porta la velocitat d'altres factors. Novament, fracassa a Suïssa la possibilitat del vot femení. Sigui com sigui, ja les noies són en les escoles, els liceus i la universitat. Militen políticament i protesten contra l'*establishment*.

A finals de la dècada dels 60 la revolució juvenil esclata arreu del món. Primer els estudiants del Caire, després els de Nanterre i la Sorbona. L'ona arriba a Roma i s'estén a tota Europa. A Mèxic, les forces de seguretat abaten 300 estudiants. Les jornades del maig de 1968 fan emmudir els partits polítics. Ningú no sap ben bé què passa... tampoc no ho saben els protagonistes. És un corrent psicosocial. Proclamen: "No sabem el que volem, però sabem el que no volem". "Què necessitem...? La imaginació al poder!" Les demostracions estudiantils i d'obrers joves s'han repetit a diversos països. A Berkeley prenen el caràcter antiguerre de Vietnam. A Europa i Amèrica Llatina s'esbossen diferents motius, però la simultaneïtat del fenomen sorprèn. Una nova generació mostra la unificació del planeta. El 20 de maig la vaga francesa s'estén a 6 milions d'obrers. El govern organitza contramanifestacions i el règim de De Gaulle trontolla. Als EUA el líder dels drets civils, un pastor religiós anomenat Martin Luther King, cau assassinat. Híppies, yíppies, modes contestatàries i música, molta música, envolta el nou ambient juvenil.

Una facció d'aquesta generació s'arrisca per tres camins diferents: la guerrilla, la droga i la mística. Cadascuna d'aquestes vies està separada de l'altra. Normalment entren en col·lisió, però totes semblen contenir el mateix signe de rebel·lió contra allò que és establert. Els guerrillers s'agrupen en comandos del tipus Baader-Meinhoff, Brigades Roges, Tupamaros, Montoneros, MIR, etc. Molts tenen com a model el Che Guevara. Maten i se suïciden. D'altres tenen com a model les ensenyances d'Aldous Huxley i els grans psicodèlics com Baudelaire. També molts se suïciden. Finalment, els tercers investiguen tota possibilitat de canvi interior. Tenen com a model Alan Watts, Sant Francesc d'Assís i l'orientalisme en general. També molts d'ells es destrueixen. Per cert que aquestes faccions són ínfimes respecte a tota una generació, però estan mostrant el símptoma dels nous temps. La reacció del Sistema no es fa esperar: "tots els joves són sospitosos". La cacera comença a tot arreu, encara que amb metodologia brutal o sofisticada d'acord amb els mitjans que disposa cada lloc. Fenòmens del tipus de l'IRA (Moviment d'Alliberament Irlandès), o de l'organització basca ETA, o del moviment cors, o finalment de l'OLP (palestina) no responen exactament a l'esquema generacional que estem descrivint. Són casos diferents, tot i que de vegades s'entrecreuen.

El 1969 els Estats Units posa el primer home a la Lluna. El descens es retransmet en directe per televisió. Ja des de "La guerra dels mons", que va sembrar el pànic als Estats Units, la ciència-ficció ha anat guanyant terreny. No es tracta només de marcians que lluiten amb els terrestres. En molts relats, pel·lícules i sèries de TV els protagonistes són robots, o computadores, o mutants, o androïdes, o semidéus. Recordem: des de 1945, en indrets diferents, han anat creixent les notificacions sobre objectes estranys que es veuen al cel. De vegades són llums de difícil aprehensió. Se'ls comença a designar com "plats voladors" o genèricament OVNI. La seva aparició és intermitent. Psicòlegs (com Jung) s'ocupen de l'assumpte. Físics i astrònoms donen explicacions escèptiques. Alguns escriptors com Cocteau, arriben a afirmar que són "éssers del futur rastrejant el seu passat". Es creen arreu centres d'observadors, freqüentment connectats entre si, i comencen les pràctiques de "contacte" amb suposats éssers d'altres mons. Avui, tal creença ha guanyat un espai considerable. Els albiraments s'han relatat com a freqüents a les Illes Canàries, sud de França, sud de l'URSS, oest dels Estats Units, Xile, l'Argentina i Brasil. El 1986, el govern d'aquest últim país declara oficialment el contacte visual i per radar amb un OVNI. Per primera vegada un govern fa tal afirmació. Destaca, a més, el seguiment ulterior del fenomen per la força aèria...

Si, com hem dit abans, el Catolicisme comença a reprendre espai a través de partits polítics confessionals, l'Islam no es queda a la ressaca. Nombroses monarquies i governs apàtics són derrocats i comencen a multiplicar-se les repúbliques islàmiques. D'aquesta manera, ja a la dècada dels 70, les grans religions recuperen espai polític i econòmic. No obstant això, hi ha gran preocupació per la fe. Tots comprenen que no n'hi ha prou amb recuperar el terreny que les forces polítiques van cobrar en el seu moment, quan en van convertir en intermediaris de l'home amb l'Estat, de les necessitats amb la seva solució. Observadors musulmans aguts adverteixen que moltes coses han canviat. L'antiga organització tribal ha quedat afeblida. La riquesa petrolera ha anat a parar, en molts llocs, a la indústria i els grans centres urbans comencen a enlairar-se. Les famílies es redueixen i passen a viure en propietat horitzontal. Però des dels països més pobres s'accentua l'èxode de treballadors cap a Europa, que busquen noves fonts de treball i alteren el paisatge de la joventut. Els països musulmans, que comencen a gaudir de la prosperitat que els proporciona el seu petroli,

experimenten també la influència de les institucions, els comportaments i les modes del model occidental, particularment en les capes dominants d'aquestes societats.

En aquest clima de canvi, el Xa d'Iran imposa l'occidentalització forçada. Ho fa despòticament, ja que posseeix l'exèrcit més ben armat de l'Orient Mitjà. La mà d'obra rudimentàriament agrícola és absorbida pels centres petrolers. Les ciutats creixen per l'èxode interior. Tot és sota control... Només hi ha un líder, però no és polític. Roman exiliat a França, mentre els diferents partits, vigilats per la Savak, fan el seu joc atats pels seus amos forans. Per descomptat no es pot prestar atenció a un vell teòleg de la Universitat de Qom. "Això no és seriós", opinen els analistes de l'URSS i els occidentals. De sobte, novament el cicló de l'antic Iran es posa en marxa. El mateix creador de corrents espirituals universals, el formador d'heretgies, de lluites religioses. Durant una setmana, el món sencer assisteix atònit a una reacció psicosocial en cadena... sembla un somni. Els governs se succeeixen, l'administració pública es buida per dins. L'exèrcit queda paralitzat i es destrueix. Només funciona l'orde religiós. Des de les mesquites, els mul·làs i els aiatol·làs segueixen els dictats del mític Imam. Tot el que ocorre després és història molt trista, molt sagnant i molt recent. Khomeini ha dit: "El govern islàmic és el govern de dret diví i les seves lleis no poden ser mudades, modificades ni discutides. En això resideix la diferència radical entre un govern islàmic i els diversos governs, monàrquics o republicans, on són els representants de l'Estat, o els triats pel poble, els que proposen i voten lleis, mentre que en l'Islam, l'única autoritat és el Totpoderós i la seva divina voluntat". D'altra banda, Moammar al-Gaddafi ja havia dit, en el seu discurs d'octubre de 1972, a Trípoli: "L'Islam és una veritat immutable; atorga a l'home la sensació de seguretat, ja que emergeix de Déu. Les teories inventades per l'home poden ser resultat d'una bogeria, tal com ho fou l'anunciada per Malthus. Àdhuc la pragmàtica dictada per l'home no és lliure de caure en la falsedat i en l'absurd. Per aquest motiu és completament erroni governar la societat humana en nom de lleis temporals o Constitucions".

Per descomptat, he citat aquests personatges i les seves exposicions fora de context. El que pretenc transmetre, però, és la comprensió del fenomen religiós islàmic que li subordina tota activitat, fins i tot la política. I aquest concepte, aparentment en regressió, sembla que va prenent vigor. Sabem que l'Islam s'està desenvolupant als Estats Units. A França, avui en dia, hi ha 200.000 conversos i no estem parlant d'àrabs ni dels seus descendents. Per descomptat que dono aquests dos casos només com a exemple, perquè també l'Islam s'ha transformat considerablement per avançar cap a Occident. Dervixos i sufis són casos particulars de la mateixa tendència.

En el cas del Cristianisme hi ha mobilitat entre les seves grans sectes. Així, mentre els protestants són d'alguna manera "religió oficial" en un país, es contrauen en els centres de poder i els catòlics van guanyant la perifèria. Inversament, en els països anomenats "catòlics", mentre aquests abandonen la perifèria, les sectes protestants van ocupant-la. Aquest canvi és ràpid, perceptible, la qual cosa provoca alarma en ambdues sectes però amb sentit oposat d'acord amb la seva situació de domini. En aquesta lluita, de vegades, grups d'aquestes sectes apel·len a cops baixos. No se li pot donar la culpa al Protestantisme en general, si un dement, anomenat Manson camina amb una creu i una Bíblia mentre assassina gent, o si cristians protestants del "Temple del Poble", en una paròdia de Masada, acaben a Guyana en l'assassinat i el suïcidi col·lectiu... Segons em sembla, aquests són fenòmens propis d'aquest disloqui psicosocial i tenen el valor de símptoma d'esdeveniments més amplis, que la societat actual sembla estar fregant.

A parer meu, el Catolicisme té possibilitat de reprendre una part de la seva influència perduda a Llatinoamèrica i, de retruc, a l'Àfrica. Aquesta possibilitat pot ser que es jugui en el destí de l'anomenada "Teologia de l'Alliberament". Cristianisme i "Evangeli Social" són compatibles en aquest cas. La Nicaragua d'aquests dies, és el millor exemple. En la primera entrevista realitzada entre Fidel Castro i Frei Betto a l'Havana, el dijous 23 de maig de 1985, a les 21 hores, el sacerdot fa aquesta declaració: "Comandant, estic segur que aquesta és la primera vegada que un cap d'Estat d'un país socialista atorga una entrevista exclusiva sobre el tema de la religió. L'únic precedent que hi ha, en aquest sentit, és el document que, el 1980, va treure la Direcció Nacional del Front Sandinista d'Alliberament Nacional sobre la religió. Va ser la primera vegada que un partit revolucionari en el poder, feia un document sobre aquest tema. Des de llavors, no hi ha hagut una paraula més informada, més aprofundida, fins i tot des del punt de vista històric, sobre el tema. I, considerant el moment en què a Amèrica Llatina la problemàtica de la religió juga un paper ideològic fonamental; considerant l'existència de nombroses Comunitats Eclesials de Base –indígenes de Guatemala, camperols de Nicaragua, obrers de Brasil i tants altres països–; considerant també l'ofensiva de l'imperialisme, que des del *Documento de Santa Fe* vol combatre directament l'expressió més teòrica d'aquesta Església compromesa amb els pobres, que és la Teologia de l'Alliberament, penso que aquesta entrevista i la seva aportació a aquest tema són molt importants...", etc. A la vegada, Armando Hart, ministre de Cultura de Cuba, en la seva nota a l'edició del llibre "Fidel Castro i la Religió", diu celebrant el diàleg cristià-marxista: "I això és per si mateix un esdeveniment transcendental en la història del pensament

humà. La nota ètica-moral apareix en aquestes línies carregada de tot sentit humà que agrupa els lluitadors per la llibertat i en defensa dels humils i els explotats. Per què pot succeir aquest miracle? Teòrics socials, filòsofs, teòlegs i tota una vasta capa d'intel·lectuals en països diferents s'han de fer aquesta pregunta”.

...Nosaltres, per la nostra banda, ja no ens fem aquesta pregunta. Ens sembla clar que la religiositat està avançant. Aquí, als Estats Units, al Japó, al món àrab i en el camp socialista: es tracti de Cuba, Afganistan, Polònia o l'URSS. El dubte que tenim és, més aviat, si les religions oficials podran adaptar aquest fenomen psicosocial al nou paisatge urbà, o si seran desbordades. Podria ocórrer que una religiositat difusa anés creixent en petites i càotiques agrupacions sense constituir una església formal, de manera que no fos fàcil comprendre el fenomen en la seva real magnitud. Encara que la comparació no sigui del tot legítima, em permeto recordar un antecedent llunyà: a la Roma Imperial va començar a arribar tota mena de cultes i tota superstició dels voltants, al mateix temps que la religió oficial perdia convicció. I un d'aquests insignificants grups va acabar després convertint-se en església universal... Avui és clar que, per tal d'avançar, aquesta difusa religiositat haurà de combinar el paisatge i el llenguatge de l'època (un llenguatge de programació, de tecnologia, de viatges espacials), amb un nou Evangeli social.

Res més. Moltes gràcies.

II. PRESENTACIÓ DE LLIBRES

Nota dels traductors

Es poden consultar totes les obres de Silo traduïdes al català a www.silo.net. Les obres incloses en aquest volum estan editades en català per *Ediciones León Alado*.

Hem optat per traduir directament els texts citats per l'autor en les presentacions dels seus llibres, ja que hi fa petites modificacions respecte a les obres publicades.

EXPERIÈNCIES GUIADES

El Ateneo. Madrid, Espanya. 3 de novembre de 1989

El 2 de maig de 1916, Ortega presentava Bergson aquí, a Madrid i a l'Ateneu. En aquella oportunitat explicava que aquesta societat, l'Ateneu, era una institució de cultiu i de culte de les idees. Seguint aquest punt de vista, nosaltres parlarem aquí, a l'Ateneu, no de literatura com aparentment proposa la naturalesa del llibre que presentem, no de contes o narracions (que constitueixen el material d'aquest treball), sinó de les idees de les quals parteixen aquests contes i aquestes narracions.

Per descomptat, no estem dient que quan es tracta un tema literari les idees estan absents sinó que, generalment, el que preval és l'enfocament estètic.

De vegades s'examina l'aspecte formal de l'obra i, per descomptat, el seu contingut. L'autor passa revista a les seves vivències i ens apropa a la seva biografia, a la seva sensibilitat i a la seva percepció del món. En quin sentit, aleshores, parlarem d'idees? Ho farem en tant que aquesta producció és l'aplicació pràctica d'una teoria de la consciència en la qual la imatge, com a fenomen de representació, té especial rellevància. És cert que haurem de dir unes quantes coses prèvies, sobretot per als qui no han tingut a les seves mans el llibre que avui comentem, però aquestes coses no afectaran, segurament, la transmissió d'aquesta estructura d'idees, d'aquesta teoria que hem esmentat.

Així doncs, vegem la informació preliminar que podem donar d'aquest treball.

Aquest llibre va ser escrit allà pel 1980, corregit el 1988 i posat a la vostra consideració fa molt pocs dies... En aquest punt, voldria llegir allò que ens diu el comentarista:

“El llibre està dividit en dues parts. La primera, anomenada *Narracions*, és un conjunt de dotze contes i constitueix el cos més dens i complex. La segona, sota el títol de *Jocs d'imatges*, consta de nou descripcions més senzilles (però també més àgils) que les de la primera part.

Es pot considerar aquest material des de diferents punts de vista. El més superficial ens mostra una sèrie de relats breus amb final feliç. Aquests tenen el caràcter lleuger dels esborranys que es realitzen com a pràctica i només a manera de *'divertimento'*. Segons aquesta apreciació, es tracta de simples exercicis literaris. Un altre enfocament revela aquesta obra com una sèrie de pràctiques psicològiques en forma literària. Això s'explica millor –continua dient el comentarista – en les notes ampliatives i els comentaris que s'insereixen al final del llibre.

Coneixem tota mena de narracions escrites en primera persona. Habitualment, aquesta 'primera persona' no és la del lector sinó la de l'autor. En aquest llibre es corregeix aquesta antiga descortesia, fent que l'ambientació de cada conte serveixi de marc perquè el lector ompli l'escena amb ell mateix i les seves pròpies ocurrencies. Col·laborant amb aquests exercicis literaris, apareix en els textos un asterisc que marca pauses i ajuda a introduir, mentalment, les imatges que converteixen un lector passiu en actor i coautor de cada descripció. Alhora, aquesta originalitat permet que una persona llegeixi en veu alta (marcant les interrupcions esmentades) i altres l'escoltin i imaginin el seu propi 'nus' literari. Tal cosa, que en aquests escrits és la tònica, en d'altres més convencionals destruiria tota seqüència argumental.

Cal tenir en compte que en tota peça literària, el lector o l'espectador (si es tracta de representacions teatrals, fílmiques o televisives), pot identificar-se més o menys plenament amb els personatges, però reconeix, en el moment o posteriorment, diferències entre l'actor que apareix 'inclòs' en l'obra i l'observador que està 'fora' de la producció i no és altre que ell mateix. En aquest llibre ocorre el contrari; el personatge és l'observador, agent i pacient d'accions i emocions.

Resultin o no del nostre grat aquestes *Experiències guiades*, haurem de reconèixer, si més no, que ens trobem en presència d'una nova iniciativa literària i que això, indubtablement, no succeeix cada dia”.

I aquí conclou la nota explicativa.

Bé, com s'ha comentat, es tracta de petits contes en què un sistema d'asteriscs permet detenir la seqüència a fi de col·locar, en aquest moment, la imatge que al lector li sembli adequada. D'aquesta manera continua el desenvolupament, però ja dinamitzant el nou element introduït. Vegem-ne un cas, que bé pot ser el de la primera narració titulada “L’infant”.

“Sóc a un parc d’atraccions. És de nit. Per tot arreu, veig jocs mecànics plens de llum i moviment... però no hi ha ningú. Malgrat això, descobreixo a prop meu un infant d’uns deu anys. És d’esquena. M’acosto i quan es gira per mirar-me, adverteixo que sóc jo mateix quan era petit...” Asterisc! És a dir, interrupció per posar-me a mi mateix com a imatge, tal qual suggereix l’escrit. La història continua... “Li pregunto què hi fa allà i em diu alguna cosa referida a una injustícia que li han fet. Es posa a plorar i el consolo prometent-li que el portaré als jocs. Insisteix en la injustícia. Llavors, per entendre’l, començo a recordar quina fou la injustícia que vaig patir a aquella edat.” Asterisc!

Amb el que s’ha dit anteriorment, queda explicada la mecànica de lectura de les *Experiències guiades*. D'altra banda, existeix un esquema de construcció i totes s’hi ajusten. Primerament hi ha una entrada en tema i una ambientació general; després, per dir-ho així, un augment de la tensió “dramàtica”; en tercer lloc, una representació vital problemàtica; quart, un desenllaç com a solució al problema; cinquè, una disminució de la tensió general i sisè, una sortida no abrupta de l’experiència, generalment desfent algunes etapes ja vistes anteriorment en el relat.

Hem d’afegir algunes altres consideracions respecte de l’armat del marc de situació, del context en què té lloc l’experiència. Si necessitem col·locar el lector en un punt en què pren contacte amb ell mateix, hem de distorsionar l’estructura del temps i de l’espai i seguir l’ensenyament que, sobre això, ens donen els somnis propis. Hem d’alliberar la dinàmica de la imatge i treure les racionalitzacions que impedeixin un desenvolupament fluid. Si, a més, podem desestabilitzar el registre corporal, la posició del cos en l’espai, estarem en condicions de fer aparèixer preguntes referents a qualsevol moment de la vida del lector o, fins i tot, a moments futurs, com a possibilitat d’acció a realitzar. Anem llavors a un exemple que il·lustri sobre això que estem comentant. Per a això escollim l’experiència titulada “L’acció salvadora”.

“Ens desplaçem veloçment per una gran carretera. Al meu costat condueix una persona que no he vist mai. Als seients del darrere, dues dones i un home, també desconeguts. El cotxe corre envoltat per altres vehicles que es mouen imprudentment, com si els seus conductors estiguessin beguts o embogits. No estic segur si clareja o si cau la nit. Pregunto al meu company sobre què està passant. Em mira furtivament i respon en una llengua estranya: ‘*rex voluntas!*’. Connecto la ràdio que em torna fortes descàrregues i soroll d’interferència elèctrica. Però arribo a sentir una veu feble i metàl·lica que repeteix monòtonament: ‘... *rex voluntas... rex voluntas... rex voluntas...*’

El desplaçament dels vehicles es va alentint, mentre veig a la vora del camí nombrosos cotxes bolcats i un incendi que s’estén entre ells. En aturar-nos, tots abandonem el cotxe i correm cap als camps entre un mar de gent que s’abalança aterrida.

Miro cap enrere i veig entre el fum i les flames molts desgraciats que han quedat atrapats mortalment, però l’estampida humana m’obliga a córrer i m’empeny. En aquest deliri, intento inútilment arribar a una dona que protegeix el seu nen, mentre la turba li passa per damunt i fa que molts caiguin a terra.

Mentre el desordre i la violència es generalitzen, decideixo desplaçar-me en una lleu línia diagonal que em permeti separar-me del conjunt. Apunto cap a un lloc més alt. Molts que defalleixen, se m’agafen a la roba i l’estripen. Però comprovo que la densitat de gent disminueix.

Un home es desprèn del conjunt i s’acosta corrent cap a mi. Porta la roba destrossada i està cobert de ferides. Quan arriba, m’aferra un braç i crida com un boig tot assenyalant cap avall. No entenc la seva llengua, però crec que vol la meva ajuda per salvar algú. Li dic que esperi una mica, perquè en aquest moment és impossible... Sé que no m’entén. La seva desesperació em destrossa. L’home, llavors, intenta tornar i en aquest moment el faig caure de cara. Queda a terra i gemega amargament. Per la meva part comprenc que he salvat la seva vida i la seva consciència, perquè ell ha tractat de rescatar algú, però li ho han impedit.

Pujo una mica més i arribo a un camp de conreu. La terra és tova i solcada per les recents passades de tractor. Sento a distància trets d’armes i em sembla que comprenc què està succeint. M’allunyo de pressa del lloc. Al cap d’una estona, m’aturo. Tot és en silenci. Miro en direcció a la ciutat i veig una resplendor sinistra.

Començo a sentir que la terra oneja sota els meus peus i un bram que arriba de les profunditats m'adverteix sobre el terratrèmol imminent. Poc després, he perdut l'equilibri. Quedo a terra lateralment encongit però mirant al cel, pres d'un fort mareig.

La tremolor ha parat. Allà, al cel, veig una lluna enorme, com coberta de sang. Fa una calor insuportable i respiro l'aire càustic de l'atmosfera. Mentrestant, segueixo sense saber si comença el dia o cau la nit...

Ja assegut, escolto un retronny creixent. Al cap de poc, cobrint el cel, passen centenars d'aeronaus com insectes mortals que es perden cap a un destí ignorat.

Descobreixo a prop meu un gran gos que mira cap a la lluna i comença a udolar, quasi com un llop. El crido. L'animal s'acosta tímidament. Arriba al meu costat. Li acarono llargament el seu pellam eriçat. Noto una tremolor intermitent en el seu cos.

El gos se separa de mi i comença a allunyar-se. M'aixeco i el segueixo. Així recorrem un espai ja pedregós fins que arribem a un rierol. L'animal assedegat s'abalança i comença a beure aigua amb gran avidesa, però tot seguit tira enrere i cau. M'acosto, el toco i comprovo que és mort.

Sento un nou sisme que amenaça de tirar-me per terra, però s'atura.

Giro sobre els meus talons i veig en el cel, lluny, quatre formacions de núvols que avancen amb un sord retronny de trons. La primera és blanca, la segona vermella, la tercera negra i la quarta groga. I aquests núvols s'assemblen a quatre genets armats sobre cavalcadures de tempesta que recorren els cels i assolten tota vida en la terra.

Corro tractant d'escapar dels núvols. Comprinc que si em toca la pluja, quedaré contaminat. Segueixo corrent però, de sobte, s'alça al meu davant una figura colossal. És un gegant que em barra el pas. Mou amenaçant una espasa de foc. Li crido que haig d'avançar perquè s'acosten els núvols radioactius. Ell em contesta que és un robot posat allà per impedir el pas de gent destructiva. Afegeix que està armat amb rajos, així que m'adverteix que no m'acosti. Veig que el colós separa netament dos espais; aquell d'on provinc, pedregós i esmorteït, d'aquest altre ple de vegetació i vida.

Llavors crido: 'Has de deixar-me passar perquè he realitzat una bona acció!'.

–Què és una bona acció? –pregunta el robot.

–És una acció que construeix, que col·labora amb la vida –responc.

Doncs bé –agrega–, què has fet d'interès?

He salvat un ésser humà d'una mort segura i, a més, he salvat la seva consciència.

Immediatament, el gegant s'aparta i salto al terreny protegit just quan cauen les primeres gotes de pluja...".

Fins aquí el relat. En una nota es fa el següent comentari: "L'enrariment general de l'argument s'ha aconseguit destacant la no definició del temps ('No estic segur si clareja o si cau la nit'); confrontant espais ('Veig que el colós separa netament dos espais; aquell de què provinc, pedregós i esmorteït, d'aquest altre ple de vegetació i vida'); tallant la possibilitat de connexió amb altres persones o induint a una babèlica confusió de llengües ('Pregunto al meu company sobre què està passant. Em mira furtivament i respon en una llengua estrangera: *Rex voluntas!*'). Per acabar, deixant el protagonista a mercè de forces incontrolables (calor, terratrèmols, estranys fenòmens astronòmics, aigües i atmosfera contaminades, clima de guerra, gegant armat, etc.)."

El cos del subjecte és desestabilitzat una vegada i una altra: empentes, caminar sobre terra flonja recentment llaurada, caiguda per acció del sisme.

En moltes experiències es repeteix l'esquema del marc esmentat, però amb imatges diferents i fent èmfasi en el nus particular que es vol tractar. Per exemple, en l'experiència anomenada "El gran error" tot gira al voltant d'una mena de malentès encarant-lo des de la confusió de les perspectives. Al seu torn, com es tracta d'un fet que cal canviar en el passat, un fet en la nostra vida que voldríem que s'hagués presentat d'una altra manera, hem de produir alteracions temporoespacials que modifiquin la percepció dels fenòmens i acabin per modificar la perspectiva des de la qual veiem el nostre passat. Així, ja és possible no modificar els fets que van ocórrer, però sí el punt de vista sobre ells i, en aquest cas, la integració d'aquests continguts canvia considerablement. Anem a una part d'aquest conte.

"Sóc dempeus enfront d'una mena de tribunal. La sala, plena a vessar de gent, roman en silenci. Per tot arreu veig rostres severes. Tallant la tremenda tensió acumulada en la concurrència, el Secretari (ajustant-se les ulleres), pren un paper i anuncia solemnement: 'Aquest Tribunal condemna l'acusat a la

pena de mort'. Immediatament es produeix una cridòria. Hi ha qui aplaudeix, altres esbronquen. Arribo a veure una dona que cau desmaiada. Després, un funcionari aconseguix imposar silenci.

El Secretari em clava la seva tèrbola mirada alhora que pregunta: 'Té alguna cosa a dir?'. Li responc que sí. Aleshores, tothom torna al seu seient. Immediatament, demano un got d'aigua i després d'alguna agitació a la sala, algú me l'apropa. L'acosto a la boca i faig un glop. Completo l'acció amb una sonora i perllongada gàrgara. Després dic: 'Ja està!'. Algú del tribunal m'increpa asprament 'Com que ja està?'. Li responc que sí, que ja està. En tot cas, per conformar-lo dic que l'aigua del lloc és molt bona, que qui ho havia de dir, i dues o tres gentileses per l'estil...

El Secretari acaba de llegir el paper amb aquestes paraules: '... per consegüent, es complirà la sentència avui mateix i se'l deixarà en el desert sense aliments i sense aigua. Sobretot, sense aigua. He dit!' Li replico amb força: 'Com que he dit?'. El Secretari, arqueja les celles i afirma: 'El que he dit, he dit!'.

Poc després em trobo enmig del desert viatjant en un vehicle, escortat per dos bombers. Ens aturem i un d'ells diu: 'Baixi!'. Aleshores, baixo. El vehicle gira i torna per on ha vingut. A mesura que s'allunya entre les dunes, veig que es fa cada vegada més petit."

En el conte sobrevenen després alguns incidents i, finalment, succeeix això:

"La tempesta ha passat, el sol s'ha post. En el crepuscle veig davant meu una semiesfera blanquinosa, gran com un edifici de diversos pisos. Penso que es tracta d'un miratge. Tanmateix, m'incorporo i m'hi dirigeixo. A molt poca distància, adverteixo que l'estructura és d'un material fi com plàstic emmirallat, potser inflat amb aire comprimit.

Em rep un subjecte vestit a la manera beduïna. Entrem per un tub encatifat. Es corre una planxa i al mateix temps m'assalta l'aire refrescant. Som a l'interior de l'estructura. Observo que tot està invertit. Es diria que el sostre és un pis pla del qual pengen diversos objectes: taules rodones elevades amb les potes cap amunt; aigües que cauen a dojo, es corben i tornen a pujar, i formes humanes assegudes al capdamunt. En advertir la meua estranyesa, el beduí em passa unes ulleres, mentre diu: 'posi-se-les!'. Obeeixo i es restableix la normalitat. Al capdavant veig una gran font que expel·leix dolls d'aigua verticals. Hi ha taules i alguns objectes que combinen color i forma amb exquisidesa.

Se m'apropa gatejant el Secretari. Diu que està terriblement marejat. Aleshores li explico que veu la realitat al revés i que s'ha de treure les ulleres. Se les treu i s'incorpora sospirant, mentre diu: 'En efecte, ara tot està bé, però sóc curt de vista'. Després afegeix que m'estava buscant per explicar que jo no sóc la persona a la qual s'havia de jutjar; que ha estat una confusió lamentable. Immediatament, surt per una porta lateral.

Camino unes passes i em trobo un grup de persones assegudes en cercle sobre coixins. Són ancians d'ambdós sexes, amb característiques racials i vestits diferents. Tots ells, de bells rostres. Cada vegada que un d'ells obre la boca, brollen sons com d'engranatges llunyans, de màquines gegants, de rellotges immensos. Però també escolto la intermitència dels trons, el cruixit de les roques, el despeniment de plaques de glaç, el rítmic rugit de volcans, el breu impacte de la pluja gentil, l'agitació sorda dels cors; el motor, el múscul, la vida... però tot això harmonitzat i perfecte, com en una orquestra magistral.

El beduí m'acosta uns audiòfons i diu: 'Col·loqui-se'ls. Són traductors'. Me'ls ajusto i escolto clarament una veu humana. Comprenc que és la mateixa simfonia d'un dels ancians, traduïda per a la meua oïda maldestra. Ara, en obrir ell la boca, escolto: '...som les hores, som els minuts, som els segons... som les distintes formes del temps. Com hi ha hagut un error amb tu, et donarem l'oportunitat de recomençar la teua vida. On vols començar-la de nou? Potser des del naixement... potser un instant abans del primer fracàs. Reflexiona'." Asterisc!, etc., etc.

Hem d'afegir ara algunes consideracions respecte del tipus d'imatges emprades, perquè semblaria que les descripcions compten amb un fort component visual però succeeix que una bona part de la població treballa habitualment amb un tipus de representació auditiva, o cinestèsica o cenestèsica, o en tot cas mixta. Sobre això, voldria llegir alguns paràgrafs extrets d'una de les meves produccions més recents, el llibre *Psicologia de la imatge*. Allà es diu això:

"Els psicòlegs de totes les èpoques han articulat llargs llistats entorn de les sensacions i les percepcions i, actualment, en descobrir-se nous receptors nerviosos, s'ha començat a parlar de termoreceptors, baroreceptors, detectors d'acidesa i alcalinitat interna, etc. A les sensacions corresponents als sentits externs, afegirem aquelles que corresponen a sentits difusos com les cinestèsiques (de moviment i posicionament corporal) i les cenestèsiques (registre general de l'intracòs i de temperatura, dolor, etc., sensacions que no es poden explicar ni reduir en termes de sentit tàctil intern)."

Per a les nostres explicacions n'hi ha prou amb allò que hem comentat més amunt, sense pretendre per això esgotar els possibles registres que corresponen als sentits interns i a les múltiples combinacions perceptives entre els uns i els altres. Importa, llavors, establir un paral·lelisme entre representacions i percepcions classificades genèricament com a “internes” i “externes”. És desafortunat que tan freqüentment s'hagi limitat la representació a les imatges visuals i que l'espacialitat estigui referida, gairebé sempre, a la cosa visual, quan les percepcions i les representacions auditives denoten també les fonts d'estímul localitzades en algun “lloc”, així com ocorre amb les tàctils, olfàctories, gustatives i, per descomptat, amb les referides a la posició del cos i els fenòmens de l'intracòs. Ja, des de 1943, s'havia observat en laboratori que diferents individus propendien a altres tipus d'imatges no visuals. Això va portar a G. Walter el 1967 a formular una classificació segons el diferent tipus d'imatge que els predominava.

Independentment de si aquesta presentació és encertada o no, va començar a obrir-se pas entre els psicòlegs la idea que el reconeixement del propi cos en l'espai o el record d'un objecte, moltes vegades no prenien per base la imatge visual. Fins i tot va començar a considerar-se més seriosament el cas de subjectes, perfectament normals, que descrivien la seva “ceguesa” pel que feia a la representació visual. A partir d'aquestes comprovacions, ja no es tractava de considerar les imatges visuals com a nucli del sistema de representació i llançar altres formes imaginatives a la brossa de la “desintegració eidètica” o al camp de la literatura, en què idiotes i retardats diuen coses com un dels personatges d'*El brogit i la fúria*, de Faulkner: “No la podia veure, però les mans la veien, i escoltava com es feia de nit, i les meves mans veien la sabatilla, i jo em vaig estar allí culivant, escoltant com es feia fosc”. (N. dels t. La traducció catalana és de Jordi Arbonés, a *El brogit i la fúria*. Edicions Proa, Barcelona, 1984, pàg. 71).

Seguint doncs amb el nostre estudi sobre les *Experiències guiades*, convinguem que, malgrat ser exposades amb predominança visual, qualsevol persona pot adaptar-hi el seu sistema de representació. D'altra banda, no falten experiències que treballen, clarament, sobre un altre tipus d'imatge. Aquest és el cas de “L'animal”, de la qual passo a llegir algun paràgraf.

“Em trobo en un lloc totalment fosc. Temptejo amb el peu i sento el terreny gairebé vegetal. Sé que en algun lloc hi ha un abisme. Percebo molt a prop aquell animal que sempre m'ha provocat la inconfusible sensació de fàstic i terror. Potser un animal, potser molts... però és segur que alguna cosa s'aproxima irremissiblement. Un brunzit en les meves oïdes, de vegades confós amb un vent llunyà, contrasta el silenci definitiu. Els meus ulls molt oberts no hi veuen, el meu cor s'agita i, si la respiració és fina com un fil, la gola oprimeix el pas d'un sabor amarg.

Alguna cosa s'apropa, però, què hi ha rere meu que m'eriça i em refreda l'esquena com si fos gel?

Les cames em flauegen i si alguna cosa m'atrapa o em frega amb el seu alè o em salta a sobre des de darrere, no tindrè cap defensa. Estic immòbil... només espero.”

Vegem un altre cas, però ara de diferents tipus d'imatges i de traducció d'un sistema de representació a un altre. En això pot ajudar-nos una part de l'experiència anomenada “El festival”.

“Ajagut en un llit, crec que sóc a l'habitació d'un hospital. Tot just escolto el degoteig d'una aixeta d'aigua mal tancada. Intento moure els membres i el cap, però no em responen. Amb esforç, mantinc les parpelles obertes.

El sostre és blanc i llis però cada gota d'aigua que sento caure llampurneja en la seva superfície com un traç de llum. Una gota, una ratlla. Després una altra. Després moltes línies. Més endavant, ondulacions. El sostre es modifica, seguint el ritme del meu cor. Pot ser un efecte de les artèries dels meus ulls en passar els cops de sang. El ritme va dibuixant el rostre d'una persona jove.”

I, més endavant, en aquesta mateixa experiència, es traspassa la percepció visual i se la inclou en un sistema de representació més complex traduït a altres percepcions i, per tant, a altres representacions.

“Fixo l'atenció en una flor connectada a la seva branca per una tija prima de pell transparent a l'interior de la qual es va aprofundint el verd lluent. Estiro la mà i passo suaument un dit per la tija llisa i fresca, només interrompuda per petitíssims engrossiments. Així, pujo entre fulles de maragda i arribo als pètals que s'obren en una explosió multicolor. Pètals com cristalls de catedral solemne, pètals com robins i com foc de troncs de foguera en clarejar... I en aquesta dansa de matisos sento que la flor viu com si fos part meva...”

I la flor, agitada pel meu contacte, deixa anar una gota de rosada endormiscada tot just agafada en una fulla final. La gota vibra en oval, després s'allarga i ja en el buit s'aplana per arrodonir-se novament, caient en un temps sense final. Caient, caient en l'espai sense límit... Per acabar, toca el barret d'un fong i roda sobre ell com mercuri pesant, lliscant fins a les seves vores. Allà, en una batzegada de

llibertat, s'abalança sobre una petita bassa en què aixeca l'onatge de tempesta que banya una illa de pedra-marbre.

Al davant es desenvolupa el festival i jo sé que la música em comunica amb aquella noia que mira el seu vestit i amb l'home jove que, tot acaronent un gat blau, es recolza en l'arbre. Sé que abans he viscut això mateix i que he captat la rugosa silueta de l'arbre i les diferències de volum dels cossos.

En les papallones de vellut que volen al meu voltant, reconec la calidesa dels llavis i la fragilitat dels somnis felïços." Etc.

Però en les experiències, les imatges no només són emplaçades davant del subjecte o al seu voltant sinó en el seu interior. Cal reconèixer que en determinats somnis el dorment es veu a si mateix en escena entre altres objectes, és a dir que la seva mirada és "externa". Però, de vegades, també ocorre que el que somnia veu l'escena des de si mateix, gairebé com en vigília. La seva mirada es fa interna. En la representació quotidiana, ara mateix, veiem les coses externes com a "externes", és a dir que la nostra mirada està "darrere" d'un límit cenestesicotàctil donat pel registre dels propis ulls, de la cara i del cap. D'aquesta manera puc tancar els ulls i representar el que he vist abans. No obstant això, ho experimento com "a fora" encara que l'estigui mirant no fora, com en la percepció, sinó en realitat "dins" del meu espai de representació. De tota manera, la meua mirada és separada de l'objecte: el veig fora de mi encara que el representi, per dir-ho d'alguna manera, "dins del meu cap".

Quan en l'experiència de "L'infant", em veig a mi mateix quan era petit, en realitat veig el nen des del meu registre actual en què em reconec. És a dir, veig el nen fora de mi, des de la meua mirada interna actual. Ara bé, el nen (que sóc jo abans), em parla ara d'una injustícia que li van fer i, per saber de què es tracta faig un esforç per recordar (el jo actual, no el nen que veig) allò que em va passar quan era nen (aquest-que-sóc-jo-abans). Quan faig això, la meua mirada va "endins" meu, al meu propi record i el nen que veig és fora de la direcció del meu record. De manera que en trobar-me a mi mateix en una escena infantil, de quina manera em reconec veritablement com jo-mateix? Sens dubte que amb una mirada externa a mi, però interna amb referència a l'externitat, en aquest cas, del nen del parc de diversions.

Això planteja qüestions interessants, però per aplanar el tema, diguem que, en general, puc parlar de representacions posades com "fora" i d'altres posades com "dins", recordant que això del "fora" i el "dins", simplement ho estem considerant des de la diferència que posa el límit cenestesicotàctil d'ulls, cara i cap. Comprès això, vegem alguns exemples de diferències en els emplaçaments de les mirades i les escenes. En l'experiència anomenada "L'escura-xemeneies", es diu:

"Passat un temps, l'escura-xemeneies s'aixeca i agafa un objecte allargat, lleugerament corb. Es col·loca davant meu i diu: Obri la boca!. L'obeeixo. Després, sento que m'introdueix una mena de pinça llarga que m'arriba fins a l'estómac. No obstant això, veig que puc tolerar-la... De sobte crida: 'L'he enxampat!' i, a poc a poc, comença a retirar l'objecte. Primer em sembla que m'esquinça alguna cosa, però després sento que es produeix en mi una sensació plaent, com si des de les entranyes i els pulmons es despregués alguna cosa que, malignament, ha estat adherida durant molt de temps."

Queda clar que aquí estem treballant amb registres cenestèsics, imatges de l'intracòs, però quan el "fora" imaginat (igual que el "fora" percebut en la vida quotidiana) produeix accions en l'intracòs, el tipus de modificació d'escena i mirada segueix la mecànica que vam veure en el relat del nen; només que l'imaginat com "fora" no és com el nen visualment considerat sinó que en el "fora" poso una mena de registre cenestèsic, no és tant que sento alguna cosa en el meu interior i ara aquest sentir és fora del meu cos, sinó que allò sentit en el meu interior és extern a la meua mirada (o a un nou registre cenestèsic que s'internalitza més encara). Sense aquest mecanisme de canvi en la posició i perspectiva de la mirada i l'escena, nombrosos fenòmens de la vida diària no serien viables. Com seria possible que un objecte extern em produís repugnància pel sol fet de mirar-lo? Com podria "sentir" aquest horror pel tall sofert en la pell de l'altre? Com podria solidaritzar-me amb el dolor humà i amb el sofriment i el plaer dels altres?

Examinem uns paràgrafs de l'experiència coneguda com "La parella ideal".

"Camino per un espai obert, destinat a exposicions industrials. Veig naus i maquinària. Hi ha molts nens a qui s'han destinat jocs mecànics d'alta tecnologia.

M'apropo fins a un gegant fet de material sòlid. És dempeus. Té un cap gran pintat amb colors vius. Una escala arriba fins a la seva boca. Per ella grimpen els petits fins a l'enorme cavitat i quan un entra, aquesta es tanca suaument. Al cap d'una estona, el nen surt expulsat per la part del darrere del gegant i llisca per un tobogan que acaba a la sorra. Un a un entren i surten, acompanyats per la música que brolla del gegant:

‘Gargantua s’empassa els nens amb molta cura sense fer-los mal! Ahahà, ahahà, amb molta cura, sense fer-los mal!’.

Em decideixo a pujar per l’escaleta, entro en l’enorme boca i trobo un recepcionista que em diu: ‘Els nens segueixen pel tobogan, els grans per l’ascensor’.

L’home continua donant explicacions, mentre descendim per un tub transparent. En un moment li dic que ja devem ser al nivell del sòl. Ell comenta que tot just anem per l’esòfag, ja que la resta del cos és sota terra, a diferència del gegant infantil que és íntegre en la superfície. ‘Sí, hi ha dos Gargantues en un –m’informa– el dels nens i el dels grans... Ja hem passat el diafragma, de manera que aviat arribarem a un lloc molt simpàtic. Vegi, ara que s’obre la porta del nostre ascensor, se’ns presenta l’estómac... Vol baixar aquí? Com pot veure, és un modern restaurant en què se serveixen dietes d’arreu del món’.

El plantejament de les imatges “externes” que actuen sobre la representació interna té una expressió millor en l’experiència d’“El miner”.

“Crido amb totes les meves forces, el sòl cedeix i m’arrossega mentre s’esfondra. Una forta tibada a la cintura coincideix amb l’aturada sobtada de la caiguda. Quedo suspès de la corda com un absurd pèndol de fang. La meva cursa s’ha aturat molt a prop d’un terra encatifat. Ara veig, en un ambient il·luminat, una sala elegant en la qual distingeixo una mena de laboratori i enormes biblioteques. Però la urgència de la situació fa que m’ocupi de com sortir-ne. Amb la mà esquerra ajusto la corda tensa i amb l’altra deixo anar la sivella que me la subjecta a la cintura. Després caic suaument sobre la catifa.

‘Quina educació, amic! Quina educació!’, diu una veu aflautada. Giro sobre els meus peus i quedo paralytitzat. Al davant tinc un homenet de, potser, seixanta centímetres d’alçada. Descartant les seves orelles, lleugerament punxegudes, es podria dir que és molt proporcionat. Va vestit de colors alegres, però amb un inconfusible estil de miner. Em sento entre ridícul i desolat quan m’ofereix un còctel. De tota manera em reconforto bevent-me’l sense parpellejar.

L’homenet ajunta les mans i les acosta al davant de la boca a manera de botzina. Després emet un so burleta. Li pregunto què significa aquesta burla i em respon que gràcies a ella la meva digestió millorarà en el futur. El personatge segueix explicant que la corda que m’apressava la cintura i l’abdomen en la caiguda, ha fet molt bona feina. Per acabar els seus estranys comentaris, em pregunta si té cap significat per a mi la frase: ‘Vostè es troba en les entranyes de la terra’. Responc que és una manera figurada de dir les coses, però ell replica que, en aquest cas, es tracta d’una gran veritat. Llavors, afegeix: ‘Vostè és en les seves pròpies entranyes. Quan alguna cosa va malament a les vísceres, les persones pensen coses extraviades. Alhora, els pensaments negatius perjudiquen les vísceres. Així és que d’ara endavant, vostè tindrà cura d’aquest assumpte. Si no ho fa, em posaré a caminar i vostè sentirà un fort pessigolleig i tota mena de molèsties internes... Tinc alguns col·legues que s’ocupen d’altres parts, com els pulmons, el cor, etc.’. Dit això, l’homenet comença a caminar per les parets i el sostre, alhora que registro tensions en la zona abdominal, el fetge i els ronyons.

Després, em llança un raig d’aigua amb una mànega d’or i em neteja amb cura el fang. Quedo eixut a l’instant. M’estiro a un ampli sofà i començo a relaxar-me. L’homenet passa una escombreta, rítmicament, pel meu abdomen i la meva cintura, i aconsegueix una relaxació notable en aquelles zones. Compréc que en alleugerir-se els malestars de l’estómac, fetge o ronyons, canvien les meves idees i sentiments.

Percebo una vibració. Sento que m’elevo. Sóc al muntacàrregues pujant cap a la superfície de la terra, cap al món exterior”.

En aquesta experiència, l’homenet ens ha resultat un veritable expert de la teoria de la imatge cenestèsica. Per descomptat, no ens ha dit com es pot connectar una imatge amb l’intracòs i actuar-hi.

Anteriorment hem vist, amb alguna dificultat, que la percepció d’objectes externs servia de base a l’elaboració de la imatge i que aquesta ens permetia presentar de nou allò presentat prèviament als sentits. També hem vist que en la representació es produeixen variacions d’emplaçament, de perspectiva de la “mirada” de l’observador respecte a una escena donada i ens preguntàvem per la connexió entre la cosa percebuda enfront d’un objecte desagradable i les nostres reaccions internes. Ara estem discorrent sobre sensacions de l’intracòs que serveixen de base a representacions també “internes”. Així doncs, som plens de preguntes sense respostes exhaustives i temo que així de truncat ha de quedar el nostre desenvolupament. De totes maneres, voldria afegir algunes consideracions.

Mentre se segueixi considerant la imatge com una simple còpia de la percepció, mentre se segueixi creient que la consciència en general manté una actitud passiva enfront del món i que hi respon com a reflex, no podrem respondre ni a les preguntes anteriors ni a d’altres, fonamentals de debò.

Per a nosaltres la imatge és una forma activa de situar-se la consciència (com a estructura) en-el-món. La consciència pot actuar sobre el propi cos, i el cos en-el-món donada la intencionalitat que es dirigeix fora de si i no respon simplement a un *per a si* o a un *en si* natural, reflex i mecànic. La imatge actua en una estructura espaciotemporal i en una “espacialitat” interna que anomenem, justament, “espai de representació”. Les diferents i complexes funcions amb què compleix la imatge depenen, en general, de la posició que assumeix en aquesta espacialitat. La justificació plena d'això que afirmem exigeix la comprensió de la nostra teoria de la consciència i, per això, remetem al nostre treball sobre *Psicologia de la imatge*. Però si mitjançant aquests “*divertimentos* literaris”, com diu el nostre comentarista, si mitjançant aquestes narracions o contes, hem pogut fer veure l'aspecte aplicat d'una concepció molt vasta, no hem faltat a la promesa feta al començament de la nostra explicació, quan hem dit que anàvem a ocupar-nos d'aquest escrit, d'aquestes *Experiències guiades*, no des del punt de vista literari sinó des de les idees que donen lloc a aquesta expressió literària.

Res més, moltes gràcies.

HUMANITZAR LA TERRA

Centre Escandinau. Reykjavík, Islàndia. 13 de novembre de 1989

Aquest treball, *Humanitzar la Terra*, és en realitat un conjunt de tres llibres. El primer, *La mirada interna*, va ser conclòs el 1972 i corregit el 1988. El segon, *El paisatge intern*, es va acabar el 1981 i va sofrir algunes modificacions el 1988. Finalment, *El paisatge humà* va ser redactat el 1988. Es tracta, doncs, de tres produccions d'èpoques diferents que guarden distints tipus de relació entre si, com veurem després. A més, tenen continuïtat de desenvolupament; són posades en seqüència. Ara com ara, voldria que se'm permetés considerar aquesta obra des del punt de vista formal.

Es tracta de tres llibres escrits en prosa poètica, dividits en capítols que al seu torn es desglossen en paràgrafs. Aquesta segmentació paragràfica, unida a l'estil apel·latiu, tan freqüentment usat, i a alguns dels temes tractats, han fet que alguns crítics situessin l'obra dins del gènere de la literatura mística. Per descomptat, no em desagradava tal classificació, però crec que no n'hi ha prou amb els elements esmentats.

El primer criteri usat per la crítica, el de la segmentació paragràfica, el de les sentències numerades, és comú a nombroses produccions de la literatura mística, així ho veiem en els versicles bíblics o en les sures alcoràniques o en els Yasna i els Fargard de l'*Avesta* o, finalment, en els *Upanishad*. Però hem de convenir que així com altres produccions del gènere s'aparten d'aquest ordenament, moltes obres de caràcter legal presenten aquestes característiques. En efecte, els codis civils, penals, de procediments, etc., estan redactats en seccions, títols, articles, incisos, i anar seguint. Una cosa semblant ocorre avui amb produccions que provenen del camp de les matemàtiques i de la lògica. Qui consulti els *Principia* de Russell o el *Tractatus* de Wittgenstein convindrà amb nosaltres que no es tracta, precisament, d'obres místiques.

Examinem el segon criteri, el de la funció apel·lativa del discurs formalitzat en oracions imperatives (a diferència de les declaratives), que no poden ser sotmeses a prova de veritat. Això succeeix freqüentment en moltes obres de la literatura religiosa, però també en d'altres que no ho són. D'altra banda, les sentències no estan tractades només de manera imperativa sinó que, molt freqüentment, es discorre i s'atorga oportunitat al lector perquè compari la validesa del que s'enuncia amb la seva pròpia experiència. Vull dir amb això que si, el·lípticament, s'està classificant aquesta obra com a "mística" i en realitat es vol dir que es tracta d'una obra "dogmàtica", els criteris emprats no són els adequats.

El tercer criteri, el d'algun dels temes tractats, sembla establir vincles amb la religió. En efecte, assumptes com "la fe", "la meditació", "el sentit de la vida", etc., han estat tractats per les religions, però també per pensadors i poetes preocupats per qüestions fonamentals de l'ésser humà en tant que aquest es troba amb problemes en el seu existir quotidià.

També s'ha dit que aquesta producció és de caràcter filosòfic, però qualsevol que s'endinsi a les seves pàgines veurà que no s'assembla en res a un text d'aquest tipus i molt menys a un tractat ordenat amb rigor sistemàtic. *El paisatge humà*, tercer llibre d'aquesta obra, és el que indueix amb més força a aquest error de classificació. També, s'hi ha vist un escrit sociològic o psicològic quan en realitat tot això ha estat molt lluny de la intenció de l'autor. El que no podem negar és que al llarg de tota l'obra es llisquen apreciacions que cauen dins de l'àmbit d'aquestes disciplines. No podria ser d'una altra manera quan s'està tractant de presentar situacions en què es desenvolupa la vida humana. Així és que dir que alguns temes són tractats amb una òptica psicològica, sociològica, filosòfica o mística seria del tot acceptable i ho admito ara mateix. No sembla correcte, però, classificar l'obra com específica de qualsevol de les formes esmentades.

En definitiva, em sentiria reconfortat si simplement es digués que aquest treball està realitzat sense pensar en enquadraments ajustats i que destaca els temes més generals, més amplis, amb què es troba una persona al llarg de la seva vida. I, si se m'exigís una mena de definició, diria que es tracta d'una obra de pensament sobre la vida humana tractada en estil de prosa poètica. Acabada aquesta breu discussió entorn de qüestions formals, entrarem en matèria.

El primer llibre, titulat *La mirada interna*, tracta sobre el sentit de la vida. El tema principal que s'estudia és l'estat de contradicció i s'aclareix que el registre que es té de la contradicció en la vida és el sofriment; que la superació del sofriment mental és possible en la mesura que s'orienti la pròpia vida en accions no contradictòries i que aquestes accions són aquelles que van més enllà d'allò que és

personal i es dirigeixen positivament a altres persones. En resum: *La mirada interna* parla de la superació del sofriment mental llançada cap al món social, el món de les altres persones sempre que aquesta acció sigui registrada com no contradictòria. El text d'aquest llibre es fa una miqueta fosc per la gran quantitat d'al·legories i símbols que apareixen en forma de camins, estatges i paisatges estranys pels quals va passant una persona d'acord amb la situació que li toca viure en la seva vida. Una de les al·legories més importants és la de l'arbre, aquell vell arbre de la vida que apareix en la càbala, o en les llegendes de creació dels aborígens makiritare que professen el culte yekuana en les selves amazòniques. És l'arbre del món que connecta el cel i la terra i que en la vostra *Völuspá* islandesa és l'Yggdrasil... Així, en aquest llibre hi ha una espècie de plànol, de mapa dels estats interns, en els quals es troba una persona en un moment donat de la seva vida. Els estats de confusió, de venjança, de desesperança, apareixen al·legoritzats en les posicions de camins i estatges que es recorren en l'"Yggdrasil" de *La mirada interna*, però també s'hi troben les sortides de les situacions contradictòries, l'esperança, el futur, l'alegria, en suma: l'estat d'unitat o de no contradicció. En aquest llibre trobem també una part dedicada als Principis d'acció vàlida. Són un conjunt de recomanacions o dites per recordar certes lleis de comportament que contribueixen a assolir una vida amb unitat i sentit. Els Principis no escapen a l'estil al·legòric de tot aquest llibre i prenen un caràcter metafòric del qual cito alguns exemples: "Si per a tu estan bé el dia i la nit, l'estiu i l'hivern, has superat les contradiccions"; "No t'oposis a una gran força. Retrocedeix fins que aquella es debiliti, llavors avança amb resolució". Trobem recomanacions d'aquest tipus, per exemple, en els *Hávamál*, quan es diu: "L'home amb tacte ha de saber mesurar la seva força; quan hi ha valents no es pot contra tots"... Els Principis són, en realitat, espècies de lleis de comportament però que no estan pensades com a prescripcions de tipus moral o jurídic, sinó com a constants de forces que actuen en acció o reacció segons sigui la ubicació de qui actua.

El segon llibre, *El paisatge intern*, continua en l'estil del precedent i ja posa menys èmfasi en les al·legories i en els símbols. La descripció es va externalitzant cap al món dels valors culturals i amb referències cada vegada més decidides cap al camp social. En el començament d'aquest segon llibre es llegeix: "Salta per sobre del teu sofriment i no creixerà l'abisme sinó la vida que hi ha dins teu. No hi ha passió, ni idea, ni acte humà que es desentengui de l'abisme. Per tant, tractem l'única cosa que mereix ser tractada: l'abisme i allò que el sobrepassa". Aquest plantejament aparentment dualista, posa en evidència les preocupacions fonamentals sobre el "creixement de la vida" i l'anihilació de la vida. L'anihilació sembla prendre una certa substancialitat en designar-la com a "abisme", però no es tracta sinó d'una llicència poètica en la qual el sol esment de nihilització de l'ésser o "esborrament" de l'ésser, com proposaria Heidegger, provocaria una fractura d'estil irreparable. No estem doncs parlant d'"abisme" en termes de substància sinó d'anihilament o enfosquiment del sentit en la vida humana. Queda clar que el primer efecte dualista desapareix en comprendre el concepte d'abisme com no ser, com no vida i no com a entitat en si. Es va escollir el concepte d'"abisme" per les implicacions psicològiques que té, ja que suscita registres interns del tipus del vertigen associats a una sensació contradictòria d'atracció i rebuig. Aquesta atracció del no-res que venç en el suïcidi o en l'embriagadora fúria destructiva i que mobilitza el nihilisme d'un individu, d'un grup o d'una civilització. Aquí no s'està tractant l'angoixa com en Kierkegaard o la nàusea com en Sartre, en el sentit d'una desintegració passiva del sentit o com una cruïlla de l'elecció, sinó el vertigen i l'atracció del no-res com a activitat cap a la destrucció. Com una espècie de motor d'esdeveniments personals i socials que disputen amb la vida la preeminència i el poder. Així doncs, si en l'ésser humà existeix la llibertat d'escollir, llavors és possible modificar aquelles condicions que es prenuncien catastròfiques en el seu desenvolupament mecànic. Si, per contra, la llibertat humana és només un mite pietós, no importarà què decideixin els individus i els pobles, ja que els esdeveniments hauran de desenvolupar-se cap al creixement de la vida, simplement i mecànicament, o bé tot anirà cap a la catàstrofe, cap al no-res, cap al sense-sentit.

En aquest llibre s'afirma la llibertat de la vida humana, llibertat entre condicions, però llibertat al capdavant. Encara més, es diu que el seu sentit és per essència llibertat i que aquesta llibertat rebutja l'absurd i allò "establert" encara que allò establert sigui la naturalesa mateixa. És aquesta lluita contra l'establert, contra el dolor i el sofriment, contra les adversitats que la naturalesa ha posat a l'ésser humà, el que ha permès el desenvolupament de la societat i la civilització. De manera que la vida humana no ha crescut gràcies al dolor i el sofriment sinó, al contrari, s'ha proveït per vèncer-los. La decisió d'ampliar la llibertat no queda ja limitada a l'individu, ja que aquest no té una naturalesa fixa sinó una dinàmica històrica i social i, per això, l'individu ha de responsabilitzar-se i actuar per la societat i per tots els éssers humans. D'acord amb això, en el capítol VII es diu: "Anomenador de mil noms, donador de sentit, transformador del món... Els teus pares i els pares dels teus pares es continuen en tu. No ets un bòlid que cau, sinó una sageta brillant que vola cap als cels. Ets el sentit del món i quan aclareixes el teu sentit il·lumines la Terra. Quan perds el teu sentit, la Terra s'enfosqueix i l'abisme s'obre". I més endavant: "Et diré quin és el sentit de la teva vida aquí: humanitzar la Terra. Què és humanitzar la Terra? És superar el dolor i el sofriment, és aprendre sense límit, és estimar la realitat que

construeixes... No acompliràs la teva missió si no poses les teves forces en superar el dolor i el sofriment en aquells que t'envolten. I si aconseguixes que, alhora, ells emprenguin la tasca d'humanitzar el món, obriràs el seu destí cap a una vida nova”.

En resum, *El paisatge intern* tracta sobre el sentit de la vida amb referència a la lluita contra el nihilisme a l'interior de cada ésser humà i en la vida social i exhorta al fet que aquesta vida es converteixi en activitat i militància al servei de la humanització del món. Com pot comprendre's, en aquest llibre no es parla de solucions simplement personals, ja que aquestes no existeixen en un món social i històric. Els qui pensen que els seus problemes personals poden ser solucionats amb una mena d'introspecció o tècnica psicològica cometen un gran error perquè és l'acció cap al món i cap a les altres persones, per descomptat l'acció amb sentit, la que permet sortir cap a totes les solucions. I si es digués que una tècnica psicològica pot tenir utilitat, sembla respondre's en el llibre que el seu benefici solament podrà ser mesurat en la perspectiva de l'acció cap al món, en la perspectiva de considerar-la una eina auxiliar de l'acció coherent. Finalment, aquest escrit tracta el problema del temps i ho fa d'una manera al·legoritzada. És el temps el que apareix en la seva temporalitat real, actuant simultàniament i no com pretenen la percepció ingènua o nombroses teories filosòfiques en les quals el passat, el present i el futur no tenen estructura, sinó que són una successió d'instantos que flueixen en un infinit cap “enrere” i cap “endavant” sense tocar-se entre si com a instantos. En el llibre, el temps vivencial és presentat com una estructura en la qual actuen simultàniament tot el que m'ha ocorregut en la vida, tant com el que en aquest instant m'ocorre i també el que em succeirà com a possibilitat, com a projecte en termini més o menys previsible. Si bé aquest futur se m'apareix com “encara no” està determinant el meu present d'acord amb el projecte que llanci des del meu ara, des del meu “en aquest moment”. La idea del temps com a estructura, i no com a simple successió d'instantos independents, és una intuïció que l'ésser humà ha tingut des d'antic, encara que l'hagi desenvolupat sobre la base de mites i llegendes. Així llegim en la vostra *Edda Major* en *La visió de l'Endevina*, paràgraf 19 i 20: “... Jo sé que es rega un freixe sagrat, l'alt Yggdrasil, amb llim blanc... Venien d'allà dones molt sàvies, tres, de les aigües que són sota l'arbre: una es deia Urd, l'altra Verdandi –la seva taula escrivia–, Skuld la tercera. Regien els destins dels éssers humans, donaven als homes la seva sort”. Així, el passat, el present i el futur no són successions d'instantos sinó determinants estructurals de situació. Bé, en *El paisatge intern* llegim: “Estranyes trobades aquestes en què l'ancià sofreix pel curt futur i es refugia en el seu llarg passat. L'home pateix per la seva situació actual i cerca abríc en allò que va passar o en allò que haurà de succeir segons s'ho ajusti pel davant o pel darrere. I el jove sofreix perquè un passat curt mossega els seus talons i impulsa la seva fugida cap a un futur llarg. No obstant això, reconec en el rostre dels tres el meu propi rostre i em sembla advertir que tot ésser humà, sigui quina sigui la seva edat, pot transitar per aquests temps i veure-hi fantasmes que no existeixen. O és que existeix avui aquella ofensa de la meva joventut? O existeix avui la meva vellesa? O nia avui, en aquesta foscor, la meva mort? Tot sofriment es llisca per record, per imaginació o per allò que es percep. Però gràcies a aquestes tres vies, existeix el pensament i l'afecte i el quefer humà. Ha de ser, llavors, que si aquestes vies són necessàries, també són conductes de destrucció si el sofriment les contamina”.

El tercer llibre, *El paisatge humà*, és dedicat en els seus primers capítols a esclarir els significats de paisatge i de mirada que es refereix a aquest paisatge, qüestionant la forma de mirar el món i d'apreciar els valors establerts. Hi ha, en aquest treball, una revisió sobre el significat del propi cos i sobre el cos dels altres, sobre la subjectivitat i sobre el fenomen curiós d'apropiació de la subjectivitat de l'altre. Conseqüentment, es desenvolupa un estudi fragmentat en capítols sobre la intenció: la intenció en l'educació; en el relat que es fa de la Història; en les ideologies; en la violència; en la Llei; en l'Estat i en la Religió. Aquest no és un llibre, com s'ha dit, simplement contestatari perquè proposa nous models respecte a cada tema que critica. El paisatge humà tracta de fonamentar l'acció en el món i reorienta significats i interpretacions sobre valors i institucions que semblaven definitivament acceptades. Pel que fa al concepte de “paisatge” diré que es constitueix en peça fonamental del nostre sistema de pensament com després s'ha vist en altres produccions com *Psicologia de la imatge* i també en *Discussions historiològiques*. No obstant això, en el llibre que estem comentant la idea de “paisatge” està més modestament explicada i dins del context de l'obra que apareix sense les pretensions del pensar rigorós. Així doncs, es diu: “Paisatge extern és el que percebem de les coses; paisatge intern és el que en tamisem amb el sedàs del nostre món intern. Aquests paisatges són un i constitueixen la nostra visió indissoluble de la realitat”. Ningú millor que vosaltres, islandesos, per comprendre aquestes idees. Si bé l'ésser humà es troba sempre en un paisatge, no per això té consciència de tal cosa. Però quan el món en què un viu es presenta com el contrast màxim, com la contradicció impossible de sostenir, com l'equilibri inestable per excel·lència, el paisatge es converteix en una dada viva de la realitat. Els habitants dels deserts immensos o de les planes infinites tenen en comú que el seu horitzó comunica allà, en la distància, la terra amb els cels en una seqüència en què al final no se sap què és la terra i què el cel... només la buida continuïtat apareix davant els ulls. Però hi ha altres llocs on xoca el màxim gel amb el màxim foc, la glacera amb el volcà, l'illa amb el mar que l'envolta. On les aigües, a

més, irrompen impulsades furiosament des de la terra en el guèiser cap al cel. On tot és contrast, tot és finitud, l'ull es dirigeix a consultar els estels immòbils tot buscant el seu descans. I, llavors, els cels mateixos comencen a moure's, els déus dansen i canvien de forma i de color en aurores boreals gegantines. I l'ull finit es replega sobre si i genera somnis de mons harmoniosos, somnis eterns, somnis que canten històries de mons que han marxat en l'esperança del món per venir. Per això crec que aquests llocs són paisatges on tot habitant és un poeta que no es reconeix a si mateix com a tal; on tot habitant és un viatger que porta la seva visió a altres llocs. Així les coses, en una altra mesura i amb una altra conformació, tot ésser humà té una mica d'illenc, perquè el seu paisatge original sempre s'imposa a la seva visió perceptiva, perquè tots nosaltres veiem no solament el que està aquí davant sinó que les nostres comparacions i àdhuc el descobriment d'allò que és nou el fem des d'allò que ja hem conegut abans. D'aquesta manera, somiem en veure les coses i les prenem després com si fossin la realitat mateixa.

Però el concepte té més amplitud, ja que el paisatge no és, solament, el natural que apareix davant els ulls sinó també l'humà, el social. Per cert que cada persona interpreta les altres des de la seva pròpia biografia i posa en allò que és aliè més del que percep. D'acord amb això, mai veiem de la realitat de l'altre el que l'altre és en si, sinó que tenim de l'altre un esquema, una interpretació sorgida del nostre paisatge intern. El paisatge intern se superposa a l'extern que no solament és natural sinó social i humà. Clarament ocorre que la societat canvia i que les generacions se succeeixen i, llavors, quan a una generació li toca actuar ho fa tractant d'imposar valors i interpretacions formades en una altra època. Les coses van relativament bé en moments històrics estables, però en moments com l'actual, de gran dinàmica, la distància generacional s'accentua al mateix temps que el món canvia sota els nostres peus. On anirà la nostra mirada? Què hem d'aprendre a veure? No és estrany que en aquests dies es popularitzi la idea de "dirigir-nos a una nova forma de pensar". Avui cal pensar ràpidament perquè tot va més de pressa i el que creïem fins ahir com si fos una realitat immutable, avui ja no ho és. Així doncs, amics, ja no podem pensar des del nostre paisatge si aquest no es dinamitza i universalitza, si no es fa vàlid per a tots els éssers humans. Hem de comprendre que els conceptes de "paisatge" i de "mirada" poden servir-nos per avançar cap a aquesta anunciada "nova forma de pensar" que aquest procés de mundialització creixentment accelerat està exigint.

Però tornant al tercer llibre, *El paisatge humà*, direm que els temes de les institucions, la Llei i l'Estat es tornen rellevants i que en la formació del paisatge humà, l'educació rebuda, les ideologies vigents i la concepció del moment històric en què es viu són factors dignes de ser tinguts en compte. De tot això es parla en aquest tercer llibre, no simplement per criticar els seus aspectes nocius sinó, sobretot, per proposar una forma especial d'observar-los, per ajudar la mirada a buscar altres objectes, per aprendre a veure d'una manera nova.

Per concloure aquests comentaris afegiré que els tres llibres que formen el cos d'*Humanitzar la Terra* són tres moments posats en seqüència que van des de la interioritat més profunda, des del món dels somnis i els símbols, cap als paisatges extern i humà. Es tracta d'un recorregut, d'un lliscament del punt de vista que comença en el més íntim i personal i conclou en obertura al món interpersonal, social i històric.

Res més. Moltes gràcies.

CONTRIBUCIONS AL PENSAMENT

Centro Cultural San Martín. Buenos Aires, Argentina. 4 d'octubre de 1990

Comentar el llibre que s'acaba d'editar, *Contribucions al pensament*, sembla una tasca una mica tècnica i si aquest és el tractament exigint pel present material, hem d'aclarir que mirarem de fer una presentació on ressaltin els nusos principals de l'escrit, sense arribar a rigorismes excessius. Aquesta serà, a més, una exposició breu.

Com sabem, aquest llibre consta de dos assaigs reflexius al voltant de temes que aparentment s'emmarquen dins la Psicologia i la Historiografia segons revelen els seus títols respectius: *Psicologia de la imatge* i *Discussions historiogràfiques*. Però ja es veurà com ambdós estudis s'entrellacen i apunten cap al mateix objectiu, que és fixar les bases per a la construcció d'una teoria general de l'acció humana, ara com ara no prou fonamentada. Quan parlem d'una teoria de l'acció, no només estem plantejant la comprensió del treball humà com ho fa la praxeologia de Kotarbiński, Skolimowski o en general l'escola polonesa que, per cert, té el mèrit d'haver desenvolupat el tema *in extenso*. Nosaltres ens dirigim més aviat a la comprensió del fenomen de l'origen de l'acció, del seu significat i del seu sentit. Per descomptat, es podrà objectar que l'acció humana no requereix cap justificació teòrica; que l'acció és antípoda de la teoria; que les urgències del moment són a més pràctiques; que els resultats de l'acció es mesuren en termes d'assoliments concrets i que, finalment, aquest no és moment de teories ni d'ideologies, ja que aquestes han demostrat el seu fracàs i esfondrament definitiu i han deixat per fi el pas lliure a la realitat concreta, pas que s'ha de redreçar cap a l'elecció de les circumstàncies més adequades per a l'assoliment de l'acció eficaç.

El desgavell d'objeccions anteriors mostra un rerefons pragmàtic indubtable que, com sabem, s'exhibeix quotidianament com una activitat anti-ideològica que sotmet el valor de la seva prova a la realitat mateixa. Però els defensors d'aquesta actitud no ens diuen res sobre quina cosa és aquella realitat que esmenten, ni entre quins paràmetres s'emplaça l'acció per tal de ser mesurada com "eficaç". Perquè si el concepte de "realitat" resta reduït a la basta comprovació perceptiva, ens mantenim dins la superstició que la ciència desmenteix a cada pas del seu desenvolupament. I si s'esmenta l'"eficàcia de l'acció" serà bo, com a mínim, establir si el seu suposat èxit es mesura en termes immediats i conclou en el fet mateix, o si les seves conseqüències continuen desenvolupant-se encara que l'acció hagi acabat. Perquè si diem el primer, no s'adverteix com una acció es pot connectar amb una altra, de manera que resta camp lliure a la incoherència o la contradicció entre l'acció d'un moment B respecte de l'acció del moment A. Si, en canvi, hi ha conseqüències de l'acció, és clar que en un moment A aquesta pot ser reeixida i en un moment B deixar de ser-ho. Així doncs, aquesta ideologia que pretén no ser-ho, ha de ser contestada a manera de digressió, fins i tot a risc d'una caiguda de nivell expositiu, perquè àdhuc sent escàs el seu valor argumental, ha assolit un cert emplaçament com a creença pública, cosa que fa generar reaccions desfavorables enfront de tot plantejament com el que nosaltres presentem.

Per la nostra part, apreciem el valor de les formulacions teòriques al voltant del problema de l'acció i emmarquem la nostra concepció dins de les postures ideològiques, entenent per "ideologia" tot conjunt de pensament, científic o no, que s'articula en sistema d'interpretació d'una determinada realitat. I des d'un altre angle, rescatem per a nosaltres una total independència respecte de les teories que, nascudes el segle passat, han demostrat el seu fracàs no només pràctic sinó, sobretot, teòric. Així doncs, l'esfondrament de les ideologies vuitcentistes no disminueix en res, més aviat el contrari, les noves concepcions que avui són en procés de gestació. A més, diem que tant "la fi de les Ideologies" preconitzada per Daniel Bell a la dècada dels 60 i "la fi de la Història" anunciada fa poc per Fukuyama, responen a una percepció antiquada perquè tendeixen a tancar un debat que en termes ideològics es va esgotar a la dècada dels 50, per descomptat molt abans que algunes espectacularitats polítiques actuals sobresaltessin els qui van advertir amb retard el pas de la Història, hipnotitzats com estaven amb els supòsits de l'èxit pràctic. Així és que aquest pragmatisme anyenc, les arrels del qual les trobem al Metaphysical Club de Boston cap al 1870 i que James i Peirce van exposar amb la modèstia intel·lectual que els caracteritzava, també va fracassar en termes ideològics fa molt de temps, i ara només resta veure les espectacularitats que han d'acabar amb els supòsits de "la fi de la Història" i de "la fi de les Ideologies".

Aclarit l'objectiu que planteja aquest llibre, és a dir, fixar les bases per a la construcció d'una teoria general de l'acció humana, anirem als punts més importants del primer treball titulat *Psicologia de la imatge*. En ell es tracta de fonamentar una hipòtesi segons la qual, la consciència no és producte ni

reflex de l'acció del medi, sinó que pren les condicions que aquest imposa i acaba per construir una imatge o conjunt d'imatges capaç de mobilitzar l'acció cap al món i amb això modificar-lo. El productor de l'acció es modifica amb ella i en retroalimentació contínua s'evidencia una estructura subjecte-món i no dos termes separats que, ocasionalment, interactuen. Així doncs, quan parlem de "consciència" ho fem d'acord simplement amb l'enfocament psicològic que imposa el tema de la imatge, però alhora entenem la consciència com el moment de la interioritat en l'obertura de la vida humana en-el-món. D'acord amb l'anterior, s'ha de comprendre aquest terme en el context de l'existència concreta i no separat d'ella, com s'acostuma a fer en els diferents corrents psicologistes. En el treball que esmentem, és una peça important la determinació dels fenòmens de representació amb referència a l'espacialitat, precisament perquè és gràcies a això que el cos humà es pot desplaçar i, finalment, actuar en el món de la manera que li és característica. Si en tinguéssim prou amb l'explicació reflexològica, tindriem, en part, solucionat el problema, però vet aquí que la resposta diferida enfront dels estímuls, la resposta postergada necessita una comprensió més àmplia. I si parlem d'una elaboració en la qual el subjecte arriba a la conclusió d'operar en una direcció i no en una altra, se'ns dilueix tant el concepte de reflex, que finalment no explica res.

Per a l'estudi de la consciència convertida en conducta, cerquem antecedents i trobem diversos estudiosos i pensadors, entre els quals sobresurt Descartes, que en una singular epístola enviada a Cristina de Suècia, parla del punt d'unió entre pensament i mobilitat del cos. Quasi tres-cents anys després, Brentano introdueix en la Psicologia el concepte d'intencionalitat, que en el seu moment havia rescatat l'escolàstica quan comentava Aristòtil. Però és amb Husserl quan l'estudi de la intencionalitat es fa exhaustiu, particularment en les seves *Idees relatives a una fenomenologia pura i a una filosofia fenomenològica*. Aquest autor, en posar en dubte les dades del món extern i àdhuc les del món intern, seguint la millor tradició de la reflexió estricta, obre el camí de la independència del pensar respecte de la materialitat dels fenòmens, pensar que fins a aquell moment es trobava asfixiat en la pinça que, d'una banda, representava l'idealisme absolut hegelianista i, d'altra banda, les ciències físiconaturals, aleshores en ràpid procés de desenvolupament. Husserl no es quedarà en el simple estudi de la dada hilètica, material, sinó que produirà una reducció eidètica, a partir de la qual ja no es podrà tornar enrere. Amb referència a l'espacialitat de la representació en general, caldrà considerar-la com una forma en què els continguts no poden ser independents. Amb diferent amplitud comprovarà que en tota imatge visual, el color no és independent de l'extensió. I aquest punt és d'importància capital, perquè instal·la la forma de l'extensió com a condició de tota representació. Nosaltres prenem aquesta afirmació com la base teòrica de la formulació de la hipòtesi de l'espai de representació.

Tanmateix, tot això requereix algunes explicacions auxiliars que considerarem molt per sobre. En primer lloc, haurem d'entendre la sensació com el registre que s'obté en la detecció d'un estímul provinent del medi extern o intern i que fa variar el to de treball del sentit afectat. D'altra banda, comprendrem la percepció com una estructuració de sensacions efectuada per la consciència, referida a un sentit o a un conjunt d'ells. Sabem que en la sensació més elemental, existeix un fenomen d'estructuració, però concedirem a la Psicologia clàssica una aproximació al nostre tema i no discutirem excessivament les definicions anteriors. Finalment, direm de la imatge que es tracta d'una representació estructurada i formalitzada de les sensacions o percepcions que provenen o han vingut del medi extern o intern i que, precisament per l'estructuració que efectuen, no es poden considerar com meres "còpies" passives de les sensacions, segons va creure la Psicologia ingènua.

En una discussió amb la Psicologia atomista, arribem a la conclusió que tant les sensacions, com les percepcions i les imatges, són formes de consciència i que seria més correcte parlar de "consciència de la sensació, consciència de la percepció i consciència de la imatge" i per a això no necessitem situar-nos en actitud aperceptiva. El que es vol dir és que la consciència modifica la seva manera d'estar, que aquesta és només una manera "d'estar", per exemple, "emocionada", "expectant", etc. D'acord amb la idea d'intencionalitat, és clar que no hi ha consciència sinó de quelcom i que aquest "quelcom" no pot escapar a l'espacialització del representar. Així com tota representació com a acte de consciència es refereix a un objecte representat i no es poden separar un de l'altre perquè formen estructura, el fet de representar qualsevol objecte involucra l'acte corresponent de consciència en la seva espacialitat. I per més que s'experimenti amb representacions externes, que tenen per base els cinc sentits clàssics, com amb les internes, que s'originen en la cenestèsia o la cinestèsia, sempre s'espacialitzarà. D'altra banda, així com l'espacialitat de la sensació i la percepció són referides a la ubicació en "indrets" del cos on s'allotgen els detectors sensorials, les re-presentacions corresponents segueixen el mateix camí. Representar, per exemple, un mal de queixal avui ja inexistent, és tractar de "recrear-lo" en un punt precís de la cavitat bucal i no en una cama. Això és clar i val per a totes les representacions. Però aquí és on sorgeix un dels problemes més interessants. La imatge pot modificar-se de tal manera que, recreant l'objecte original, l'acaba fent irrecognoscible. I aquesta "deformació" va ser considerada com un dels defectes fonamentals de la imatge segons la Psicologia ingènua. Per a ella la idea era clara: si

la imatge era una còpia simple de la sensació que servia a la memòria per poder recordar, és a dir, era un instrument d'allò que anomenaven "facultat de la memòria", tota deformació era quasi un pecat contra la "natura", que els psiquiatres de l'època ja van posar en un compromís, amb enèrgics tractaments quan alguns desafortunats s'excedien en la seva alteració de la realitat. Bromes a part, però, era evident que el naturalisme, i no podia ser de cap altra manera, envaïa la Psicologia com l'Art, la Política o l'Economia. Però vet aquí que aquest "defecte" de la imatge que fa que es deformi, es transformi i, finalment, es tradueixi (com en els somnis) d'una font sensorial a la localització en una altra font, mostra no només la plasticitat del fenomen sinó la seva extraordinària activitat. Es comprendrà que desenvolupar cada enunciat presentat cauria fora dels límits de la conferència, així doncs continuarem amb la idea inicial de mostrar els nusos més importants d'aquesta investigació. Entre d'altres, ens trobem amb el que mostra la imatge en actuar en diferents nivells de consciència i produir diferents abreaccions motrius, segons sigui la interiorització o exteriorització on aquesta s'acomodi. Per confirmar això, es comprova que una mateixa imatge que possibilita l'extensió de la mà en vigília, en ser internalitzada durant el somni, no mou aquest membre, excepte casos excepcionals de son alterat o de somnambulisme on la imatge tendeix a externalitzar-se en l'espai de representació. Fins i tot en vigília, un fort cop emocional fa, de vegades, que la imatge de fugida o repulsa s'internalitzi de tal manera que finalment el cos resti paralitzat. Inversament, en els estats alterats de consciència es pot comprovar com la projecció de les imatges, és a dir, les al·lucinacions, dinamitzen l'activitat corporal amb referència a fonts sensorials que estan traslocades i que tradueixen reelaboracions del món intern. Així doncs, la ubicació de la imatge en diferents posicions i profunditats de l'espai de representació, dispara l'activitat corporal. Però és convenient recordar que estem parlant d'imatges que tenen per base diferents grups de sentits, siguin externs o siguin interns, de manera que les imatges cenestèsiques, si actuen en la profunditat i emplaçament corresponent, provocaran abreaccions o somatitzacions a l'intracòs i les corresponents a la cinestèsia seran les que finalment actuïn sobre el cos des de "dins" per tal que aquest es posi en moviment. Però en quina direcció ho farà el cos, ja que la cinestèsia delata fenòmens d'interioritat? Ho farà seguint direccions que hauran de "traçar" altres representacions, que tenen els sentits externs per base sensorial. Inversament, en imaginar el meu braç estès cap endavant, comprovaré que per aquest sol fet no es mou, sinó que traçaré la direcció (segons comprova l'experimentació del canvi de tonicitat muscular) i el braç es mourà quan la imatge visual es tradueixi en cinestèsica.

Avançant una mica més, farem incursions en els temes de la naturalesa de l'espai de representació i en els conceptes de copresència, horitzó i paisatge en el sistema de representació. Res de nou no haurem d'afegir a l'esmentat en els paràgrafs 3 i 4 del capítol 3 de *Psicologia de la imatge*, excepte allò que es refereix a la conclusió final d'aquest treball:

"No hem parlat d'un espai de representació en si ni d'un quasi espai mental. Hem dit que la representació com a tal no pot independitzar-se de l'espacialitat sense afirmar per això que la representació ocupi un espai. És la forma de representació espacial la que tenim en compte. Ara bé, quan no esmentem una representació i parlem de l'espai de representació, és perquè estem considerant el conjunt de percepcions i imatges internes que donen el registre i el to corporal i de consciència en el qual em reconec com 'jo', en el qual em reconec com un 'continu', no obstant el fluir i el canvi que experimento. De manera que aquest 'espai de representació' és tal no perquè és un contenidor buit que s'ha d'omplir amb fenòmens de consciència, sinó perquè la seva naturalesa és representació i quan sobrevenen determinades imatges la consciència no pot sinó representar-les sota la forma d'extensió. Així, també podríem haver emfatitzat en l'aspecte material de la cosa representada, referint-nos a la substancialitat, sense per això parlar de la imatge en el sentit en què ho fan la Física o la Química. Ens referiríem, en aquest cas, a les dades hilètiques, a les dades materials que provenen de la materialitat de la sensació i no són la materialitat mateixa. I, per descomptat, a ningú no se li ocrerria pensar que la consciència té color, o que és un continent acolorit pel fet que les representacions visuals siguin presentades cromàticament. Subsisteix, no obstant això, una dificultat. Quan diem que l'espai de representació mostra diferents nivells i profunditats, és que estem parlant d'un espai volumètric, tridimensional, o és que l'estructura perceptiu representativa de la meva cenestèsia se'm presenta volumètricament? Sens dubte, es tracta del segon i és gràcies a això que les representacions poden aparèixer a dalt o a baix, a esquerra o a dreta i cap endavant o cap enrere, cap enfora o cap endins, i que la 'mirada' de l'observador de la representació se situa respecte de la imatge també en un emplaçament, en una perspectiva determinada. Podem considerar l'espai de representació com l'escena en la qual té lloc la representació, excloent-hi la 'mirada'. I, és clar, que en una escena es desenvolupa una estructura d'imatge que té o ha tingut nombroses fonts perceptives i percepcions d'anteriors imatges."

Per a cada estructura de representació, hi ha una infinitat d'alternatives que no es despleguen totalment, però que actuen en forma copresent i acompanyen les imatges que es manifesten en "l'escena". Per descomptat, aquí no estem parlant de continguts "manifestos" i "latents", ni de vies associatives que porten la imatge en una direcció o altra. Exemplifiquem-ho així: quan imagino un objecte de la meua habitació, encara que no estiguin presents en "escena" altres objectes del mateix àmbit, aquests acompanyen copresentment l'objecte representat; participen del mateix àmbit en el qual es troba l'objecte i gràcies a aquella regió en què estan inclosos altres objectes no presents, puc fer desfilar a voluntat uns i altres, sempre dins dels límits que emmarquen el que designo com "la meua habitació". De la mateixa manera, les regions s'estructuren unes amb altres no només com conjunts d'imatges, sinó d'expressions, significats i relacions. Puc diferenciar cada regió o conjunt de regions gràcies a "horitzons", una mena de límits que em donen ubicació mental i que, a més, em permeten el trasllat per temps i espais mentals diferents.

Quan percebo el món extern, quan m'hi moc quotidianament, no només el constitueixo per les representacions que em permeten reconèixer i actuar, sinó que el constitueixo a més per sistemes copresents de representació. Anomeno "paisatge" a aquella estructuració que faig del món i comprovo que la percepció del món és sempre reconeixement i interpretació d'una realitat d'acord amb el meu paisatge. Aquest món que prenc per la realitat mateixa és la meua pròpia biografia en acció, i aquesta acció de transformació que faig en el món és la meua pròpia transformació. I quan parlo del meu món intern, parlo també de la interpretació que en faig i de la transformació que hi efectuo.

Les distincions que hem fet fins aquí entre espai "intern" i espai "extern", basades en els registres de límit que posen les percepcions cenestesicotàctils, no es poden efectuar quan parlem d'aquesta globalitat de la consciència en el món, per la qual el món és el seu "paisatge" i el jo la seva "mirada". Aquesta manera de ser la consciència en el món és bàsicament una forma d'acció en perspectiva, i la referència espacial immediata és el propi cos, no només l'intracòs. Però el cos, en ser objecte del món és també objecte del paisatge i objecte de transformació. El cos acaba esdevenint pròtesi de la intencionalitat humana.

Si les imatges permeten reconèixer i actuar, a mesura que s'estructuri el paisatge en individus i pobles, segons com siguin les seves necessitats (o el que considerin les seves necessitats), així tendiran a transformar el món.

Per concloure aquests comentaris sobre *Psicologia de la imatge*, afegiré que en la configuració de tot paisatge actuen copresentment continguts tètics, espècies de creences o relacions entre creences que no es poden sostenir racionalment, que acompanyen cada formulació i cada acció i constitueixen la base sobre la qual s'assenta la vida humana en el seu desenvolupament.

Per tant, una futura teoria de l'acció haurà de comprendre com és possible des de la seva expressió més elemental, com és que l'activitat de l'ésser humà no és simple reflex de condicions i com és que aquesta acció, en transformar el món transforma també el seu productor. Les conclusions a què s'arribi no seran indiferents, com tampoc ho seran les direccions que s'escometin, no només des del punt de vista d'una ètica futura sinó des de la perspectiva de les possibilitats del progrés humà.

Hem de passar ara, ràpidament, a esmentar el segon assaig del present llibre.

Discussions historiològiques pretén estudiar els requisits previs necessaris que s'han de complir per a la fonamentació del que anomenem "Historiologia". Per tal de començar la discussió es posa en dubte que les designacions d'"Historiografia" o "Filosofia de la història" puguin seguir sent útils durant gaire temps més, perquè se les ha utilitzat amb significats tan diversos, que és molt difícil arribar a una determinació de l'objecte al qual es refereixen. El terme "Historiologia" va ser encunyat per Ortega allà pel 1928, en el seu escrit *La filosofia de la historia de Hegel y la historiología*. En una nota del nostre assaig citem Ortega quan diu: "És inacceptable en la historiografia i filologia actuals el desnivell que hi ha entre la precisió usada en obtenir o manejar les dades, i la imprecisió, encara més, la misèria intel·lectual en l'ús de les idees constructives. Contra aquest estat de les coses en el regne de la història s'aixeca la Historiologia. Va moguda pel convenciment que la història, com tota ciència empírica, ha de ser abans de tot una construcció i no un 'agregat'. (...) Amb la centèsima part de les dades que fa temps ja estan recollides i polides, n'hi havia prou per elaborar quelcom d'una planta científica molt més autèntica i substanciosa que tot el que, en efecte, ens presenten els llibres d'Història". (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor)

Seguint, doncs, aquest debat iniciat fa molt de temps, en el nostre assaig es parla d'Historiologia en el sentit de la interpretació i construcció d'una teoria coherent, on les dades històriques en si no es poden juxtaposar o manejar a la manera de simple "crònica" d'esdeveniments, sota pena de buidar de tot

significat el fet històric. La pretensió d'una Història (amb majúscula) aliena a tota interpretació és un contrasentit que ha invalidat nombrosos esforços de la Historiografia anterior.

En aquest treball s'estudia, des d'Heròdot en endavant, la visió del fet històric a partir de la introducció en la descripció del paisatge de l'historiador. D'aquesta manera s'adverteixen almenys quatre deformacions de l'òptica històrica. En primer lloc, la forma intencionada d'introducció del mateix moment en què viu l'historiador, per destacar o minimitzar fets d'acord amb la seva perspectiva. Aquest defecte s'observa en la presentació del relat i afecta la transmissió tant del fet com del mite, la llegenda, la religió o la literatura que serveixen com a font. El segon error és el de la manipulació de les fonts, que per la seva impostura no mereix més comentaris. El tercer correspon a la simplificació i l'estereotípia, que permet peraltar o desqualificar fets d'acord amb un model més o menys acceptat. És tal l'estalvi d'esforç amb què es manegen els productors i lectors d'aquestes obres, que acostumen a resultar de gran difusió tot i que de valor científic escàs. En aquests treballs, sovint se substitueix la informació veraç per "històries", per "enraonies" o informacions de segona mà. I pel que fa a la quarta deformació que hem anotat, es refereix a la "censura" que, de vegades, no només és posada en la ploma de l'historiador sinó en el cap del lector. Aquesta censura impedeix que nous punts de vista es difonguin correctament perquè el mateix moment històric, amb el seu repertori de creences, forma una barrera tal que només el temps, o bé esdeveniments dramàtics que desmenteixen allò comunament acceptat, permeten franquejar-la.

En aquestes *Discussions*, s'han vist en general les dificultats que hi ha per a l'apreciació dels esdeveniments mediats, però el nostre neguit creix en comprovar que fins i tot en el relat de la història immediata, la pròpia, la biogràfica, el subjecte s'explica a si mateix o explica a tercers, esdeveniments inexistents o francament deformats, tot això, a més, dins d'un sistema d'interpretació ineludible. Si això és així, què no haurà d'ocórrer respecte dels esdeveniments que no han estat viscuts per l'historiador i que formen part del que anomenem "història mediata". De totes maneres, l'anterior no ens porta necessàriament a l'escepticisme històric, gràcies al fet que hem reconegut la necessitat que la Historiologia sigui constructiva i que, per descomptat, compleixi amb certes condicions si és que ha de ser considerada com a ciència cabal.

Les *Discussions* continuen, però ara amb el que anomenem "concepcions de la Història sense el fonament temporal". Així comentem en el nostre treball, al capítol 2, paràgraf 1: *"En els nombrosos sistemes on apareix un rudiment d'Historiologia, tot l'esforç sembla apuntar a justificar la datació, el moment de calendari acceptat, esmicolant com van succeir, per què van succeir, o com haurien d'haver succeït les coses, sense considerar què és això del 'succeir', com és possible, en general, que quelcom succeeixi"*. Tots aquells que han emprès la construcció de veritables catedrals de la Filosofia de la Història, en la mesura que no han respost a la pregunta fonamental per la naturalesa de l'ocórrer, ens han presentat una Història de la datació civil acceptada, però sense la dimensió de la temporalitat, necessària per tal que sigui apreheua. En termes generals, observem que la concepció del temps que ha prevalgut és aquella pròpia de la percepció ingènua, en què els fets es desenvolupen sense estructuració i en successió, des d'un fenomen anterior a un de posterior, en seqüència lineal, on cada esdeveniment és "l'un al costat de l'altre" sense entendre's com és que un moment s'esdevé en un altre, sense aprehendre, en conclusió, la transformació íntima dels fets. Perquè dir que un esdeveniment va des d'un moment A cap a un B, i així fins a un moment N; des d'un passat, transitant per un present i projectant-se cap a un futur, només ens parla de la ubicació de l'observador en un temps de datació convencional, fent ressaltar la percepció del temps propi de l'historiador i, com a percepció que és, espaciant-lo cap a un "enrere" i cap a un "endavant", de la manera en què les agulles del rellotge espacialitzen el temps per tal de mostrar que transcorre. Comprendre això no ens ofereix dificultats després de saber que tota percepció i tota representació es donen en la forma "d'espai". Ara bé, per què hauria de transcórrer el temps des d'un enrere cap a un endavant i no, per exemple, en sentit invers, o a "salts" imprevisibles?. No es pot respondre amb un simple "perquè és així". Si cada "ara" és, "per ambdós costats", successió indeterminada d'instantos, s'arriba a la conclusió que el temps és infinit i en acceptar aquesta suposada "realitat", s'aparta la mirada de la finitud de qui mira i es transita per la vida amb la presència que el fer entre les coses és infinit, encara que copresentment se sàpiga que la vida té una terminació. D'aquesta manera, "les coses que cal fer" eludeixen la mort de cada instant, per això es "té" més o menys temps per a determinades coses, perquè "tenir" es refereix a les "coses" i el mateix transcórrer de la vida es converteix en cosa, es naturalitza.

La concepció naturalista del temps que han patit fins avui la Historiografia i la Filosofia de la Història reposa en la creença de la passivitat de l'ésser humà en la construcció del temps històric i amb això s'ha arribat a considerar la història humana com "reflex", epifenomen, o simple politja de transmissió d'esdeveniments naturals. I quan, en un salt aparent del fet natural al fet social, s'ha parlat del conjunt humà com a productor del fet històric, s'ha seguit arrossegant el naturalisme en què la societat s'ha "espacialitzat" dins d'una visió del temps ingènua.

Un pensar reflexiu estrictament ens porta a comprendre que en tot quefer humà els temps no se succeeixen “naturalment”, sinó que els instants passats, presents i futurs actuen constructivament, essent tan determinant allò esdevingut com a memòria i coneixement, com els projectes que es tracten d’assolir per l’acció actual. El fet que l’ésser humà no posseeixi una “naturalesa” com la té qualsevol objecte, el fet que la seva intenció tendeixi a superar les determinacions naturals, mostra la seva historicitat radical. És l’ésser humà qui es constitueix i es construeix en la seva acció-en-el-món i amb això dota de sentit el seu transcórrer i l’absurd de la naturalesa no intencional. La finitud, en termes de temps i espai és present com a primera condició absurda, sense sentit, que la naturalesa imposa a la vida humana amb registres clars de dolor i sofriment. La lluita contra aquest absurd, la superació del dolor i el sofriment, és la que proporciona sentit al llarg procés de la història.

No continuarem aquí el difícil i extens debat al voltant del problema de la temporalitat, del tema del cos humà i la seva transformació i del món natural com a pròtesi creixent de la societat, sinó que enunciaré els nusos principals que, a manera d’hipòtesi, se sostenen en el present assaig. En primer terme, s’estudia la constitució històrica i social de la vida humana i se cerca la temporalitat interna de la seva transformació, lluny ja de la successió dels esdeveniments lineals “l’un al costat de l’altre”. Posteriorment, s’observa la coexistència en un mateix escenari històric de generacions que han nascut en moments diferents i amb paisatges de formació, experiència i projecte que no són homogenis. La dialèctica generacional, és a dir, la lluita pel control de l’espai central social es verifica entre acumulacions temporals on prima el passat, el present o el futur i on aquestes acumulacions són representades per generacions d’edat diferent. Al mateix temps, els paisatges de cada generació, amb el substrat de creences que els és propi, dinamitzen la seva acció cap al món. Però que el naixement i la mort de les generacions sigui un fet biològic, no ens permet biològitzar la seva dialèctica. Per això, la concepció ingènua de les generacions segons la qual “els joves són revolucionaris, els de mitjana edat es tornen conservadors i els més vells reaccionaris” troba en nombrosos anàlisis històriques, desmentiments forts que si no es consideren, ens porten cap a un nou mite naturalista en què la glorificació de la joventut n’és el seu correlatiu.

El que definirà el signe de la dialèctica generacional en cada moment històric haurà de ser el projecte de transformació o conservació que cada una llanci cap al futur. Per cert, són més de tres les generacions que coexisteixen en el mateix escenari històric, però el protagonisme està a càrrec de les que hem mencionat, és a dir, d’aquelles que resulten contigües i no de les que existeixen “copresentment”, és a dir la dels nens i la dels ancians. Però com que tota l’estructura del moment històric està en transformació, el seu signe va canviant a mesura que els nens ingressen en la franja juvenil i els d’edat madura són desplaçats cap a l’ancianitat. Aquest *contínuum* històric ens mostra la temporalitat en acció i fa comprendre els éssers humans com protagonistes de la seva pròpia història.

Finalment, en entendre el funcionament de la temporalitat, rescatem d’aquestes *Discussions historiogràfiques* alguns elements que, juntament amb els estudiats a *Psicologia de la imatge* amb referència a l’espai de representació, ens permetran, tal vegada, fonamentar una teoria de l’acció completa.

Res més, moltes gràcies.

MITES ARRELS UNIVERSALS

Centro Cultural San Martín. Buenos Aires, Argentina. 18 d'abril de 1991

Abans de començar el comentari sobre *Mites arrels universals* voldria explicar quins motius m'han portat a escriure'l i quina relació guarda amb les meves obres anteriors.

En primer lloc, els motius.

He anat als mites de les diferents cultures amb una intenció més semblant a la de la Psicologia social que a la de les religions comparades, l'etnologia o l'antropologia. M'he preguntat: per què no revisar els sistemes d'ideació més antics de manera que, com que no hi som directament compromesos, puguem aprendre sobre nosaltres mateixos amb prou perspectiva? Per què no introduir-nos en un món de creences alienes que amb seguretat van acompanyar altres actituds vitals? Per què no flexibilitzar-nos tant com sigui possible per comprendre, amb aquelles referències, per què trontollen avui les nostres creences fonamentals? Aquestes han estat les inquietuds que m'han motivat a l'hora de repassar les produccions mítiques. És cert que podríem haver seguit el fil conductor de la història de les institucions, o de les idees, o de l'art, per tractar d'arribar a la base de creences que van operar en diferents temps i llocs, però en cap cas no hauríem obtingut fenòmens tan purs i directes com el que ens presenta la mitologia.

El projecte inicial del llibre consistia a exposar els mites dels diferents pobles acompanyant-los amb breus comentaris o notes que no constituïssin una interferència, una interpretació. En començar a caminar em vaig trobar amb diverses dificultats. En primer lloc vaig haver de limitar les meves aspiracions, ja que necessitava apel·lar a textos certificats per la veritat històrica, descartant-ne d'altres que recollien material més antic o que el comentaven, i per això presentaven nombrosos defectes. Naturalment no vaig poder superar aquest problema, malgrat que em limités a prendre els textos font, sobre la base dels quals havia arribat fins a nosaltres la informació del cas. D'altra banda, tampoc podia apel·lar a la tradició oral que els investigadors actuals rescaten de col·lectivitats tancades. Sobre aquesta exclusió em va decidir l'observació de certes complicacions metodològiques i en dono un exemple i cito a Mircea Eliade. A *Aspects du Mythe*, aquest autor diu: "En comparació amb els mites que narren la fi del món en el passat, els mites que es refereixen a una fi per venir són paradoxalment poc nombrosos entre els primitius. Com ho fa notar Lehmann, aquesta raresa potser es deu al fet que els etnòlegs no han plantejat aquestes preguntes a les seves enquestes. De vegades es fa difícil precisar si el mite fa referència a una catàstrofe passada o a una per venir. Segons el testimoni d'E. H. Man, els andamanesos creuen que després de la fi del món farà la seva aparició una nova humanitat, que gaudirà d'una condició paradísica; ja no hi haurà ni malalties, ni vellesa, ni mort. Els morts ressuscitaran després de la catàstrofe. Però segons R. Brown, Man hauria combinat diverses versions, recollides d'informadors diferents. En realitat, precisa Brown, es tracta d'un mite que relata la fi i la recreació del món; però el mite es refereix al passat i no al futur. Com, segons l'observació de Lehmann, la llengua andamanesa no posseeix temps futur, és difícil decidir si es tracta d'un esdeveniment passat o futur". (N. dels t.: Traducció directa del text citat per l'autor)

En aquestes observacions que fa Eliade apareixen almenys tres discussions dels investigadors enfront d'un mateix mite: 1. La possibilitat que les enquestes fetes als subjectes d'una col·lectivitat hagin estat mal formulades; 2. Que les fonts informatives no siguin homogènies i 3. Que la llengua amb què es va donar la informació no compti amb un temps necessari, justament quan es tracta de comprendre un mite temporal.

Inconvenients del tipus esmentat, als quals es van sumar molts altres, em van impedir doncs aprofitar la gran massa informativa que ens lliuren avui els investigadors de camp. D'aquesta manera, no vaig poder fer ingressar en el meu pla els mites de l'Àfrica negra, els oceànics, els polinesis i ni tan sols els d'Amèrica del Sud.

En aferrar-me als textos més antics, em vaig trobar amb una gran desproporció documental. Per exemple, de la cultura sumeri-accàdia comptem amb el gran poema de Gilgamesh com a obra gairebé completa i la resta dels fragments en cap cas arriben al seu nivell. En canvi, la cultura índia ens aclapara amb la seva enorme producció. Per aconseguir un mínim equilibri, vaig recórrer a prendre'n "mostres" breus que l'emulessin. Així, utilitzant els models sumeri-accadi i assiri-babilònic, vaig reduir el material superabundant d'altres pobles i vaig acabar posant davant els ulls del lector els mites, a parer meu, més significatius de deu cultures diferents.

Per tot l'anterior, haig de reconèixer que ha resultat una obra molt incompleta però que, en el fet essencial, ha aconseguit destacar un punt d'importància en el sistema de creences històriques. Em refereixo al que anomeno "mite arrel" i que entenc com aquell nucli d'ideació mític que, no obstant la deformació i transformació de l'escenari on es desenvolupa la seva acció, no obstant les variacions dels noms, dels personatges i dels seus atributs secundaris, ha passat de poble en poble conservant el seu argument central més o menys intacte i amb això s'ha aconseguit universalitzar. El doble caràcter d'"arrel" i d'"universal" de certs mites em va permetre centrar el tema i prendre els que complissin amb aquestes condicions. Això no vol dir que no reconegui l'existència d'altres nuclis que no he presentat en aquesta recopilació sumària. D'aquesta manera, crec que he respost a la pregunta sobre els motius que em van portar a escriure aquest llibre, i he comentat, a més, les dificultats que vaig trobar per assolir els objectius que em vaig proposar inicialment.

Encara queden, però, punts per aclarir. Em refereixo a la segona pregunta que ens hem fet al començament, entorn de la relació que guarda aquesta obra amb les meves produccions anteriors.

Segurament, molts de vostès han llegit *La mirada interna* i possiblement *El paisatge intern* i *El paisatge humà*. Recordaran que aquests tres llibrets, escrits en diferents èpoques, van ser units sota el títol d'*Humanitzar la Terra*. La prosa poètica m'ha permès fer un lliscament del punt de vista que comença en un món oníric, personal, carregat de símbols i al·legories, i conclou en obertura al que és interpersonal, social i històric. En realitat, existia com a base d'aquesta producció la mateixa concepció que s'ha anat desenvolupant en obres posteriors encara que amb tractaments i estils diferents. En el cas de les *Experiències guiades*, una successió de contes curts em va permetre "muntar" diversos escenaris possibles on es passava revista a diferents problemes de la vida diària. Des d'una "entrada" més o menys irreal, el lector podia moure's per escenes on al·legòricament s'enfrontava a les seves dificultats. Després es produïa un "nus" literari que augmentava la tensió general de l'escena, un desenllaç i, finalment, una "sortida" o final de bon auspici. Les idees centrals de les *Experiències guiades* eren aquestes: 1. Així com en els somnis apareixen imatges que són expressió al·legoritzada de tensions profundes, a la vida quotidiana ocorren fenòmens semblants als quals no es presta massa atenció; són els somiejos i les divagacions que, convertits en imatges, duen càrregues psíquiques que compleixen amb funcions de molta importància per a la vida. 2. Les imatges permeten moure el cos en una direcció o una altra, però no són solament visuals; hi ha imatges corresponents als diferents sentits externs que permeten una obertura de la consciència al món i mobilitzen el cos. Ara bé, com existeixen també els sentits interns, correlativament es produeixen imatges, llur càrrega es dispara cap a l'interior i en fer-ho aconsegueixen disminuir o augmentar les tensions de l'intracòs. 3. Tota la biografia, és a dir, la memòria d'una persona, també actua a través d'imatges que estan associades a diferents tensions i als climes afectius amb què van ser "gravades". 4. Aquesta biografia està actuant contínuament en cadascun de nosaltres; a cada nova percepció no captem passivament el món que se'ns presenta, sinó que les imatges biogràfiques actuen com a "paisatge" prèviament constituït. D'aquesta manera, diàriament, realitzem diferents activitats "cobrint" el món amb els nostres somiejos, compulsions i aspiracions més profundes. 5. L'acció o la inhibició enfront del món està estretament lligada al tema de la imatge, de manera que les seves transformacions són també claus importants de la variació de la conducta. Ja que és possible transformar les imatges i transferir les seves càrregues, cal inferir que en aquest cas es donaran canvis de conducta. 6. En els somnis i somiejos, en la producció artística i en els mites, apareixen imatges que responen a tensions vitals i a les "biografies", sigui d'individus sigui de pobles. Aquestes imatges també són orientadores de conductes, individuals o col·lectives segons el cas. Aquestes sis idees enunciades eren a la base de les *Experiències guiades* i per això molts lectors hauran trobat en les notes que les acompanyen, material reelaborat d'antigues llegendes, històries i mites, encara que aplicats al lector individual, o tal vegada a aquells que comparteixen aquests escrits en petits grups.

Passem a la meua producció més recent, *Contribucions al pensament*. A ningú escapa que el seu estil és el de l'assaig filosòfic. En els dos treballs del llibre s'estudien, respectivament, la *Psicologia de la imatge* (en una quasi teoria de la consciència) i el tema de la Història. Els objectes d'investigació són per cert molt diferents, però en definitiva el tema del "paisatge" i dels antepredicats de l'època, és a dir, de les creences, són el punt d'unió d'ambdós treballs. Com es pot veure, l'actual *Mites arrels universals* conserva una estreta relació amb les obres anteriors encara que aquí s'emfatitzi en les imatges col·lectives i, d'altra banda, es verifiqui un nou canvi en la manera expositiva. Sobre aquest particular voldria afegir que no considero com adequat per a la producció sistemàtica i d'estil uniforme aquest moment en què vivim. Ben al contrari, l'època demana diversificació perquè les noves idees arribin a destinació.

Mites arrels universals es recolza en la mateixa concepció de les altres obres i crec que qualsevol nou llibre mantindrà aquesta continuïtat ideològica, encara que tracti sobre temes diversos i l'estil i el gènere

expositiu variïn una vegada més. En fi, em sembla que he explicat sintèticament els motius que van donar lloc a l'escrit actual i les relacions que guarda amb altres anteriors.

Aclarit l'anterior, entrem en la llera dels Mites arrels.

L'ús de la paraula "mite" ha estat divers. Ja des de Xenòfanes, fa dos mil cinc-cents anys, es va començar a utilitzar per rebutjar aquelles expressions d'Homer i Hesíode que no es referien a veritats provades o acceptables. Després "mithos" va anar oposant-se a "logos" i a "història" que, per la seva banda, donaven raó de les coses o relataven fets realment esdevinguts. A poc a poc el mite va ser dessacralitzat i es va assimilar aproximadament a la faula o a la ficció, àdhuc tractant sobre déus en els quals encara es creia. Van ser també els grecs els primers a intentar comprensions suficients sobre aquest fenomen. Alguns van utilitzar una mena de mètode d'interpretació al·legòrica i van indagar les raons subjacents sota la cobertura mítica. D'aquesta manera, van pensar que aquelles produccions fantàstiques eren rudiments explicatius de lleis físiques o fenòmens naturals. Però ja en el gnosticisme alexandrí i en èpoques de la patrística cristiana, es va tractar de comprendre el mite com al·legorització també de certes realitats que, aleshores, eren pròpies de l'ànima; avui diríem pròpies de la psique. Amb un segon mètode interpretatiu es va tractar de rastrejar els antecedents històrics dels albors de la civilització. Així, els déus no eren sinó records imprecisos on antics herois havien estat elevats de la seva condició mortal. D'acord amb això, els esdeveniments que es relataven també dignificaven excessivament fets històrics que, en realitat, havien estat molt més modestos. Aquestes dues vies que es van fer servir per comprendre el mite (per descomptat en van existir d'altres) han arribat fins a nosaltres. En ambdós casos rau la idea de la "deformació" dels fets i de l'encant que aquesta deformació produeix en la mentalitat ingènua. És cert que els mites van ser utilitzats pels grans tràgics grecs i que, en certa mesura, el gènere teatral va derivar de la representació dels esdeveniments mítics, però en aquest cas l'encant sobre l'espectador era de tipus estètic i commovia per la seva qualitat artística i no perquè es cregués en aquestes representacions. És en l'orfisme, el pitagorisme i els corrents neoplatònics, on el mite cobra un nou sentit: se li atribueix un cert poder de transformació en l'esperit de qui s'hi posa en contacte. Així, representant escenes mítiques, els òrfics pretenien aconseguir una "catarsi", una neteja interior que posteriorment els permetia ascendir a comprensions més grans en l'ordre de les idees i les emocions. Com es pot veure, totes aquestes interpretacions han arribat a nosaltres i formen part de les idees que, tant el públic en general com els especialistes, manegen sense gaires més qüestionaments. Francament, el mite grec es va enfosquir durant molt de temps a Occident fins que, amb els humanistes en el Renaixement, i després en l'època de les revolucions europees, va començar de nou a caminar. L'admiració pels clàssics va fer que els estudiosos tornessin a la font hel·lènica, que va tocar les arts i així el mite grec ha continuat actuant. Transformant-se una vegada més, s'ha incrustat en la base de les noves disciplines que estudien els comportaments humans. Particularment la Psicologia profunda que neix a Àustria, encara impregnada d'un Neoclassicisme declinant, és tributària d'aquells antics corrents, encara que experimenti ja l'atracció de l'irracionalisme romàntic. No és estrany que s'hagin pres dels tràgics grecs els temes d'Èdip, Electra, etc., i que amb ells s'hagin donat explicacions entorn del funcionament mental, i a més s'hagin instrumentat tècniques catàrtiques de recreació dramàtica en la línia de la concepció òrfica.

D'altra banda, no està de més diferenciar el mite de la llegenda, la saga, el conte i la faula. En el cas de la llegenda, efectivament, la història es troba deformada per la tradició. La literatura èpica és molt rica en exemples d'aquest tipus. Pel que fa al conte, autors com De Vries consideren que s'aparta de la llegenda i introdueix en el seu si elements folklòrics amb què es matisa el relat. Ara bé, la saga s'apropa al conte i arriba gairebé sempre a un desenllaç tràgic, mentre que el conte deriva en una conclusió feliç.

De tota manera, tant en la saga pessimista com en el conte optimista s'introdueixen sovint elements mítics dessacralitzats. Un gènere molt diferent és el de la faula que oculta una posició moral sota la vestimenta de la ficció. Aquestes distincions elementals serveixen als nostres efectes per considerar les diferències que existeixen amb el mite tal com nosaltres el considerem, i s'hi veu la presència dels déus i de les seves accions encara que es realitzin per mitjà d'homes, herois o semidéus. Així, quan parlem de mites ens referim també a un àmbit tocat per la presència divina en la qual es creu i que contamina tots els seus elements constituents. Molt diferent és referir-se a aquests mateixos déus però en una atmosfera dessacralitzada, en un àmbit on la creença s'ha convertit en, per exemple, delectació estètica. Això suposa una gran diferència entre la presentació de les mitologies en voga (que descriuen les creences antigues de manera externalitzada i formal) i l'exposició sacralitzada, des d'"endins" de l'atmosfera on el mite va ser creat. En el nostre treball hem adherit a la segona actitud. D'ella se'n deriva el respecte pels textos originals que hem completat en cas de llacunes o exigència de comprensió, però destacant sempre en lletra diferent i amb les crides del cas allò que no correspon a l'escrit original. La veritat és que, en aquest llibre hi ha molt d'això i si es pogués interpretar com una

recreació paral·lela, dic que el lector sempre té a la vista el material bàsic, diferenciat del text de la nostra autoria.

Continuant amb les diferenciacions, és convenient explicar que no ens hem endinsat en la religió viva que sens dubte va acompanyar els mites, ni tampoc en els aspectes ritualistes o cerimonials. No hem entrat en el Cristianisme, l'Islam o el Budisme; en tenim prou amb presentar alguns mites profunds del Judaisme, de l'Hinduisme i del Zoroastrisme per comprendre la poderosa influència que les seves imatges hi han tingut. D'aquesta manera, crec que s'ha fet plena la idea de mite arrel i universal.

Però ja contemporàniament i en el llenguatge comú la paraula "mite" assenyala dues realitats diferents. D'una banda, la dels relats fantàstics sobre les divinitats de diferents cultures i, per una altra, aquelles coses que es creuen amb força però que en realitat són falses. Clarament, ambdós significats tenen en comú la idea que certes creences tenen un fort arrelament i que la demostració racional en contra seva s'obre pas amb dificultat. Així, ens sorprèn el fet que pensadors esclarits de l'antiguitat hagin pogut creure en qüestions que els nostres nens escolten com a contes a l'hora de dormir. Les creences en la terra plana o en el geocentrisme fan brollar un somriure piadós mentre comprenem que tals teories no eren sinó mites explicatius d'una realitat sobre la qual el pensament científic no havia dit la seva última paraula. I així, quan avui considerem algunes de les coses que creïem fa pocs anys, no ens queda sinó ruboritzar-nos per la nostra ingenuïtat, al mateix temps que som capturats per nous mites sense recordar que ens està ocorrent el mateix fenomen patit anteriorment.

En aquests moments de vertiginosa transformació del nostre món hem assistit, corresponentment, al desplaçament d'algunes creences sobre l'individu i la societat que es tenien per veritats netes fa menys d'un lustre. Dic "creences" en lloc de teories o doctrines, perquè m'interessa destacar el nucli dels antepredicats, dels prejudicis que operen abans de la formulació d'esquemes més o menys científics. Així com a les novetats tecnològiques se les acompanya amb expressions tals com "fabulós!" o "increïble!", que equivalen a un aplaudiment oral, també ens estem acostumant a sentir el difós "increïble!" associat als canvis polítics, a les caigudes d'ideologies completes, a les conductes de líders i formadors d'opinió, als comportaments de les societats. Però aquest segon "increïble!" no coincideix exactament amb l'estat d'ànim que es manifesta davant el prodigi tècnic sinó que reflecteix sorpresa i neguit davant fenòmens que no es creien possibles. Així, simplement, gran part dels nostres contemporanis creia que les coses eren d'una altra manera i que el futur portava una altra direcció.

Cal, doncs, reconèixer que ha existit un ús important de mites i que això ha tingut conseqüències en les actituds vitals, en la manera d'encarar l'existència. Cal advertir que no entenc els mites com a falsedats absolutes sinó, oposadament, com a veritats psicològiques que coincideixen o no amb la percepció del món en què ens toca viure. I hi ha quelcom més, aquestes creences no són solament esquemes passius sinó tensions i climes emotius que es plasmen en imatges i es converteixen en forces orientadores de l'activitat individual o col·lectiva. Independentment del caràcter ètic o exemplificatiu que de vegades les acompanya, certes creences posseeixen una gran força referencial per la seva mateixa naturalesa. No se'ns escapa que la creença referida als déus presenta diferències importants amb les fortes creences dessacralitzades, però fins i tot salvant les distàncies reconeixem estructures comunes en ambdues.

Les creences febles amb què ens movem en la vida diària són fàcilment reemplaçables poc després de comprovar que la nostra percepció dels fets ha estat equivocada. En canvi, quan parlem de fortes creences sobre les quals muntem la nostra interpretació global de les coses, els nostres gustos i rebutjos més generals, la nostra irracional escala de valors, estem tocant l'estructura del mite que no estem disposats a discutir en profunditat perquè ens compromet totalment. És més, quan un d'aquests mites cau, sobrevé una crisi profunda en què ens sentim com a fulles arrossegades pel vent. Aquests mites privats o col·lectius orienten la nostra conducta i de la seva acció profunda només podem advertir certes imatges que ens guien en una determinada direcció.

Cada moment històric compta amb creences bàsiques fortes, amb una estructura mítica col·lectiva, sacralitzada o no, que serveix a la cohesió dels conjunts humans, que els atorga identitat i participació en un àmbit comú. Discutir els mites bàsics d'època significa exposar-se a una reacció irracional de diferent intensitat segons sigui la potència de la crítica i l'arrelament de la creença afectada. Però, lògicament, les generacions se succeeixen i els moments històrics canvien i així, el que en un temps anterior era repel·lit, comença a ser acceptat amb naturalitat com si fos la veritat més plena. Discutir en el moment actual el gran mite dels diners implica suscitar una reacció que impedeix el diàleg. Ràpidament el nostre interlocutor es defensa afirmant, per exemple: "què vol dir que els diners són un mite, si són necessaris per viure!"; o bé: "un mite és quelcom fals, alguna cosa que no es veu; en canvi els diners són una realitat tangible mitjançant la qual es mouen les coses", etc. No val la pena que expliquem la diferència entre allò tangible dels diners i allò intangible que es creu que poden

aconseguir els diners; no servirà que observem la distància entre un signe representatiu del valor que s'atribueix a les coses i la càrrega psicològica que aquest signe té. Ja ens haurem convertit en sospitosos. Immediatament, el nostre oponent comença a observar-nos amb una mirada freda que passeja per la nostra vestimenta, exorcitza l'heretgia mentre calcula el preu de la nostra roba que, indubtablement, ha costat diners... reflexiona entorn del nostre pes i les calories diàries que consumim, pensa en el lloc on vivim i així segueix. En aquest moment podríem estovar el nostre discurs dient alguna cosa així: "En veritat cal distingir entre els diners que es necessiten per viure i els diners innecessaris...", però aquesta concessió ha arribat a deshora. Després de tot, allà estan els bancs, les institucions de crèdit, la moneda en les seves formes diferents. És a dir, "realitats" diferents que testifiquen una eficàcia que aparentment nosaltres neguem. Ben vistes les coses, en aquesta ficció pintoresca, no hem negat l'eficàcia instrumental dels diners, és més, l'hem dotat d'un gran poder psicològic en comprendre que se li atribueix més màgia a aquest objecte que la que té en realitat. Ens donarà la felicitat i d'alguna manera la immortalitat, en la mesura que impedeixi que ens preocupem pel problema de la mort. Aquest mite dessacralitzat va operar moltes vegades prop dels déus. Així, tots sabem que la paraula "moneda" deriva de Juno Moneta, Juno l'Avisadora, al costat del temple on els romans encunyaven, precisament, la moneda. A Juno Moneta es demanava abundància de béns, però per als creients era més important Juno que els diners que derivaven de la seva bona voluntat. Avui, els veritables creients demanen al seu déu diferents béns i, per tant, també diners. Però si veritablement creuen en la seva divinitat, aquesta es manté en la cúspide de la seva escala de valors. Els diners com a fetitxe han sofert transformacions. Almenys a Occident, durant molt de temps van tenir l'or com a suport, aquest metall misteriós, escàs i atractiu per les seves qualitats especials. L'Alquímia Medieval es va ocupar a produir-lo artificialment. Era un or encara sacralitzat al qual s'atribuïa el poder de multiplicar-se sense límit, que servia com a medicament universal i que donava la longevitat a més de la riquesa. També aquest or va moure recerques afanyoses a les terres d'Amèrica. No em refereixo solament a l'anomenada "febre de l'or" que va impulsar aventurers i colonitzadors als Estats Units; més aviat parlo d'Eldorado que cercaven alguns conqueridors i que també va estar associat amb mites menors com la font de joventut.

Però un mite de fort arrelament fa girar al voltant del seu nucli els mites menors. Així, en l'exemple que ens ocupa, nombrosos objectes estan nimbats per càrregues transferides del nucli central. L'automòbil que ens presta utilitat, és també un símbol dels diners, de l'estatus que ens obre les portes a més diners. Sobre aquest particular, Greeley diu: "N'hi ha prou amb visitar el saló anual de l'automòbil per reconèixer una manifestació religiosa profundament ritualista. Els colors, les llums, la música, la reverència dels adoradors, la presència de les sacerdotesses del temple (les models), la pompa i el luxe, el malbaratament de diners, la massa compacta (tot això constituiria en una altra civilització un ofici autènticament litúrgic). El culte de l'automòbil sagrat té els seus fidels i els seus iniciats. El gnòstic no esperava amb més impaciència la revelació oracular que l'adorador de l'automòbil els primers rumors sobre els nous models. És en aquest moment del cicle periòdic anual quan els pontífexs del culte (els venedors d'automòbils), cobren una nova importància, al mateix temps que una multitud ansiosa espera impacientment l'adveniment d'una nova forma de salvació". Per descomptat no estic d'acord amb la dimensió que aquest autor atribueix a la devoció cap al fetitxe-automòbil. Però de tota manera té la virtut d'apropar-se a la comprensió del tema mític en un objecte contemporani. En veritat es tracta d'un mite dessacralitzat i, per tant, tal vegada pugui veure-s'hi una estructura similar a la del mite sagrat, però justament sense la seva característica fonamental de força autònoma, pensant i independent. Si l'autor té en compte els ritus de la periodicitat anual, també val la seva descripció per a les celebracions dels aniversaris, Any Nou, lliurament dels Òscar o ritus civils semblants que no impliquen una atmosfera religiosa com passa en els mites sacralitzats. Establir les diferències entre mite i cerimonial hauria estat d'importància, encara que tal cosa escaparia dels nostres objectius immediats. També hauria estat d'interès establir separacions entre l'univers de les voluntats mítiques i el de les forces màgiques on l'oració és reemplaçada pel ritual d'encantament, però també aquest tema està més enllà del present estudi.

Quan hem considerat un dels mites dessacralitzats centrals d'aquesta època (em refereixo als diners), l'hem tingut en compte com a nucli d'un sistema d'ideació. M'imagino que els oients no hauran imaginat una figura semblant a la proposada pel model atòmic de Bohr, on el nucli és la massa central al voltant del qual giren els electrons. En veritat el nucli d'un sistema d'ideació tenyeix amb les seves peculiars característiques gran part de la vida de les persones. La conducta, les aspiracions i els temors principals estan relacionats amb aquest tema. La cosa va més lluny encara: tota una interpretació del món i dels fets connecten amb el nucli. En el nostre exemple, la història de la humanitat prendrà un caràcter econòmic i aquesta història es detindrà paradisiàcament quan cessin els conflictes que discuteixen la supremacia dels diners.

En fi, hem pres com a referència un dels mites dessacralitzats centrals per aproximar-nos al possible funcionament dels mites sagrats de què parla el nostre llibre.

Hi ha, de tota manera, grans distàncies entre un sistema mític i un altre perquè allò que fa al numen, allò diví, falta completament en un d'ells i això produeix diferències difícils d'eludir. Sigui com sigui, les coses estan canviant a gran velocitat en el món d'avui i així, em sembla veure que s'ha tancat un moment històric i se n'està obrint un altre. Un moment en què una nova escala de valors i una nova sensibilitat semblen apuntar. No obstant això, no puc assegurar que novament els déus s'estiguin apropant a l'home. Els teòlegs contemporanis pateixen l'angoixa de l'absència de Déu, tal com la va experimentar Buber. Una angoixa que no va poder superar Nietzsche després de la mort divina. Succeeix que hi ha hagut massa antropomorfisme personal en els mites antics i tal vegada allò que anomenem "Déu" s'expressi sense veu a través del Destí de la humanitat.

Si se'm preguntés exactament si espero el sorgiment de nous mites, diria que això, precisament, està passant. Només demano que aquestes forces tremendes que desencadena la Història siguin per generar una civilització planetària i veritablement humana, on la desigualtat i la intolerància siguin abolides per sempre. Llavors, com diu un vell llibre, "les armes seran convertides en eines de conreu"

Res més, moltes gràcies.

PENSAMENT I OBRA LITERÀRIA

Teatre Gran Palace. Santiago, Xile. 23 de maig de 1991

Agraeixo a Editorial Planeta i als nombrosos amics que m'han convidat a dissertar sobre alguns escrits editats en aquests dies en forma de col·lecció. Per descomptat, agraeixo la presència de tots vostès.

En conferències donades en diferents països ens hem ocupat de cadascun dels llibres a mesura que apareixien publicats. Avui, en canvi, tractarem de donar una visió global sobre les idees que formen la base de sustentació d'aquestes produccions. No obstant això, hem d'esmentar algunes característiques de cadascun dels quatre volums que avui presentem, ja que no són uniformes en temàtica ni estil. Com veurem, els interessos que motiven aquestes obres són diversos i les formes expositives varien des de la prosa poètica d'*Humanitzar la Terra*, al conte curt d'*Experiències guiades*, a l'exegesi de *Mites arrels universals* i a l'assaig de *Contribucions al pensament*.

Detenint-me una mica en cada volum diré que el primer, *Humanitzar la Terra*, és un tríptic format per llibres escrits successivament el 1972, el 1981 i el 1988. M'estic referint a obres que van circular separatament sota els títols de *La mirada interna*, *El paisatge intern* i *El paisatge humà*. *Humanitzar la Terra* es divideix en els tres llibres esmentats que, al seu torn, es desglossen en capítols i aquests en paràgrafs numerats. En general, el discurs compleix amb una funció apel·lativa formalitzada per oracions imperatives que donen certa duresa al text. Dic com a descàrrec que sovint apareixen les sentències declaratives, que permeten al lector acarar allò que s'enuncia, amb les seves pròpies experiències. Però aquesta obra, una miqueta polèmica, presenta una dificultat major donada pel deliberat forçament que es fa de la llengua castellana; així, mitjançant aquest recurs s'aconsegueix una atmosfera d'acord amb les emocions que es volen transmetre, però això implica problemes de significat i, per tant, de comprensió total com ha quedat ressaltat a l'hora de la traducció a altres idiomes. En definitiva, *Humanitzar la Terra* és una obra de pensament, tractada en estil de prosa poètica, que versa sobre la vida humana en els seus aspectes més generals. Utilitza el lliscament del punt de vista des de la interioritat personal cap a l'interpersonal i social, exhorta a superar el sense-sentit de la vida i proposa activitat i militància a favor de la humanització del món.

El segon volum, titulat *Experiències guiades*, va ser redactat el 1980. Es tracta d'un conjunt de contes curts escrits en primera persona, però hem d'aclarir que aquesta "primera persona" no és la de l'autor, com ocorre gairebé sempre, sinó la del lector. Això s'aconsegueix fent que l'ambientació en cada relat serveixi de marc perquè el lector ompli l'escena amb ell mateix i els seus propis continguts. Col·laborant amb el text, apareixen asteriscos que marquen pauses i ajuden a introduir, mentalment, les imatges que converteixen un observador passiu en actor i coautor de cada descripció. En les obres literàries, en les representacions teatrals, filmiques i televisives, el lector o l'espectador pot identificar-se més o menys plenament amb els personatges, però reconeixent al moment, o posteriorment, diferències entre l'actor que apareix "dins" de l'escena i l'observador que es troba "fora" i no és un altre que ell mateix. En les *Experiències Guiades* succeeix el contrari: el personatge és l'observador, agent i pacient d'accions i emocions. D'altra banda, en les notes del llibre es donen elements perquè qualsevol persona amb mínima aptitud literària pugui construir nous relats que siguin motiu de delectació estètica, o bé paràmetres de reflexió sobre situacions vitals que exigeixen un canvi de conducta o una resposta imminent que, no obstant això, no està definida. A diferència d'*Humanitzar la Terra*, que mitjançant la prosa poètica tractava situacions generals de vida i exhortava en una direcció també general, les *Experiències guiades*, utilitzen la tècnica del conte curt per servir al lector en l'ordenament i orientació de l'acció que ell decideixi en situacions particulars de la vida quotidiana.

El tercer volum, *Mites arrels universals*, es va escriure el 1990. Ja no es tracten imatges individuals com passa en les *Experiències guiades*, sinó que es confronten i comenten les imatges col·lectives més antigues que les diferents cultures han plasmat com a mites. Es tracta d'un treball d'exegesi, d'interpretació de textos aliens que, en part, apareixen reelaborats i amb això tracten d'omplir els buits que presenten els originals i de superar les dificultats de les traduccions en què es basen. En l'escrit es va tractar d'aïllar aquells mites que conservaven una certa permanència en el seu argument central, encara que a través del temps es modifiquessin noms i atributs secundaris. Aquests mites, als quals anomenem "arrels", van prendre a més el caràcter d'universals no solament per la dispersió geogràfica a què van arribar sinó per l'adopció que altres pobles en van fer. Considerant la doble funció que nosaltres atribuïm a la imatge com a traducció de tensions vitals i com a impuls de conducta en direcció a la descàrrega d'aquestes tensions, la imatge col·lectiva plasmada en el mite ens serveix per entendre

la seva base psicosocial. Per això, *Mites arrels universals* ens apropa a la comprensió dels factors de cohesió i orientació dels grups humans més enllà que els mites en qüestió posseeixin una dimensió religiosa o simplement actuïn com a fortes creences socials dessacralitzades.

Dos assajos: *Psicologia de la imatge*, escrit el 1988 i *Discussions historiogràfiques*, produït el 1989, formen un quart volum titulat *Contribucions al pensament*. S'hi exposen succintament els temes teòrics, per a nosaltres més importants, sobre l'estructura de la vida humana i de la historicitat en què aquesta estructura es desenvolupa.

Els comentaris fets fins aquí ens posen en condicions d'intentar una presentació global sobre les idees que serveixen de fonament a les nostres diferents produccions, però haig de recordar que és en *Contribucions al pensament* on es trobaran exposades amb major precisió algunes d'aquestes idees.

Entrem ara en tema amb algunes consideracions entorn de les ideologies i els sistemes de pensament. La nostra concepció no s'inicia admetent generalitats, sinó estudiant allò que és particular de la vida humana; allò particular de l'existència; allò particular del registre personal del pensar, el sentir i l'actuar. Aquesta postura inicial la fa incompatible amb tot sistema que arrenqui des de la idea, des de la matèria, des de l'inconscient, des de la voluntat, etc. Perquè qualsevol veritat que es pretén enunciar sobre l'home, sobre la societat, sobre la història, ha de partir de preguntes entorn del subjecte que les fa; d'altra manera parlant de l'home ens n'oblidem i el reemplaçem o posterguem, com si el volguéssim deixar de costat perquè les seves profunditats ens inquieten, perquè la seva debilitat quotidiana i la seva mort ens llancen en braços de l'absurd. En aquest sentit, tal vegada les diferents teories sobre l'home han complert amb la funció de somnífer, d'allunyament de la mirada de l'ésser humà concret que pateix, gaudeix, crea i fracassa. Aquest ésser que ens envolta i que som nosaltres mateixos, aquest nen que des del seu naixement tendirà a ser objectivat, aquest ancià les esperances de joventut del qual ja s'han fet miques. Res no ens diu qualsevol ideologia que es presenti com la realitat mateixa, o que pretengui no ser ideologia, desplaçant la veritat que la denuncia com una construcció humana més. El fet que l'ésser humà pugui o no trobar Déu, pugui o no avançar en el coneixement i domini de la naturalesa, pugui o no aconseguir una organització social d'acord amb la seva dignitat, posa sempre un terme de l'equació en el seu propi registre. I si admet o rebutja qualsevol concepció, per lògica o extravagant que sigui, sempre estarà en joc ell mateix, precisament, admetent o rebutjant. Parlem, doncs, de la vida humana.

Quan m'observo, no des del punt de vista fisiològic sinó existencial, em trobo situat en un món donat, no construït ni triat per mi. Em trobo en situació respecte a fenòmens que, començant pel meu propi cos, són ineludibles. El cos com a constituent fonamental de la meua existència és, a més, un fenomen homogeni amb el món natural en el qual actua i sobre el qual actua el món. Però la naturalitat del cos té per a mi diferències importants amb la resta dels fenòmens, a saber: 1. El registre immediat que en posseeixo; 2. El registre que mitjançant ell tinc dels fenòmens externs i 3. La disponibilitat d'alguna de les seves operacions gràcies a la meua intenció immediata. Però succeeix que el món se'm presenta no només com un conglomerat d'objectes naturals, sinó com una articulació d'altres éssers humans i d'objectes i signes produïts o modificats per ells. La intenció que adverteixo en mi apareix com un element interpretatiu fonamental del comportament dels altres i així com constitueix el món social per comprensió d'intencions, són constituït per ell. Per descomptat, estem parlant d'intencions que es manifesten en l'acció corporal. És gràcies a les expressions corporals o a la percepció de la situació en què es troba l'altre, que puc comprendre els seus significats, la seva intenció. D'altra banda, els objectes naturals i humans se m'apareixen com a plaents o dolorosos i tracto de situar-m'hi enfront modificant la meua situació. D'aquesta manera, no estic tancat al món natural i dels altres éssers humans sinó que, precisament, la meua característica és l'"obertura". La meua consciència s'ha configurat intersubjectivament: usa codis de raonament, models emotius, esquemes d'acció que registro com a "meus", però que també reconec en d'altres. I, per descomptat, el meu cos està obert al món atès que el percebo i sobre ell actuo. El món natural, a diferència de l'humà, se m'apareix sense intenció. Per descomptat, puc imaginar que les pedres, les plantes i els estels posseeixen intenció, però no veig com arribar a un diàleg efectiu amb ells. Àdhuc els animals en els quals de vegades capto l'espurna de la intel·ligència, se m'apareixen impenetrables i en lenta modificació des de dins de la seva naturalesa. Veig societats d'insectes totalment estructurades, mamífers superiors que usen rudiments tècnics, però repetint els seus codis en lenta modificació genètica, com si fossin sempre els primers representants de les seves espècies respectives. I quan comprovo les virtuts dels vegetals i els animals modificats i domesticats per l'home, observo la intenció d'aquest obrint-se pas i humanitzant el món.

M'és insuficient la definició de l'home per la seva sociabilitat, ja que això no fa a la distinció amb nombroses espècies; tampoc la seva força de treball és el característic, comparada amb la d'animals més poderosos; ni tan sols el llenguatge el defineix en la seva essència, perquè sabem de codis i formes de comunicació entre diversos animals. En canvi, en trobar-se cada nou ésser humà amb un

món modificat per altres i ser constituït per aquest món intencionat, descobreixo la seva capacitat d'acumulació i incorporació a allò temporal; descobreixo la seva dimensió historicosocial, no simplement social. Vistes així les coses, puc intentar una definició dient: "L'home és l'ésser històric, la manera d'acció social del qual transforma la seva pròpia naturalesa". Si admeto això, hauré d'acceptar que aquest ser pot transformar intencionalment la seva constitució física. I així està succeint. Va començar amb la utilització d'instruments que posats davant del seu cos com a "pròtesis" externes li van permetre allargar la seva mà, perfeccionar els seus sentits i augmentar la seva força i qualitat de treball. Naturalment no estava dotat per als medis líquid i aeri i, no obstant això, va crear condicions per desplaçar-s'hi, fins a començar a emigrar del seu medi natural, el planeta Terra. Avui, a més, s'està internant en el seu propi cos canviant els seus òrgans; intervenint en la seva química cerebral; fecundant *in vitro* i manipulant els seus gens. Si amb la idea de "naturalesa" s'ha volgut assenyalar allò que és permanent, tal idea és avui inadequada fins i tot si se la vol aplicar a allò més objectal de l'ésser humà, és a dir, al seu cos. I en el que fa a una "moral natural", a un "dret natural" o a "institucions naturals" trobem, oposadament, que en aquest camp tot és historicosocial i res existeix allà per naturalesa.

Contigua a la concepció de la naturalesa humana n'ha estat operant una altra que ens ha parlat de la passivitat de la consciència. Aquesta ideologia va considerar l'home com una entitat que obrava en resposta als estímuls del món natural. El que va començar en bast sensualisme, a poc a poc va ser desplaçat per corrents historicistes que van conservar en el seu si la mateixa idea entorn de la passivitat. I tot i que van privilegiar l'activitat i la transformació del món per sobre la interpretació dels seus fets, van concebre aquesta activitat com a resultant de condicions externes a la consciència.

Però aquells antics prejudicis entorn de la naturalesa humana i a la passivitat de la consciència avui s'imposen, transformats en neoevolucionisme, amb criteris tals com la selecció natural que s'estableix en la lluita per la supervivència del més apte. Tal concepció zoològica, en la seva versió més recent, en ser trasplantada al món humà tractarà de superar les anteriors dialèctiques de races o de classes amb una dialèctica establerta segons lleis econòmiques naturals que autoregulen tota l'activitat social. Així, una vegada més, l'ésser humà concret queda submergit i objectivat.

Hem esmentat les concepcions que, per explicar l'home, comencen des de generalitats teòriques i sostenen l'existència d'una naturalesa humana i d'una consciència passiva. En sentit oposat, nosaltres sostenim la necessitat d'arrencada des de la particularitat humana; sostenim el fenomen historicosocial i no natural de l'ésser humà i també afirmem l'activitat de la seva consciència transformadora del món, d'acord amb la seva intenció. Vam veure la seva vida en situació i el seu cos com a objecte natural percebut immediatament i sotmès també immediatament a nombrosos dictats de la seva intenció. Per tant s'imposen les següents preguntes: com és que la consciència és activa, és a dir, com és que pot intencionar sobre el cos i a través d'ell transformar el món? En segon lloc, com és que la constitució humana és historicosocial? Aquestes preguntes han de ser respostes des de l'existència particular, per no recaure en generalitats teòriques des de les quals es deriva després un sistema d'interpretació. D'aquesta manera, per respondre a la primera pregunta caldrà aprehendre amb evidència immediata com és que la intenció actua sobre el cos i, per respondre a la segona, caldrà partir de l'evidència de la temporalitat i de la intersubjectivitat en l'ésser humà i no de lleis generals de la Història i de la societat. Anem, doncs, al primer punt.

Per allargar el meu braç, obrir la mà i prendre un objecte, necessito rebre informació sobre la posició del meu braç i la meva mà. Això ho faig gràcies a percepcions cinestèsiques i cenestèsiques, és a dir, percepcions del meu intracòs. Per això estic equipat amb sensors que compleixen amb tasques especialitzades de la manera en què els sentits externs ho fan amb els seus sensors tàctils, auditius, etc. A més, haig de recollir dades visuals de la distància del meu cos respecte a l'objecte. És a dir, abans d'estirar el braç he pres informació complexa en el que puc anomenar una "estructura de percepció" i no una sumatòria de percepcions separades. Així és que en la mesura que em dispo a prendre l'objecte selecciono informació descartant-ne, a més, una altra que no ve al cas. Per dirigir l'estructura de percepció, homogènia amb la intenció de prendre l'objecte, no en tinc prou amb l'explicació segons la qual estic percebent passivament. Això se'm fa més clar en la mesura que començo el moviment i l'ajusto en realimentació amb les dades que em van lliurant els sentits. Engegar el braç i reajustar la seva trajectòria no té explicació tampoc per via de la percepció. Per evitar que en aquest estudi se'm confonguin els registres, he decidit tancar les parpelles i col·locar-me enfront de l'objecte realitzant operacions amb el meu braç i la meva mà. Novament registro les sensacions internes, però en faltar la vista, el càlcul de la distància s'entorpeix. Si equivoco la posició de l'objecte representant-lo, imaginant-lo, en un lloc diferent del que realment està, segurament la meva mà no el trobarà. És a dir, la meva mà anirà en la direcció que ha "traçat" la meva imatge visual. El mateix puc experimentar amb els diferents sentits externs que portaran informació dels fenòmens i als quals correspondran també imatges que, aparentment, seran "còpies" de la percepció. Així puc comptar amb

imatges gustatives, olfactivores, etc., i també amb imatges corresponents als sentits interns com posició, moviment, dolor, acidesa, pressió interna, etc.

Seguint amb el tema, descobreixo que són les imatges les que imprimeixen activitat al cos i que si bé reproduïxen la percepció, tenen gran mobilitat, fluctuen i es transformen, tant voluntàriament com involuntàriament. Aquí haig de dir que per a la Psicologia ingènua, les imatges eren passives i servien solament per fonamentar el record, per tant en la mesura que s'apartaven de la dictadura de la percepció queien en la categoria dels deliris mancats de significat. En aquells temps tota una pedagogia es basava en la cruel repetició memoritzada de textos i es minimitzava la creativitat i la comprensió, ja que com comentàvem, la consciència era passiva. Però seguim l'estudi.

És evident que també tinc percepció de la imatge, la qual cosa em permet distingir una d'una altra així com distingeixo entre diverses percepcions. O per ventura no puc recordar imatges, representar coses imaginades anteriorment? Vegem. Si treballa ara amb els ulls oberts i efectuo l'operació de prendre l'objecte, no arribo a percebre l'acció de la imatge que es va superposant a la percepció, però si imagino l'objecte en una posició falsa, tot i que el veig en la seva posició real, la meua mà s'abalançarà cap a la cosa imaginada i no cap a la cosa vista. És, doncs, la imatge la que determina l'activitat cap a l'objecte i no la simple percepció. Es replicarà amb l'expedient de l'arc reflex curt que ni tan sols passa per l'escorça cerebral, es tanca medul·larment i lliura resposta àdhuc abans que l'estímul pugui ser analitzat. Però si amb això es vol dir que existeixen respostes automàtiques que no requereixen l'activitat de la consciència, nosaltres podem abundar en multitud d'operacions involuntàries, naturals, comunes al cos humà i al de diversos animals. Només que aquesta postura no explica res entorn del problema de la imatge.

Pel que fa a les imatges que se superposen a la percepció, agregarem que això és el que ocorre en tots els casos, encara que no arribem a observar-ho amb la claredat que vam tenir en imaginar un fals objecte al costat del percebut. Hem de considerar també que pel sol fet d'imaginar visualment el moviment del braç, aquest no respon. El braç es mourà quan es dispari una imatge cap a l'intracòs que correspongui a les percepcions internes del seu propi nivell. El que succeirà amb la imatge visual serà que aquesta traçarà la direcció per la qual haurà de transitar el braç. Aquestes afirmacions es confirmen en el somni, quan el dorment, no obstant la gran proliferació d'imatges, roman amb el cos quiet. I és clar que el seu paisatge de representació està internalitzat, per tant les seves imatges van cap a l'intracòs i no cap a les capes musculars. En el somni els sentits externs tendeixen a retreure's i igualment el traçat de les imatges. Si es posa com a exemple l'agitació dels "malsons" o del somnambulisme, direm que des del nivell de somni profund es va passant al de semisomni actiu; els sentits externs s'activen i les imatges comencen a externalitzar-se i posen en marxa el cos. No entrarem en els temes de l'espai de representació, ni en la traducció, deformació i transformació d'impulsos que, d'altra banda, es troben desenvolupats en l'assaig *Psicologia de la imatge*. Amb el que ja s'ha vist podem avançar cap a altres idees com les de copresència; estructura temporal de la consciència; mirada i paisatge.

Un dia qualsevol entro a la meua habitació i percebo la finestra, la reconec, m'és coneguda. En tinc una nova percepció però, a més, actuen antigues percepcions que convertides en imatges estan retingudes en mi. No obstant això, observo que en un angle del vidre hi ha una esquerda... "Això no hi era", em dic en acarar la nova percepció amb el que retinc de percepcions anteriors. A més, experimento una mena de sorpresa. La "finestra" d'actes anteriors ha quedat retinguda en mi, però no passivament com una fotografia, sinó actuant com són actuant les imatges. Allò retingut actua enfront del que percebo, encara que la seva formació pertanyi al passat. Es tracta d'un passat sempre actualitzat, sempre present. Abans d'entrar a la meua habitació donava per suposat, donava per descomptat, que la finestra havia d'estar allà en perfectes condicions; no és que ho estigués pensant, sinó que simplement hi comptava. La finestra en particular no estava present en els meus pensaments d'aquell moment, però estava copresent, estava dins de l'horitzó d'objectes continguts a la meua habitació. És gràcies a la copresència, a la retenció actualitzada i superposada a la percepció, que la consciència infereix més del que percep. En aquest fenomen trobem el funcionament més elemental de la creença. En l'exemple, és com si em digués: "Jo creia que la finestra era en perfectes condicions". Vegem. Si en entrar a la meua habitació apareguessin fenòmens propis d'un camp diferent d'objectes, per exemple, el motor d'un avió o un hipopòtam, tal situació surrealista em resultaria increïble, no perquè aquests objectes no existeixen, sinó perquè el seu emplaçament estaria fora del camp de copresència corresponent a les meves retencions. Ara bé, jo vaig anar a la meua habitació guiat per la intenció, guiat per les imatges d'aconseguir un bolígraf. Mentre caminava, tal vegada oblidant el meu objectiu, les imatges d'allò que havia d'aconseguir en un futur immediat continuaven actuant copresentment. El futur de consciència estava actualitzat, estava en present. Desafortunadament vaig trobar el vidre trencat i les meves intencions es van modificar per la necessitat de solucionar altres urgències. Ara bé, en qualsevol instant present de la meua consciència puc observar l'entrecruament de retencions i de

futuritzacions que actuen copresentement i en estructura. L'instant present es constitueix en la meua consciència com un camp temporal actiu de tres temps diferents. Les coses aquí són molt diferents d'aquelles que ocorren en el temps de calendari en què el dia d'avui no està tocat pel d'ahir, ni pel de demà. En el calendari i el rellotge, l'"ara" es diferencia del "ja no" i de l'"encara no" i, a més, els successos estan ordenats un al costat de l'altre en successió lineal i no puc pretendre que això sigui una estructura sinó un agrupament dins d'una sèrie total a la qual anomeno "calendari". Però ja hi tornarem quan considerem el tema de la historicitat i la temporalitat.

Ara com ara continuem amb el que s'ha dit anteriorment sobre que la consciència infereix més del que percep; amb allò que venint del passat, com a retenció, se superposa a la percepció actual. En cada mirada que llanço a un objecte hi veig coses deformades. Això no ho estem afirmant en el sentit explicat per la física moderna, que clarament exposa la nostra incapacitat per detectar l'àtom i la longitud d'ona que és per damunt i per sota dels nostres llindars de percepció; això ho estem dient amb referència a la superposició que les imatges de les retencions i futuritzacions fan de la percepció. Així, quan assisteixo en el camp a un clarejar bonic, el paisatge natural que observo no està determinat en si, sinó que el determino, el constitueixo per un ideal estètic de bellesa a què adhereixo, pel contrast amb la vida ciutadana, tal vegada per algú que m'acompanya i pel suggeriment que la seva llum suscita en mi, com a esperança d'un futur obert. I aquesta especial pau que experimento em lliura la il·lusió que contemplo passivament, quan en realitat hi estic posant activament nombrosos continguts que se superposen al simple objecte natural. I el que s'ha dit no val només per a aquest exemple sinó per a tota mirada que llanço cap a la realitat.

Hem dit en *Discussions historiòlogiques* que la destinació natural del cos és el món i només cal veure la seva conformació per verificar aquesta afirmació. Els seus sentits i els seus aparells de nutrició, locomoció, reproducció, etc., són naturalment conformats per ser en el món, però a més la imatge llança a través del cos la seva càrrega transformadora; no ho fa per copiar el món, per ser reflex de la situació donada sinó, oposadament, per modificar la situació prèviament donada. En aquest esdevenir, els objectes són limitacions o ampliacions de les possibilitats corporals i els cossos aliens apareixen com a multiplicacions d'aquestes possibilitats, en tant són governats per intencions que es reconeixen similars a les que manegen el propi cos. Per què necessitaria l'ésser humà transformar el món i transformar-se a si mateix? Per la situació de finitud i manca temporoespacial en què es troba i que registra com a dolor físic i sofriment mental. Així, la superació del dolor no és simplement una resposta animal, sinó una configuració temporal en què preval el futur i que es converteix en impuls fonamental de la vida encara que aquesta no es trobi urgida en un moment donat. Per això, a part de la resposta immediata, reflexa i natural, la resposta diferida per evitar el dolor està impulsada pel sofriment psicològic davant del perill i està representada com a possibilitat futura o fet actual en què el dolor està present en altres éssers humans. La superació del dolor apareix, doncs, com un projecte bàsic que guia l'acció. És això el que ha possibilitat la comunicació entre cossos i intencions diverses, en el que anomenem la "constitució social". La constitució social és tan històrica com la vida humana, és configurant de la vida humana. La seva transformació és contínua, però d'una manera diferent de la de la naturalesa perquè en aquesta no ocorren els canvis gràcies a intencions. L'organització social es continua i amplia, però això no pot ocórrer solament per la presència d'objectes socials que, tot sent portadors d'intencions humanes, no s'han pogut seguir ampliant. La continuïtat està donada per les generacions humanes que no estan posades una al costat d'una altra sinó que interactuen i es transformen. Aquestes generacions que permeten continuïtat i desenvolupament són estructures dinàmiques, són el temps social en moviment sense el qual la societat cauria en estat natural i perdria la seva condició de societat. Ocorre, d'altra banda, que en tot moment històric coexisteixen diferents generacions de diferent nivell temporal, de diferent retenció i futurització que configuren paisatges de situació i creences diferents. El cos i el comportament de nens i ancians delata, per a les generacions actives, una presència de la qual es ve i a la qual es va. Al seu torn, per als extrems d'aquesta triple relació, també es verifiquen ubicacions de temporalitat extremes. Però això no roman mai detingut perquè mentre les generacions actives envelleixen i els ancians moren, els nens van transformant-se i comencen a ocupar posicions actives. Mentrestant, naixements nous reconstitueixen contínuament la societat. Quan per abstracció es "deté" el fluir incessant, podem parlar de "moment històric" en què tots els membres emplaçats en el mateix escenari social poden ser considerats contemporanis, vivents d'un mateix temps. Però observem que no són coetanis en la seva temporalitat interna quant a paisatges de formació, quant a situació actual i quant a projecte. En realitat, la dialèctica generacional s'estableix entre les "franges" més contigües que tracten d'ocupar l'activitat central, el present social, d'acord amb els seus interessos i creences. És la temporalitat social interna la que explica estructuralment l'esdevenir històric en el qual interactuen diferents acumulacions generacionals i no la successió de fenòmens linealment posats un al costat de l'altre, com en el temps del calendari, segons ens explica la historiografia ingènua.

Constituint socialment en un món històric en què vaig configurant el meu paisatge interpreto allò on projecto la meua mirada. Hi ha el meu paisatge personal, però també un paisatge col·lectiu que respon en aquest moment a grans conjunts. Com hem dit abans, coexisteixen en un mateix temps present, diferents generacions. En un moment, per exemplificar amb poques paraules, existeixen aquells que van néixer abans del transistor i els que ho van fer entre computadores. Nombroses configuracions difereixen en ambdues experiències, no solament en la manera d'actuar sinó en la de pensar i sentir... i allò que en la relació social i en la manera de producció funcionava en una època, deixa de fer-ho lentament o, de vegades, de manera abrupta. S'esperava un resultat a futur i aquest futur ha arribat, però les coses no van resultar de la manera en què van ser projectades. Ni aquella acció, ni aquella sensibilitat, ni aquella ideologia coincideixen amb el nou paisatge que es va imposant socialment.

Per acabar amb aquest esquema entorn de les idees que s'expressen a través dels volums avui publicats, diré que l'ésser humà per la seva obertura i llibertat per triar entre situacions, diferir respostes i imaginar el seu futur, pot també negar-se a si mateix, negar aspectes del cos, negar-lo completament com en el suïcidi, o negar els altres. Aquesta llibertat ha permès que alguns s'apropriïn il·legítimament del tot social. És a dir, que neguin la llibertat i la intencionalitat d'altres reduint-los a pròtesi, a instruments de les seves pròpies intencions. Allà es troba l'essència de la discriminació i la seva metodologia és la violència física, econòmica, sexual, racial i religiosa. La violència pot instaurar-se i perpetuar-se gràcies al maneig de l'aparell de regulació i control social, això és, l'Estat. En conseqüència, l'organització social requereix un tipus avançat de coordinació a resguard de tota concentració de poder, sigui aquesta privada o estatal. Però com habitualment es confon l'aparell estatal amb la realitat social hem d'aclarir que puix que la societat, no l'Estat, és la productora de béns, la propietat dels mitjans de producció, coherentment, ha de ser social.

Necessàriament, aquells que han reduït la humanitat d'altres, han provocat amb això nou dolor i sofriment i en el si de la societat es reinicia la lluita antiga contra l'adversitat natural, però ara entre aquells que volen "naturalitzar" d'altres, la societat i la Història i, d'altra banda, els oprimits que necessiten humanitzar-se humanitzant el món. Per això humanitzar és sortir de l'objectivació per afirmar la intencionalitat de tot ésser humà i la primacia del futur sobre la situació actual. És la representació d'un futur possible i millor el que permet la modificació del present i el que possibilita tota revolució i tot canvi. Per tant, no n'hi ha prou amb la pressió de condicions opriments perquè s'engegui el canvi, sinó que és necessari advertir que tal canvi és possible i depèn de l'acció humana. Aquesta lluita no és entre forces mecàniques, no és un reflex natural; és una lluita entre intencions humanes. I això és precisament el que ens permet parlar d'opressors i oprimits, de justos i injustos, d'herois i covards. És l'única cosa que permet practicar amb sentit la solidaritat social i el compromís amb l'alliberament dels discriminats, siguin aquests majories o minories.

Finalment, quant al sentit dels actes humans, no creiem que siguin una convulsió sense significat, una "passió inútil", un intent que conclourà en la dissolució de l'absurd. Pensem que l'acció vàlida és aquella que acaba en d'altres i en direcció a la seva llibertat. Tampoc creiem que el destí de la humanitat estigui fixat per causes anteriors que invalidarien tot esforç possible, sinó per la intenció que es fa cada vegada més conscient en els pobles i s'obre pas en la direcció d'una nació humana universal.

Res més, moltes gràcies.

CARTES ALS MEUS AMICS

Centro Cultural Estación Mapocho. Santiago, Xile. 14 de maig de 1994

Agraeixo a les institucions organitzadores d'aquesta Primera Trobada de la Cultura Humanista, la invitació que em van cursar per presentar el llibre, d'edició xilena, *Cartes als meus amics*. Agraeixo les paraules pronunciades per Luis Felipe García en representació de Virtual Ediciones. Agraeixo la intervenció de Volodia Teitelboim, a qui voldria respondre en un futur i comentar, amb el detall que mereixen, molts dels brillants conceptes que ha abocat en aquesta ocasió. Agraeixo la presència de destacades personalitats de la cultura, dels mitjans de premsa i, per descomptat, dels nombrosos amics que avui ens acompanyen.

En aquesta breu exposició, voldria ambientar el llibre que avui es presenta públicament destacant que no es tracta d'una obra sistemàtica sinó d'una sèrie de comentaris presentats en el conegut, i tantes vegades utilitzat, estil epistolar. Des de les *Epístoles morals* de Sèneca fins avui han arribat un fardam d'exposicions que s'han disseminat pel món i que, per cert, han tingut influència dispar i interès dispar. Avui ja són molt conegudes les "cartes obertes" que si bé semblen dirigides a una persona, una institució, o un govern, estan escrites amb la intenció que arribin més enllà del destinatari explícit, és a dir, amb la intenció d'arribar als grans públics. En aquest sentit està pensat el nostre present treball. El títol complet del volum és: *Cartes als meus amics sobre la crisi social i personal en el moment actual*.

Qui són aquests "amics" a qui es dirigeixen les missives? Són, sens dubte, aquelles persones que coincideixen o difereixen amb la nostra postura ideològica però, en tots els casos, ho fan amb la intenció genuïna d'aconseguir una major comprensió i una millor adequació de l'acció per superar la crisi que estem vivint. Això pel que fa al destinatari.

Pel que fa a la temàtica, no hem deixat de destacar el camp de crisi dins del que s'inscriuen tant les societats com els individus. Considerem el concepte de "crisi" en el sentit més habitual del terme, un esdevenir que es resol en una direcció o en una altra. La "crisi" fa sortir d'una situació i ingressar en una altra nova que planteja els seus propis problemes. Popularment s'entén la "crisi" com una fase perillosa de la qual pot resultar quelcom beneficiós o pernicios per a les entitats que l'experimenten; en aquest cas, aquestes entitats són la societat i els individus. Per a alguns és redundant considerar els individus, ja que hi són implicats en parlar de la societat, però, des del nostre punt de vista, això no és correcte i la pretensió de fer desaparèixer un dels termes es recolza en una anàlisi que no compartim. Amb això, dono per conclòs el comentari sobre el títol del llibre.

Ara bé, l'ordre raonable del discurs indica que s'hauria d'entrar en tema amb l'estudi dels continguts de l'obra. No obstant això, preferiríem no seguir aquesta seqüència escolar, sinó endinsar-nos en les intencions que han determinat tota aquesta producció. Aquestes intencions són les de recollir el pensament del Nou Humanisme i bolcar el seu dictamen sobre la situació que ens toca viure. El Nou Humanisme està plantejant una advertència sobre la crisi general de la civilització i està plantejant unes mínimes mesures a prendre per a superar-la. El Nou Humanisme és conscient de l'esperit apocalíptic de finals de segle i de fi de mil·lenni d'acord amb el que ensenya la història. Sabem prou bé que en aquestes conjuntures d'època s'alcen les veus dels qui proclamen la fi del món i que, traduïdes a folklores diferents, assenyalen o la fi de l'ecosistema, o la fi de la Història, o la fi de les ideologies, o la fi de l'ésser humà atrapat per la màquina, etc. El Nou Humanisme no sosté res d'això, simplement diu: "Eh, amics, cal canviar el rumb!". Ningú ens vol escoltar? Estem equivocats? Doncs enhorabona, perquè si estem equivocats, les coses marxen per un camí just i anem recorrent la via cap al Paradís a la Terra. Alguns estructuralistes ens diran que la crisi actual és una reacomodació simple del sistema, un reordenament necessari de factors en un sistema que segueix realimentant el progrés; alguns postmodernistes afirmaran que simplement s'ha desajustat el relat del segle XIX i que els "decididors" socials estan oferint un increment de poder i de pacificació, gràcies a la transparència tecnològica i comunicacional. Ah!, bé amics!, podem descansar confiant que el Nou Ordre s'encarregarà de pacificar el món. Prou Iugoslàvia, Orient Mitjà, Burundi o Sri Lanka. Prou fam, prou més d'un 80% de la població mundial en la línia i sota la línia de subsistència. Prou recessió, prou acomiadaments, prou destrucció de les fonts de treball. Ara sí, administracions cada vegada més netes, taxes d'escolaritat i d'educació creixents, disminució de la delinqüència i la inseguretat ciutadana, disminució d'alcoholisme i drogoaddicció... en suma, conformitat i felicitat creixent per a tots. Això està bé, amics. Siguem pacients, el Paradís és molt a prop...! Però si això no fos així, si la situació actual se seguís deteriorant o es perdés el control, quines serien les alternatives a seguir?.

Aquest és el discurs de *Cartes als meus amics*. I no creiem que sigui ofensiu considerar, a manera d'opinió tímida, la possibilitat que succeeixi un desenllaç penós. Ningú s'ofèn perquè els edificis comptin amb les seves escales d'emergència, perquè els cinemes i els llocs de reunió pública estiguin proveïts amb equips d'extinció, amb portes d'escapada; ningú protesta perquè els estadis esportius es vegin obligats a habilitar portes grans de sortida suplementàries. I, per descomptat, quan un va a un cinema o entra a un edifici no està pensant en incendis ni en catàstrofes, perquè tot s'entén en el context que posa la prudència. Si no s'incendia l'edifici, ni el cinema, ni en l'estadi es produeix el desbordament, enhorabona!

En la sisena Carta es recull el *Document* dels humanistes en què aquests exposen les seves idees més generals, la seva alternativa a la crisi. No és un Document desbaratador, no és un ideari pessimista, és una exposició sobre la crisi i una presentació d'alternatives. En llegir-lo, àdhuc aquells que no estiguessin d'acord, haurien de dir: "Bé, és una alternativa. Hem de cuidar aquests nois, les societats necessiten escales d'incendi. No són els nostres enemics, són la veu de la supervivència".

El *Document* dels Humanistes, que recull la sisena Carta, ens diu: "Els humanistes posen per davant la qüestió del treball enfront del gran capital; la qüestió de la democràcia real enfront de la democràcia formal; la qüestió de la descentralització enfront de la centralització; la qüestió de l'antidiscriminació enfront de la discriminació; la qüestió de la llibertat enfront de l'opressió; la qüestió del sentit de la vida enfront de la resignació, la complicitat i l'absurd... Els humanistes són internacionalistes, aspiren a una nació humana universal. Comprenen el món en què viuen globalment i actuen en el seu medi immediat. No desitgen un món uniforme sinó múltiple: múltiple en les ètnies, llengües i costums; múltiple en les localitats, les regions i les autonomies; múltiple en les idees i les aspiracions; múltiple en les creences, l'ateisme i la religiositat; múltiple en el treball; múltiple en la creativitat. Els humanistes no volen amos; no volen dirigents, ni caps, ni se senten representants ni caps de ningú...". I, al final del *Document*, es conclou: "Els humanistes no són ingenus ni s'enllamineixen amb declaracions d'èpoques romàntiques. En aquest sentit, no consideren les seves propostes com l'expressió més avançada de la consciència social, ni pensen la seva organització en termes indiscutibles. Els humanistes no fingeixen ser representants de les majories. En tot cas, actuen d'acord amb el seu parer més just apuntant a les transformacions que creuen més adequades i possibles en aquest moment que els toca viure".

És que en aquest *Document* no està plasmat un fort sentiment de llibertat, de pluralisme, d'autolimitació? Bé ho podríem anomenar planteig alternatiu i de cap manera proposta anorreadora, uniformant i absoluta...

I com és aquest procés de crisi? Cap a on apunta? En les diverses cartes s'exemplifica sobre un mateix model. El model de sistema tancat. Va començar en el sorgiment del Capitalisme. La Revolució Industrial el va anar potenciant. Els Estats nacionals, en mans d'una burgesia cada vegada més poderosa, van començar a disputar-se el món. Les antigues colònies van passar de les testes coronades a les mans de les companyies privades. I la banca va començar la seva tasca d'intermediària, d'endeutament de tercers i d'apoderament de les fonts de producció. La banca ja va finançar campanyes militars de les burgesies ambiciosos, va prestar i va endeutar les parts en conflicte i gairebé sempre va sortir de tot conflicte amb guanys. Quan les burgesies nacionals encara es plantejaven el creixement en termes d'explotació inclement de la classe treballadora, en termes de creixement industrial, en termes de comerç, sempre referenciant com a centre de gravetat el mateix país que manejaven, la banca ja havia saltat per sobre de les limitacions administratives de l'Estat nacional. Van arribar les revolucions socialistes, el crac borsari i les reacomodacions dels centres financers, però aquests van seguir creixent i concentrant.

Després de l'última ranera nacionalista de les burgesies industrials, després de l'últim conflicte mundial, va quedar clar que el món era un, que les regions, els països i els continents quedaven connectats i que la indústria necessitava el capital financer internacional per sobreviure. L'Estat nacional ja va començar a ser una molèstia per al desplaçament de capitals, béns, serveis, persones i productes mundialitzats. Va començar la regionalització. I amb això l'antic ordre va començar a desestructurar-se. El vell proletariat, que en el seu moment era la base de la piràmide social arrelada en les indústries extractives primàries i que a poc a poc va passar a formar part dels regiments de treballadors industrials, va començar a perdre uniformitat. Les indústries secundàries i les terciàries, els serveis cada vegada més sofisticats van anar absorbint mà d'obra en una reconversió contínua dels factors de producció. Els antics gremis i sindicats van perdre poder de classe i es van dirigir cap a reivindicacions immediates de tipus salarial i ocupacional. La revolució tecnològica va provocar noves acceleracions en un món desigual en què vastes regions postergades s'allunyaven cada vegada més dels centres de decisió. Aquestes regions colonitzades, espoliades i destinades a ocupar sectors de proveïment brut en la divisió internacional del treball, cada vegada venien més barata la seva producció i cada vegada compraven més cara la tecnologia necessària per al seu desenvolupament. Mentre, els deutes contrets

per seguir el model de desenvolupament imposat, seguien creixent. Va arribar el moment en què les empreses es van haver de flexibilitzar, descentralitzar, agilitzar i competir. Tant en el món capitalista com en el socialista, les estructures rígides van començar a esquarterar-se, al mateix temps que s'imposaven despeses cada vegada més aclaparadores per mantenir en creixement els complexos militar-industrials. Llavors sobrevé un dels moments més crítics de la història humana. I és allí, des del camp socialista des d'on comença el desarmament unilateral. Només la història futura determinarà si allò va ser un error o va ser, precisament, allò que va salvar el nostre món de l'holocaust nuclear. Tota aquesta seqüència és fàcilment reconeixible. I així arribem a un món en què la concentració del poder financer té prostrada tota indústria, tot comerç, tot política, tot país, tot individu. Comença l'etapa del sistema tancat i en un sistema tancat no queda una altra alternativa que la seva desestructuració. Des d'aquesta perspectiva, la desestructuració del camp socialista apareix com el preludi de la desestructuració mundial que s'accelera vertiginosament.

Aquest és el moment de crisi en què estem situats. Però la crisi tendeix a resoldre's en diverses variants. Per simple economia d'hipòtesi i, a més, per exemplificar a grans trets, en les *Cartes* s'esbossen dues possibilitats. D'una banda, la variant de l'entropia dels sistemes tancats i, d'altra banda, la variant de l'obertura d'un sistema tancat gràcies a l'acció no natural sinó intencional de l'ésser humà. Vegem la primera, matisada amb un cert toc descriptiu pintoresc.

És altament probable la consolidació d'un imperi mundial que tendirà a homogeneïtzar l'economia, el Dret, les comunicacions, els valors, la llengua, els usos i els costums. Un imperi mundial instrumentat pel capital financer internacional que encara no considerava les poblacions mateixes dels centres de decisió. I en aquesta saturació, el teixit social seguirà el seu procés de descomposició. Les organitzacions polítiques i socials, l'administració de l'Estat, seran ocupades pels tecnòcrates al servei d'un monstruós Paraestat que tendirà a disciplinar les poblacions amb mesures cada vegada més restrictives, a mesura que la descomposició s'accentua. El pensament haurà perdut la seva capacitat abstractiva reemplaçat per una forma de funcionament analític i pas a pas segons el model computacional. S'haurà perdut la noció de procés i estructura i d'això resultaran simples estudis de lingüística i anàlisi formal. La moda, el llenguatge i els estils socials, la música, l'arquitectura, les arts plàstiques i la literatura resultaran desestructurades i, en tot cas, es veurà com un gran avanç la mescla d'estils en tots els camps, tal com succeí en altres ocasions de la història amb els eclecticismes de la decadència imperial. Llavors, l'antiga esperança d'uniformar tot en mans d'un mateix poder s'esvaïrà per sempre. En aquest enfosquiment de la raó, en aquesta fatiga dels pobles, quedarà el camp lliure als fanatismes de tot signe, a la negació de la vida, al culte del suïcidi, al fonamentalisme descarnat. Ja no hi haurà ciència, ni grans revolucions del pensament... només tecnologia que aleshores ja serà anomenada "Ciència". Ressorgiran els localismes, les lluites ètniques i els pobles postergats s'abalançaran sobre els centres de decisió en un remolí en què les macrociutats, anteriorment amuntegades, quedaran deshabitades. Contínues guerres civils sacsejaran aquest pobre planeta en el qual no desitjarem viure. En fi, aquesta és la part del conte que s'ha repetit en nombroses civilitzacions que en un moment van creure en el seu progrés indefinit. Totes aquestes cultures van acabar en la dissolució, però, afortunadament, quan unes van caure, en altres punts es van erigir nous impulsos humans i, en aquesta alternança, allò vell va ser superat per allò nou. És clar que en un sistema mundial tancat no queda lloc per al sorgiment d'una altra civilització sinó per a una llarga i fosca edat mitjana mundial.

Si el que es planteja en les *Cartes* sobre la base del model explicat és del tot incorrecte, no tenim per què preocupar-nos. Si, en canvi, el procés mecànic de les estructures històriques porta la direcció comentada, és hora de preguntar-se com l'ésser humà pot canviar la direcció dels esdeveniments. Al seu torn, qui podria produir aquest canvi formidable de direcció sinó els pobles que són, precisament, el subjecte de la història? Haurem arribat a un estat de maduresa suficient per comprendre que a partir d'ara no hi haurà progrés si no és de tots i per a tots? Aquesta és la segona hipòtesi que s'explora en les *Cartes*.

Si pren força en els pobles la idea que (i és bo repetir-ho) no hi haurà progrés si no és de tots i per a tots, llavors la lluita serà clara. En l'últim graó de la desestructuració, en la base social, començaran a bufar els nous vents. En els barris, en les comunitats veïnals, en els llocs de treball més humils, es començarà a regenerar el teixit social. Aparentment, serà un fenomen espontani. Es repetirà en el sorgiment de múltiples agrupacions de base que formaran els treballadors, ja independitzats de la tutela de les cúpules sindicals. Apareixeran nombrosos nuclis polítics, sense organització central, en lluita amb les organitzacions polítiques cupulars. Començarà la discussió a cada fàbrica, a cada oficina, a cada empresa. Des dels reclams de la immediatesa s'anirà prenent consciència cap a la situació més àmplia en què el treball tindrà més valor humà que el capital i en què el risc del treball serà més clar que el risc del capital a l'hora de considerar prioritats. S'arribarà fàcilment a la conclusió que el guany de l'empresa s'ha de reinvertir en obrir noves fonts de treball o derivar cap a altres sectors en els quals

la producció segueixi augmentant, en lloc de derivar cap a franges especulatives que acaben engrossint el capital financer, que produeixen el buidament empresarial i que porten a la posterior fallida de l'aparell productiu. L'empresari començarà a advertir que ha estat convertit en simple empleat de la banca i que, en aquesta emergència, el seu aliat natural és el treballador. El ferment social es començarà a activar de nou i es desencadenarà la lluita clara i franca entre el capital especulatiu, en el seu caràcter net de força abstracta i inhumana, i les forces del treball, veritable palanca de la transformació del món. Es començarà a comprendre que el progrés no depèn del deute que es contreu amb els bancs sinó que els bancs han d'atorgar crèdits a l'empresa sense cobrament d'interessos. I també quedarà clar que no hi haurà forma de descongestionar la concentració que porta al col·lapse si no és mitjançant una redistribució de la riquesa cap a les àrees postergades. La Democràcia real, plebiscitària i directa serà una necessitat perquè es voldrà sortir de l'agonia de la no participació i de l'amenaça constant del desbordament popular. Els poders seran reformats perquè l'estructura de la democràcia formal dependent del capital financer ja haurà perdut tot crèdit i tot significat.

Sens dubte, aquest segon guió de crisi, es presentarà després d'un període d'incubació en el qual els problemes s'aguditzaran. Llavors començarà aquesta sèrie d'avanços i reculades en què cada èxit serà multiplicat com a efecte demostració en els llocs més remots gràcies a les comunicacions instantànies. Ni tan sols es tractarà de la conquesta dels Estats nacionals sinó d'una situació mundial en la qual s'aniran multiplicant aquests fenòmens socials antecessors d'un canvi radical en la direcció dels esdeveniments. D'aquesta manera, en lloc de desembocar el procés en el col·lapse mecànic tantes vegades repetit, la voluntat de canvi i de direcció dels pobles començarà a recórrer el camí cap a la nació humana universal.

És a aquesta segona possibilitat, és a aquesta alternativa a la qual aposten els humanistes d'avui. Tenen massa fe en l'ésser humà per creure que tot acabarà estúpidament. I si bé no se senten l'avantguarda del procés humà, es disposen a acompanyar aquest procés en la mesura de les seves forces i allà on estiguin posicionats.

No voldria prendre més temps en comentar el llibre que avui tenim a les nostres mans. Sols desitjaria reconèixer la paciència i la tolerància que vostès han mostrat en seguir aquest avorrit desenvolupament.

Res més. Moltes gràcies.

III. Conferències

HUMANISME I NOU MÓN

Universitat de Belles Arts. Mèxic D.F. 7 de juliol de 1991

El tema d'avui, "Humanisme i Nou Món", mereix un breu enquadrament. Quan es parla d'"Humanisme" s'acostuma a fer referència a aquell corrent, contemporani de l'explosió renaixentista, que arrenca en les lletres amb Petrarca. A altres civilitzacions, i fins i tot a les més properes a Occident, es pot veure una sèrie de temes tractats amb un enfocament semblant al dels Humanistes del Renaixement. Ciceró n'és un epònim en la cultura romana. Des d'aleshores, els humanistes varen situar l'ésser humà no com el simple subjecte i productor del fet històric, sinó com el centre de tota activitat fonamental. L'ésser humà fou també l'esglaió més alt d'una axiologia que bé es podria resumir així: "Res per sobre de l'home i cap home per sobre d'un altre".

Particularment en el Renaixement, la paraula "humanisme" pren la seva dimensió real en la lluita que inicien l'Art i la Ciència contra l'obscurantisme. Fóra excessiu, en aquesta ocasió, considerar l'aportació de Giordano Bruno, Pico della Mirandola i, per descomptat, Galileu: figures venerades pels humanistes d'avui. Tots ells van patir la persecució d'un sistema en què s'amputava la dimensió real de l'ésser humà i que posava la divinitat per damunt de tot i després el príncep, l'Estat i les lleis, com a subsidiaris d'aquella divinitat.

La irrupció humanista trastoca aquesta escala de valors i en el centre de l'escena apareixen l'ànima i el cos de l'ésser humà, quasi sempre agafant en préstec concepcions pròpies del paganisme grecoromà, fortament impregnat per les escoles de pensament neoplatònic i neopitagòric. Un debat formidable es desenvolupa en la vella Europa. Simultàniament, aquesta desplaça la seva influència cap a les Amèriques i, com és lògic, ho fa avançant en la seva colonització i conquesta, no amb els elements progressius que s'obren pas en els cercles àulics, sinó amb la brutalitat i la ideologia encara dominant, que és aleshores obscurantista i monàrquica per dret diví. La Inquisició i la persecució del lliure pensament es traslladen a les noves terres, però també, encara que aleshores silenciosament, passen les idees que esclatarien en la Revolució Francesa i en les guerres i revolucions de la independència americana.

És el desenvolupament de la visió humanista, antropocèntrica, el que finalment inaugura la modernitat i s'expressa ja no només en l'art i la ciència, sinó en la política de l'època, quan hostilitza la monarquia i el poder eclesial. Sigui com sigui l'adhesió o el rebuig que s'experimenti cap a aquell període, que inaugura l'etapa revolucionària en tota la seva dimensió, almenys a occident, cal fer un reconeixement especial a l'aportació que l'Humanisme fa en aquest sentit.

Avui, en l'ocàs de les revolucions, també sembla que aquell humanisme efervescent, declina enfront d'una tecnologia que sembla que ha absorbit la transformació revolucionària de les estructures economicosocials, mentre desposseeix el discurs polític de tota comunicació i reemplaça les idees de Fraternitat i Solidaritat per l'economia de competència i mercat, per suposades lleis d'autoregulació i per variables descarnades de macroeconomia. Es reconstrueix una escala de valors buida, en què l'ésser humà concret és desplaçat del seu lloc central i s'instal·la el culte dels diners. Per descomptat, en el mite contemporani existeix una ideologia que el justifica: la ideologia de la Fi de les Ideologies i de la Fi de la Història, en què reconeixem els acords del pragmatisme inaugurat a mitjans del segle passat.

Segons el meu parer, aquest pragmatisme elemental, abonat per un neodarwinisme que zoologitza la societat pel seu rerefons de lluita per la supervivència del més apte, s'obre pas no per la seva qualitat excepcional, sinó perquè els grans sistemes de pensament s'han esfondrat per l'acció de factors múltiples. En realitat es tracta d'un buit enorme que ha deixat el fracàs dels sistemes estructurats i de pensament, buit que es pot omplir amb qualsevol cosa de qualitat inferior, sempre que satisfaci els interessos d'aquells que controlen els ressorts econòmics.

Comprenc que el que s'ha dit fins aquí s'hauria de justificar plenament i, així i tot, hi hauria discussions variades. Tanmateix, he destacat alguns punts que em semblen importants per arribar a la situació de l'Humanisme en el moment actual. De tota manera, haig de destacar que els corrents que s'han fet càrrec de l'humanisme en aquest segle han estat, en veritat, molt pocs.

Reconeixem el rescat de la qüestió en *L'existencialisme és un humanisme* de Sartre i en la *Carta sobre l'humanisme* de Heidegger, produccions que tot i ser oposades, es poden situar en la línia de l'humanisme existencialista. També podem destacar un pseudohumanisme d'empremta cristiana representat per Maritain; un contrahumanisme marxista en Althusser i una dialèctica marxista entre humanisme burgès i humanisme proletari en Aníbal Ponce.

Comentaria molt esquemàticament els corrents que, en el pensament contemporani, fan un intent per reformular teòricament l'humanisme, prenent les principals variants: les existencialistes i les cristianes. No obstant això, la paraula "Humanisme" ha ultrapassat aquella divisió i és ben acceptada popularment, com si estigués simplement indicant tota disposició favorable a l'ésser humà en contraposició a l'avenç de la maquinització i la tecnologia. En aquest sentit, avui sembla de *bon ton* adherir a un humanisme a la moda, que no té res a veure amb el seu desenvolupament fatigós i tràgic i sobretot amb el seu enquadrament precís del qual em permeto citar algunes característiques essencials: 1r. L'afirmació de l'activitat de la consciència, enfront de postures que consideren la consciència humana com "reflex" de condicions objectives; 2n. La historicitat de l'ésser humà i de les seves produccions, en tant l'ésser humà no és un ésser natural sinó social i històric; 3r. L'obertura de l'home-cap-al-món on aquelles dicotomies d'individu i societat, de subjectivitat i objectivitat, són resoltes; 4t. La fonamentació de l'acció i de l'ètica des de l'ésser humà i no des d'altres instàncies, com podria ser la divinitat.

Per tant, l'humanisme conseqüent d'avui es considera llibertari, solidari, actiu i compromès amb la realitat social. De cap manera no oposa l'art a la ciència i no comet l'error d'identificar art amb humanisme i ciència amb tecnologia. Ambdós termes els considera inclosos en el procés de desenvolupament cultural humà i comprèn certes facetes de la tecnologia com una instrumentació al servei d'aquells que posseeixen el predomini econòmic.

Per tal de centrar el nostre tema en els termes d'"Humanisme i Nou Món", direm que l'asserviment de les cultures americanes per acció de les potències europees, no té res a veure amb una dialèctica entre cultura i tecnologia, sinó que respon al model social que des de fa 500 anys i fins fa poc temps, es va desenvolupar sota l'empar de l'obscurantisme i de les institucions absolutistes. Aquell fenomen fou històric, polític i social i de cap manera un llarg esdeveniment on es van comprometre els pobles i les classes populars d'Europa, aleshores tan oprimides com en altres llocs del món. D'altra banda, tant els humanistes europeus com després els humanistes d'Amèrica varen patir les mateixes persecucions en ambdós continents, fins que van poder fer la seva aportació al canvi revolucionari, també en ambdós continents.

Però avui nous perills amenacen Llatinoamèrica i particularment aquest país de perfil cultural singular que és Mèxic. Establirem una dialèctica equivocada entre cultura i tecnologia o posarem en relleu la nostra idiosincràsia vigorosa, tot atrapant d'altres regions que avui semblen monopolitzar la ciència i la tècnica? Aquests temes, d'una importància enorme, no es poden defugir sense reflexió i per això proposo la formació d'una comissió d'estudi que porti aquestes inquietuds al llarg i ample de tota Amèrica i propiciï la realització d'una conferència permanent per tal de discutir la relació entre cultura i tecnologia l'any 1992, any en què es recorden els 500 anys del desembarcament europeu a Amèrica. Avui, com aleshores, comença una lluita que cal considerar en tota la seva amplitud i crec que ha de ser Mèxic, precisament, el centre físic i cultural d'aquest debat.

Res més, moltes gràcies.

LA CRISI DE LA CIVILITZACIÓ I L'HUMANISME

Acadèmia de Ciències. Moscou, Rússia. 18 de juny de 1992

Agraeixo a l'Acadèmia de Ciències de Moscou, agraeixo al Club d'Intencions Humanistes, agraeixo als representants del camp de la cultura aquí presents, agraeixo als editors dels meus escrits, agraeixo al cos de traductors i als nombrosos amics que m'han convidat a dissertar avui aquí. Agraeixo l'assistència dels mitjans informatius i, per descomptat, agraeixo la presència de tots vosaltres.

Segurament sabreu perdonar algunes dificultats degudes al fet mateix de la traducció i comprendreu que per això ens veiem obligats a reduir el temps d'exposició i haurem de comprimir més d'una idea.

El nostre tema d'avui, "La crisi de la civilització i l'Humanisme", exigeix que considerem el concepte de "civilització" com a pas previ a tot el desenvolupament. S'ha escrit i discutit molt al voltant de la paraula "civilització". Ja als inicis de la Filosofia de la Història es comencen a entendre les diferents civilitzacions com una mena d'entitats històriques que tenen el seu procés, la seva evolució i el seu destí. Aquesta entitat, la civilització, apareix com un àmbit, com una regió de comportaments humans que permet identificar els pobles amb una certa manera de producció, certes relacions socials, certa forma de justícia i certa escala de valors. En general, no s'identifica la idea de "poble" o "nació" amb la de civilització, sinó que s'inclouen nombrosos pobles i nacions, més enllà de les seves fronteres respectives, dins l'àmbit comú esmentat. Tradicionalment hom ha relacionat les civilitzacions amb una mena d'"espais culturals" arrelats dins de límits geogràfics i se'ls ha atribuït la capacitat d'irradiar i rebre influències d'altres més o menys contigües.

Quan es parla de la civilització egípcia, o grega, s'està fent al·lusió a aquests àmbits de comportament humà ja esmentats i no s'està pensant que un artifici més o menys centralitzador com l'Estat, sigui el factor decisiu en la seva articulació. Que els macedonis o els espartans participessin de la cultura hel·lènica sense formar part d'una lliga de ciutats-estats o que, fins i tot, lluitessin entre si, demostra que l'Estat no és la cosa substancial en la seva definició. De totes maneres, la radicació en cert espai ha permès parlar de la civilització "mesopotàmica", de la civilització d'"El Nil", de les civilitzacions "insulars", etc. Per descomptat, aquest tipus de classificació porta implícita una concepció segons la qual tota civilització està determinada per raons geogràfiques; de la mateixa manera, quan es parla de les civilitzacions del "vi, la llet i la mel", o les civilitzacions del "blat de moro", es fa al·lusió als recursos alimentaris i, quan s'esmenta la civilització "neolítica", s'indiquen els estadis culturals donats per la producció instrumental i tècnica.

Però més important que l'esforç classificador, ha estat el treball escomès des de Vico en endavant per tractar de comprendre quins són els passos temporals, com és l'esdevenir d'una civilització i quin és el seu destí. Des d'aquell *corsi e ricorsi* dels esdeveniments humans, que el genial napolità tracta d'aprehendre (partint d'una idea general sobre la forma del desenvolupament històric, d'un conjunt d'axiomes i d'un mètode filològic), fins a la historiologia de Toynbee (que es fonamenta en una concepció de reto-resposta, ja anticipada per Pavlov en els seus estudis fisiològics), ha corregut molta tinta i s'ha tractat de fer ciència amb idees més o menys difuses. Naturalment, aquests esforços han estat premiats amb més o menys èxit. Comte esmentava una llei que la civilització complia quan partia d'una etapa heroica i teològica, avançava cap a un estadi metafísic i s'endinsava, finalment, en un moment positiu de racionalitat, abundància i justícia. Hegel ens va parlar de les civilitzacions, com manifestacions dels passos dialèctics de l'Esperit Absolut en el seu desenvolupament i Spengler ens va presentar les civilitzacions com protoformes biogràfiques, com entitats que biològicament seguien etapes de naixement, joventut, maduresa i mort.

S'han realitzat grans treballs per entendre el funcionament i el destí de les civilitzacions, però molts dels investigadors i filòsofs que van emprendre aquestes tasques, no han aprofundit prou en el fet primari de reconèixer que les seves preguntes i respostes van sorgir des del paisatge cultural, des del moment històric en què van viure. I si avui es volgués trobar una nova resposta al tema de la civilització, ja no es podria eludir la dificultat (o facilitat) del paisatge cultural en què ens hem format i del moment històric en què ens toca viure. Avui ens hauríem de preguntar per les condicions de la nostra pròpia vida, si volem comprendre aquest esdevenir i amb això humanitzaríem el procés històric sobre el qual reflexionem. No ho fariem per interpretar eternament els fets produïts per l'ésser humà, com es fa en un llibre d'història, sinó per comprendre des de l'estructura històrica i donadora de sentit de la vida humana què succeeix en la situació en què vivim. Aquest enfocament ens porta a advertir les limitacions que patim per formular certes preguntes i per donar certes respostes, perquè el moment mateix que vivim ens impedeix trencar el límit de les nostres creences i supòsits culturals i és,

precisament, el trencament de les nostres creences, l'aparició de fets que consideràvem impossibles, allò que ens permetrà avançar en un nou moment de la civilització.

Com tots compreneu, estem parlant de la situació vital de crisi en què estem submergits i, consegüentment, del moment de trencament de creences i supòsits culturals en què vam ser formats. Per tal de caracteritzar la crisi des d'aquest punt de vista, podem atendre quatre fenòmens que ens impacten directament, i són: 1. Hi ha un canvi veloç al món, motoritzat per la revolució tecnològica, que està xocant amb les estructures establertes i amb els hàbits de vida de les societats i els individus; 2. Aquest desfasament entre l'acceleració tecnològica i la lentitud d'adaptació social al canvi, està generant crisis progressives a tots els camps i no s'ha de suposar que s'aturarà sinó, inversament, que es tendirà a incrementar; 3. L'inesperat dels esdeveniments impedeix preveure quina direcció prendran els fets, les persones que ens envolten i, en definitiva, la nostra pròpia vida. En realitat no és el canvi mateix el que ens preocupa, sinó la imprevisió emergent d'aquest canvi; i 4. Moltes de les coses que pensàvem i creïem ja no ens serveixen, però tampoc es veuen solucions que vinguin d'una societat, d'unes institucions i d'uns individus que pateixen el mateix mal. D'una banda necessitem referències, però d'una altra les referències tradicionals ens resulten asfixiants i obsoletes.

A parer meu és aquí, en aquesta zona del planeta més que en qualsevol altra, on s'està produint l'acceleració més formidable de les condicions del canvi històric; acceleració confusa i dolorosa, en què s'està gestant un nou moment de la civilització. Avui aquí ningú sap què passarà demà, però a altres parts del món se suposa, ingènuament, que la civilització va en una direcció de creixement previsible i dins d'un model econòmic i social ja establert. Per descomptat que aquesta forma de veure les coses s'acosta més a un estat d'ànim, a una manifestació de desitjos, que a una posició justificada pels fets, perquè per poc que s'examini què està esdevenint, s'arriba a la conclusió que el món, globalment considerat i no esquizofrènicament dividit entre Est i Oest, està marxant cap a una inestabilitat creixent. Tenir la mirada posada exclusivament en un tipus d'Estat, un tipus d'administració o un tipus d'economia per interpretar el futur dels esdeveniments, mostra curtedat intel·lectual i delata la base de creences que hem incorporat a la nostra formació cultural. D'una part, advertim que el paisatge social i històric on estem vivint ha canviat violentament, respecte del paisatge on vivíem fa molt pocs anys i, d'altra banda, els instruments d'anàlisi que utilitzem encara per interpretar aquestes situacions noves pertanyen al paisatge vell. Però les dificultats són encara més grans, perquè també tenim una sensibilitat que es va formar en una altra època i aquesta sensibilitat no canvia al ritme dels esdeveniments. Segurament per això, arreu del món, s'està produint un allunyament entre aquells que posseeixen el poder econòmic, polític, artístic, etc. i les noves generacions, que senten de manera diferent la funció que han de complir les institucions i els líders.

Crec que és el moment de dir quelcom que resultarà escandalós a la sensibilitat antiga: a les noves generacions no els interessa, com tema central, el model econòmic o social que els formadors d'opinió discuteixen cada dia, sinó que esperen que les institucions i els líders no siguin una càrrega més que s'afegeixi a aquest món complicat. D'una banda esperen una nova alternativa, perquè els models existents els semblen esgotats i, d'altra banda, no estan disposades a seguir plantejaments i lideratges que no coincideixin amb la seva sensibilitat. Això és considerat per molts com una irresponsabilitat dels més joves, però jo no estic parlant de responsabilitats sinó d'un tipus de sensibilitat que cal tenir en compte seriosament. I aquest no és un problema que se solucioni amb sondejos d'opinió o amb enquestes, per saber de quina manera nova es pot manipular la societat; aquest és un problema d'apreciació global sobre el significat de l'ésser humà concret, que fins ara ha estat convocat en teoria i traït a la pràctica.

Al que s'ha esmentat anteriorment es respondrà que, en aquesta crisi, els pobles volen solucions concretes, però afirmo que una cosa és una solució concreta i una altra cosa molt diferent és prometre solucions concretes. El concret és que ja no es creu en les promeses i això és molt més important, com realitat psicosocial, que el fet de presentar solucions que la gent intueix que a la pràctica no seran complides. La crisi de credibilitat també és perillosa, perquè ens llança indefensos en braços de la demagògia i del carisma immediatista de qualsevol líder d'ocasió que enalteixi sentiments profunds. Però això, malgrat que jo ho repeteixi moltes vegades, és difícil d'admetre, perquè compta amb l'impediment posat pel nostre paisatge de formació, en el qual encara es confonen els fets amb les paraules que esmenten els fets.

Aquí estem arribant a un punt on queda palesa la necessitat de preguntar-se d'una vegada per sempre si és adequada la mirada que hem fet servir per entendre aquests problemes. El que esmento no és quelcom tan estrany, perquè des de fa uns anys els científics d'altres camps varen deixar de creure que observaven la realitat mateixa i es van preocupar d'entendre com interferia la seva pròpia observació en el fenomen estudiat. Això, dit amb les nostres pròpies paraules, significa que l'observador introdueix elements del seu propi paisatge que no existeixen en el fenomen estudiat i que fins i tot la mirada que

es llança cap un camp d'estudi, ja està dirigida a certa regió d'aquest àmbit i podria esdevenir que estiguéssim atenent a qüestions que no són importants. Aquest assumpte es fa molt més greu a l'hora de justificar postures polítiques, dient sempre que tot es fa tenint en compte l'ésser humà, quan resulta que això és fals, perquè no es parteix de tenir en compte l'ésser humà sinó d'altres factors que col·loquen les persones en situació accessòria.

No es pensa de cap manera que únicament comprenent l'estructura de la vida humana es pot donar raó total dels esdeveniments i del destí de la civilització; i això ens porta a comprendre que el tema de la vida humana està declamat i no és tingut en compte realment, perquè se suposa que la vida de les persones no és agent productor d'esdeveniments, sinó pacient de forces macroeconòmiques, ètniques, religioses o geogràfiques; perquè se suposa que als pobles se'ls ha de demandar objectivament treball i disciplina social i, subjectivament, credulitat i obediència.

Després de les observacions fetes al voltant de la manera de considerar els fenòmens de la civilització, tenint en compte el nostre paisatge de formació, les nostres creences i valoracions, és convenient que ens tornem a concentrar en el tema central.

La nostra situació actual de crisi no està referida a civilitzacions separades, com podia succeir en altres temps en què aquestes unitats podien interactuar ignorant o regulant factors. En el procés de mundialització creixent que estem patint, hem d'interpretar els fets actuant en dinàmica global i estructural. No obstant això, veiem que tot es desestructura, que l'Estat nacional està ferit pels cops que li propinen des de baix els localismes i des de dalt la regionalització i la mundialització; que les persones, els codis culturals, les llengües i els béns es barregen en una fantàstica torre de Babel; que les empreses centralitzades pateixen la crisi d'una flexibilització que no arriben a posar en pràctica; que les generacions s'abismen entre si, com si en un mateix moment i lloc existissin subcultures separades en el seu passat i en els seus projectes de futur; que els membres de la família, que els companys de feina, que les organitzacions polítiques, laborals i socials, experimenten l'acció de forces centrífugues desintegradores; que les ideologies, agafades per aquest remolí, no poden donar resposta ni poden inspirar l'acció coherent dels conjunts humans; que l'antiga solidaritat desapareix en un teixit social cada vegada més dissolt i que, finalment, l'individu d'avui, que compta amb el nombre més gran de persones en el seu paisatge quotidià i amb més mitjans de comunicació que mai, es troba aïllat i incomunicat. Tot l'esmentat mostra que àdhuc aquests fets desestructurats i paradoxals responen al mateix procés, que és global i estructural, i si les antigues ideologies no poden donar resposta a aquests fenòmens, és perquè formen part del món que se'n va. No obstant això, molts pensen que aquests fets marquen la fi de les idees i la fi de la Història, del conflicte i del progrés humà. Per part nostra, a tot això en diem "crisi", però estem molt lluny de considerar aquesta crisi com una decadència final, perquè veiem que en realitat la dissolució de les formes anteriors correspon al trencament d'una vestimenta que ja queda petita a l'ésser humà.

Aquests esdeveniments que han començat a succeir més acceleradament en un punt que en un altre, no trigaran a cobrir tot el planeta i, en aquells llocs on fins avui se sostenia un triomfalisme injustificat, veurem aparèixer fenòmens que el llenguatge quotidià qualificarà d'"increïbles". Estem avançant cap a una civilització planetària que es donarà una nova organització i una nova escala de valors, i és inevitable que ho faci partint del tema més important del nostre temps: saber si volem viure i en quines condicions volem fer-ho. Segurament, els projectes de cercles minoritaris cobdiciosos i provisionalment poderosos, no tindran en compte aquest tema vàlid per a tot ésser humà petit, aïllat i impotent i, en canvi, consideraran com decisius els factors macrosocials. No obstant això, en desconèixer les necessitats de l'ésser humà concret i actual, seran sorpresos en uns casos pel desànim social, en altres casos pel desbordament violent i, en general, per la fugida quotidiana a través de tota mena de droga, neurosi i suïcidi. En definitiva, aquests projectes deshumanitzats s'embussaran en el procés de la posada en pràctica, perquè un vint per cent de la població mundial no estarà en condicions de sostenir per gaire temps més la distància progressiva que el va separant d'aquell vuitanta per cent d'éssers humans necessitats de condicions de vida mínimes. Com tots sabem, aquesta síndrome no podrà desaparèixer per la simple acció de psicòlegs, fàrmacs, esports i suggeriments dels formadors d'opinió. Ni els poderosos mitjans de comunicació social, ni el gegantisme de l'espectacle públic, no ens convenceran que som formigues o un simple nombre estadístic, però, en canvi, sí que aconseguiran que s'accentui la sensació d'absurd i sense sentit de la vida.

Jo crec que en la crisi de civilització que estem patint, hi ha nombrosos factors positius que han de ser aprofitats, de la mateixa manera que aprofitem la tecnologia quan es refereix a la salut, l'educació i la millora de les condicions de vida, malgrat que la rebutgem si s'aplica a la destrucció perquè està desviada de l'objectiu pel qual va néixer. Els esdeveniments estan contribuint positivament al fet que revisem globalment tot el que hem cregut fins avui, que apreciem la història humana des d'una altra òptica, que llancem els nostres projectes cap a una altra imatge de futur, que ens mirem entre nosaltres

amb una nova pietat i tolerància. Llavors, un nou Humanisme s'obrirà pas per aquest laberint de la Història en què l'ésser humà es va creure anul·lat tantes vegades.

La crisi actual es propaga en totes les direccions del planeta i no s'arrela simplement en una Comunitat d'Estats Independents o a Moscou, que en un moment van ser els punts d'expressió més notables d'aquesta crisi. La civilització mundial, avui en marxa, no pot prescindir de les iniciatives d'aquest gran poble, perquè de les solucions que trobi per als seus problemes, depèn el futur de tots nosaltres com participants de la mateixa civilització mundial. Hem parlat del concepte de civilització i del que considerem és avui la civilització que es mundialitza; hem tocat també el tema de la crisi i de les creences en què ens basem per tal d'interpretar aquest moment que vivim. Quant al concepte d'"Humanisme", que apareix integrant el títol d'aquesta conferència, només vull indicar alguns temes. En primer lloc, no estem parlant de l'Humanisme històric, del de les lletres i les arts que es va constituir en motor del Renaixement, i que va trencar els lligams obscurantistes d'aquella llarga nit medieval. L'Humanisme històric té la seva caracterització precisa i ens en sentim continuadors, malgrat la falsedat de certs corrents confessionals actuals que s'autotitulen "humanistes"... no pot haver-hi Humanisme on es posi algun valor per sobre de l'ésser humà. A més, haig de destacar que l'Humanisme extreu bàsicament de la seva concepció de l'ésser humà la seva explicació del món, dels valors, de la societat, de la política, de l'Art i de la Història. És la comprensió de l'estructura d'aquesta concepció la que atorga claredat al seu enfocament. No es pot procedir d'altra manera, no es pot arribar a l'ésser humà des de cap altre punt d'arrencada que no sigui l'ésser humà. Per al contemporani no es pot partir de teories sobre la matèria, l'esperit o Déu... cal partir de l'estructura de la vida humana, de la seva llibertat i la seva intenció i, lògicament, cap determinisme o naturalisme no es pot convertir en humanisme, perquè el seu supòsit inicial fa accessori l'ésser humà.

L'Humanisme d'avui defineix l'ésser humà com "...aquell ésser històric el mode d'acció social del qual transforma la seva pròpia naturalesa". Trobem aquí els elements que, degudament desenvolupats, poden justificar una teoria i una pràctica que doni resposta a l'emergència contemporània. Estendre'ns en consideracions sobre la definició donada ens portaria massa lluny i no comptem amb prou temps per fer-ho.

A ningú no se li escapa que la descripció ràpida que hem fet de la civilització i la crisi actual parteix de tenir en compte l'estructura de l'existència humana i que tal descripció és justament la de l'Humanisme contemporani en la seva aplicació a un tema determinat. Els termes "Crisi de Civilització" i "Humanisme" queden lligats quan proposem una visió que pot contribuir a esquivar algunes de les dificultats actuals. Encara que no insistim més en la seva caracterització, està clar que estem considerant el tema de l'Humanisme com a conjunt d'idees, com quefer pràctic, com corrent d'opinió i com possible organització, que tiri endavant objectius de transformació social i personal, que doni acollida en el seu espai a particularitats polítiques i culturals concretes, sense que aquestes desapareguin com a forces de canvi diferents, però convergents en la seva intenció final. Poc ajudaria en aquest moment de canvi qui se sentís destinat a hegemonitzar i universalitzar una tendència determinada, precisament en el moment de la descentralització i del clam de reconeixement de les particularitats reals.

Voldria acabar amb una consideració molt personal. Aquests dies he tingut l'oportunitat d'assistir a trobades i seminaris amb personalitats de la cultura, científics i acadèmics. En més d'una ocasió em va semblar advertir un clima de pessimisme quan intercanviàvem idees sobre el futur que ens tocava viure. En aquestes ocasions no vaig tenir la temptació de fer exaltacions ingènues, ni declarar la meua fe per un futur venturós. No obstant això, en aquest moment crec que hem de fer l'esforç de sobreposar-nos a aquest desànim i recordar altres moments de crisi greu que l'espècie humana va viure i superar. En aquest sentit voldria evocar aquelles paraules, que comparteixo plenament, i que vibren ja en els orígens de la Tragèdia grega: "...de tots els camins, aparentment tancats, l'ésser humà sempre va trobar la sortida".

Res més, moltes gràcies.

VISIÓ ACTUAL DE L'HUMANISME

Universitat Autònoma de Madrid, Espanya. 16 d'abril de 1993

Agraïxo a la Universitat Autònoma de Madrid l'oportunitat que em brinda per expressar el meu punt de vista. Agraïxo al seu Fòrum Humanista la invitació que em va fer arribar per tal de dissertar avui aquí. Agraïxo la presència de professors, alumnes, gent de premsa i amics. Us agraïxo l'assistència a tots vosaltres.

L'última vegada que vaig parlar públicament a Madrid va ser el 3 de novembre de 1989. A l'Ateneu vaig parlar sobre un dels llibres que, en aquell moment, em va publicar una editorial d'aquest país. Avui no tocarem temes de literatura ni de poesia, més aviat prendrem en consideració un corrent de pensament, un corrent que postula l'acció transformadora i que comença a ser tinguda en consideració, gràcies als canvis profunds que estan esdevenint en la societat. Aquest corrent és l'Humanisme. Molt breument revisarem els seus antecedents històrics, el seu desenvolupament i la situació en què es troba actualment.

Són dues les accepcions que s'acostumen a atribuir a la paraula "Humanisme". Es parla d'"Humanisme" per indicar qualsevol tendència de pensament que afirmi el valor i la dignitat de l'ésser humà. Amb aquest significat es pot interpretar l'Humanisme de les maneres més diverses i amb més contrastos. En el seu significat més limitat, però, col·locant-lo en una perspectiva històrica precisa, el concepte d'Humanisme és usat per indicar aquell procés de transformació que va començar entre finals del segle XIV i començaments del XV i que, al segle següent, amb el nom de "Renaixement", va dominar la vida intel·lectual d'Europa. N'hi ha prou amb mencionar Erasme, Giordano Bruno, Galileu, Nicolau de Cusa, Thomas More, Joan Vives i Bouillé per entendre la diversitat i extensió de l'Humanisme històric. La seva influència es va prolongar durant tot el segle XVII i gran part del XVIII i va desembocar en les revolucions que van obrir les portes de l'Edat Contemporània. Aquest corrent semblava apagar-se lentament, fins que a mitjans d'aquest segle ha començat a caminar de nou en el debat entre pensadors preocupats per les qüestions socials i polítiques.

Els aspectes fonamentals de l'Humanisme històric varen ser, aproximadament, els següents:

- 1r. La reacció contra el mode de vida i els valors de l'Edat Mitjana. Així va començar un fort reconeixement d'altres cultures, particularment la greco-romana, en l'art, la ciència i la filosofia.
- 2n. La proposta d'una nova imatge de l'ésser humà, del qual s'exalten la seva personalitat i la seva acció transformadora.
- 3r. Una nova actitud respecte a la natura, que s'accepta com ambient de l'home i ja no com un submón ple de temptacions i càstigs.
- 4t. L'interès per l'experimentació i la investigació del món circumdant, com una tendència a cercar explicacions naturals, sense necessitat de referències a allò que és sobrenatural.

Aquests quatre aspectes de l'Humanisme històric convergeixen cap a un mateix objectiu: fer sorgir la confiança en l'ésser humà i la seva creativitat i considerar el món com el regne de l'home, regne que aquest pot dominar mitjançant el coneixement de les ciències. Des d'aquesta nova perspectiva, s'expressa la necessitat de construir una nova visió de l'univers i de la història. De la mateixa manera, les noves concepcions del Moviment Humanista porten a replantejar-se la qüestió religiosa, tant en les seves estructures dogmàtiques i litúrgiques, com en les organitzatives que, aleshores, impregnaven les estructures socials de l'Edat Mitjana. L'Humanisme, en relació amb la modificació de les forces econòmiques i socials de l'època, representa una actitud revolucionària cada vegada més conscient i cada vegada més orientada cap a la discussió de l'ordre establert. Però la Reforma en el món alemany i anglosaxó i la Contrareforma en el món llatí tracten de frenar les noves idees i tornen a proposar autoritàriament la visió cristiana tradicional. La crisi passa de l'Església a les estructures estatals. Finalment, l'imperi i la monarquia per dret diví s'eliminen gràcies a les revolucions de finals dels segles XVIII i XIX.

Però després de la Revolució Francesa i les guerres d'independència americanes, l'Humanisme pràcticament ha desaparegut, encara que continua un rerefons social d'ideals i aspiracions, que encoratja transformacions econòmiques, polítiques i científiques. L'Humanisme ha retrocedit davant concepcions i pràctiques que s'instal·len fins a la fi del Colonialisme, la Segona Guerra Mundial i

l'alineament bifront del planeta. En aquesta situació es reobre el debat sobre el significat de l'ésser humà i la natura, sobre la justificació de les estructures econòmiques i polítiques, sobre l'orientació de la Ciència i la tecnologia i, en general, sobre la direcció dels esdeveniments històrics.

Són els filòsofs de l'Existència els que donen els primers senyals: Heidegger per desqualificar l'Humanisme com una Metafísica més (a la seva *Carta sobre l'Humanisme*); Sartre per defensar-lo (a la seva conferència *L'existencialisme és un humanisme*); Luyten per precisar el marc teòric (a *La fenomenologia és un humanisme*). D'altra banda, Althusser per tal d'aixecar una postura antihumanista (en *Pour Marx*) i Maritain per apropiari-se de la seva antítesi des del Cristianisme (al seu *Humanisme Integral*) fan alguns esforços meritoris.

Després d'haver recorregut aquest llarg camí i de les últimes discussions en el camp de les idees, queda clar que l'Humanisme ha de definir la seva posició actual no només pel que fa a la concepció teòrica, sinó quant a activitat i pràctica social. Per això ens basarem contínuament en el seu document fundacional recent.

Avui, l'estat de la qüestió humanista ha de ser plantejat amb referència a les condicions en què viu l'ésser humà. Aquestes condicions no són abstractes. Per tant, no és legítim fer derivar l'Humanisme d'una teoria sobre la Natura, o d'una teoria sobre la Història, o d'una fe en Déu. La condició humana és tal que la trobada immediata amb el dolor i amb la necessitat de superar-lo és ineludible. Tal condició, comuna a tantes altres espècies, troba en la humana la necessitat addicional de preveure a futur com superar el dolor i assolir el plaer. La seva previsió a futur es basa en l'experiència passada i en la intenció de millorar la seva situació actual. El seu treball, acumulat en produccions socials, passa i es transforma generació rere generació, en una lluita contínua per tal de superar les condicions naturals i socials en què viu. Per això, l'Humanisme defineix l'ésser humà com a ésser històric i amb un mode d'acció social capaç de transformar el món i la seva pròpia naturalesa. Aquest punt és d'importància capital perquè en acceptar-lo, coherentment, no es podrà afirmar després un dret natural, o una propietat natural, o institucions naturals o, finalment, un tipus d'ésser humà a futur tal com és avui, com si ja estigués acabat per sempre.

L'antic tema de la relació de l'home amb la natura pren importància de nou. En reprendre'l, descobrim aquella gran paradoxa en què l'ésser humà apareix sense fixesa, sense naturalesa, al mateix temps que hi veiem una constant: la seva historicitat. Per això, estenent els termes, es pot dir que la naturalesa de l'home és la seva història; la seva història social. Per tant, cada ésser humà que neix no és un primer exemplar equipat genèticament per respondre al seu medi, sinó un ésser històric que desenvolupa la seva experiència personal en un paisatge social, en un paisatge humà. I heus aquí que, en aquest món social, la intenció comuna de superar el dolor és negada per la intenció d'altres éssers humans.

Estem dient que uns homes naturalitzen d'altres en negar la seva intenció: els converteixen en objectes d'ús. Així, la tragèdia de ser sotmès a condicions físiques naturals impulsa el treball social i la ciència cap a noves realitzacions que superin les esmentades condicions; però la tragèdia de ser sotmès a condicions socials de desigualtat i injustícia impulsa l'ésser humà a la rebel·lió contra aquesta situació en què s'adverteix no el joc de forces cegues, sinó el joc d'altres intencions humanes. Aquestes intencions humanes, que discriminen uns i altres, són qüestionades en un camp molt diferent del de la tragèdia natural en què no existeix una intenció. Per això sempre existeix en tota discriminació un esforç monstruós per establir que les diferències entre els éssers humans són degudes a la naturalesa, sigui física o social, per establir el seu joc de forces sense que intervingui la intenció. Es faran diferències racials, sexuals i econòmiques, justificant-les per lleis genètiques o de mercat, però en tots els casos s'haurà d'operar amb la distorsió, la falsedat i la mala fe.

Les dues idees bàsiques exposades anteriorment, en primer lloc la de la condició humana sotmesa al dolor amb el seu impuls per superar-lo i, en segon terme, la definició de l'ésser humà històric i social centren l'estat de la qüestió per als humanistes d'avui. Sobre aquestes particularitats, remeto a les meves *Contribucions al pensament*, en l'assaig anomenat "Discussions historiològiques".

En el *Document* fundacional del Moviment Humanista es declara que es passarà de la prehistòria a la veritable història humana tot just quan s'elimini la violenta apropiació animal d'uns éssers humans per uns altres. Mentrestant, no es podrà partir de cap altre valor central que el de l'ésser humà ple en les seves realitzacions i en la seva llibertat. La proclama "Res per sobre de l'ésser humà i cap ésser humà per sota d'un altre" sintetitza tot això. Si es posa com a valor central Déu, l'Estat, els diners o qualsevol altra entitat, se subordina l'ésser humà i es creen condicions per al seu posterior control o sacrifici. Els humanistes tenim clar aquest punt. Els humanistes som ateus o creients, però no partim de l'ateisme o la fe per fonamentar la nostra visió del món i la nostra acció; partim de l'ésser humà i de les seves necessitats immediates.

Els humanistes plantegem el problema de fons: saber si volem viure i decidir en quines condicions fer-ho. Totes les formes de violència, física, econòmica, racial, religiosa, sexual i ideològica, gràcies a les quals s'ha travat el progrés humà, repugnen als humanistes. Tota forma de discriminació, manifesta o larvada, és motiu de denúncia per als humanistes.

Així està traçada la línia divisòria entre l'Humanisme i l'Antihumanisme. L'Humanisme prioritza la qüestió del treball enfront del gran capital; la qüestió de la Democràcia real enfront de la Democràcia formal; la qüestió de la descentralització enfront de la centralització; la qüestió de l'antidiscriminació enfront de la discriminació; la qüestió de la llibertat enfront de l'opressió; la qüestió del sentit de la vida enfront de la resignació, la complicitat i l'absurd.

L'Humanisme posseeix una ètica valedora, perquè creu en la llibertat d'elecció. Així mateix distingeix entre l'error i la mala fe, perquè creu en la intenció.

D'aquesta manera, els humanistes fixem posicions. No ens sentim sorgits del no-res, sinó tributaris d'un llarg procés i d'un esforç col·lectiu. Ens comprometem amb el moment actual i plantegem una llarga lluita cap al futur. Afirmem la diversitat, en franca oposició als règims que fins ara han estat imposats i basats en explicacions que diuen que allò que és divers posa en dialèctica els elements d'un sistema, de manera que en respectar-se tota particularitat, es dona via lliure a forces centrífugues i desintegradores. Els humanistes pensem el contrari i destaquem que, precisament en aquests moments, l'asserviment de la diversitat porta a l'explosió de les estructures rígides. Per això emfatitzem en la direcció convergent, en la intenció convergent i ens oposem a la idea i a la pràctica de l'eliminació de suposades condicions dialèctiques en un conjunt donat.

En el *Document*, els humanistes reconeixem els antecedents de l'Humanisme històric i ens inspirem en les aportacions de les diferents cultures, no només d'aquelles que ocupen un lloc central en aquest moment; pensem en l'avenir i tractem de superar la crisi present; som optimistes: creiem en la llibertat i en el progrés social.

Els humanistes som internacionalistes, aspirem a una nació humana universal. Comprenem globalment el món on vivim i actuem en el nostre medi immediat. No desitgem un món uniforme sinó múltiple: múltiple en les ètnies, llengües i costums; múltiple en les localitats, regions i autonomies; múltiple en les idees i aspiracions; múltiple en les creences, l'ateisme i la religiositat; múltiple en el treball; múltiple en la creativitat.

Els humanistes no volem amos; no volem dirigents, ni caps, ni ens sentim dirigents, caps, ni representants de ningú. Els humanistes no volem un Estat centralitzat ni un Paraestat que el reemplaci. Els humanistes no volem exèrcits policíacs, ni bandes armades que els substituïssin...

Immediatament, l'Humanisme entra en la discussió de les condicions econòmiques. Sosté que en el moment actual no es tracta d'aclarir detalls sobre les economies feudals, les indústries nacionals o els grups regionals. Es tracta que aquells supervivents històrics acomodin la seva parcel·la als dictats del capital financer internacional. Un capital especulador que es va concentrant mundialment. D'aquesta manera, fins i tot l'Estat nacional requereix, per sobreviure, el crèdit i el préstec. Tothom pidola la inversió i donen garanties per tal que la banca es faci càrrec de les decisions finals. Està arribant el temps en què les mateixes companyies, així com els camps i les ciutats, seran propietat indiscutible de la banca. Està arribant el temps del Paraestat, un temps en què l'antic ordre ha de ser eliminat. Al mateix temps, la vella solidaritat s'evapora. En definitiva, es tracta de la desintegració del teixit social i de l'adveniment de milions d'éssers humans desconnectats i indiferents entre si malgrat les penúries generals. El gran capital domina no solament l'objectivitat, gràcies al control dels mitjans de producció, sinó també la subjectivitat gràcies al control dels mitjans de comunicació i informació. En aquestes condicions pot disposar a gust dels recursos materials i socials i convertir en irrecuperable la naturalesa, tot descartant progressivament l'ésser humà. Per això compta amb tecnologia suficient. I així com ha buidat les empreses i els estats, ha buidat la Ciència de sentit i l'ha convertit en tecnologia per a la misèria, la destrucció i la desocupació. No es requereix gaire argumentació quan s'emfatitza que avui el món és en condicions tecnològiques suficients per solucionar, en un temps curt, els problemes de vastes regions pel que fa a plena ocupació, alimentació, salubritat, habitatge i instrucció. Si aquesta possibilitat no es realitza és, senzillament, perquè l'especulació monstruosa del gran capital ho està impedit. El gran capital ja ha esgotat l'etapa d'economia de mercat en els països avançats i, en la seva reconversió tecnològica, comença a disciplinar la societat per afrontar el caos que ell mateix ha produït. La desocupació creixent, la recessió i el desbordament dels marcs polítics i institucionals marquen el començament d'una altra època, en què els estaments i els quadres de direcció ja han de ser renovats i adaptats als nous temps. Aquests canvis d'esquema no representen més que un pas cap a la crisi general del Sistema camí a la mundialització.

Però enfront d'aquesta irracionalitat, les veus de la raó no s'aixequen dialècticament, com es podria esperar, sinó els racismes, fonamentalismes i fanatismes més foscos. I, si aquest neoirracionalisme ha de liderar regions i col·lectivitats, el marge d'acció per a les forces progressistes queda reduït, dia a dia. D'altra banda, milions de treballadors ja han pres consciència, tant de les irrealitats del centralisme estatista, com de les falsedats de la democràcia capitalista. Així ocorre que els obrers s'alcen contra les cúpules gremials corruptes, de la mateixa manera que els pobles qüestionen els partits i els governs. Però serà necessari donar una orientació a aquests fenòmens que d'altra manera s'estancaran en un acte espontani sense progrés. És necessari anar al tema central dels factors de producció.

Per a l'Humanisme existeixen com a factors de producció el treball i el capital, i sobren l'especulació i la usura. Actualment és decisiu que l'absurda relació establerta entre aquests dos factors sigui totalment transformada. Fins ara s'ha imposat que el guany sigui per al capital i el salari per al treballador i es justifica tal relació amb el "risc" que assumeix la inversió, però sense tenir en compte el risc del treballador en els vaivens de la desocupació i la crisi. A part de la relació entre els dos factors, està en joc la gestió i la decisió en el maneig de l'empresa. En definitiva, el guany no destinat a la reinversió en l'empresa, no dirigit a la seva expansió, o diversificació, deriva en especulació financera. El guany que no crea fonts de treball deriva cap a l'especulació financera. Per tant la lluita justa i possible dels treballadors consistirà a obligar el capital al seu màxim rendiment productiu. Però això no podrà realitzar-se tret que gestió i direcció siguin compartides. D'altra manera, com es podria evitar l'acomiadament massiu, el tancament i el buidament empresarial? Perquè el gran dany rau en la subinversió, la fallida fraudulenta, l'endeutament forçat i la fugida de capital. I, si s'insistís en l'apropiació dels mitjans de producció per part dels treballadors, seguint les ensenyances del segle XIX, també s'hauria de tenir en compte el recent fracàs del Socialisme real. Pel que fa a l'objecció que diu que enquadrar el capital tal com està enquadrat el treball produeix la seva fugida cap a punts i àrees més profitoses, s'ha d'aclarir que això no esdevindrà per gaire temps més, ja que la irracionalitat de l'esquema actual el porta a la seva saturació i a la seva crisi mundial. Aquesta objecció, a més del reconeixement d'una immoralitat radical, desconeix el procés històric de la transferència del capital cap a la banca i d'això en resulta que el mateix empresari es va convertint en empleat sense decisió dins d'una cadena en la qual aparenta autonomia. D'altra banda, a mesura que s'aguditzí el procés recessiu, el mateix empresariat començarà a considerar aquests punts.

L'acció humanista no es pot limitar al camp d'allò que és estrictament laboral o reivindicatiu sindical, sinó que és necessària l'acció política per impedir que l'Estat sigui un instrument del capital financer mundial, per assolir que la relació entre els factors de producció sigui justa i per retornar a la societat la seva autonomia arrabassada.

En el camp polític, la situació mostra que l'edifici de la Democràcia s'ha anat enrunant en esquarterar-se les seves bases principals: la independència entre poders, la representativitat i el respecte a les minories. La teòrica independència entre poders es troba, a la pràctica, afectada severament. N'hi ha prou amb indagar en moltes parts del món l'origen i la composició de cada poder per comprovar les íntimes relacions que els lliguen. No podria ser de cap altra manera. Tots formen part d'un mateix Sistema. De manera que les freqüents crisis d'avenç d'uns sobre els altres, de superposició de funcions, de corrupció i irregularitat, es corresponen amb la situació global, econòmica i política d'un país determinat.

Pel que fa a la representativitat, des de l'època de l'extensió del sufragi universal, es va pensar que entre l'elecció i la conclusió del mandat dels representants del poble només existia un acte. Però a mesura que ha transcorregut el temps s'ha vist, clarament, que existeix un primer acte, mitjançant el qual molts elegeixen uns pocs i un segon acte en el qual aquests pocs traeixen els molts, tot representant interessos aliens al mandat rebut. Aquest mal ja s'incuba en els partits, reduïts a cúpules separades de les necessitats del poble. Ja, en la màquina partidària, els grans interessos financen candidats i dicten les polítiques que aquests hauran de seguir. Tot això evidencia una profunda crisi en el concepte i la implementació de la representativitat. Els humanistes plantegen transformar la pràctica de la representativitat i donar la importància més gran a la consulta popular, el plebiscit i l'elecció directa dels candidats. Perquè encara existeixen, en nombrosos països, lleis que subordinen candidats independents a partits polítics, o bé, subterfugis i limitacions econòmiques per presentar-se davant la voluntat de la societat. Tota llei que s'oposi a la capacitat plena del ciutadà d'eleger i ser elegit esquivi d'arrel la Democràcia real, que és per sobre de la referida regulació jurídica. I, si es tracta d'igualtat d'oportunitats, els mitjans de difusió s'han de posar al servei de la població en el període electoral en què els candidats exposen les seves propostes i han d'atorgar exactament les mateixes oportunitats a tots. D'altra banda, s'han d'imposar lleis de responsabilitat política mitjançant les quals tot aquell que no compleixi amb allò que ha promès als seus electors, s'arrisqui al desafur, la destitució o el judici polític. Perquè l'altra forma, la que actualment se sosté, mitjançant la qual els individus o partits que no compleixin, patiran el càstig de les urnes en una elecció futura, de cap manera no atura el segon acte

de traïció als representats. Pel que fa a la consulta directa sobre els temes d'urgència, cada dia existeixen més possibilitats tecnològiques per a la seva realització. L'assumpte no és prioritzar els sondeigs i les enquestes manipulades, sinó que es tracta de facilitar la participació i el vot directe a través de mitjans electrònics i informàtics avançats.

En una Democràcia real cal donar a les minories les garanties que mereix la seva representativitat, però, a més, s'ha d'extremar tota mesura que afavoreixi en la pràctica la seva inserció i el seu desenvolupament. Avui, les minories assetjades per la xenofòbia i la discriminació demanen amb angoixa el seu reconeixement i, en aquest sentit, és responsabilitat dels humanistes elevar aquest tema al nivell de les discussions més importants i encapçalar la lluita a cada lloc, fins a vèncer els neofeixismes descoberts o encoberts. En definitiva, lluitar pels drets de les minories és lluitar pels drets de tots els éssers humans. Però també ocorre, en el conglomerat d'un país, que províncies senceres, regions o autonomies, pateixen la mateixa discriminació que les minories a causa de la compulsió de l'Estat centralitzat, avui instrument insensible en mans del gran capital. I això cessarà quan s'impulsi una organització federativa, en què el poder polític real torni a mans de les referides entitats històriques i culturals.

En síntesi, posar per davant els temes del capital i el treball, els temes de la Democràcia real i els objectius de la descentralització de l'aparell estatal és encaminar la lluita política cap a la creació d'un nou tipus de societat. Una societat flexible i en canvi constant, d'acord amb les necessitats dinàmiques dels pobles, ara per ara, asfixiats per la dependència.

En l'actual situació de confusió, és necessari discutir el tema de l'Humanisme espontani o ingenu i posar-lo en relació amb el que nosaltres entenem per Humanisme conscient. És evident que els ideals i aspiracions humanistes campegen en les nostres societats amb un vigor desconegut pocs anys enrere. El món està canviant a gran velocitat i aquest canvi, a més d'escombrar velles estructures i velles referències, està liquidant les antigues formes de lluita. En aquesta situació sorgeixen tota mena d'accions espontànies que semblen apropar-se més a catarsis i desbordaments socials que a processos amb direcció. Per això, en considerar grups, associacions i individus progressistes com humanistes, encara que no participin d'aquest Moviment Humanista, estem atenent a la unió de forces en una mateixa direcció i no a una nova hegemonia continuadora d'enfocaments i procediments uniformadors.

Considerem que és en els llocs de feina i habitatge dels treballadors on la simple protesta s'ha de convertir en força conscient, orientada a la transformació de les estructures econòmiques, però també existeixen nombroses activitats que reuneixen membres combatius d'organitzacions gremials i polítiques. L'Humanisme no planteja que aquests es desarrelin dels seus col·lectius a fi de participar d'aquest Moviment. Ben al contrari. La lluita per la transformació de les seves cúpules, fent que s'orientin més enllà de simples reivindicacions immediatistes, col·loca aquests elements progressius en direcció de convergència amb els plantejaments humanistes. Vastes capes d'estudiants i docents, normalment sensibles a la injustícia, i a mesura que la crisi general els afecti, també aniran fent conscient la seva voluntat de canvi. I, per cert, la gent de Premsa, en contacte amb la tragèdia quotidiana, és avui en condicions d'actuar en direcció humanista, igual que sectors de la intel·lectualitat, amb una producció que està en contradicció amb les pautes que promou aquest sistema inhumà. També són nombroses les postures que, tenint per base el fet del sofriment humà, inviten a l'acció desinteressada a favor dels desposseïts o els discriminats. Associacions, grups voluntaris i sectors importants de la població els mobilitzen, de vegades, fent la seva aportació positiva. Sens dubte una de les seves contribucions consisteix a generar denúncies sobre aquests problemes. No obstant això, aquests grups no plantegen la seva acció en termes de transformació de les estructures que donen lloc a aquests mals. Aquestes postures s'inscriuen en l'Humanitarisme més que en l'Humanisme conscient. Allà s'hi troben ja protestes i accions puntuals susceptibles de ser aprofundides i esteses.

Però així com existeix un sector social ampli i difús que bé podríem anomenar "camp humanista", el sector que podríem denominar "camp antihumanista" no és menys extens. Malauradament, existeixen milions d'humanistes que encara no s'han posat en marxa amb una clara direcció de transformació, al mateix temps que comencen a aparèixer fenòmens regressius que es consideraven superats. A mesura que les forces que mobilitza el gran capital van asfixiant els pobles, sorgeixen posicions incoherents que comencen a enfortir-se en explotar aquest malestar canalitzant-lo cap a falsos culpables. En la base d'aquests neofeixismes hi ha una profunda negació dels valors humans. També en certs corrents ecologistes desviacionistes s'aposta en primer lloc per la natura en lloc de l'home. Ja no prediquen que el desastre ecològic és desastre tot just perquè posa en perill la humanitat, sinó perquè l'ésser humà ha atemptat contra la natura. Segons alguns d'aquests corrents, l'ésser humà està contaminat i per això contamina la natura. Per a ells fóra millor que la medicina no hagués tingut èxit en

la lluita amb les malalties i en l'allargament de la vida. "La Terra primer", criden històricament i recorden les proclames del nazisme. D'aquí a la discriminació de cultures que contaminen, d'estrangers que embruten i pol·lueixen, hi ha un pas. Aquests corrents s'inscriuen també en l'antihumanisme perquè, en el fons, menyspreen l'ésser humà. Els seus mentors es menyspreen ells mateixos, reflecteixen les tendències nihilistes i suïcides de moda. Una important franja de gent perceptiva, també adhereix a l'ecologisme perquè entén la gravetat del problema que aquest denuncia. Però si aquest ecologisme pren el caràcter humanista que correspon, orientarà la lluita cap als promotors de la catàstrofe que són: el gran capital i la cadena d'indústries i empreses destructives, parents propers del complex militar-industrial. Abans de preocupar-se per les foques, s'ocuparà de la fam, l'amuntegament, la mortaldat, les malalties i els dèficits sanitaris i d'habitatge a molts llocs del món. I destacarà la desocupació, l'explotació, el racisme, la discriminació i la intolerància en un món avançat tecnològicament. Món que, d'altra banda, està creant els desequilibris ecològics en nom del seu creixement irracional.

No és necessari estendre's massa en la consideració de les dretes com a instruments polítics de l'Antihumanisme. En elles la mala fe arriba a nivells tan alts que, periòdicament, es fan publicitat com a representants de "l'Humanisme". Tan enorme és la mala fe i el bandolerisme en l'apropiació de les paraules, que els representants de l'Antihumanisme han intentat cobrir-se amb el nom d'"humanistes". Seria impossible inventariar els recursos, instruments, formes i expressions de què disposa l'Antihumanisme. En tot cas, esclarir sobre les seves tendències més encobertes afavorirà que molts humanistes espontanis o ingenus revisin les seves concepcions i el significat de la seva pràctica social.

Pel que fa a l'organització del Moviment Humanista, dinamitza fronts d'acció al camp laboral, de l'habitatge, gremial, polític i cultural, amb la intenció d'anar assumint un caràcter cada vegada més ampli. En procedir així, crea condicions d'inserció per a les diferents forces, grups i individus progressistes, sense que perdin la seva identitat ni les seves característiques particulars. L'objectiu d'aquesta acció consisteix a promoure la unió de forces capaces d'influir de manera creixent sobre grans capes de població i orientar amb la seva acció la transformació social.

Els humanistes no som ingenus ni ens exaltem amb paraules buides. En aquest sentit, no considerem les nostres propostes com l'expressió més avançada de la consciència social, ni pensem la nostra organització en termes indiscutibles. Els humanistes no fingim ser representants de les majories. En tot cas, actuem d'acord amb el nostre parer més just i apuntem cap a les transformacions que creiem adequades i possibles en aquest moment que ens toca viure.

Per acabar amb aquesta exposició, voldria transmetre a tots vostès la meva preocupació personal. De cap manera no penso que anem cap a un món deshumanitzat, tal com ens ho presenten alguns autors de ciència-ficció, alguns corrents salvacionistes o algunes tendències pessimistes. Crec, això sí, que ens trobem just en el punt, d'altra banda moltes vegades present en la història humana, en què cal escollir entre dues vies que porten a mons oposats. Cal que escollim en quines condicions volem viure i crec que, en aquest moment perillós, la humanitat es disposa a fer la seva elecció. L'Humanisme té un paper important a jugar a favor de la millor de les opcions.

Res més. Moltes gràcies.

LES CONDICIONS DEL DIÀLEG

Acadèmia de Ciències. Moscou, Rússia. 6 d'octubre de 1993

Senyor Vicepresident de l'Acadèmia de Ciències de Rússia, Vladímir Kudriatsev, respectats professors i amics.

La distinció que m'ha atorgat l'Acadèmia de Ciències de Rússia en la sessió del Consell Científic de l'Institut d'Amèrica Llatina, realitzada el 21 de setembre passat, va ser per a mi d'una importància enorme. Pocs dies després de rebre la notícia em trobo aquí per agrair aquest reconeixement i per reflexionar entorn del diàleg sostingut al llarg d'alguns anys amb els acadèmics de diversos instituts del vostre país. Aquest intercanvi, efectuat a través del contacte personal, a través de la correspondència i a través del llibre, ha posat en relleu la possibilitat d'establir certes bases d'idees compartides sempre que, com en aquest cas, el diàleg sigui rigorós i sense prejudicis. Per contrast, voldria estendre'm sobre algunes dificultats que entorpeixen la fluïdesa del diàleg en general i que, molt freqüentment, el porten a un cul-de-sac.

Acabo d'esmentar la paraula "diàleg" gairebé en el sentit grec del *dialogos* i del posterior *dialogus*, que recull la mateixa idea i que sempre implica l'alternança en la conversa entre persones que manifesten les seves idees o afectes. Però el diàleg, àdhuc complint amb tots els requeriments formals, de vegades fracassa sense que s'arribi a la comprensió total d'allò que es considera. La forma filosòfica i científica del pensar, a diferència de la forma dogmàtica, és essencialment dialògica i mostra una relació estreta amb aquella estructura dialèctica que ja ens va presentar Plató com a eina d'aproximació a la veritat. Estudiosos contemporanis han tornat a reflexionar novament sobre la naturalesa del diàleg, sobretot a partir de la Fenomenologia i de la formulació del "problema de l'altre", amb Martin Buber com a representant més conspicu. Collingwood ja havia posat en relleu que un problema no es resol si no s'entén i no s'entén si no se sap quina classe de qüestió planteja. Pregunta i resposta transcorren dins del diàleg hermenèutic, però tota resposta no tanca el cercle sinó que obre nous interrogants que, al seu torn, exigeixen reformulacions.

La tesi que avui defenso es pot plantejar així: no existeix diàleg complet si no es consideren els elements predialògics en què es basa la necessitat d'aquest diàleg. Per il·lustrar l'enunciat em permetré anar a certs exemples quotidians que m'involucren personalment.

Quan se'm demana que expliqui el meu pensament en una conferència, un escrit, o una declaració periodística, tinc la sensació que tant les paraules que utilitzo com el fil de discurs que desenvolupo poden ser enteses sense dificultat, però que no encerten a "connectar" amb molts oients, lectors o gent de premsa. Aquestes persones no es troben en pitjors condicions de comprensió general que moltes altres amb les quals el meu discurs "connecta". Naturalment, no m'estic referint al desacord que hi pot haver entre les propostes que formulo i les objeccions de l'altra part; aquesta situació se m'apareix com de connexió perfecta. Fins i tot, en una disputa acalorada comprovo aquest contacte. No, es tracta de quelcom més general, d'alguna cosa que té a veure amb les condicions del diàleg mateix (entenent la meva exposició com un diàleg amb una altra part que accepta, o rebutja, o dubta de les meves assercions). La sensació de no connexió sorgeix amb força en advertir que el fet explicat ha estat comprès i que, tanmateix, es torna a preguntar el mateix, o s'insisteix en punts que no es deriven d'allò que s'ha exposat. És com si una certa vaguetat, un cert desinterès, acompanyés la comprensió del fet plantejat; com si l'interès radiqués més enllà (o més ençà) del que s'enuncia. Aquí podem prendre el diàleg com una relació de reflexió o discussió entre persones, entre parts. Sense insistir en rigorismes, convé acordar certes condicions perquè existeixi aquesta relació o perquè se segueixi raonablement una exposició. Així doncs, perquè un diàleg sigui coherent és necessari que les parts: 1. Coincideixin respecte al tema fixat; 2. Ponderin el tema en un grau d'importància similar i 3. Posseeixin una definició comuna dels termes decisius emprats.

Si diem que les parts han de coincidir en la fixació del tema, estem al·ludint a una relació en la qual cadascú té en compte el discurs de l'altre. D'altra banda, la fixació d'un tema no vol dir que aquest no admeti transformació o canvi al llarg del seu desenvolupament, però en tots els casos cadascuna de les parts ha de saber mínimament de què està parlant l'altra.

En dir, en la següent condició, que ha d'existir una ponderació o grau d'importància semblant, no estem considerant una coincidència estricta sinó una quantificació acceptable de la importància que el tema té, perquè si aquest rep una ponderació de primer ordre per una de les parts i per a l'altra és trivial,

podrà haver-hi acord sobre l'objecte tractat però no sobre l'interès o funció amb què compleix el conjunt del discurs.

Finalment, si els termes decisius tenen definicions diferents per a les parts, es pot arribar a alterar l'objecte del diàleg i amb això el tema tractat.

Si les tres condicions anotades són satisfetes, es podrà avançar i es podrà estar en acord o desacord raonable amb la sèrie d'arguments que s'exposin. Però existeixen nombrosos factors que impedeixen el compliment de les condicions del diàleg. Em limitaré a prendre en compte alguns factors predialogals que afecten la condició de ponderació d'un tema donat.

Perquè existeixi un enunciat és necessari que hi hagi una intenció prèvia que permeti triar els termes i la relació entre ells. No n'hi ha prou que enuncii: "Cap home no és immortal", o "Tots els conills són herbívors", per donar a entendre de quin tema estic parlant. La intenció prèvia al discurs situa l'àmbit, situa l'univers en què es plantegen les proposicions. Aquest univers, no és genèticament lògic; té a veure amb estructures prelògiques, predialogals. El mateix val per a qui rep l'enunciat. Cal que l'univers de discurs coincideixi entre qui enuncia i qui rep l'enunciació. D'altra manera pot parlar-se de no coincidència del discurs.

Fins fa poc temps es pensava que del joc de les premisses en derivava la conclusió. Així, si es deia: "Tots els homes són mortals, Sòcrates és home, per tant Sòcrates és mortal", se suposava que la conclusió derivava dels termes anteriors, quan en realitat qui organitzava els enunciats ja tenia al cap la conclusió. Hi havia doncs una intenció llançada cap a cert resultat i això permetia, al seu torn, escollir enunciats i termes. No ocorre res diferent en el llenguatge quotidià, i àdhuc en Ciència el discórrer va en direcció a un objectiu plantejat prèviament com a hipòtesi. Ara bé, quan s'estableix un diàleg, cadascuna de les parts pot tenir intencions diferents i apuntar a objectius diferents i, sobretot, cadascú tindrà sobre el tema mateix una apreciació global sobre la seva importància. Però aquesta "importància" no ve determinada pel tema sinó per un conjunt de creences, valoracions i interessos previs. Abstractament, dues persones podrien posar-se d'acord en fixar el tema del "sentit de la vida", com de summa importància i, no obstant això, una de les parts estar convençuda que el tractament de tal matèria és d'escassa practicitat, que no resoldrà res i que, finalment, no és d'urgència quotidiana. Que l'interlocutor escèptic segueixi els desenvolupaments de l'altra part, o que participi activament en el diàleg queda explicat per altres factors, però no pel tema del qual ha desqualificat prèviament la substancialitat. D'aquesta manera, els elements predialogals situen no sols l'univers que pondera el tema sinó les intencions que es troben més enllà (o més ençà). Per descomptat, els elements predialogals són prelògics i actuen dins de l'horitzó epocal, social, que els individus freqüentment prenen com a producte de les seves experiències i observacions personals. I aquesta és una barrera que no es pot franquejar fàcilment fins que canviï la sensibilitat de l'època, el moment històric en què es viu. És precisament per això que nombroses aportacions fetes en el camp de la ciència i en altres regions de les activitats humanes, han estat acceptades amb total evidència només en moments posteriors, però fins que s'ha arribat a aquest punt els promotors de tals idees i activitats s'han trobat amb un buit dialogal i molt sovint amb una barrera d'hostilitat erigida davant la sola possibilitat de discutir públicament els nous punts de vista. Passada la turbulència inicial i havent accedit una o diverses noves generacions a l'escenari històric, la importància d'aquelles aportacions anticipades es fa comuna a tots i tots coincideixen en la sorpresa que aquestes aportacions hagin estat negades o minimitzades anteriorment.

De manera que quan exposo el meu pensament (no coincident amb certes creences, valoracions i interessos de l'univers epocal) comprenc aquesta desconexió amb molts dels meus interlocutors, amb els quals en abstracte semblaria estar tot en perfecte acord. En la meua tasca de difondre l'Humanisme trobo freqüentment les dificultats comentades. Si s'explica la concepció de l'Humanisme contemporani i es fa clarament, no per això resultarà una connexió adequada amb molts interlocutors perquè encara queden recances i creences d'etapes anteriors que posen com a tema d'importància altres qüestions per sobre de l'ésser humà. Per descomptat, molta gent dirà que és "humanista" perquè la paraula "humanisme" pot resultar decorativa, però és clar que encara no existeix un interès genuí per entendre ni les raons ni les propostes d'aquest corrent de pensament i d'aquesta pràctica social. Si se suposa que l'organització d'idees en sistema és una ideologia i la moda dicta la fi de les ideologies, és clar que no es tendirà a considerar les formulacions sistemàtiques de l'Humanisme. Contradictòriament es preferiran respostes conjunturals a problemes que són globals i tota resposta sistemàtica apareixerà com una generalització excessiva. Succeint, en aquesta època de mundialització, que els problemes fonamentals que vivim són estructurals i són globals, aquestes dificultats no seran apreheses d'aquesta manera i s'haurà d'encarar un conjunt de respostes desestructurades que per la seva mateixa naturalesa portaran a complicar més les coses en una reacció en cadena sense control. Per descomptat que això succeeix perquè els interessos econòmics dels cercles privilegiats manegen el

món, però la visió d'aquesta minoria privilegiada ha fet impacte àdhuc en les capes més perjudicades de la societat. D'aquesta manera, és patètic sentir en el discurs del ciutadà mitjà els acords que abans havíem percebut en els representants de les minories dominants a través dels mitjans de difusió. I això seguirà així i no serà possible un diàleg profund ni una acció concertada globalment fins que fracassin els intents puntuals de resoldre la crisi progressiva desencadenada en el món. En el moment actual es creu que no s'ha de discutir la globalitat del sistema econòmic i polític vigent, ja que aquest és perfectible. Oposadament, per a nosaltres, aquest sistema no és perfectible ni pot ser reformat gradualment, ni les solucions desestructurades de conjuntura produiran una recomposició creixent. Aquestes dues postures enfrontades podran establir el seu diàleg, però els predialogals que actuen en un i un altre cas són inconciliables com a sistemes de creences i com a sensibilitat. Únicament amb un fracàs creixent de les solucions puntuals s'arribarà a un altre horitzó del preguntar i a una condició adequada de diàleg. En aquest moment, les noves idees començaran a ser gradualment reconegudes i els sectors cada vegada més desesperançats començaran a mobilitzar-se. Avui mateix, tot i que es pretén que cal millorar alguns aspectes del sistema actual, la sensació que es generalitza en les poblacions és la que a futur les coses empitjoraran. I aquesta difusa sensació no està revelant un simple apocalipsisme de fi de segle sinó un malestar difús i generalitzat que neix de les entranyes de les majories sense veu i va arribant a totes les capes socials. Mentrestant, se segueix afirmant en forma contradictòria que el sistema és conjunturalment perfectible.

El diàleg, factor decisiu en la construcció humana, no queda reduït als rigors de la lògica o de la lingüística. El diàleg és quelcom viu en què l'intercanvi d'idees, afectes i experiències està tenyit per la irracionalitat de l'existència. Aquesta vida humana, amb les seves creences, temors i esperances, odis, ambicions i ideals d'època, és la que posa la base de tot diàleg. Quan vam dir que "No existeix diàleg complet si no es consideren els elements predialogals en els quals es basa la necessitat d'aquest diàleg", estàvem atenent a les conseqüències pràctiques de tal formulació. No hi haurà diàleg complet sobre les qüestions de fons de la civilització actual fins que es comenci a descreure socialment de tanta il·lusió alimentada pels mirallets del sistema actual. Mentrestant, el diàleg seguirà sent insubstancial i sense connexió amb les motivacions profundes de la societat.

Quan l'Acadèmia em va fer arribar el seu reconeixement, vaig comprendre que en algunes latituds ha començat a moure's alguna cosa nova, alguna cosa que comença en diàleg d'especialistes i després ocuparà la plaça pública.

El meu agraïment a aquesta magna institució, a tots vosaltres, i el meu desig fervorós que el diàleg fructífer s'aprofundeixi i estengui més enllà del claustre acadèmic.

FÒRUM HUMANISTA

Moscú, Rússia. 7 d'octubre de 1993

Estimats amics:

El Fòrum Humanista té per objectiu estudiar i fixar posició sobre els problemes globals del món d'avui. Des d'aquest punt de vista, és una organització cultural en sentit ampli, que es preocupa per relacionar estructuralment els fenòmens de la ciència, la política, l'art i la religió. El Fòrum Humanista fa de la llibertat de consciència i del desprejudici ideològic la condició indispensable per al treball en la comprensió dels complexos fenòmens del món contemporani.

El Fòrum Humanista té, a parer meu, l'ambició de convertir-se en un instrument d'informació, intercanvi i discussió entre persones i institucions pertanyents a les cultures més diverses del món. Pretén, a més, agafar un caràcter d'activitat permanent de manera que tota informació rellevant pugui circular tot seguit entre els seus membres.

Es podrà preguntar si diverses institucions avui existents no poden realitzar aquesta tasca amb més èxit, atesa la seva experiència, la seva solvència econòmica i la seva disponibilitat professional i tècnica. Així es podria pensar que en els centres d'extensió universitària, en les fundacions privades i oficials i fins i tot en els organismes culturals de Nacions Unides, es podria trobar el mitjà adequat per encarar investigacions d'envergadura i per, des d'allà, donar difusió a les conclusions a què s'arribi, suposant que fossin d'algun valor. No descartem la col·laboració i l'intercanvi amb diverses entitats, però necessitem una gran independència i llibertat de judici en la formulació de les preguntes, en la fixació de les àrees d'interès i això no és tan senzill quan es tracta d'institucions que tenen la seva pròpia dinàmica i, per descomptat, la seva dependència material i ideològica.

El Fòrum Humanista pretén fundar les bases d'una discussió global futura. Però no ha de desqualificar *a priori* les aportacions fetes fins avui per diferents corrents de pensament i d'acció, independentment de l'èxit o fracàs pràctic que hagin tingut. Serà de més interès tenir en compte diverses postures i comprendre que en aquesta civilització planetària que comença a gestar-se, la diversitat de posicions, valoracions i estils de vida, prevaldrà en el futur malgrat els embats dels corrents uniformadors. En aquest sentit, nosaltres aspirem a una nació humana universal, únicament possible si existeix la diversitat. No es podrà mantenir una hegemonia central sobre les perifèries, ni un estil de vida, ni un sistema de valoracions, ni un pressupost ideològic o religiós que s'imposi a costa de la desaparició d'altres. Avui ja estem veient que la centralització va generant respostes secessionistes, perquè no es respecta la veritable entitat de pobles i regions que podrien convergir perfectament en una federació real de col·lectivitats. No fos cas que es pensi que el control econòmic pot fer miracles. O encara hi ha qui creu que per atorgar crèdits per al desenvolupament, s'haurà de reformar primer l'Estat, després la legislació, posteriorment la manera de producció, més endavant els costums i hàbits socials, un temps després la vestimenta, el règim alimentari, la religió i el pensament?

Aquest absolutisme ingenu està trobant dificultats creixents per imposar-se i, com en el cas de les secessions anotades anteriorment, està contribuint a endurir i radicalitzar posicions en tots els camps. Si, efectivament, a través de la dictadura dels diners es pogués passar a una societat plena, el tema admetria un temps més de discussió, però si per assolir una societat decadent, sense sentit per al conjunt i els individus, és necessari a més, acceptar els requisits d'una involució humana, el resultat serà l'augment del desordre i de l'infortuni general.

El Fòrum Humanista no pot perdre de vista el lineament de la diversitat, no pot estudiar les diferents cultures amb l'òptica d'un primitivisme zoològic, segons la qual aquella cultura en què un es troba assentat representa el cim d'una evolució que ha de ser imitada per les altres. Serà molt més important comprendre que totes les cultures fan la seva aportació a la gran construcció humana. Però el Fòrum Humanista ha de fixar les seves condicions mínimes. La primera és que no pot donar participació a aquells corrents que propiciïn la discriminació o la intolerància; la segona és que no pot donar participació a aquells corrents que propiciïn la violència com a metodologia d'acció per imposar la seva concepció o els seus ideals, per alts que siguin. Llevat d'aquestes limitacions, no n'hi ha d'haver cap d'altra.

El Fòrum Humanista és internacionalista, però això vol dir que per raó del seu ecumenisme desqualifica allò que és regional i allò que és puntual? Com es podria desqualificar algú perquè estima el seu poble, la seva terra, els seus costums, la seva gent, les seves tradicions? Li podríem encolomar l'epítet simple de "nacionalista" i després deixar de considerar-lo? Perquè estimar les arrels pròpies és també ser

generós en la consideració del treball i patiment de les generacions anteriors. Aquest “nacionalisme” únicament es distorsiona quan la mateixa afirmació es fa com a deteriorament del reconeixement d'altres col·lectivitats, d'altres pobles. Amb quin dret aquest Fòrum podria descartar les aportacions de qui se sent socialista, sentint l'ideal d'assolir una societat igualitària i justa? Què podríem rebutjar, sinó un de tants models possibles on aquest ideal és deformat per la imposició d'una tirania uniformadora? Per què aquest Fòrum deixaria de banda aquell lliberal que considera el seu model econòmic com un instrument de benestar per a tothom, no per a uns quants? Hauria d'actuar el Fòrum discriminant els creients o els ateus per raó de les seves concepcions respectives? Podria el Fòrum sostenir a consciència la superioritat d'uns costums sobre d'altres? Crec que les limitacions només poden ser les dues, i exclusivament les dues, que esmentarem abans. En tot cas, el Fòrum es proposarà en termes d'inclusió i no d'exclusió de la varietat humana.

No em puc estendre més en aquesta exposició, només voldria esmentar alguns temes sobre els quals tots volem tenir una comprensió clara i, sobre els quals necessitem trobar la millor fórmula d'acció pràctica. Aquests temes són a parer meu: el racisme i la discriminació creixents; l'augment de la intervenció de suposats organismes de pau en els assumptes interns dels països; la manipulació dels drets humans com a pretext d'intervenció; la veritat de l'estat dels drets humans al món; l'augment de l'atur mundial; l'augment de la pobresa en diferents regions i capes, fins i tot en les societats opulentes; el deteriorament progressiu de la salut i l'educació; l'acció de les forces secessionistes; l'augment de la drogoaddicció; l'augment del suïcidi; la persecució religiosa i la radicalització dels grups religiosos; els fenòmens psicosocials d'alteració i violència; els perills reals, degudament prioritzats, de la destrucció ambiental. Voldríem tenir també una percepció clara del fenomen de desestructuració que comença a les agrupacions socials i polítiques i acaba compromentent la relació interpersonal, l'articulació de la cultura i tot projecte d'acció comuna dels conjunts humans.

D'altra banda, em voldria referir a aquells que posaran en marxa les comissions de treball, en el sentit que el Fòrum no requerirà una organització complexa, sinó més aviat un mecanisme de contacte i circulació de la informació; que no necessitarà enormes recursos per funcionar i que el problema econòmic no serà decisiu per a una agrupació d'aquest tipus; que haurà de comptar amb un mitjà informatiu periòdic, més a l'estil d'un butlletí que d'una revista formal; que haurà de connectar entre si persones i institucions que poden produir en comú, però que per raons de distància no ho poden fer; i que, finalment, haurà de tenir un cos de traductors àgil. Potser una comissió del Fòrum pugui constituir el Centre Mundial d'Estudis Humanistes i això contribueixi a donar permanència a les activitats al mateix temps que, fixant certes prioritats, també pugui establir un calendari de les tasques a realitzar.

Saludo fraternalment els membres d'aquest Fòrum i expresso a tots el millor desig per a la realització dels treballs que s'inicien avui.

QUÈ ENTENEM AVUI PER HUMANISME UNIVERSALISTA

Comunitat Emanu-El, seu del judaisme liberal a Argentina.

Buenos Aires. 24 de novembre de 1994

Agraïxo a la comunitat Emanu-El i al rabí Sergio Bergman l'oportunitat que em brinden de parlar avui aquí. Agraïxo la presència dels membres de la Comunitat, dels ponents del present cicle i, en general, dels amics de l'humanisme.

El títol de la present dissertació afirma l'existència d'un humanisme universal, però, per descomptat, aquesta afirmació, ha de ser provada. Per a això caldrà considerar què s'entén per "humanisme", atès que no hi ha acord general sobre el significat d'aquesta paraula i, d'altra banda, serà necessari discutir si "l'humanisme" és propi d'un punt, d'una cultura, o si pertany a les arrels i al patrimoni de tota la humanitat. Per començar, serà convenient explicitar els nostres interessos respecte a aquests temes, ja que si no ho fem es podria pensar que estem motivats simplement per la curiositat històrica o per qualsevol mena de trivialitat cultural. L'humanisme té per a nosaltres el mèrit captivador de ser no només història sinó també projecte d'un món futur i eina d'acció actual.

Ens interessa un humanisme que contribueixi al millorament de la vida, que s'enfronti a la discriminació, al fanatisme, a l'explotació i a la violència. En un món que es globalitza veloçment i que mostra els símptomes del xoc entre cultures, ètnies i regions ha d'existir un humanisme universalista, plural i convergent. En un món on es desestructuren els països, les institucions i les relacions humanes, ha d'existir un humanisme capaç d'impulsar la recomposició de les forces socials. En un món en què s'ha perdut el sentit i la direcció en la vida, ha d'existir un humanisme apte per crear una nova atmosfera de reflexió on no s'oposin, ja de manera irreductible, allò que és personal a allò que és social, ni allò que és social a allò que és personal. Ens interessa un humanisme creatiu, no un humanisme repetitiu; un nou humanisme que, tenint en compte les paradoxes de l'època, aspiri a resoldre-les. Aquests temes, en alguns casos d'aparença contradictòria, aniran emergint amb més detall al llarg d'aquesta exposició.

En preguntar: "què entenem avui per humanisme?", estem apuntant a l'origen i també a l'estat actual de la qüestió. Comencem per el que és recognoscible històricament a Occident i deixem les portes obertes a l'esdeingut a altres parts del món, on l'actitud humanista ja era present abans de l'encunyament de paraules com "humanisme", "humanista" i tantes altres del gènere. En referència a l'actitud que esmento, i que és posició comuna dels humanistes de les diferents cultures, haig de destacar les següents característiques: 1. Ubicació de l'ésser humà com a valor i preocupació central; 2. Afirmació de la igualtat de tots els éssers humans; 3. Reconeixement de la diversitat personal i cultural; 4. Tendència al desenvolupament del coneixement per sobre d'allò que és acceptat com a veritat absoluta; 5. Afirmació de la llibertat d'idees i creences; i 6. Repudi de la violència.

Endinsant-nos en la cultura europea, particularment en la de la Itàlia prerenaixentista, observem que l'*studia humanitatis* (estudi de les humanitats) es referia al coneixement de les llengües grega i llatina i posava un èmfasi especial en els autors "clàssics". Les "humanitats" comprenien història, poesia, retòrica, gramàtica, literatura i filosofia moral. Tractaven sobre qüestions genèricament humanes, a diferència de les matèries pròpies dels "juristes", "canonistes", "legistes" i "artistes" que estaven destinades a una formació específicament professional. Per descomptat que aquests últims també comptaven en la seva capacitació amb elements propis de les humanitats, però els seus estudis estaven adreçats cap a aplicacions pràctiques pròpies dels seus oficis respectius. La diferència entre "humanistes" i "professionals" es va anar aprofundint a mesura que els primers van emfatitzar en els estudis clàssics i en la recerca d'altres cultures i van separar de l'enquadrament professional un interès per allò genèricament humà i per les coses humanes. Aquesta tendència es va seguir desenvolupant fins a fer incursions en camps molt allunyats d'allò acceptat en el seu moment com a "humanitats" i va donar lloc a la gran revolució cultural del Renaixement.

En realitat, l'actitud humanista s'havia començat a desenvolupar molt abans, quelcom que podem rescatar en els temes tractats pels poetes goliards i per les escoles de les catedrals franceses del segle XII. Però la paraula "*umanista*", que va designar una certa classe d'estudiós, es va començar a usar a Itàlia el 1538. En aquest punt remeto a les observacions d'A. Campana en el seu article *The Origin of the Word 'Humanist'*, publicat el 1946. Amb això estic destacant que els primers humanistes no es reconeixien a si mateixos sota aquesta designació que, en canvi, prendrà cos molt més endavant. I aquí caldria consignar que paraules afins com "*humanistische*" ("humanístic"), d'acord amb els estudis

de Walter Rùegg, comencen a usar-se el 1784 i “*humanismus*” (“humanisme”) comença a fer-se servir a partir dels treballs de Niethammer de 1808. És a mitjans del segle passat quan el terme “humanisme” circula en gairebé totes les llengües. Estem parlant, per tant, de designacions recents i d'interpretacions de fenòmens que, segurament, van ser viscuts pels seus protagonistes d'una manera molt diferent de com els va considerar la historiografia o la història de la cultura del segle passat. Aquest punt no em sembla ociós i voldria reprendre'l més endavant en considerar els significats que ha tingut fins avui la paraula “humanisme”.

Si se'm permet una digressió, diré que en el moment actual ens trobem encara amb aquell substrat històric i amb les diferències entre els estudis de les humanitats que s'imparteixen en les facultats o instituts d'estudis humanístics, i la simple actitud de persones no definides per la seva dedicació professional sinó pel seu emplaçament respecte d'allò humà com a preocupació central. Avui, quan algú es defineix com “humanista” no ho fa amb referència als seus estudis d’“humanitats” i, paral·lelament, un estudiant o estudiós d’“humanitats” no per això es considera “humanista”. L'actitud “humanista” s'entén difusament com quelcom una mica més ampli, gairebé totalitzador, més enllà de les especialitats universitàries.

En el món acadèmic occidental s'acostuma a anomenar “humanisme” a aquest procés de transformació de la cultura que va començar a Itàlia, particularment a Florència, entre finals del 1300 i principis del 1400 i conclou en el Renaixement, amb la seva expansió per tota Europa. Aquest corrent va aparèixer lligat a les *humanae litterae* (que eren els escrits referits a les coses humanes), en contraposició a les *divinae litterae* (que posaven l'accent en les coses divines). I aquest és un dels motius pels quals s'anomena “humanistes” als seus representants. Des d'aquesta interpretació l'humanisme és, en el seu origen, un fenomen literari amb una tendència clara a reprendre les aportacions de la cultura grecolatina, asfixiades per la visió cristiana medieval. S'ha de tenir en compte que el sorgiment d'aquest fenomen no es va deure simplement a la modificació endògena dels factors econòmics, socials i polítics de la societat occidental, sinó que va rebre influències transformadores d'altres ambients i civilitzacions. L'intens contacte amb les cultures jueva i musulmana i l'ampliació de l'horitzó geogràfic, van formar part d'un context que va incentivar la preocupació per allò genèricament humà i pels descobriments de les coses humanes.

Crec que en Puledda l'encerta en explicar, en les seves *Interpretacions històriques de l'Humanisme*, que el món europeu medieval prehumanista era un ambient tancat des del punt de vista temporal i físic i que tendia a negar la importància del contacte amb altres cultures, que de fet ja es donava. La història, des del punt de vista medieval, és la història del pecat i de la redempció; el coneixement d'altres civilitzacions no il·luminades per la gràcia de Déu no revesteix gaire interès. El futur prepara simplement l'Apocalipsi i el judici de Déu. Seguint la concepció ptolemaica, la Terra és immòbil i es troba en el centre de l'Univers. Tot és circumdat pels estels fixos i les esferes planetàries giren animades per potències angèliques. Aquest sistema acaba en l'empiri, seu de Déu, motor immòbil que tot ho mou. L'organització social es correspon amb aquesta visió: una estructura jeràrquica i hereditària diferencia els nobles dels serfs. En el vèrtex de la piràmide es troben el Papa i l'Emperador, de vegades aliats, de vegades en pugna per la preeminència jeràrquica. El règim econòmic medieval, almenys fins al segle XI, és un sistema econòmic tancat, fonamentat en el consum del producte en el lloc de producció. La circulació monetària és escassa. El comerç és difícil i lent. Europa és una potència continental tancada, perquè el mar, com a via de tràfic, és en mans de bizantins i àrabs. Però els viatges de Marco Polo i el seu contacte amb les cultures i la tecnologia de l'extrem orient; els centres d'ensenyament d'Espanya, des d'on els mestres jueus, àrabs i cristians irradien coneixement; la cerca de noves rutes comercials que eludeixin la barrera del conflicte bizantí-musulmà; la formació d'una capa mercantil cada dia més activa; el creixement d'una burgesia ciutadana cada vegada més poderosa i el desenvolupament d'institucions polítiques més eficients, com els senyorius d'Itàlia, van marcar un canvi profund en l'atmosfera social i aquest canvi permet el desenvolupament de l'actitud humanista. No hem d'oblidar que aquest desenvolupament admet nombrosos avanços i retrocessos fins que la nova actitud es fa conscient.

Cent anys després de Petrarca (1304-1374), existeix un coneixement deu vegades més gran dels clàssics que al llarg de tot el període anterior de mil anys. Petrarca busca en els antics còdexs i tracta de corregir una memòria deformada i amb això inicia una tendència de reconstrucció del passat i un nou punt de vista del fluir de la història, en aquell temps encallada per l'immobilisme de l'època. Un altre dels primers humanistes, Manetti, en la seva obra *De dignitate et excellentia hominis* (La dignitat i l'excel·lència dels homes), reivindica l'ésser humà enfront del *Contemptus Mundi*, (El menyspreu del món), predicat pel monjo Lotario (posteriorment Papa, conegut com a Innocenci III). A partir d'allà, Lorenzo Valla, en el seu *De Voluptate* (El plaer), ataca el concepte ètic del dolor, vigent en la societat del seu temps. I així, mentre ocorre el canvi econòmic i es modifiquen les estructures socials, els humanistes fan prendre consciència d'aquest procés i generen una cascada de produccions on es

perfila aquest corrent que sobrepassa l'àmbit cultural i acaba per qüestionar les estructures del poder en mans de l'Església i el monarca.

Nombrosos especialistes han destacat que en l'humanisme prerenaixentista ja apareix una nova imatge de l'ésser humà i de la personalitat humana. Aquesta imatge se la construeix i se l'expressa mitjançant l'acció i és en aquest sentit que es concedeix especial importància a la voluntat sobre la intel·ligència especulativa. D'altra banda, emergeix una nova actitud enfront de la naturalesa. Aquesta ja no és una simple creació de Déu i una vall de llàgrimes per als mortals, sinó l'ambient de l'ésser humà i, en alguns casos, la seu i el cos de Déu. Finalment, aquest nou emplaçament enfront de l'univers físic enforteix l'estudi dels diferents aspectes del món material i el tendeixen a explicar com un conjunt de forces immanents que no requereixen conceptes teològics per a la seva comprensió. Això mostra ja una clara orientació cap a l'experimentació i una tendència cap al domini de les lleis naturals. El món és ara el regne de l'home i aquest l'ha de dominar mitjançant el coneixement de les ciències.

Per l'orientació esmentada, els estudiosos del segle XIX no només van enquadrar nombroses personalitats literàries del Renaixement com a "humanistes", sinó que al costat de Nicolau de Cusa, Rodolphus Agricola, Johannes Reuchlin, Erasme, Thomas More, Jacques Lefèvre, Charles Bouillé, Joan Vives, van col·locar també Galileu i Leonardo.

Molts temes implantats pels humanistes segueixen avançant i acaben inspirant els enciclopedistes i els revolucionaris del segle XVIII. Però després de les revolucions americana i francesa, comença una declinació en què l'actitud humanista se submergeix. Ja l'idealisme crític, l'idealisme absolut i el romanticisme, inspiradors al seu torn de filosofies polítiques absolutistes, han deixat enrere l'ésser humà com a valor central per convertir-lo en epifenomen d'altres potències. Aquesta cosificació, aquest "això" en lloc d'un "tu", com va destacar agudament Martin Buber, s'instal·len a escala planetària. Però la tragèdia de les dues guerres mundials commou d'arrel les societats i, enfront de l'absurd, ressorgeix la pregunta pel significat de l'ésser humà. Això es fa present en les anomenades "filosofies de l'existència". Sobre la situació contemporània de l'humanisme tornaré al final d'aquesta exposició. Ara com ara voldria destacar alguns aspectes fonamentals de l'humanisme, entre els quals trobem la seva actitud antidiscriminatòria i la seva tendència a la universalitat.

El tema de la mútua tolerància i de la posterior convergència és molt estimat per l'humanisme i, per això, voldria portar novament davant de tots vostès el que va explicar el Dr. Bauer en la seva conferència del tres de novembre.

Va dir: "En la societat feudal musulmana, particularment a Espanya, la situació dels jueus va ser molt diferent. De la seva marginació social ni tan sols se'n pot parlar, com tampoc de la dels cristians. I sols excepcionalment podien sorgir tendències que avui anomenaríem 'fonamentalistes'. La religió dominant no s'identificava amb l'ordre social en la mateixa mesura com en l'Europa cristiana. Aquí ni tan sols el terme 'divisió ideològica' hi té cabuda, per més que existissin, paral·lelament i amb tolerància mútua, cultes diferents. A les escoles i universitats oficials anaven tots junts, cosa inconcebible en la societat medieval cristiana. El gran Maimònides era en la seva joventut deixeble i amic d'ibn Rušd (Averrois). I si més tard els jueus i el mateix Maimònides van sofrir pressions i persecucions per part dels fanàtics d'origen africà, que s'havien apoderat del poder a Al-Andalus, el filòsof àrab que per a ells era heretge, tampoc no es va salvar. En tal atmosfera sí que podia sorgir un ampli i profund humanisme, tant per part dels musulmans com dels jueus... A Itàlia, la situació era semblant, no només sota el breu imperi de l'Islam sobre Sicília, sinó també després, i fins i tot, durant molt temps sota el domini directe del Papat. Un monarca, d'origen alemany, l'emperador Frederic II de Hohenstaufen, resident a Sicília i ell mateix poeta, va tenir l'audàcia de proclamar per al seu règim una arrel ideològica tripartida: cristiana, jueva i musulmana, i fins i tot a través d'aquesta última, la continuïtat amb la filosofia clàssica grega". Fins aquí la cita.

Pel que fa a l'humanisme en les cultures jueva i àrab no hi ha grans dificultats per rastrejar-lo, només voldria portar aquí algunes observacions de l'acadèmic rus Artur Sagadeev en la conferència sobre "L'humanisme en el pensament clàssic musulmà" que va donar a Moscou al novembre de l'any passat.

Ell va destacar que "(...) la infraestructura de l'humanisme en el món musulmà estava determinada pel desenvolupament de les ciutats i de la cultura de les ciutats. Per les xifres següents és possible jutjar el grau d'urbanització d'aquest món: a les tres ciutats més grans de Savad —és a dir, Mesopotàmia del sud—, i a les dues ciutats més grans d'Egipte, vivia prop del 20% de tota la població. Pel percentatge d'habitants de ciutats amb una població de més de cent mil cadascuna, la Mesopotàmia i Egipte, als segles VIII i X, van superar països de l'Europa occidental del segle XIX com els Països Baixos, Anglaterra, el País de Gal·les o França. Segons càlculs molt acurats, Bagdad comptava en aquell temps amb 400.000 habitants i la població de ciutats com Fustat (que després va ser el Caire), Còrdova, Alexandria, Kufa i Basra, era de cent mil a dues-cents cinquanta mil persones cadascuna.

La concentració a les ciutats de grans recursos, provinents del comerç i dels impostos, va determinar el sorgiment d'una capa bastant nombrosa de la intel·lectualitat medieval, una dinamització de la vida espiritual, i la prosperitat de la ciència, la literatura i l'art. En el centre d'atenció de tot, es trobava l'ésser humà, com a gènere humà i com a personalitat única. Cal assenyalar que el món musulmà medieval no va conèixer una divisió de la cultura en cultura urbana i cultura oposada als habitants de les ciutats per les seves orientacions axiològiques, com les que van representar a Europa els habitants dels monestirs i els dels castells feudals. Els portadors de l'educació teològica i els grups socials, anàlegs als feudals d'Europa al món musulmà, vivien a les ciutats i van experimentar la influència poderosa de la cultura formada en el si dels habitants urbans adinerats de les ciutats musulmanes. Sobre el caràcter de les orientacions axiològiques dels habitants adinerats de les ciutats musulmanes, podem jutjar pel grup de referència que ells volien imitar, com a encarnació dels trets obligatoris d'una personalitat il·lustre i ben educada. Aquest grup de referència el formaven els Adibs, gent d'interessos humanitaris amplis, gent de coneixements i alta moral. L'Àdab, o sigui, el conjunt de qualitats pròpies de l'Àdib, suposava ideals de la conducta ciutadana, cortesana, refinament, humor, i per la seva funció intel·lectual i moral era sinònim de la paraula grega 'paideia' i de la paraula llatina 'humanitas'. Els Adibs encarnaven ideals de l'humanisme i alhora eren divulgadors d'idees humanistes que, de vegades, tenien forma de sentències lapidàries: 'L'home és problema per a l'home'; 'Qui creua el nostre mar, per a aquell no existeix una altra riba que no sigui ell mateix'.

La insistència en el destí terrenal de l'ésser humà és típica per l'Àdib, i de vegades el conduïa a l'escepticisme religiós, a l'aparició entre els seus portadors de la gent de moda que feia ostentació del seu ateisme. Inicialment Àdab significava l'etiqueta pròpia dels beduïns, però va adquirir la seva perfecció humanista gràcies al fet que, per primera vegada des d'Alexandre el Gran, el Califat es va convertir en el centre d'interrelació de diferents tradicions culturals i de l'existència de diferents grups confessionals, que unia el Mediterrani amb el món iranià-indi. En el període de prosperitat de la cultura musulmana medieval, l'Àdab d'una banda es coronava amb l'exigència de conèixer la filosofia hel·lènica antiga i, per l'altra banda, va absorbir programes d'educació elaborats per científics grecs. Per a la realització d'aquests programes, els musulmans disposaven d'enormes possibilitats. Només cal dir que, segons el càlcul dels especialistes, només a Còrdova es concentraven més llibres que en tota Europa, fora d'Al-Andalus. La transformació del Califat en centre d'influències recíproques amb altres cultures, en la mescla de diferents grups ètnics, contribuïa a la formació d'un altre tret més de l'humanisme: l'universalisme, com a idea de la unitat del gènere humà. En la vida real, a la formació d'aquesta idea li va correspondre el fet que les terres habitades per musulmans s'estenien del riu Volga al nord fins a Madagascar al sud, i de la costa atlàntica d'Àfrica a l'occident fins a la costa pacífica d'Àsia a l'orient. Encara que amb el transcurs del temps l'imperi musulmà es va desintegrar i els petits estats formats en la desfeta eren comparats amb les possessions dels successors d'Alexandre el Gran, els fidels a l'Islam vivien units per una sola religió, una sola llengua literària comuna, una sola llei, una sola cultura i en la vida quotidiana es comunicaven i intercanviaven amb valors culturals de diferents i molt diversos grups de confessions. L'esperit de l'universalisme dominava en els cercles científics, en les reunions ('Madjalis') que unien musulmans, cristians, jueus i ateu que compartien interessos intel·lectuals comuns i que arribaven de diversos racons del món musulmà. Els unia la 'ideologia de l'amistat' que abans havia unit les escoles filosòfiques de l'Antiguitat, com per exemple a estoics, epicuris, neoplatònics, etc., i en el Renaixement italià al cercle de Marsilio Ficino. En el pla teòric, els principis de l'universalisme ja eren elaborats en els marcs del Kalam i després es van convertir en la base de la concepció del món, tant dels filòsofs racionalistes com dels místics sufis. En les discussions organitzades pels teòlegs Mutakallimies (els Mestres de l'Islam), on els seus participants eren representants de diferents confessions, era norma fonamentar l'autenticitat de les seves tesis no amb referències a textos sagrats, perquè aquestes referències no tenien base per als representants d'altres religions, sinó basant-se exclusivament en la raó humana".

La lectura que acabo de fer de la contribució de Sagadeev no contempla la riquesa descriptiva que aquest estudiós fa dels costums, vida quotidiana, art, religiositat, dret i activitat econòmica del món musulmà en l'època de la seva esplendor humanista. Voldria passar ara a un altre treball, també d'un acadèmic rus, especialista en cultures d'Amèrica. El professor Serguei Semenov en la seva monografia d'agost d'aquest any, titulada *Tradicions i innovacions humanistes en el món iberoamericà*, dona un enfocament totalment nou en el rastreig de l'actitud humanista en les grans cultures de l'Amèrica precolombina.

Us deixo amb les seves paraules: "(...) Quan parlem de les tendències humanistes al món iberoamericà, podem analitzar-les, abans de res, prenent la informació de l'obra artística, l'obra de masses i l'obra professional que es materialitza en els monuments de la cultura i es grava en la memòria del poble. Aquest enfocament d'anàlisi interdisciplinari de les manifestacions concretes de l'humanisme, té moltes possibilitats d'aplicació al món iberoamericà, que és pluralista per excel·lència i

que personifica la síntesi cultural que es realitza a ambdós costats de l'Atlàntic, en quatre continents. Per descomptat, aquests principis es diferenciaven molt de les tradicions del món eurasiàtic, però els aproximava al reconeixement universal de la unitat de principi de tots els éssers humans, independentment de la seva pertinença tribal o social. Aquestes nocions de l'humanisme les constatem en el període precolombí, a Mesoamèrica i a Amèrica del Sud. En el primer cas es tracta del mite de Quetzalcóatl, en el segon de la llegenda de Viracocha, dues deïtats que rebutjaven els sacrificis humans, normalment de presoners de guerra que pertanyien a altres tribus. Els sacrificis humans eren comuns a Mesoamèrica abans de la conquesta espanyola. No obstant això, els mites i les llegendes indígenes, les cròniques espanyoles i els monuments de la cultura material demostren que el culte de Quetzalcóatl, que apareix en els anys 1200-1100 abans de la nostra era, es vincula en la consciència dels pobles d'aquesta regió amb la lluita contra els sacrificis humans i amb l'afirmació d'altres normes morals que condemnen l'assassinat, el robatori i les guerres. Segons una sèrie de llegendes, el governant tolteca de la ciutat de Tula, Topiltzin, que va adoptar el nom de Quetzalcóatl i va viure al segle X de la nostra era, tenia trets d'heroi cultural. Segons aquestes llegendes ell va ensenyar als habitants de Tula l'orfebreria, va prohibir fer immolacions humanes i d'animals i només va permetre flors, pa i aromes com a ofrenes als déus. Topiltzin condemnava els assassinats, les guerres i els robatoris. Segons la llegenda tenia aspecte d'home blanc, però no ros sinó morè. Alguns expliquen que se'n va anar cap al mar i uns altres que es va encendre com una flama i va ascendir cap al cel, deixant l'esperança del seu retorn plasmada en l'estel matutí. A aquest heroi se li adjudica l'afirmació a Mesoamèrica de l'estil de vida humanista, denominat "toltecayotl", que van assimilar no només els tolteques sinó els pobles veïns que van heretar la tradició tolteca. Aquest estil de vida es basava en principis de germanor entre tots els éssers humans, de perfeccionament, veneració del treball, honestetat, fidelitat a la paraula, estudi dels secrets de la natura i visió optimista del món. Les llegendes dels pobles maies del mateix període demostren l'activitat de Kukulkán, governant o sacerdot de la ciutat de Chichén-Itzá i fundador de la ciutat de Mayapán, anàleg maia de Quetzalcóatl.

Un altre representant de la tendència humanista a Mesoamèrica va ser el governant de la ciutat de Texcoco, el filòsof i poeta Netzahualcoyotl, que va viure entre 1402 i 1472. Aquest filòsof també rebutjava els sacrificis humans, cantava l'amistat entre els éssers humans i va exercir una influència profunda en la cultura dels pobles de Mèxic. Al començament del segle XV observem un moviment similar a Amèrica del Sud Aquest moviment es vincula amb els noms de l'Inca Cusi Yupanqui, que va rebre el nom de Pachacútec, 'reformador', i del seu fill Túpac Yupanqui, i amb l'expansió del culte del déu Viracocha. Igual que a Mesoamèrica, Pachacútec, com el seu pare Ripa Yupanqui, va assumir el títol de déu i es va fer anomenar Viracocha. Les normes morals per les quals es regia oficialment la societat de Tahuantinsuyo van ser vinculades amb el seu culte i amb reformes de Pachacútec, que igual que Topiltzin, tenia trets d'heroi cultural". I fins aquí la cita d'un treball, per descomptat, molt més extens i substanciós.

Amb la lectura d'aquests dos materials he volgut apropar una mostra d'això que anomenem "actitud humanista" en regions molt separades i que, per descomptat, podem trobar en períodes precisos de diferents cultures. I dic "en períodes precisos" perquè tal actitud sembla retrocedir i avançar de manera polsant al llarg de la història fins que, moltes vegades desapareix definitivament en els temps sense retorn que precedeixen al col·lapse d'una civilització. Es comprendrà que establir vincles entre les civilitzacions a través dels seus "moments humanistes" és una tasca extensa, de llarg abast. Si actualment els grups ètnics i religiosos es repleguen sobre si mateixos per aconseguir una forta identitat, tenim en marxa una mena de xovinisme cultural o regional en què amenacen xocar amb altres ètnies, cultures o religions. I si cadascú estima legítimament el seu poble i la seva cultura, també pot comprendre que en ell i en les seves arrels va existir o existeix aquest "moment humanista" que el fa, per definició, universal i semblant a l'altre amb què s'enfronta. Es tracta, doncs, de diversitats que no poden ser eliminades per uns o altres. Es tracta de diversitats que no són una rèmora, ni un defecte, ni un retard, sinó que constitueixen la riquesa mateixa de la humanitat. Allà no rau el problema, sinó en la possible convergència de tals diversitats i és aquest "moment humanista" al que al·ludeixo quan em refereixo als punts de convergència.

Per acabar, voldria reprendre l'estat de la qüestió humanista en el moment actual. Vam dir que després de les dues catàstrofes mundials, els filòsofs de l'existència van reobrir el debat sobre un tema que semblava mort en el passat. Però aquest debat va partir de considerar l'humanisme com una filosofia quan en realitat mai va ser una postura filosòfica sinó una perspectiva i una actitud davant la vida i les coses. Si en el debat es va donar per acceptada la descripció del segle XIX, no és d'estranyar que pensadors com Foucault acusesin l'humanisme d'estar inclòs en aquest relat. Ja abans, Heidegger havia expressat el seu antihumanisme en considerar-lo com una "metafísica" més en la seva *Carta sobre l'Humanisme*. Tal vegada la discussió va estar basada en la posició de l'existencialisme de Sartre que va plantejar la qüestió en termes filosòfics. Veient aquestes coses des de la perspectiva actual, ens

sembla excessiu acceptar una interpretació sobre un fet com el fet mateix i, a partir d'això, atribuir a aquest determinades característiques. Althusser, Lévy-Strauss i nombrosos estructuralistes han declarat en les seves obres el seu antihumanisme, de la mateixa manera que altres han defensat l'humanisme com una metafísica o, si més no, una antropologia. En realitat, l'humanisme històric occidental no va ser en cap cas una filosofia, ni fins i tot en Pico della Mirandola o en Marsilio Ficino. El fet que nombrosos filòsofs s'incloguessin en l'actitud humanista no implica que aquesta fos una filosofia. D'altra banda, si l'humanisme renaixentista es va interessar pels temes de la "filosofia moral", aquesta preocupació ha d'entendre's com un esforç més per desbaratar la manipulació pràctica que, en aquest camp, va efectuar la filosofia escolàstica medieval. Des d'aquests errors en la interpretació de l'humanisme, considerat com una filosofia, és fàcil arribar a postures naturalistes com les que es van expressar en l'*Humanist Manifesto* de 1933, o a posicions socials-liberals en l'*Humanist Manifesto II* de 1974. Així les coses, autors com Lamont han definit els seus humanismes com naturalistes i antiidealistes i han afirmat l'antisobrenaturalisme, l'evolucionisme radical, la inexistència de l'ànima, l'autosuficiència de l'home, la llibertat de la voluntat, l'ètica intramundana, el valor de l'art i l'humanitarisme. Crec que tots ells tenen tot el dret a caracteritzar així les seves concepcions, però em sembla un excés sostenir que l'humanisme històric s'ha mogut dins d'aquestes direccions. D'altra banda, penso que la proliferació d'"humanismes" en els anys recents és del tot legítima, sempre que es presentin com a particularitats i sense la pretensió d'absolutitzar l'humanisme en general. Finalment, també crec que actualment l'humanisme és en condicions d'esdevenir una filosofia, una moral, un instrument d'acció i un estil de vida.

La discussió filosòfica amb un humanisme històric i, a més, localitzat, ha estat mal plantejada. El debat just comença ara i les objeccions de l'antihumanisme hauran de justificar-se davant el que avui planteja el Nou Humanisme Universalista. Hem de reconèixer que tota aquesta discussió ha estat una mica provinciana i ja fa massa temps que dura aquest assumpte que l'humanisme neix en un punt, es discuteix en un punt i tal vegada es vulgui exportar al món com un model d'aquest punt. Concedim que el *copyright*, el monopoli de la paraula "humanisme", s'assenti en una àrea geogràfica. De fet hem estat parlant de l'humanisme occidental, europeu i, en alguna mesura, ciceronià. Ja que hem sostingut que l'humanisme mai no va ser una filosofia sinó una perspectiva i una actitud enfront de la vida, no podem estendre la nostra recerca a altres regions i reconèixer que aquesta actitud es va manifestar de manera similar? En canvi, en fixar l'humanisme històric com una filosofia i, a més, com una filosofia específica d'occident, no només errem sinó que posem una barrera infranquejable al diàleg amb les actituds humanistes de totes les cultures de la Terra. Si em permeto insistir en aquest punt, és per les conseqüències, no solament teòriques, que les postures abans citades han tingut i encara tenen, sinó per les seves conseqüències pràctiques immediates.

En l'humanisme històric existia la forta creença que el coneixement i el maneig de les lleis naturals portaria a l'alliberament de la humanitat, que tal coneixement era en les diferents cultures i calia aprendre de totes elles. Però avui hem vist que existeix una manipulació del saber, del coneixement, de la ciència i de la tecnologia. Que, sovint, aquest coneixement ha servit com a instrument de dominació. El món ha canviat i la nostra experiència s'ha engrandit. Alguns van creure que la religiositat embrutia la consciència i per imposar paternalment la llibertat, van arremetre contra les religions. Avui emergeixen reaccions religioses violentes que no respecten la llibertat de consciència. El món ha canviat i la nostra experiència s'ha engrandit. Alguns van pensar que tota diferència cultural era divergent i que calia uniformar els costums i els estils de vida. Avui es manifesten reaccions violentes mitjançant les quals les cultures tracten d'imposar els seus valors sense respectar la diversitat. El món ha canviat i la nostra experiència s'ha engrandit...

I avui, enfront d'aquesta tràgica submersió de la raó, enfront del creixement del símptoma neoirracionalista que sembla envair-nos, encara s'escolten els ressons d'un racionalisme primitiu en què algunes generacions van ser educades. Molts semblen dir: "Quanta raó teníem en voler acabar amb les religions, perquè si ho haguéssim aconseguit, avui no hi hauria lluites religioses; quanta raó teníem en tractar de liquidar la diversitat, perquè si ho haguéssim aconseguit, no s'encendria ara el foc de la lluita entre ètnies i cultures!". Però aquells racionalistes no van aconseguir imposar el seu culte filosòfic únic, ni el seu estil de vida únic, ni la seva cultura única i això és el que compta. Sobretot allò que compta és la discussió per solucionar aquests conflictes seriosos avui en desenvolupament. Quant temps més es necessitarà per comprendre que una cultura i els seus patrons intel·lectuals o de comportament, no són models que la humanitat en general hagi de seguir? Dic això perquè tal vegada és el moment de reflexionar seriosament sobre el canvi del món i de nosaltres mateixos. És fàcil pretendre que canviïn els altres, però els altres pensen el mateix. No serà ja hora que comencem a reconèixer "l'altre", la diversitat del "tu"? Crec que avui el canvi del món es planteja amb més urgència que mai i que aquest canvi, per ser positiu, es relaciona indissolublement amb el canvi personal. Després de tot, la meua vida té un sentit si és que vull viure-la i si és que puc triar o lluitar per les

condicions de la meua existència i de la vida en general. Aquest antagonisme entre la cosa personal i la cosa social no ha donat bons resultats, caldrà veure si no té més sentit la relació convergent entre tots dos termes. Aquest antagonisme entre les cultures no ens porta per la direcció correcta, ara s'imposa la revisió del reconeixement declamatori de la diversitat cultural i s'imposa l'estudi de la possibilitat de convergència cap a una nació humana universal.

Finalment, s'han atribuït no pocs defectes als humanistes de les diferents èpoques. S'ha dit que també Maquiavel era un humanista que tractava de comprendre les lleis que regeixen el poder; que el mateix Galileu va mostrar una mena de debilitat moral enfront de la barbàrie de la Inquisició; que Leonardo comptava entre les seves invencions amb màquines de guerra avançades, que va dissenyar per al Príncep. I, seguint la cadena, s'ha afirmat que també molts escriptors, pensadors i científics contemporanis han mostrat aquestes debilitats. Segurament hi ha moltes coses certes en tot això. Però hem de ser justos en la nostra apreciació dels fets: Einstein no va tenir a veure amb la fabricació de la bomba atòmica, el seu mèrit radica en la producció de la cèl·lula fotoelèctrica gràcies a la qual es va desenvolupar tanta indústria, inclòs el cinema i la TV, però per sobretot el seu geni va destacar en la formulació d'una gran teoria absoluta: la teoria de la Relativitat. I aquest Einstein no va tenir debilitats morals enfront de la nova Inquisició. Ni tampoc Oppenheimer, a qui se li va presentar el projecte Manhattan per a la construcció d'un artefacte que donés fi al conflicte mundial, solament com a arma dissuasiva i que mai s'arribaria a utilitzar contra els éssers humans. Oppenheimer fou vilment traït i per això va elevar la seva veu en fortes crides a la consciència moral dels científics. Per això se'l va destituir i per això va ser perseguit pel maccarthisme. Molts defectes morals atribuïts a persones d'actitud humanista no tenen a veure amb la seva posició enfront de la societat o la ciència sinó amb la seva tessitura d'éssers humans enfrontats al dolor i el sofriment. Si és per conseqüència i per fortalesa moral, la figura de Giordano Bruno enfront del martiri, apareix com el paradigma de l'humanista clàssic i, contemporàniament, tant Einstein com Oppenheimer poden ser considerats amb justícia humanistes d'una peça. I per què, més enllà del camp de la ciència, no hauríem de considerar com a genuïns humanistes Tolstoi, Gandhi i Luther King? No és Schweitzer un humanista? Estic segur que milions de persones a tot el món sostenen una actitud humanista davant la vida, però esmento unes poques personalitats perquè constitueixen models de posició humanista reconeguts per tots. Jo sé que a aquestes individualitats se'ls pot objectar conductes, de vegades procediments, sentit de l'oportunitat o tacte, però no podem negar el seu compromís amb els altres éssers humans. D'altra banda, nosaltres no estem per pontificar sobre qui és o qui no és un humanista sinó per opinar, amb les limitacions del cas, sobre l'Humanisme. Però si algú ens exigís definir l'actitud humanista en el moment actual, li respondríem en poques paraules que "humanista és tot aquell que lluita contra la discriminació i la violència, proposant sortides perquè es manifesti la llibertat d'elecció de l'ésser humà".

Res més. Moltes gràcies.

EL TEMA DE DÉU

Trobada per al diàleg filosoficoreligiós

Sindicat de llum i força. Buenos Aires, Argentina. 29 d'octubre de 1995

Tractaré d'exposar, en els vint minuts que se m'han atorgat, el meu punt de vista sobre el primer dels temes fixats pels organitzadors d'aquest esdeveniment, em refereixo al "tema de Déu".

El "tema de Déu" es pot plantejar de diferents formes. Jo triaré l'àmbit historicocultural emplaçant-m'hi no per afinitat personal sinó en atenció al marc implícit establert per a aquesta trobada. Aquest marc inclou altres punts com "la religiositat en el món contemporani" i "la superació de la violència personal i social". L'objecte d'aquesta exposició serà, per tant, "el tema de Déu" i no "Déu".

Per què hauríem d'ocupar-nos del tema de Déu? Què pot tenir d'interessant per a nosaltres, gent ja del segle XXI, aquest assumpte? No se l'havia donat ja per conclòs després de l'afirmació de Nietzsche: "Déu ha mort"? Pel que sembla, aquesta qüestió no ha estat cancel·lada per simple decret filosòfic. I no ha pogut ser cancel·lada per dos motius importants: en primer terme, perquè no s'ha comprès totalment el significat d'aquest tema; en segon lloc, perquè situats en perspectiva històrica comprovem que el que fins fa poc temps era considerat "extemporani", avui anima noves preguntes. I aquest preguntar ressona no a les torres d'ivori dels pensadors o els especialistes, sinó al carrer i en la mateixa entranya de la gent senzilla. Es podrà dir que el que avui s'observa és un simple creixement de la superstició, o un tret cultural de pobles que, en defensar la seva identitat, tornen amb fanatisme als seus llibres sagrats i als seus lideratges espirituals. Es podrà dir, en sentit pessimista i d'acord amb certes interpretacions històriques, que tot això significa un retorn a les edats obscures. Com cadascú prefereixi, però l'assumpte roman i això és el que val.

Jo crec que l'afirmació de Nietzsche, "Déu ha mort!", marca un moment decisiu en la llarga història del tema de Déu, almenys des del punt de vista d'una teologia negativa o "radical", o com vulguin anomenar-la alguns dels defensors d'aquesta postura.

És clar que Nietzsche no es va situar en els espais de duel que fixen habitualment per a les seves discussions els teistes i els ateus, els espiritualistes i els materialistes. Més aviat es va preguntar: És que encara es creu en Déu o és que està en marxa un procés que acabarà amb la creença en Déu? En el seu *Zaratustra*, diu: "(...) I així es van separar l'ancià i l'home, rient com riu en els nens. (...) però, quan Zaratustra va ser sol, va parlar així al seu cor: 'Serà possible! Aquest vell sant en el seu bosc no ha sentit a dir encara que Déu ha mort!?'". En la IV part de la mateixa obra, pregunta Zaratustra: "Què sap avui tothom? Per ventura, que el vell Déu en qui tots *van creure* en un altre temps ja no és viu?. – Tu ho has dit–, va respondre l'ancià contristat. I jo he servit a aquest Déu fins a la seva última hora". D'altra banda, en el seu *La gaia ciència*, apareix la paràbola del dement que buscava Déu a la plaça pública, mentre deia: "Us diré on és Déu... Déu ha mort! Déu segueix mort!". Però com els seus oïdors no entenien, el dement els va explicar que havia arribat prematurament, que la mort de Déu encara estava succeint.

En els paràgrafs citats és evident que s'està fent al·lusió a un procés cultural, al desplaçament d'una creença, i es deixa de costat la determinació exacta de l'existència o la inexistència en si de Déu. La implicació que té el desplaçament de tal creença és de conseqüències enormes perquè arrossega darrere seu tot un sistema de valors, almenys en l'Occident i en l'època en què escriu Nietzsche. D'altra banda, aquesta "plenamar del nihilisme" que aquest autor predeu per als temps esdevenidors, té com a rerefons la seva anunciada mort de Déu.

Dins d'aquesta concepció pot pensar-se que, si els valors d'una època estan fonamentats en Déu i aquest desapareix, haurà de sobreviure un nou sistema d'idees que reti compte de la totalitat de l'existència i que justifiqui una nova moral. Aquest sistema d'idees ha de donar compte del món, de la història, de l'ésser humà i el seu significat, de la societat i de la convivència, d'allò que és bo i d'allò que és dolent, del que s'ha de fer i del que no s'ha de fer. Ara bé, idees d'aquest tipus ja havien començat a aparèixer des de feia molt de temps fins a desembocar, finalment, en les grans construccions de l'idealisme crític i de l'idealisme absolut. Pel que fa al cas, era igual que un sistema de pensament s'apliqués en direcció idealista o materialista perquè el seu entramat, la seva metodologia de coneixement i acció, era estrictament racional i, en tot cas, no donava compte de la totalitat de la vida. Per a la interpretació nietzscheana les coses ocorrien exactament a l'inrevés: sorgien les ideologies des de la vida per donar-ne raó i justificació. Cal recordar que Nietzsche i Kierkegaard, tots dos en lluita amb el racionalisme i l'idealisme de l'època, passen per ser els antecessors de les filosofies de

l'existència. Això no obstant, en l'horitzó filosòfic d'aquests autors no apareixia encara la descripció i comprensió de l'estructura de la vida humana, situació a la qual s'arriba en temps posteriors. Era com si, de rerefons, encara actués la definició de l'home com a "animal racional", com a naturalesa dotada de raó i aquesta "raó" pogués comprendre's en termes evolutius animals, o en termes de "reflex", etc. En aquesta època encara podia pensar-se amb legitimitat que la "raó" era el més important, o a la inversa, que els instints i les forces fosques de la vida orientaven la raó. Aquest segon cas era el de Nietzsche i els vitalistes en general. Però després del "descobriment" de la "vida humana" les coses han canviat... I aquí haig de disculpar-me per no desenvolupar aquest punt, per raó de les limitacions existents per a aquesta exposició. No obstant això voldria millorar una mica la sensació d'estranyesa que s'experimenta quan s'afirma que "la vida humana" és de recent descobriment i comprensió. En dues paraules: des dels primers homes fins avui tots hem sabut que vivim i que som humans, tots hem experimentat la nostra vida, tot i que, en el camp de les idees, la comprensió de la *vida humana*, amb la seva estructura típica i les seves característiques pròpies, és molt recent. És com dir: els humans sempre hem viscut amb codis d'ADN i ARN en les nostres cèl·lules, però fa molt poc temps que han estat descoberts i compresos en el seu funcionament. Així les coses, conceptes com intencionalitat, obertura, historicitat de la consciència, intersubjectivitat, horitzó, etc. són de precisió recent en el camp de les idees, i *amb ells s'ha explicat l'estructura no de la vida en general, sinó de la "vida humana", i de tot això en resulta una definició radicalment diferent de la de "l'animal racional"*. D'aquesta manera, per exemple, la vida animal, la vida natural, comença en el moment de la concepció; però quan comença la vida humana si per definició és "ser-en-el-món" i aquest és obertura i medi social? Tal vegada: la consciència és reflex de condicions naturals i "objectives" o és intencionalitat que configura i modifica les condicions donades? O potser: l'ésser humà és definitivament acabat o és un ésser capaç de modificar-se i construir-se a si mateix no solament en sentit històric i social, sinó en sentit biològic? D'aquesta manera, amb interminables exemples de nous problemes que planteja el descobriment de l'estructura de la vida humana, podríem arribar a depassar l'àmbit de les preguntes que es van plantejar en l'època del "Déu ha mort!", dins de l'horitzó històric en què encara era vigent la definició de l'ésser humà com a "animal racional".

Tornant al nostre tema...

Si en morir Déu no hi hagués una substitució que fonamentés el món i el quefer humà, o bé, si s'imposés forçadament un sistema racional en el qual s'escapés el fet fonamental (la vida), sobrevindria el caos i l'esfondrament dels valors que arrossegaria rere seu tota la civilització. Nietzsche va anomenar això "la plenamar del Nihilisme" i, de vegades, "l'Abisme". És clar que ni els seus estudis sobre la *Genealogia de la Moral* ni les seves idees del *Més enllà del Bé i del Mal* no van aconseguir produir la "Transmutació dels valors" que buscava amb afany. Més aviat, buscant alguna cosa que pogués superar el seu "últim home" del segle XIX, va construir un Superhome que, com en les més recents llegendes del Gólem, va posar-se a caminar sense control, destruint-ho tot al seu pas. Es va posar en peus l'irracionalisme i la "Voluntat de Poder" com a màxim valor, i va constituir el rerefons ideològic d'una de les majors monstruositats que recorda la història.

El "Déu ha mort" no va poder ser resolt o superat per una nova i positiva fonamentació dels valors. I les grans construccions del pensament van quedar ja clausurades en la primera part d'aquest segle sense aconseguir aquest objectiu. Actualment, ens trobem immobilitzats enfront d'aquestes preguntes: per què hauríem de ser solidaris?; per quina causa hauríem d'arriscar el nostre futur?; per què hauríem de lluitar contra tota injustícia? Simplement per necessitat, o per una raó històrica, o per un ordre natural? La vella moral basada en Déu, però sense Déu, és per ventura sentida com una necessitat? Res d'això no és suficient!

I si avui ens trobem amb la impossibilitat històrica que sorgeixin nous sistemes totals i que donin fonament, la situació sembla que es complica. Recordem que l'última gran visió de la Filosofia apareix en les *Recerques lògiques* de Husserl el 1900, igual que la visió completa del psiquisme humà que proposa Freud en *La interpretació dels somnis*. La cosmovisió de la Física es plasma el 1905 i el 1915 en la relativitat d'Einstein; la sistematització de la lògica en els *Principia Mathematica* de Russell i Whitehead el 1910 i en el *Tractat logicofilosòfic* de Wittgenstein el 1921. Ja amb *L'ésser i el temps* de Heidegger el 1927, obra inconclusa que va pretendre fonamentar la nova ontologia fenomenològica, es marca l'època de ruptura dels grans sistemes de pensament.

Aquí, és necessari recalcar-ho, no s'està parlant d'una interrupció del pensar sinó de la impossibilitat de continuar amb l'elaboració dels grans sistemes capaços de fonamentar-ho tot. El mateix impuls d'aquestes èpoques passa també per la grandiositat en el camp de l'estètica: allà trobem Stravinsky, Bartok i Sibelius, Picasso, els muralistes Rivera, Orozco i Siqueiros; els escriptors de llarg alè com Joyce; els èpics del cinema com Eisenstein; els constructors de la Bauhaus amb Gropius al capdavant; els urbanistes, els espectaculars arquitectes: Wright i Le Corbusier. I, per ventura, s'ha

aturat la producció artística en els anys posteriors o en el moment actual? No ho crec, però té un altre signe: es modula, es desconstrueix; s'adapta als mitjans; es realitza gràcies a equips i especialistes, es tecnifica al límit.

Els règims polítics sense ànima que s'imposen en aquestes èpoques i que, en el seu moment, donen la il·lusió de quelcom monolític i complet, bé poden entendre's com a retards fàctics de romanticismes delirants, com esforços titànics de la transformació del món a qualsevol preu. Ells inauguren l'etapa de la barbàrie tecnificada, de la supressió de milions d'éssers humans, del terror atòmic, de les bombes biològiques, de la contaminació i destrucció a gran escala. Aquesta és la plenamar del nihilisme que anunciava la destrucció de tots els valors i la mort de Déu de Zaratustra! En què creu ja l'ésser humà? Potser en noves alternatives de vida? O es deixa portar en un corrent que li sembla irresistible i que no depèn en absolut de la seva intenció?

I s'instal·la fermament el predomini de la tècnica sobre la ciència, la visió analítica del món, la dictadura dels diners abstractes sobre les realitats productives. En aquest magma es reviu les diferències ètniques i culturals que se suposava que havien estat superades pel procés històric. Els sistemes són rebutjats pel destructivisme, el postmodernisme i els corrents estructuralistes. La frustració del pensament es converteix en un tòpic en els filòsofs de la "intel·ligència feble". El batibull d'estils que se suplantent entre si, la desestructuració de les relacions humanes i la propagació de tota classe de superxeria recorden les èpoques de l'expansió imperial tant en la vella Pèrsia, com en el procés hel·lenístic i durant el cesarisme romà... No pretenc, amb això, presentar un tipus de morfologia històrica, un model de procés en espiral que s'alimenta d'analogies. En tot cas, tracto de destacar aspectes que en absolut ens sorprenen o ens semblen increïbles perquè ja en altres temps van aflorar, encara que en diferent context de mundialització i de progrés material. Tampoc no vull transmetre l'atmosfera d'inexorabilitat d'una seqüència mecànica en què no compta gens la intenció humana. Més aviat penso el contrari, crec que, gràcies a les reflexions que suscita l'experiència històrica de la humanitat, avui s'està en condicions d'iniciar una nova civilització, la primera civilització planetària. Però les condicions per a aquest salt són extremadament difícils. Pensi's en com s'engrandeix la bretxa entre les societats postindustrials i de la informació, i les societats famolenques; en el creixement de la marginació i la pobresa a l'interior de les societats opulentes; en l'abisme generacional que sembla detenir la marxa de la superació històrica; en la perillosa concentració del capital financer internacional; en el terrorisme de masses; en les secessions abruptes; en els xocs etnicoculturals; en els desequilibris ecològics; en l'explosió demogràfica i en les megalòpolis a la vora del col·lapse... Pensi's en tot això i, sense entrar en la variant apocalíptica, caldrà convenir en les dificultats que presenta l'escenari actual.

El problema rau, a parer meu, en aquesta difícil transició entre el món que hem conegut i el món que ve. I, com al final de tota civilització i al començament d'una altra, caldrà atendre a un possible col·lapse econòmic, a una possible desestructuració administrativa, a un possible reemplaçament dels estats per paraestats i per bandes, a la injustícia regnant, al desànim, a l'empetitiment humà, a la dissolució dels vincles, a la solitud, a la violència en creixement i a l'irracionalisme emergent, en un medi cada vegada més accelerat i cada vegada més global. Però sobretot, caldrà considerar quina nova imatge del món haurà de proposar-se. Quin tipus de societat, quin tipus d'economia, quins valors, quin tipus de relacions interpersonals, quin tipus de diàleg entre cada ésser humà i el seu proïsme, entre cada ésser humà i la seva ànima?

No obstant això, per a tota nova proposta hi ha almenys dues impossibilitats que passo a enunciar: 1. Cap sistema complet de pensament no es podrà afermar en una època de desestructuració; 2. Cap articulació racional del discurs no podrà sostenir-se més enllà de la immediatesa de la vida pràctica, o més enllà de la tecnologia. Aquestes dues dificultats col·loquen en una situació difícil la possibilitat de fonamentar nous valors de llarg abast.

Si és que Déu no ha mort, llavors les religions tenen responsabilitats que han de complir envers la humanitat. Avui tenen el deure de crear una nova atmosfera psicosocial, de dirigir-se als seus fidels en actitud docent i erradicar tota resta de fanatisme i fonamentalisme. No poden quedar indiferents enfront de la fam, la ignorància, la mala fe i la violència. Han de contribuir amb força a la tolerància i propendrir al diàleg amb altres confessions i amb tot aquell que se senti responsable pel destí de la humanitat. Han d'obrir-se, i prego que no es prengui això com una irreverència a les manifestacions de Déu en les diferents cultures. Estem esperant d'elles aquesta contribució a la causa comuna en un moment d'altra banda difícil.

Si, en canvi, Déu ha mort en el cor de les religions, podem estar segurs que ha de reviuir en una nova casa com ens ensenya la història dels orígens de tota civilització, i aquest nou estatge serà en el cor de l'ésser humà, molt lluny de tota institució i de tot poder.

Res més, moltes gràcies.

ÍNDIX GENERAL DEL VOLUM I

Introducció al volum I	2
Humanitzar la Terra	7
La mirada interna	7
I. La meditació	7
II. Disposició per comprendre	7
III. El sense-sentit	7
IV. La dependència	8
V. Sospita del sentit	8
VI. Somni i despertar	9
VII. Presència de la Força	9
VIII. Control de la Força	10
IX. Manifestacions de l'energia	10
X. Evidència del sentit	11
XI. El centre lluminós	11
XII. Es descobriments	11
XIII. Els Principis	11
XIV. La guia del camí intern	12
XV. L'experiència de Pau i el passatge de la Força	13
XVI. Projecció de la Força	14
XVII. Pèrdua i repressió de la Força	14
XVIII. Acció i reacció de la Força	15
XIX. Els estats interns	15
XX. La realitat interior	17
El paisatge intern	18
I. La pregunta	18
II. La realitat	18
III. El paisatge extern	18
IV. El paisatge humà	19
V. El paisatge intern	20
VI. Centre i reflex	20
VII. Dolor, sofriment i sentit de la vida	21
VIII. El genet i la seva ombra	21
IX. Contradicció i unitat	22
X. L'acció vàlida	24
XI. Projecció del paisatge intern	24
XII. Compensació, reflex i futur	25
XIII. Els sentits provisionals	25
XIV. La fe	26
XV. Donar i rebre	27
XVI. Els models de vida	27
XVII. El guia intern	28
XVIII. El canvi	28
El paisatge humà	29

I. Els paisatges i les mirades	29
II. Allò que és humà i la mirada externa	30
III. El cos humà com a objecte de la intenció	30
IV. Memòria i paisatge humà	31
V. Distància que imposa el paisatge humà	31
VI. L'educació	32
VII. La història	32
VIII. Les ideologies	33
IX. La violència	33
X. La llei	34
XI. L'Estat	34
XII. La religió	35
XIII. Els camins oberts	37
Notes a Humanitzar la Terra	38
Experiències guiades	42
Primera part: narracions	42
I. L'infant	42
II. L'enemic	43
III. El gran error	44
IV. La nostàlgia	45
V. La parella ideal	46
VI. El ressentiment	47
VII. La protectora de la vida	48
VIII. L'acció salvadora	49
IX. Les falses esperances	51
X. La repetició	52
XI. El viatge	53
XII. El festival	54
XIII. La mort	56
Segona part: jocs d'imatges	57
I. L'animal	57
II. El trineu	58
III. L'escura-xemeneies	60
IV. El descens	61
V. L'ascens	61
VI. Les disfresses	62
VII. Els núvols	63
VIII. Avenços i retrocessos	63
IX. El miner	64
Notes a Experiències guiades	66
Contribucions al pensament	70
Psicologia de la imatge	70
Introducció	70
Capítol I. El problema de l'espai en l'estudi dels fenòmens de consciència	71
Capítol II. Ubicació d'allò representat en l'espacialitat del representar	75
Capítol III. Configuració de l'espai de representació	78
Notes a Psicologia de la imatge	82

Discussions Historiològiques	85
Introducció	85
Capítol I. Allò passat vist des del present	86
Capítol II. Allò passat vist sense el fonament temporal	88
Capítol III. Història i temporalitat	90
Notes a Discussions Historiològiques	96
Mites arrels universals	100
Aclariment	100
I. Mites sumeri-accadis	103
Gilgamesh (Poema del senyor de Kullaba)	103
Gilgamesh i la creació del seu doble	103
El bosc dels cedres	103
El Brau Celeste, la mort d'Enkidu i el descens als inferns	105
El diluvi universal	105
El retorn	106
II. Mites assiri-babilònics	107
Enuma Elish (Poema de la Creació)	107
El caos original	107
Els déus i Marduk	107
La guerra dels déus	107
La creació del món	108
La creació de l'ésser humà	108
III Mites egipcis	110
Ptah i la creació	110
Mort i resurrecció d'Osiris	110
Horus, la venjança divina	111
L'antimite d'Amenofis IV	112
IV Mites hebreus	114
L'arbre de la Ciència i l'arbre de la Vida	114
Abraham i l'obediència	115
L'home que va lluitar contra un déu	115
Moisès i la Llei divina	116
V Mites xinesos	118
El buit central	118
El Drac i el Fénix	118
VI. Mites indis	120
Foc, Tempesta i Exaltació	120
El temps i els déus	120
Les formes de la bellesa i l'horror	121
VII Mites perses	123
El clam de Zaratustra	123
Llum i Tenebra	123
Els àngels i el salvador. La fi del món, resurrecció i judici	123
VIII Mites greco-romans	125
La lluita de les generacions d'immortals	125
Prometeu i el despertar dels mortals	125
Demèter i Persèfone. Mort i resurrecció de la naturalesa	126
Dionís, la follia divina	127

IX Mites nòrdics	128
Yggdrasil, l'arbre del món	128
Thor, les valquíries i el Valhalla El guerrer i el seu cel	128
Ragnarök, el Destí dels déus	129
X Mites americans	130
Popol Vuh (Llibre del poble Quiché)	130
La història perduda	130
Les generacions humanes: l'home animal, l'home de fang, l'home de fusta i l'home de blat de moro	130
Destrucció del fals Principal Guacamai a mans de Mestre Mag i Bruixet	130
El joc de pilota en els inferns: descens, mort, resurrecció i ascens de Mestre Mag i Bruixet	131
Notes a Mites arrels universals	133
El dia del Lleó Alat	151
Contes curts	151
Llar de trànsit	151
El gran silenci	152
Tecleja la resposta!	153
La pira funerària	155
En els ulls sal, en els peus gel	156
Relats	158
Kaunda	158
Pamflet a pas de tango	160
El cas Poe	164
Ficcions	168
Software i Hardware	168
La caçadora	174
El dia del Lleó Alat	179
Notes dels traductors de l'obra El dia del lleó alat	186
Cartes als meus amics	187
Primera carta als meus amics	187
Segona carta als meus amics	191
Tercera carta als meus amics	194
Quarta carta als meus amics	198
Cinquena carta als meus amics	203
Sisena carta als meus amics	207
Setena carta als meus amics	212
Vuitena carta als meus amics	216
Novena carta als meus amics	221
Desena carta als meus amics	225
Parla Silo	231
Al lector	231
I. Opinions, comentaris i participació en actes públics	232
La curació del sofriment	232
L'acció vàlida	235

Sobre l'endevinalla de la percepció	240
El sentit de la vida	245
El voluntari	250
Acte públic	252
La col·lectivitat de Sri Lanka	254
Acte públic	257
Sobre allò que és humà	259
La religiositat en el món actual	261
II. Presentació de llibres	269
Experiències guiades	269
Humanitzar la Terra	277
Contribucions al pensament	281
Mites arrels universals	287
Pensament i obra literària	293
Cartes als meus amics	299
III. Conferències	303
Humanisme i nou món	303
La crisi de la civilització i l'humanisme	305
Visió actual de l'humanisme	309
Les condicions del diàleg	315
Fòrum humanista	318
Què entenem avui per humanisme universalista	320
El tema de Déu	327